

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**TRABZON İLİ MAÇKA İLÇESİNİN SÖZLÜ VE MADDİ KÜLTÜR
KADROLARININ DERLENMESİ, TASNİFİ VE HALKBİLİMSEL AÇIDAN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berk YILMAZ

HAZİRAN-2014

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI PROGRAMI

**TRABZON İLİ MAÇKA İLÇESİNİN SÖZLÜ VE MADDİ KÜLTÜR
KADROLARININ DERLENMESİ, TASNİFİ VE HALKBİLİMSEL AÇIDAN
İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Berk YILMAZ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ

HAZİRAN-2014

TRABZON

ONAY

Berk YILMAZ tarafından hazırlanan Trabzon İli Maçka İlçesinin Sözlü ve Maddi Kültür Kadrolarının Derlenmesi, Tasnifi ve Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi adlı bu çalışma 11/06/2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR
(Başkan)

Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ
(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KARAÇAVUŞ
(Üye)

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylım. .../.../...

Prof. Dr. Ahmet ULUSOY
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Berk YILMAZ

09.05.2014

ÖN SÖZ

Kültür davranış biçimlerinden, örf ve âdetlerden, düşüncelerden, hayatı idame ettiren gündelik anlatılardan, insanların mevcut değer yargılarından, toplumsal kurum ve tarih boyunca süregelen sistemlerden meydana gelmiş; tarihi geleneğe bağlı bu topluluğun içinde çağın gerektirdiği karşılıklı ilişkiler sonunda ortaya çıkmış ve tüm unsurlarının, zamanla diğerine kaynaşık bir yapı arz etmesinden meydana gelen sistemler bütünüdür.

Maçka, tarihi İpek Yolu güzergâhının Trabzon-İran transit yolu hattında önemli bir geçiş noktası olması, dağlar tarafından sağlanan doğal korunaklı yapısı, ılıman iklimi, verimli toprak yapısı ve hayvancılık açısından zengin bitki örtüsü sayesinde jeostratejik bir öneme haizdir. Tüm bu özelliklerinden ötürü tarihin tüm devirlerinde Maçka, pek çok millet ve topluluk tarafından yerleşim merkezi olarak kullanılmıştır. Pek çok farklı dil ve dinin oluştuğu kültür zamanla aynı potada eriyerek günümüz Maçka'sını oluşturmuştur. Araştırmanın amacı bölgenin sahip olduğu sözlü, maddi kültür ve halk bilgisi kadrolarının belirlenmesi; toplumların yaşam tarzlarını yansıtan, toplumlardan bağımsız düşünülmesi mümkün olmayan kültürün belirlenmesi ve teknolojik değişimler karşısında dönüştüğü yeni formların ortaya konmasıdır.

Tezimin oluşmasında değerli birikiminden istifade ettiğim, desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ'ye müteşekkirim. Ayrıca destek ve yardımlarından ötürü sayın Prof. Dr. A. Mevhibe COŞAR'a, alan araştırmalarındaki yardımlarından ötürü araştırmacı yazar Adnan DURMUŞ'a ve bu çalışmayı destekleyen Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri birimine teşekkürü borç bilirim. Son olarak değerli aile bireylerim annem Aysel YILMAZ, babam Cevat YILMAZ, kardeşim Kübra YILMAZ ve kıymetli hayat arkadaşım Gökçehan AĞAOĞLU'na en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖZET.....	XIII
ABSTRACT.....	XIV
TABLOLAR LİSTESİ.....	XV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVI
GİRİŞ.....	1-15

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MAÇKA BÖLGESİNİN COĞRAFI VE BEŞERİ ÖZELLİKLERİ.....	16-40
1.1. Coğrafi Konum.....	17
1.2. Yüzey Şekilleri.....	19
1.3. İklim.....	18
1.4. Bitki Örtüsü.....	19
1.5. Ekonomi.....	20
1.5.1. Tarım.....	20
1.5.2. Hayvancılık.....	22
1.5.3. Turizm.....	23
1.5.4. Ticaret ve Diğer Kaynaklar.....	25
1.6. Eğitim.....	26
1.7. Nüfus.....	28
1.8. Sosyal Hayat.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAÇKA BÖLGESİNİN TARİHİ ÖZELLİKLERİ.....	39-76
--	--------------

2.1. Maçka Tarihi.....	39
2.1.1. Tarihi Bağlamda Türk Kültürü ve Maçka.....	39
2.1.2. Maçka Adı Üzerine.....	41
2.1.3. İlk Çağ'da Trabzon ve Çevresine Yapılan Göçler ve Bölgedeki İlk Yerleşmeler.....	44
2.1.4. Orta Çağ'da Bölgede Yerleşmeler ve Trabzon'un Fethi.....	52
2.1.5. Trabzon'un Fethinden Osmanlı Hâkimiyetinde Sonra Maçka'daki Siyasi Gelişmeler.....	60
2.1.6. I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı Yıllarında Maçka.....	62
2.2. Maçka Bölgesindeki Tarihi Yapılar.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ.....	77-321
3.1. Maçka Yöresinde Sözlü Gelenek Kültürünün İcra Ortamları ve Bağlamları...	77
3.2. Maçka Ağzının Dilbilgisi Özellikleri.....	79
3.2.1. Ses Bilgisi.....	84
3.2.2. Biçim Bilgisi.....	89
3.2.3. Söz Dizimi ve Cümle Bilgisi.....	93
3.3. Lakaplar.....	94
3.3.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Lakaplar.....	98
3.4. Atasözleri ve Deyimler.....	101
3.4.1. Atasözleri.....	101
3.4.1.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Atasözleri.....	104
3.4.2. Deyimler.....	113
3.4.2.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Deyimler.....	114
3.5. Bilmeceler.....	117
3.5.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Bilmeceler.....	122
3.6. Tekerlemeler.....	139
3.6.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Tekerlemeler.....	141
3.7. Alkış ve Kargışlar.....	142
3.7.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Alkış ve Kargışlar.....	144
3.7.1.1. Alkışlar.....	144

3.7.1.2. Kargışlar.....	144
3.8. Maniler.....	145
3.8.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Manilerin Tematik Sınıflandırılması....	149
3.8.1.1. Aşk-Sevgi Temalı Maniler.....	149
3.8.1.2. Ayrılık-Hasret Temalı Maniler.....	152
3.8.1.3. Askerlik Temalı Maniler.....	153
3.8.1.4. Cinsellik Temalı Maniler.....	154
3.8.1.5. Doğa Temalı Maniler.....	157
3.8.1.6. Dua-Beddua Temalı Maniler.....	158
3.8.1.7. Ölüm Temalı Maniler.....	159
3.8.1.8. Toplumsal Sorunlar Temalı Maniler.....	160
3.8.1.9. Yergi Temalı Maniler.....	161
3.8.2. Karşılıklı İcra Edilen Maniler.....	162
3.9. Türküler.....	172
3.9.1. Atma Türkü.....	177
3.9.2. Maçka Bölgesinden Derlenen Türküler.....	180
3.10. Ağıtlar.....	199
3.10.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Ağıtlar.....	201
3.11. Efsaneler.....	203
3.11.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Efsaneler.....	206
3.12. Masallar.....	228
3.12.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Masallar.....	235
3.13. Hikâyeler.....	281
3.13.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Hikâyeler.....	283
3.14. Fıkralar.....	300
3.14.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Fıkralar.....	307

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK BİLGİSİ VE MADDİ KÜLTÜR UNSURLARI.....	322-495
4.1. Törenler.....	322
4.1.1. Hayatın Geçiş Törenleri.....	322
4.1.1.1. Doğum.....	324

4.1.1.2. Sünnet.....	340
4.1.1.3. Evlenme.....	341
4.1.1.4. Ölüm.....	362
4.1.1.5. Askerlik.....	372
4.1.2. Kutlama Törenleri.....	374
4.1.2.1. Ramazan.....	374
4.1.2.2. Bayramlar.....	380
4.1.2.3. Kandiller.....	385
4.1.2.4. Özel Günler.....	385
4.2. Oyun ve Eğlenceler.....	392
4.2.1. Maçka İlçesinden Derlenen Oyunlar.....	394
4.2.1.1. Büyüklere Mahsus Oyunlar.....	394
4.2.1.1.1. Momoyira/Momoyer.....	394
4.2.1.1.2. Kuskustera/Kuckucura.....	396
4.2.1.1.3. Kırbaç Oyunu.....	397
4.2.1.2. Çocuklara Mahsus Oyunlar.....	398
4.2.1.2.1. Beştaş.....	398
4.2.1.2.2. Birdirbir.....	398
4.2.1.2.3. Cüz.....	399
4.2.1.2.4. Ebe oyunu.....	399
4.2.1.2.5. Esir almaca.....	400
4.2.1.2.6. Fotuk/Kuyu Oyunu.....	400
4.2.1.2.7. Pokuç.....	401
4.2.1.2.8. Saklambaç.....	401
4.2.1.2.9. Tavşan oyunu.....	402
4.2.1.2.10. Topaç.....	403
4.2.1.2.11. Yades/Lades.....	403
4.2.1.2.12. Zimi zimi.....	403
4.2.1.3. Halk Oyunları/Danslar.....	404
4.3. İnanmalar.....	405
4.3.1. Maçka İlçesindeki Mevcut İnanç Sistemi.....	407
4.3.1.1. Aylarla İlgili İnanmalar.....	407
4.3.1.2. Bebek ve Çocukla İlgili İnanmalar.....	407

4.3.1.3. Bitkilerle İlgili İnanmalar.....	408
4.3.1.4. Eşyalarla İlgili İnanmalar.....	408
4.3.1.5. Görünmeyen Varlıklarla İlgili İnanmalar.....	410
4.3.1.6. Günlerle İlgili İnanmalar.....	410
4.3.1.7. Hamilelikle İlgili İnanmalar.....	411
4.3.1.8. Hayvanlarla İlgili İnanmalar.....	412
4.4. Halk Hekimliği.....	418
4.4.1. Halk Hekimleri.....	421
4.4.2. Ocak ve Ocaklık Sistemi.....	422
4.4.2.1. Ocakların Tedavi Yöntemleri.....	423
4.4.3. Maçka Bölgesinde Tespit Edilen Halk Hekimliği Uygulamaları.....	423
4.5. El Sanatları.....	429
4.5.1. Dericilik.....	433
4.5.2. Dokumacılık.....	434
4.5.3. Kalaycılık.....	435
4.5.4. Kaşıkçılık.....	436
4.5.5. Kazazlık.....	438
4.5.6. Kemeççe Yapımı.....	440
4.5.7. Sepetçilik.....	442
4.5.8. Yorgancılık.....	444
4.6. Giyim Kuşam.....	446
4.6.1. Erkek Giyimi.....	446
4.6.2. Kadın Giyimi.....	447
4.7. Halk Takvimi.....	450
4.8. Halk Meteorolojisi.....	457
4.9. Halk Mimarisi.....	459
4.10. Halk Hukuku.....	462
4.11. Halk Teknolojisi.....	467
4.11.1. Çamaşır Yıkama.....	467
4.11.2. El Değirmeni.....	467
4.11.3. Köstere Taşı.....	468
4.11.4. Gudal.....	468
4.11.5. Büyük Hızar.....	468

4.11.6. Eşik/Eşek.....	469
4.11.7. Soba Yapım Tekniği.....	469
4.11.8. Tahıl Eleği/Kalbur.....	470
4.12. Mutfak Kültürü.....	471
4.12.1. Yiyecek Türleri ve Yapılışları.....	473
4.12.2. Mutfak Araç – Gereçleri.....	474
4.12.3. Maçka İlçesinde Mutfak Kültürü Ürünleri.....	476
4.12.3.1. Ekmek - Pide Çeşitleri.....	476
4.12.3.1.1. Fırın Ekmeği.....	476
4.12.3.1.2. Ocak Ekmeği.....	477
4.12.3.1.3. Soba Ekmeği.....	477
4.12.3.1.4. Mısır Ekmeği.....	477
4.12.3.1.5. Golof.....	478
4.12.3.1.6. Lames / Lamesli Pide-Ekmek.....	478
4.12.3.1.7. Yufka / Yufka Böreği.....	478
4.12.3.1.8. Peksimet.....	479
4.12.3.2. Sütten Elde Edilen Yiyecekler.....	479
4.12.3.2.1. Kaymak.....	480
4.12.3.2.2. Tereyağı.....	481
4.12.3.2.3. Yoğurt.....	482
4.12.3.2.4. Ağuz.....	482
4.12.3.2.3. Peynir Çeşitleri.....	483
4.12.3.2.3.1. Golof/Golot Peyniri.....	483
4.12.3.2.3.2. Telli Peynir.....	483
4.12.3.2.3.3. Minci / Minzi.....	484
4.12.3.2.3.4. Süzme Yoğurt.....	484
4.12.3.2.3.5. Böreklik (İmansız) Peynir.....	484
4.12.3.3. Çorbalar.....	485
4.12.3.3.1. Mısır Çorbası.....	485
4.12.3.3.2. Herle.....	485
4.12.3.3.3. Lahana Çorbası.....	485
4.12.3.3.4. Umaç / Oğmaç Çorbası.....	485
4.12.3.4. Hamur İşinden Yapılan Yemekler.....	486

4.12.3.4.1. Kaygana ve Kaygana Çeşitleri.....	486
4.12.3.4.2. Hamsi Kuşu.....	486
4.12.3.4.3. Hamsi Kayganası.....	487
4.12.3.4.4. Ziron/Silor.....	487
4.12.3.4.5. Ziliftar.....	487
4.12.3.5. Tahıl Ürünleriyle Yapılan Yemekler.....	487
4.12.3.5.1. Hoşmeli.....	487
4.12.3.5.2. Kuymak.....	488
4.12.3.5.3. Lapa.....	488
4.12.3.5.4. Momoliga.....	488
4.12.3.5.5. Yarma Lapası.....	489
4.12.3.5.6. Zilbiyat.....	489
4.12.3.6. Sebzelerle Yapılan Yemekler.....	489
4.12.3.6.1. Kara Lahana Dolması.....	489
4.12.3.6.2. Lahana Yemeği.....	490
4.12.3.6.3. Lahana Yığıması.....	490
4.12.3.6.4. Isırgan Kuymağı.....	490
4.12.3.6.5. Zibilange Kavurması.....	490
4.12.3.6.6. Kabak Yemeği.....	491
4.12.3.6.7. Kiremitte Hamsi.....	491
4.12.3.6.8. Kâğıtta Hamsi.....	491
4.12.3.7. Tatlılar.....	491
4.12.3.7.1. Bal Lokması/Kabarcık.....	491
4.12.3.7.2. Baklava.....	492
4.12.3.7.3. Burmalı / Kocaman Gerdanı.....	492
4.12.3.7.4. Makarna Tatlısı.....	493
4.12.3.7.5. Manat / Kabak Tatlısı.....	493
4.12.3.7.6. Sütlaç.....	493
4.12.3.7.7. Un Helvası.....	494
4.12.3.7.8. Yufka Tatlısı.....	494
4.12.3.7.9. Zilifta / Ziliftar.....	494
4.12.3.8. İçecekler, Reçeller, Yabani Bitkiler ve Turşular.....	494
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	496

YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	502
EKLER.....	527
ÖZ GEÇMİŞ.....	576

ÖZET

Tarihsel süreç içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan sistemler bütünü olan kültür, farklı zaman ve mekânlarda değişiklik gösterir. Ancak, bu farklılıklar medeniyetlerin oluşumunda ortak unsurlar barındırarak toplumları millet olma bilincine taşır.

Trabzon'un Maçka ilçesi, tarih boyunca Anadolu-İran, Kafkasya-Anadolu transit yolları güzergâhında bir geçiş noktası olmuştur. Maçka ilk çağdan itibaren Roma, Komnenos, Osmanlı dönemi, Milli Mücadele yılları ile günümüzde, jeopolitik konumu nedeniyle önemli bir merkezdir. Bu özelliklerinden ötürü Maçka'da yerleşim çeşitlilik göstermiş ve farklı kültür katmanlarını bünyesinde barındırmıştır.

“Trabzon İli Maçka İlçesinin Sözlü ve Maddi Kültür Kadrolarının Derlenmesi, Tasnifi Ve Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında Maçka ilçesine ait sözlü edebiyat ürünleri, halk bilgisi unsurları ve maddi kültür öğeleri derlenmiş, tasnif edilmiş ve halk bilimsel açıdan incelenmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, Maçka ilçesinin coğrafi ve beşeri özelliklerine yer verilmiş, ikinci bölümünde ise tarihi gelişim süreci içerisinde Maçka, üçüncü bölümünde ilçeden derlenen sözlü edebiyat ürünleri, dördüncü bölümde ise ilçeye ait halk bilimi unsurları ve maddi kültür öğeleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maçka, Trabzon, Kültür, Halkbilimi, Halk Edebiyatı

ABSTRACT

Culture, which is a whole of systems that are used for creating and transferring through generations all of the moral and material values created through historical process, varies by periods and territories. These variations by having mutual elements on formation of different civilizations give societies a national consciousness.

Maça township of Trabzon has been a crossing point, along the history Anatolia-Iran, Caucasia-Anatolia transit road routes. Maça is an important centre for its geopolitic position, as from antiquity, Rome, Komnenos, Ottoman period, Turkish War of Independence years. There is many settlement styles and different culture elements in Maça for its properties.

Master thesis, which named in “Compiling and Classifying Trabzon Prefecture’s Maça Township’s Verbal and Material Culture, and Analyzing In With Folkloral Way”, Maça township’s verbal literature products, folklore elements and material culture elements have been classified and analyzed in folklored way.

First part of the study consists of Maça township’s geographical and human points. Second part of the study consists of Maça’s historical process. Third part of the study consists of verbal literature products, which is compiled in township. Township’s folklore elements and material culture elements studied in fourth part of the study.

Keywords: Maça, Trabzon, Culture, Folklore, Folk Literature

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Maçka Nüfusunun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Eğitim Durumu.....	27
2	Cumhuriyetin Kuruluşundan 2000 Yılına Maçka Nüfusu.....	30
3	2000 Yılından Günümüze Maçka Nüfusu.....	31
4	Maçka Nüfusunun Belde ve Köylere Göre Dağılımı.....	31
5	Maçka Nüfusunun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı.....	33
6	Kaynak Kişiler Tablosu.....	516

KISALTMALAR LİSTESİ

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
ASAM	: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi
bkz.	: Bakınız
BTS	: Büyük Türkçe Sözlük
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DLT	: Dîvânu Lugati't-Türk
HAGEM	: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü
İA	: İslâm Ansiklopedisi
K.K.	: Kaynak Kişi
KTÜ	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
Nu	: Numara
S.	: Sayfa
snb.	: Sayfa Numarası Belirtilmemiş
t.y.	: Tarih Yok
TDAY- B	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten
TDK	: Türk Dil Kurumu
TFA	: Türk Folklor Araştırmaları
THKA	: Trabzon Halk Kültürü Araştırmaları
TS	: Tarama Sözlüğü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TVS	: Trabzon Vilayeti Salnamesi
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

İnsan, Kültür ve Coğrafya İlişkisi

Kültür bir toplumun hayat tarzıdır. İnsanların biyolojik kalıtımlarının ötesindeki ihtiyaçlarının, doyumlarının ve doyumsuzluklarının yarattığı, şekillendirdiği, içerik kazandırdığı ve insanların öğrenme yoluyla edindiği, yarattığı ve inşa ettiği maddi ve manevi birikimi, değerleri ve yönelimleri, duygu ve düşünce dünyaları, sosyal davranışları ve teknolojiyle sanatlarının tamamıdır. Daha sade bir tanımla insan tarafından meydana getirilip doğaya eklenen yaratmalar olarak ifade edilebilir. Kültür, tüm bu barındırdığı unsurlar açısından çeşitli özelliklere sahiptir. Buna göre:

- Edinilir, öğrenilir ve yeniden yaratılır.
- Tarihi ve süreklidir.
- Bireyler arasında paylaşılmasından dolayı toplumsaldır.
- İhtiyaçları karşılar ve insanlar arasında doyum sağlar.
- Kültür değişkendir ve dinamiktir (Yıldırım ve diğerleri, 2004: 12-14).

Kültür, barındırdığı tüm bu özelliklerinin tümüyle milli kültür adı verilen bütüncül sistemi oluşturur. Milli kültür içerisinde bulunan alt birimler ise şunlardır:

- Ulusal coğrafya ve doğal çevre
- Ulusal tarih ve kültürel kaynaklar
- Kültürel ve tarihi çevre
- Kişilik sistemi ve dil
- Aile-akrabalık kurum ve gelenekleri
- Sağlık-beslenme kurum ve gelenekleri
- Eğitim-öğretim kurum ve gelenekleri
- Yerleşim birim ve biçimleri
- Din ve devlet kurumları (Yıldırım ve diğerleri, 2004: 14-16).

Kültür milletleri birbirlerinden ayırması ve birbirleriyle olan ilişkilerini düzenlemesi bakımından millilik vasfı taşır. Bir milletin hayatında fertlerin kabulleriyle yer alan -sözlü ve yazılı gelenekte- ve müştereklik gücüne erişen, milli kimliği oluşturan maddi ve manevi faaliyetlerin bütünü milli kimliği ve kültürü oluşturur. (Yıldırım, 1998a: 37-43).

Medeniyet milletler arasındaki yakınlaşmayı sağlarken, kültür farklılığın güzelliğini yaratarak milli kimlikleri korumaktadır. Milletlerin hayatlarında tarih sahnelerinde görülmelerinden bu yana varlıklarını, bütünlüklerini, farklılıklarını koruyan, ihtiyaçlarını karşılayan düzenler görülür. Süreklilik vasıtasına sahip bu düzenlere gelenek adı verilir. Bunların sayısı, fonksiyonu, yapı özellikleri ait oldukları milletlerin ihtiyaçlarına ve gelişme durumlarına göre değişir. Bir milletin hayatında yer alan gelenekler o milletin milli kültürünü oluşturur. Bu özellikleri bakımından gelenek yapı olarak donuk ve kendini tekrarlayan kalıplar değildir. Aksine ait oldukları milletlerin ihtiyaçlarına göre değişir ve gelişirler. Belirtilmesi gereken bir husus vardır ki gelenek milletin ihtiyaçları doğrultusunda tesirlere açıktır ve kültür bu bağlamda gelişerek değişebilir ancak tüm bu unsurlar yabancılaşmaya kapalıdır (Yıldırım, 1998c: 81-83).

Claude Levi Strauss (2012: 61), insan ve doğa ilişkisini anlatırken insanın hayvanlardan ayrılan bir varlık olmasında doğaya atfettiği önemden bahseder. Ona göre ister ilkel denilen kabilelerde, isterse modern toplumlarda olsun doğa kültürü önceler ve kültürün temelinde yer alır. Doğa insanın atalarıyla, atalarının ruhlarıyla, tanrıyla karşılaşmayı umduğu yerdir. Bu özellikleri bakımından doğa esasında doğaüstü bir unsur içerir ve insanın hayatını idame ettirdiği besin toplayıcılığından zanaat kollarından çömlekçiliğe, dokumacılığa önem vermesi bundandır. Strauss'a göre toprak pek çok toplumda bu özellikleriyle ana olarak görülür ve satılması teklif dahi edilemez. Ancak insanı buharlı bir makineye benzettir ve tarihsel süreçte çok fazla iş üreten makinenin aynı oranda güç harcadığını ve zamanla kendisini tükettiğini belirtir. Bu özellikleri bakımından insan, tarih boyunca toprağı işlemeye başladığı ilk günden bu yana sürekli bir gelişme içerisinde ancak bu süreç aynı zamanda doğayı değiştirerek yarattığı kültürel dezenformasyonda kendi sonunun da tetikleyicisidir (Strauss, 2012: 62-66).

Ruth Benedict, insanın içinde bulunduğu koşullarla başa çıkabilmesinin yapacağı seçimler doğrultusunda gerçekleşebileceğini belirtir. Örüntü adını verdiği, birbirini takip ederek düzenli bir biçimde gelişen olgulara sahip her toplumda insanlar belli kültürel öğeleri korur ve bazılarını zaman içerisinde göz ardı eder. Bu doğal seleksiyon insanı ister istemez gündelik ihtiyaçlarına cevap arayabileceği işlevsel cevaplara götürür (Benedict, 2011: 54-66). Bu bağlamda, tarihi sözlü kültür geleneğinde bağları toprak ve tabiat üzerine kurulu insanlar üretim süreçlerinde gündelik hayatlarını idame ettirmelerine karşın aynı oranda yeni ihtiyaçlar edinmişlerdir. Bugün kırsal kesimde yer alan geleneksel mimari tipindeki evlerin yerini şehir mimarisi betonarme evlere bırakmasının, insanların büyük paralar karşılığında artık işlemeyi bıraktıkları tarlalarını satmalarının temelinde yatan gerçek budur. Bu durumu somutlaştıracak en güzel örnekler araştırma alanı Doğu Karadeniz Bölgesi'nde mevcuttur. Trabzon ve Rize illeri geneline bakıldığında fındık ve çay tarımının devlet eliyle desteklenmesi neticesinde insanlar sahip oldukları mevcut tarım arazilerinin büyük kısmını fındık ve çay bahçelerine çevirmişlerdir. Fındık ve çay bahçelerine dönüşen tarlalarda diğer mahsullerin ekimine yer kalmadığından pek çok toprak sahibi gündelik hayatında yer alan tarla ve bahçe işlerinden uzaklaşmaya başlamışlardır. Fındık ve çay tarımının yıl içerisinde hasat haricinde fazla bakım gerektirmeyen yapıları, insanları toprağa bağlı fakat bir o kadar da topraktan uzaklaşmaya başlayan kitlelere dönüştürmüştür. Gündelik hayatındaki hareketi topraktan uzaklaştığı için kaybeden insanlar fındık ve çayın yıl içinde getirdiği yüksek gelirle birlikte hayatlarını şehirlere taşınarak yazılı ve elektronik kültür dairesinde idame ettirmeye başlamışlardır. Ancak bu süreçte göz ardı edilen durum, insanların eskiden tarla ve bahçelerine ekip topladıkları meyve ve sebzeleri artık fındık ve çay hasadından elde ettikleri gelirle almış olduklarıdır. Alım gücünün birden bu derece yükselmesi şüphesiz bu karşıtlığın göz ardı edilmesindeki en büyük faktördür. Bu durumu anlatan Henry Glassie, metal çatıların yaşadığımız zamana uyduğunu, geleneksel dam kaplamacılığının değişen insan kültür ilişkileri bağlamında dolayimsız ve sade bir yapıdan kompleks bir ağır sanayi ürününe dönüştüğü bilgisini vermektedir. Tüketici olmayı seçen kişi hayatına hassas bir yön verip geleneksel hiyerarşi temeline dayanan ilişkileri reddetmektedir. Bu arada güvenlik ve aidiyet duygusu kaybedilirken her nasılsa tüketim mallarının bilançoysu dengeleyeceği duyulan bir umuttur (Glassie, 2006: 164-165).

Walter Ong, (2010: 17-29, 75-95) sözlü ve yazılı kültür arasındaki farkları incelediği Sözlü ve Yazılı Kültür adlı eserinde sözlü kültürün düşünceyi anlatım biçimi ve sözlü kültür ışığında okuryazar düşünce ve anlatım biçimleri arasındaki ilişkiyi irdeler. Ong, sözlü ve yazılı kültür arasındaki farkların ancak elektronik çağda ortaya çıktığını söyler. Elektronik iletişim araçları ve matbaa arasındaki farklar insanları söz ve yazı arasındaki farklara karşı duyarlı kılmıştır. Elektronik kültür çağı Ong'a göre ikinci sözlü kültür çağıdır, varlığı yazı ve matbaa teknolojilerine dayanan radyo ve televizyona özgü sözlü kültür çağıdır. İletişime hâkim olan dil ve dili duyuran seslerdir. Ong'a göre eğer doğru görüntüyü çerçeveleyen kelimelerin bağlamı olmasa düşünce bir şey ifade etmez. Dil temelden sözlüdür. Şayet bu durumun aksi olsaydı tarih boyunca üretilen tüm dillerin edebiyat üretme imkânı olabilirdi. Ong'a göre iletişimin temeli sözlü olmasına karşın kültürler yazıya geçirilmedikleri ve bir edebi ortam üretmedikleri sürece yok olmaya mahkûmdurlar. Yazı bu anlamda sözü bir mekâna bağlar ve anlamı kuvvetlendirmeye yarar. Ancak yazı ne olursa olsun sözden bağına koparamaz. Yazı kendinden önce gelen birincil sisteme (konuşma dili, sözlü kültür) bağımlı bir ikinci biçimlendirme sistemidir. Sözlü anlatım yazısız hayatta kalabilir ancak yazı söz olmadan bir varlık ifade etmez. Sözlü kültür toplumlarında insanlar pekâlâ ileri bir seviye medeniyet ortaya koyabilirler. Çıraklık, müritlik, dinleme, dinleneni aktarma vb. öğrenimler sözlü kültür ortamlarının en önemli kültür aktarım seviyeleridir. Ong bu duruma örnek olarak atasözlerini gösterir ve atasözlerine yapısal açıdan bakıldığında doğanın ne derece ön planda olduğunu açıkça görüldüğünü belirtir. Ancak atasözleri üzerine araştırma yapanlar sözden ziyade atasözünün yapısıyla ilgilendiği için sözlü kültür daima göz ardı edilmiştir. Bir başka örnekte Dante döneminde edebiyat metinlerinin halka hitap şeklinde okunduğunu ve söz döküldüğünü belirtir. Ong'un bu noktadaki en çarpıcı örneği at arabasıdır. At arabasını anlatmak için öncelikle atın bilinmesi ve anlatılması gerektiğinden bahseden Ong, arabayı tarif ederek başlanacak bir betimlemenin kültürü ifade etmeye yetmeyeceği görüşünü belirtir.

Bir toplum, bireyin davranışıyla toplumun gereksinimi arasında uyum sağlayan o toplumun bireylerinin zihninde var olan duyuşal sisteme dayanarak var olur. Toplumsal sistemin her yönü ve toplumun refah ya da uyumunu etkileyen her olay ve her nesne, bu duygu sisteminin bir nesnesi olur; doğuştan gelmez, toplumun birey üzerindeki etkisiyle oluşmuştur. Yerel sistemin sezgileri insanoğlu için evrensel olduğunu gördüğümüz veya

pratikte evrensel olan çocuk zihninin temel sistemiyle kaynaştırılarak erginlenme ritletiyle yerleştirilmektedir. Yani ritlerin psikolojik bir işlevi olduğu kesin ve insan türünün genel psikolojik durumuna ilişkin olarak yorumlanmaları doğruysa da her yerel sistemin arkasında belirli toplum deneyimini taşıyan ve genel psikoloji terimleriyle açıklanamayan uzun bir tarih vardır. Özel, coğrafyayla belirlenen varlık koşulları ve kozmolojinin belirli arkaik kavramları yaşayan dünyanın doğal düzenini binlerce yılın düşüncesiyle oluşturmuştur. (Campbell, 1995: 95-123).

Gündelik hayatın doğal seçimler sonucu nasıl değiştiğine bir başka örnek bölgedeki gurbet faktörü etrafında değişip şekillenen sosyal yaşantıdır. 1960'lı yıllarda başta Almanya'ya olmak üzere başlayan yoğun göç dalgası ve ülke içindeki şehirleşme ve sanayileşme hareketleri kırsal alanları ister istemez etkilemiş ve insanların kırsal kesimden iş gücünün yoğun olduğu büyükşehir merkezlerine kaymalarına neden olmuştur. Gittikleri yerde zaman içerisinde alım gücü artan insanlar, beraberinde getirdikleri kültürel olgularına tanıştıkları yeni medeniyet dairesi içerisinde yeni olgular katmışlardır ve esasında bağlı oldukları kültürel bağlar onları zamanla sılayırahim duygusuyla bir gün tekrar kırsala dönme duygusuna itmiştir. Elde ettikleri maddi güçle tekrar kırsala dönen insanlar bu kez de alıştıkları büyükşehir yaşantılarını kırsala uygulama yoluna gitmişler ve geleneksel mimarinin yerini alan betonarme yapılaşmaya giden süreci başlatmışlardır. Kentleri kırsal karşısında baskın kılan bu durumun altında yatan neden köyün belli evreye getirdiği hizmetlerin artık köy tarafından karşılanmasının olanaksız hale gelmesidir. Lewis Mumford'un (2007: 52) belirttiği gibi kent, köyden farklı olarak bir kozmos ve onun tanrılarına adanmış sembolik bir mekândır.

Toprak insan yaşamının başlangıcı olduğu gibi bir gün biteceği ve insanın bedenlen tekrar döneceği canlı bir varlıktır. Tarihte ister konargöçer kültürde isterse yerleşik kültürde olsun, tüm toplumlar toprağa yaşam kaynağı olması sebebiyle bir canlılık atfetmişlerdir. Toprakla bağlantılı insan, toprak üzerinde bulunacağı her türlü tasarrufta öncelikle topraktan izin alır. Eliade (2003: 360) bu durumu insanların eski çağlarda bir mekânı kurmadan önce atalarının ruhlarını çağırıp onlardan bu durum için izin almalarıyla ifade eder. Toprak kutsal bir varlık olduğundan toprakla ilgili her türlü münasebet kutsal dairesine müdahale anlamına gelir ve bunun için özel izin gerektirir. Heidegger; İnşa Etmek, Oturmak ve Düşünmek adlı makalesinde (2008: 72) bir yerde oturmanın anlam

itibariyle meskûn olmak anlamına geldiği ve bir yerde meskûn olmayla bir yeri imar etmek arasında organik bir bağ bulunduğunu, bunun insanın dünyayı nasıl biçimlendirdiğini ve varoluşunu ne derece ortaya koyduğundan bahseder. Toprakla söz konusu ilişkisini elde ettikleri yüksek alım gücüyle birden değiştiren, kırsaldan kente geçiş yapan ve sonuçta kültürel dezenformasyona uğrayan insanlar, şehirlerde getto benzeri yapılarda hayatlarını idame ettirmeye çalışmakta, kırsala döndüklerinde ise şehirde alışmış oldukları çarpık düzeni aramakta ve böylece bir nevi arafta kalmışlık duygusuyla hiçbir yere ait olmayan kitlelere dönüşmektedirler. Bu durumu Eric Hobsbawm'dan alıntılanarak aktaran Mübeccel Kıray, öküz ve sabana dayalı üretim toplumundan toplumsal hayata uyum sağlamaktan aciz gelinen bu yapıda köylülüğün öldüğünden bahseder (Kıray, 2007: 90-105; 184-185).

Kültürel bir yaşam standardı, yeni ihtiyaçların ortaya çıktığı ve yeni buyrukların ya da belirleyicilerin insan yaşamını zorladığı anlamına gelir. (Çobanoğlu 2002: 225) Toplum içinde eğitim ve sosyoekonomik gelişmeyle birlikte yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik istek ve çalışmalar hız kazanmıştır. İçinde düzenlenmiş davranışın ortaya çıktığı, yaşatıldığı durumlar eğitim ve otorite şeklinde iki süreç içinde bulunur. Bundan dolayı bilgiyi, becerileri, töreyi ve ahlaki ilkeleri yavaş yavaş veren eğitsel sistemlerin her kültürde bulunması gerekir. Öğretim olmazsa, toplum içerisinde yaşlılık nedeniyle işbirliği ve paylaşım gücünden yoksun olan kişiler bu öğretim işlevlerini yitirdiklerinde bir kurumdaki kadroların sürekli biçimde yenilenmesi imkânsız bir hal alır. (Çobanoğlu 2002: 229) Bugün belli bir yaşın üzerindeki, önceki kuşak olarak addedilen insanlar yanlış bir biçimde kültürün yok olduğundan, eski adetlerin kalmadığından şikâyet etmektedirler; hâlbuki kültür dinamiktir ve dün var olduğu gibi yarın da var olmaya devam edecektir. İnsanların maziye duydukları bu büyük özlem ve eskinin yerine yeniyi oturtamamanın verdiği açlık, aslında kültürel belleği bir sonraki kuşağa aktaramamanın neticesinde oluşan bir aksaklıktır.

Peter Burke bu noktada geleneksel toplumla modern toplumun ayrıldığı çizgileri şu şekilde belirlemiştir: Geleneksel toplum hiyerarşik düzene dayanırken modern toplumlar liyakat esasına dayalıdır. Geleneksel toplumlarda doğum sırası önemli bir esasken modern toplum hiyerarşisinde yüksek hareketlilikte yaş faktörü göz ardı edilir. Geleneksel toplumları oluşturan zümre ve cemaat gibi yapıların yerini modern toplumlarda fırsat

eşitliğine dayalı esaslarıyla geniş ve kişilik sahibi sınıflar oluşturmaktadır. Değişim geleneksel toplumlarda durağan bir seyirde hareket eder ve geleneksel toplumlar değişime ya karşı çıkar ya da değişimin farkında olmazlar. Oysa modern toplumlarda gündelik hayatta değişim hızlı ve sürekli ve değişime ket vuracak herhangi bir engel yoktur. Geleneksel toplumlar genellikle dinsel, sihirsel, akıl dışı olarak nitelendirilirken modern toplumlar laik, dünyevi ve rasyonel olarak nitelendirilmektedir (Burke, 2012: 146-147).

Kültür değişmesi Malinowski'ye göre; "Bir cemiyetin mevcut sosyal, maddi ve manevi medeniyetini bir tipten başka bir tipe sokan bir bütünlüktür." Böylece kültür değişmeleri bir toplumun siyasi yapısında, sosyal ve kültürel hayatında, bilgi sisteminde, terbiyelerinde vb. gibi birçok alanda meydana gelen değişimlerini içerir. (Malinowski, 1992: 66-70) En geniş manasıyla kültür değişmesi, insanoğlunun daimi bir faktörüdür, her yerde ve her zaman meydana gelmektedir.

Mümtaz Turhan, Kültür Değişmesi adlı eserinde Ziya Gökalp'in kültür ölçekli değerlendirdiği milli kültür (halk kültürü) ve aristokrat kültürü (tezhip) benzeri bir sınıflandırmaya giderek kültürü iki gruba ayırır. Turhan'a göre Türkiye'de kültürel anlamda birbirinden uzak iki topluluk vardır. Bunlar başlıca büyük şehirlerde oturan insanların ve aydın zümrenin de dâhil olduğu şehir veya aydın kültürüyle kasaba ve köylerde yaşayan geniş halk kitlelerinin ve köylülerin oluşturduğu halk kültürüdür (Turhan, 2006: 39). Orhan Türkdoğan, bu noktadan yola çıkarak halk kültürü hakkında sürekliliği koruyan, tarihi kültür mirasıyla geleneği sürdüren ve değişime kapalı olan statükocu topluluklardır yorumunu yapmaktadır (Türkdoğan, 1992: 102).

Köy ve kent arasındaki değişimler büyük farklılıklar göstermektedir. Bunun nedeni olarak köy ve kentin yayılma alanlarının farklılığını gösterebiliriz. Fakat bu alanlar ne kadar farklı olsa da; buralarda yaşayan insanlar aynı cemiyette aynı millete mensupturlar. Bu nedenle; aralarındaki farkın temel nedeni olarak; değişmeler üzerinde etki eden faktörler alınmalıdır. Özellikle İstanbul başta olmak üzere; büyük şehirlerde meydana gelen değişmelerin büyük çoğunluğu yabancıların etkisiyle meydana gelmektedir. Yabancı kültürün kuvvetli baskısı karşısında yerli kültür yenik düşmektedir. Bu durum şehirlerde köylerden daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmakta bunu sonucu olarak da köy ve şehir arasında bir ikilik oluşmaktadır. Mümtaz Turhan mecburi kültür değişmeleri başlığı altında

bu durumu serbest ve mecburi kültür değişmeleri olarak adlandırır. Serbest kültür değişmelerinde herhangi bir zorlama olmaksızın farklı kültüre sahip iki grubun birbirinden etkilenmesi durumu söz konusuysen mecburi kültür değişmelerinde karşılaşan kültüre gruplarından biri diğerine bazı unsurları kabul ettirmek için baskı kullanmaktadır (Turhan, 2006: 48). Bu durumu açıklayacak en güzel örnek büyük kozmopolit şehirlere göçen insanların gittikleri yerdeki hâkim kültüre adapte olamamaları sonucunda getto olarak tabir edilen alanlara sıkışmaları ve kendi mahallelerini, bölgelerini oluşturmalarıdır. İstanbul'da belli bölgelerde Anadolu'nun çeşitli illerinden gelen toplulukların bulunması, dünyadaki pek çok mega şehir olarak adlandırılan yerlerde etnik kökene dayalı Çin, Hint, Türk vb. mahallelerinin kurulması insanların baskın kültürün dayattığı hegemonyadan kurtulma refleksleridir.

Köydeki kültür değişmeleri şehirlerdeki gibi dış etkiye maruz kalarak olmamıştır. Buradaki değişmeler daha yereldir. Kültürün eksik ve zayıf yanları yani gelen kültür tarafından tedavi edilmiş; fakat öz kısmı atılmamıştır. Başta köyde ve şehirde meydana gelen bu değişiklikler aynı şekilde iken aradaki farklılık zamanla doğmuştur. Şehirdeki değişmeler daha çok yabancı etkisindeyken köydeki değişmeler kültürün zayıf yanlarını değiştirmeye yönelmiş ve daha çok ihtiyaç duyulan şeylerin alınması öncelikli tutulmuştur. Bu nedenle köylerde mahalli kültür hiçbir zaman etkisini kaybetmemiş ve bütünlüğünü muhafaza etmiştir. Şehirlerdeki değişmeler ise bu durumun tam tersi niteliktedir. Büyük şehirlerde milli kültür tamamen terk edilmiş, yerine yenisinin de koyulmamasıyla tam bir bocalamaya düşülmüştür. Değişmelerin başında hiç kimse ne yapacağını bilememiş ve bu yeni gelen kültüre ayak uyduramamıştır. Yeni kültürün yayıldığı alan o kadar geniştir ki; ortak bir noktada buluşmayı bile imkânlı kılamamıştır. İnsanların istikrarsız tutkuları, nasıl davranacaklarını bilememeleri, eski kültürü terk edip yerine Batı medeniyetinin kültürünü almak isteyip onu da bir türlü alamamaları kültürün oturmamasına neden olmuştur. Erol Güngör, bu süreçte nelerin alındığını ve ne kadar etkiye neden olduğunun tespitinin kolay olmadığını belirtir. Kılık kıyafet gibi gözle görülen hızlı değişimleri idrak etmek kolaydır. Ancak değerler ve duygulardan meydana gelen manevi kültürdeki değişmeler uzun süreçlerdir ve tespitleri güçtür. Üstünlüğüne inanılan gruba benzeme çabaları insanların gündelik hayattaki alışkanlıklarından beslenme, barınma, kılık kıyafet, sanat, merasim vb. pek çok unsuru etkiler (Güngör, 2007: 163).

Netice itibariyle gelinen noktada bir kültür şoku durumu mevcuttur. Köy ve kasaba kökenli milli kültür taşıyıcılarının kentlerde belli sürelerde yozlaşarak, hayatta kalmaya çalışarak kitle kültürüne dönüşmeleri milli kültürü taşıyan gelenekli köy-kasaba duygusunu gecekondü duygusuna dönüştürmüştür. Bu durum Türkdoğan'ın ifadesiyle milletleşme sürecine darbe vurmuş ve hızlı sanayileşme sürecinde ortaya tamamen içgüdüsel olarak ekonomik düzeyde hayatta kalmaya çalışan duygu ve ruhtan yoksun kitleler ortaya çıkarmıştır (Türkdoğan, 1992: 105-108).

Bozkurt Güvenç kültür değişmesi hakkında görüşlerini belirtirken kültürleşmede, kültürlerin veya o kültürleri yaşayan bireylerin ve grupların doğrudan etkileşime girmelerinin şart olmadığı; yazılı basın, radyo, televizyon yayınları, sinema, sanat ve moda akımlarının da uzun vadede, birbiriyle yüz yüze gelmeden kültürleşmelerinin mümkün olabileceğini belirtir. Güvenç bu durumu çağımızda sözü edilen küreselleşmeyle sağlandığını, iletişim teknolojisini yol açtığı bilişim devrimi ve bilgi toplumunun temelinde, teknolojiyle hızlandırılmış, bir kültürleşme devrimi olduğunu belirtir. Birey ve grupların bu kültürel değişime karşı bir tavır alabileceklerini ama uzun sürede kültürleşmeyi tümüyle önlemenin mümkün olamayacağını belirtir. Kültürleşmeyi benimseyen insanlar, dışarıdan alıp benimsedikleri yeni sentezleri, kültürleşme süreciyle gençlere aktarırken, kültürleşme süreciyle akranlarıyla paylaşırlar. Güvenç kuşaklar arasında çıkan çatışmanın tam da bu noktada öncüler ve artçılar olarak tabir ettiği eski ve yeni kuşak arasında patlak verdiğini belirtir. Güvenç' göre artçılar, bugün karşı çıktıkları yenilikleri yakın gelecekte kabul etmek zorunda kalacaklarını göremeyen kişilerdir. Bugün karşı olduklarını, yakın gelecekte kabul etmekle kalmaz, kullanır ve savunurlar (Güvenç, 2007: 101-102).

Geleneksel toplumların değişime karşı sergiledikleri bu muhafazakâr yapıyı ortaya koymada Maurice Halbwachs'ın ortaya koyduğu kolektif bellek ve Jan Assmann'ın işlevsel bellek, kültürel bellek teoremlerine bakmak gerekir. Halbwachs anıların toplumsal gruplar ya da cemaatler tarafından inşa edildiğini öne sürer. Bu noktada Halbwachs'a göre maddi anlamda anımsayan bireydir ancak neyin anımsanmaya değer olduğunu belirleyen ise içinde yaşanılan topluluk ve topluluğun da içinde bulunduğu koşullardır. Kolektif bellek sezgilere aykırıdır; nesiller boyu aktarılan deneyimler gündelik hayatın idamesindeki karar mekanizmasını oluşturur. Hafıza yeniden kurma işlemine dayanır ve geçmiş hafızadaki şimdiki zamanın değişken ilişkileri çerçevesinde yeniden örgütlenir.

Dolayısıyla toplumsal hafıza, onu taşıyan nesillerle birlikte ayakta kalır (Halbwachs, 1992: 46-52, 54-84). Jan Assmann'a göreyse iletişimsel hafıza yakın geçmişe ilişkin anıları kapsar. Bunlar kişinin kendi kuşağındakilerle veya yaşlılarıyla paylaştığı anılardır. Bu hafıza tarihsel açıdan grup ve içinde bulunulan cemaatle bağlantılıdır, zamanla oluşur ve cemaatin dışına çıkıldığında zamanla yok olmaya mahkûmdur. Dolayısıyla aktarıcılarıyla sınırlıdır. Bireye bağlı bu hafıza birey öldüğünde başka bir bireyin bu boşluğu doldurması için yer açar (Assmann, 2001: 54). Kültürel bellek ise bireyin gündelik ihtiyaçlarından ziyade kurumsallaşmış ve tarihsel kökenden gelen bilgilerle oluşturulan bir mekanizmadır. Assmann'a göre kültürel hafıza geçmişin belli noktalarına yönelir ve geçmiş onda durağan bir biçimde bulunmaz, daha çok hatıranın bağlandığı sembolik çerçevede yoğunlaşır. Hatta kültürel hafızanın gerçek tarihten hatırlanan tarihe ve daha sonra efsaneye dönüştüğü bilgisini verir. Efsanenin de bugünü kurmak için geçmişten beslenen bir öykü olduğunu belirtir. Kültürel hafızanın iletişimsel hafızadan ayrılan belirgin yanının da biçimlendirilmiş törensellik olduğunu belirtir. Kültürel hafızayı destekleyecek en belirgin figürler ona göre bayraklar, anıtlar, heykeller, ders kitapları vb. maddi unsurlardır. (Assmann 2001: 54-58).

Levi-Strauss, bir başka çalışmasında insanlığın kültürel ilerlemesi hakkında ne kaçınılmaz ne de sürekli olduğu, atlamalar ve sıçramalar gösterdiğini söylemektedir. Strauss'a göre atlama ve sıçramalar daima ileriye dönük şekilde olmaz. Uygarlığın alışılabilir şekilde art arda gelen bir düz yapı şeklinde ilerlediğini düşünmenin yanlış olduğunu; bu yapının merdiven çıkmakta olan bir adamdan ziyade zar atan bir adama benzediğini belirtir. Farklı kültürel olgular bir araya geldiğinde her seferinde ihtiyaçlar doğrultusunda farklı sonuçlar doğurur (1997: 30). Dolayısıyla süreç, insanın müdahil olduğu fakat müdahale edemediği bir yapı teşkil etmektedir.

Folklor üzerine yazdığı yazılarında önemli noktalara temas eden Tahir Alangu, coğrafi konum ve kültürel durumun folklor malzemesinin oluşmasında temel etken olarak belirleyici rol aldığı görüşündedir. Alangu'nun ifadesiyle Anadolu, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü konumundadır ve bu coğrafyada otuz ikiye yakın devlet kurulmuştur. Bu köprünün üstünde kalan kalıntılar gibi din, savaş, ticaret amaçları ile çok eski çağlardan beri gidiş geliş açık bu bölgedeki kültür evriminin de hesaba katılması zorunludur. Bu nedenlerle Alangu'ya göre Türk folklorunu değil, dünya Türklüğünden

apayrı bir gerçek olan Türkiye folklorunu incelemek gerektiğini söyler. Alangu'ya göre günümüzdeki Türk folklorunun, Kafkasya ile Araplarla, Balkan ülkeleriyle ilişkisi olduğu gibi, Türkiye'de yaşamış, tarih boyunca gelmiş geçmiş insanlarla da sıkı bir bağlantısı vardır. Fakat bu durum Anadolu'daki Türk kültürünü dünyadaki mevcut Türk kültüründen soyutlamak olarak algılanmamalı, sadece coğrafi koşullara bağlı olarak tarihsel bağlamda Anadolu'nun gördüğü köprü vazifesi göz ardı edilmemelidir (Alangu, 1983: 106).

Coğrafya, disiplinler arası bir bilim dalı olması hasebiyle sadece coğrafi bir materyal olarak coğrafi mekânlarla değil, onu şekillendiren insanlar ve insanların ortaya koyduğu kültürel faaliyetlerle de ilgilenmektedir. Bu bağlamda toplumun ortaya koyduğu maddi ve manevi kültürel öğeleri sadece maddesel varlıkları esastan ele alınmamalı; kültürel olarak kaynakları, geçmişi, yayılış sahaları ve diğer kültürlerle olan etkileşimleri incelenmelidir. Kültür coğrafyası araştırmalarına temel oluşturacak Philip Wagner ve Marvin Mikesel tarafından ortaya konmuş 1962 tarihli *Reading in Cultural Geography* adlı eserde, kültürel coğrafyacının beş ana konu üzerinde yoğunlaşması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu konular kültür bölgesi, kültürel yayılma, kültürel ekoloji, kültürel etkileşim ve kültürel peyzajdır (Tümertekin ve Özgüç, 2009: 98).

Kültür temelli yapılacak coğrafi araştırmalarda kültür bölgesi adı verilen coğrafi alanın tüm hatlarıyla çok iyi bilinmesi gerekir. Kültür bölgesi, kültür özellikleri ve işlevlerine dayanan coğrafi bir bilim olup kültürlerin coğrafi olarak nasıl gruplaştıkları veya düzenlendikleri sorusuna yanıt arar. Bir coğrafi mekânda ikamet eden sakinler, o bölgeyi nasıl algılar ve kendilerini bu bağlamda hangi noktada görür? Bu sorulara yanıt arayan kültürel coğrafya; fikirlerin, tekniklerin, aletlerin vb. unsurların bir kültür bölgesinden başka sahalara nasıl yayıldıkları ile ilgilenir. Bu noktada yalnızca nesnelere değil fikirler de kültür coğrafyasının alanını tayin etmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2009: 98).

Kültür coğrafyasının üzerine yoğunlaştığı ikinci konu olan kültürel yayılma. Kültürel yayılma, kültürel unsurların bir yerde bir başka yere nasıl yayıldığını araştırır. Ancak bu noktada değinilmesi gereken bir konu kültürel yayılmanın dağılışı ilkesiyle karıştırılması ve bir kültürel olgunun bulunduğu coğrafi mekâna nasıl geldiğinden çok nerede bulunduğu sorusuna yanıt aramasıdır (Arı ve Köse, 2005: 56). Yeryüzünün

herhangi bir yerinden yayılan bir kültürel öge, etkisi altına aldığı geniş coğrafi alanda sınırsız bir yeniliğin ürünüdür. Özellikle tüketim mallarıyla dünyayı hızla etkileyen kültürel yayılma tarım aletlerinin keşfinden sanayi devrimine kadar insanlığın tüm gelişim tarihinin adeta bir taşıyıcısıdır.

Kültür coğrafyasının üçüncü konusu kültürel ekoloji, kültürler ve fiziki çevre arasındaki etkileşimin incelenmesidir. İnsanın ekosistem üzerinde kültürel öğeleri vasıtasıyla yarattığı etkileri inceleyen kültürel ekoloji, dünya üzerinde yer alan geleneksel bilgilerin kayıt altına alınması ve doğal çevreyle kültürel öğelerin etkileşimini çok yönlü olarak inceler (Haviland, 2008: 317).

Kültürel etkileşim, insan gelişiminin veya belli coğrafi alanlarda gelişmemenin nedenlerini araştırmaktadır. Kültür, bütün yönleriyle sistematik bir ilişki içinde olup mekândan bağımsız düşünülemez. Kültürel etkileşim, bir yerde başlayan kültürel farklılığın zamanla nasıl yayıldığı ve başlayan değişimin hangi noktada hangi bölgeyi etkilediğinin nedenlerine eğilir. Değişen koşullar altında değişim gösteren kültür bir coğrafyadan bir diğerine geçişi tanımlayan kültürel yayılmanın bir neticesidir (Arı ve Köse, 2005: 56).

Kültür coğrafyasının üzerine yoğunlaştığı son konu kültürel peyzajdır. Kültürel peyzaj, kültür gruplarının yeryüzünde yarattıkları görünür maddi kültür öğeleri üzerine yoğunlaşır. Kültür, doğayı işleyerek kendi sistematiği içinde dönüşüm başlatır ve her kültür, bulunduğu coğrafi koşulları kendi lehine çevirmek üzere bir uğraş içerisine girer. İnsanın en temel hayati gayesi olan doğa karşısında üstün gelme ve doğanın gücünden istifade etme kültürel peyzajın inceleme alanıdır. Sahada inceleme fırsatı bulunan etnografik malzeme bu noktada kültür araştırmacılarına o bölgedeki toplumlar hakkında derin bilgiler verir. Arazi şekilleri, bitki örtüsü, toprak yapısı vb. fiziki unsurlar insanların doğa karşısındaki kazanımlarını belirleyen unsurlar arasındadır. Yağ yapımında kullanılan yayıkların orman arazisi bakımından zengin Karadeniz Bölgesi'nde tahtadan yapılmasına karşın bitki örtüsü bakımından görece zayıf olan Akdeniz Bölgesi'nde, Toroslar üzerinde hareketli bir yaşam süren Yörükler arasında tulumdan yapılıyor olması doğal koşulların kültürel peyzajı nasıl etkilediğine temel bir örnek teşkil eder.

Kültürel ekolojiyle benzer konuları inceleyen ekolojik antropolojinin çalışma sahası da insan topluluklarına çevre arasındaki ilişkilerdir. İnsan toplulukları kendilerine has kültürel yapı içinde, toplumsal olarak örgütlenmiş bir biçimde coğrafya, iklim, bitki örtüsü, hayvanlar ve diğer insan topluluklarıyla sürekli iletişim ve etkileşim içerisinde. Topluluklar bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde çevrelerinde sürekli bir değişim yaratırlar ve bu sayede ekonomik hayattan siyasi iradeye kadar her türlü etkende değişkenliğe sebep olurlar. Ekolojik antropoloji bu noktada bu noktada dikkati çeker. Ekolojik antropologların uzlaştıkları belli noktalar vardır. Buna göre herhangi bir topluluk kendisini kuşatan çevrenin tamamıyla değil, ancak içinde yaşadığı ve ulaşabildiği etki sınırları içerisinde bir etkileşime sahiptir. Bu durumu habitatlar arasında kendine özgü olan, fiziksel bütünlük taşıyan yer veya alan niş olarak adlandırmak mümkündür. Her topluluk geniş bir çevre içinde kendine özgü bir gelişim sürecine sahiptir. Bunlar çevrelerindeki bitki, hayvan ve eşyalar, besin elde etmedeki ve barınmadaki pratikleri vb. konulardaki kendilerine has bilgi birikimleri sayesinde başarılıdır. Bu süreçte diğer toplulukların gelişimlerinden ve onların şekillendirdiği toplumsal çevreden de etkilenirler (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 251).

Ekolojik antropoloji 1960 sonrasında Franz Boas'ın öğrencisi Julian Steward tarafından geliştirildi ve Steward'ın uygarlıkların evriminde getirdiği tekdüze ilerleyişten ziyade çok hatlı sistem çevrenin toplumsal sistemler üzerindeki etkisini vurgulamasıyla büyük bir değişime yol açtı. Ekolojik antropolojinin üç evresi olarak adlandırılan bu dönem Leslie White ve Julian Steward tarafından belirlenen ilk evredir. Her iki araştırmacı da kültürler arasındaki benzerliklerin benzer çevre koşullarıyla açıklanabileceği görüşünü savunmakla birlikte bu kültürel bir evrilme ve gerileme sürecini ifade etmekteydi. Bu noktada White temel dinamik olarak enerjinin denetim altına alınması tabirini kullanırken Steward kültürel çekirdekten söz etmekteydi. Steward'ın bahsettiği kültürel çekirdek; takım, kabile, şeflik ve devlet kategorilerini oluşturan bir yapıyı arz eder. Steward'da aynı ya da benzer çevre koşulları, benzer teknolojik buluşlara yol açtığı gibi bunun da benzer siyasal, kültürel, toplumsal yapılara neden olduğu görüşü hâkimdir. Geçim pratikleriyle ilgili en yakın ilişkili kültürel özellikler kültürel çekirdektir ve aynı ya da benzer çekirdek özellikler aynı kültür tipine aittir. Bu kültür tiplerini belirli bir düzen ve hiyerarşi içine koyan toplum içtimai yapı sayesinde devlet olma bilincine erişir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 252).

Teknoloji ve kurumlar hayatı basitleştirmeye yardımcı olurlar. Teknoloji, organların yerini alır ve insanın doğa ile karşılaşmalarındaki yükünü hafifletir. Kurumlar ise bu yapıyı belli bir forma oturtarak insanlarda güven duygusu yaratırlar. Gelenekleri belirler, süreklilik yaratırlar ve toplumun sağlıklı bir biçimde işleyeceğini garanti ederler. Ancak bu basitleştirme hareketi itki denilen durdurulması imkânsız bir süreci başlatarak toplumları durağan ve üretimden uzak bir yapıya sürükler. İnsanın bilgiye karşı temel açlığı onun teknolojik gelişmelere karşı kayıtsız kalmasına engel olur. Ancak daha önce de belirtildiği üzere temel ihtiyaçlarını karşılamayı piramidin üst seviyesindeki yeni bir gereksinim için terk eden insanların bir boşluğa düşmesi kaçınılmazdır. Bugün yayla arazilerinde dahi hemen hemen her evde istisnasız en az bir televizyon¹, buzdolabı vb. elektronik eşyanın bulunması, geleneksel bilginin terk edilmesi ve bu bilgiye sahip kuşağın toplumdan izole edilerek dışlanması yaşanan dezenformasyonun temel sebebidir. Bu çarpık yapıda mevcut belleği ardından gelen nesle aktaramayan kuşaklar geçmişe büyük bir özlem duyarken, yeni kuşak ise hiçbir şeyin bilmemenin temelinde çok şey bilmenin yığınyla bir bilgi çöplüğü kirliliğinde kendine çıkış noktası aramak durumundadır.

Araştırmanın Konusu, Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Araştırmanın konusu Maçka İlçesinin kültürel varlığının tarihsel bağlamda işlev, biçim ve muhteva olmak üzere aşamalı bir perspektifle ele alınarak kültürel olgunun bir bütün olarak ortaya konmasıdır.

Çalışmanın ilk basamağını Maçka ile ilgili kaynakların taranması oluşturmuştur. Bölge ile ilgili daha önce yazılmış olan kitap, tez, makale gibi yayınlar ile önemli gazeteler toplanmıştır. Gerekli olan kütüphane ve arşivler tek tek taranmıştır. Temin edilen yazılı kaynakların tasnifi ile literatür araştırması tamamlanmıştır.

Çalışmanın ikinci basamağında, alan araştırmasının gerçekleştirileceği yöreye dönük bilgi formları oluşturulması yer almıştır. Alan araştırmasında “katılımlı gözlem ve derinlemesine mülakat” yöntemi kullanılmış, böylece kültürel öğelerin bağlamı içerisinde

¹ Televizyonun gündelik hayatın sınırları dâhiline girmesi dünyanın her yerinde olduğu gibi ülkemizde de köklü değişikliklere neden olmuştur. Eğlence kutusu olarak düşünülen yüzyılın en önemli icatlarından birinin insanları bir yığın gereksiz bilgiye maruz bırakması ve toplumların bu doğrultuda geçirdikleri dönüşümler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Postman, 1994).

nasıl kullanıldığı ve kültürel öğelerin işlevlerinin ne olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Daha önce sahada yapılmış olan etnografya kılavuzlarından ve derleme kadrolarından yararlanılarak ve Maçka ilçesinin kültürel özellikleri de dikkate alınarak saha araştırmasında kullanılmak üzere geniş çaplı araştırma ve mülakat formları hazırlanmıştır.

Bölge derin vadilerden oluştuğu için derleme sahası vadi tabanlı olarak değerlendirilip Altındere, Hamsiköy, Galyan, Esiroğlu vadilerinde derlemeler yapılmıştır. Çünkü yöre nispeten kendi içine kapanık ve dış dünya ile etkileşimi az bir bölge olduğu için ve her vadi sınır komşusu olduğu ilçe ve ilin özelliklerini taşıdığı için her vadinin kendine has kültürel özellikleri vardır. Akçaabat ilçesiyle sınır komşusu olan Esiroğlu vadisinde Akçaabat ilçesine has özellikler görülürken Araklı ilçesi ile sınır Galyan vadisinde Araklı ilçesine has ortak özellikler görülmektedir. Buna karşın Altındere ve Hamsiköy vadilerinde ise Gümüşhane'ye has ortak özellikleri görmek mümkündür. Cumhuriyet'in ilanından sonra mübadele döneminde, ayrıca doğal afetler neticesinde bölgede yaşanan nüfus değişiklikleri ile ilçeye Tonya ve Çaykara ilçelerinden göç gerçekleşmiş ve böylece Çaykara ve Tonya ilçelerine has ortak özelliklerin görülmesi sağlanmıştır. Vadiler tek tek gezilerek bu özgün kültür ürünlerinin derlenmesi amaçlanmıştır.

Alan araştırmasının tamamlanmasından sonra tespit edilen malzemelerin tasnifi ve analizi yolunda çalışmalara geçilmiştir. Bu amaçla ilk olarak sesli ve görüntülü kayıtların deşifre edilmesi işlemi gerçekleştirilmiş, bu işlem tamamlandıktan sonra elde edilen kültürel ürünler bu kayıtlardan yararlanılarak tasnif edilmiştir.

Tespit edilen malzemenin değerlendirilmesi işleminin tamamlanmasından sonra araştırmanın sonuçlarına dönük fikirler ortaya konmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MAÇKA BÖLGESİNİN COĞRAFI VE BEŞERİ ÖZELLİKLERİ

1.1. Coğrafi Konum

Maçka, dünya konumuna göre kuzey yarım kürede, Türkiye'nin kuzeydoğusundaki Trabzon ili sınırları içerisinde yer almaktadır. 40° 6' - 40° 8' kuzey paralel daireleri ile 39° 5' - 39° 9' doğu meridyenleri arasında yer almaktadır. İlçe merkezinin Karadeniz kıyısına uzaklığı 26 km'dir. Trabzon'un güneyinde; Trabzon – Gümüşhane karayolu üzerinde ve Trabzon'a 29 km uzaklıktadır. İlçenin iki beldesi vardır. Bunlar Trabzon'a 19 km, Maçka'ya 10 km uzaklıkta olan Esiroğlu beldesi ile Galyan – Konaklar beldeleridir. Maçka ilçesinde 75 yerleşim birimi bulunmaktadır. Bunlardan 57'si köydür. Denizden yüksekliği 365 metre olan ilçenin yüzölçümü yaklaşık 1000 km²'dir.

Maçka Bölgesi'ni oluşturan Değirmendere vadisinde dağlar Doğu Batı eksenli uzanmış olup, deniz seviyesinden iç kesimlere doğru yükselti farklılıklar göstermektedir. Vadinin Batı kanadını Horos Dağları (Taşoluk Tepesi 2420 metre, Ayeser Tepesi 2423 metre), orta kesimlerini 2193 metre ile Kalkanlı ve 3082 metre ile Nişan Dağları, Doğu kanadını ise 2706 metre ile Fırın Dağı ve 2550 metre ile Karakaban dağlık kütlesi oluşturmaktadır. Kuzeybatı Güneydoğu eksenli uzanan Horos Dağ kütlesi üzerinde yer alan Taşoluk, Ayeser ve Uçurum Tepeleri başlıca yükseltileri oluşturmaktadır. Çeşmeler Deresi adıyla kaynağını Taşoluk Tepesi'nin Kuzey eteklerinden alan Maçka Deresi, Güneybatıdan Değirmendere akarsuyuna karışmaktadır. Horos Dağları'ndan doğan Ayeser Deresi ise Kuzeydoğuya doğru çizdiği yolda vadi boyunca Uçurum ve Ayeser Tepelerini birbirinden ayırır. Uçurum Tepesi'nden itibaren Doğuya doğru yaklaşık 20 kilometrelik bir uzantıya sahip Kalkanlı Dağlık kütlesi Kuzey yamaçlardan Güney yamaçlara geçişin en rahat sağlandığı noktada Zigana Geçidi'ni oluşturmaktadır. Bu morfolojik yapı dolayısıyla Zigana Geçidi'ni jeostratejik bir mevki haline getirmiştir (Kılıçaslan, 1994: 8-10).

İlçe genel itibariyle çam ormanlarıyla kaplı vadilerin ortasındaki Değirmendere yatağına kurulmuştur. Tamamına yakını yüksek ve engebeli arazilerinden oluşan ilçe, 2000 metreye kadar ormanlarla, daha yükseklerde ise otlaklar (yaylalar) ve dağ bitkileriyle kaplıdır. Güneyde 1900 m yükseltideki Horos ve Kalkanlı dağlarının su bölümü çizgisine yakın, kuzeye bakan yamaçlarından başlayan Değirmendere vadisi giderek derinleşerek Maçka'ya kadar uzanır. Burada vadi tabanı yaklaşık 270 m' ye kurulmuştur. 30 km mesafede 1630 metrelik yükselti farkını aşan yüksek eğim ortaya çıkmaktadır. Maçka'da aniden daralan vadi, buradan kuzeye doğru hem yana hem de derinlemesine genişler. Esiroğlu yakınlarında ortadan kalkar ve aşağı çığıra geçilir (Trabzon, 2000: 43). İlçe, Karadeniz Bölgesi'ni Doğu Anadolu Bölgesi'yle bağlayan, Türkiye'nin en uzun tünelleri arasında yer alan 1875 metre uzunluğundaki Zigana geçidine sahip olması bakımından coğrafi açıdan önemli bir geçiş noktasıdır.

1.2. Yüzey Şekilleri

Maçka ilçesi genel olarak dağlık bir yapıya sahiptir. Bu dağlar, Kuzey Anadolu dağlarının bir bölümüdür. Yükselti, genel itibariyle 1500-2000 metre arasındadır. Karadeniz'e uzanan akarsu vadileri boyunca açılan ulaşım yolları, ilçeyi merkeze bağlayan en önemli noktaları oluşturur. Tarihte büyük bir öneme sahip İpek Yolu'nun bir kolu da bu vadiler üzerinden geçmiştir (Durmuş, 2011: 76).

Maçka'daki sıradağlar, Doğu Karadeniz dağ kolunun bir uzantısıdır. Doğu batı doğrultusunda uzanan bu dağların temelini Zigana dağları teşkil etmektedir. Dağların kuzey yamaçlarında eğim az olmakla birlikte, bu yamaçlar basamaklar şeklinde yükselmektedir. Yükselti bu noktalarda 2000-2500 metreye kadar ulaşır. Sıradağlar haricinde bölgede küçük dağ kümeleri ve tepelere rastlamak mümkündür. Bunlardan başlıcaları Galyan, Mil, Ambarlı, Ağrı, Karaağaç dağları; Kiraz, Sumaha ve Çatal tepeleridir.

Maçka'nın Akçaabat ve Tonya havzalarına komşu, Gümüşhane'ye sınır güney kısımlarında yükseklerde geniş yayla arazilerine rastlanmaktadır. Yükselti arasında kalan kısımlar akarsular tarafından parçalanarak derin vadiler oluşturmuştur. Yaylaların yükseklikleri 1800-2400 metre arasında değişirken yaylalar coğrafi yapı ve bitki örtüsü

bakımından ortak özellik taşırlar. En önemli yaylaları Anbarlı, Zemberek, Çakıl, Karadağ, Karakaban, Gümüškü, Turnagöl, Hocamezari, Çamlıdüz, Kiraz, Fırınoba, Selboğazi, Sığıntaş, Başoba, Kadırğa, Haliya, Mandagözü ve Uzunçayır oluşturmaktadır. Bu geniş yayla arazilerinden başta Gümüřhane olmak üzere, Trabzon'un ilçeleri Akçaabat, Tonya, Yomra, Araklı'ya geçiş mümkündür. 2000 metreye kadar hâkim orman arazilerinin bittiği üst sınırdaki başlayan yayla arazileri genellikle otlaklar ve dađ bitkileriyle kaplıdır.

Maçka ilçesinin derin vadilerinde akan akarsulardan en önemlisi Değirmendere'dir. Bu dere Zigana dağlarından çıkan Hamsiköy deresi, Boğoç ve Yeri sırtlarından çıkan Mulaka deresi, Çakılğöl eteklerinden çıkan Meryemana deresi ve Kılıç yaylasından çıkan Galyan deresi ile Esiroğlu mevkiinde birleşerek Değirmendere'yi oluşturur ve Trabzon'dan denize dökülür. Değirmendere'nin en düşük su seviyesi Ocak ve şubat aylarında görölmektedir. Nisan ve Mayıs aylarında dağlardaki karların erimesiyle sular en yüksek seviyeye ulaşmaktadır (Maçka, 1986: 65). Bölge suları kısa ve dik, hızlı akışlı, sulamadan ziyade hidrolik enerji potansiyeline sahiptir. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü sitesinden alınan resmi bilgilere göre Galyan vadisi, Galyan deresi üzerine kurulu Atasu barajı ve hidroelektrik santrali, yıllık 91 hm³'lük içme suyu sağlarken aynı zamanda da 5 MW güç ile yıllık 27 GWh'lik enerji üretmektedir.²

1.3. İklim

Maçka, geneli itibariyle ılıman bir iklime sahiptir. Genel olarak yazlar orta sıcaklıkta, kışlar ise ılık ve yağışlı geçmektedir. Devlet Meteoroloji Müdürlüğü'nden alınan verilere göre kış aylarında ortalama sıcaklık 0-10 C° arasında değişirken, yaz aylarında bu durum 20-30 C° civarında görölmektedir. Her mevsim yağmur almasına karşın bölgede yağmurlar en çok sonbahar ve ilkbahar aylarında görölmektedir. Yılın yaklaşık yüz otuz dokuz günü yağışlı olup, ortalama yağış 83 cm civarındadır. Nem oranının en fazla olduğu dönem Mayıs ayı, en az olduğu dönem ise Aralık ayıdır. Kar yağışları genellikle Ocak ve şubat aylarında gerçekleşir. Merkezde kar kalınlığı 15-20 cm'yi bulurken yükseklerde 60-70 cm'yi geçmektedir (Kılıçaslan, 1994: 23-30, 43-53). Merkezin deniz seviyesine yakın oluşu ve nemlilikten ötürü merkezdeki kar örtüsü birkaç

² DSİ, "Barajlar ve Hidroelektrik Santraller", Erişim Tarihi (15.08.2013).
<http://www2.dsi.gov.tr/bolge/dsi22/trabzon.htm>, <http://www2.dsi.gov.tr/baraj/detay.cfm?BarajID=227>

günde erir. Fakat bu durum yükseklerle çıkıldıkça değişkenlik göstermektedir. Bölgede kış ve takip eden ilkbahar aylarında sis oranı artar. Şiddetli rüzgârlar en fazla Aralık ve Şubat aylarında kendilerini gösterir (Maçka, 1986: 66).

1.4. Bitki Örtüsü

İlçe arazi yapısı, Değirmendere deresi ve derelerin oluşturduğu vadiler ve dağlık alanlar oluşmaktadır. Yerleşim birimleri genellikle dağların eteklerinde olmakla birlikte yüksek kesimlerde de görülebilmektedir. Fakat genel itibariyle yüksek kesimleri sık orman arazileri, çayır-mera arazileri ve yaylalar oluşturmaktadır. İlçenin arazi yapısı engebeli olduğu için tarıma elverişli alanlar ilçenin büyüklüğüne nazaran azdır. Ayrıca bölgedeki şiddetli erozyon, alüvyal toprakların büyük ölçüde kaymaya uğrayarak yer değiştirmesine neden olmuştur. Bu sebepten tarım çok dar bir çerçevede, makine tarımından yoksun biçimde gerçekleşmektedir (Kılıçaslan, 1994: 58-61). Tarıma elverişli bu alanlarda genellikle fındık, mısır, meyve vb. ürünler yetiştirilmektedir. Bunun yanında ilçe geneline hâkim olan ılıman ve yağışlı iklim, zengin bir flora oluşmasında büyük katkı sahibidir. Orman arazilerinde ladin; ibrelili ağaçlardan köknar, sarıçam, karaçam; diğer yapraklı ağaçlardan kestane, meşe, kayın, ıhlamur, ceviz, karaağaç, taflan (karayemiş), kızılağaç, kızcılık, kiraz, armut, erik, elma vb. pek çok ağaç türü ilçede bulunmaktadır. Tarımda hâkim bitki fındık, mısır ve çeşitli meyve ağaçlarından oluşmaktadır. Bitki çeşitliliği bakımından Türkiye genelinde yetişen 2500 bitki türünün yetişmesine elverişli olmakla birlikte bölgeye has 440 çeşit bitki mevcuttur (Karagöz, 2012: 109).

Endemik türlerden çuha çiçeği (Manişak), 1625-3400 metre yükseltiler arasında yetişebilen, haziran ve temmuz aylarında çiçeklenen; yaş çimenlik yamaçlar, akarsu içleri ve kenarlarında bulunan bir bitkidir. Irano-Turanian kökenlidir. Hezaren, 1500-2700 metre yükseltiler arasında yetişebilen, temmuz ve ağustos aylarında çiçeklenen; orman kenarlarında, çayırıklarda, dere kenarlarında bulunan bir bitkidir. Bekçiler-Yediharman yaylası orman kenarlarında görülebilmektedir. Kafkas orman gülü (Beyaz Komar) 1830-3000 metre yükseltiler arasında yetişebilen, mayıs ve temmuz ayları arasında çiçeklenen; kuzeye bakan yüksek toprakların asitli yüzeylerinde bulunan bir bitkidir. Ladin ormanları açıklıklarında kümeler halinde görülebilmektedir. Maçka'nın doğusundan batısına kadar doğal yayılış alanına sahiptir. Karacabla, 300-1700 metre yükseltiler arasında yetişebilen

bir bitki olmakla birlikte, mayıs ve eylül ayları arasında çiçeklenen; iğne yapraklı orman ve fındık çalılıkları altlıklarında görülebilen bir bitkidir. Siklamen (Kar Menekşesi), 1200-3000 metre yükseltiler arasında görülebilen, nisan haziran ayları arasında çiçeklenen; alpin çayırlarda ve ladin, sarıçam ormanları arasında yetişebilen bir bitkidir. Kanarya otu, 55-200 metre yükseltiler arasında yetişebilen, nisan mayıs aylarında çiçeklenen; kayalık ve çalılarla kaplı yamaçlarda bulunan bir bitkidir (Karagöz, 2012: 110).

Turnagagası, 1900-3000 metre yükseltiler arasında yetişebilen, temmuz ağustos aylarında çiçeklenen; kayalık yamaçlarda ve çayırlarda bulunan bir bitkidir. Turuncu gelincik, 1200-3000 metre yükseltiler arasında yetişebilen, temmuz ağustos aylarında çiçeklenen; kayalık alanlarda bulunan bir bitkidir. Tüylü (Kırpıklı) zambak, 1500-2400 metre yükseltiler arasında yetişebilen, haziran temmuz aylarında çiçeklenen; köknar ve kayın ormanları kenarlarında bulunan bir bitkidir. Acı çiğdem (Vargit) 600-3000 metre yükseltiler arasında yetişebilen, eylül ekim ayları arasında çiçeklenen; çayırılık ve orman içi açıklık alanlarda bulunan bir bitkidir. Tüm endemik türler genel itibariyle Maçka'nın doğusuyla batısı arasında doğal yayılım yükseltilerinde sıkça görülebilmektedirler. Ormanlık alanlarda yırtıcı kuşlar, çakal, bozayı, tilki, kurt, domuz, geyik, çengel boynuzlu dağ keçisi, karaca, vaşak, tavşan, porsuk vb. yabancı hayvanlar barınmaktadır (Karagöz, 2012: 111).

1.5. Ekonomi

1.5.1. Tarım

Tarım alanların yaklaşık %80'i çok eğimli arazilerden oluşmakta olup toplam tarım arazisi 7.837 hektardır. Dere yataklarında ve bir kısım köy alanlarında az miktarda düz tarım arazileri mevcuttur. Tarım arazileri miras yoluyla parçalanmış, küçük parsellere ayrılmıştır. Tarımda en büyük pay fındık, mısır ve meyve-sebze üretimindedir. Fındık haricinde bitkisel ürünlerin ticari değeri yoktur. Meyve ve sebze tarımı daha çok bölge sakinlerinin gündelik besin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir.

İlçede tarım arazilerinin engebeli ve çok eğimli olması erozyon ve heyelan tehlikesini arttırmıştır. Bu nedenle ilçede çiftçi fındık üretimine yönelmiş ve fındık

bahçeleri artmıştır. Fındık üretimi 3.839 hektar alanda 2.000-2.500 ton civarındadır. Yaklaşık 6.116 hektar arazide dane mısır, ekin ve silajlık mısır üretimi yapılmaktadır. Genellikle hayvan yemi olarak, az miktarda yiyecek olarak yetiştirilen mısırın pazar değeri yoktur. Sadece aile ekonomisinde az da olsa katkı sağlamaktadır. İlçede Tane mısır üretimi 1.000-1.300 ton, ekin üretimi 210 ton silajlık mısır üretimi 310 ton civarındadır. Sebze ve meyve ailelerin ihtiyacını karşılamaya yönelik üretilmektedir. İlçede geçmiş yıllarda tütün ve buğday yetiştirildiği de bilinmektedir (Topal ve Bölükbaşı, 1991: 98). Son yıllarda devlet destekli tarım politikaları doğrultusunda ceviz, kivi, likarba (yaban mersini), bodur elma, armut ve Trabzon hurması üretimini geliştirmek için örnek bahçeler oluşturulmuş ve çiftçilere fidan temininde bulunulmuş ve teknik destek sağlanmıştır. Bölgede tarımı yapılan bitkilere başlıca bakılacak olursa:

Fındık: Fındık dikimi, üçer metre aralıklarla açılan kuyulara yapılır. Aradan en az üç yıl geçince bahçe ürün vermeye hazır hale gelir. Hasat her yıl ağustos aylarında olur. Ve hasattan sonra bahçe, yabancı ot ve fazlalık dallardan temizlenir. İki üç yılda bir “ığriz” denilen, toprağı kazma işlemi yapılır ve köklerin hava alması sağlanır. Ayrıca verimin fazla olması için her yıl gübreleme yapılır.

Mısır: Tarlalar Şubat ve Mart aylarında bellendir. Bu işlem bel denen özel aletle yapılır. Daha sonra Nisan/Mayıs aylarında, mısır tanelerinden oluşan tohumluklar serpilir ve toprağı kazma işlemi yapılır. Böylece taneler toprağı gömülür. Yaklaşık iki ay sonra, taneler filiz vermeye başlar ve seyreklemeye yapılır. Seyreklemeye, karışık ve sık olan fidelerin cılız olanlarının koparılması, eşit aralıklarla iyi fidelerin bırakılması işlemidir. Eşit aralıkların bırakılmasının nedeni, fidelerin rahat büyümeleri ve hasılatın fazla olması içindir. Seyreklemeye ve doldurma bir arada yapılır. Yani seyreklenen fidenin dip kısmı iyice doldurulur. On beş gün sonra ise ikileme yapılır. Yani daha da büyüyen fidelerin dip kısmı ikinci defa, toprakla doldurulur. Böylece verimin artması sağlanır. Mısırlar en geç Eylül ayında toplanmaya hazırdır. Önce mısır sapsarı kesilir ve birkaç mısır sapının bir araya getirilmesiyle bağlar oluşturulur. Bağların bir araya gelmesi ile de kumul/gumul adı verilen harmanlar meydana gelir. Amaç sapsarı ve mısırların kurumasıdır. Daha sonra koçanları sapsarıdan koparılması toplanır sapsarı, hayvan yemi olarak kullanılır. Mısırdan un ve mısır yarmalarından ise mısır yemekleri yapılır.

Patates: Özel patates bahçeleri yoktur. Patates çoğu kez mısır tarlalarına ekilir. Mısır ekme zamanı tarlada belirli yerler açılır ve içine üç dört tohumluk atılır. Temmuz ayında toprak kazılarak patatesler çıkarılır.

Fasulye: Bölgede iki çeşit fasulye yetiştirilir. Bunlar şeker ve çubuk fasulyesidir. Fasulye tohumlarının ekimi mısır ve patates ekimi ile aynı zamanda yapılır. Karışık ekim yapıldığı özel fasulye bahçeleri de vardır. Karışık ekimden kastedilen; mısır, fasulye ve patatesin aynı tarlaya ekilmesidir. Mısır tarlasına bir metre aralıklarla ocaklar açılır ve filiz verinceye kadar pek işlem yapılmaz. Her ocağa birer çubuk dikilir. Çubuk bir buçuk iki metre boyundadır. Bu çubuklar sebzenin çubuğa sarılarak, büyümesini sağlamaktadır.

Lahana: Tohumları toz halindedir. Özel bir yer hazırlanır ve tohumlar buraya serpilir. Filiz verince oradan koparılır ve tarlanın içine dikilir. Bu kış sebzesidir. Bölgede yetişen lahananın cinsi, karalahanadır.

1.5.2. Hayvancılık

Hayvancılık tarih boyunca bölge ekonomisinin önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Salname kayıtlarına bakıldığında 1878 yılında Maçka ilçesinde 194 eşek, 293 at, 2.432 öküz, 8.160 inek, 2.862 keçi, 11.786 koyun olduğu görülmektedir. (TVS, 1999: 243) Günümüzde ilçede hayvancılık, rakımı yüksek olan fındığın yetişmediği köylerde yoğunluk göstermektedir. Elde üretilen ürünlerin çoğu aile içi tüketimde kullanılmaktadır. Artan kısım pazarlansa da bu kooperatif veya daha büyük entegre tesislerde gerçekleştirilen planlı bir pazarlama değildir. İlçede kurulan pazarda elindeki ürünü satan üretici elde ettiği gelirin büyük bir kısmıyla temel ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Büyükbaş hayvancılıkta hâkim ırk jersey melezidir, holstein ırkı ve yerli ırk miktarı azdır. Safkan jersey ineği vücutları kaba olduğundan ve çok iyi bakım ve beslenme şartları istediğinden; bu türün yerine soğuk ve sıcaktan fazla etkilenmeyen, engebeli arazi şartlarına daha kolay uyum sağlayabilen “azma” adıyla bilinen melezi jersey ırkı tercih edilmektedir. Süt verimleri safkan jersey ırkı kadar yüksek olmasa da bölge şartlarında ihtiyaca cevap verecek düzeydedir. Küçükbaş hayvancılıkta, Karayaka melezi, yerli koyun ırkları mevcuttur. Ayrıca az miktarda kıl keçisi varlığı mevcuttur (Maçka, 1986: 71).

12.030 baş sığır, 11.790 baş koyun ve keçi, 7.932 adet arı kovanı (plakalı) bulunmaktadır. At, eşek, katır gibi binek hayvanları, ulaşımın vasıtalar aracılığıyla gerçekleştirilemediği bazı yerlerde taşıma ihtiyacını karşılamak amacıyla tercih edilmektedir (Karagöz, 2012: 111).

İlçede özel sektörün girişimleriyle balıkçılık gelişmiştir. Adet alabalık üretim tesisinin toplam kapasitesi 797 ton/yıl olup yıllık ortalama üretim 651 ton/yıl civarındadır. Yavru balık üretimi de artarak 45.000.000 adet/yıla ulaşmıştır. Üretilen balık ve yavru balıkların bir kısmı ilçede mevcut tesislerde tüketilmekte, önemli bir bölümü satılarak gelir elde edilmektedir.

İlçede gezginci arıcılık yapılmaktadır. 9500 arılı kovan mevcuttur. 2011 yılında 7.932 arılı kovan kontrol edilerek ilçe dışına gönderilmiştir. Yıllık bal üretimi 110 ton civarındadır (Karagöz, 2012: 111). Arıcılığın ilçedeki tarihi ilkçağa kadar uzanmakla birlikte, Ksenophon Anabasis (2011: 347) adlı eserinde maiyetindeki askerlerin bölgedeki yağma faaliyetleri sırasında yedikleri fazla miktarda baldan etkilendikleri bilgisini vermektedir. 1869 yılında Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerini araştırmak üzere bölgeye gelen Theophile Deyrolle de derin uçurumlarda akan derelerin yükseklerde çam ormanlarıyla birleştiği, arıların bu bölgede çok sık görüldüğü ve kırlık arazilerde yetişen bitkilerin arıcılık için son derece elverişli olduğu bilgisini vermektedir (Deyrolle, t.y.: 44-48).

1.5.3. Turizm

İlçe, tarihi dokusunun yanı sıra doğal güzellikleriyle de ön plandadır. Tarihsel süreç içinde önemli bir potansiyeli olan kültür turizmi kadar yayla turizmi de gelişmiş durumdadır. Yayla turizmine elverişli bölgede başlıca Şolma, Kiraz, Lapazan, Gulindağı, Mağura ve Lişer yaylaları bulunmaktadır. Lişer yaylasında her yıl 7 Temmuz günü gelen ziyaretçiler tarafından Soğuksu şenlikleri kutlanmaktadır. 5 Mart 1990 tarihinde turizm merkezi ilan edilen Şolma yaylasına, Maçka ilçe merkezinin güneyinden başlayarak 22 km'lik toprak yolla Mağura yaylası üzerinden ulaşmak mümkündür. Ayrıca Şolma yaylasından 3 km'lik mesafeyle Lişer yaylasına da ulaşmak mümkündür. Bölge doğa turizmine elverişli olması sebebiyle off road ekipleri tarafından tercih edilen rotalar

arasında yer almaktadır. Trabzon off road kulübü TROFF'un yanı sıra, TRT'nin bölgede belgesel çekimleri mevcuttur.³ Temmuz ayının ilk cumartesi günü Hamsiköy ve civarında sütlaç festivali düzenlenmekte, ağustos ayının ilk Pazar günü Yeşiltepe yayla şenlikleri düzenlenmekte, ağustos ayının ikinci Pazar günü ilçenin Mataracı mevkiinde Ilaksa yayla şenliği düzenlenmekte, ağustos ayının son haftası Maçka Kültür Turizm ve Sanat festivali düzenlenmektedir. Yerel yönetimlerin bu konudaki destekleri sayesinde şenliklerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. İlçede ayrıca turizm ve konaklama amaçlı tatil köyleri, pansiyonlar ve ayrıca kayak tesisi bulunmaktadır.

Köylerin büyük çoğunluğu orman arazisi statüsünde bulunduğundan, Maçka'nın Altındere köyü yakınındaki tarihsel ve doğal değerlerin korunması amacıyla 9 Eylül 1987 yılında Maçka-Altındere vadisi milli park ilan edilerek koruma altına alınmıştır. Maçka merkezinde Hamsiköy deresiyle birleşen Meryemana deresi vadisinde 4.800 hektarlık bir alana kurulu olan ulusal parkın başlıca değeri şüphesiz doğal güzelliklerinin yanı sıra tarihi bir öneme sahip olan Sümela Manastırı'dır. Yılın her döneminde pek çok yerli ve yabancı turistin ziyaret ettiği manastır ayrıca 2010 yılından itibaren Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nce 15 Ağustos tarihinde yılda bir defaya mahsus olmak üzere Ortodoks Hristiyanların ibadetine açılmıştır. Medeniyetin ve insanlığın ortak kültür hazinesi olan manastır ayrıca UNESCO dünya kültür mirası aday listesinde yer almaktadır. Bölgede ayrıca Vazelon Manastırı ve Kuştuş Manastırı'na gününbirlik turistik geziler düzenlenmektedir.⁴

Bölge doğa sporları ve alternatif turizm açısından son yıllarda önemli bir aşama kaydetmiştir. Altındere milli parkının yanı sıra pek çok değişik rota üzerinde farklı spor dallarının uygulanabileceği yerler mevcuttur. Dağ ve doğa yürüyüşleri, yamaç paraşütü, kamping, kano ve rafting olanakları, sportif balıkçılık, çim kayağı, kış aylarında kar kayağı bölgede gerçekleştirilen doğa sporlarından. Cuma tepesi olarak bilinen Yazlık köyünün Raşi mezrasında; İskobel, Kofrakol ve Rışk yaylalarında yamaç paraşütü parkurları bulunmaktadır. Coşandere turistik tesisleri mevkiinde rafting parkuru, Maçka-Gümüşhane karayolu üzerindeki Zigana dağı tüneline 3.5 km kala ayrılan yol ile ulaşılan Zigana

³ TRT tarafından Zor Yollar adıyla hazırlanan belgesel programın Maçka Şolma ve Lişer yaylalarını içeren görüntüleri için bkz. <http://www.youtube.com/watch?v=mZYFOyKcr7s> Erişim Tarihi (16.08.2013). <http://www.youtube.com/watch?v=vALLC2B7pao> Erişim Tarihi (16.08.2013).

⁴ Manastırlar hakkında tafsilatlı bilgi tarihi yapılar başlığı altında verildiğinden ayrıca değinilmemiştir.

yaylasının 800. metresinde Zigana kayak tesisleri bulunmaktadır. Rışk yaylasından başlayan; batıda Meryemana vadisini, doğuda ise Galyan vadisini gören ve fotoğrafçılık açısından panoramik bir görüş açısı sunan Onbinlerin Dönüşü yürüyüş yolu rotası; yer yer taş döşemeli zemin kaplamalı yolları ve su kaynaklarına doğa yürüyüşü açısından önemli bir merkezdir. Bunun haricinde bölgede pek çok yürüyüş rotası daha mevcuttur.

1.5.4. Ticaret ve Diğer Kaynaklar

İlçede on üç adet Tarımsal Kalkınma Kooperatifi mevcut olup, toplam üye sayısı 1682 'dir. Faaliyet alanları itibarıyla, dokuz kooperatif orman istihali ve taş nakli, iki kooperatif süt mamulleri üretimi, bir kooperatif süt toplama, bir kooperatif alabalık yetiştiriciliğinde faaliyet göstermektedir. Ayrıca Fındık Tarım Satış Kooperatifi ve Tarım Kredi Kooperatifi faaliyet göstermektedir.

Yorgancılık, ilçenin önde gelen el sanatlarından ve ticari anlamda geçim kaynaklarından biridir. Yorgancılık; yastık ve yorgan gibi eşyaların içlerine pamuk, yün doldurularak dikilmeleri sonucu icra edilen bir el sanatıdır. Mitil adı verilen tek renkli; pamuklu, ipek, kadife, patiska, merşahi kumaşlar kullanılmakla birlikte baklava, papatya, hurma dalı, lale, kare, vb. motiflerin kullanımı ön plandadır (Karagöz, 2012: 122). İlçede hemen hemen her köyde bir yorgancı ustası bulunması ve pek çoğunun ömürlerinde bir kez gurbet hayata yaşamaları, gittikleri yerlerde ustalıklarını icra etmeleri yorgancılık mesleğinin tanınır hale gelmesinde önemli bir etken olmuştur.

İlçede yaygın olarak rastlanan el sanatlarından birisi de sepet örücülüğüdür. Elde taşınan küçük sepetlerden yük taşınan arka sepetlerine kadar pek çok çeşidi olan sepetler; genellikle fındık ve kızılıçık ağaçlarından elde edilen dalların düzeltilip belirli bir biçimde ve esneklikte düzenlenmeleriyle oluşturulur.

İlçede ticari anlamdaki payının yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Maçka Halk Eğitim Merkezi tarafından verilen kurslar ve uygulama alanlarıyla önemli bir eğitim faaliyeti olarak telkâri ve kazaziye de ön plana çıkmaktadır. Telkâri ince tel haline getirilmiş gümüşün bükülmesiyle oluşturulan motiflerin bir araya getirilmeleri sonucu oluşturulur. Telkâri işlemleriyle genellikle kemerler, yüzükler, bilezikler, kolyeler ve

tepsiler yapılmaktadır. Kazazlık ise 0,08 mikron inceliğindeki 1000 ayar gümüş telin ipek tel üzerine özel bir yöntemle sarılması sonucunda dikiş iğnesine takılarak çeşitli modellerle süslü takılar üretilmesiyle oluşturulur (Karagöz, 2012: 121). Halk Eğitim Merkezi'nce ilçe girişinde tesis edilen küçük imalathanelerde özellikle kadınlar tarafından icra edilmekte olan telkâri ve kazazlık sanatları, bölgeye gelen yerli ve yabancı turistler tarafından rağbet görmekte ve ilçeye maddi anlamda gelir sağlamaktadır.

İlçede ayrıca fırıncılık, kalaycılık, inşaat ustalığı ticari anlamda öneme sahip meslek kollarındandır. İlçede ticaretin en yoğun olduğu gün ilçe pazarının kurulduğu Çarşamba günü olup, yerleşik halk mevcut ihtiyaçlarını bu işletmelerden ve Trabzon merkezinden sağlamaktadır. Eski Trabzon-Erzurum karayolu boyunca sıralanan küçük bakkaliyeler, kasap, nalburiye vb. işletmeler günlük ticaret görevlerini ifa etmelerinin yanı sıra aynı zamanda birer sosyalleşme ve haber alma mekânlarıdır (Kılıçaslan, 1994: 277-280).

1.6. Eğitim

Maçka Kaymakamlığı'ndan alınan resmi verilere göre, ilçede yükseköğrenim alanında Karadeniz Teknik Üniversitesi bünyesinde yer alan Maçka Meslek Yüksek Okulu bulunmaktadır. Yanı sıra, Mehmet Akif Ersoy Anadolu Lisesi, Kayalar Anadolu Sağlık Meslek Lisesi, Maçka İmam Hatip ve Anadolu İmam Hatip Lisesi, Maçka Ticaret Meslek Lisesi, iki genel lise (Maçka Lisesi ve Esiroğlu Kenan Oltan Lisesi) olmak üzere altı ortaöğretim kurumu bulunmaktadır. Sekiz adet ilköğretim, yedi adet birleştirilmiş sınıf uygulaması yapan ilköğretim kurumu ve bir anaokulu olmak üzere toplamda yirmi iki okul ve bir Halk Eğitimi Merkezi ile eğitim öğretim hizmetleri sürdürülmektedir. İlçe sorumluluk alanında ilköğretim öğrencilerine yönelik özel dersane, motorlu taşıtlar sürücü kursu, ortaöğretime yönelik bir öğrenci yurdu ve bir adet yükseköğrenime yönelik öğrenci yurdu bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veri tabanından alınan bilgiler uyarınca, Maçka nüfusunun yaş grupları ve cinsiyete göre eğitim durumu şu şekildedir:⁵

⁵ TÜİK "Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri", Erişim Tarihi (25.07.2013)

Tablo 1: Maçka Nüfusunun Yaş Grupları ve Cinsiyete Göre Eğitim Durumu⁶

Yaş	Cinsiyet	A	B	C	D	E	F	G	H	İ	Bil.	Toplam
6-13	Erkek	X	1.106	X	6	X	X	X	X	X	X	1.112
	Kadın	X	1.123	X	10	X	X	X	X	X	X	1.133
14-17	Erkek	1	50	X	656	X	20	X	X	X	1	728
	Kadın	X	50	X	554	X	45	X	X	X	X	649
18-21	Erkek	2	13	X	286	X	428	31	X	X	7	767
	Kadın	2	24	X	235	X	503	40	X	X	8	812
22-24	Erkek	5	13	X	160	X	281	103	X	X	18	580
	Kadın	2	10	X	156	X	217	130	1	X	12	528
25-29	Erkek	7	13	70	179	12	351	183	3	X	82	900
	Kadın	10	13	148	148	17	240	148	2	X	30	756
30-34	Erkek	13	5	135	129	40	289	96	7	X	44	758
	Kadın	10	7	238	68	51	211	73	6	X	22	686
35-39	Erkek	4	2	170	101	61	235	92	1	1	26	693
	Kadın	13	9	299	64	42	116	59	3	X	17	622
40-44	Erkek	9	3	160	106	71	201	87	1	1	17	656
	Kadın	15	13	366	75	74	111	21	1	1	24	701
45-49	Erkek	8	5	239	106	91	214	59	4	X	21	747
	Kadın	19	22	466	63	53	108	17	X	1	23	772
50-54	Erkek	9	13	307	79	71	148	59	3	1	16	706
	Kadın	31	53	473	42	46	52	12	X	X	31	740
55-59	Erkek	6	12	398	40	81	106	77	X	X	26	746
	Kadın	72	129	461	34	23	19	12	X	1	25	776
60-64	Erkek	14	47	391	16	44	57	59	1	X	41	670
	Kadın	113	183	341	6	10	10	11	X	X	41	715
65+	Erkek	100	367	867	5	65	32	67	2	X	108	1.613
	Kadın	1.026	679	572	5	9	7	6	X	X	194	2.498
-----	Toplam	1.491	3.964	6.101	3.329	861	4.001	1.442	35	6	834	22.064

“Hediye ile Mehmet bire başladı. Onlar beşi bitirmek üzere, öteki çocuklar başladılar okula. Orhanla Sevim beşi bitirdiler, onları verdim kursa Ali Rıza Hocaya. Tek o zaman yatılı okula iki dane uşak ben verdim. Sene aşağı yukarı 1953. Dediler ki; Ahmet

http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_ilce_cinsiyet_yasgrp_egitim_top.RDF&p_kod=2&p_il1=61&p_ilce1=1507&p_xkod=egitim_kod&p_yil=2012&p_dil=1&desfor mat=html

- ⁶ A. Okuma Yazma Bilmeyen
B. Okuma Yazma Bilen Fakat Herhangi Bir Okul Bitirmeyen
C. İlkokul Mezunu
D. İlköğretim Mezunu
E. Ortaokul veya Dengi Okul Mezunu
F. Lise veya Dengi Okul Mezunu
G. Yüksekokul veya Fakülte Mezunu
H. Yüksek Lisans Mezunu
İ. Doktora Mezunu

çavuşun çocukları üniversiteyi kazandılar. Orhan, Ankara parasız yatılı okulu kazandı. Efendum sonra sölüm okidi, liseyi bitirdi, imtahan verdu, kazandı. Ankara'yı İlimler Akademisini. Ankara'da o zaman anarşist dönemi vardı. Korktim, vermedum oni. Sonraki sene girdi, kazanamadı, daha sonraki sene kazandı. Eğitim Enstütisini. Devam etti, bitirdi orada. İşte altı sene çalıştı. İstifa etti, açtık ona tükkan. O tükkada zirveye kadar çıktı. Hem ticaretin hem de artık olsun ama tutmadı. İşte ondan sonra orada çalışıyor.” (K.K. 29)

“Okul yoğdı. Tek bir Maçka'da, efendum Hamsiköy'de, Kosora'da birkaç tane belli başlı okul varidi. Bizim burada diğerköylerden, maçkaya yaya gideceyusun, Maçka'da okuyup geleceyusun. Beni de babam yollamadı. Bir türlü okumaya çok heves ettim. Çünkü hakketen okuyamadım, ondan sonra çocukları okutmaya daha çok heves ettum. Aş durdum. Tok durdum, gece çalıştım, gündüz çalıştım, çocukları okuttum. Efendum çocuklar on tane. Üç kız, yedi oğlan. Şimdi burda bi dane emekli kızım var, oğlumun teki hala emekli olmadı. Bir dane komiser oğlum var. Çocuklarımlın hepisi okumak sayesinde geldiler. Aş durdum, gece gündüz kendim kamyoncu. Bir akşam haburda 1964 de bu evi yaptırdım. 1964 de bir usatama altı saat veya iki saat durup ta pakamadım. Haçen bu evi yaptım da, dediler Ahmet çavuş konak yaptı. Hacı İsmet Zonguldaklı evi görünce Ahmet Çavuş konakta yaptırdı dedi. 7-9 odalı bi ev konak gibi ve iki katlı o zaman buralarda böyle bi ev yok. Kimse böyle bişigörmedi. Sabaha karşı çıkardım, akşam yatsılarda dönerdim eve. Gece-gündüz çalışır, ormanlarda, arabalarda vs. Yani okumamazlığın çilelerini hep çekmişim.” (K.K. 30)

1.7. Nüfus

Maçka nüfusuna dair ilk bilgileri 1486 tarihli tımar defterinden öğrenmek mümkündür. Hanefi Bostan, defterde nahiyenin içi hakkında bilgi verilmediğini, dolayısıyla merkez hakkında bilgi sahibi olunamayacağı; buna karşılık nahiyede 49 köy ve 4 mezra olduğu bilgisini vermektedir. Toplamda 1717 hane olduğu, bunun tahmini 9580 kişilik bir nüfus oluşturduğunu; 9535'inin Hıristiyan, 45'inin ise Müslüman olduğu bilgisini vermektedir (Bostan, 2002: 184). 1515 yılı Tahrir Defteri'nde Maçka nahiyesine ait kısmın başında bir bölümün eksik olduğunu fakat köylerin hemen hemen tamamı hakkında bilgi sahibi olunduğu bilgisini vermektedir. Buna göre 1515 yılı kayıtlarında Maçka ilçesinin 11.474 kişilik bir nüfusa sahip olduğu; bunun 11.289'unun Hıristiyan

olduğu, geri kalan 185' inin de Müslüman olduğu bilgisini vermektedir (Bostan, 2002: 185). 1520-1554 yılları arasında Hıristiyan nüfusun 14.241 kişiye, Müslüman nüfusun ise 894 kişiye yükseldiği bilgisini vermektedir. 1583 tarihine gelindiğinde ise nahiye nüfusunun çiftlik sahipleri hariç 15.224 kişiden olduğunu; bunun 13.315'inin Hıristiyan, 1909'unun ise Müslüman olduğu bilgisini vermektedir (Bostan, 2002: 188).

1835 yılında düzenli anlamda yapılan ilk nüfus sayımı çalışmalarıyla Maçka ilçesinin nüfusu belirlenmeye çalışılmıştır. Müslüman ve Gayrimüslim nüfus ayrı defterlerde kayıt altına alınmıştır. Adnan Durmuş 1100 numaralı nüfus defterinde Müslüman sayısının toplamda 641 hanede 3837 kişi olduğu bilgisini vermektedir. Gayrimüslim nüfusun ise 1101 numaralı defterde toplamda 817 hanede 4527 kişi olduğu bilgisini vermektedir. 1845 yılına gelindiğinde ise Rum nüfusunun toplamda 918 hanede 1878 kişiye gerilediği bilgisini vermektedir (Durmuş, 2010: 100, 101).

Kudret Emiroğlu tarafından hazırlanan Trabzon Vilayeti Salnameleri'nden, 1869 tarihli salnameden edinilen bilgilere göre; Maçka nahiyesinde 1.627 Müslüman, 1.906 Gayrimüslim hane bulunmaktadır. Bu hanelerde 4.774 Müslüman, 276 Ermeni ve 6.307 Rum nüfus; toplamda ise 3.533 hanede 11.357 kişi yaşamaktadır (TVS, 1993a: 139). 1870 tarihli salnamede ise nüfusun dağılımı 6.649 Müslüman, 4.472 Rum ve 492 Ermeni kişiden oluşmaktadır. (1993b: 183) 1870 yılından itibaren takip eden salnamelerde nüfusa dair bilgilerin 1876 yılına kadar aynı olduğu görölmektedir (TVS, 1993c: 199; TVS, 1994: 199; TVS, 1995a: 175; TVS, 1995b: 181; TVS, 1995c: 257). 1878 yılına gelindiğinde salname kaydında Müslüman nüfusun 5.698 kişiye, Rum nüfusun ise 6.406 kişiye yükseldiği görölmektedir. Ermeni nüfusunda ise azalma görölüp, nüfusun 202 kişiye indiği görölmektedir. Toplamda ise nüfusun 12.306 kişiye yükseldiği görölmektedir (TVS, 1999: 239). 1894 yılına gelindiğinde ise Müslüman nüfusun 12.335, Rum nüfusun 12.870 kişiye yükseldiği; Ermeni nüfusun da 203 kişi olduğu görölmektedir (TVS, 2007: 413). 1902 yılına gelindiğinde ise Müslüman nüfusun 13.572, Rum nüfusun 15.863, Ermeni nüfusun ise 397 kişiye yükseldiği görölmektedir (TVS, 2008: 332). 1904 yılına gelindiğinde ise Müslüman nüfusun 13.925, Rum nüfusun 16.051, Ermeni nüfusun 406 kişi olduğu görölmektedir (TVS, 2009: 871).

Adnan Durmuş nüfustaki bu değişkenliğin sebepleri arasında uzun süreli askerliği göstermektedir. Erkek nüfusun uzun süre hane dışında olması sonucu Müslüman halkın fakirleştiği, buna karşın askerlik hizmetinden bedel karşılığı muaf tutulan Gayrimüslimlerin ticaret ve zanaatla uğraşarak zenginleştikleri ve böylece Müslümanların elindeki toprakları ellerinden alarak onları başka yerlerde yaşamaya muhtaç ettikleri bilgisini vermektedir. Bir başka sebepse, Hıristiyan halkın çeşitli sebeplerle başka yerlerde iskân edilmek istemesidir. Bu isteğin temel sebebi olarak İpek Yolu üzerinde bulunan yolların mali açıdan gelişmiş olmaları ve kısmen özerk bir yapıya sahip manastırlardan destek görmeleridir (2010: 108, 109).

İl Yıllıklarından alınan bilgilere göre Maçka ilçe nüfusunun Cumhuriyet'in ilanından 2000 yılına kadar tarihsel değişimi şu şekildedir. (Trabzon, 1973: 74; Trabzon, 2000: 546).

Tablo 2: Cumhuriyetin Kuruluşundan 2000 Yılına Maçka Nüfusu

Maçka	İl/İlçe Merkezi	Belde/Köy	Toplam
1927	1052	18.124	19.176
1935	693	26.468	27.161
1940	501	29.872	30.373
1945	458	31.800	32.258
1950	512	34.953	35.465
1955	1.874	37.067	38.941
1960	1.810	36.506	38.316
1965	2.000	38.848	40.848
1970	2.311	38.330	40.641
1980	3.989	37.219	41.208
1990	7.673	34.651	42.324
2000	11.060	31.497	42.557

Türkiye İstatistik Kurumu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veri tabanından alınan bilgiler uyarınca, Maçka nüfusunda 2000 yılı sonrası değişiklikler şu şekildedir:⁷

⁷ TÜİK "Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri", Erişim Tarihi (18.07.2013) <http://www.webcitation.org/6Bu2JngDv>, <http://www.webcitation.org/6BuCHSgek>, <http://www.webcitation.org/6BuEKYQ0B>, <http://www.webcitation.org/6BuG05axP>, <http://www.webcitation.org/6BuHDdFkM>, http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_ilce_koy_sehir.RDF&p_il1=61&p_kod=1&p_yil=2012&p_dil=1&desformat=html

Tablo 3: 2000 Yılından Günümüze Maça Nüfusu

Yıl	İl/İlçe Merkezi			Belde/Köyler			Toplam		
	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam
2007	2.583	2.480	5.063	10.207	9.562	19.769	12.790	12.042	24.832
2008	3.143	3.119	6.262	10.653	10.069	20.722	13.796	13.188	26.984
2009	2.976	2.967	5.943	10.193	9.587	19.780	13.169	12.554	25.723
2010	2.885	2.865	5.750	9.781	8.963	18.744	12.666	11.828	24.494
2011	2.845	2.800	5.645	9.578	8.783	18.361	12.423	11.583	24.006
2012	2.870	2.872	5.742	9.320	8.585	17.905	12.190	11.457	23.647

Türkiye İstatistik Kurumu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veri tabanından alınan bilgiler uyarınca, 2012 Maça nüfusunun belde ve köylere göre dağılımı şu şekildedir:⁸

Tablo 4: Maça Nüfusunun Belde ve Köylere Göre Dağılımı

Belde/Köy	Kadın	Erkek	Toplam
Maça Şehir Merkezi	2.870	2.872	5.742
Akarsu	237	219	456
Akmescit	62	61	123
Alataş	79	76	155
Altındere	35	44	79
Anayurt	84	71	155
Ardıçlıyayla	77	77	154
Bağışlı	286	150	136
Atasu Merkez	757	670	1.427
Bakımlı	87	80	167
Bakırcılar	57	38	95
Başar	308	263	571
Coşandere	206	226	432
Çamlıdüz	24	32	56
Çatak	148	140	288
Çayırlar	111	105	216
Çeşmeler	79	66	145
Çıralı	41	44	85
Dikkaya	98	61	159
Erginköy	50	44	94
Gürgenağaç	169	150	319

⁸ TÜİK “Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri”, Erişim Tarihi (18.07.2013) http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_idari_yapi_10sonrasi.RDF&p_il1=61&p_yil=2012&p_dil=1&desformat=html

Güzelce	50	52	102
Güzelyayla	114	110	224
Hamsiköy	172	148	320
Kapuköy	89	88	177
Kırantaş	108	115	223
Kiremitli	71	67	138
Kozağaç	61	56	117
Köprüyanı	155	141	296
Kuşçu	72	67	139
Mataracı	224	212	436
Ocaklı	332	340	672
Oğulağaç	166	152	318
Ormaniçi	40	44	84
Ormanüstü	109	89	198
Ortaköy	64	66	130
Örnekalın	76	69	145
Sevinç	160	147	307
Sındıran	137	123	260
Sukenarı	110	95	205
Şimşirli	109	91	200
Üçgedik	79	102	181
Yaylabaşı	139	135	274
Yazılıtaş	124	115	239
Yazlık	288	243	531
Yeşilyurt	27	37	64
Yukarıköy	167	150	317
Yüzüncüyıl	80	56	136
Zaferli	47	33	80
Esiroğlu Merkez	1.910	1.750	3.660
Alaçam	47	39	86
Armağan	272	245	517
Barışlı	118	100	218
Gayretli	86	78	164
Günay	188	161	349
Hızarlı	75	65	140
Kaynarca	169	171	340
Temelli	204	176	380
Yeniköy	36	40	76

Türkiye İstatistik Kurumu adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veri tabanından alınan bilgiler uyarınca, 2012 yılı Maçka nüfusunun yaş grubu ve cinsiyete göre dağılımı şu şekildedir:⁹

⁹TUİK “Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Verileri”, Erişim Tarihi (18.07.2013) http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2&ENVID=adnksdb2Env&report=wa_turkiye_il_ilce_yas_gr.RDF&p_il1=61&p_ilce1=1507&p_kod=3&p_yil=2012&p_dil=1&desformat=html

Tablo 5: Maçka Nüfusunun Yaş Grubu ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Yaş Grubu	Toplam	Erkek	Kadın
'0-4'	1,269	619	650
'5-9'	1,218	614	604
'10-14'	1,619	815	804
'15-19'	1,86	926	934
'20-24'	1,879	972	907
'25-29'	1,664	901	763
'30-34'	1,45	761	689
'35-39'	1,329	701	628
'40-44'	1,363	661	702
'45-49'	1,522	748	774
'50-54'	1,451	709	742
'55-59'	1,526	747	779
'60-64'	1,385	670	715
'65-69'	1,047	470	577
'70-74'	1,056	414	642
'75-79'	932	417	515
'80-84'	682	225	457
'85-89'	310	74	236
'90+'	85	13	72
Toplam	23,647	11,457	12,19

1.8. Sosyal Hayat

Maçka bölgesindeki sosyal hayatı inceleyebilmek için cumhuriyetin ilanından itibaren 1960 öncesine kadar bir dönem, 1960 sonrası başka bir dönem şeklinde iki farklı bölüm olarak ele almak daha uygundur. Zira ülke genelinde toplumun geçirmiş olduğu başta ekonomik ve siyasal değişimler, gurbetçilik kavramının oluşması sosyal hayatı derinden etkilemiş ve de yaşayış tarzından üretilen edebi ürünlere kadar büyük bir etki yaratmıştır.

Büyük bir kısmı orman arazisine sahip bölgede, geniş sahalara yayılmış mezereler ve de daha üst bölümlerde yüksek çayırların bulunduğu otlak arazileri yaylalar mevcuttur. 1960 öncesinde, altyapı çalışmalarının tam anlamıyla sağlanmadığı, motorlu taşıt

kullanımının henüz başlamadığı göz önünde bulundurulduğunda sosyal hayat daha çok dar bir kısımda tarım, tarıma nazaran daha geniş bir çerçevede hayvancılık ve ormancılıkla geçmektedir. Hayvancılıkta öncelikli tercih büyükbaş hayvanlardan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra küçükbaş hayvanlar arasından koyun ve de gücünden faydalanmak amacıyla at ve eşek de beslenen hayvanlar arasındadır. Hayvanlar kış aylarından bahar aylarına çıkınca köy ve köy arazilerine yakın fakat köylerden daha yüksekte yer alan fakat tarla arazisinden çok orman ve otlak arazisine sahip mezerelerde otlatılır, daha sonra takip eden yaz döneminde yaylalara çıkarılmaktadırlar. Yaylacılık faaliyetleri ortalama üç ay kadar sürmektedir. Hayvanlar yaz döneminde yaylalarda yer alan alpin çayırarla beslenirken köy ve mezerelerde yetişen otlar hayvanların kışlık yem ihtiyaçlarını karşılamak üzere toplanıp kurutulmaktadır. Otlakların yanı sıra mısır vb. tarla bitkilerinin sapları ve de ormancılıkta kullanılmak üzere kesilen akasya, meşe ağacı gibi odunundan faydalanan ve gürgen ağacından daha küçük bir ağaç olan istriç ağacının yaprakları da hayvansal yemler arasındadır. Kurutulan bu yemler merak, ambar adı verilen depolarda saklanmaktadır. Sonbahara gelindiğinde hayvanlar yaylalardan mezerelere indirilmektedir. Buralarda ik ay kadar kaldıktan sonra kış için köylere dönülmektedir. Hayvanlar üç dört ay kadar kış süresince ahırlarda kapalı kalmaktadır. Hayvanların taze otlarla beslendiği bahar ve yaz mevsimlerinde süt verimleri artmakta ve bu süttten başta yağ ve peynir elde edilmektedir. Elde edilen yağ ve peynir bu yıllarda Maçka pazarına götürülerek satılmakta ve böylelikle hayvan sahipleri gündelik ihtiyaçlarının yanı sıra kış için gerekli ihtiyaçlarını da karşılamaktadırlar.

Tarıma bakıldığında bu yıllarda geniş olmayan parçalı ve de engebeli arazilerde ilkel tarla tarımı yapıldığı görülmektedir. Tarımda başlıca ürünleri mısır, fasulye, patates oluşturmaktadır. Yetiştirilen bu ürünler ancak halkın ihtiyacını karşılayacak düzeyde olup ticari bir gelir getirmekten uzaktırlar. Tahıl tarımı ise bölge ikliminin elverişsizliği nedeniyle sınırlıdır. Tarlalarda yetişen ürünleri, olgunlaşma dönemlerinde bölgedeki ayı, domuz, geyik vb. yabani hayvanların saldırılarından uzak tutabilmek için kelif adı verilen baraka benzeri yapılar yapılmakta ve insanlar tarladaki mahsulü bu yapılarda bekleyerek korumaktadırlar. Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, bölgede varlıklı birkaç aile dışında buğday tarımı yapabilecek ve de elde ettiği ürünü kurutup kış ayları için saklayabilecek aile sayısı azdır.

Bölge, genellikle orman arazisi olduğundan ormancılık gündelik hayatın idame ettirilmesinde önemli bir paya sahiptir. Orman arazisinin zengin ve kendini çabuk yenileyebilen yapısı sebebiyle bölgenin mimari yapısının temel maddesini ahşap oluşturmaktadır. Ahşabın mimaride temel madde olarak tercih edilmesinde, şüphesiz hava alışverişini sağlaması ve bu sebepten rutubete karşı dayanıklı oluşunun etkisi büyüktür. Ahşap, ev ve ev benzeri merak, ambar, serender yapılarının yapımının kullanımının yanı sıra yine Doğu Karadeniz bölgesine mahsus bir çatı kaplama ve yalıtım sistemi olan hartama yapımında da kullanılmaktadır. Halkın yakacak ihtiyacının tamamına yakını bu yıllarda orman ürünlerinden elde edilmektedir. Ayrıca sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler; ıhlamur, meşe, ceviz, çam, dut, gül vb. ağaçların kerestelerinin mobilya endüstrisinde, inşaat sektöründe, müzik aletleri yapımında, vb. alanlarda değerli olmalarının sebebiyle kaçakçılığının yapıldığını göstermektedir.

1960'lı yıllar itibariyle Avrupa'da, özellikle Almanya'da duyulan işçi ihtiyacı, Türkiye'nin her tarafında olduğu gibi Maçka bölgesindeki halkı da etkilemiştir. Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilerde, 1970'li yıllara gelindiğinde sadece Akarsu (Larhan) köyünden yüz elli beş kişinin Avrupa'da işçi olarak bulunması dikkate değerdir. Yurtdışına göçlerden daha fazlasını yurtiçinde gerçekleşen göçler oluşturmaktadır. Bölge tarım arazisinin dar oluşu, tarımdan elde edilen ürünlerin endüstriyel olmaktan ziyade temel gıda ürünleri oluşu ve pazar paylarının düşük oluşu, devletin endüstriyel tarım ürünlerinden başlıca tütün ve son yıllarda fındığa uyguladığı politikalar, ticari açıdan dar bir çerçevede sıkışan insanlar başlıca ekonomik sebepler yüzünden göç etmek zorunda kalmışlardır. Göç edilen şehirler arasında Samsun, Sinop, Zonguldak, Kocaeli, İstanbul, Ankara gibi hinterlandı geniş ve sanayileri gelişmiş şehirler başı çekmektedir. Göç eden halkın başlıca çalıştıkları meslek grupları inşaat sektörü, fırıncılık, kuyumculuk ve yorgancılıktır. Özellikle Esiroğlu ve Galyan beldelerinin köylerinden hemen hepsinden en az bir kişi şehir dışına yorgancılık yapmaya çıkmıştır. Pastacılık, fırıncılık, kalaycılık, yorgancılık ve inşaat ustalığının birer Karadeniz mesleği haline gelmelerinde bölge dışına çıkan erkek nüfusun etkisi büyüktür.

İnsanlar neden göç eder sorusu, araştırmacıları insanları göçe zorlayan faktörleri bulma arayışına itmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde göç olgusunun zorunlu ve gönüllü başlığı altında farklı şekillerde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan zorunlu

göçü oluşturan etmenlerden bazıları iç savaş, politik uyuşmazlıklar, kölelik hareketleri vb. nedenler olurken; gönüllü göçü oluşturan etmenler arasında sosyoekonomik koşullar, çevre koşulları, teknolojik gelişmeler vb. nedenler yer almaktadır (Fouberg, 2009: 83-88).

Endüstrileşme hareketleriyle birlikte 1800'lerin sonları ve 1900'lü yıllarda Avrupa'da yoğun bir gönüllü göç hareketi göze çarpmaktadır. Özellikle I. ve II. Dünya Savaşı sonunda büyük bir yıkım içine giren Avrupa kıtası, oluşan işçi ihtiyacını karşılayabilmek amacıyla başta doğu bloğu ülkeleri olmak üzere kapılarını savaştan nispeten daha az etkilenmiş ülkelere açmıştır. 1960'lı yıllarda Türkiye'den başta Almanya olmak üzere Avrupa kıtasının çeşitli bölgelerine başlayan göç hareketleri, makro ölçekte Karadeniz Bölgesi'nde ve mikro ölçekte Trabzon Maçka ilçesinde kendisini hissettirmiştir. Bahsi geçen yıllarda Maçka'nın içinde bulunduğu fiziki ve sosyoekonomik koşullar göz önünde bulundurulduğunda yaşanan göç hareketinin mahiyeti daha iyi anlaşılacaktır. Bu noktada Fouberg ve arkadaşlarının (2009: 84) yapılan araştırmalar sonucu ortaya koydukları değişmez göç kurallarını belirtmekte de fayda vardır:

- I. Her göç dalgası zaman içinde dönüş veya tersine göç hareketine neden olmaktadır.
- II. Göçmenlerin çoğunluğu kısa mesafeler içinde yer değiştirmektedir.
- III. Uzun mesafeli göçleri tercih eden insanların tercihleri büyük şehir odaklı olmaktadır.
- IV. Kent sakinleri kırsal alanlarda yaşayanlara nazaran daha az göç etmektedir.
- V. Ailelerin uluslararası göç hareketleri genç yetişkinlere oranla daha azdır.

Yukarıda belirtilen maddeler bağlamında Maçka Bölgesi'nde yaşanan nüfus hareketliliği daha iyi anlaşılacaktır. 1960'lı yıllarda ülke genelinde başlayan göç dalgasından Maçka da şüphesiz etkilenmiştir. İlçedeki göç hareketleri bu yıllarda köyden ilçe merkezine, ilçe merkezinden şehir merkezine, daha sonra başta İstanbul olmak üzere kısa ve orta mesafede Trabzon'a göre sanayisi daha çok gelişmiş ve iş imkânları daha fazla olan Samsun, Ankara, Kocaeli, Bursa, Zonguldak gibi şehirlere ve uzun mesafede Almanya, Hollanda vb. ülkelere doğrudur (Kılıçaslan, 1994: 84-85, 90-91). Öncelikle kısa ve orta mesafelerde ailelerle birlikte şehir merkezlerine doğru başlayan göç hareketleri, uzun mesafelerde ise ülke dışına yönelmekte fakat oturma ve çalışma izinleri, maddi

imkânsızlıklar, gidilen yerin kültürüne yabancı olma, dil bilmeme vb. koşullar yüzünden daha çok erkekler tarafından yürütülmektedir. Bu durum Karadeniz Bölgesi'nde özellikle farklı bir netice doğurmuş ve kadının gündelik hayattaki hâkimiyeti daha fazla ön plana çıkararak evdeki söz sahibi kişi konumuna gelmesini sağlamıştır. Evin gündelik ihtiyaçlarını karşılamının yanı sıra dışarıdan eve yollanan parayı da elinde bulunduran kadın bir müddet sonra maddi özgürlüğüne de kavuşmuştur. Çarşı pazar alışverişinin yanı sıra evin her türlü maddi ihtiyacını edinmekle yükümlü kadın bu noktadan bakınca rahat bir hayatı elde etmiş gibi görünse de, fiziken evdeki tek güç sahibi olması aynı zamanda fotoğraflarda sürekli sırtında yükü karşımıza çıkan cefakâr Karadeniz kadınına da ortaya çıkarmıştır.

Zaman içinde gidilen yerde kurulan yeni hayatlar dağılan aileleri bir araya getirmiş ve kırsal nüfusun düşmesine, şehir nüfusunun da artmasına neden olmuştur. Böylece köylerdeki nüfus varlığı hemen hemen yok denecek seviyeye inmiş, kısıtlı toprak ve teknolojik imkânlarla yapılan tarım da durma noktasına gelmiştir. Köylerde yıllarca bu minvalde ilerleyen süreç son yıllarda tersine göçlerle değişmeye başlamıştır. Yurt içinde ve dışında uzun yıllar çalışıp emeklilik hakkı kazanan aileler, sılayrahimde bulunarak bir rücu sergilemektedirler. Tersine göç dalgasıyla köy ve ilçelerde yeniden değişkenlik gösteren nüfus hareketliliği şüphesiz beraberinde yeni neticeler ortaya çıkarmaktadır. Yıllar içinde yeni bir hayat tarzına adapte olan insanlar, geri döndüklerinde karşılaştıkları koşulları yadırgamakta ve mevcut düzeni alışageldikleri şekilde değiştirmektedirler. Bu durum öncelikli olarak barınma koşullarının değiştirilmesine neden olmakta ve geleneksel köy evleri yerini betonarme mimariye bırakmaktadır. Ayrıca, sosyoekonomik koşulları iyileşen ve alım gücü artan insanlar geri dönmüş olsalar bile ilerleyen yaşın da verdiği yorgunlukla tarıma yönelmemekte ve uzun süre işlenmeyen tarım arazileri orman arazisine dönüşmektedir. Bu durum, bir zamanlar kendi bahçe ve tarlalarından aldıkları mahsulü insanlara dışarıdan parayla aldırılmaya başlasa da, teknolojik gelişmelerle birlikte gelen hızlı yaşam tarzında bu tip sorunlar göz ardı edilmektedir.

Göçler, bölge nüfusunu hızla düşürmüş ve bölgedeki sosyal hayatı edebiyattan, mimariye kadar derinden etkilemiştir. Bölgeden göç edip yurtiçi ve yurtdışına çalışmaya gidenlerin büyük bölümünü erkekler oluşturmaktadır. Bölgedeki ekilebilir arazinin artan nüfusu besleyememesi, buradaki iş hacminin ancak kadınların yapabileceği kadar olması erkeklerin başka yerlere giderek iş aramalarına sebep olmuştur. Geride kalan çocuk ve

yaşlı nüfus arasındaki büyük bölümü oluşturan kadınlar sosyal hayatı derinden etkilemiştir. Gündelik hayat içerisinde fiziki biçimde aktif olarak çalışan kadın evdeki otorite konumuna gelmiştir. Bu durum üretilen edebi ürünlerde kendini şöyle göstermektedir: Söylemelik türlerden mani ve atma türkü, anlatmalık türlerden masal ve hikâye kadınlar ekseninde diğer türlere nazaran daha fazla gelişme göstermiş ve geniş kullanım sahası oluşturmuş ürünlerdir. Gurbet, ayrılık acısı, sevdalık, ekonomik sıkıntıların getirdiği yaşam zorluğu söylemelik türlerde işlenen temel konulardan olmuştur.

Erkek nüfusunun düzenli olarak azalması sosyal hayatta edebiyatın yanı sıra mimaride de değişimlere neden olmuştur. Nüfusu yıllar içinde azalan köyler ortak kullandıkları yapıları kullanmamaya başlamışlardır. Nüfusları yetersiz köylerdeki okul ve sağlık ocakları, hatta erkek egemenliğindeki en büyük sosyalleşme ortamları olan köy kahvehaneleri bile zamanla kapanmaya başlamıştır. Esiroğlu Beldesi Kumrulu Mahallesi'ndeki yeni yapılan köy camininin kadın erkek cemaatin toplamı ortalama yüz kişilik olması ve bugün köyde kış aylarında beş hanede ortalama yirmi beş kişinin yaşaması dikkate değer bir örnektir.

Göçler sonucu bölgeden ayrılan insanlar yanlarında tüm aile fertlerini götürseler de, yalnızca kendileri ayrılırsalar da bölgeyle organik bağlarını hiçbir zaman koparmamışlardır. Tatil dönemlerinde, özellikle yaz aylarında buldukları bölgelerden tekrar Maçka'ya gelen insanlar bölgeye ekonomik canlılık getirmişlerdir. Öncelikle bölgeye genele oranla büyük miktarda sıcak para girmiştir. Bu paranın refah seviyesini arttırması şüphesiz göz ardı edilemez bir gerçektir fakat getirdiği rahatlığın yanı sıra sosyal hayatta büyük değişikliklere neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MAÇKA BÖLGESİNİN TARİHİ ÖZELLİKLERİ

2.1. Maçka Tarihi

2.1.1. Tarihi Bağlamda Türk Kültürü ve Maçka

Tarihte tüm araştırmacılar tarafından kabul görmüş kültürlerinden birisi olan Türk kültürü, hem içerisinde barındırdığı çeşitlilik hem de yayıldığı coğrafya açısından dünyanın sayılı kültürlerinden birisidir. 20-90 doğu boylamları ile 33-65 kuzey enlemleri arasındaki 12 milyon kilometrekarelik alanda meskûn olan Türk kültürü, Orta Asya steplerinden Avrupa'ya kadar uzanan bir coğrafyada hüküm sürerken tarihi süreç içerisinde birçok kültürle etkileşim içerisine girmiştir. Orta Asya'dan Batı yönünde göç etmeye başlayan Türkler, birçok farklı kültür ile karşılaşmışlardır. Türk kültürü kendi kültür potasında mevcut kültürleri eriterek bir sentez oluşturmuştur. Böylece zenginleşerek günümüze gelmiş, Anadolu'da yaşayan en kalıcı medeniyeti kurmuştur.

Türk kültürünün ve bu kültürü inşa eden toplulukların asırlardır katmanlaştığı coğrafyalardan biri de Doğu Karadeniz Bölgesi'dir. Bu anlamda Maçka, bölgeye açılan bir kapı konumundadır. Bölge, antik çağlardan beri Avrasya ekseninde etkin olmak isteyen bütün siyasal güçlerin ilgi sahası içerisinde olmuştur. Kuzey Güney arasında geçiş bölgesi olması, İpek yolunun ana güzergâhlarından biri üzerinde olması, bölgenin maddi ve soyut kültürel zenginliğini belirleyen önemli dinamiklerdir. Bölgeye 8. yy'de geldikleri düşünülen Grek kolonilerinin ticaret yollarını, maden rezervi açısından zengin Gümüşhane hattını ellerinde tutabilmek adına bölgede yerleşim birimleri oluşturdukları bilinmektedir (Emir, 2008: 59-63).

Maçka bölgesinde, Roma döneminde kıyı güvenliğini koruma amaçlı kurulan ve adına Bandon adı verilen askeri yapılar, oluşturdukları kontrol noktaları ve kıyı şeridine

yakın diğer Bandonlardan uzak olmaları itibariyle özerk bir yapıya sahiptirler. Kıyı şeridine uzak fakat ticaret yollarına yakın oluşu sebebiyle Maçka, Vazelon manastır kayıtlarında da yer aldığı üzere Trabzon'un önemli bir parçasıdır (Bryer, 1980: 55-57). Sümela ve Vazelon gibi iki büyük manastırın bölgede kurulu olması tesadüfi olmayıp, bölge üzerindeki hâkimiyetin meşruiyetini sağlamak adına yapılan hamlelerdir. Sümela Manastırı'nın kuruluşunun Hristiyan âlemi tarafından efsanelere dayandırılması, Komnenos hanedanının bölgedeki siyasi iktidarlarını sağlayabilmek adına kız alıp verme yoluyla Türklerle akrabalık kurma çabaları, Sümela'da yapılan ayinler Maçka'nın mevcut önemini ortaya koyan örneklerden bazılarıdır (Fallmerayer, 2002: 131; Uspenski, 2003: 89; Yücel ve Sevim, 1990a: 279).

Tarihi kaynaklara bakıldığında Türklerin Anadolu'ya yerleştiği ilk bölgelerden birisi Doğu Karadeniz Bölgesidir. Karadeniz'in kuzeyinden gelen başta Kıpçaklar olmak üzere, Oğuzlar ve umum Türk boyları Kafkasya hattından ve İran yaylası üzerinden geçerek Doğu Karadeniz Bölgesine yerleşmişlerdir (Üçüncü, 2013: 111-113). Tarım ve hayvancılık bakımından zengin çayır ve verimli tarla arazilerine sahip Maçka bölgesi, derin vadiler arasında kalan korunaklı yapısı, gelen ticaret yollarının direkt olarak Trabzon limanına açılması vb. nedenlerden ötürü jeostratejik öneme haizdir. Bu sebeple mevcut siyasi iktidarlar Maçka bölgesini kontrol altında tutabilmek adına sürekli bir mücadele halinde olmuşlardır. Yaşanan siyasi mücadelede kültürel varlıklarını baki kılmak isteyen iktidarlar bu sebepten ötürü bölgeyi daima meskûn vaziyette tutmuştur ve bölgede kültürel anlamda daima bir çeşitlilik buna bağlı zenginlik oluşması sağlanmıştır.

Trabzon'u Doğu Anadolu'ya bağlayan ve bu sebepten stratejik öneme haiz Maçka ve havalisine yerleştirilen nüfusta Türk kökenli toplulukların varlığı dikkat çekicidir. Komnenos ailesinde dönem dönem görülen siyasi boşluklar ve kargaşa ortamında devletin sınır güvenliği, özellikle de güneye açılan Değirmendere ve Maçka vadileri açık hedef haline gelmektedir. Bu sebepten Komnenoslar, Gürcü kral David ve kraliçe Tamara dönemlerinde zamanla Hristiyanlaştırılan Kıpçak-Kuman Türklerini bölgeye bilinçli şekilde yerleştirmiş ve onların bu bölgede yurt edinmelerini sağlayarak askeri güçleriyle bölgeyi dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı savunmalarını hedeflemişlerdir (Bilgin, 2000: 106). Doğu Karadeniz sahillerine bu açıdan bakıldığında tarihin her döneminde bölgeye Karadeniz'in kuzeyinde var olmuş Türk kavimlerinin gölgesinin düştüğünü

söylemek mümkündür. Hunlar, Avarlar, Hazarlar, Sabirler, Bulgar Türkleri, Uzlar, Peçenekler, Kumanlar ve diğer Türk boyları Bizans tarafında 5 ve 11. asırlar arasındaki süreçte bölgeye yerleştirilmiştir (Üçüncü, 2007b: 171). Bu surette anlaşılacağı üzere, bölgedeki Türk varlığı Trabzon'un Fethi 1461'den çok daha eskiye dayanmaktadır. Bölge ağız üzerinde yapılan araştırmalarda bulunan Eski Türkçe ve Kıpçakça unsurların varlığı, ayrıca dildeki kullanım haricinde mevcut yer adlarında da bu durumu ispatlar nitelikte söz varlığının bulunması bölgedeki Türk varlığının bilinenden çok eskiye dayandığının en önemli belgesi niteliğindedir (Üçüncü, 2007a: 128).

2.1.2. Maçka Adı Üzerine

Maçka adının, tarih boyunca farklı kaynaklarda Maçoka, Maçuka, Maşka, Macga vb. değişik biçimlerde söylenişi vardır. Ancak ilk kez nerede ve kimler tarafından kullanıldığı bilinmemekle birlikte sözcüğün Kafkas dillerinden geldiği, sonradan yerli Hristiyanların ağızında değişik biçimlerde söylendiği bilinmektedir. Sözcüğün anlamı “iki dağ arasında düz yer”, “oylum”, bir dağın yamacında ya da üstündeki “düzlük” karşılığıdır.

Maçka adının, ilçenin konumu göz önünde bulundurulduğunda Kafkasya'dan gelen göçmenler ya da demircilikle uğraşan Gürcüler tarafından verildiği düşünülmektedir. Ayrıca, İsmet Zeki Eyüboğlu tarafından Temelli köyünde incelenen mezar taşlarından, Maçka isminin bölgede bulunan manastırlarla alakalı olduğu düşünülmektedir. Mezar taşlarında, bu sözcüğün en eski biçiminin, bulunan taşlara göre bundan aşağı yukarı 210 yıllık olduğunu söylemektedir (Eyüboğlu, 2004: 10). Başka bir kaynağa göre Maçka sözcüğü 1358 yılında yazılı belgelerde vardır (Sümer, 1972: 327). Eyüboğlu'na göre Bu adın, bugünkü yerleşim yeri ile ilgisi pek bulunmamaktadır. O tarihte, bu bölgede Pontus Rum İmparatorluğu hâkimdir. Bu olayın, o çağlarda bugünkü Maçka yörelerinde geçen kimi olguların açıklamasında yer belirlemek için, şimdiki adın kullanılmasından kaynaklandığını belirtmektedir (Eyüboğlu 2004: 11).

Osmanlı dönemine ait kaynaklarda Maçka ismi farklı biçimlerde yer alır. Hicri 904 yılının Vergi Tahrir Defteri'nde İstanbul'daki Maçka, “Maçokat” olarak geçmektedir. Yavuz Sultan Selim dönemine ait bir dirlik defterinde ise Maçka, “Macuka” biçiminde yazılmıştır. Yabancı kaynaklarda da Maçka sözcüğünün yazımında birlik

bulunmamaktadır. Amasyalı coğrafya bilgini Strabon, Coğrafya isimli yapıtının Trabzon’la ilgili bölümünde Giresun’un dağlık bölgelerinde yaşayan “Mosynoikoi, kulelerde yaşayanlar” oymağından ve Trabzon’un güneyde kalan dağlık bölgelerinden söz eder. Bu yöre insanının geçimlerini avladıkları etler ve bölgede yetişen cevizle sağladıklarından, vahşi ve saldırgan olduklarından bahsetmektedir (Strabon, 1987: 28). İsmet Zeki Eyüboğlu’na göre, Strabon’un bu açıklaması, çok sonraki yüzyıllarda Maçka yöresine neden Cevizlik dendiğini anlamada önemlidir (Eyüboğlu 2004: 12).

Maçka’ya “Cevizlik” ismi Türkler tarafından yakıştırılmıştır. Bu ismin verilmesine, bölgede cevizin çokça yetiştirilmesi neden olmuştur. Bölgede kurulan manastırların ilaç, boya vb. yapımında kullanmak için ceviz ağaçları diktirdiği bilinmektedir. Maçka yöresine verilen Cevizlik ismi bölgenin Hristiyan-Müslüman halkı arasındaki yerleşim biçimini gösterir. Buna ilave olarak, eski nüfus kâğıtları incelendiğinde Cevizlik isminin, Maçka’nın belli bir bölümüne verildiği görülmektedir. Maçka ve Cevizlik isimlerinin kullanılma sıklığı karşılaştırılınca, özellikle Türkçe bilmeyen yazarlar tarafından Maçka isminin daha çok kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. 1817-1819 yılları arasında Trabzon’da bulunan seyyah P. Minas Bijiskyan, Maçka’yı “yüz elli köyden ibaret olan Maçka, Platana’nın yukarisındadır” şeklinde tarif etmektedir (1969: 40).

Maçka adının nereden geldiğine dair bir başka söylem de ilçe merkezinin eskiden Cevizlik adıyla bilinen yerde kurulmuş olmasına rağmen Maçka adının tarihi bir hadiseye dayandığı şeklindedir. Pers imparatorluğu ve Trabzon Rum imparatorluğu arasında bu bölgede çıktığı söylenen bir savaşta, Maçkalı Rumlar uzun sopalarla savaşa katılmış ve Pers kuvvetlerini bölgeden uzaklaştırmaya yardım etmişlerdir. Bu olaydan sonra Rumca sopa, değnek anlamlarına gelen Macuka sözcüğü bölgenin tamamını ifade eder bir hal almış ve zamanla değişerek Maçka şeklini almıştır (Uzun, 1989: 151; Trabzon İl Yıllığı, 1973: 74).

İlyas Karagöz, Maçka Yer Adları ve Grek Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları Köken ve Anlamlar adlı eserlerinde Rum kaynaklarında Maçka’nın merkezinin Dikaisimon adıyla geçtiğini fakat genellikle Matsouka olarak kullanıldığını ve bunun da sopa, değnek anlamlarına geldiğinin söylendiğini belirtir. Fakat yapmış olduğu araştırmalarda, yazılı kaynaklarda böyle bir bilgiye ulaşamadığını belirtmektedir.

Sözcüğün benzeri olan Diakaia sözcüğüne Stephanus Byzantinus'un Ethnica adlı coğrafi sözlüğünde rastladığını belirtmektedir. Sözcüğün anlamının da Trakya'daki bir şehrin yerleşiminin coğrafi öneminden ötürü askeri ağırlıklı olduğunu ve bu sebepten yönetim anlamında özel bir statüye sahip olduğunu ve sözcüğün bu yönetim biçimini yansıttığını belirtmektedir. VII. yüzyılda Sabirler'in bölgedeki etkisinin azalmasıyla bölgede başlayan Hazar hâkimiyetinden, Bizans imparatoru Heraklios'a Ziebel adlı bir Hazar kumandanı tarafından verilen kırk bin atlı askerinin büyük bir kısmının Vazelon masantırı civarına sınır güvenliğini sağlamak amacıyla yerleştirildiğinden bahsetmektedir. Ayrıca Acta Vazelon adlı eserden faydalanarak bölgede Osmanlı'daki tımar sistemine benzer bir sistem olan "pronoia" sistemi olduğunu söylemekte ve "stratitot" adında toprak sahibi askerlerden söz etmektedir. Yönetim, istihkâm vb. alanlardaki benzerliklerden yola çıkarak Maçka sözcüğünün nereden gelebileceği hakkında bu şekilde fikir beyan etmektedir (Karagöz, 2003: 36; 2006: 133-138).

Bilge Umar, Trabzon'daki Maçka adının Bizans çağında kullanılan Matzouka'dan geldiğini söylemektedir. Umar'a göre Matzouka o çağda bir yerleşimin değil, yöredeki halkın adıdır. Umar Anthony Bryer'den hareketle, şimdiki Maçka yöresini kapsayan Bizans yönetim birimine Matzouka halkı Bandonu dendiğini belirtir Bandon kelimesinin çoğulunun Banda olduğu ve Thema'ların bölündüğü yönetim birimleri olduğunu söyler (Bryer, 1988: 53). Yörenin adının Osmanlı döneminde Maçuka olduğunu, buna karşın bölgede Matzouka/Maçuka adıyla yerleşim birimleri bulunduğunu belirtir. Yine Bryer'den hareketle, örnek olarak Rumların kullandıkları Palaimatzouka (Eski Matzouka), Türklerin kullandıkları adla Baş Maçuka, Hamsiköy'ün aşağısında denizden 950 m yükseklikte bir kale bulunduğunu belirtir (Bryer, 1988: 54). Buranın Bizans çağında Khapsin köyü olduğunu, ancak Khapsin sözcüğünün kökeni hakkında malumata ulaşamadığını belirtir (Umar, 1993: 529).

Umar aynı eserin devamında, Matzouka sözcüğünün bu biçimiyle Rumca topuz, güz anlamına geldiğini söyler. Prytanis/Değirmendere ile Panagia/Meryemana derelerinin keşiştiği bölgenin ancak 20. yüzyılda gelişerek Maçka adını aldığı bilgisini verir. İl yıllıklarında yer alan; bölgede gerçekleşen muhtemel bir Pers ve Rum savaşında Maçka halkının sopalarlar Perslere saldırması ve bu sebepten yörenin adının Rumca sopa anlamına gelen Macuka sözcüğünde türediğine değinerek, böyle bir bilgiye hiçbir tarihi

kaynakta rastlamadığı bilgisini verir. Umar'a göre Matzouka sözcüğü, Pontus bölgesinde konuşulan Kappadokia dilinden; Madoka, yani Mad(a)-oka "Ma tapınıcısı halkın Oka'sı" şeklinde türetilmiş olabilir (Umar, 1993: 530). Sonuç olarak, Maçka'nın isim tarihçesinde şu bilgiler öne çıkmaktadır:

1. Maçka adının, farklı kaynaklarda değişik biçimlerde söylenişi vardır. Ancak ilk kez nerede ve kimler tarafından kullanıldığı bilinmemektedir.

2. Maçka sözcüğünün Kafkas dillerinden geldiği ve bu ismin, ilçenin konumu göz önünde bulundurulduğunda Kafkasya'dan gelen göçmenler ya da demircilikle uğraşan Gürcüler tarafından verildiği düşünülmektedir.

3. İsmet Zeki Eyüboğlu tarafından incelenen mezar taşlarından, Maçka isminin bölgede bulunan manastırlarla alakalı olduğu ve bu ismin 200 yılı aşkın bir geçmişi olduğu düşünülmektedir.

4. İl yıllıkları vb. çeşitli kaynaklarda Maçka adının sopa, değnek anlamlarına gelen Matsouka'dan geldiği belirtilmektedir. Bilge Umar yaptığı tarihi araştırmalarda böyle bir bilgiye rastlamadığını belirterek, kendisi bölgenin adının Kappadokia satraplığında konuşulan dilden Madaoka şeklinde türetildiği ve zamanla Matozuka, Maçka olduğu bilgisini vermektedir.

2.1.3. İlk Çağ'da Trabzon ve Çevresine Yapılan Göçler ve Bölgedeki İlk Yerleşmeler

Trabzon'da ilk çağ yerleşmelerini açığa çıkaracak bilimsel çalışmalar yeterli düzeyde yapılmadığı için, yerleşmenin başlangıcını saptamak çok güçtür. Ancak, sisin etkilemediği yüksek yaylaların ilk çağlar için yerleşime elverişli olduğu söylenebilir. Konaklar Köyü'nden başlayıp Araklı'ya, Zigana'nın doğusuna, Çakılgöl ve Taşköprü Yaylalarını içeren çizginin ilk yerleşim yerlerinden olduğu düşünülebilir (Eyüboğlu, 2004: 14). Bölgedeki yerleşimi esasıyla anlayabilmek için, tarihte bölgeye yapılan göç, akın vb. toplu hareketlerin incelenmesi ve neticelerinin irdelenmesi gerekmektedir.

MÖ XII-VIII. yüzyıllar arasında Karadeniz'in kuzeyine hâkim olan Kimmerleri Kafkasya tarafına sürerek Karadeniz'in kuzeyine yerleşen İskitler (MÖ VIII-III. yy), daha sonra Kimmerleri takiben önce Azerbaycan'a, oradan da Doğu Anadolu'ya girmişlerdir.

Alp-Er Tunga zamanında Ege sahillerine kadar bütün Anadolu'yu işgal ederek Kapadokya bölgesine yerleşen İskitler, 634 yılında Suriye ve Filistin'e kadar inmişlerdir. (Tellioglu, 2004a: 22-30) Kimmerler ve İskitlerin tetiklediği bu büyük göç dalgası o denli etkilidir ki MÖ 700'lü yılların sonuna doğru Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurmak için uğraşan Asur ve Urartu krallıkları, şiddetli akınlara maruz kalmaları sebebiyle topraklarını korumak adına aralarındaki çekişmeye bir müddet son verirler. Mısır'a kadar uzanan toprakları fethetmelerine rağmen Asurlular, Kimmerlerin Diyarbakır'dan Ereğli'ye kadar uzanan topraklara girmelerine engel olamazlar. (Tellioglu, 2005a: 241). Kimmerlere karşı Asurlulardan yardım isteyen Frigyalılar, bu büyük hareket karşısında daha fazla dayanamayarak yıkılırlar. Daha sonra Lidya topraklarına saldıran Kimmerler, böylece Sinop ve çevresine kadar çıkararak Karadeniz sahilinde koloniler kurmaya başlamışlardır. (Tellioglu, 2004a: 20) Fakat Asurlular'ın İskitlerle ittifak kurmalarıyla bir müddet sonra Asurlular karşısında ağır bir yenilgi alan Kimmerler, Karadeniz'in kuzeyine, Kırım civarına yerleşmişlerdir. Kimmerlerin Anadolu içerisindeki hareketleri son erdikten sonra İskitler iyice güçlü konuma gelirler. Öyle ki MÖ 600'lü yılların sonlarına gelindiğinde ise bu kez Asurlular ve Urartular, Medler ve Babillilerle ittifak yapan İskit hareketi karşısında dayanamayarak yıkılırlar (Tellioglu, 2005a: 242). Doğu Anadolu'da Kür ve Çoruh havzalarına yerleşen İskitler, Medler tarafından bütünlükleri bozulana dek bölgenin siyasi ve etnik kimliğini bu şekilde baştan sona değiştirmişlerdir (Memiş, 1987: 25-30).

Heredot Tarihi'nde, İskitlerin Anadolu'daki yerleşimleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Med imparatorluğunun başına Kyatsares'in geçtiği dönemde Medlerin, Lydia ve Asurlularla olan mücadelelerini anlatırken Madyas adında bir İskit komutanının önderliğindeki büyük bir orduyla karşı karşıya geldiklerini ve bozguna uğradıklarını belirtir. MÖ 7. Yüzyılda Kafkas dağlarını aşp Kimmerleri önlerine katarak Asya topraklarına giren İskitlerin burada uzun süre hâkim oldukları bilgisini verir. Doğu Anadolu başta olmak üzere tüm Anadolu coğrafyasına hâkim olan İskitlerin, Medlerin tekrar güçlenip İskitlere saldırımları sonucu dağıldıkları ve bunlardan bir kısmının Karadeniz'in güney kesimlerine yerleştikleri kaydı bulunmaktadır (Heredot, 1991: 60, 61). Yaklaşık iki yüz yıl sonra, MÖ 400 yıllarında Pers Kiros'un maiyetinde bulunan ve kaybedilen savaş sonrası eve dönüş yolunu ararken bölgeden askerlerle birlikte geçen Ksenophon, Anabasis adlı eserinde Bayburt bölgesinde Skytenlerin yaşadığından bahsetmektedir (Ksenophon, 2011: 335). Sonraki yıllarda Strabon'un, Coğrafya adlı

eserinde Trabzon'un güneyine düşen dağları Skydises dağları olarak anması dikkate değer bir bilgidir (Strabon, 1987: 28). Mehmet Bilgin, bugün Maçka'nın güneydoğusuna düşen bu dağların, Karadeniz'in kuzeyinde yaşamış bir İskit kavmi olan Skolat-Kolatların adıyla Kolat dağı olarak anılmasını bölgedeki İskit varlığına kanıt olarak göstermektedir. Ayrıca bölgedeki Kolotoğlu, Kolatlar vb. aile adlarından, Çoruh vadisinde bulunan Kolatet adındaki yerleşim biriminden bölgedeki İskit nüfusunun geniş bir coğrafyada uzun süreli bir yerleşim sergilediklerini belirtir (Bilgin, 2000: 16-22; 2011: 25, 26).

Trabzon'a Anadolu'nun batı kıyılarından gelen ilk göçler, MÖ 690 yıllarında olmuştur. Anadolu'da Ege kıyılarında oturan Milethoslular, Trabzon'a göç etmişler, bu bölgede ticaretle uğraşmışlardır. Bu durum daha sonra Grekçe'nin ticaret dili olarak gelişmesinde ve bölgenin ticaret yollarının geçtiği Maçka'yı da etkilemesine; Helen kültürünün yayılmasına ve bölgedeki mevcut kültürle bir sentez oluşturmasına sebep olmuştur (Tellioglu, 2004a: 47-50; 2005b: 3). Maçka, MÖ 700 yıllarından da önce Erzurum-Erzincan yörelerinde yaşayan halkın Karadeniz'le bağlantısını sağlayan bir köprü görevini görmüştür. Süleyman Çiğdem ve Osman Emir, Trabzon limanının Urartu ve kolonizasyon dönemleri dâhil olmak üzere her dönem önemini koruduğunu, Erzurum-Bayburt-Gümüşhane üzerinden gelen bir yolun Trabzon'a ulaştığını ve böylelikle başta demircilik olmak üzere madencilikte ileri bir medeniyete sahip Chalybe ürünlerinin Trabzon limanı üzerinden servis edildiklerini belirtmektedirler (Çiğdem, 2007: 135-137; Emir, 2008: 58-66).

Hystaspes'in oğlu Dareios, MÖ 553-485 yılları arasındaki hükümdarlığı zamanında sahip olduğu toprakları satraplık adı verilen valilik sistemlerine ayırmıştır. Bugün Maçka bölgesini de içine alan sınırlar; Moskhililer, Tibarenililer, Makronai, Mossyoikia bölgesi adında on dokuzuncu hükümet olarak Herodot Tarihi'nde yer almaktadır (Herodot, 1991: 206). Ayrıca Herodot Tarihi'nde, Maçka ve havalisinde yaşayan halklar hakkında çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Makronlar, Tibarenler ve Massinoikler için ağaçtan yapılmış başlık takan, kalkanlar küçük, mızraklarının kısa saplı oldukları bilgileri bulunmaktadır (Herodot, 1991: 409). Sünnet olan halklar içinde Kolkhislilerle Mısırlılar arasında bir bağlantı olduğunu düşünüp, Makronların da sünnet olma hadisesini Kolkhislilerden aldıklarını söyler. Ticari etkileşim veya orduda bulunan askerlerin bölgeye göçleri sonucunda bu etkileşimin olduğu kanısına varsa da tam olarak bir yargı belirtmez (Herodot, 1991: 138).

Ksenophon'un yazdığı Anabasis adlı kitapta, komutanın Bayburt-Gümüşhane-Trabzon çizgisini izleyerek Maçka yaylalarından geçtiği yazılıdır. Eserinde Trabzon ve çevresinde yaşayan Makronlar, Skythenler, Driller, Kolkhlar diye adlandırılan yerli halklardan bahsetmektedir. Ksenophon'un eserinde bahsettiği üzere bu bölgede yaşayan Makronlar, Kolkhlar, Mossynoikler büyük Pers krallığının Anadolu'daki valiliklerinden bağımsız yaşayan, aynı zamanda dilleri de birbirlerinden farklı olan halklardır (Ksenophon, 2011: 336-365). Harpasos nehrine kadar yanlış istikamette giden askerler bölgede İskit kabileleriyle karşılaşmışlar, daha sonra buradan batıya yönelerek Makron ve Kolh kabilelerinin yaşadıkları bölgeye varmışlardır (Tellioğlu, 2004a: 42).

Ksenophon'un, isimlerini Kolkhoslar/ Kolklar diye geçirdiği halkın yaşadığı yer Maçka'dır. Trabzon'un kuzeyinde yaşayan Makronlarla komşudur. Makronlar ise, Gümüşhane-Bayburt-Torul-Maçka dolaylarında yaşamaktadırlar. Makronların yaşam alanları incelendiğinde, Anabasis'te adı sıkça geçen Delice Bal ortaya çıkmaktadır. Bu bal, yaban balı ya da zifin balı da denen bir türdür. Delice bal, Maçka'da Meryemana bölgesinde yetişen zifin çiçeğinden elde edilmektedir. Ksenophon'un maiyetindeki askerlerin bu baldan çokça tükettikleri için sarhoş gibi oldukları, zehirlenip kustukları ve günlerce kendilerine gelemedikleri Anabasis'te kayıtlıdır (Ksenophon, 2011: 347). İsmet Zeki Eyüboğlu, Bilge Umar'dan (1984: 57, 58) hareketle Kolkhosların Zigana Dağı yaylalarında yaşadıkları, daha kuzeye inerek bütün Maçka dolaylarını egemenlikleri altına aldıkları kanısındadır (Eyüboğlu, 2004: 16).

İlyas Karagöz, Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı adlı eserinde, Doğu Karadeniz bölgesindeki yerleşimlerden bahsederken Çoruh nehrinin batısında Byzeresler, coğrafyacı Skylax'tan hareketle Rize ve çevresinde Bechiresler, Sürmene ve Of çevresinde Makronlar, Trabzon çevresinde Kolkhlar, Maçka ve çevresinde Driller, Giresun'un batı bölgelerinde Khalybler ve Pers satraplığından bağımsız halde yaşayan Mossynoiklerin adlarını anar (Karagöz, 1998: 11, 12). Karagöz, MÖ 6. yüzyılda yaşamış Skylax'ın Periplous adlı coğrafi eserinden hareketle Makronların esir ticaretiyle uğraştıkları bilgisini aktarır. Bu esirlerden birinin satın alınıp Atina'ya götürüldüğü ve daha sonra azat edilip Ksenophon komutasındaki orduya katıldığı, Makronların memleketinde Ksenophon'la Makronlar arasında aracılık yaptığı bilgisini verir (Karagöz, 1998: 41). Ayrıca İsmail Berkok'un Tarihte Kafkasya adlı eserinde Trabzon ve çevresinde oturan Tzannların

kendilerine Makron dedikleri bilgisini verir. (Berkok, 1958: 142). İbrahim Tellioğlu da Skylax'ın eserine değinmesine karşın esir ticareti ve daha sonra yaşananlarla ilgili bir malumat vermez (Tellioğlu, 2004a: 42).

Makronlar hayvancılıkla ve tarımla uğraşan, yün ya da kıldan yapılma elbiseler giyen, örme kalkanlar ve mızraklarla silahlanmış bir halk olup aynı zamanda Ksenophon ve askerlere yiyecek temin etmek için pazar kurduklarına göre ticaret bilen insanlar olarak göze çarpılmaktadırlar (Bilgin, 2000: 24, 25). İlyas Karagöz, Almanca yayımlanmış kaynaklardan hareketle Vakfıkebir ve çevresinde oturan Mossynoiklerin bölgenin en savaşçı kabilesi oldukları ve adetlerinin diğer hiçbir kabileyle aynı olmadığı bilgisini verir (Karagöz, 1998: 42). Ksenophon, Anabasis'de (2011: 387) Mossynoikler'in âdetlerinden şöyle bahseder:

Mossynoikler, Helenler'in yanında bulunan fahişelere herkesin gözü önünde dokunmak istediler. Çünkü onların âdeti böyle idi. Bu adamların hepsi kadın olsun, erkek olsun beyaz idiler. Sefere katılanlar u halkın geçtikleri yerlerde gördüklerinin hepsinden daha kaba ve yabani olduğunun kabul eder. Bunların ahlak ve âdetleri diğer kavimlerden fazla ayrılık gösteriyordu. Örneğin başka insanların gizli yaptıkları işleri bunlar herkesin gözü önünde yapıyorlar, yalnız oldukları zamandaysa sanki yanlarında başkaları varmış gibi davranıyorlardı. Yalnızken kendi kendilerine konuşuyor, gülüyor ve durdukları yerde sanki kendilerini seyredenler varmış gibi oynuyorlardı.

Mossynoikler'in doğu ve batı şeklinde iki ayrıldıklarını ve bu iki tarafın aralarında hiçbir zaman savaş eksik olmadığı, memleketlerinin en yüksek yerlerinde bir kaleleri olduğunu, aralarında hüküm süren savaşlarda bu kaleyi hangi taraf ele geçirirse bütün kabilenin efendisi o taraf olduğunu ve bu kaleye ana şehir dendiğini belirtir. (Ksenophon, 2011: 375-385) Kralları bir dağın tepesindeki bir kulede oturtulduğu, halk tarafından ortaklaşa beslendiği, bir zarar görmemesine dikkat edildiği bilgisini verir. Kralın hiçbir surette bu kaleden dışarı çıkarılmadığını da belirtir. Mossynoikler'in evlerinde babadan oğula yetecek ekmekler bulunduğu, zeytinyağı yerine balık yağı kullandıkları bilgisini verir. Çocuklarını kavrulmuş kestane ile besledikleri, bu yüzden enlerinin boyları kadar olduğunu belirtir. Sırtlarını çeşitli renklere boyadıklarını ve göğüslerinde dövmele olduğunu da ekler (Ksenophon, 2011: 387). Mehmet Bilgin, Mossynoikler'le ilgili bilgilere

bakıldığında onların öncelikle sağlam bir teşkilat düzenine sahip olduklarını belirtir. Bir gece üç yüz kayıkla, dokuz yüz askeri sahilin diğer tarafına taşınmaları, denizcilikte ne derece ileri olduklarını gösterecek niteliktedir. Keza aynı şekilde, Ksenophon tarafından yapılan planlarda, eğer gemi bulamazlarsa Trapezouslardan büyük gemiler istemeleri, hatta gerekirse bunlara el koymaları gerektiği çünkü yakınlarından çok sayıda gemi geçtiği söylenmektedir. Trapezouslardan aldıkları elli kürekli geminin, kürek işçileriyle birlikte ortalama yüz kişilik mürettebata sahip olabileceği göz önünde bulundurulduğunda mevcut deniz gücü ortaya çıkmaktadır (Ksenophon, 2011: 355). Ayrıca yapılan baskın sonucu elde edilen ganimetler arasında küplerde tuzlanmış balık eti, balık yağı, arpa, buğday, kestane, ekşi şarap, mısır bulunması tarım ve ticaretle de ne derece ileri olduklarını gösterecek niteliktedir (Bilgin, 2000: 33-35).

Drillerle ilgili Herodot'ta bilgi verilmemesi onların Kolkhlardan ayrıldıkları tezini doğrulayacak nitelikte olsa da tam olarak karşılamaz. Savaşçı oldukları bilinen bu kavmin bugünkü Gümüşhane-Torul civarında oturdukları düşünülmektedir. Ayrıca Drillerin Tzannların da bir kolu olabileceği görüşü vardır (Bilgin, 2000: 32). Fakat Ksenophon ve askerlerinin köylerden erzak alabilmek adına çıktıkları yağma hareketinde Driller hakkında anlattıkları, onların aslında ne derece ileri bir medeniyet seviyesinde olduklarını kanıtlamaya yeterlidir. Ksenophon ve askerler geldiklerinde ele geçirilebilecek mevzilerini ateşe veren Driller, erzak ve her türlü değerli eşyalarını tuttıkları kalelerine çekilmişlerdir. Ayrıca kaleye çekilirken kullandıkları su yolu ve kalenin etrafına kazıklardan oluşturdukları setler ve hendekler altyapı ve savunma alanlarında da bilgi sahibi olduklarının işaretidir (Ksenophon, 2011: 359). Ksenophon Khalyblerin bölgedeki en savaşçı kabile olduklarını ve bu yüzden onlardan bir şey alamadan topraklarından uzaklaştıklarını belirttikten sonra bu kabilenin çok kalabalık olmamasına rağmen temel geçimlerinin madencilik olduğunu ve demiri çok iyi işlediklerinden dolayı iyi silahlara sahip oldukları bilgisini verir (Ksenophon, 2011: 387). Bilge Umar, Khalyblerin Urartu tanrısı Haldi/Khaldia'ya tapınmalarından ötürü bu ismi almış olabileceklerinden bahseder (Umar, 1993: 426). Mehmet Bilgin, Yunanca haybos kelimesinin karbonlu demir sözcüğünü karşılaması ve Khalyblerin yaşadıkları söylenen Giresun dağlarında zengin demir yataklarının oluşu yüzünden onlara bu ismin Yunanlılar tarafından verilmiş olabileceği kanısındadır (Bilgin, 2000: 37). Karagöz, Khalyblerin bölgede demircilikle uğraştıklarını ve diğer kabilelerin ilkel silahlarına nazaran modern kılıçlar ve kalkanlar kullandıkları bilgisini verir. Demir

madeniyle uğraşmaları sebebiyle orman arazisinde oturdukları ve saldırgan tutumları nedeniyle dışa kapalı oldukları bilgisini verir (Karagöz, 1998: 43). Strabon'un, bu bölgede karada madenler olduğu, eskiden gümüş de olmasına rağmen artık sadece demir kaldığı şeklindeki ifadeleri teyit edici niteliktedir (Strabon, 1987: 28).

Tibaren kavmiyle ilgili Ksenophon, deniz kenarında düzlük bir arazide buldukları bilgisini vermektedir (Ksenophon, 2011: 387, 389). Trabzon'un en eski halkı oldukları, hoş ve neşeli insanlar oldukları, kökenlerinin Tevrat'ta Tabal/Tubal şeklinde geçtiği ve Tibarenlerle birlikte yaşayan Meşeklerin Yafes'in oğlu olan Meşek'in soyundan geldiği bilgisini verir (Karagöz, 1998: 44). Mehmet Bilgin, Tibarenlerin daha sonra kurulacak Pontus devletine katılıp Mithriades önderliğinde Roma'ya karşı savaştıkları bilgisini vermektedir (Bilgin, 2000: 38).

Maçka'nın bulunduğu bölge, doğuyu denize bağlayan bir köprü durumundadır. İlk çağlarda dere boylarının geçit vermemesi sebebiyle komşu topluluklarla yaylalar üzerinden ilişki sağlamıştır. İlk çağlardan beri, yazın yaylalarda kışın köylerde süregelen bir yaşam biçimi vardır. Bu ikili yaşam hem tarımla hem de hayvancılıkla ilgilidir. Mevsime bağlı yaşam biçimi değişikliği, ağaçlara ve taş vb. tipi yapı malzemelerine dayanan yapı işçiliğini ortaya çıkarmıştır. Bunun, ilk çağla ilgili örneği; Strabon'un daha önce anılan yapıtında "kulelerde otururlar" sözcüklerinde saklıdır. (Strabon, 1987: 28). Strabon, muhtemelen bölgede bugün halen daha fındık, meyve, eşya vb. değerli şeylerin ulaşımın zor olduğu bahçelerde hayvanlar tarafından yenmesi, tahrip edilmesini engellemek amacıyla kullanılan ve kelif adı verilen yerden yüksek derme çatma kulübe tarzı yapıların ilk şekline rastlamıştır. (Eyüboğlu 2004: 37). Maçka'nın köylerindeki hemen hemen bütün evler taş duvarların, ağaçlarla birleşmesinden oluşmuştur. Ayrıca, eğik çatılı evler, sadece Doğu Karadeniz'de yapıldığı bilinen "hartama" adı verilen örtme aracıyla korunmaktadır. Bu işçiliğin, Maçka'daki yerleşmenin hızlanmasında büyük etkisi olduğu söylenebilir.

MÖ 334 yılında Anadolu coğrafyasına giren İskender Persleri yenilgiye uğrattır ve Anadolu'da Helen egemenliği başlar. Ancak İskender'in Pers satraplıklarından biri olan Trabzon üzerine ordu göndermemiş olması, Fallmerayer tarafından Trabzon'un dalgalar ve dağlar arasında saklı bir coğrafyada unutulmuş olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Fallmerayer, 2011: 9). İskender'in ölümünden sonra komutanları arasında paylaşılan

topraklarda başlayan siyasi boşlukta Trabzon, Pontus Devletine giden yolda sessizce ilerleyecektir.

Otoktan halkın dışında, Trabzon'da kurulan düzenli yerleşmelerden bir başkası, MÖ 298 dolaylarında kurulan Pontus Devleti'dir. Pontus, "deniz" demektir. Kurucusu ise, Perslerin deyişiyile Mihr-âbâd, Yunanlıların deyişiyile Mithridates'tir. Bu devletin varlığından önce Trabzon; önce Kafkasya üzerinden gelen boyların, ardından da Perslerin hâkimiyeti altındadır. Pontus Devleti, Anadolu'nun ortalarına, Batı Anadolu'ya, Kafkasya'ya kadar uzanan bir alanda egemenliğini sürdürmüştür. MÖ 63'de, Kral Tigranes, oğlu Farkanes'in ayaklanması sonucu intihar etmiş, bu olayın sonucunda Pontus Devleti, Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır (Goloğlu, 1973: 53-55; 2013: 15-18; Umar, 1999: 483-504; Albayrak, 2003: 61). Strabon, Mithridates önderliğinde kurulan Pontus devletinin sınırlarının Romalı Pompeius Anadolu'ya girdiği zaman Tibarenler ve Armenia'ya kadar Halys nehrinin sınırladığı yerden batıda Amastris ve Heraklia'ya, doğuda da Kolkhis ve küçük Armenia'ya kadar uzandığını belirtir (Strabon, 1987: 14, 15). Bugün Anadolu'nun büyük kısmını kapsayan bu sınırlar Strabon'un adlarını verdiği şekilde batıda Amasra, Karadeniz Ereğlisi'nden doğuda bugünkü Gürcistan topraklarına kadar uzanmaktadır.

Özetle, Doğu Karadeniz bölgesine Kimmerlerden sonra İskitler, Medler, Persler hâkim olmuştur. Bu hâkimiyet Makedonyalı İskender'in MÖ 334 yılındaki doğu seferine kadar devam etmiştir. MÖ 312-280 tarihleri arasında bölge İskender'in komutanları hâkimiyetinde, MÖ 280-63 yılları arasında ise Pontus Devleti idaresi altında kalmıştır (İnan, 2003: 71). Milattan sonraki dönemde, 66 yılında Trabzon, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetine girmiştir. İmparator Hadrianus'un (MS 117-138) doğu topraklarına gerçekleştirdiği iki seyahatinde de Trabzon'a uğraması şehrin çehresini değiştirmeye yetmiştir (Umar, 2000: 60). Bu dönemde şehrin imarı ve ticareti çok gelişmiştir. Roma, Trabzon'u imtiyazlı şehir durumunda bırakmıştır. Ayrıca bu dönemde şehir önemli bir ordu iâşe merkezi haline gelmiştir (Miller, 2007: 8). Özellikle Pontus Krallığı'nın donanması Roma'nın Karadeniz donanmasına önemli bir güç katmıştır (Freely, 2003: 125). Roma İmparatorluğu 395 yılında Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılınca, Trabzon Bizans İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır.

2.1.4. Orta Çağ'da Bölgede Yerleşmeler ve Trabzon'un Fethi

Pontus Devleti'ni oluşturan halk, Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında MS 395'e kadar yaşamıştır. Roma İmparatorluğu'nun bu tarihte ikiye bölünmesinin ardından Trabzon-Maçka'yı da içine alan bölge Doğu Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmıştır. Roma İmparatorluğu'nun, 395'te Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölünmesinin ardından Trabzon'da tek tanrılı dine geçiş başlamıştır. Bu bölgede Hristiyanlığa geçiş Bizans İmparatoru I. Justinianos dönemindedir (Eyüboğlu, 2004: 20). Daha sonra Theodosius (379-395) döneminde ise Grekçe, yasal dil olarak benimsenmiştir (Umar, 1999: 639,640). Yazılı kaynakların bu dönemde Grekçe oluşu, pek çok Türkçe ismin de Grek kökenliymiş gibi aksettirilmesine ve bölgedeki yerli halkın yalnızca Grek kolonizasyonları sonucu oluştuğu algısını getirmiştir. Bölge halklarını devlete bağlayabilmek adına Hristiyanlığın resmi dil, Grekçenin de ibadet dili olması, iktidarın etnisiteyi korumaya yönelik hareketleri olarak göze çarpmaktadır (Telliöglü, 2004b: 2).

Doğu Karadeniz kıyılarının etnik yapısına tesir eden bir diğere büyük göç hareketi Selçuklu Türklerinin bölgeye akınlarıdır. Türklerin Anadolu'ya 1071 yılından önce akınlar düzenlediği kaynaklarda yer alan ve kabul edilen bir bilgidir (Cahen, 1994: 88). 1048 yılında Tuğrul Bey'in üvey kardeşi İbrahim Yınal tarafından yönetilen bir güç, Trabzon ve Erzurum hinterlandını yağma etmiştir (Cahen, 1994: 83). 1058'de Şarki Karahisar, 1064'te de Şavşat ve Artvin'in Selçuklu himayesine geçmesi ve akabinde 1071 Malazgirt zaferiyle Anadolu topraklarının Selçuklulara açılmasıyla, Kelkit ve Çoruh boylarından batıda Samsun, Sinop'a kadar uzanan topraklarda Selçuklu boyları yurt tutmaya başlamışlardır. Doğuda Moğol baskısından kaçan Türkmenlerin de gelmesiyle birlikte Selçuklu boyları, Torul, Maçka-Hamsiköy sınırlarına kadar uzanmışlardır (Telliöglü, 2005b: 5, 6). Bizans, Malazgirt'in yarattığı çalkantılarla sarsılırken, Türkler Anadolu coğrafyasında büyük kitleler halinde yerleşimlere başladılar. Artuk Bey Kelkit, Emir Ebulkasım Saltuk Erzurum, Mengüçük Beyi Erzincan ve Şebinkarahisar havzalarına yerleştiler (Sevim ve Yücel, 1990a: 64). Ancak bölgedeki Türk hâkimiyeti uzun sürmemiş; Bizans valisi Theodore Gabras 1075 yılında Trabzon sahil şeridinden başlayarak Sinop kıyılarına kadar uzanan bölgeyi ve Şarki Karahisar'ı tekrar Bizans hâkimiyeti altına almıştır (Telliöglü, 2004b: 6). Akabinde gelişen I. Haçlı Seferi'yle (1096-1099) birlikte, Trabzon ve havalisi tekrar Hristiyanların eline geçmiş, buradaki Türk nüfus dağlık kırsala çekilmek durumunda

kalmıştır. Ancak bölgedeki Türk varlığı buna rağmen önlenememiş, nitekim Theodore Gabras da 1099 yılında Erzurum bölgesinde Danişmendlilerle yaptığı savaş esnasında öldürülmüştür (Bryer, 1980: 47). Türkler geldikleri Orta Asya coğrafyasına benzer bozkır coğrafyası ve yaşantısını kolayca benimsemişlerdir. Bu durum, Türklerin geldikleri bu yeni coğrafyada oluşturdukları yerleşimin neden bu derece sağlam olduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Cahen, 1994: 99).

1185 yılında I. Andronikos Komnenos'un imparatorluk tahtından indirilip öldürülmesinden sonra; Andronikos'un oğlu Manuel Komnenos'un çocukları, devrik hanedanının varisleri Aleksius ve David Komnenos, Gürcü imparatorluğunun kraliçesi ve veliahtların annesi Rusudan'ın kız kardeşi Tamara tarafından himaye edilmişlerdir. 1204 yılında Latinlerin IV. Haçlı Seferi sırasında Konstantinapol'ü işgal etmeleri üzerine, Tamara'nın himayesinde bulunan Komnenos kardeşler Konstantinapol'ü ve hak iddia ettikleri Bizans tahtını ele geçirmek üzere yola çıkarlar. Karadeniz sahillerini takip edip ilerleyen Aleksius ve David Komnenos, Gürcü kraliçesi Tamara'nın desteğiyle edindikleri elli bin kişilik Kıpçak-Kuman ordusuyla önce Trabzon'u ele geçirirler.¹⁰ Daha sonra Samsun ve Sinop'u ele geçiren Komnenos kardeşlerden David, Bizans'taki karışıklıktan istifade ederek yoluna devam eder ve Karadeniz Ereğli'sine kadar ulaşır. Aleksius Komnenos ise Trabzon'u başkent edinerek Sinop'tan Rize'nin doğusuna kadar olan Karadeniz sahillerindeki topraklara hâkim devletini kurar. Böylece Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Trabzon Rum İmparatorluğu olarak bilinen dönem başlar (Ostrogorsky, 2011: 393). Nitekim Karadeniz sahilinin ele geçirilmesinde ve Trabzon Krallığı'nın kurulmasında hizmet eden ve daha sonra yönetimde önemli görevler alan Kuman asıllı Türklerin birçoğu, beraberlerinde yenilerini getirerek Trabzon ve havalisine yerleşmişlerdir. Daha önce Çoruh vadisine ve İspir bölgesine yerleşmiş olan Türkmenlere baskın vererek onları uzaklaştıran Kumanlar, bu toprakları ele geçirdiler ve Türkmenlerden boşalan topraklara yerleşmeye başladılar (İnan, 2003: 72; Bostan, 2002: 1-2; Cöhçe, 1988: 479). Bölgedeki Kıpçak-Kuman nüfusun Gürcü kralı II. David'in kızıyla evli Kuman beyi Atrak'a bağlı askerler oldukları, Kafkasların Türkleşmesinde büyük pay sahibi oldukları,

¹⁰ Kıpçak Türklerinin Gürcü kral David (1088-1125) zamanında olduğu gibi daha sonra kraliçe Tamara (1184-1213) zamanında da Gürcü devletinin askeri ve idari kanadında söz sahibi oldukları; hatta Tamara'nın desteğiyle kurulacak Trabzon İmparatorluğu'nda yıllar sonra Kıpçak soylu bir Maçkalı George Amiroutzes'in 1438-1439'da Komnenosları temsilen Ferrara-Floransa konsiline katıldığı, 1449'da Cenevizlilere elçi olarak gittiği ve daha sonra IV. Yuhannes tarafından devlet hazinedarlığı görevine getirildiği kaynaklarda yer almaktadır (Bryer, 1988: 83, 84; Tellioğlu, 2009: 131, 132).

Çoruh ve Kür dolaylarını muhteşem derecede canlandırıp Borçalı, Tiflis, İspir ve Oltu çevresinde akınlar düzenledikleri kaynaklarda yer alan bilgiler arasındadır¹¹ (Kafesoğlu, 1998: 184; Karagöz, 1998: 64-70). Fakat bölgedeki Selçuklu varlığı o kadar baskındır ki; imparator Aleksius Komnenos'un, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'e bağlı kuvvetlerce yakalanması ve Sinop'un Selçuklulara geri verilmesi karşılığında serbest bırakılması Selçukluların bölgedeki nüfuzunu göstermektedir (Cahen, 1994: 131; Sevim ve Yücel, 1990a: 107, 108).

Konstantinapol'un 1204'te Latin Haçlılar tarafından ele geçirilmesiyle Trabzon'da Pontus Rum İmparatorluğu kurulmuştur. Bu devlet, egemenliğinin zaman zaman sarsılmasına karşın 1461 yılına dek yaşamıştır. Bu dönemde imparatorluğu sarsıcı nitelikte, Trabzon-Maçka yöresinde pek çok Türk akını yapıldığı bilinmektedir. Trabzon Rum İmparatorluğu'nun kurulmasıyla birlikte sahil şeridinde hâkim olan Komnenoslar, Çepni akınlarına karşı koyamamış; XIV. yüzyılın başlarından itibaren sahil şeridinde de akınlarını sürdüren Çepni boyları, Rumlara yalnızca Trabzon ve çevresini yerleşim alanı olarak bırakmışlardır. I. Alâeddin Keykubad, sultanlığı döneminde Selçukluların Karadeniz'deki ticari gücünü artırabilmek ve Trabzon Rum İmparatorluğu'nun gücünü kırmak için Sinop'ta bir donanma inşa ettirmiştir. I. Alâeddin Keykubad'ın Karadeniz'de yaptığı bu hazırlıkların şüphesiz bir nedeni de Moğollar tarafından Orta Asya'da toprakları ele geçirilen Harzemşahların, Doğu Anadolu bölgesine gelerek yağma faaliyetlerine girişmeleri ve Trabzon Rum İmparatorluğu'yla bu doğrultuda ittifak kurmalarıdır. Ayrıca Moğollar'ın Türkistan, İran, Azerbaycan ve Kafkasya'dan sonra Kıpçak ili olarak nitelendirilen Rusya'nın güney sahillerini işgale başlamaları ve buradaki Çepni nüfusuna yönelik vahşice tutumları; 1223 senesi başlarında bölgedeki Suğdak şehrini işgal etmeleri, Çepnilerin Sinop'a sığınmalarına neden olmuştur (Cahen, 1994: 134; Uspenski, 2003: 55; Cöhçe, 1988: 481). Önemli bir ticaret hattı oluşturması sebebiyle I. Alaeddin Keykubad kendisine sığınan Çepnileri Sinop ve civarlarına yerleştirmiş ve daha sonra Suğdak şehrini geri almak için donanmasına sefer emri vermiştir (Turan, 1993: 357-360). Anadolu'daki Eyyubi varlığı da göz önüne alındığında, bu durum Türkmen kökenli nüfusun başta Doğu

¹¹ Kuman Beyi Atrak'a Rus Kynezlikleri tarafından yapılan baskılar, Kumanların farklı coğrafyalara göç etmelerine neden olmuştur. Damadı Gürcü kral David'in daveti üzerine Kolkhis coğrafyasına giren Kumanlar; bugünkü Doğu Anadolu, Karadeniz'in kuzey ve güney kıyılarının şekillenmesinde büyük pay sahibidirler. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Kırzioğlu, 1992: 122-148; Togan, 1981a: 159-166; Kurat, 1992: 83-86).

Anadolu ve Rum İmparatorluğunun sınırlarını koruyabildiği Trabzon hariç olmak üzere Doğu Karadeniz kıyılarına ne derece yerleştiklerini gösterecek niteliktedir.

1228 yılında, Alâeddin Keykubad'ın Erzincan'ı ilhak ettiği ve Erzurum üzerine yürürken şarkta aleyhinde bir ittifak vuku bulduğunu ve Harzemşah'ın Şarkî Anadolu işlerine karıştığını fırsat bilen Trabzon Rumları, aynı sene Karadeniz sahillerinden Samsun ve Sinop'a taarruz etmiş ve limanları yağmalamışlardır. Sultan şark seferinde olduğundan sahillerde güvenliği sağlayacak mühim bir kuvvet yoktur. Bu hadise üzerine reis Hayton, elindeki Rum esirleri ve mallarını iade ederek Türk esirleri kurtardı ise de Komnenoslar elde ettikleri ganimetleri geri vermediler. Hadise, Selçukluların Rumlara karşı Trabzon seferi bu sebepten başlamıştır. Alâeddin Keykubad komutasındaki kuvvetler, Samsun ve Ünye sahillerini kurtardıktan sonra donanma direkt olarak Trabzon'a gönderilmiş, sultan da kara ordusuyla birlikte Trabzon üzerine yürümüştür. Erzincan'da toplanan Türk askeri, Melik II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve atabeyi Mübarizeddin Er-tokuş kumandasında Gümüşhane üzerinden Zigana yoluyla Maçka'ya girmiştir (Turan, 1993: 361). Türk askerine mukavemet edemeyen Rumlar, Trabzon merkezinde sur içine çekilmek zorunda kalmışlardır. Selçuklular o derece ilerlemişlerdir ki komutanlara ait karargâh bugünkü Boztepe mevkiinde bulunan Aya-Eugenia manastırına kurulmuştur. Surlar üzerine çıkan askerler, şehrin düşmesine yakın bir zaman kala çıkan şiddetli yağmur ve fırtına, ayrıca şehir içerisindeki kanallardan gelen suların yarattığı taşkın sebebiyle birbirlerinden kopmuşlar ve aralarında iletişimin sağlanamadığı kuvvetler Maçka mevkiine geri çekilmek durumunda kalmışlardır. 1230 yılındaki Yassı Çemen Savaşı'nda Selçukluların Harzemşahları yenmesi üzerine Harzemşahların yıkılış sürecine girmeleri Trabzon Rum İmparatorluğu'nu iyice yalnızlaştırmış ve Selçuklulara biat etmeye zorlamıştır. Ancak iki Müslüman Türk devleti Selçuklular ve Harzemşahların mücadelesi, doğudan yaklaşan Moğol tehlikesinin güçlenmesine neden olmuş, nitekim Harzemşahların Doğu Anadolu'da tampon bölge olmalarının sona ermesiyle Selçuklular ve Moğollar arasındaki mücadele dönemi başlamıştır. 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda Selçukluların yenilgisi üzerine Anadolu'da tekrar bir siyasi boşluk doğmuştur (Turan, 1993: 362, 363).

Yazıcızade Ali, *Tevârih-i Âl-i Selçuk* adlı Selçuklu Tarihi eserinde, İbni Bibi'nin Farsça neşrettiği *El-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fî'l-Umuri'l-'Ala'iyye* eserinden hareketle Hicri 676 (1277) yılında sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev'in huzuruna gelen Sinop hâkimi Taybuğa

adlı beyin, Canik tekfurunun kadırgalarla Sinop'a baskın yaptığını ancak Çepni Türklerinin bu saldırıyı karşılayıp düşmanı su ve ateş arasında perişan ettikleri haberini verir. Bunun üzerine çok sevinen sultan III. Gıyaseddin Keyhüsrev, bu müjdeli haber karşılığında Taybuğa Bey'e güzel tımarlar ihsan eder (Yazıcızâde Ali, 1941: 300).

Moğol istilası altındaki siyasi boşlukta, XI. yüzyıldan beri bölgede var oldukları bilinen Çepniler, kıyı şeridinde yarı bağımsız beylikler halinde Trabzon Rum İmparatorluğu'na karşı mücadeleler vermişlerdir (Çelik, 1999: 15-26; 2002: 312-323). 1348 yılında Eretna Beyliği'ne bağlı bir uç emiri olan Ahi Ayna Bey, Bayburd Emiri Mehmet Rikabdâr ve Akkoyunlu Türkmenlerinin lideri Tur Ali Bey'i yanına alarak Trabzon'a saldırılar düzenlemiştir. William Miller, Ünye'nin Türkmenler tarafından ele geçirilmesini 1347 olarak belirtip, 1348 yılında Türkmenlerin vahşi dağ halkı Tzanlarla birlikte Trabzon'a saldırdıklarını fakat ağır kayıplarla döndükleri bilgisini vermektedir (Miller, 2007: 32, 33).

Bayram Bey idaresinde Ünye, Ordu bölgesini fethederek Hacıemiroğlu (Bayramlı) Beyliği'ni kuran Çepniler; Panaret'in, Trabzon Tarihi adlı eserinde belirttiğine göre 1358 yılında Bayram Bey'in oğlu Hacimir (Hacı Emir) komutasında büyük bir kuvvetle Maçka'ya saldırmış, Paleomasuka'dan Dikaisma'ya kadar olan bölümü yağmalamış; çok sayıda insanı esir alarak, bir hayli hayvan ele geçirmiştir (Hahanov, 2004: 79; Tellioğlu, 2004a: 148; Bryer: 1980: 143, 144). Çepniler daha sonra Bayram Bey'in torunu Süleyman Bey idaresinde de Giresun'u fethetmiştir (Sümer, 1992: 13). Ayrıca Çepni akınları sonucunda kırılık alanlar tekrar Türkmen idaresine geçmiş ve Rumlar Harşit vadisinin doğusuna çekilmek zorunda kalmışlardır (Sümer, 1992: 45; Tellioğlu, 2004b: 2). Maçka'da Karaptal (Kara Abdal) denen yerde yaz aylarında özel törenler düzenlenmektedir. Bu bölge, Hacı Bektaş Velayet-nâme'sinde, ona bağlı bir dervişin adı olarak geçmektedir. Çepni boyunun Hacı Bektaş'a olan bağlılığı da göz önünde bulundurulduğunda, Kara Abdal adına düzenlenen törenlerin XIII. yüzyıl ortalarında başladığı ve bölgedeki Çepni varlığı ortaya çıkmaktadır (Eyüboğlu, 2004: 38).

Trabzon İmparatoru III. Aleksios Komnenos, bölgedeki Türk nüfuzunu kırabilmek adına kız kardeşi Despina Maria'yı Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey'e, diğer kız kardeşi Theodora'yı daha önce Maçka'ya saldıran Khalbiya emiri Hacı Ömer'e, kızı Yevdokiya'yı

Emir Taceddin'e, diğerkızı Anna'yı Gürcü Bargat'a, üçüncükızını ise Erzincan Emiri Arsinki'ye vermiştir. İleride Osmanlı'ya karşı oluşacak Trabzon Rum İmparatorluğu ve Akkoyunlu ittifakı da bu ilişkilerle başlamıştır (Uspenski, 2003: 89; Yücel ve Sevim, 1990a: 279).

Panaret'in verdiği kayıtlarda, 1362 yılında Bayburt emiri Hoca Latif'in dört yüz seçme askerle birlikte Maçka'ya ani bir baskın düzenlediği ancak Maçkalıların elinde dar geçit bulunduğu ve burada doksan Türkün yakalandığı, Hoca Latif'in ve askerlerinin kafalarının kesilip Trabzon'da dolaştırıldığı bulunmaktadır. Ancak akrabalık ilişkileri nedeniyle aynı yıl Hacimir'in İmparator III. Aleksios Komnenos ve Panaret'le birlikte Giresun'a döndüğü kaydı bulunmaktadır (Hahanov: 2004: 81).

Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Osmanlılar tarafından fethedilmesinden hemen önce toprakları, Giresun'dan başlayıp yaklaşık olarak Batum civarına kadar uzanan Karadeniz kıyılarını kapsamakla beraber, bu topraklar dâhilinde yaşayan kuvvetli miktarda Türk nüfusunun bulunduğu bir gerçektir. Kıyının hemen gerisindeki bölgelerde ve yaylalarda Çepni Türkleri yaşamaktadır (Bryer, 1980: 140, 141). Zigana dağlarının güneyindeki dağlık alanlarda bir kısım yerli Hristiyan beyleri merkezden bağımsız olarak yol kesme ve adam soyma gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. 1403 yılında Timur'a elçi olarak gönderilen İspanyol Clavijo'nun, bölgeden geçerken aktardıkları durumu aydınlatıcı niteliktedir. 27 Nisan Pazar günü hazırlıklarını tamamlayıp imparatorun askerleri refakatinde Trabzon'dan yola çıkan Clavijo, Piksit nehri (Değirmendere) kenarında bir kilisede konakladıklarının fakat bu noktadan sonra imparatorun askerlerinin ilerisinin düşman bölgesi olduğunu söyleyerek geri döndüklerinin bilgisini verir (Clavijo, 1993: 73-76). Palima namı ile anılan bir kalenin yanından geçtikleri fakat buraya yüksek bir dağ tepesinde olduğundan uğramadıklarının bilgisini verdikten sonra salı günü Zegan kalesine yoğun kar fırtınası nedeniyle sığındıklarını belirtir. Buradan geçerken Kabasika adlı bağımsız bir Rum beyi tarafından, bölgeden geçebilmeleri için para ve hediyeler vermeleri gerektiği Clavijo'nun seyahatnamesinde yazılıdır (Clavijo, 1993: 73-83).

1447'de Safevi tarikatının başına geçen Şeyh Cüneyd, amcasının liderliği devralması üzerine Erdebil'den ayrılarak Anadolu topraklarına geçer. Uzun süre

Anadolu'da dolaşarak kendisine mürit edinmeye çalışmış, Kelkit vadisinden Canik bölgesine girerek bölgedeki Taceddinoğulları beyliğine ulaşmıştır. Taceddinoğlu beyliği bu dönemde Osmanlı hâkimiyetini kabul etmekle birlikte bölgede halen muktedir konumdadır. Taceddinoğlu Mehmet Bey'in desteğini alan Şeyh Cüneyd, Trabzon'daki sallantılı dönemden istifade edip bölgede kendine bir beylik kurmak amacıyla Trabzon üzerine yürür ve İmparator IV. Yuhannes Komnenos ile yapılan savaşta Türk tarafı galip gelir. Fakat bu esnada Fatih'in Hızır Bey komutasındaki bir orduyla Trabzon üzerine sefere kalktığı haberiyle Şeyh Cüneyd ve ordusu Trabzon'dan çekilmek durumunda kalırlar (Tellioğlu, 2009: 129, 130).

Amasya valisi şehzade Bayezid'in lalası Hızır Bey'in 1456 yılında Trabzon'a yaptığı ani saldırı büyük panik uyandırmış, imparator IV. Yuhannes Komnenos durumu Fatih Sultan Mehmet'e bildirmiş ve Fatih Sultan Mehmet Trabzon'u yıllık üç bin altın vergiye bağlayarak olayı neticelendirmiştir (Yücel ve Sevim, 1990b: 157). İmparator IV. Yuhannes Komnenos, yaklaşan Osmanlı tehlikesine karşın imparatorluğu koruma altına almak için kızı Theodora'yı 1458 yılında Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'la evlendirmiştir (Bryer, 1980: 135, 136). Ancak Rumlar Kürtün-Dereli arasında kalan kırsal alandaki Çepni nüfusuna engel olamamışlardır. Nitekim Fatih'in Trabzon'u fethi sırasında Çepni beyleri Osmanlı'ya yardım etmişler ve fetihten sonra bu bölgelerde tımar sahibi olmuşlardır (İnan, 2003: 73). IV. Yuhannes Komnenos'tan sonra imparator olan kardeşi David Komnenos, IV. Yuhannes döneminde belirlenen vergiyi ödemeyi reddettiği gibi daha önce ödenen vergilerin de Uzun Hasan yoluyla geri alınmasını talep etmiştir. İmparatorluk Osmanlı tehlikesinin arttığı bu karışık dönemde doğudan gelen Akkoyunlu yardımlarıyla ayakta durmaktadır. Hacıemiroğlu beyliğinin yıkılmasının ardından Giresun, Trabzon Rum İmparatorluğu tarafından geri alınmıştır. Fatih'in Trabzon seferine kadar bu bölgenin Rumların elinde olduğu düşünülmektedir.

Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Osmanlıların eline geçmesinin doğuracağı sonuçları bilen Uzun Hasan, imparatorluğu akrabalık ilişkisinin ardında himaye etmektedir. Vergi meselesini neticelendirmek adına oğlu Murat Bey'i elçi olarak Fatih Sultan Mehmet'e gönderdiği sırada imparator David Komnenos da Papa'dan kendilerine yardım etmesini isteyen bir haber gönderir (Yücel ve Sevim, 1990b: 158). Papa II. Pius tarafından beklediği desteği bulan David Komnenos, muhtemel bir haçlı seferinde

Osmanlı'nın iki ateş arasında kalacağı ve bu şekilde mağlup edilebileceği görüşündedir. Böylece Trabzon Rum İmparatorluğu ortaya çıkan tabloda, Osmanlı'ya karşı atalarını İstanbul'daki Bizans tahtından bir işgal sonucu kovan Lâtinlerden ve ilk fırsatta yine kendilerini yıkmaya teşebbüs edecek bir başka bir Türk devletinden yardım ister durumdadır (Telliöğlu, 2009: 131-135). Lâtin dünyasının kendisine karşı daha fazla kışkırtılmasını istemeyen Fatih; Amasra, Kastamonu ve Sinop'u alarak Trabzon üstüne yürür. Trabzon üstüne yürüdüğünün anlaşılmaması için de kara ordusunu Sivas, Gümüşhane ve Maçka güzergâhı üzerinde açtırdığı yollardan yürütür. Fatih'in bu yürüyüşü esnasında Bulgar dağı adı verilen bir mevkiye Uzun Hasan'ın annesi Sârâ/Sâru Hatun'la karşılaştığı ve onu yanına alarak sefere devam ettiği kaynaklarda yer almaktadır (Kırzioğlu, 1967: 322-328; Atsız, 1970: 135-138). Trabzon seferinde Uzun Hasan'ın elinde bulunan Koyuluhisar, Koyunluhisar'ın Osmanlı eline geçmesi; Yar Ali ve Hurşid Bey komutasındaki birliklerin Osmanlı komutasındaki Gedik Ahmet Paşa tarafından yenilgiye uğratılması Uzun Hasan'ı telaşa kaptırmış ve seferin kendisine düzenlendiğini düşündürerek bölgeden uzaklaşmasına neden olmuştur (Yücel ve Sevim, 1990b: 159). Akkoyunlu desteğinden de yoksun kalan Trabzon neticede Osmanlılar tarafından fethedilmiştir.

Fatih'in Trabzon'u almak için geldiği esnada yaya olarak aştığı Bulgar Dağının yanı sıra, bir Bulgar boyu olan Horto/Hortu ismi ulaşımıştır. Maçka ilçe merkezinin hemen güneyinde dik bir şekilde yükselen ve Değirmenderesi vadisinin güneyini emniyet altına alan sırtlara yayılmış Hortokopuzir (Aşağıhortokop/Kozağaç), Hortokopuvasat (Ortahortokop/Ortaköy) ve Hortokopubala (Yukarıhortokop/Yukarıköy) ve Trabzon'un güneyinde Kılathortokop (İncesu), isimleri bölgeye yerleşmiş Kumanların soyundan gelen Bulgar Türklerinin Horto oymağından kalmıştır. Ayrıca bugün Trabzon merkez sınırları içinde yer alan Çağlayan Beldesi'nin Başkurt Mahallesi, eski adıyla Ziganoy/Ciganoy adıyla bilinmekte ve bölgeye gelen Karluk-Çik Türkleri tarafından yerleşim yeri olarak seçildiği kaynaklarda yer almaktadır (Bilgin, 2000: 75, 80, 107). Necati Demir, Bulgar dağı olarak anılan mevkiin bugün Maçka, Araklı, Çaykara yaylalarının dağ sınırı olan, Kuzey Anadolu dağ sırasının bir kolu olan Çakırgöl ve Sağanlı dağlarının devamı olan Kemer dağı olduğu kanısındadır. Bölgenin doğusunda, Artvin'in Yusufeli ilçesindeki Barkhal beldesi, buradan geçen Barkhal çayı; güneyinde Erzincan'ı Erzurum'a bağlayan yolun sağ tarafında kalan Bulgar çayı ve Bulgar çayırını bölgedeki yerleşime örnek

göstermektedir (Demir, 2004: 66). 1554 yılı Tahrir defterlerine bakıldığında bölgedeki Bulgar ailelerin varlığı da bu durumu destekleyici niteliktedir (Bostan, 2002: 340).

Mehmet Bilgin, Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan adlı eserinde Maçka ve çevresindeki Türk varlığını değişik bir biçimde sorgular. Trabzon ve çevresine Türkmen nüfus tarafından çeşitli dönemlerde akınlar yapıldığı bilinen bir gerçektir ancak Bilgin'e göre özellikle Komnenoslar döneminde, Trabzon'u Doğu Anadolu'ya bağlayan ve bu sebepten stratejik öneme haiz Maçka ve havalisine iki sebepten ötürü Türk nüfus bilinçli olarak yerleştirilmiştir. Bunlardan birincisi Komnenos ailesinde dönem dönem görülen siyasi boşluklar ve kargaşa ortamında devletin sınır güvenliği, özellikle de güneye açılan Değirmendere ve Maçka vadileri açık hedef haline gelmektedir. Bu sebepten Komnenoslar, Gürcü kral David ve kraliçe Tamara dönemlerinde zamanla Hristiyanlaştırılan Kıpçak-Kuman Türklerini bölgeye bilinçli şekilde yerleştirmiş ve onların bu bölgede yurt edinmelerini sağlayarak askeri güçleriyle bölgeyi dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı savunmalarını hedeflemişlerdir (Bilgin, 2000: 106). Bir diğer neden ise Fallmerayer'in Trabzon İmparatorluğu Tarihi adlı eserinde belirttiği veba salgını, deprem vb. doğal afetlerdir. 1340-1344 yılları arasında bölgeyi adeta ölüme sürükleyen veba salgını sonucunda Fallmerayer'e göre Trabzon'da yaşayan halkın sadece beşte biri kurtulabilmiştir (Fallmerayer, 2011: 160-168). Bilgin, birçok mıntıkanın ıssız kalması nedeniyle bölgenin saldırılara açık hale geldiğini ve bu nedenle yeni yerleşimlerin kaçınılmaz olduğunu söylemektedir (Bilgin, 2000: 107).

2.1.5. Trabzon'un Fethinden Sonra Osmanlı Hâkimiyetinde Maçka'daki Siyasi Gelişmeler

Trabzon'un Osmanlılar tarafından fethinin ardından bölgeye, Doğu Anadolu'dan Müslüman halk getirilip yerleştirilmiştir. Ancak Trabzon'a yapılan Türk göçleri 1461'den çok önce başlamıştır. Maçka bölgesinde ise, bu göçlerin tarihi XI. yüzyıl ortalarında başlar. Nitekim 1073-1074 yıllarında Trabzon dolaylarında Türkler vardı (Cahen, 1994: 89). Ancak bu yerleşimin yerini kesin olarak belirlemenin olanağı yoktur. Sadece, doğudan Azerbaycan üzerinden geldikleri bilinmektedir. Bu dönemde yapılan göçlerle ilgili olarak Maçka'da "oba" ve "göl" sözcükleriyle kurulmuş yer isimleri örnek verilebilir. Sel-oba,

Fırın-oba, Çağıl-göl, Kuru-göl vb. burada yaşamış Türklerin çoğu, Çepni boyundandır (Eyüboğlu, 2004: 33).

Osmanlılar döneminde yaşanan göçlerin en yoğun olduğu dönem İkinci Bayezid ve Kanuni Sultan Süleyman'ın taht dönemleri arasında kalan dönemdir. 1507'de Şehzade Selim (I.Selim) zamanında, Maçka'daki Eyyûbiler 1507'de Mafarkın'dan kaçarak, Şehzade Selim'e sığınarak bölgeye yerleştirilmişlerdir (Kırzioğlu, 1998: 48; Bilgin, 2000: 113). Trabzon-Erzurum yolunun iki yakasında bu türden yerleştirmeler görülmektedir. Buraya yerleşen ailelerin adları incelendiğinde Alemdar, Bayraktar gibi Osmanlı ordu kademesindeki görevleri ifade ettiğini görülmektedir (Eyüboğlu, 2004: 40). Fatih Sultan Mehmet döneminde padişahın Sümela manastırının haklarını tanıdığını bildiren bir fermanın muhafaza edildiği, kaynaklardan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Yavuz Sultan Selim'in manastıra iki adet şamdan, kıymetli eşya ve el yazması eserler bağışladığı bilinmektedir (Goloğlu, 2013: 47; Durmuş, 2010: 87, 88). Hatta 1916 Mayıs ayında Osmanlı Rus savaşı sürerken manastırın Rus askerlerine istihbarat sağladığı, bunun üzerine Türk askerlerinin bir gece manastıra baskın düzenleyerek Yavuz Sultan Selim tarafından bağışlanan şamdanları ve fermanı aldıkları Rus komutan S. P. Mintslov'un günlüğünde kayıtlıdır (Uzun, 2008: 75, 76).

Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Trabzon'u Erzincan Beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa'nın idaresine vermesiyle Trabzon, Erzincan eyaletine bağlı bir vilayet haline gelmiştir. Aynı yıl içerisinde Yavuz Sultan Selim'in validesi adına yaptırılan Hâtuniye Camii ve Hâtuniye Medresesi tamamlanmış olup, Maçka bucağının öşür gelirleri cami ve medresedeki hizmetli ve misafirler adına harcanmak üzere vakfedilmiştir (Goloğlu, 2013: 51, 52). 1565-1640 yılları arasında Hâtuniye vakfının gelirleri arasında ayrıca Maçka bucağının öşür gelirlerinin yanı sıra Sera Gölü'nün de bulunduğu görülmektedir (Öksüz, 2006: 91). Bu döneme tekabül eden Maçka odaklı bir başka hadise, Yavuz Sultan Selim'in validesinin, adına yaptırılan Hâtuniye Cami arazisindeki türbesidir. Türbede yer alan kitabedeki Bânû-yı Rûm ifadesi ve sanılanın aksine kitabede Gülbahar Hatun adının yer alması, birtakım araştırmacılarca Yavuz Sultan Selim'in annesinin Rum kökenli olduğu iddialarına neden olmuştur. Araştırmacılar, Fatih Sultan Mehmet'in Trabzon'u fethetme geldiği sırada Maçka, Livera bölgesinde kendisine su veren Rum kökenli bir kızı şehzade Bayezid'e eş olarak İstanbul'a götürdüğü ve bu sebepten Livera köyü arazisinin

vergilerden muaf tutulduğu, Trabzon-Erzurum yolunun bakımının bu köye verildiği kanaatindedirler. Trabzon Tarihi adlı eserinde Şakir Şevket (2013: 109) Gülbahar Hatun'un Rum olduğu bilgisini teyit etmektedir. Ancak başta Mahmut Goloğlu, Fahrettin Kırzioğlu olmak üzere tarihçiler Bânû-yı Rûm ifadesinin sanıldığı gibi Rum kökenine dair bilgi vermediği, aksine bu yıllarda Anadolu'yu tanımlamak için Rûm sözcüğünün kullanıldığı bilgisini vermektedirler. Bânû-yı Rûm ifadesinin Anadolu hatunu, prensesi anlamına geldiği ve bu yıllarda Anadolu'nun Eyalet-i Rûm şeklinde kayıtlarda yer alması; Mevlâna'nın, Celâleddin-i Rûmî şeklinde bilinmesinin Rûm kelimesinin Anadolu'yu belirtecek şekilde kullanılmasından kaynaklandığını belirtirler (Goloğlu, 2013: 41-44; Kırzioğlu, 1994: 111, 112).

Maçka bölgesine, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim'den başka, II. Selim, IV. Murad, Sultan İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Mustafa ve III. Ahmed tarafından gönderilmiş fermanlar bulunduğu bildirilmektedir (Alikılıç, 2001: 307). Ayrıca, Osmanlı döneminde, Maçka'ya Gümüşhane bölgesinden gelen bazı toplulukların Meksila, İspela (Çatak-Ocaklı), köylerinde bulunan otlaklardan yararlanmaları için fermanlar çıkartılmıştır (Durmuş, 2013: 5-7, 15, 16, 33).

2.1.6. I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı Yıllarında Maçka

Maçka tarihi için önemli bir olay da 1916'da ilçenin Rus işgali altına girmesidir. Maçka'da Ruslarla çıkan ilk çatışma 16 Nisan 1916'da Bakımlı Köyü'nün batısında Naldöken mevkiinde olmuştur. Türk birliğinin başında bulunan 28. Alay 1. Tabur 4. Bölük komutanı Hadi Altan'ın anlatımına göre Türk tarafı şehit vermiştir. Ayrıca, çatışma dağlarda ve ormanın kıyısında bulunan yaylalarda sürmüştür. Ocaklı Köyü'nün Mataracı Mahallesinde Tüfekçioğlu ailesi kardeşlerini şehit vermiştir (Eyüboğlu, 2004: 47). Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nden edinilen bilgiler doğrultusunda bu dönemde bölgede yaşanan mezalim belgelerle kanıtlanmıştır. Pek çok kişinin süngülerle öldürüldüğü, kadın ve kızlara tecavüz edildiği, insanlara işkenceler yapıldığı belgelerde yer almaktadır. Bu durumun İskandinavya gazetelerinden Allahande ve Aftoblatt'ta yer aldığı da arşivlerdeki belgeler arasında yer almaktadır (Bilgin, 2007: 57, 69, 71, 72). Ayrıca insanların korkularından tüm mal ve mülklerini bırakıp yaşadıkları yerleri nasıl terk ettiklerine dair bilgiler yine belgeler arasında yer almaktadır. Vermiş olduğu ifadesinde Rusların ve

Ermeni çetelerinin işgal sırasında Holdovi ve Haçavera köylerinden iki kıza tecavüz ettiklerini ve bu sebepten artık burada ailesiyle kalamayacaklarını anladığını ve bu sebepten muhacirliğe çıktığını belirten Alemdaroğlu Besim adlı vatandaş, olayın vehametinin boyutlarını göz önüne koymaktadır (Bilgin, 2000: 84, 85).

Rus subaylarından S.P.Mintslov, işgal yıllarında Trabzon'da kaleme aldığı günlüğünde Maçka'ya da yer verir. Enver Uzun tarafından tercüme edilen eserde Mintslov, 24 Ağustos 1916 tarihinde Maçka Cevizlik'e doğru hareket ettiklerinden bahseder. Kasabaya geldiğinde ancak birkaç evin sağlam kaldığını, geri kalanlarınsa ateşe verildiğini belirtir. Metropolit unvanına sahip din adamı tarafından karşılanan Mintslov, geceyi geçirmek için metropolitin Livera (Yazlık) köyündeki evine geldiklerinden bahseder. Ertesi gün Sümela Manastırı'na doğru hareket ettiklerini, manastırın işgalden önce Türkler tarafından saldırıya uğradığını fakat manastırdan sadece maddi değeri olan gümüş kapların ve eski bir fermanın alındığını belirtir. Mintslov, ayrıca manastırın zenginliğinden ve sahip olduğu topraklardan da bahseder (Uzun, 2008: 71-78).

1917'de Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali sebebiyle Maçka'nın işgal günleri bitmiştir. Bu dönemde halk, milis güçleri oluşturmuşsa da Hristiyan çetelerin çalışmaları yüzünden başarı sağlanamamıştır. Milis güçleri arasında Ali Yemen ve arkadaşları bilinmektedir. 1919'da bizzat Mustafa Kemal'in isteği üzerine Maçka'ya Yarbay Halit Bey atanmış, bu sayede milli mücadele karşıtlarının faaliyetleri sona erdirilmek istenmiştir (Eyüboğlu, 2004: 48).

Maçka'nın önemi, Yunanistan'ın Osmanlı'dan ayrılarak bağımsız olduğu 1840 yılından sonra artmaktadır. Bu bölgede, Pontus Rum Devleti yeniden kurulmak istenmektedir. Özellikle, 1840-1923 yılları arasında Maçka'daki Kuşkul, Meryemana (Sümela), Vazelon manastırları ve bu manastırlara bağlı kiliseler "Pontuşçuluk" denilen bir tür siyasi akımın odak noktasını oluşturmaktadır. 1857 yılında Trabzon Valiliğine Vezir Ragıp Paşa'nın atandığı sıralarda, Islahat Fermanı'nın (1856) etkileriyle Anadolu'da birtakım milliyetçilik faaliyetleri gizliden yürütülmeye başlanmıştır. Şakir Şevket, bu durumu Trabzon Tarihi eserinde; beraber okula gittikleri, camide namaz kıldıkları insanların bir gecede Ahmet ve Hasan'dan Nikola ve Yorgi'ye dönüştüklerini belirtir (Şevket, 2013: 102). Mahmut Goloğlu (2013: 156, 157) bu durumu Islahat Fermanı'nın

getirdiği; hiç kimsenin din değişikliğine zorlanmayacağı, devlet hizmetlerinde din ayırımına bakılmayacağı, vergilerin herkes tarafından eşitçe verileceği vb. maddelerin yarattığı ortamda oluşan bir akım olarak nitelendirir. Şüphesiz bu hareket, Yunanistan'ın bağımsızlığıyla temellenen, bölgede oluşturulabilecek muhtemel bir Pontus devletine zemin hazırlayabilmek için, olduğundan fazla Hristiyan nüfus gösterme amacıdır. Nitekim Meryemana Manastırı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde “Pontuşçu” Rumların mühimmatlarını saklamak için kullandıkları bir sığınak vazifesini görmüştür. Manastırın III. Aleksios döneminden bu yana tehlike zamanında bir ileri karakol olarak kullanıldığı kaynaklarda yer almaktadır (Horuloğlu, 1978: 74). Meryemana-Hamsiköy taraflarındaki manastırlar, bölgenin Müslüman halkının gasp edilen hayvanlarını saklamak için kullanılmış, manastırların karşısındaki mağaralarda çeteciler için yiyecek temin edilerek gönderilmiştir. Bölgedeki manastırların çetelere yardım edebilecek ölçüde varlıklı oldukları bilinmektedir. Örneğin; Kuştu ve Meryemana manastırlarında hazine gömülü olduğu halk arasında yayılan söylentiler arasındadır. Meryemana manastırının çevresindeki ormanlarda değerli nesnelere saklı olduğu da bu söylentiler arasındadır. Vazelon Manastırı ise Maçka'da kurulmuş manastırların maddi ve manevi anlamda en güçlü olanıdır. İsmet Zeki Eyüboğlu'na (2004: 46) göre manastırın gücünü şu şekilde açıklamak mümkündür:

Vazelon'un Pontus Rum Devleti'nin kuruluş yılı olan 1204'ten sonraki dönemde yapıldığı tartışma götürmez, çünkü devlet yardımını gerektiren bir niteliktedir. Vazelon Manastırı ile ilgili birçok söylenti vardır. Hepsinden ilginç birkaç Meryemana'yı besleyecek ölçü varlıklı oluşudur. Manastırın gelirlerinin temelinde çevre köylerden gelen nakitler vardır. Ayrıca bu manastır, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun başta imparator olmak üzere tüm üst düzey yöneticilerini kutsal günlerde ağırlamıştır. Bu sebeple manastırın şöhreti İstanbul'a kadar uzanmıştır.

J. P. Fallmerayer'in, Doğudan Fragmanlar adlı eserinde, Sümela manastırı ziyareti esnasında gözlemleyip aktardığı bilgiler, kilisenin içinde bulunduğu durumu ve ekonomik gücünü anlatması bakımından önemlidir. 8 Eylül 1840 yılında ziyaretini gerçekleştirmek için yola çıkan Fallmerayer manastırda nasıl karşılandığından, rahiplerin para kazanmak için neleri kullandığına kadar tafsilatlı bilgiler vermektedir. Fallmerayer Ortadoğu'daki Yunan Hristiyanların Frank kökenli insanları daima inancı olmayan, kibirli ve ahlaksız insanlar olarak gördüklerinden bahseder ve bu inancı kırabilmek adına sabah ayininde bağış tepsisine iki para yerine yüz yirmi para bıraktığını; böylece gözlerini para hırsı bürümüş keşişlerin onlara saygı duymasını sağladığı bilgisini verir (Fallmerayer, 2002:

126). Kutsal addedilen Meryemana ikonasının rahipler tarafından nasıl verimsizliğe, kıtlığa, vb. hastalıklara karşı şifa dağıttığı gerekçesiyle pazarlandığının, insanların uzun yollardan gelerek buralarda kurbanlar adayıp, bağışlarda bulduklarının, ikonanın Türkmen akınları sırasında efsanevi biçimde zarar görmemesinin nasıl ekonomik çıkar haline getirildiğinin, kutsal suların her ayın ilk günü ücret karşılığı satıldığının bilgisini vermektedir (Fallmerayer, 2002: 130-133).

Adnan Durmuş, Maçka bölgesindeki manastırların içinde buldukları koşulları kendi lehlerine nasıl çevirdiklerinden bahsederken, ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için el emeğiyle çalışmaları inancına sahip manastır ehlinin kırsal alanda daha çok tarım ve zanaatla uğraştığı bilgisini verir. Zeytin, şarap vb. bağlık arazilere sahip manastırlar zamanla Ortaçağ kilise zihniyetiyle büyük tarım arazilerine sahip olmuşlardır. Ayrıca el yazması çoğaltma, sepetçilik, çömlekçilik, bakırcılık, kuyumculuk gibi işlerde çalıştıklarından dolayı uzun yıllar iyi kaynaklara sahip olup aynı zamanda halk ve yönetici zümreden de yüksek meblağda bağışlarla taltif edilmişlerdir. Manastır mallarının vergiden muaf tutulması, bu zenginleşmenin önünü açan en büyük unsur olmuştur. Komnenos döneminde Trabzon'daki manastırların tarım arazilerinde çalıştırılmak üzere devletten köleler satın aldıkları bilinmektedir. Yönetici zümrenin güney bölgesinde huzuru sağlaması için gayri resmi görevlendirdiği manastırlar zamanla banker gibi rehin para alıp veren, bağımsız mahkemeler niteliğinde karar verebilen, halkı örgütleyip aldığı kararlar çerçevesinde uygulatan yapılara dönüşmüşlerdir (Durmuş, 2012: 21-23; 35). Durmuş, ayrıca manastır ehli tarafından, Karadeniz dağlarında yer alan altın madenlerinin ilkel yollarla da olsa çıkartılıp eritildiği ve Rusya'dan getirtilen özel bir baskı makinesi aracılığıyla eritilen altının para basımında kullanıldığı bilgisini vermektedir (Durmuş 2011: 129).

Yunanistan'ın bağımsızlığı ve Islahat Fermanı'nın ardından, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp ve Balkan Savaşları'ndan yenik ayrılması, Anadolu'daki zararlı cemiyetlerin ayrıştırıcı faaliyetlerini artırmasına neden olmuştur. 1912 yılına gelindiğinde Trabzon bölgesinde 1850'lerde başlayan Hristiyanlık propagandalarının daha da arttığı görülmektedir. Şehirde yakalanan bir şüphelinin üzerinden propaganda broşürleri çıkması devlet yönetimini acil tedbirler almaya sevk etmiş, halkın ancak eğitimle kurtulabileceğine inanan Trabzon Valisi Mehmet Ali Ayni Bey başta Maçka olmak üzere pek çok bölgede

elliden fazla okul açtırarak halkın bu tür kışkırtıcı faaliyetlerden zarar görmesini önlemek amacıyla çalışmalar yürütmüştür (Goloğlu, 2013: 211).

Santa-Meryemana-Hamsiköy bölgeleri arasında kalan dağlık kısımlar Yunanistan kökenli çetelerin denetimi altındadır. Maçka ve Gümüşhane arasındaki yollarda Pontus çeteleri için vurgunlar yapılmaktadır. Vurgun çetelerinin en aktifleri ise Kürdoğlu çetesidir. Bu çetenin etkisiz hale getirilmesinde Çanakkale Savaşı'nda Yavuz ve Midilli zırhlılarında görev almış, daha sonra Hicaz bölgesinde İngilizlere karşı savaşmış, İstiklâl Savaşı sırasında daha sonra korgeneral olacak Mustafa Erem komutasındaki birliğiyle çete reisinin ölü olarak teslim alınmasında rol oynayan Bahriye Başçavuşu Ali Osman Yavuz, namı diğer Hoccoğlu'nun önemi büyüktür (Maçka, 1986: 57).

Yunanistan'ın bağımsızlığının ardından, özellikle de Pontuşçuluk faaliyetleriyle Maçka'nın Müslüman halkıyla araları açılan yerli Hristiyanlar, Kurtuluş Savaşı sonrası yapılan mübadelede Yunanistan'la yapılan anlaşma sonucu ilçeden göç ettirilmiştir. Meryemana, Akarsu deresi kıyılarında bulunan köylerin hepsi Akarsu (Larhan) köyü dışında boşaltılmıştır. Ayrıca, Hamsiköy yolu mevkiinde doğu-batı yönleri doğrultusunda sıralanan köyler boşaltılmıştır. Boşaltılan köylere Of, Sürmene, Tonya, Yomra'dan gelen Müslüman halk yerleştirilmiştir. Bu nedenle Maçka'nın boşaltılmış köylerinde Maçka'nın yerlisi yoktur. Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler de bu durumu doğrular niteliktedir. Rusların Trabzon'u işgali sırasında Meryemana, Akarsu (Larhan) vadileri boyunca ilerledikleri ve istihkâm mevkiileri oluşturdukları bilinmektedir. Maçka'da kaldıkları süre boyunca Rusların, Ermeni ve Rumlara oranla Türk nüfusa daha ılımlı davrandıkları söylenmekte, bu durumun altında yatan gerçek, Rusların o dönemde ihtiyaç duydukları iş gücünü Türk nüfustan karşılamalarıdır. 1915 yılından önce pek de iyi durumda olmayan yollar şeklinde nitelendirilen Maçka'nın civar köylerle bağlantılı yolları, Rusların işgal yılları sırasında Türk işçilerin çalıştırılmasıyla iyileştirilmiştir. Akarsu köyüne Maçka merkezinden gelen yolun iyileştirildiği, hatta bu yolun Larhan deresi sonundaki Acısu yaylasına, oradan da Gümüşhane tarafına kadar geçirildiği söylenmektedir. Bu durumda Rusların Türklere neden iyi davrandıkları ve onları Rum ve Ermeni çetelerine karşı korudukları daha iyi anlaşılmaktadır. Fakat 1917 yılında Rusların ihtilal sonrası bölgeden çekilmeleriyle hem Yunanistan'da yapılan politikalar sonucu kışkırtılan yerli Rum nüfus hem de Ermeni çetecilerin faaliyetleri Türk tarafına zarar vermeye başlamıştır. Türk

ailelerin bir kısmı muhacirlik döneminde Gümüşhane üzerinden Sivas, Tokat'a kadar göç etmek zorunda kalmışlardır. Gidenlerin bir yıl kadar dönemedikleri, kimilerinin ise yolda hastalıktan öldüğü söylenmektedir.

2.2. Maçka Bölgesindeki Tarihi Yapılar¹²

2.2.1. Anıtlar

Çataltepe şehitliği, 1916 yılında Osmanlı Rus savaşında 28. Alayın 1. Taburunda şehit düşen askerlerin bulunduğu şehitlik olup her yıl 17 Temmuz tarihinde şehitleri anma etkinliği düzenlenmektedir. Şehitliğe Esiroğlu Beldesi - Atasu Beldesi güzergâhından Yüzüncüyıl köyü istikametinden devam edilerek Şahinkaya orman yolu ile Karadağ, Demircili, Tuzla, Zervanos ve Gümüski yaylalarından geçilerek ulaşılmaktadır (Karagöz, 2012: 66).

2003 yılında Atasu Beldesi'ndeki Pilav dağı mevkiinde meydana gelen uçak kazasında hayatını kaybeden 62 İspanyol barış gücü askeri ve 13 Ukraynalı mürettebat anısına yapılan Türk – İspanyol ve Türk – Ukrayna dostluk anıtlarında her yıl 26 Mayıs tarihinde anma töreni düzenlenmektedir.

2.2.2. Camiler, Çeşmeler ve Konaklar

Esiroğlu Beldesi Bahçekaya köyünde yer alan merkez camii; hicri 1302, miladi 1885 tarihlidir. Düzgün kesme taştan yapılmış caminin çatı kısmı dört omuz kırma olup kiremitle kaplıdır. Kuzeybatı köşesinde tek şerefeli ahşap bir minareye sahip olan caminin kapıları sepet örgü şeklinde olup, pencerelerinde üzüm, palmet, nar vb. bitki motifleri bulunmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 45).

Hicri 1290, miladi 1873 tarihli Akmesic köyü camii düzgün kesme taştan yapılmış olup, caminin çatısı dört omuz kırma kiremitle kaplıdır. Akmesic köyünün orta kesiminde düz bir mevkide bulunan yapının ortasından kemerli bir kapısı harim kısmına geçilir.

¹² Bu bölüm ve alt başlıkları hazırlanırken ana çerçeve şu eser etrafında oluşturulmuştur: (Sümerkan ve Okman, 1999: 42-160).

Burada yer alan ahşap kapının söveleri düzgün kesme taş malzeme olup, silmeyle hareketlendirilmiştir. İki kanatlı düzenlenen kapı kabartma yüzeyli olup, vazodan çıkan çiçek motifleriyle süslendirilmiştir (Sümerkan ve Okman, 1999: 42).

Kiliseden dönüştürme camiler arasında yapım yılı bilinmemekle birlikte, Anayurt köyü camii ve Gürgenağaç köyü camii önemli yapılar arasındadır. Ayrıca hicri 1284, miladi 1867 tarihli Şahinkaya Beldesi, Oğulağaç köyü camii ve miladi 1862 tarihli Yazlık köyü Küçük Livera Camii de kiliseden dönüştürme yapılar arasındadır. Düzgün kesme taştan yapılma Anayurt köyü camii, üç sahnalı ve bazilikal yapıdadır. İç mekânda dört sütunla kemerlere ayrılmış olup beşik tonozludur. Minare sonradan ilave edilmiş olup güneydoğu köşede yer almaktadır. Gürgenağaç köyü camii ise merkezi kubbeli olup üç sahnalıdır. Normalde batıda olması gereken kapı yeri kapatılarak kuzeybatıya kaydırılmıştır (Sümerkan ve Okman, 1999: 44, 46).

Esiroğlu Beldesi, Esentepe mahallesi çeşmesi XIX. yy tarihli olup Şimşirli köyüne gidilen yoldan sağa ayrılan, fazla işlek olmayan bir yol üzerindedir. Kemer ayakları yekpare düzgün kesme taştan olan çeşmenin genişliği 2,46 metre, yüksekliği 3,35 metre, derinliği ise 3,40 metredir. Esiroğlu Beldesi, Yeniköy mahallesi çeşmesi yine 19. yy tarihli olup, yöresel tarzda sivri kemerli yapıya sahiptir. Kemer ayakları yekpare taştandır. Çeşmenin genişliği 2,10 metre, yüksekliği 2,70 metre, derinliği ise 2,70 metredir. Esiroğlu Beldesi Işıklar köyü çeşmesi hicri 1320, miladi 1902 tarihlidir. Kemer ayakları yekpare taştan olup, yöresel tarzda sivri kemerlidir. Silmeli kuşak diğer çeşmelerde olduğu gibi kemeri ve cepheyi dolaşmaktadır. Çeşmenin yüksekliği 2,20 metre, genişliği 2,26 metre, derinliği ise 2,70 metredir. Esiroğlu Beldesi Temelli köyü çeşmesi ise hicri 1250, miladi 1834 tarihlidir. Ayakları yine yekpare taştan olup, çeşme yöresel sivri kemerli yapıya sahiptir. Çeşme yüksekliği 2,60 metre, genişliği 2,20 metre, derinliği ise 93 santimetredir (Sümerkan ve Okman, 1999: 89, 90).

Şahinkaya Beldesi, Arıkaya mahallesinde XIX. yy tarihli iki çeşme bulunmaktadır. İki yapının da ayakları yekpare taştandır. Birincinin alınlık kısmı üç köşeli, silmeli bir kemere sahip olup silme tüm cepheyi dolaşır. İkincisinin yivli silmeli bir kemeri vardır. Birinci çeşmenin yüksekliği 2,20 metre, derinliği 1,75 metre, eni ise 2 metredir. İkinci çeşmenin yüksekliği 2,40 metre, genişliği 1,60 metre, derinliği ise 75 santimetredir.

(Sümerkan ve Okman, 1999: 90) Bunların haricinde Yazılıtaş köyünde 1910 tarihli ve Yeşilyurt köyü Merkez mahallesinde hicri 1266, miladi 1850 tarihli, kitabesinde “Sahib-ül Hayrat ve Hasanat Çolakzade El Hacı Mahmut Ağa'nın Vakfı Şerifidir” yazılı birer çeşme bulunmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 91).

Şahinkaya Beldesi, Konaklar mahallesinde Cumhuriyet dönemine ait Bahtiyar – Fuat Eyuboğlu konağı, Cemalettin Eyuboğlu konağı, Halil Topçu konağı ve ayrıca Taşalan mahallesinde Behzat Şahinler konağı bulunmaktadır. Bunlardan Bahtiyar – Fuat Eyuboğlu konağı zemin artı iki katlıdır. Zemin düzgün kesme taştan yapılmıştır. Üst katlarda arka ve yan cepheler yine kesme taş olmakla birlikte, ön cephe dolma duvar üzeri badadi sıvalı olarak yapılmıştır. Ön cephede kenger yapraklarından oluşan sütun başlıklarını içeren taş sütunlar üzerine oturan iki katlı cumba vardır. Cemalettin Eyuboğlu konağı da aynı yapıda olmakla birlikte zemin artı tek katlıdır. Halil Topçu konağı ise bodrum, zemin ve çatı katı olmak üzere üç katlıdır. Bodrum ve zemin kat kesme taştan yapılmıştır. Üst örtüsü sac olan konağın çatı katı çıkıntı olacak şekilde yukarıya doğrudur. Behzat Şahinler konağı ise zemin artı tek katlıdır. Zemin, arka, yan duvarlar ve üst kat kesme taştan yapılmıştır. Ön cephesi bağdadi sıvalı yapı kireçle boyanmıştır. İki taş sütun üzerine oturtulmuş bir cumbaya sahiptir (Sümerkan ve Okman, 1999: 100, 101).

2.2.3. Köprüler, Kaleler ve Gözetleme Kuleleri

Sümela'dan Altındere vadisine giden yolda yaklaşık 6 km. mesafede Camiboğazi yaylasına giden yol güzergâhında XIX. yy' ye ait bir köprü bulunmaktadır. Köprü tek gözlü basık kemerlidir, kemer kısmı düzgün kesme taştan yapılmıştır. Köşe dolguları moloz taştandır (Sümerkan ve Okman, 1999: 143).

Akarsu deresi üzerinde, Kırantaş köyü ile Ardıçlıyayla köylerine geçiş veren, moloz taştan yapılmış tek kemer gözlü bir köprü bulunmaktadır. Derenin verdiği hasar sonucu yapıda tahribatlar görülmektedir (Sümerkan ve Okman, 1999: 143).

Trabzon – Gümüşhane karayolu üzerinde, sola ayrılan köy yolunun 200. Metresinde bulunan yeni köprünün 100 metre gerisinde Bağışlı köyü köprüsü bulunmaktadır. Değirmendere üzerine kurulu tek kemer gözlü köprü düzgün kesme taştan,

diğer kısımları ise moloz taştan yapılmıştır. Köprünün kemer dışındaki kısımları yıkılmıştır (Sümerkan ve Okman, 1999: 144). Maçka ilçesinden Sümela'ya giden yolun sağında, Değirmendere'nin Altındere kolu üzerinde kendi adını verdiği mevkide Coşandere köprüsü bulunmaktadır. Yapımının XIV. yy' ye ait olduğu bilinmekle birlikte yapı itibariyle geleneksel kemerli taş köprülerdendir. Tek gözlü, üstten kavisli köprünün kemer kısmı sarı ve yeşil renkli taş işçiliğine sahiptir. Köşe dolguları ise moloz taştandır. Kenar korkuluklarının yer yer yıkıldığı görülmektedir (Sümerkan ve Okman, 1999: 144).

Trabzon – Maçka karayolunun Şahinkaya mevkiine ayrılan yolunun yaklaşık 50 metre içerisinde Galyan deresi üzerine kurulu, XIX. yy' ye ait Merkez mahallesi köprüsü bulunmaktadır. İki kemer gözlü köprünün bir gözü betonla yenilenmiştir, diğeri ise kesme taştan yapılmıştır. Kemer ayaklarında dört adet mazgal deliği bulunmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 144).

Esiroğlu Beldesi'nin Şimşirli köyü köprüsü Şimşirli deresi üzerinden mezralara geçiş verir. XIX. yy' ye ait köprü tek kemer gözlüdür. Kemer kesme taştan yapılmıştır. Köprünün genişliği 2,10 metre, uzunluğu ise 8,30 metredir. Kemer ayaklarında dört adet mazgal deliği vardır. Yol genişletme çalışmasından ötürü köprü ayakları toprağa gömülmüştür. Esiroğlu Beldesi'nin Teraziler mevkiinde Kumrulu Mahallesi köprüsü bulunmaktadır. XIX. yy' ye ait köprü Değirmendere üzerindedir. Kemer düzgün kesme taştan, kemer ayakları ise yontu taştan yapılmıştır. Ayakları kayalıklara oturtulmuş köprünün korkuluğu vardır. Kemer ayaklarında silme çıkıntılar mevcuttur. Yürünebilen bölümü 28 metre uzunluğunda ve 3,30 metre genişliğindedir (Sümerkan ve Okman, 1999: 145).

Köprüyanı sınırları içerisinde, Trabzon – Gümüşhane karayolunun yaklaşık 150 metre batısında Medoş deresi üzerine kurulu bir köprü bulunmaktadır. Yürünür kısmı 1,91 metre, uzunluğu ise 11,30 metredir. Ayakları onarılmış köprü basık tek kemer gözlüdür ve köprünün üst kısmı düzdür (Sümerkan ve Okman, 1999: 145).

Kırantaş köyü, orta mahalle üst mevkiinde, yöreye hâkim bir tepenin üzerinde kale kalıntısı bulunmaktadır. Kaleden günümüze kuzey ve doğu yönde uzanan bir duvar kalıntısı gelebilmiştir. Kalıntının uzunluğu yaklaşık 6-7 metre olup, yüksekliği de

zeminden itibaren 10 metredir. Duvar kalınlığı ise 1 metre civarındadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 113).

Ortaköy sınırları içerisinde Hortokop kalesi bulunmaktadır. Güney tarafı daha yüksek, kuzey tarafı hafif meyillidir. Önemli ölçüde ortadan kalkmış olan surlarından sağlam olanı, güneyde doğu – batı yönünde uzanan duvar kalıntısıdır. Horasan harçlı moloz taştan inşa edilmiş duvarın yüksekliği 5 ile 8 metre arasında değişmekle birlikte kalınlığı 1,5 metredir. Kaleyı takviye için duvarların normal yüzeyinden ileri taşkın “U” şeklinde burçlar eklenmiştir (Sümerkan ve Okman, 1999: 113).

İlçe merkezinden Yazlık köyüne gidilen yoldan 100 – 150 metre yukarıda ulaşılması zor bir mevkiide kayalık bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Muhtemelen ahşap olan merdivenleri sonradan tahrip olmuştur. Kuleden tüm Maçka ilçesi ve Altındere vadisi görülebilmektedir (Sümerkan ve Okman, 1999: 105).

Merkez Yeşilyurt mahallesine gidilen patika yolda sağa doğru ilerlendikten sonra küçük tahta köprüden geçilerek doğuya doğru yönelen ikinci bir patika yol bulunmaktadır. Taş döşeli olduğundan önceki dönemlerde de kullanıldığı izlenimi veren bu yol üzerinde büyük bir kayalığın dibinde yer alan duvar kalıntısı, kaya girintisinin ön kısmında yer alır. Muhtemelen Roma veya erken Bizans dönemine ait gözetleme noktasının doğudan olan giriş bölümünde üzerinde oluk izi bulunan taş bir blok bulunmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 105).

2.2.4. Manastır ve Kiliseler

Maçka ilçesi turizm bakımından Trabzon, Doğu Karadeniz bölgesi ve Türkiye'nin önemli bir merkezidir. Bünyesinde barındırdığı doğal güzelliklerin yanı sıra, tarihi yapılarıyla ön plana çıkmaktadır. Günümüzde bu yapılardan en popüler olanı şüphesiz Sümela manastırırır. Trabzon'dan 30 km, Maçka ilçesinden 15 km uzaklıkta olan yapı 1200 m yüksekliktedir. Maçka'nın Altındere köyü sınırları içerisinde Karadağ mevkiinde sarp bir tepenin orta kesiminde mağara etrafına kurulmuştur. Kaynaklara göre, Meryem Ana'ya ithafen inşa edilen manastır, ismini Latinedeki “panaghia tou melas” (Karadağ'ın bakiresi) tamlamasından almaktadır (Maçka: Haberler Ajansı, 1996: snb). Bulunduğu

bölgenin, vadi ve dağın koyu renginden dolayı kara, karanlık anlamlarına gelen “melas” sözcüğünden türetilerek zamanla Sümela şeklini aldığı kaynaklarda yer almaktadır (Horuloğlu, 1978: 72).

J. P. Fallmerayer, Doğudan Fragmanlar adlı eserinde Meryemana ikonunun, Aziz Luca'nın Boiotya'daki Tebes'e göçtükten sonra varisi tarafından Atina'ya getirildiği ve orada Teodosius komutasındaki Hristiyanlığın yükselme devrine kadar mucizelerle muhafaza edildiği fakat daha sonra hiçbir yardım almaksızın melekler tarafından bulutlar üzerinden Trabzon'daki ıssız ormanlık araziye geldiğinden bahseder. Ayrıca ikonanın Sophronios ve Barnabas adlı iki keşişe rüyalarında haber vererek, mistik cazibesiyle onları bu bölgeye getirip bir şapel inşa ettirdiği bilgisini vermektedir (Fallmerayer, 2002: 131).

Neal Ascherson, Karadeniz adlı eserinde Sümela'nın yapılışına dair benzer nitelikte mitik bir anlatıdan bahseder. Aziz Luka'nın bir Meryemana ikonu yaptığını ve bunun Atina'ya götürüldüğünü fakat Meryemana'nın günahkâr şehirden bıkarak melekleri kendisini kaçırmaya ikna ettiğini, Ege ve Karadeniz üzerinden uçarak geldiği yerde bir mağarada saklandığını, daha sonra bölgeye gönderilen iki keşiş Barnabas ve Sophronios tarafından bu bölgeye manastırın inşa edildiğini belirtmektedir (Ascherson, 2001: 234).

İlk olarak IV. yy' de Bizans imparatoru I. Theodosius zamanında Atinalı iki keşiş Barnabas ve Sophranios'un ayrı ayrı gördükleri rüyalar sonucunda deniz yoluyla Trabzon'a gelirler. Gördükleri rüyayı birbirlerine anlatırlar ve rüyalarında gördükleri bu yeri aramaya çıkarlar. Sonunda buldukları mağaranın genişletilmesiyle mevcut yapı ortaya çıkar (Horuloğlu, 1978: 73). VI. yy'de imparator Justinianus'un manastırın onarılarak genişletilmesi isteği üzerine generallerinden Belisarios tarafından tamir ettirilmiştir. XIII. yy' de Komnen kralı III. Aleksios'un bir güneş tutulmasını burada izlediği ve bastırıldığı sikkelerde kullanılan güneş motifinin buradan geldiği kaynaklarda yer almaktadır. (Horuloğlu, 1978: 74) III. Aleksios zamanında önemi artan manastır fermanlarla desteklenip genişletilmiştir. Daha sonra oğlu III. Manuel ve sonraki prensler tarafından yine fermanlar aracılığıyla desteklenmiştir.

Kuruluş tarihinin çeşitli rivayetlere dayandırılmasıyla birlikte bugün mevcut kalıntılar doğrultusunda kaynaklar manastırın en erken XIII – XIV. yy' ye ait olduğunu

göstermektedir. Manastırın yapım tarihi ve kanıtlanabilen kurucusu Komnenos kralı III. Aleksios dönemine denk düşmektedir. 1461 yılında Trabzon'un Osmanlı hâkimiyetine geçmesinden sonra manastır mevcudiyetini devam ettirmiş, bölgeye ve yapıya Osmanlı erkânı tarafından düzenli olarak yardımda bulunulmuştur (Sümerkan ve Okman, 1999: 158). Nitekim Yavuz Sultan Selim'in valiliği zamanında manastıra hediye edilen iki adet şamdanın varlığı bilinmektedir. Ayrıca manastırın muhafazası ve ıslahı için dönemin padişahlarının fermanları bulunmaktadır. 1749'da sağlanan yardımlarla manastırın büyük kısmı yeniden yapılandırılmış, duvarlar fresklerle süslenmiştir. 1860'lı yıllarda yeni bina denilen kışla benzeri büyük yapı tamamlandığında, binanın yedi katı olduğu, esas mesken kısmının dört ana penceresi olduğu ve üstte ayrıca bir galeri bulunduğu ve yine her katta sekiz odanın olduğu bilinmektedir. Su kemerleri, kilise, ayazma, mutfak, öğrenci odaları, mahzenler bulunan manastırdaki freskler zamanla tahribata uğramıştır.

1930 yılında geçirdiği yangından ötürü ahşap kısımları tamamen yanan yapı uzun süre atıl durumda kalmıştır. 1972 yılında ören yeri olarak yeniden ziyarete açılmıştır ve yapılan restorasyon çalışmalarıyla mevcut tarihi yapı koruma altına alınmıştır. Manastır bugün iki bölümden oluşmaktadır. Birinci ve ilk yapılan bölümde taş oyukta görünen fresklerin yer aldığı tapınma bölümü bulunmaktadır. Tapınma yerinin yan tarafında kayalardan damlayan suyun düştüğü yerde bir ayazma bulunmaktadır. Tapınma yerinin kuzeyinde üç dört adet küçük şapel bulunmakla birlikte bunlardan bir tanesi oldukça sağlam durumdadır. Manastırın ikinci bölümünde giriş kapısından geçip merdivenlerden inerken sağ tarafta yatak odaları, salonlar, kitaplık bölümleri, erzak depolarını içeren dört kat bulunmaktadır. En alt katta ise tonozlu bir mutfak, onun altındaki mahzende de şarap ve yağ depoları bulunmaktadır. Bütün duvarları karaağaç ve meşe kaplı olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Manastırın alttan kapı biçiminde açık olan dört kemer üzerine oturtulmuş bu bölümü, kayanın yukarıdan aşağı üçgen biçiminde inen dar açılı yerinden başlamak üzere kurulmuştur. Ortaçağ özellikleri taşıyan bu bölümün III. Aleksios döneminde yapıldığı tahmin edilmektedir (Karagöz ve diğerleri, 2012: 18-21; Usta ve Köse, 2010: snb). Altındere milli parkı sınırları içerisinde bulunan manastıra dini ve turistik amaçlı ziyaretler gerçekleştirilmektedir.

Yapım yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte Sümela Manastırının inşa edildiği dağın devamında, onunla hemen aynı hizada doğal kaya platformuna yerleştirilmiş olan St.

Barbara Manastırı bulunmaktadır. Manastıra güneydeki koruma duvarının kapısından girilir. Sağ kısımda vadiye hâkim olacak şekilde yerleştirilen manastır hücrelerinin kalıntıları bulunmaktadır. Orta kesimdeki hücrelerde ise ocaklar belli olmaktadır. Manastırın başlıca yapısı olan kilise dikdörtgen planlı ve tek apsislidir. Beşik tonoz örtüsü üç kemerle desteklenmiştir. Örtüsü sağlam olmakla birlikte aydınlanma küçük pencerelerle sağlanmaktadır. Yapının 1923 yılına kadar kullanıldığı bilinmektedir. (Sümerkan ve Okman, 1999: 157) 1931 yılında Türkiye ile Yunanistan arasındaki antlaşma uyarınca Sümela'nın bazı değerli eşyaları burada korunmuş ve daha sonra Yunanistan'a götürülmüştür (Horuloğlu, 1978: 82).

Bölgedeki bir başka önemli tarihi yapı olan Vazelon Manastırı ise, Maçka'ya 14 km uzaklıkta Gümüşhane karayolu üzerinde Kiremitli köyünde çam ormanları arasında yer almaktadır. Manastırın yapım tarihi ve kurucusunun kim olduğu tartışmalı olmakla birlikte bazı araştırmacılar MS 270 ve MS 317 tarihleri üzerinde durmaktadır. İmparator Justinianus tarafından 565 yılında onarıldığı bilinen, 644-702 yılları arasında büyük onarımlar gören yapı eklemelerle genişletilmiştir. Günümüze kadar büyük değişikliğe ve de tahribata uğrayan manastırın ayakta kalan bölümleri daha çok XIV ve XIX. yy' ye aittir. Cumhuriyet'in ilanının ardından mübadele dönemi sonrası terkedilmiştir (Karagöz ve diğerleri, 2012: 20). Bugünkü görünümünde manastırın sağır duvarlı birinci katına batısından merdivenle çıkılmakta ve buradan küçük bir hole ulaşılmaktadır. Bu girişin iki yanında koridorlar ve çevresinde üçerden altı oda yer almaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 159). Vadi boyunca akan ırmakta manastıra yakın bir bölümde kültür balıkçılığı yapıldığı bilinmektedir. Manastıra günümüzde turistik ziyaret amaçlı günübirlik geziler düzenlenmektedir.

Gregorius Peristera (Kuştul) Manastırı, Maçka'nın Esiroğlu beldesinde, Şimşirli – Kuştul köyü sınırları içerisinde vadiye hâkim yüksek bir bölgede kurulmuştur. 752 yılında inşa edilen yapı, 1203'te yağmalandıktan sonra bir süre atıl halde kalmış, daha sonra 1393'te yeniden faaliyete başlamıştır. 1904'te çıkan yangında tümüyle yanınca yapı üçüncü kez baştan yapılmıştır. Günümüze pek az kalıntısı ulaşan yapının içinde yer alan kuzey tarafındaki kilisenin çok eski tarihli olmadığı belirtilmektedir. Manastıra girildiğinde, iç avlunun sağ ve sol taraflarında iki üç katlı manastır odalarının yerleştiği görülmektedir. Cumont'un 1903'te çektiği resimden, manastırın büyük bir kilisenin

yanında haç planlı başka bir kilisenin ve manastır yapılarından oluştuğu anlaşılmaktadır (Karagöz ve diğerleri, 2012: 36). Batı cephesinden bir merdivenle içine girilen manastır, geniş holleri ve salonuyla dikkat çekmektedir. Haç planlı kilise zamanla yıkılmıştır ve bugüne ulaşabilen kalıntısı yoktur. Manastırın vadiye kadar ulaşan dehlizleri olduğu belirlenmişse de bugün kullanılamaz durumdadırlar. Manastıra turistik amaçlı turlar düzenlenmektedir.

Altındere köyünün meyilli bir kesiminde 1876 tarihli bir kilise bulunmaktadır. Kesme taş malzemesi ile yapılmış olup, çatısı oluklu kiremitle kaplıdır. İç mekâna giriş kuzey ve batı yönlerinden açılmış birer kapıyla sağlanır. Kuzey yöndeki kapının söveleri kesme taş malzemeyle yapılmış olup silmeyle hareketlendirilmiştir. Tek kanat halinde düzenlenmiş kapının yüzeyi vazodan çıkan üzüm asmaları kabartmalarıyla süslenmiştir. Giriş üzerinde bulunan yuvarlak kemerde 1876 tarihi yazılıdır. Orijinalde üç apsisli olması gereken kilisenin apsis bölümü sonradan ortadan kaldırılarak yerine duvar örülmüştür. Günümüzde boş olan kilisenin iç mekânı dört sütunla üç sahına ayrılmıştır. Orta sahin yan sahinlere nazaran daha geniştir. Sahınların üzeri birer beşik tonozla örtülmüştür. İç mekân beyaz badana ile boyanmış olsa da yer yer fresk kalıntılarını görmek mümkündür. Ana apsiste Hz. İsa ile Hz. Meryem ve çocuk İsa figürlerine yer verilmiştir (Sümerkan ve Okman, 1999: 128).

Maçka ilçe merkezine 18 km uzaklıkta bulunan Bağışlı köyünde bugün önemli ölçüde harap halde bulunan bir kilise bulunmaktadır. Günümüze kadar sadece beden duvarları ve ana apsis gelebilmiştir. Kuzeyde tek girişe sahip kilisenin kemer kısmı sivridir. Apsiste tek mazgal pencereye yer verilmiştir. Örtüsü beşik tonoz şeklinde düzenlenmiştir (Sümerkan ve Okman, 1999: 128).

Maçka-Sümela karayolunun sağ tarafında Coşandere köyü sınırları içerisinde Venizana kilisesi bulunmaktadır. Kilise kalıntısı üç apsisli ve üç sahinlidir. Yapının girişi batıda olmakla birlikte orta büyük apsiste fresk kalıntıları bulunmaktadır. Yapı Bizans dönemi üslubunu yansıtmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 128).

Çamlıdüz köyü sınırları içerisinde ana kaya kütlesi üzerine inşa edilmiş, çevreye hâkim bir kilise bulunmaktadır. Çevresi duvarla korumaya alınmıştır. Moloz taşla inşa

edilen kilisenin çatısı semer kırma olup kiremitle kaplıdır. Kuzey ve güney ekseninde açılan birer kapıyla mekâna girilir. Yapı tek apsisli olmakla birlikte duvara gömülü payelerin desteklediği üst örtü beşik tonoz şeklinde düzenlenmiştir. Apsiste bir adet pencereye yer verilmiştir. Apsis kısmında kare ve dikdörtgen formlu iki niş bulunmaktadır. Kilise Bizans dönemi üslubunu yansıtmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 129).

Esiroğlu Beldesine bağlı Aşağı Temelli köyünde XIX. yy' ye ait bir kilise bulunmaktadır. Kesme taştan yapılmış bina dört taş sütun üzerine oturtulmuş merkezi bir kubbeye sahiptir. Yan mekânların beşik tonozlu olduğu kilisenin girişi kuzeyindedir. Doğusunda bulunan apsis kısmı dışarıdan yıkılmış olup, camiye çevrildiğinde içeriden duvarla örülerek kapatılmıştır. Güneyinde mihrap ve yıkılmış durumda ahşap minber bulunmaktadır. Kuzey girişinin üzeri ahşapla kapatılarak mahfil oluşturulmuştur. Kilise Bizans dönemi üslubunu yansıtmaktadır (Sümerkan ve Okman, 1999: 130).

Ocaklı köyü aşağı mahalle sınırları içerisinde Bizans üslubu etkisinde düzgün kesme taştan yapılmış bir kilise bulunmaktadır. Doğusunda apsisi olmakla birlikte üç sahınlı yapıyı her iki tarafında üçer taneden toplam altı sütun taşımaktadır. Ortada muhtemelen kubbesi vardır fakat yıkılmıştır. Ortada giriş ve çevresinde üç silmeli ve kademeli bir kapı ile söveye sahiptir. Kapı sövesi iki kemerle sonlanır. Her iki kemer arasında dört kollu haç bulunmaktadır. Kemer başlangıcında palmet motifleri bulunmaktadır. Giriş üzerinde kanatlı, kuyrukları birbirine dolanmış iki hayvan figürü ağızlarında kartuş tutacak biçimde durmaktadır. Ortada bir haç ve iki yanında hilal ve dolunay bulunmaktadır. Üstte ise boş bir kitabe yeri vardır (Sümerkan ve Okman, 1999: 130).

Yazlık köyü sınırları içerisinde merkez camiiinin batısında neredeyse tamamen yıkılmış durumda bir kilise bulunmaktadır. Giriş kısmı batıdan olmakla birlikte yapı üç nefli ve üç apsislidir. Çatısı muhtemelen kemer tonozlu olmakla birlikte yıkılmıştır (Sümerkan ve Okman, 1999: 131).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SÖZLÜ EDEBİYAT ÜRÜNLERİ

3.1. Maçka Yöresinde Sözlü Gelenek Kültürünün İcra Ortamları ve Bağlıları

Şükrü Elçin, halk edebiyatını Türk edebiyatının bütünü içinde geniş halk kütlesi ile tarikat zümrelerinin edebi zevk, düşünce, inanç ve hayat görüşlerini umumiyetle sade bir dille aktardığı eser olarak ifade eder. Bu sebeplerden ötürü milli edebiyatımızı tekke, divan, halk edebiyatı vb. terimlerle değil sözlü ve yazılı geleneğe dayalı edebiyat olarak incelememiz gerektiğinden bahseder. Türk sözlü kültür geleneği içerisindeki mevcut kadrolar Elçin'e göre manzum ve mensur olmak üzere iki ana başlık altında toplanabilir. Maçka bölgesi, bu bağlamda sözlü kültür geleneğinin ve sözlü edebiyat ürünlerinin canlı biçimde yaşatıldığı bir coğrafyayı temsil eder.

Folklor, Pertev Naili Boratav tarafından şöyle tanımlanmaktadır: “Türk dilinin edebi mahsulleri gözden geçirilecek olursa görülür ki, bunları çeşitlere ayırmak mümkündür. Bir defa, ekseriyetle nasıl doğdukları ve sahipleri bilinmeyen, tamamıyla halkın malı denebilecek eserler var: Masallar, türküler... gibi. Bunlara halk edebiyatı veya daha geniş anlamla folklor mahsulleri diyoruz” (Boratav, 2000: 3).

“Anonim halk edebiyatı, Türkçede ve folklor teriminin kullanıldığı diğer dillerde sözlü gelenek ortamında yaratılan veya zaman içinde ilk söyleyicisinden bağımsızlaşarak kuşaktan kuşağa aktarılarak yaşatılan halk edebiyatı ürünleri için kullanılan bir terimdir” (Oğuz: 2005: 113).

Dursun Yıldırım (1998: 39) sözlü kültür ve sözlü kültür ürünlerini “gelenekte yer alan tamamen söz ile kısmen söz ile veya tamamen sözsüz yaratılan, ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolaşan veya nesilden nesle geçen tüm unsurları, yapı, muhteva,

biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun bu kapsama -sözlü kültür kapsamına- girdiği” şeklinde tanımlamaktadır. Bir başka çalışmasında sözlü kültür ürünlerinin mahiyetine değinen Yıldırım, sözlü kültür ürünlerinin değişmez beş unsurunu ortaya koyar. Bunlar:

- Sözlü olma
- Geleneğe bağlılık
- Çeşitlenme
- Anonimlik
- Kalıplaşmadır (Yıldırım, 1998b: 65-75).

Yıldırım’ın ortaya koymuş olduğu unsurlar bağlamında sözlü kültür ürünleri sözlü ortamlarda yaratılmışlardır ve sözlü kültür ortamlarında icra edilmektedirler. Bu ürünler içinde doğdukları ve yaşatıldıkları geleneğe sıkıca bağlı olup kültürün karakteristik özelliklerini taşırlar. Kim tarafından söylendikleri bilinmediğinden anonimlik vasfı taşırlar. Anonimliğin yol açacağı unutulma riskine karşı çeşitli formlara sokularak belirli kalıplar halinde karşı tarafa aktarılırlar. Bu aktarım esnasında da mevcut koşullar doğrultusunda geleneğe bağlı kalmak koşuluyla ekleme ve çıkarmalarda bulunulabilmekte ve farklı zaman ve mekânlarda farklı aktarımlar aracılığıyla varyant-versiyon adı verilen çeşitlenme türleri sağlanmaktadır. Sözlü kültür ürünlerinin aktarımı konusunda araştırmacılar çeşitli fikirler öne sürmüştür. Paul Connerton, insanların geçmişlerinde yaşadıklarını kuşaklar ötesine aktarabilmelerini kişisel, bilişsel ve alışkanlık belleği olarak üç ana başlık altında incelemektedir. Connerton, gündelik hayatla ilgili deneyimlerin büyük ölçüde geçmiş hakkında bilinenlerin üzerine oturduğu ve genellikle geçmişle ilgili imgelerin, var olan toplumsal düzeni meşrulaştırmaya yaradığını; geçmişin anımsanan bilgileri törensel denebilecek uygulamalarla tanışıp sürdürdüğünü belirtir. Büyük çaptaki söz gruplarının sonraki kuşaklara aktarımında herhangi bir sıkıntı yaşanmaması için standartlaşmış belli kalıpların kullanılması gerektiğini, ritimle birlikte anımsama eyleminin bir dizi motor tepkimeyle devinimsel bir hal alacağından ve böylece akılda kalıcılığın daha basit temellere oturacağından bahseder (Connerton 1999: 18-65).

Claude Levi-Strauss, farklı toplumlardaki insan yapılarını ve düşünce sistemlerini sıcak ve soğuk toplum kavramlarıyla irdeler. Strauss’a göre sıcak toplumlar her türlü mevcut düzene ayak uydurabilecek nitelikte gelişmelere açıkken, soğuk toplumlar

gelişmelere kapalıdır. Sıcak toplumlarda okuryazarlık oranı üst seviyedeysen soğuk toplumlarda okuryazarlık oranı düşüktür ve kültürel aktarım sıcak toplumdaki yazının aksine sözlü kültür ürünleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Sıcak toplumlar pek çok farklı kültürel unsurun bir arada yaşadığı heterojen bir kent yapısı arz ederken soğuk toplumlar tek tip cemaat olgusu altında homojen bir yapı arz eden kırsal yerleşim birimleridir. (Levi-Strauss, 1996: 275). Bu bağlamda soğuk toplum yapısı teşkil eden köy ve çevresi, Jan Assmann'ın iletişimsel bellek dediği, mevcut kültürel öğelerin sözlü formlar vasıtasıyla bir sonraki nesle aktarıldığı yerlerdir (Assmann, 2001: 54).

Trabzon yöresi tarihsel bağlamda bakıldığında farklı kavimlerin ve Türk boylarının üst üste tabakalaştığı bir bölgedir. Doğu Karadeniz temelli efsaneler, destanlar, masallar, mitolojik anlatılar Türk kültürünün tarihsel süreklilik içinde farklı form ve kesitlerde karşımıza çıktığı bir alandır. Bu konudaki çalışmaların varlığı tespit edilen durumu açıklamaya kanidir. Giyim kuşam kültürü, etnomüzikolojik yapı, geleneksel mimari, süsleme, mutfak kültürü vb. kadrolar çağdaş bilimsel yöntemlerle tespit edilip değerlendirilmelidir. Tarih disiplininin ortaya koyduğu belgeci tavrıdan ziyade göreceliliği dikkate alan ağız araştırmaları, etnolinguistik, etnoloji, sanat tarihi, arkeoloji, antropoloji, folklor bilimleri üzerinde aynı olgunun disiplinlerarası anlayışla farklı cepheleri ele alınmalı ve ortaya konmalıdır (Üçüncü, 2010: 64-65).

3.2. Maçka Ağzının Dilbilgisi Özellikleri¹³

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde Türk varlığının köken itibarıyla bilinenden çok daha eskiye dayandığı noktasına araştırmanın önceki bölümlerinde değinilmiştir. X. yüzyılda Oğuzlarla Kimekler arasında yaşayan Kıpçakların Oğuzlarla çatışmaları Dede Korkut boylarına yansımıştır. Trabzon ve Bayburt'un Dede Korkut coğrafyası sınırlarında yer alması da bu bakımdan bölgedeki Türk varlığını kanıtlar niteliktedir. XI. yüzyıl başlarında Yayık boylarında yaşayan Kıpçaklar, 1030 civarında İdil'i geçerek Uzları batıya ittiler ve Rus Knezlikleriyle komşu oldular (Kurat, 1992: 73). Bu tarihten itibaren Kıpçaklar, Deşt-i Kıpçak adı verilen Avrasya'nın en önemli aktörü haline geldiler. 1080'li yıllarda Kıpçak hakimiyeti, Balkaş Gölü-Talas havalisinde Tuna ağzına kadar yayılmıştır ve ağırlık

¹³ Bu bölümün alt başlıkları hazırlanırken şu eserlerden istifade edilmiştir: (Brendemoen, 2002: 50-190; Demir, 2006: 129-510; Emiroğlu, 1989: 5-20).

merkezi Don-Dinyester boylarıdır (Ercilasun, 2007: 357). XII. yüzyılda Kıpçaklar Gürcistan'da, Güney Rusya'da, Romanya'da, Bulgaristan'da ve Macaristan'da önemli rol oynadılar. Ruslarla çatışmaları İgor Destanı'nın konusunu oluşturmuştur. Bir kısım Kıpçak Macaristan'da kalarak Macarlaşmıştır. On binlerce Kıpçak, asker olarak Gürcü kraliçe Tamara'nın mahiyetinde ordu gücü oluşturdu ve Selçuklu Oğuzlarına karşı Gürcüleri korudu. Dede Korkut boylarındaki Kıpçak-Oğuz çatışmalarının son katmanını bu mücadeleler oluşturmaktadır (Ercilasun, 2007: 357).

Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki mevcut yer adları, dildeki mevcut arkaik özellikler ve insanların tipolojik olarak taşıdıkları karakteristik özellikler ve alışkanlıkları bu söylemin en önemli delillerini oluşturmaktadır (Cöhçe, 1988: 477-488). Trabzon'a bağlı Sürmene ilçesinde Kumamet, Of'ta Kumandere, Vakfikebir'de Kumandere ve Kunanak, Of'ta Komarita, Yomra'da Komore adıyla bilinen yer adları bulunmaktadır (Demir, 2002: 403; Bilgin, 2000: 86-97). Bu bağlamda bölge ağızda görülen Kıpçak Türkçesi izleri bölgede Kıpçak nüfusun meskûn olarak barındığını göstermektedir (Karahana, 1996: 97-98).

Zeynep Korkmaz, Doğu Karadeniz Bölgesi'ndeki mevcut Kıpçak varlığının tespitini "Anadolu Ağızlarının Etnik Yapı İle İlişkisi Sorunu" başlıklı çalışmasında ele alır ve Anadolu ağızlarında yer alan $y > c$, $ğ > v$, $n > y$, $s > h$ ses değişimlerinin vaktiyle bölgede Kıpçak yerleşiminin olduğuna dalalet ettiği bilgisini vermektedir. Bu ses değişimleri arasından $y > c$, $ğ > v$ Trabzon ağızlarında sıklıkla görülen unsurlardandır. Tespit edilen bu unsurlar, bölgedeki söz varlığının kasten ya da farkında olunmadan Rum etnik kökenine bağlanması yanlısının da önüne geçmektedir (Korkmaz, 2007: 667-707).

yırla- > cırla-

yalnız > yalavuz

ağız > avuz

Necati Demir'in (2002: 404-409) "Karadeniz Bölgesi'nde Peçenek ve Kıpçaklar" adlı çalışmasında yer alan $-g/-ğ>-y-$ değişimi Karadeniz Bölgesi ağızlarında çok sık görülen bir özelliktir. Demir'in bu değişimle ilgili tespit ettiği örnekler arasında değil > deyil, değirmen > deyirmen, düğün > düyün, sığır > siğir/siyır örnekleri Maçka bölgesindeki mevcut söz varlığı arasındadır.

Leyla Karahan, Anadolu ağızlarının sınıflandırılması adlı çalışmasında Doğu Karadeniz ağızlarının bir kısmını Doğu Grubu ağızları, bir kısmını Kuzeydoğu ağızları ve diğer bir kısmını batı grubu ağızları olarak ayırır (Karahan, 1996: 630). Can Özgür, Doğu Karadeniz Ağızlarında Kıpçakça adlı eserinde, Doğu Karadeniz ağızlarında görülen Kıpçakça unsurları gramer ve kelime kadrosu bakımından incelemiş ve şu ünlü türemesi, tonsuzlaşma, düz ünlülerin yuvarlaklaşması maddelerinde sonuçlara ulaşmıştır: Ünlü türemesi gerek Eski Kıpçakça'da gerekse bugün Doğu Karadeniz ağızlarında görülen bir özelliktir (Özgür, 2002: 189-193). Örnek olarak şu kelimeleri göstermek mümkündür:

Rum > Urum, Rus > Urus, tılsım > tılısım
teyze > teyize, amca > emice

Tonsuzlaşma, Doğu Karadeniz Bölgesi ağızlarında görülen karakteristik bir özelliktir. Ön seste katı patlayıcı, tonlu b, c, d, g ünsüzlerinin tonsuzlaşması görülmektedir. Bu duruma şu örnekleri göstermek mümkündür:

-b > -p : çabuk > çapuk
-v > -f : kova > kofa
ç > ş : açtı > aşdı, kaçtı > kaşdı
ğ > v : ağustos > avustos, öğle > övle

Düz ünlülerin yuvarlaklaşması hadisesi Doğu Karadeniz ağızlarında görülen Kıpçakça kökenli unsurlardan en yaygın olanıdır. Bu duruma örnek olarak şu söz değişimlerini göstermek mümkündür:

pantol > pontul, devlet > dövlet, yevmiye > yövmiye
tane > tone, evin önü > evun öni

Kelime kadrosu bakımından incelendiğinde Maçka bölgesindeki mevcut söz varlığında Kıpçakça unsurları görmek mümkündür. Emmek isteyen çocuğun söylediği sözcük olarak belirtilen “cıcı” kelimesi Kıpçakçada “cice” şeklinde çocuğun annesine hitap ederken söylediği söz olarak mevcuttur. İnce yağmur anlamındaki “çişe” kelimesi, “çise” şeklinde aynı anlama gelmektedir. “degermi” kelimesi “degirmi, tegirmi” şeklinde, en zaman, mademki anlamındaki “haçan” kelimesi aynı şekilde, hırsız ve çalmak anlamlarına

gelen “ogru” ve “ogurlamak” kelimeleri aynı şekilde Kıpçakçada da yer almaktadır (Özgür, 2002: 191).

Trabzon yöresi ağızlarında görülen “ç” > “ş” değişimi Kıpçakça unsurlardandır.

üş	<	üç
āş	<	ağaç
göş	<	göç
hiş	<	hiç
bi gaş	<	birkaç
kenş	<	genç (Demir, 2006: 120, 268).

Ali Akar’ın Derleme Sözlüğü’nden hareketle Trabzon bölge ağızındaki Eski Türkçe unsurları tespit ettiği çalışmayı zikretmek yerinde olacaktır. Akar, Derleme Sözlüğü’nde yer alan sözleri XIII. yüzyıl öncesi dil malzemesini içeren metin, gramer ve sözlüklerle¹⁴ karşılaştırmış ve Trabzon bölge ağızında, özellikle Maçka’da Türkçenin eski dönemlerine dair pek çok unsurun bulunduğu belirtilmiştir. Akar’ın (2002: 176-187) incelediği sözcükler şu şekildedir:

“aga/aka”

Ağabey, büyük erkek kardeş (Maçka, Mağura; DS C. I, s.135)

EUTS 6 aga “ağabey, büyük kardeş”; DTSI 48 aqa “starşiy brat”; TMEN 22 aka, ağabey “elterer Bruder” *tü<mo.; YTS 2 aga “ağabey, büyük oğul, büyük erkek kardeş; baba, ata; efendi, büyük amir.”

“ağnamak”

Hayvanlar gibi yatıp toprakta yuvarlanmak (Maçka, DS C. I, s.106)

EUTS 7 agnamak/agınamak “arkası üstü yere sürtünmek, debelenmek, kıvranmak”; DLT I/289 “(Hayvanlar) yerde yatıp debelenmek, KP 58 balıqça agnayu “balık gibi debelenerek”, EDPT 87 agna:-; DTSI 22 agna-; ME 85/4 agna- “debelenmek”

¹⁴ EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, DLT: Divanü Lügati’t-Türk, KB: Kutadgu Bilig, TDES: Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü, TMEN: Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, KP: Kalyanamkara ve Prens Papamkara, DTSI: Drevnetyurkskiy Slovar, EPDT: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish, ME: Mukaddimetü’l Edeb, YTS: Yeni Tarama Sözlüğü.

“ağuz”

Ağuz yeni doğan hayvanların ilk günlerinde sağılan yapışkan süt, ağız (Maçka, DS C. I, s.115)

DLT I/55 aguz “ağız, memeli hayvanların doğurduğu zaman verdiği ilk süt”, EDPT 98 ağuj/ağuz; TMEN 501 aguz “die Kolostralmich” YTS 5 aguz “doğuran hayvanın ilk sütü”

“alan”

Alan “açıklık düzlük yer” (Maçka, Hacavera; DS C. I, s.194)

DLT I/136 alang “alan, düz ve açık yer”; DTSI 33 alan “ploskiy, rovniy”; YTS 7 alan “açık düz yer, meydan”

“angıt”

Angot/angat/ “ahmak, akılsız, dangalak” (Maçka, DS C. I, s.262)

DLT I/93 angıt “ördeğe benzer kıvılcık renkli bir kuş”; TMEN 563 “Ein Wasservögel”, YTS 10 anıt (ankıt, ankut) “bir çeşit su kuşu”

“apartmak”

Apartmak, çalmak, aşırarak, alıp kaçırmak, habersiz gizlice götürmek (Maçka, Mağura, DS C. I, s.284)

DLT I/206 abıtmak “gizlemek, saklamak, örtülmek”; YTS 11 aparmak “alıp götürmek”

“barça”

Barça, “büyük, asık” (Maçka, Hacavera, DS C. II, s.527)

ETY I/178 barça “bütün, hep”, DLT I/210 barça “bütün, hep”

“çal”

Ala renk (Maçka, Hacavera, DS C. III, s.1047)

DLT III/156 çal “alaca, kır, KB 1098 kara kuzgun erdim kugu erdi çal “kuzgun gibi kara idim, kuğu gibi beyaz yaptı”

“çaput”

Eski bez parçası (Maçka, Hacavera, DS C. III, s.1076)

DLT I/451 çapgut “eski bez parçası”, YTS 50 çapıt “paçavra, çaput”

“çomak”

Comak, fasulye tanelerini toplamak için kullanılan ucu topuzlu değnek (Maçka, Kapıköy, DS C. III, s.996)

EUTS 65 çomak “çomak, asa”, DLT I/381 çomak “asa, çomak”, YTS 58 çomak “ucu topuzlu sopa, gürz”

“ırganmak”

Yer ırganmak “toprak kaymak” (Maçka, DS C. VII, s.4251)

DLT I/254 ırganmak “sallanmak, ırganmak”, YTS 110 ırganmak “sallanmak, kımıldanmak, salınmak”

“karvuş”

İlenç, beddua (Maçka, Galyan, DS C. VIII, s.2660)

Eski Türkçeden beri dilimizde görülen ve Anadolu ağızlarında yer yer yaşamaya devam eden bu kelime Trabzon ağzında g>v değişmesi şeklinde yaşamaya devam etmektedir.

DLT I/274 kargış “lanet, beddua, ilenme” YTS 128 karış “beddua, ilenç”

“sığın”

Bir çeşit karaca, geyik (Maçka, DS C. X, s.3603)

EUTS 193 sagır “sürgün avında hayvanların biriktikleri yer”; DLT I/409 sığun “yaban sığırı, dağ keçisi”, YTS 185 sığın “yabani geyik, sığır”

“yığ”

Yığ “ığ” (Maçka, DS C. XI, s.4261)

DLT I/48 yiğ “ığ”, YTS 245 yiğ “ığ”

3.2.1. Ses Bilgisi

3.2.1.1. Ünlüler

Türkiye Türkçesindeki “ö”, “ü”, “ı”, ünlüleri, Maçka ağzında değişiklik gösterir. Bu değişikliklerden bazıları şunlardır:

“ö”; “dar o” ve “e”

“ü” ve “dar u”; “u” ve “i”

“ı”; “dar ı” ve “i” şeklindedir. Diğer ünlüler “a”, “e”, “i”, “o”, “u” da Türkiye Türkçesine uyum gösterir. Ancak kendilerine özgü bazı nitelikler taşımaktadırlar. Örnek olarak:

á: a-e arası: dáfa, diyáım (diyelim), sübüргеýláın (süpürgeyle)...

é: e-i arası:¹⁵ éssah, şey (şey), téýze (teyze),...

í: i-i arası: sígara, mísí, halíya (halıya), ayíylan (ayıylan),...

ê: ö-e arası: êpmek (öpmek), êlím (ölüm), êmer (Ömer)...

ó: ö-o arası: óyle, bóyle, kópruler (köprüler), óğrenince (öğrenince),...

ú: ü-u arası: icún (için), kúf (küf), yúk (yük), dúzlúk (düzlük),...

Maçka ağzında kısa “a”, “e” ve “i” seslileri sıkça kullanılmaktadır. “ğ”, “h”, “y” ve “v” ünsüzlerinin erimesiyle ikiz ünlülerin yol açtığı kısalma da görülür (Emiroğlu, 1989: 7). Türkçeye yerleşmiş Arapça ve Farsça kökenli sözcüklerde, dilimizdeki ünlü sürekliliğine uyulur. “Kağnun”, “dağvet”, “duva” gibi sözcüklerde “ğ”, “y”, “h” gibi ünsüzlerin türemesiyle uzun ünlüler normale dönüşür. Normalde hemze [ء] veya ayın [ع] seslerini barındıran (k, ğ, y) bu kelimelerin Türk lehçelerinde de görülen hemze [ء] ve ayın [ع] ‘ı “ğ” veya “v” ye dönüştüren eğilimle açıklamak mümkündür.

Maçka ağzında, ünlü yapısının temeli sebebiyle, Türkçenin ünlü uyumu kuralına uyulmaz. Ancak, “rahime”, “vasiyet”, “şehir” gibi Arapça, Farsça kökenli sözcüklerde ünlü uyumu “rehime”, “vesiyet”, “şehir” şeklinde sağlanır. Maçka ağzında “ma olumsuzluk eki”, “-sa istek eki”, “-i hali” vb. eklerin kalın kullanılması sonucu ünlü uyumu bozulur.

3.2.1.1.1. Ünlü Değişmeleri

¹⁵ Kapalı e [ē] sesi Türkçenin asli seslerinden olup, e ile i arasında i’ye yakın bir sestir (Özkan, 2001: 274-275).

3.2.1.1.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a-e: kiraz-kirez, tane-dene, yahya-yaliye,...

ı-i: kapı-kapı, manası-manası, parası-parası, malı-malı,...

u-i: turşu-turşü, odunu-oduni, dokuzu-dokuzü,...

3.2.1.1.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e-a: kardeş-kardaş, çizerdi-cızardı, yemek-yamah,...

ü-u: süs-sus, güneş-güneş, yüksek-yüksek,...

3.2.1.1.3. Geniş Ünlülerin Darlaşması

a-i: aynaya-ayniya, yapmayacağım-yapmicam,...

o-u: oruç-uruç, motor-motur,...

e-i: hesap-hisap, şeyini-şiyisini,...

3.2.1.1.4. Dar Ünlülerin Genişlemesi

ı-a: aşağı-aşağa, dağılmak-daalmak,...

i-e: inmek-enmek, inmek-enmek,...

u-o: uğurlı-oğurlı, yumurta-yomurta,...

3.2.1.1.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

a-o, u: baba-buba/boba

ı-u: kadın-kadun, fındık-fınduk, fırın-furun,...

3.2.1.1.6. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

ö-e: ölmek-elmek, örmek-ermek, önce-ence,...

ü-i: üst-ist, günü-güni,...

3.2.1.1.2. Ünlü Düşmesi

İç seste: aşılama-aşlama,...

Ön seste: ısırgan-sirhan,...

Son seste: buzağı-buzak,...

3.2.1.1.3. Ünlü Türemesi

Ön seste: recep-irecep, rus-urus, rum-urum,...

İç seste: amca-emice, abla-abula,...

3.2.1.2. Ünsüzler

k-g: Ön seste ve iç seste birbirlerinin yerine geçerler. “k” sesi yaygındır. Kimi zaman ses “ğ” sesine kayar.

Gaban-kaban, golot-kolot, garak-karak,...

d-t: Eski Türkçenin etkisiyle “d” sesinin varlığı gözlenir. “K-g” ünsüzlerinde görüldüğü gibi “d,t, d” değişimi görülür.

Dabak-tabak, dolayi-tolayi, def-tef,...

b-p: “K-g” ve “d-t” seslerindeki değişim gibidir. “B” veya “p”ye kayma yaşanır.

Balak-palah, bestar-pestar, buli-puli,...

ts, çz: Genellikle Rumca kökenli olduğu söylenen kelimelerde görülür. “C, ç, s ve z” değişimlerine yol açar. *Katsi, luluts* gibi örnekleri halen görülmektedir. *Simur-zimur, seflan-zeflan* örneklerinde olduğu gibi seslerin “z”ye dönüştüğü de görülmektedir.

ŋ: Angımak, soğun, yalağuz, bağa, sağa vb. örneklerinde Eski Türkçenin geniz n’sinin g yönünde kullanımları görülür.

3.2.1.2.1. Ünsüz Değişimleri

k-g: kaynana-gaynana, karşı-garşı, koymak-goymak,...

h-ğ: mahalle-mağalle-ma:alle

ç-ş: saç-şaç, uçkur-uşkur,...

r-l: güreş-güleş,...

m-n: muska-nusga,...

b-v: habura-havura,...

Ayrıca, iç seste tonlulaşması (battık-batduk vb.) vardır.

3.2.1.2.2. Ünsüz Düşmesi

Ünsüz düşmesi örneklerinde düşen sesin yanındaki ünlü düşme, incelme veya uzama durumunda kalır.

Ön seste: hüseyin-isiyin, yılan-ilan...

İç seste: gündüz-günüz, yağmur-ya:mur, sabah-saba, ancak-anca...

“Y” sesi türemesi ve düşmesi Eski Türkçenin izlerini taşır.

Hece düşmesi: “Kelime içinde ekleme veya birleşme sırasında arka arkaya gelen benzer veya eşit seslerden oluşmuş iki heceden birinin zamanla eriyip düşmesine denir. Konuşma ve yazı dilinde pek çok örneğine rastlanır” (Özkan, 2001: 338).

dakika-tekke, hakikat-hekket,...

Hece kaynaşması: “Daha çok kelime birleşmelerinde görülen bu olayda ayrı hecelerdeki yan yana gelen ünlüler birleşerek tek bir ünlüde toplanır. Bazen de ayrı hecelerdeki ses ögeleri kısaltmaya uğrayarak tek bir hecede toplanır. Kaynaşma, iki veya daha çok ses ögesinin bir öge haline gelmesi durumudur” (Özkan, 2001: 338).

koca avuç-gocavuç,...

3.2.1.2.3. Ünsüz Türemesi

Ön seste: elbet-helbet, esir-yesir,...

İç seste: reis-reyiz,...

Son seste: kere-keren, gibi-gibin,...

3.2.2. Biçim Bilgisi

3.2.2.1 İsim

3.2.2.1.1 İsim Ekleri

-ga/-ka/-ko: Küçültme eki olarak kullanılmaktadır: kuzika, annega, nenega,...

-bo: Akrabalık bildiren isimlere eklenir, küçültme ekidir: kızobo, bilobo, biligo,...

-lama/-leme: -la/ -le isimden fiil yapım eki ve -ma/-me fiilden isim yapım ekinin birleşimidir: dallama, elleme...

-luk: Ünlü uyumuna uymadan kalın haliyle kullanılan bir ektir. Ayrıca bu ek “hâne” sözcüğünün işlevini de görür: kardeşluk, analuk, lazutluk...

-nti: eğlenti, ezinti...

(g)

(g)

-ya: kahliya, sahliya/şahliya, kuliya...

-li/-ci: kulakli, isteyici,...

3.2.2.2. Adıllar

Maçka bölgesinde zamirler Kudret Emiroğlu (1989: 11) tarafından şu şekilde gösterilmiştir:

Ben	sen	o	biz	siz	olar
Beni	seni	oni	bizi	sizi	olari
Bağa	sağa	oğa	bize	size	olara
Bende	sende	onda	bizde	sizde	olarda
Benden	senden	ondan	bizden	sizden	olardan

Eski Türkçenin gramer yapısına bakıldığında ben zamirinin yalın halde b(ä)n ve m(ä)n şeklinde, ilgi halinde bänîñ, mänîñ şeklinde, yönelme durumunda b(a)ña şeklinde,

yükleme durumunda bini şeklinde ve bulunma ayrılma durumlarında m(i)ntä – minitin şekillerinde kullanıldığını görmek mümkündür. Orta Türkçe dönemine gelindiğinde Karahanlı Türkçesinde zamirlerin sırasıyla men, sen, ol, biz, siz, olar şeklinde kullanıldığını ve meniñ, seniñ, anıñ şeklinde ilgi halinde; maña, sanga, aña şeklinde yönelme halinde; meni (mini), seni (sini), anı şeklinde yükleme durumunda kullanıldıklarını görmek mümkündür. Çağatay Türkçesi dönemine gelindiğinde zamirler sırasıyla mén, sén şeklini almıştır. Janoss Eckmann'a göre Çağataycada üçüncü tekil şahıs zamiri yoktur ve işaret zamiri *ol* üçüncü tekil şahıs zamirini karşılamak üzere kullanılır (Demirci, 2010: 143). Çağatay döneminde zamirlerin çekimi ilgi halinde meniñ, seniñ ve anıñ şeklinde; yönelme halinde maña, saña, oña şeklinde kullanılmaktadır. Zamirlerin yükleme durumlarıysa méni, séni, anı şeklinde kullanılır. Harezmi Türkçesi döneminde ise zamirler men, meniñ, maña, mende; sen, seniñ, sanga, sende; ol, anıñ, aña, andın şeklinde kullanılmaktadır. Kıpçak Türkçesi dönemine gelindiğinde ise men, benim, maña, meni, mende, menden; sen, senün/seniñ, saña/saga/saa, seni, sende, senden; ol/o, anıñ/onuñ, aña/anğa, anı, anda, andan şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise men, sen, ol, biz, siz, olar şeklinde bir kullanım vardır.¹⁶

3.2.2.3. Fiiller

3.2.2.3.1. İsim, Sıfat, Yansımalardan Fiil Türetme

-le/-la: elelemek, harmanlamak, dilemek, hışlamak, kışlamak...

3.2.2.3.2. Fiilden Fiil Türetme

(i)l: kesilmek, boğalmak...

(i)n: dolanmak, darlanmak...

(i)ş: ekleşmek, tepişmek...

-dir: aldırma...

(i)t: boyatmak...

-ir: goyermek... [: koyvermek, bırakmak]

¹⁶ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Korkmaz, 2003: 405-410; Eker, 140-142; Gabain, 2007: 65-70; Demirci, 2010: 138-148).

(e/i)kle: uyuklamak,...

Yöre ağızında eylemler çoğunlukla isim, sıfat ve yansımalarından türetilmiştir. Türkiye Türkçesinde bulunmayan türetmeler de yapılır:

-t: boyatmak, ayıtlamak,...

-n: koklanmak, incelenmek,...

-ş: toplaşmak, ayrışmak,...

-l: yeyilmek, okşayılmak,...

3.2.2.3.3. Zaman Ekleri

3.2.2.3.3.1. -Di'li Geçmiş Zaman Kipi

Büyük ünlü uyumuna uymaz: düşt*ti*, unutt*i*, yapt*i*,...

Kişilere göre çekimde üçüncü tekil şahıs dışında kip ekinde bulunan ünlü her zaman kalındır: git*duk*,...

Bu özellik bileşik çekimde de gösterilir: gitt*umsa*, yazd*umdi*,...

3.2.2.3.3.2. -Miş'li Geçmiş Zaman Kipi

Ses uyumuna uymaz: yürüm*iş*, yapm*iş*,...

3.2.2.3.3.3. Şimdiki Zaman

Ses uyumuna uymaz ve kişilere göre çekimde de aynı özelliği korur: gezey*i*, geliy*i*, bulamay*iruk*, gezeyisiniz,...

3.2.2.3.3.4. Gelecek Zaman

“-k” ünsüzü düşer: bilecesun, yazacasun

3.2.2.3.3.5. Geniş Zaman

Ses uyumu yoktur: sever**ruk**, alur**um**,...

Geniş zaman kipinin koşulu, ünlü uyumuna uymaz: gel**usa**, kazan**usa**,...

Koşul kipi bütün kiplerde kalındır: ver**mesa**, vere**cesa**, ald**isa**,...

3.2.2.4. Zarflar

3.2.2.4.1. Yer ve Yön Zarfları

o yani, -dan/-den ukari

3.2.2.4.2. Zaman Zarfları

Haçan – ET [kaçan] – ne zaman ki

Birlan bir – birdenbire, aniden

Ebeti – Ebedi'den – asla

Sifte – Siftan'tan – önce

3.2.2.4.3. Durum Zarfları

Helbet (elbette), b işe (biraz)

3.2.2.5. Edatlar

3.2.2.5.1. Çekim Edatları

Bile (birlikte), -lan birle (birlikte), deyine (diye)

3.2.2.5.2. Bağlama Edatları

Bare (beri), dersun (sanki), halbusa (halbuki), varyok (hiç olmazsa), meğersam (meğer), eğerem (eğer), ilan (ile)

3.2.2.5.3. Çağırma ve Hitap Edatları

Ola, ula, ulan, uşak, ya, e gı [hey, ey kız anlamında]

3.2.3. Söz Dizimi ve Cümle Bilgisi

- Bölge ağzında basit ve birleşik cümlelerin yanı sıra koşul/şart cümleleri ve devrik cümleler sıklıkla kullanılmaktadır.

Yeni gelinler çok çekinur.

[Yeni gelinler çok çekinir.]

Senin ne yapacağını da sana ben diyecek değilim heralda.

[Senin ne yapacağını sana söyleyecek değilim.]

Deniz kararusa hava bozar.

[Deniz kararırssa hava bozar.]

Yarın yağmazisa funduğa gidilecek.

[Yarın yağmur yağmazsa findığa gidilecek.]

Beklemiş oni bi sene geçmiş aradan.

[Beklemiş onu, bir sene geçmiş aradan.]

- Eylemden sonra özne kullanımını bulunmaktadır.

Eskiden çok güzel oludi düğünler.

[Eskiden düğünler çok güzel olurdu.]

- Eylemden sonra nesne kullanımını bulunmaktadır.

Onun için askere çağirduler beni.

- Eylemden sonra dolaylı tümleç kullanımını bulunmaktadır.

Derler ki halolduk topraktan.

- Eylemden sonra zarf tümleci kullanımı bulunmaktadır.
Aynı işleri dekrar ederuk her sene.

3.3. Lakaplar

Lakap kelime anlamı itibariyle Büyük Türkçe Sözlük'te bir kimseye, bir aileye kendi adından ayrı olarak sonradan takılan, o kimsenin veya o ailenin bir özelliğinden kaynaklanan ad şeklinde açıklanmaktadır. İslâm Ansiklopedisi ise lakap hakkında bir kimseye asıl adından ayrı olarak sonradan takılan ikinci ad; şeref pâyesi; halife ve sultanların hâkimiyet alâmeti bilgilerini vermektedir (İA, C.27: 65-67).

“Toplumdaki içtimai yapının gelişmesi ve insanların birbirleriyle olan münasebetlerinin artması insana ait değerlerin bilimin konusu olmasını sağlamıştır. Sonuçta, insana ait her unsur bilimin konusu olmuştur. Bu bağlamda kelimeler esasen dilbilimin konusu olmakla birlikte halkbiliminin de inceleme sahasına girmektedirler” (Örnek, 1995: 17-20).

Halkbilimi ürünlerinin esasında dilbilimle olan ilişkileri çok ayrı sahalara gibi görünmelerine rağmen temelde birdir. Dilbilimin ve halkbiliminin adbilim dışındaki diğer konuları da yeterince kalabalık bir kadroya sahiptir. Bunlar arasında akrabalık, yemek, giyim, çiçek, vücut aksamı, hayvan adları gibi pek çok adlandırma grupları bulunmaktadır (Aksan 1995: 32, 416-457). XX. yüzyıldan itibaren halkbilimi araştırmalarında tarihi coğrafi metodun kullanılması, anlatıların kökenine erişmede anlatılar ve coğrafya arasında bir ilişki kurmuş, dolayısıyla bir bakıma dil atlaslarının öncüleri olmuşlardır. Batıda halkbiliminde coğrafi metot tatbik edilirken belli kültür bölgelerinde ağız derlemeleri mekâna bağlı diyalektler araştırması ile milli kültür bölgesi geliştirilmiştir. Bir etnik topluluğun kültürel coğrafyası her zaman siyasi sınırlar dâhilinde açıklanamaz. Türk kültür havzası da bu bağlamda Avrasya eksenli geniş bir alana yayılmıştır ve bu alanda halkbiliminin dilbilimsel metotlarla çalışmalar yapması kaçınılmazdır (Üçüncü, t.y.: 1-3).

Yapısal çözümleme kuram ve yöntemlerinin halkbilim ürünlerini evrensel modellere ve formüllere indirgeyerek, evrensel bazda mukayeseli çalışmaları daha kolay gerçekleştirmeyi amaçlaması halkbilim ürünlerinin dilbilimle olan münasebetini daha da

güçlendirmiştir.¹⁷ Özkul Çobanoğlu, Alan Dundes'den alıntılıyarak yapısalçı çözümleninin halkbilimine üç ana başlıkta katkı sağlayacağı görüşündedir. Bunlar:

- 1- Tür teorisi üzerine yoğunlaşan halkbilimcilere türlerin tanınmasında geçerli kriterler sunmakta oluşu
- 2- İleri sürülen tezlerin kolaylıkla başka kültürlerden malzemeye uygulanabilir veya geçerliliklerinin test edilebilir olması
- 3- Bu özellikleri nedeniyle halkbilimcilere çalışmalarında daha somut bir objektif çalışma vasatı oluşturmasıdır. (Çobanoğlu, 2002: 189).

Dilbilimde lakapları da bir alt tür olarak kadrosuna dâhil eden adbilim tasnifi şu şekildedir:

Adbilim (Onomastique)

I-Tür Adları Alanı

A-Bitki Adları

B-Hayvan Adları

C-Yiyecek - İçecek Adları

Ç-Giyim - Kuşam Adları

D- Spor ve Sporla İlgili Adlar

E-Alet Adları, F-Meslek Adları

G-Hastalık Adları, vs.

II-Özel Adlar Alanı

A- Kişi Adları (Anthroponymie)

1-Künyevî Adlar

a-Asıl Adlar

b-Soyadları

c-Sülale Adları

ç-Unvanlar

d-Köken ile ilgili Adlar

¹⁷ Dünyada ve Türkiye'de başta Propp ve Levi Strauss olmak üzere Eric Hobsbawm, Otto Rank, Lord Raglan, J.G. von Hahn gibi pek çok yapısal çözümlenme metodu halkbilim metinlerine uygulanmıştır. Bunlardan ülkemizdeki başlıca araştırmalar için bkz. (Sakaoğlu 1980, 2002a; Seyidoğlu, 1975; Günay, 2011; Çobanoğlu, 2002: 188-222).

- d1-Memleket Adları
- d2-Irk ve Etnik Grup Adları
- e-Meslek Adları
- 2-Yakıştırma Adlar
- a-Lakaplar
- b-Mahlaslar, Müstearlar, Tapşirmalar, Rumuzlar
- B-Yer Adları (Toponymie)
- 1-Coğrafi Adlar
- 2-Belde ve Belde ile İlgili Adlar
- 3-Yerel Adlar
- C-Din, Mezhep, Millet Etnik Grup Adları
- Ç-Kurum, Kuruluş ve Eser Adları (Ktematonymie) (Boyraz, 1998: 108).

Şeref Boyraz dilbilim alt başlıklarından, adbilim (onomastique) çalışmalarında kullanılan tasniften yola çıkarak lakapları sırasıyla özel adlar alanı, kişi adları, yakıştırma adlar başlığı altında belirten tasniften yola çıkarak lakapların esasında bir dilbilim inceleme konusu olmalarına rağmen halkbilim malzemesi olarak da incelenmeleri gerektiğini belirtir. Lakaplar, asıl ada sonradan eklenen ve kişinin herhangi bir özelliğinden dolayı verilen isimlerdir. Tanımdan hareketle belirtilmesi gereken bir nokta vardır ki o da lakapların hiçbir baskı unsuru ve sosyal norm tanımaksızın tamamen özgür ve kural tanımaz biçimde tercih edilmeleridir. Lakap seçiminde insanlar kendilerini hiçbir zorunlulukla sınırlandırmaz. Dolayısıyla lakaplar bireylerin toplumdaki özgür davranışının tezahürüdür (Boyraz, 1998: 109).

Lakaplar, Mahmut Tezcan'a göre alt kültürün ürünüdür (Tezcan, 1996: 109). Alt kültür terimi sosyal antropojide toplumsal sınıfları, etnik kökenleri, çeşitli meslek erbaplarını, dini cemaatleri; kısacası köylü ve şehirli toplulukları birbirinden ayıran farklılıklardır. Bu duruma göre bir ülkedeki tüm etnik kökenler, dini cemaatler, siyasi parti mensupları, köy ve kent soylu sakinler, askerler, öğrenciler, üretenler ve tüketiciler, emek ve sermaye sahipleri vs. alt kültürü oluştururlar.¹⁸ Bu bağlamda lakaplar toplumdaki bireyin tanıtıcı özelliklerinin, bireyin içinde bulunduğu kültür gruplarındaki mensuplardan en samimi olanı tarafından belirlenmesi ve sadece o kültür dairesi çerçevesinde

¹⁸ Alt kültür kavramı ve alt kültürü oluşturan toplumsal yapılar hakkında detaylı bilgi için bkz. (Jenks: 2007).

bilinebilecek bir kelimenin veya kelime grubunun gündelik hayattaki anlamı dışında bir anlam yüklenerek o kişiye yakıştırılmasıdır. Lakaplar bu özellikleri bakımından ortak kültür ürünleridir ve toplumun kolektif hafıza ürünleridir (Boyras, 1998: 110-111).

Lakap verme, kullanma geleneği Türklerde köklü bir geçmişe sahiptir. Bunun en güzel örneklerinin Dede Korkut kitabında yer aldığını görebilmek mümkündür. Dede Korkut kitabındaki hemen hemen her kahramanın bir lakabı vardır. Bu isimler kimi zaman Dirse Han'ın oğlu Boğaç Han gibi yapılan bir kahramanlık sonucu fiziki bir özelliği belirtmek amacıyla verilmiştir, kimi zaman da Deli Dumrul, Deli Karçar gibi fiziki özellikten ziyade düşünce anlamında karşıt ve keskin görüşlere sahip bir kahramanın karakteristik özelliklerini adlandırmak için kullanılmıştır. Kimi zaman da Yalancı oğlu Yaltacuk gibi toplum içinde davranışları nedeniyle seilmeyen birini hakir görmek ve toplumdaki tecrit etmek amacıyla suç sayılabilecek özelliğini belirtir. Kahramanı kahraman yapan adının verilmesini sağlayan hareketi sonucu aldığı bu isimler erat olarak nitelendirilmektedir (Boratav, 1984: 87).

“Köylerde ve kasabalarda eski Türk geleneği başka bir yönde süregelmiştir. Eski erat'ın yerini lakap almıştır. Soyadı yasası çıkmadan önce erkek, kadın, çocuk herkes bir lakap taşırdı; eskisi kadar yaygın olmamakla beraber bu kural bugün de sürmektedir. Lakabın önemi yiğit lakabıyla anılır atasözünde de belirtilir. Birçok hallerde lakap, tıpkı erat gibi, onu taşıyanların atalarından birinin zenaatını, başardığı bir işi, ya da vücut yapısındaki bir niteliği gösterir: Demirci, Ayı-Boğan, Kalın-Boyun, Altı-Parmak gibi... Soylu kimselerden, lakapları çok eskilere, örneğin Oğuz geleneklerine, çıkanlar da vardır: Kozanoğulları, Kazan gibi...” (Boratav, 1984: 88).

Türk Ansiklopedisinin ilgili bölümüne bakıldığında lakapların üç çeşitte olabileceği görülmektedir. Bunlar medih yolu, tarif ve tanıma ve kötüleme, hafife almadır (TA, 1975: 455). Lakap verme, alma geleneğinde iki önemli husus dikkati çekmektedir: Bunlar, lakapların kişilere sonradan takılmaları ve genellikle kişinin fiziksel yapısında bulunan olağan dışı bir durumdan veya kişiyi toplumda adı zikredildiğinde diğer kişilerden ayıracak özellikleri barındırmasıdır. Kimi zaman övgü, kimi zaman yergi amaçlı insanların birbirlerine lakaplar taktıkları bilinmektedir. Ayrıca kişinin toplumda statü, itibar kazanabilmek adına ailesinin dini bir soydan geldiğini iddia etmesi veya soy itibarıyla

nereden geldiğinin biliniyor olması da kişiye takılabilecek lakaplarda neden olarak göze çarpmaktadır. Lakaplar bu bakımdan üç işleve sahiptir: Yüceltme, tanıtmaya ve küçültme... Yüceltme işlevli lakaplar genellikle devlet büyüklerine, peygamberlere, sahabelere, evliya şahsiyetlere onların kişiliklerini yüceltmek maksatlı takılmaktadır. Bunun haricinde lakapların toplum içerisindeki işlevleri daha çok tanıtmaya ve küçültmedir. Tanıtma kişinin sahip olduğu fiziksel bir özellik temelli lakaplar içerirken küçültme karşısında bulunan kişinin karakterini temelden yıkacak bir psikolojik savaştır. (Boyraz, 1998: 114-118).

İnsanların birbirlerine verdikleri lakaplarda kişinin şişman, cılız, kısa, uzun oluşu gibi fiziki özellikleri; fiziki özünden kaynaklanan eksiklik, kişinin hal ve hareketleri, tutum ve davranışları, alışkanlıkları, dini inançları, giyim kuşamı, mesleği ve yetenekleri belirleyici özelliklerdir (Coşar, 2003: 30-33). Ünvanlar, sülale isimleri, ırk ve etnik grup belirten kelimeler, meslek ve memleket adları ortak kültürün ürünü olduklarından normalde lakap olarak kabul edilemezler. Ancak bu kelimeler kullandıkları kültürel ortamda kendi bağlamlarında birer lakap olarak kabul edilebilirler. Laz kökenli olmayan bir kişi, Karadeniz Bölgesinin herhangi bir yerinden olması sebebiyle toplumda Laz olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla lakaplar, kişiye herhangi bir özellikleri dolayısıyla kendi grup kültürleri içerisinde sonradan verilen isimlerdir. Kişinin bariz bir özelliğinin bir kişi tarafından fark edilmesi üzerine takılan lakap, şayet kişinin özelliklerine uyuyorsa zamanla çevre tarafından tasdik edilir ve kullanılmaya başlar ve zaman geçtikçe kişinin gerçek adını toplumda unutturacak derecede kullanım yaygınlığına erişir (Boyraz, 1998: 113, 114).

Lakaplar genellikle asıl adın önünde bir epitet olarak bulunur (Başgöz, 1998: 23-35). Ancak lakaplar tek veya iki kelimelik kelime gruplarında teşbih, kinaye, tariz, telmih, mübalağa vb. her türlü söz sanatını bünyelerinde barındırarak pek çok şey anlatmaktadırlar.

3.3.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Lakaplar

Lakaplar ayırt edici özellikleriyle sözlü kültür geleneğinin yaşadığı toplumlarda lakaplar sıklıkla kullanılmış ve bu şekilde insanlar hafızanın canlı bir şekilde kalmasını sağlamıştır. Dolayısıyla lakaplar sadece insanları nitelendirmek için değil, aynı zamanda hayvan ve yer adlarının da seçiminde lakap niteliği taşıyacak sözcükler tercih edilmiştir.

Maçka bölgesinde insan, hayvan ve mekâna dair nitelendirmeleri şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

Bu başlıkta yer alan lakapları kişilerin fiziksel özelliklerine, tik olarak nitelendirilen hareketlerine göre sınıflandırmak mümkündür. Kişinin uzun, kısa, zayıf, şişman oluşu, saç veya ten renginin durumu, vücudunda bulunan herhangi bir eksiklik veya sıra dışı durum bu lakapların verilmesinde belirleyici unsurdur. Cüsse itibarıyla uzun, iri veya şişman olan kimseler için Ayı (Cemal), Cameş (Orhan), Cıvcıv (Cevat), Dobi (Hasan), Doç (Kemal), Gocaman (Cemil), Goril (Kenan), Öküz (İsmail), Sırık (Temel), Şişko (Hasan), Tosun (Ahmet), Tulum (Emine), Zürafa (Abdullah); zayıf, kısa boylu veya çelimsiz olan kimseler için Cüce (Turan), Cücük (Ali), Bıdık (Emine), Bızdık (Fadime), Foduk (Hacer), Hayalet (Ömer), Sıska (Yusuf) verilen lakaplar arasındadır.

Fiziki özründen ötürü veya vücudunda bulunan bir sıra dışılıktan kaynaklananlar ise baston kullandığı için Gosgos (Salim), burunları büyük ve eğri oldukları için Garga (Temel), Guduk (Neriman), Yamuk (İdris); kulaklarının şekli yüzünden Kepçe (Burak), Kulaksız (Sabri); ameliyat sonrası aksayarak yürüdüğü için Topal (Selim); ameliyat sonrası sedyeyle taşındığı için Ganimet (Aysel); kel olduğu için Ayna (Hakan), Parlak (Cemil); çok sarışın olduğu için Sarı sıçan (Biol), esmer olduğu için Gara (Kazım); çilli ve kıvıllı saçlı olduğu için Gınalı (Bekir) sakalı çıkmadığı için Köse (Mikail), Parlak (Nuri), Tüysüz (Turan); iş kazasında parmağını kaybettiği için Parmaksız (Yakup) verilen lakaplar arasındadır.

Toplum içerisinde sergiledikleri tutum ve davranışlar sebebiyle Çamur (Ahmet), Gönlübol (Hakan), Varyemez (Fatih); Farfara (Seher), Zilli (Yusuf), Bok böceği (Ozan), Ziniya (Ömer), Baba (Kemal), Ermeni (Erol), Papaz (Mehmet), Hacı (Şemsettin) verilen lakaplar arasındadır.

Aile isimlerinden veya sülalede yer alan birinden, gelinen yerden ötürü verilen lakaplar da bulunmaktadır. Bunlardan Alamanyalı (Sabri), yine Almanya'dan dönüş yaptıktan sonra Foter (Haydar), Tonyalı (Güller), şehirde ev sahibi olduğundan Çarşılı (Neriman), Mollalı (Zeki), Aga (Cemal) verilen lakaplar arasındadır.

İnsanların birbirlerine taktıkları lakapların haricinde hayvanları da belirtmek için kullandıkları lakaplar bulunmaktadır. Daha çok köpek ve büyükbaş hayvanlara verilen bu isimlerin horoz, kedi, kuş vb. hayvanlara verildiği de görülmektedir. Büyükbaş hayvanlara verilen isimler arasında Sarıkız, Nazara, Davara, Gümüş, Elmas, Fidan gibi hayvanı sıfatlarla, değerli nesnelere adları bulunmaktadır. Köpeklere verilen isimlerde ise çeşitlenme çok daha fazla görülmektedir. Rusları sevmediği için beş farklı köpeğine de Gorbaçov adı koyan, sevmediği ünlülerin adını köpeğine veya sevdiği ünlülerin adını ineklerine koyanlar bulunmaktadır.

Mekâna verilen isimlerde ise daha çok fiziki şartlar göz önünde bulundurulmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Akarsu köyünün eski adı Larhan'dır. Köy ve çevre sakinleri tarafından Larhan sözcüğünün Rumca bir ad tamlamasından geldiği söylenmektedir. Başlangıçta Lariduhan olan sözcüğün, büyük papaz anlamındaki "lari" sözcüğünden türediği ve büyük papazın yeri anlamına geldiği düşünülmektedir. Sözcüğün zamanla daraldığı ve Larhan şeklini aldığı düşünülmektedir. Köyün geneline bakıldığında bu düşünceyi destekleyecek cinsten yapılar olduğu görülmektedir. Köy geneline yayılmış şapel tarzındaki yirmi dört küçük kilisenin merkezdeki büyük kiliseye bağlı oluşu ve başpapazın burada ikamet edişi, köyün adının büyük papazın yeri anlamına gelen Larhan sözcüğü olduğu şeklindeki açıklamayı destekleyecek cinstedir. Fakat bu kiliseler mübadele dönemi sonrasında bölgede Hıristiyan ahalinin kalmaması üzerine yıkılmıştır. Köyün adının 1961 yılında yapılan düzenlemeyle Akarsu şeklinde değiştirildiği bilinmektedir. Akarsu sözcüğünün seçiminde de köyü ortadan bölen derenin varlığından esinlendiği düşünülmektedir. Esiroğlu Belde adının savaşta Osmanlı Rus savaşlarında esir düşenlerin adından esinlenerek verildiği yazılı kaynaklar arasında yer alması da çevre sakinleri tarafından söylenegelen rivayetlerdendir. Eski adı Meksila olan Çatak köyüne yolların kesiştiği mevkide bulunduğu için Çatak adı verilmiştir. Maçka merkezinin Osmanlı dönemi yazılı kaynaklarında Cevizlik olarak geçmesi de yine o dönemde bölgedeki ceviz ağaçlarının çok olmasından kaynaklanmaktadır.

Mekânın adlandırılışında bir bölgenin bulunduğu fiziki şartların yanı sıra kime ait olduğu da belirleyici unsurlardandır. Köylerde kimi mevki ve araziler sahiplerinin lakaplarıyla belirtilmekte ve alan sınırlaması yapılmaktadır. Örneğin Kumrulu mahallesinde köyün tam ortasında yer alan dönemeç "Yusuf'un kelifi" şeklinde

adlandırılmaktadır. Geçmişte bu mevkiye gerçekten köyde yaşayan Yusuf isimli bir sakinin kelif tarzında ufak bir yapısı olduğunu ve bahçesinden topladığı mahsulü geçici olarak burada sakladığı bilinmektedir. Bir başka örnekte Kırankaş köyünden bakıldığında Akçaabat ilçesiyle sırt sırta kalan sınır mevki, adını gelin kayası efsanesinden aldığı Gugultaş olarak bilinmektedir.

3.4. Atasözleri ve Deyimler

3.4.1. Atasözleri

Atasözü, Şükrü Elçin tarafından “İşte bu maddi şekli bir hareket noktası yapan ve ilk söyleyicilerini tesbit edemediğimiz bu dil mahsulleri, hayat prensibi olarak fikir ve düşünceleri, din, ahlak, hukuk, iktisad terbiye, gelenek-görenek ile tabiat hadiselerinden, tenkitten vb. çıkacak kâideleri müşahhasan mücerrede giden bir yolla, bazen bir fıkra kılığında söz ve yazı ile nesillerden nesillere intikal ettiren hikmetli cümleler” olarak tanımlanmaktadır (Elçin, 1986: 625).

Aydın Oy, atasözlerinin diğer sözlü kültür ürünleri olan destan, efsane, masal, hikâye gibi bağımsız bir tür olmadığını ancak sanat gücü yönünden yüksek bir söylem gücüne sahip olduklarından incelenmeleri gerektiğini belirtir (Oy, 1972: 53).

Atasözleri insanoğlunun doğa karşısındaki mücadelesinin hikâyesidir. Doğadaki bu mücadele ve edinilen tecrübenin kültürel, dilsel, iletişimsel ve deneyimsel olarak muhafaza edilip bir sonraki nesle aktarılması atasözlerini kültür ve uygarlığı meydana getiren en büyük araçların başında getirmektedir (Çobanoğlu, 2003: 151). Ortalama iki yüz yıllık aile tarihlerini bile hatırlamakta zorluk çeken insanların gündelik hayatta ezberleme, bellekte saklama, dönüştürme, yeniden canlandırma vb. yaratma ve yaşatma süreçlerini hafızalarında canlı olarak tutabilmelerinin sırrı ancak kültürel bellekte saklı tutulan söz kalıplarının yeniden üretilmeleri sayesinde olmaktadır (Raglan, 2004: 42-43). Sağlıklı ve sağduyulu düşüncenin, keskin bir zekânın ürünü olan atasözleri ve deyimler, Türk dünyasının her yerinde yaygın olup anlam bakımından zengindir ve konu bakımından hayatın her yönüne hitap eder. Geleneksel bağlamda kullanıldıklarında düşüncenin değerini katlar ve nedeni ne olursa olsun ortadaki karmaşık durumu çözerler. Bir başka ifadeyle bir fikri veya hükmü

tasdik veya tenkit etmek için, meşruiyeti muhakeme edilmeksizin kabul edilen, sosyal ve kültürel değerlerce onaylanmış en uygun araçtır (Çobanoğlu, 2003: 155).

Bir atalarsözünün söylenmesi için belli bir sebebin ortaya çıkmış olması gerekir. Bu bakımdan atalarsözü ve fıkra benzerlik gösterirler. Walter J. Ong, atasözlerinin ortaya çıkış sürecini sözlü kültür bağlamında edinilmiş deneyimin gelecek kuşaklara aktarılması için ezberlemeyi kolaylaştırıcı bir takım secili şiirsel kalıplara başvurulması ile açıklar (Ong, 2010: 75-85). Atalarsözü günlük konuşma içinde kullanılır. Ancak düz konuşmadan bazı farklılıkları vardır. Atalarsözü kısa ve kesindir. Çeşitli üslup özellikleri görülmez. Ancak atalarsözünde uyak, baş uyak ve ölçü görülür. Bu bakımdan şiirle ortak özellik gösterir. Atasözlerinin bilinen en eski yazılı örnekleri Orhun Yazıtları, Divânü Lügâti't-Türk'te, Uygur döneminden gelen yazılı metinlerde bulabiliriz.¹⁹

Atalarsözü Pertev Naili Boratav (1978: 120-122) tarafından ikiye ayrılarak incelenir:

- a) Asıl atasözleri
- b) Atasözü değerinde deyimler

Asıl atasözlerinin manalarında öğüt verme vardır. İki gruba ayrılırlar.

1) Bir yargıyı ya da bir gözlemi kapsayan atasözleri: Bunlarda tabiata ilişkin gözlemler (Taşıma su ile değirmen dönmez), bir bölgeye değin değerlendirmeler ya da değer yargıları (Kasımpaşalı eli maşalı), ibret gösterme, öğüt verme (Kanı kan ile yumazlar, kanı su ile yurlar) konu edindir.

2) Atasözleri dolambaçsız, açık bir öğüt, akıl verme ya da yasaklama biçimindedirler: (Gözün ile gördüğünü eteğin ile ört)

Atasözlerinde en çok işlenen konular arasında mertlik, aile ilişkileri, sağlık, ekonomi, iklim, tarım ve hayvancılık faaliyetleri, insan ilişkileri, din bulunmaktadır (Çobanoğlu, 2003: 170-180). Atasözlerinin muhtevası şu şekilde maddelenmektedir:

¹⁹ Atasözlerinin tarihi dönemlerde nasıl kullanıldığı ve kaynaklarda nasıl geçtiği hakkında detaylı bilgi için bkz. (Oy, 1972: 117-221).

- Sosyal olayların nasıl olageldiklerini -uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak- tarafsızca bildirirler.
- Tabiat olaylarının nasıl olageldiklerini-uzun bir gözlem sonucu olarak- belirtirler.
- Sosyal olayların nasıl olageldiklerini uzun bir gözlem ve deneme sonucu olarak bildirirken bundan ders almamızı (açıkça söylemeyip dolayısıyla) hatırlatırlar.
- Denemelere ya da mantığa dayanarak doğrudan doğruya ahlak dersi ve öğüt verirler.
- Birtakım gerçekler, felsefeler, bilgece düşünceler bildirerek (dolayısıyla) yol gösterirler.
- Töre ve gelenekleri bildirirler.
- Kimi inanışları bildirirler (Aksoy, 1984: 21-22; Oy, 1972: 53-58).

Özkul Çobanoğlu söyleniş özelliği, kavram, ses yapısı, söz dizimi vb. konularda büyük ölçüde aynıyet gösteren fakat çeşitli nedenlerle farklılıklar gösteren Türk dünyası atasözlerini iki farklı tasnifte üç temel gruba ayırır (Çobanoğlu, 2003: 161). Buna göre atasözleri:

- Aynı hayat tarzını, dünya görüşünü, gelenek ve göreneklerini yansıtmada kullanılan atasözleri
 - Manası aynı olmakla birlikte söylenişinde birtakım farklılıklar bulunan atasözleri
 - Her Türk boyunun yaşadığı coğrafi ve kültürel atmosfere göre teşekkül eden atasözleri

Çobanoğlu'nun yaptığı bir diğer gruplandırma ise şu şekildedir:

- Açıktan açığa ahlaki amaç gözetip geleneksel tecrübe ve düşüncelere dayanan atasözleri (“Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer” vb.)
- Açıktan açığa öğüt vermeyen fakat düşünce dünyasında ibret verici uyarılar barındıran atasözleri (“Davulun sesi uzaktan hoş gelir” vb.)
- Bazı âdet ve gelenekleri düsturlaştırmış ve değişmez bir sistemetiğe oturtmuş olan atasözleri (“Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır” vb.)

3.4.1.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Atasözleri

- Açık boğaz aç kalmaz. (K.K. 33, 46, 48)

Yokluğunu her fırsatta dile getirmesini bilen uyanıklar her zaman geçinmenin bir yolunu bulabilir.

Açık avuz aç kalmaz. (Altınordu), Aç baaz aç kalmas. (Makedonya-Kosova)

Açuk avuz aç kalmas. (Kumuk), Agizi oçuk aç kalmas. (Uygur), (Çobanoğlu, 2004: 50).

- Açlık ayıya kaval çaldırır. (K.K. 24, 28, 38, 51)

Açlık karşısında en mağrur görünen kimseler bile kendilerinde beklenmeyecek şeyler yapabilir.

- Ağzuni açacağına gözünü aç. (K.K. 23, 35, 49, 56)

Çok konuşup hiç iş yapmamaktansa uyanık olup fırsatları değerlendirmek daha iyi sonuç verir.

- Aht eden tekeden süt sağar. (K.K. 6, 37, 65, 67, 72, 82)

Bir işi başarmak için sonuna kadar direnen kişi nihayetinde amacına ulaşır.

- Ak göt kara göt geçitte belli olur. (K.K. 23, 31, 53, 57)

Bir iş karşısında kişinin ne derece dirayetli olduğu ve bu işi yapmak istediği ancak büyük zorluklar sırasında anlaşılabilir.

- Akıl akıldan isttur. (K.K. 40, 49, 73, 82, 34)

Akıl akıldan üstündür. (Türkiye)

- Akıllı düşünene kadar deli işini aşırır. (K.K. 73, 77, 81, 82)

Yapacağı işin her detayını düşünmekten işe bir türlü başlayamayan kimseler harekete geçene kadar plansız hareket edenler işi çoktan bitirmiş olur.

Akıllı düşünene kadar deli çayı geçer. (Türkiye)
Akıllı akıl tüşüğeçe tentek işin körür. (Altınordu)
Akıllı uyun uylagansı, işer işin bötörgön (Başkurt)
Asli ankarsa iliççen uhmahhi tusa ta tuna. (Çuvaş)
Hıga sagınganca teere alıg sugni irtibizer. (Hakas)
Akıldı oylaganşa akımak suğa keter. (Kazak)
Oyçul oylonguça tabokelçi bel aşat. (Kırgız)
Ekilik oylap turgiçe ehmek sudin üzüp ötüptü. (Uygur), (Çobanoğlu, 2004: 70).

- Alluğun acımadığını peygamber sillesiylan govalar. (K.K. 29, 37, 38, 77, 79, 80)
Düşenin dostu olmaz anlamında kullanılır.

- Ateşin zorini gazan bilir. (K.K. 5, 26, 41, 65)
Bir zorluğu ancak kendisi gibi yaşayan bir başka kişi bilebilir.

- Atım at olana gada sahibi mat olur. (K.K. 45, 58, 49, 73)
Kişi yapması gereken bir işi deneyimsiz başka birine yaptırmaya kalkarsa neticede kendi zarar görür.

- Ayranum olsun sinek Bağdat'tan gelur. (K.K. 12, 25, 29, 61 78)
Kıymetli bir şey elde edildiğinde ondan pay çıkarmaya çalışacak istenmeyen kişiler muhakkak çıkacaktır.

- Bak anasını al danasını. (K.K. 11, 30, 34, 36, 50, 59)

Anasına bak kızını al. (Türkiye)
Enesini kör kızın al, karısın kör bözin al. (Çağatay)
Enesin kör de kızın al, eşiğin kör de törüg öt. (Afgan)
Anasına bah-gızını al, kırağına bah-bezini al. (Ahıska)
Enezi yamanıñ kızın alba, ejigi yamanbıñ üyine kirbe. (Altay)
Sabısın körıp atın al, anasın körıp kızın al. (Dobruca)
Kenarına bağıp bezin al, anasına bağıp kızın al. (Karay)
Anasın körıp kızın al, ayağın körıp asın al. (Kazak)

Milkini kör bozini al, anasını kör kızını al. (Özbek)

- Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur. (K.K. 10, 13, 42, 43, 50, 59, 12, 23, 31)

Bakılıp onarılan, emek verilen şeyler gün gelir yararlanılacak bir hal alır ancak bakımsız halde bırakılıp emek verilmeyen şeyler ise yok olmaya muhtaçtır.

Bakşanı kutseñ bag boladı, kutpeseñ jantak şıgadı. (Karakalpak)

Bağa bahsañ bağ olar, bahmayanda dağ olar. (Kaşkay)

Bağni baksañ bağ bolar, botman dahsar yağ bolar. (Özbek)

Bagı baksañ bag bolar, bakmazsañ dag bolar. (Türkmen)

Baksañ bag bolar, bolmisa tag bolar. (Uygur), (Çobanoğlu, 2004: 127-128).

- Baluk baştan kokar. (K.K. 33, 46, 48, 2, 14, 36, 50, 60, 65, 72)

Bir toplumda baştakilerin tutumları bozuk olduğu sürece toplum da baştakileri izleyip bu bozuk düzene ayak uyduracaktır.

Pula puseñçen seret. (Çuvaş), Balık baştan serey. (Başkurt), Balık kafadan koker. (Gagavuz), Palıh pazınañ pastı çistanidir. (Hakas), Balık başından sasır. (Karay), Balık bastan sasiydi. (Kazak), Balık başınan sasiyt. (Kırgız), Balık başıdan sasiydi. (Özbek), (Çobanoğlu, 2004: 130-131).

- Beyuk olup ahmak olacağına küçük ol da çakmak ol. (K.K. 6, 67, 68, 73, 77)

Heybetli ancak aklını çalıştırmayan bir kişi yerine küçük ancak gerektiğinde iş yapabilecek bir kişi daha faydalıdır.

- Bir kararda Allah durur. (K.K. 40, 73, 75, 82)

Bir işi yapmanın türlü yolları vardır ancak mutlak doğru olan yolu yalnızca Allah bilebilir.

- Bir kötünün yedi köye zararı var. (K.K. 4, 9, 41, 54, 65, 75, 77)

Kötü bir kimsenin yapacağı kötülük etrafındakilere de zarar verir.

Bir öşekçi bir orduyu bozar. (Altınordu), Bir münafık bir orduyu bozar. (Makedonya-Kosova), Bir korhak bir ordunu bozar. (Azerbaycan), Bir korkak orduyu bozar. (Kıbrıs), Bir korkak bir orduni bozar. (Uygur), (Çobanoğlu, 2004: 156-157).

- Baba evi sultan evi, koca evi zindan evi. (K.K. 12, 37, 61, 71)

Taş yerinde ağıdır manasına gelen, kişinin kıymetinin bilindiği yerde hor görülmediği ancak yabancı bir yere gittiğinde kötü muameleye maruz kalabileceğini belirten sözdür.

- Boku ne kadar türtersen o kadar kokar. (K.K. 33, 46, 48, 76)

Bir pisliğin üzerine ne kadar gidilip kurcalanırsa etrafa daha da pislik bulaştıracaktır. Dolayısıyla toplum içerisinde ayıpların ortaya dökülmesinde ziyade üzerlerinin örtülmesi makbuldür.

- Borç bini aştı mi tavuk eti yiyecesun. (K.K. 11, 30, 34, 36, 50, 59)

Zor durumda kalındığında insan temel ihtiyaçlarından bile vazgeçmelidir.

- Büyük durur, küçük konuşursa ev haraplığudur. (K.K. 10, 13, 50, 61 78)

Karar almada deneyimli büyükler yerine küçükler konuşur ve hareket ederse sonu hüsrarla sonuçlanabilir. Ayrıca bu söz, toplumdaki hiyerarşiyi belirlemesi açısından ataya verilen önemi göstermektedir.

- Cesaret bütün silahlardan isttur. (K.K. 2, 14, 15, 16, 19, 45, 52, 58)

Bir zorluğu başarmının mutlak yolu zorluğun üstüne cesaretle gitmekten geçer.

- Cumanun geleceği perşembeden belli eder. (K.K. 23, 31, 35, 53, 62)

Olacak olan her şey kendisini başka vasıtalarla önceden belli eder.

Perşembenin gelişi cumadan belli olur. (Türkiye)

- Dana bacağından çaruk olmaz. (K.K. 31, 35, 67, 68, 73)

Eğri oturan doğru konuşmaz anlamındaki bu söz, bir işi becerecek kapasitede olmayan kişilerden bu işi yapmalarını beklemenin abesliğini anlatır.

- Dostum benu saysun da bir kurtlu cevuz olsun. (K.K. 23, 35, 49)

Değer verilen kişiler karşısındakine aynı ölçüde değer verdiği sürece yaptıkları hatalar görmezden gelinir.

Dost beni bilsin de bir çürük elmayla bilsin. (Türkiye)

Dos meni ansin çirik kozman bolsa da. (Altınordu)

Dost beni bilsin de bir çürük elmayla bilsin. (Bulgar)

Dost meni Aysun bir kozunan onun da içi puk olsun. (Azerbaycan)

Dost meni yad edesin bir koz versin, o da içi pük olsun. (Kaşkay)

Dostum bir hoz ibersin, içinde mañzı bolmasın. (Türkmen), (Çobanoğlu, 2004: 222).

- Dünya haci hocadan gopar. (K.K. 9, 41, 65)

Dini istismar edip dilinden düşürmeyen kimseler aslında topluma en çok zarar veren kimselerdir.

- Düşman dostına mevlit okutmaz. (K.K. 6, 31, 34, 44, 73)

Karşısındakine zarar vereceği bilinen kimselerden iyi bir hareket beklemek nafiledir.

- El elden üsttür. (K.K. 6, 67, 68, 75)

El elden üstündür. (Türkiye, Gagavuz, Türkmen, Kıbrıs, Kırım Tatar), Akıl akıldan üstündür. (Türkiye)

At attañ artıh poladır. (Hakas), Kihi ürdüger kihi baar. (Yakut), Adam adamnan assa da, elden aspaydı. (Kazak), El üstünde el vardır. (Kaşkay), (Çobanoğlu, 2004: 236).

- Eşeğin çalıştığı at içindir. (K.K. 17, 32, 69)

Bir işi yaparken tüm zorlukları göğüsleyen kişiler aslında kendilerinden daha büyük ve kıymetli birine hizmet ettiklerinin farkında değillerdir.

- Eşek bağda geberur, zararı eve olur. (K.K. 23, 31, 35, 67, 68, 73)

Kişinin başına açacağı felaketler aslında sadece kendisine değil, etrafındakilere de zarar verir.

- Ezanda yüzi olmayanun namazda gözi olmaz. (K.K. 3, 8, 21, 37, 49, 63, 71, 78, 82)

Bir işi yapmaya niyeti olmayan kimseye iş zorla yaptırılmaz. Zorla köpek ava gitmez anlamına gelir.

- Gocagari eldikten sora dök başına pilavi. (K.K. 23, 31, 35, 67, 68, 73, 82)

Bir işi zamanında yapmadıktan ve iş işten geçtikten sonra yapılacak hiçbir şeyin faydası dokunmaz.

- Gocagari ölmekte, akli çömlekte. (K.K. 10, 13, 23, 31, 40, 67, 68, 73)

Mal canın yongasıdır sözüyle benzer anlama gelecek şekilde, en sıkıntılı durumda bile malının derdine düşen insanları anlatmak için kullanılır.

- Güli seven dikenine gatlanır. (K.K. 5, 9, 17, 19, 25, 36, 55, 60, 62, 68, 71, 79)

Gülü seven dikenine katlanır anlamında kullanılır.

- Hak belleduğun yolda yalauz gidecesun. (K.K. 25, 40, 73, 82)

Kişi inandığı yolda zorluklar karşısında yalnız kalsa da mücadele etmelidir.

- Huyuni bilmediğün atun ardından geçme. (K.K. 6, 67, 68, 73, 81, 82)

Sonu kestirilemeyen işlere kalkışmak kişiye büyük zararlar verebilir.

Huyunu bilmediğün atın ardında dolanma. (Türkiye)

Huyunu bilmediğün hayvanın ardına düşme. (Osmanlı)

Kılığın bilmegen malga yakın barma. (Başkurt)

Sırın bilmegen attıñ sırtınan jürme. (Kazak)

Sınanmıyan atın ardından geçilmez. (Kerkük)

Sırın bilmegen attıñ, sırtınan aylanba. (Karakalpak)

Halisin bilmegen atınga minme. (Karaçay)

Sınamagan otnıñ sirtidan ötma. (Özbek)

Sırını bilmedik atıñ sırtından aylanma. (Türkmen)

Huyini bilmegen atka yekin barma. (Uygur), (Çobanoğlu, 2004: 293).

- Karalar içerden beyazlar dışardan. (K.K. 25, 36, 40, 46, 58, 63)

Kişiye zarar verecek olan kötülükler genellikle yakından, iyiliği dokunacak olanlar ise uzaktan gelir.

- Kar da beyaz ama köbek sıçay istine. (K.K. 6, 67, 68, 73)

Bir kişinin güzel olarak gördüğü şey bir başkası için bir anlam ifade etmeyebilir, o kişi tarafından bozulabilir.

- Karga yüklü olmaz. (K.K. 10, 13, 42, 43, 50)

Sır saklayamayan kişiler karganın peyniri ağzında tutamaması gibi genellikle önemli ve kıymete değer bilgiye sahip olamazlar.

- Kari der tuz, herif der bız. (K.K. 24, 28, 38, 51)

Kadın bir şey istediğinde bunu karşılayamayan erkek mahcubiyetinden sıkıntıyla dolar.

- Kel iyi değil ama başa çıkınca çekecesin. (K.K. 17, 32, 69)

Hiç kimse başına kötülük gelmesini istemez ancak başa gelen çekilir.

- Kendin zengin olacağına kalbun zengin olsun. (K.K. 7, 11, 33, 35, 56, 67, 80)

Maddiyat karşılığı menfaatle elde edilecek dostluklar yerine gönül bağıyla kurulacak samimi dostluklar kişiye daha çok fayda sağlar.

- Kendinden korkan kişi adam eldirir. (K.K. 30, 34, 36, 63, 75, 82)

Kendi gölgesinden bile korkacak derecede iş yapma yeteneğinden yoksun olan kişiler bu basiretsizlikle karşılarındakileri çıldırtırlar.

- Kızı kendi halına bırakırsan ya davulcuya ya zurnacıya. (K.K. 3, 8, 35, 39, 41, 43)

Eğer bir iş karşısında deneyimsiz kimselere akıl verecek büyükler olmazsa yanlış kararlar alınabilir.

- Kimse yuzundeki garayı görmez. (K.K. 15, 16, 19, 45, 52)

Kişi olumsuz bir durumda hep karşı tarafı suçlar ancak hatayı kendisinde arama ihtiyacı duymaz.

- Kurt kocayınca köbeklere masgara olur. (K.K. 4, 6, 31, 34, 44, 73, 75, 76, 77, 82)

Güçlüyken herkesin kendisinden çekindiği kimseler gün gelip yaşlandıklarında güçsüz kimselerin alay konusu olurlar.

Börü karısa çıçkancıl bolot. (Afgan), Kurt kartaysa itlerge maskara bolur. (Dobruca), Aslan kocalanda kıçına karişka dalaşır. (Azerbaycan), Böri kartaysa, iytkе külki bolar. (Kazak), Karişkır kartaysa itke külkü. (Kırgız), Böri karısa, kuçukka külgu bolgan. (Özbek), Böri karısa itniñ külkisi keler. (Uygur), (Çobanoğlu, 2004: 370).

- Laflan pilav pişmez. (K.K. 33, 46, 48, 76)

Lafla peynir gemisi yürümez anlamında bir işi yapabilmek için emek harcanması gerektiğini belirtir.

- Olacak olan uşak bokundan bellidir. (K.K. 35, 53, 68, 79)

Bir işi başarabilecek kişi bunu tutum ve davranışlarıyla belli eder.

- Sinek adam eldirmez ama mide bulandırır. (6, 10, 13, 40, 45, 52, 67, 68, 73)

Koskoca bir güzelliğin kıymeti zararsız ancak sevimsiz bir şey tarafından yok sayılmaz ancak yarattığı huzursuzluk yeter de artar.

Sinek murdar dekul, yürek bulandırur. (Ahıska), Şıbin kişkene ama mide bulandıra (Dobruca), Sinek bir şey diildir amma mide bulandırır. (Gagavuz), Çibin murdar deyil amma gönül bulandırır. (Azerbaycan), Sinek de güçügdür ama mide bulandırır. (Kıbrıs), Çibin küçüktü ama mide bulandıra. (Kerkük), Sinek aram döğül ama, made bulandıray. (Urum), (Çobanoğlu, 2004: 423).

- Suyu alacasan dereden al, ırmaktan alma, kurur. (K.K. 31, 34, 61, 78)

Dere seni aramakta iken sen ırmağı arama sözü gibi, kişi kendisine değer veren küçük güzellikler yerine elde edemeyeceği büyük güzelliklerin peşinde koşarsa hem kendisine hem de küçük güzelliklere zarar vermiş olur.

- Şaşurmuş ördek kıçından suya dalar. (K.K. 12, 37, 61, 71)

Bir işin nasıl yapılacağını bilmeyen deneyimiz kişiler olmayacak davranışlarda bulunabilirler.

Buzulgan ördek artınan çamar. (Altınordu), Dalmasını bilmeyen ördek kıçından dalar. (Makedonya-Kosova), Aptırgan öyrak artı menan suma. (Başkurt), Aptarana kavakal kutan camna tet. (Çuvaş), Şaşka köpek kuyrugun talar. (Dobruca), Şaşkın öödek kıçça gidemiş. (Deliorman), Albırgan üyrek aldınan da artınan cüzer. (Karakalpak), Şaşkadın işi şaytanın işi. (Kırgız), Şaşgan ördek başi bilan, ham dumi bilan şongiydi. (Özbek), Aptırgan ürdek küti blen çumar. (Tatar), (Çobanoğlu, 2004: 437).

- Taşın ufağı beyumez, insanın ufağı beyur. (K.K. 29, 78, 79, 80)

Küçük zorluklar başlangıçta dert açıp baş ağırsalar da insanı olgunlaştırırlar.

- Yaşa bakma başa bak. (K.K. 23, 31, 35, 53, 55, 56)

Akıl yaşta değil baştadır anlamında, bir işi pek çok genç ve deneyimsiz olarak nitelendirilen kişi, yaşlı ve deneyim sahibi olduğunu iddia edenden daha iyi yapabilir.

- Yemişin iyisini ayılar yer. (K.K. 5, 24 26, 51)

Armudun iyisini ayılar yer anlamında kullanılır.

Cemişnin iygisinin kurt aşar. (Altınordu), Ahlatın iyisini ayılar yer. (Osmanlı), Armudun iyisini meşedeki aviler eydir. (Ahıska), Almanıñ asılın kort aşar. (Başkurt), En güzel armıtnı domızlar aşar. (Dobruca), Almanın iyisini domuzlar yer. (Gagavuz), Portakalın iyisin domuz yer. (Karay), Kögetni iğisin ayü aşar. (Karaçay), Almanıñ hubunu kurd yeyesi. (Kaşkay), Uzumniñ yahşisini it yeydi. (Özbek), Cimişniñ aslın it aşar. (Tatar), Yemişin iyisin hurt yer. (Urum), (Çobanoğlu, 2004: 91).

- Yol yürüme ilen biter. (K.K. 4, 17, 32, 69)

Zorluklar ancak kararlılıkla üstlerine gitmekle çözülür.

3.4.2. Deyimler

Deyim, Büyük Türkçe sözlükteki anlamıyla genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü anlam taşıyan söz öbeği, tabir olarak geçmektedir.

Deyimler, Ömer Asım Aksoy tarafından “Çekici bir anlatım kılığı taşıyan ve çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluklarıdır” olarak; Şükrü Elçin tarafından “Asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni kavramlar meydana getiren kalıplaşmış sözler” olarak tanımlanır (Aksoy, 1984: 642).

Deyimler, Pertev Naili Boratav (1978: 122) tarafından üç grupta incelenmektedir:

- 1) Atasözü çeşni taşıyan deyimler: İki ayağını bir pabuca sokmak
- 2) Bireylik hallerde uygulanan deyimler: Tut kelin perçeminden
- 3) Benzetmeli deyimler: Kerem’in arpa tarlası gibi yanmak

Deyim, Anonim halk edebiyatı ürünlerinden atasözü ile sıkça karıştırılmakta ve karşılaştırılmaktadır. Bu iki tür arasındaki fark şu şekilde açıklanabilir: Deyimlerin amacı, bir kavramı özel kalıp içinde ya da çekici, hoş bir anlatımla belirtmektir. Atasözlerinin amacı ise yol göstermek, ders ve öğüt vermek, ibret almamız için gerçekleri bildirmektir. (Oğuz, 2005: 151).

Deyimlerin biçim ve içerik özellikleri hakkında farklı araştırmacılar tarafından çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Deyimlerin özellikleri (Oy, 1972: 99-101; Aksoy, 1984: 37-49; Elçin, 1986: 643-644) aşağıdaki maddeler halinde listelenebilir:

- Deyimlerdeki kelimeler değiştirilip yerlerine anlamdaş da olsa başka kelimeler getirilemez. Örneğin; Tanrı misafiri yerine Allah misafiri denmez.
- Deyimlerin çoğu mastar halindedir. Örneğin; dile düşmek, göze girmek...
- Deyimlerde kullanılan fiil, her hangi bir zaman kipinde çekimlenebilir. Örneğin; kaş yaparken göz çıkardı/çıkarmak/çıkarcaksın

- Deyimlerdeki kelimelerin bir kısmı isim veya fiil çekimlerine girer. Örneğin; anasından/anamdan emdiği/emdiğim süt burnundan/burnumdan geldi.
- Kalıplaşma sebebiyle fiil çekimine girmeyen az sayıda da olsa deyim vardır. Örneğin; ayıkla pirincin taşını, vur patlasın çal oynasın...
- İyelik ekleri ile kurulan deyimler de vardır. Örneğin; el-i açık, el-i sıkı...
- Aynı kelimenin tekrarı ile yapılan deyimler de vardır. Örneğin; günü gününe, pisi pisine...
- Kafiyeyle bir söyleyişe sahip deyimler de bulunmaktadır. Örneğin; azıcık aşım kaygısız başım, havada bulut sen onu unut
- Deyimlerde biçimsel açıdan eski kalıplar da kullanılır. Örneğin; ne idüğü belirsin, neme bir iş...
- Bazı hikâye ve fıkraları anımsatan deyimler de bulunmaktadır. Örneğin; Halep ordaysa arşın burada, Ali Cengiz oyunu...
- Bazı gelenekleri anlatan deyimler de bulunmaktadır. Örneğin; çileden çıkmak, tabanları yağlamak...
- Hiçbir fiil kipini taşımayan deyimler de vardır. Örneğin; kel başa şimşir tarak, nohut oda bakla sofa...

3.4.2.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Deyimler

- Afgurmak (K.K. 3, 4, 5, 13, 15, 16, 17, 21, 34, 36, 38, 45, 47, 55, 61, 67, 82)
Köpek havlaması anlamına gelip kişi karşısındakini kızdırmak için kullanır.
- Ağzını bıçak açmamak (K.K. 3, 4, 5, 8, 9, 13, 15, 18, 19, 23, 33, 36)
Kırgınlıktan, üzüntüden ya da herhangi bir sebepten ötürü söz söyleyecek durumda olmamak.

- Ağzi var dili yok (K.K. 3, 4, 5, 7, 12, 16, 19, 22, 29, 47, 49, 71, 73, 77, 82)
Sessiz, sakın, kendi halinde kimseler için kullanılır.

- Ağzuni aramak (K.K. 3, 4, 5, 8, 10, 11, 12, 14, 16, 31, 33, 39, 44, 50)
Karşısındakini kurnazca kandırarak ağzından laf almaya çalışmak.

- Ander galmak (K.K. 2, 3, 5, 6, 10, 14, 19, 27, 38, 41, 53)

Olmaz olsun, anlamına gelen bir tür beddua.

- Armalar marmalar yanay Milonlar (K.K. 6, 67, 68, 73)

İşler içinden çıkılmaz bir hal aldığında söylenen söz, (Milon Esiroğlu beldesi sınırlarında bir yerleşim yeridir.)

- At beyuk, göt kovuk (K.K. 47, 77, 81, 82)

Yapılacak işin çok büyük olduğunu ancak eldekinin çok az bir miktarda olduğunu belirtir.

- Attan enı da eşşeğe binmek (K.K. 10, 13, 42, 43, 50, 59, 12, 23, 31)

Eldeki bir imkânı kaybedip ondan daha alt seviyede bir şeye sahip olmak anlamına gelir.

- Ayağı gaymak (K.K. 2, 14, 36, 50, 60, 65, 72, 74, 76, 79, 82)

Talihsizlik sonucu işlerin kötü gitmesi neticesinde kullanılır.

- Başında bir tek yerdeki çimenler bitmemek (K.K. 40, 73, 75, 82)

Başına her türlü felaketin, sıkıntının gelmesi sonucu isyan edilmesi durumunu ifade eder.

- Boyi bacadan aşmak (K.K. 12, 37, 61, 71)

Kişinin gücünün yetmediği durumları ifade eder.

- Burni bokta kanatlari havada (K.K. 33, 46, 48, 76)

Aslında çok zor durumda olmasına rağmen burnundan kıl aldırmayan kimseler için kullanılır.

- Davun yemek (K.K. 10, 13, 30, 34, 36)

Beddua anlamında, karşı tarafa lanet etmek

- Dirlik vermek (K.K. 14, 15, 16, 19, 34, 44, 67, 68, 75)

Rahat, huzur vermemek

- Dokuz gafulu birden atlamak (K.K. 17, 32, 69)

Bir işi yapması gerekirken aynı anda birden çok işle ilgilenip bir şey elde edememek

- Ekmeğin eziğinlen güneşin gözüne bakmak (K.K. 9, 17, 19, 25, 36)

Elindeki imkânsızlığa aldırış etmeden boyundan büyük işlere kalkışmak

- Elin ağzına bakmak (K.K. 3, 8, 15, 16, 19, 31, 34, 44, 73, 75, 76, 77, 82)

Karşısındakini dinlemeyip başkalarının dolduruşuyla hareket etmek

- Ellerin davada gözlerin havada (K.K. 67, 68, 73)

Yapılması gereken bir işe tam anlamıyla gereken özeni göstermemek

- Et tırnak olmak (K.K. 1, 2, 3, 4, 5, ...)

Birbirine candan bağlı olmak

- Evi çatallarla dolmak (K.K. 33, 46, 48, 76)

Başına binbir türlü sıkıntı gelsin, her biri başka birine sebebiyet versin anlamındaki beddua

- Gaptan gaba boşaltmak (K.K. 6, 65, 67, 73, 80, 82)

Başına türlü felaketler gelmesi sonucu yavaşça her şeyini kaybetmek

- Garanluğa taş atmak (K.K. 2, 14, 15, 16, 19, 21, 28, 44, 57, 70)

Bilinmeyen hakkında tahminde bulunmak

- Gili gılina olmak (K.K. 1, 2, 3, 4, 5, ...)

Bir işi ucu ucuna yapmak

- Göti yorozdan görünmek (K.K. 1, 2, 3, 4, 5, ...)

Maddi gücü olmadığı halde boyundan büyük işlere kalkışmak

- Götü gitmez ağzı durmaz (K.K. 7, 11, 30, 32, 69)

Çok ve boş konuşan insanlar için kullanılır.

- Hazebini vermek (K.K. 1, 2, 3, 4, 5, ...)

Müstahakını vermek anlamında olumlu, olumsuz hak ettiğini bulmak

- İpten gazıktan gitmek (K.K. 6, 67, 68, 73)

Olmayacak işlerle ilgilenilmesi sonucu başına felaket gelmek

- Karnını sirkeye koy paça yaparsın (K.K. 33, 46, 48, 76)

Elde edemeyeceği bir şeyi isteyen kişilere cevaben verilen avucunu yalarsın anlamında söz

- Kırk tövbeyi bir vurmak (K.K. 4, 9, 41, 54, 61, 74)

Yapılan işten duyulan büyük pişmanlığı ifade eder.

- Maldan saymak (K.K. 1, 3, 4, 5, 6, 7, ...)

Kendini yükseklerde görmek

- Namı ortalığı tutmak (K.K. 1, 3, 4, 5, 6 ...)

Yaptıklarıyla etrafına korku salıp kendine karşı saygı duyulmasını sağlamak

- Nasih Nusih tövbesi olsun (K.K. 42, 43, 45, 52)

Aklı başında bir kimsenin ömrünün sonuna kadar yaptığı işlerden pişman olması ve bu doğrultuda mağfiret dileyip ömrünü ona göre idame etmesi

- Oysallanmak (K.K. 6, 10, 13, 27, 40, 67, 68, 73)

Uyuşuk davranmak

- Soradan görme gâvurdan dönme (K.K. 5, 24, 26, 51)

Sonradan görme insanlar fazla iyi niteliklere sahip değildir anlamındaki söz

- Taban etmek (K.K. 17, 24, 32, 51, 69)

Yürümek

- Tersine mesebine iş yapmak (K.K. 6, 67, 68, 73, 82)

Yapılması gerekenin aksine hiç istenmeyecek şekilde iş yapmak.

- Tuzsuz helva gibi yürümek (K.K. 3, 18, 37, 61, 71)

Hasta gibi güçlkle ayakta durmak, bitkin ve perişan halde olmak

3.5. Bilmeceler

Bilmece, sözlük anlamıyla bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulmayı dinleyen veya okuyana bırakan oyun, muamma olarak tanımlanmaktadır.

Bilmeceler Şükrü Elçin tarafından “Tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hadiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nevinden mücerred kavramlarla dini konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla düşünce, muhâkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözler” olarak tanımlanır (Elçin, 1986: 607).

Sözlü halk kültürünün önemli bir unsuru olup, en az iki kişi tarafından oynanan bilmeceler hakkında Dîvânü Lûgat’it-Türk’te tabuzgu, tabuzguk, tabzug, tabızmak vb. terimler kullanılırken Anadolu sahasında genellikle bil- ve tap- kökünden gelen sözcükler kullanılmaktadır (Şimşek, 2003b: 222, Türkyılmaz, 2007: 23).

Bilmece ilk bakışta bir “oyun” türü sanılsa da bilmeceyi oyundan ayıran özelliği bir soru bölümünü barındırmasıdır. Bu sorunun cevabı ise bellidir. Tüm nazımlı bilmeceler çoğu kez 7-8’li hece dizelerden meydana gelirler. Bilmecenin kelime sayısı arttıkça, ölçü, uyak gibi öğeler de bilmecenin içine girer.

Bilmeceler hakkında araştırmacılar tarafından çeşitli tasnifler yapılmıştır. L. Sami Akalın “Erzurum Bilmeceleri” (1954) adlı çalışmasında yaptığı bilmece tasnifinde bilmeceleri mani, mısra, beyit ve kıtadan uzun bilmeceler olarak dört ana başlık altında toplamıştır. Ancak yapılan bu tasnifte tüm bilmeceler manzum olarak düşünülmüş ve mensur bilmeceler değerlendirilmemiştir (Şimşek, 2003b: 229). Şükrü Elçin tarafından yapılan tasnifte bilmeceler şöyle sınıflandırılmıştır:

- Tabiat ve tabiat hadiseleri ile ilgili bilmeceler
- Bitkiler ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler
- Hayvanlar ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler
- İnsan ve insan uzuvları ile ilgili bilmeceler
- Manevi dini unsurlarla ve diğer kavramlarla ilgili bilmeceler (Elçin, 1970: 81-88).

Pertev Naili Boratav, (1978: 109) bilmeceleri, anlatı/ söyleyiş özelliklerine göre şu şekilde gruplandırır:

- 1) Başlangıçları kalıplaşmış olanlar:

a) “metel metel”, “mesel mesel”, “bilmece bildirmece”, “tap tapmaca” gibi türün adı anılarak başlayanlar

b) “Benim bir oğlum var, benim bir kızım var” vb. sözleriyle başlayanlar (Oğul veya kız bulunması gereken nesneye işarettir.

c) “Bir acayip nesne gördüm” diye başlayanlar (Burada bilmeceyi soran, herkesçe bilinen bir nesnenin bilmece metninde olağanüstü, garip, acayip niteliklerle tanımlanacağını haber vermek ister)

d) “Ol nedir kim?” sorusu ile başlayanlar

2) Soruları ses taklidine dayanan bilmeceler: “Vınnnn...vıt... Bunu bilmeyen it” (Sapan taşı)

3) Kelime oyunlarına dayanan bilmeceler: “Tiren gelir is diye, makinist vurur tan diye, kömürcü anahtarı kaybetmiş, kondüktör bağırır bul diye (İstanbul)” (Boratav, 1978: 110-111).

Pertev Naili Boratav, bilmeceleri içeriklerine göre şu şekilde gruplar: (Boratav, 1978: 112-113).

1) Alfabenin belli harflerinin ya da işaretlerinin bulunmasını isteyen bilmeceler: “İstanbul’da bir tane, İzmir’de iki tane, Sivrihisar’da pek çok, Almanya’da hiç yok” (i harfi)

2) Bir bilmecede birkaç nesneye değgin soru bulduran tipler: “Tarlası beyaz, tohumu siyah, elle dikilir, dille biçilir” (Kâğıt, mürekkep, yazı, okuma)

3) İnsan vücudunun çeşitli yerleri, çözümün bulunmasını güçleştirmek için, karikatürümsü bir anlatımla tanımlanır: “Yedi delikli tokmak. Bunu bilmeyen ahmak” (Baş)

4) Soyut bir kavramı tanımlayan bilmeceler: “Şıpıl şıpıl sudan geçtim, şıptısını duymadım. Yeşil çimen üstünde kumaş biçtim, kırptısını bulmadım” (Rüya)

Bilmeceler hakkında yapılan bir başka tasnif Âmil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz tarafından yapılmıştır. Tasnifler arasında taşıdığı ana ve alt başlıklarında maddi ve manevi pek çok unsura yer vermesi ve halkbilimi derleme kılavuzu düzeninde hazırlanmış olması bakımından yapılan tasnif tafsilatıyla dikkat çekicidir. Bu tasnife göre bilmeceler ana başlıklarıyla şu şekildedir:

- Dini, kutsi ve bazı manevi hususiyetlerle ilgili bilmeceler

- Gökyüzü, yeryüzü ve madenlerle ilgili bilmeceler
- Bitkilerle ilgili bilmeceler
- Hayvanlarla ilgili bilmeceler
- İnsanlarla ilgili bilmeceler
- Giyim kuşam ve süsle ilgili bilmeceler
- Yiyecek ve içeceklerle ilgili bilmeceler
- Yakacak ve aydınlanmayla ilgili bilmeceler
- İnşai hususiyet ve aydınlanmayla ilgili bilmeceler
- Ev içi eşyasıyla ilgili bilmeceler
- Âlet ve edevatla ilgili bilmeceler
- Çeşitli bilmeceler (Çelebioğlu ve Öksüz, 1979: 337-339).

İlhan Başgöz, Türk Bilmeceleri adlı çalışmasında farklı bir tasnif yoluna giderek aynı anda bilmeceleri alt ve ana başlıklarda hem yapı ve söz dizimi hem de fonksiyonlarına göre sıralama yoluna gitmiştir. Başgöz'ün bilmeceler hakkında yaptığı tasnif ana başlıklarıyla şu şekildedir:

- Tek karşılığı olan bilmeceler
- Karşılıkları birden çok olan bilmeceler
- Bilgi ölçen bilmeceler
- Sözcüğün parçası üzerine kurulan bilmeceler
- Şaka alay bilmeceleri (Başgöz, 1993: 7-8).²⁰

Bilmecelerin ilk yaratıcılarının kim olduğu bilinmemektedir. Ancak, Kars'ta ünlü âşık Çıldırılı Şenlik'in torunu Yılmaz Şenlik'in bir bilmecesi bulunmaktadır: “Bugün ben bir nesne gördüm: bak etrafı kırmızı nefesi var, canı yoktur, akar kanı kırmızı’ (Çay)” (Boratav, 1978: 116). Âşık fasıllarında asılan manzum muammalar dışında bilmeceler anonimdir ve tüm sözlü kültür ürünleri gibi ağızdan ağıza dolaşarak günümüze kadar aktarılmışlardır. Ancak günümüzde teknolojik gelişmeler ışığında bilmeceler diğer tüm edebi ürünler gibi yazıya, hatta elektronik ortama aktarılmışlardır.

²⁰ Türkiye sahasında bilmece konulu yapılmış çalışmalar ve tasnifler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Türkyılmaz, 2007: 34-50, 74-90).

Bilmeceler şekil özellikleri bakımından manzum ve mensur olmak üzere iki şekilde de görülebilmektedir. Mensur cümlelerden oluşan bilmeceler bir veya birden fazla cümleden oluşabilmekte, bazı mensur cümleler konuşma şeklinde diyalog halinde olabilmektedir. Manzum bilmeceler ise genellikle dörtlük formunda olmalarına karşın beyitler halinde kurulu bilmeceler de bulunmaktadır. Ölçü bakımından genellikle yedili hece ölçüsüne sahip olmalarına karşın üçle on birli hece ölçüsü arasında değişen yapıları vardır. Bilmecelerin dili sadedir ve toplumun her kesiminden her yaşta insan bilmecelerde yer alan sözcüklerin anlamını bilir. Bilmecelerde tıpkı manilerde olduğu gibi kafiyeyi yakalayabilmek adına doldurma kelimeler, dizeler bulunabilmektedir. Kelime oyunlarına yer verilip bilmecenin cevabı sorunun içerisine gizlenebilir. Bazı bilmecelerde önceki mısraın son kelimesi bir sonraki mısraın ilk kelimesiyle aynı olup zincirleme adı verilen bilmece türünü oluşturur (Şimşek, 2003b: 237-240; Türkyılmaz, 2007: 185-189).

Bilmeceler yüklendikleri oyun işlevleri sayesinde toplumun zihin gelişimlerinde büyük öneme sahiptirler. Cevap sürelerinin sınırlı olması insanları düşünmeye sevk etmektedir. Cevabın bilinmemesi halinde soru ögesi olan şeyin canlı mı cansız mı, yenen bir şey mi yoksa cansız bir nesne mi olduğu ipuçlarıyla verilir. Bilmeceyi bilen kişiler önceden belirlenen ödülle mükâfatlandırılır. Bu bağlam göz önüne alındığında Türk Dünyasının kültürel belleğinde pek çok ortak bilmecenin yer aldığı bilinmektedir (Ersoy, 2002b: 60-64).

Dilek Türkyılmaz, bilmecelerin sosyal oturma alanları olduklarını ve en az iki kişi arasında geçiyor olmaları nedeniyle bir verici ve bir alıcı arasında gerçekleşen iletişimsel bir sürece sahip olduklarını belirtir. Türkyılmaz'a göre bir bilmece için oluşturulacak iletişim modelinde şunların bulunması gereklidir:

- Bilmeceyi soran (verici)
- Bilmeceyi cevaplayan (alıcı)
- Bilmece soran ile cevaplayan arasında bilmece metninde yapısal ve işlevsel olanla kalıplaşmış iletişimsel ilişkiler
- Bilmeceyi soracak kişinin tekerlemeyle alıcıların dikkatini bir noktaya toplaması
- Alıcının ipuçlarıistemesi
- Vericinin ipuçlarınıiletmesi

- Bilmecenin cevaplanması
- İletişim için kullanılan araçlar ve yollar (mendil, ip, sopa, kibrit vb. aksesuarlar)
- Bilmeyeceyi bilemeyeceye söz ve fiilen ceza uygulanması (Türkyılmaz, 2007: 230).

3.5.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Bilmeceler

Bir küçük odacık

İçi dolu yongacık (Ağız) (K.K. 6)

Küçüçük odacık

İçi dolu yongacık (Batı Trakya), (Türkyılmaz, 2007: 456).

Karaoğlan kapıyı bekler (Anahtar) (K.K. 23)

Bağlarım onu yürür

Çözerim onu durur (Ayakkabı) (K.K. 10)

Bağlayırsan kelir, acırsan durur (Gagavuz), (Türkyılmaz, 2007: 511).

Yedi delikli tokmak

Onu bilmeyen ahmak (Baş) (K.K. 3)

Bir tokmagım bar, yedi delikli (Dobruca)

Edi delikli susak, Onu bilmeen ahmak (Gagavuz)

Bir tobıkta ceti cirtın (Kazak)

Yeddi deligli tohmag, Onu tapmayan ahmag (Azerbaycan)

Yeddi dellüklü tohmah, Bunu bilmeyen ahmak (Kerkük), (Türkyılmaz,2007: 458-459).

Meşede doğar, büyür

Eve gelir don giyer (Bel) (K.K. 42)

Isırganlıkta bildircim oynar (Bit) (K.K. 11)

Ormancığın içinde bir güdük domuz (Batı Trakya)
Kora ağaçda altayak eçki (Karaçay)
Kara urmanda kırık ürdek (Tatar)
Togay içida tongız (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 354-355).

Karşıdan atlı gider
Atı parlatır gider
Âleme selam verir
Bizi ağlatır gider (Cenaze) (K.K. 29)

Buradan bir atlıgeşti
Agzıpolatdı geşti
Mana selam vermedi
Agzıkilitdi geşti (Azerbaycan), (Türkyılmaz, 2007: 709).

Dal üstünde kilitli sandık (Ceviz) (K.K. 38)

Terek üstünde kilitli sandık (Kırım)
Ağaç üsdünde, Kiligli gasa (Kıbrıs)
Dal üstünde kilitli sandık (Dobruca)
Kazık üstünde kilitli sandık (Batı Trakya), (Türkyılmaz, 2007: 405).

Ben giderim o gider
Para kadar iz eder (Baston) (K.K. 8)

Ben giderim o gider
Önümde dum dum eder (Baston) (K.K. 15, 22, 27, 40, 72)

Ben giderim o gider, Para para iz eder (Makedonya-Kosova-Batı Trakya),
(Türkyılmaz, 2007: 512-513).

Ben giderim o gider
Önümde tin tin eder (Gölge) (K.K. 78)

Men hem ketip baramen, U hem ketip baradi (Afgan)

Ben ciderim o cider, Arkama bi ız cider (Makedonya-Kosova), (Türkyılmaz, 2007: 691-692).

Tavanda takır tukur

Ben sandım halı dokur (Fare) (K.K. 12)

Tavanda takır tukur, Sanırsın çilim dokur (Makedonya-Kosova)

Ev içinde takır tukur, Ben zannettim döşek dokur (Bulgar), (Türkyılmaz, 2007: 309).

Benim bir dedem var

Kırk yamadan donu var (Fırın) (K.K. 37)

Canlı biner cansıza

Cansız da imansıza (Gemi) (K.K. 45)

Canlı miner cansızga, Cansız keter yolsızga (Karay)

Canlıbiner cansızga, Cansız keter yolsuzğa (Kırım Tatar)

Conlı minar consızga, Consız ketar yolsızga (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 701).

Bir küçücük mil taşı

Dolanır dağı taşı (Göz) (K.K. 51)

İçi küçük nam taşı, Dolanır dagi taşı (Makedonya-Kosova)

Birce gırh mit daşı, Dolanar dağıdaşı (Azerbaycan), (Türkyılmaz, 2007: 476).

Nar tanesi nur tanesi

Yeryüzünün bir tanesi (Güneş) (K.K. 30, 34)

Yer altında kırmızı baluk (Havuç) (K.K. 33)

Yeraltında altın direk (Havuç) (K.K. 28, 44)

Yer altında sarı biz (Azerbaycan)
Yer altında kırmıziminare (Makedonya-Kosova)
Cer astında katara kazık (Karakalpak)
Cer túbünde kızıl kösew (Karaçay)
Yer astida altun kazuk (Uygur)
Yer tagıda oltın kozık (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 380).

Ezan okur namaz kılar

Avrat alır nikâh kıymaz (Horoz) (K.K. 11, 30)

Ezan okur, sabah kılmaz, Kadı olur, nikâh kıymaz (Makedonya-Kosova)
Ezan ohur namaz kılmaz, Arvad alar kebin kurmaz (Güney Azerbaycan)
Ezan okur namaz gılmaz, Gadın alır nikâh kıymaz (Kıbrıs)
Ezan ohur namaz kılmaz, Arvad alınikah kıymaz (Kerkük), (Türkyılmaz, 2007: 388).

Dört kardeş bir göle taş atar (İnek memesi)(K.K. 33)

Çektim ip gibi

Geldi küp gibi (Kabak) (K.K. 69)

Attım ipleri, Tuttum küpleri (Başgöz, 1993: 423).

Uzun Osman düzde yatar

Uşakları bizde yatar (Asma kabağı) (K.K. 67)

Şekere benzer tadı yok

Gökte uçar kanadı yok (Kar) (K.K. 35)

Sudan ayaz, Şekerden beyaz (Kıbrıs)
Süytiden durı, Pahtadan ak (Türkmen)
Sutdan tınık, Pahtadan ok (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 273).

Yeraltında kutu kaynar (Karınca) (K.K. 42)

Yer altında bulgur kaynar (Başgöz, 1993: 457).

Arkada kazan kaynayı (Altay), Yer altında kum kaynar (Bulgar)

Tik cazıda ködezim haynapça (Hakas), Coldo köçö kaynayı (Kırgız), (Türkyılmaz, 2007: 361-362).

Allah yapar yapısını

Bıçak açar kapısını (Karpuz) (K.K. 81)

Cüneş açar yuvasını, Bıçak açar kapısını (Makedonya-Kosova)

Alla yapa yapısını, Demi kilit açar kapısını (Deliorman)

Alla yabar yapkıçın, Pıçak açar kapısını (Tatar)

Alla yapar yapısını, Demir açar kapısını (Romanya-Bulgaristan)

Alma yapar yapusun, Pıçak açar kapusun (Kırım Tatar), (Türkyılmaz, 2007: 418-419).

Kat kat döşek

Bunu bilmeyen eşek (Kitap) (K.K. 21)

Kat kat döşek, Onu bilmeyen eşek (Dobruca)

Uyum uyum töşek, Onu bilmegen eşek (Kırım Tatar)

Kalaw kalaw töşekle, Anı bilmegen eşekle (Karaçay Malkar), (Türkyılmaz, 2007: 669).

Dalda durur, elde durmaz (Kuş) (K.K. 77)

İstanbul'da süt pişti

Kokusu buraya düştü (Mektup) (K.K. 18)

Başka memlekette pişer, Kokusu buraya düşer (Bulgar)

İstambulda kaz pişe, Kokusu manga yetişer (Dobruca, (Türkyılmaz, 2007: 671).

Hanım içeride

Saçı dışarıda (Mısır) (K.K. 49)

Dedem içerde, Sakalı dışarıda (Başgöz, 1993: 640)

Gelin içeri, Saçları dışarı (Bulgar)

Pirem pirem içinde, Seggalı pirem içinde (Azerbaycan)

Sarıboy bobom içkari, Sokolları taşkari (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 445).

Yeraltında sakallı dede (Pırasa) (K.K. 47)

Yeraltında saçlı hoca (Pırasa) (K.K. 38)

Sakalli baba yer altında (Makedonya-Kosova), (Türkyılmaz, 2007: 389).

Dedemin etekleri

Süpürür hendekleri (Rüzgâr) (K.K. 30)

Kapıyı açtı

Koyverdi kaçtı (Rüzgâr) (K.K. 44)

Benim bir ustam var

Çalışır yonga çıkarmaz (Saat) (K.K. 24)

Bir şeyim var, vurur vurur yonga dökmez (Başgöz, 1993: 692)

Barzam barzam, ol lo cerge tuştaydım (Altay), (Türkyılmaz, 2007: 583).

Yeraltında kilitli sandık (Tabut) (K.K. 52)

Col boyunda kirtli sandık (Dobruca), Col üstünde kirtli kübür (Karaçay)

Er togıda höl tongak (Özbek), Cir astında yabık sandık (Tatar), (Türkyılmaz, 2007: 714).

Dört duvardır beş değil

Başı sudan hoş değil (Sabun) (K.K. 58)

Dört köşedir beş değil, Başı sudan hoş değil (Başgöz, 1993: 695).

Dert çüseli beşdil, Suda başı hoşdi (Makedonya-Kosova)

Dört köşedi beşdöğü, Sudan başı hoş döğü (Kerkük), (Türkyılmaz, 2007: 586).

Oturdum dibine

Uydurdum deliğine (Sandık) (K.K. 34)

Oturdum üynüne, Uydurdum deliğine (Bulgar), (Türkyılmaz, 2007: 587).

Bir küçücük fırtına

Atlar babamın sırtına (Sepet) (K.K. 17)

Çat şuraya çat buraya

Çat kapının dibine (Süpürge) (K.K. 36)

Fişüte, fişberi, Kapı arkasındadır yeri (Makedonya-Kosova), (Türkyılmaz, 2007: 589).

Dedem deve

Girmez eve

Kes kafasını

Girsin eve (Şemsiye) (K.K. 46)

Burada vurdum kılıcı

Halep'te oynar ucu (Şimşek) (K.K. 60)

Dağdan gelir hure hüre

Domuzları süre süre (Tarak) (K.K. 51)

Dağdan dak gibi

Kolları budak gibi
Eğilir su içmeye
Bağırır oğlak gibi (Tokmak) (K.K. 60)

Elemez melemez
Ocak başına gelemez
Gelse de duramaz (Yağ) (K.K. 64)

Elenmez bellenez, Ateş kenarı gelemez
Gelse de duramaz, Eski halinde kalamaz (Makedonya-Kosova)
Şaybur-şaybur borkoldoy baatır
Taşka koysan erip ketet
Suuga salsan tonup kalat (Kırgız)
Sarığ-ku altın emes, Erir birok kar emes (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 548).

Yeraltında yağlı kayış (Yılan) (K.K. 70)

Cer astında maylıkayış (Dobruca), Çazıda çığlığ haas (Hakas)
Cer astında cezdem kamışı catır (Kazak), Yer tagida moylu kayış (Özbek)
Yer astında yağlı çibık (Türkmen), (Türkyılmaz, 2007: 333-334).

Altından su içerim
Üstünden çayır biçerim (Koyun) (K.K. 37)

Altı bulag içerler, Üstü zemi biçerler (Azerbaycan)
Üstü örtü biçili, Altı şattu içili (Kerkük), (Türkyılmaz, 2007: 328).

Bağlarım durur
Çözerim yürür (Çarık) (K.K. 82)

Barmak barmak yapisi
Göge bakar kapisi (Sepet) (K.K. 28)
Uzun biber içi tüter (Sigara) (K.K. 53)

Garadır guzgun

Kuyruğu uzun (Tava) (K.K. 47)

Vurursun vurursun gözünden yaş çıkmaz (Davul) (K.K. 63)

Elime sığar çuvala sığmaz (Fırın küreği) (K.K. 78)

İdi midi

Diş kapının kiliti

Kız Allah aşkına söyle

Akşam gelen kim idi? (Uyku) (K.K. 52)

Filidi filidi, Akşam evinize gelen kimdi (Başgöz, 1993: 827)

Ay meledi meledi, Kapı üstüne çilidi, Size akşam celen çim idi (Makedonya-Kosova), (Türkyılmaz, 2007: 689).

Yusuf Yusuf Yusufklar

Yusuf'u yedi kurtlar

Munzurından ot otlar

Tepesinden yumurtlar (Buğday) (K.K. 59)

Ah bu yurtlar bu yurtlar, Yusufu yiyen kurtlar

Tırnağından su içer, Boynuzundan yumurtlar (Başgöz, 1993: 438).

Uzun uzun yurtlar, Husn-i Yusufi yedi kurtlar

Tırnağından su içer, Tepesinden yumurtlar (Bulgar)

Bala-bala balalar, Bala boylısalalar

Tuyağınan suv işip, Müyizinen balalar (Karakalpak)

Putagısayın uyası, Uyasısayın tukumu (Kırgız), (Türkyılmaz, 2007: 439).

Ezan okur namaz kılmaz

Kari alır nikâh kıymaz (Horoz) (K.K. 77)

Ezan ohur namaz kılmaz, Arvad alar kebin kurmaz (Azerbaycan)

Namazsız azan aytadı, Bir tayfun eldin moldosu (Kırgız)
Azon aytar, Namaz okımas (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 338).

Zenginler cebine kor

Fakirler sokağa atar (Sümük) (K.K. 23)

Namaz kılmaz cemaatin önüne geçer (Cenaze) (K.K. 22)

Abdes alır namaz kılmaz, Cemaadden geri durmaz (Kıbrıs)

Ebdes alır namaz kılmaz, Cem'etten geri kalmaz (Kerkük)

Abdes alır namaz kılmaz, Kendisi imam önünde oturur (Dobruca),
(Türkyılmaz, 2007: 709).

Dam istinde bir kalbur göz (Yıldız) (K.K. 25)

Kiremitler üstünde bir kalbur yumurta (Başgöz, 1993: 852)

Çeremitlik üstünde bi kaubur kos (Makedonya-Kosova)

Dam üstünde bir kalbur yumurta (Batı Trakya), (Türkyılmaz, 2007: 259).

Tarlada uşacuklar

Belinde bıçacuklar (Mısır) (K.K. 51)

Dam üstünde uşacuklar

Başlarında şapkacıklar (Çivi) (K.K. 55)

Yol üstünde kaynar kazan (Karıncaya yuvası) (K.K. 80)

Yer altında küflü dede (Pırasa) (K.K. 73)

Yer altında babam sakalı (Bulgar)

Sakal'l'i baba yer altında (Makedonya-Kosova), (Türkyılmaz, 2007: 389).

Evi sırtında ayakları garnında (Salyangoz) (K.K. 76)

*Evi sırtında, Ayağı karnında, Gözü boynuz, İzi yıldız (Başgöz, 1993: 704).
Arkasına üyün alıp cüre (Dobruca), Üyü birgesine cürüngen kimdi (Karaçay)
O hansı heyvandı yuvasını çiyinde gezdirir (Azerbaycan), (Türkyılmaz,
2007: 368).*

Bir avuç şeker dünyayı eker (Kar) (K.K. 3)

Dağdan gelur taştan gelur

Bir kükremiş aslan gelur (Sel) (K.K. 11)

*Dağdan gelir dağ gibi, Kolları budak gibi, Eğilir su içmeye, Bögürür oğlak
gibi (Başgöz, 1993: 715)*

*Dağdan gelir dağkimin, Kolları butak kimin, Eğilir su içmeye, Bir yıldır
ulag kimin (Güney Azerbaycan)*

*Dagdan geler dag kimin, Golları pudak kimin, Egiler suv içmeğe, Bagırar
ovlak kimin (Türkmen)*

*Bir eçki kelatat, Sakalın suuga salıp, Kuyrugun kumga malıp (Kırgız),
(Türkyılmaz, 2007: 285-286).*

Sari yer sari kusar

Ne içer da ne susar (Değirmen) (K.K. 78)

Memerecuk yol daracuk

İki öküz bir danacuk (Değirmen) (K.K. 82)

Alçak uçar beyaz sıçar (Değirmen) (K.K. 34)

*Pır pır eder, Ak ak sıçar (Başgöz, 1993: 224); Fır fır döner, Ak ak sıçar
(Bulgar)*

*İpil apak çaçar (Karaçay); Tıp tıp etadi, Oppok soçadı (Özbek),
(Türkyılmaz, 2007: 596).*

Yol istinde cansız eşşek (Köprü) (K.K. 5)

Yol üstünde yorgun eşek (Başgöz, 1993: 540)

Col üstinde tösek, Onıtaba almagan eşek (Kazak), Colga tösek ötkenge esek (Karakalpak); Yolda töşak, Unıtapmagan eşak (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 611).

Alti ahır isti minir çeşmesi

Daha isti fincanlar

Onun da isti çayır çimen (Ağız, burun, kaş, göz) (K.K. 26)

Göğden endi kat kat disek

Buni bilmeyen eşşek

Ya bilecesın ya elecesın (Kuran) (K.K. 24)

Erguvan yaprağı, Hazreti Ali toprağı, Ya bunu bileceksin, Ya bu gece öleceksin (Başgöz, 1993: 547)

Yedi çınar yabrağı, Otuz iki Hızır toprağı, Bu bilmeceyi bilmezsen, Bu gece ölüň (Kıbrıs), (Türkyılmaz, 2007: 710-711).

Sari sari safran gibi

Okunur Kur'an gibi

Görünür sultan gibi (Altın) (K.K. 28)

Sarıdır safran gibi, Okunur kuran gibi, Ya bunu bilirsın, Ya bu gece ölürsün (Başgöz, 1993: 21); Sarıdır safran gibi, Okunur kuran gibi, Etekleri zil çalar, Kendisi Gülistan gibi (Batı Trakya), (Türkyılmaz, 2007: 717).

Bilmece bildurmece

Resim yapar gündüz gece (Ayna) (K.K. 57)

Bir arkadaşım var, Gece gündüz resim çeker, Sen gülersen o da güler (Başgöz, 1993: 138)

Cami oyarlar

İçine dindoni koyarlar

Ağlama dindonum, ağlama
Ŗimdi gelur kulağuni burarlar (Bebek) (K.K. 6)

Dağda oldum, dağda beyidum
Köye geldiğum zaman demir bi Ŗalvar giydurdiler bana (Bel) (K.K. 23)

Git leylek gel leylek
Kırancuğun istinde dur leylek (BeŖik) (K.K. 35)

Civil civil kuŖlar
Cameyi taŖlar
Kendi kazanır
Ele bađıŖlar (Arı) (K.K. 31)

Civ civ tuŖlar, Sahrada kıŖlar, Kendi için çalıŖır, Ellere bađıŖlar (BaŖgöz, 1993: 39)

Civil civil kuŖlar, Evlerine taŖırlar, Kendileri yapar, Ellere bađıŖlar (Bulgar)

Zuvul zuvul kuŖlar, Em köyde, em dağda kıŖlar, Özü için hazırlar, İnsanlarđa bađıŖlar (Kırım Tatar), (Türkyılmaz, 2007: 352).

Çay aŖađa, çay okari
Çaymam çayırdan okari
KuŖlardan bi kuŖ gördüm
Dizleri baŖ okari (Çihrit) (K.K. 40)

Bi suri uŖacukla
BaŖında Ŗapkacukla (Çivi) (K.K. 8)
BeŖ kardaŖ birbirini kovalar (Çorap çivileri) (K.K. 29)
BeŖ kardaŖ bi ev yapar İçine hiç bir taŖ tuŖurmez (Çorap çivileri) (K.K. 38)

Bi tahtacuğum var. Dayman suda durur, hiç çürümez (Dil) (K.K. 54)

Biz biz iduk biz iduk
Otuz iki kız iduk
Kırkan vurdi kırilduk
Gene döndük dizilduk (Diş) (K.K. 14)

*Biz biz idik, Otuz iki kız idik, Ezildik büzüldük, Bir dıvara dizildik (Türkiye)
Bir tekçe, Bir tekçede cüz mıkça, Biz biz, biz edek, Bir taktaga tizildik,
Birer-birer üzüldük (Kırgız)*

*Hay biz edik biz edik, Ottız ikki kız edik, Bir tahtaga tizildik, Birar birar
üzildik (Özbek), (Türkyılmaz, 2007: 464).*

Ormana girer, seslemez (Duman) (K.K. 54)

Yer altında takur takur
Ben sandum kedan dokur (Örümcek) (K.K. 61)

Uzun ali uz yatur
Bacakları düz yatur (Evin girişleri) (K.K. 72)

Furuna sihar ambara sihmaz (Fırın küreği) (K.K. 5)

Ağzini açar elâmet
İçi kızıl kıyamet
Yaş koydum kuri çıktı
Selvi âlâ Muhammet (Fırın) (K.K. 30)

İstanbul'da gelen haci
Soğan sarımsaktan aci
Dal verur çiçek vermez
Bu da neyun ağaçı (Geyik boynuzu) (K.K. 66)

Dağda oldum, dağda beyidum
Köye geldiğim zaman arkam deluk deşuk idi. (Harman Tahtası) (K.K. 44)

Kaleden atarum kırılmaz

Suya atarum kırılır (Kâğıt) (K.K. 9)

Dağdan attım kırılmadı, Suya attım kırıldı (Başgöz, 1993: 428)

Minareden attım kırılmadı, Suya attım kırıldı (Bulgar)

Minareden attım sınımadı, Suvga attım sındı (Dobruca)

Toğdan tayladım sınımadı, Suvga tayladım sındı (Özbek)

Dereh beşiden taşlısa sunmas, Kövrük beşidin taşlısa sunar (Uygur)

Suuga tüşti kırıldı (Tatar), (Türkyılmaz, 2007: 660-661).

Saptan tutanım bursağa kalkar (Kantar) (K.K. 17)

Küçücük kulanbara

Lazut taşır ambara (Kaşık) (K.K. 34)

Bir küçücük kumbara, Erzak taşır ambara (Başgöz, 1993: 463)

Ufacık kumbara, Zahire taşır ambora (Bulgar)

Kuyruklu kumbara, Zayre taşır ambara (Makedonya-Kosova), (Türkyılmaz, 2007: 567).

Dağdan gelur bedalüssa

Ben oni tutarissa

Bacaklayı baş okarı

Gözleyi tumbulissa (Kelebek) (K.K. 27)

Saçma atarum çubuk toplarum (Kendir tohumu) (K.K. 29)

Dağdan gelur dağ gibi

Eğerli aslan gibi

Eğılı su içmeye

Bağurur oğlak gibi (Kendir tokmağı) (K.K. 57)

Etten kantar

Altun tartar (Kulak) (K.K. 51)

Bi suri uşacukla
Belinda biştofcukla (Mısır) (K.K. 3)

Kapiyi açti
Bağurdi kaçti (Rüzgâr) (K.K. 47)

Tankur tunkur tastatur
Kamburoğlu hastatur
Ne yemek yer ne bişe
Bir acayip ustatur (Saat) (K.K. 61)

*Tıngır-tingır tıngır tas, Birin kaldır birin bas, Ambaroğlu hastadır,
Bülbüller kafestedir (Başgöz, 1993: 692).*

Dört yani hemam
Kubbesi tamam
Bir kız aldım
Bobasi imam (Saat) (K.K. 77)

*Çın çınıhamam, Kubbesi tamam
Bir gelin aldım, Babası imam (Başgöz, 1993: 692).*

Karaoğlan oturur
Ayağını yere baturur (Sac ayağı) (K.K. 35)

Dağda oldum
Dağda beyudum
Köye induğum zaman
Kolum eğri idi (Sapan) (K.K. 69)

Gece yurur, gündüz durur (Ateş Böceği) (K.K. 46)

Parmak parmak yapisi

Göge bakar kapisi (Sepet) (K.K. 11)

Ağzi yok insan kabar (Isırgan otu) (K.K.)

İki ayak isti binbir yaprak (Tavuk) (K.K. 36)

İki direkli, Bin kiremitli (Başgöz, 1993: 347)

Ormani yarar da ener aşağı (Tarak) (K.K. 39)

Sirt istinde tağuşan oynar (Ustura) (K.K. 47)

Tepecik üstünde tekecik oynar (Başgöz, 1993: 814)

Canli biner cansuzi

Cansuz da imansuzi (Vapur) (K.K. 7)

Uzun uzun dervişler

Akşam bize gelmişler

Çok horonlar etmişler

Tahtalari kırmışler (Yağmur) (K.K. 23)

Uzun uzun dervişler, Akşam bize gelmişler

Oynamışlar gülmüşler, Yine kalkıp gitmişler (Başgöz, 1993: 290)

Dağda oldum dağda beyidum

Köye geldum karnumda bi deluk var idi (Yayık) (K.K. 17)

Uzun uzun tağuşun götine yetişmez (Yol) (K.K. 19)

O yani kaya, bu yani kaya

İçinde sari maya (Yumurta) (K.K. 75)

O yanı kaya, Bu yanıkaya, Ortası sarı maya (Başgöz, 1993: 859)
Sırtı taş, Ortozi möngün, Özögi altın (Altay)
Aritoo, beri too, Ortasunda saritoo (Kırgız)
Anırsı gaya, Bersi gaya, Ortarası sarımaya (Türkmen)
Taha taas, İhe ürün kömü, Ol ihiger kihil kömüs baar ühü (Yakut),
(Türkyılmaz, 2007: 558-559).

O yandan kemer, bu yandan kemer
İçinde kanli emer (Yumurta) (K.K. 22)

Pişurursan aş olur
Pişurmezsan kuş olur (Yumurta) (K.K. 47)

Pişerse aşolur, Pişmezse kuşolur (Başgöz, 1993: 859)
Pisirsen avkat, pisirmesen kus (Karakalpak)
Pişirsañ aş bolur, Pişirmasañ kuş bolur (Özbek)
Pişirup yeseñ aşbolidu, Pişurmisañ kuşbolidu (Uygur), (Türkyılmaz, 2007:
554).

3.6. Tekerlemeler

Tekerleme, daha çok çocukların dünyasında hayat bulan ve çocuksu bir havayı yansıtan sayışmacalar olarak tanımlanmaktadır (Oğuz, 1992: 24, 25). Ancak, Ahmet Talat Onay ve Pertev Naili Boratav gibi araştırmacılar tekerlemenin tanımını yapmanın güç olduğunu belirtmişlerdir²¹

Anonim bir tür olan tekerlemelerin kaynağını Şükrü Elçin (1986: 590), şaman duaları içerisinde arayarak tesbitini şu sözlerle dile getirir “Şaman dualarının kutsi değerleri ile sihir güçlerini kaybederek tekerlemelere bir bakıma zemin teşkil ettiği söylenebilir.” Pertev Naili Boratav, tekerlemelerin kaynağını tıpkı Şükrü Elçin gibi şaman dualarına dayandırıp masal tekerlemelerini ise bilinçaltının ifadesi olan düşlere dayandırır (Boratav, 1978: 159, 160). Ali Duymaz ise, tekerlemelerin kaynağını, çocukların zihin

²¹ Tanım ve değerlendirmeler için bkz. Aça, 2011: 556, 557; Duymaz: 2002: 10-12; 2003: 202-204.

serbestliği, hayal ve dūşler, içki, esrar, vb. içme, Şamanlık esrimesi, tasavvufi aşkınlık, yalan, olağanüstülük ve abartma, mizah gibi başlıklar altında inceler (Duymaz, 2002: 15-20; 2003: 208-212).

Tekerlemenin türkü, masal, oyun, hikâye, Karagöz, orta oyunu gibi türlerle ilişkisi vardır. Masal, oyun ve tören tekerlemeleri gibi çeşitleri vardır. Ancak tekerleme kavramının, Türkçe konuşulan coğrafyalar arasında bizdekine benzer genel bir tür anlamı yoktur. Ali Duymaz, (2003: 205) tekerlemenin diğer Türk toplulukları arasındaki kullanımını şu sözlerle ifade etmiştir:

Tekerleme kavramı, Azerbaycan'da âşık edebiyatı türü olarak, Makedonya, Bulgaristan, Gagauz, Kıbrıs, Dobruca ve Irak Türkleri gibi Türkiye coğrafyasıyla yakın ilişkideki Türk toplulukları arasında ise masal tekerlemesi anlamında kullanılmaktadır. Tür ve şekil problemi diğer Türk edebiyatlarında da var olduğu için isimlendirmede farklılıklar vardır.

Tekerlemeler şekil özellikleri bakımından manzum, manzum-mensur ve mensur olarak gruplandırılırlar. Yedili hece ölçüsü ile söylenen tekerlemeler çoğu kez 4+3 durakla okunur. Belli bir kafiye ya da nazım ölçüsü ile söylenen tekerlemelere pek rastlanmamaktadır.

Tekerlemeler, Ali Duymaz tarafından (2002: 26, 27; 2003: 219, 220) içeriklerine ve söylendikleri yere göre şu şekilde sınıflandırılmışlardır:

- 1) Belirli bir oyun, tören ya da metne bağlı tekerlemeler:
 - a) Çocuk oyunları tekerlemeleri
 - b) Tören ve inanç tekerlemeleri
 - c) Halk edebiyatı türlerine bağlı tekerlemeler
 - d) Seyirlik oyunlar ve halk eğlencelerine bağlı tekerlemeler
- 2) Yazılı ya da gelişmiş edebiyat tekerlemeleri
 - a) Âşık edebiyatı tekerlemeleri
 - b) Tekke-tasavvuf edebiyatı tekerlemeleri
 - c) Edebi metinlerin değiştirilmesiyle oluşmuş tekerlemeler
- 3) Diğer tekerlemeler

3.6.1. Maça Bólgesinden Derlenen Tekerlemeler

Pisi pisi pambuk
İpşirime sanduk
Endım deve yolına
Deve yoli bit pazar
Bit pazarda ayi var
Ayi beni korkutti
Gulağumi soğutti
Hanzara munzara
Sıçan düştü ambara
Astik mastik
Göreledik kestik
Birden bire bir kama bastık
Tık tık tık
Bir iki üç (K.K. 17, 24, 51, 69)

Hava hava hağuli
Hava çalar davuli
Davul düştü gırıldı
Hava kaçtı kurtuldi (K.K. 69)

Benu deduğuni dema
Kede bokuni yema
Kede bokı ilaçlı
Ağzına kulaçlı (K.K. 69)

Apsın apsin abansın
İki gözün kapansın
Bugün daha eyisin
Sabaha çıkmayasın (K.K. 11, 34, 36, 50, 59)

Kilimci kilim dokur

İçinde bülbül okur
O bülbül benim olsa
İki kardeşim olsa
Hop çikolata çikolata
Akşam yaptım salata
Kız senin baban kerata (K.K. 13, 27, 40, 45, 52, 58)

Idık bıdık
Kimin donu yırtık
Kız saçların kıvırcık
Mavi boncuk (K.K. 11, 12, 13, 14, 22, 23, 24, 25, 26, 31, 34, 35, 40, 45, 46)

3.7. Alkış ve Kargışlar

Dua, Şükrü Elçin (1986: 662) tarafından “İnsanın kendisi ile içinde yaşadığı cemiyetin maddi refah ve mânevî saâdetinde yardım ve merhametini istemek üzere Tanrı’ya yaptığı bir hitap, bir sesleniş” olarak; bedduâ ise “İnsanın kendisine, ailesine, cemiyetine ve din gibi müesseselerine zararı dokunacak şahıslara, düşünce ve fikirlere karşı davranışlarının şiddetli bir tepkisi” olarak tanımlanmaktadır. Bedduâ, Farsça “bed” ve Arapça “duâ” kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. 19.yüzyıla kadar sözlüklerde bu ifade yerine “kargış” ve “ilenc” kelimeleri kullanılmaktadır.

Şükrü Elçin, dua ve bedduaların geçmişini İslamiyet öncesi çağlara dayandırarak şu şekilde açıklamıştır: “Türk cemiyetinde de bu dualar, Şamanizm, Budizm ve Manihaizm kültür devrelerini aşarak İslamiyet’le daha düzenli ve yeni bir zihniyetle gelişmiş bir şekilde yaşamaya devam etti.” (Elçin, 1986: 663). Şükrü Elçin’in bu tespitlerine ilave olarak Dede Korkut Kitabı’nın dua ve bedduaya örnek vermesi bakımından çok zengin olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır (Oğuz, 2005: 153, 154; Aça, 2011: 525, 526).

Dua; teslimiyet, inanmışlık ve bir ümit ihtiva eden iyi niyet sözleridir. Genellikle görülen bir iyiliğe karşılık söylenir. Karşıdaki kişi güzel sözlerle kutlanır. Beddualar ise çaresiz kalan insanların kendilerine yapılan kötülüğü bertaraf edebilmek, enerjilerini başka yöne aktarıp rahatlayabilmek adına söyledikleri kötü düşünce dolu enerjik cümlelerdir

(Kaya, 2003: 131, 144). Dualar ve beddualar hemen hemen her durumda her şahıs için söylenebilir. Ancak genel itibariyle dualar başta Allah'a yakarıшта, bir iyiliğin karşısında manevi borcu ödeyebilmek adına iyilik sahibi kimseler adına söylenmektedir. Dualar kısa ve yalın ifadelerdir. Ölçülü ve kafiyelidirler ve kimi zaman ikilemeler, üçlemelerle kurulabilmektedirler. Ayrıca yemek dualarında görüldüğü üzere peşi sıra gelen cümlelerle katar şeklinde sıralanan katar dualar da bulunmaktadır (Akalın, 1990: 53, 143).

Beddualar ise aile ve toplum tarafından hoş karşılanmayan yüz kızartıcı hareketler, günlük olaylar üzerine kişilerin birbirleri veya bir başkası için söylediği; haksızlık, baskı, zulüm üzerine söylenenler, milli hisleri ifade edebilmek adına söylenenler, aşkın karşılıksız kalması neticesinde sitem amaçlı söylenenler ve gurbet, hasret vb. duygularını dindirmek adına söylenmektedirler (Kaya, 2003: 145).

Alkış ve kargışlar ikiye ayrılmakla birlikte söyleyiş özelliklerine göre üç gruba ayrılmaktadır. Bir bölümü kısa kalıplar şeklinde kullanılan, hayır duası ve beddua sözleri vardır. Örneğin; Allah muradını versin!, tuttuğun altın olsun, inim inim inleyesin, Allah belanı versin... İkinci bölümdekiler, “imge, düşünce ve çağrışım buluşlarındaki başarıdan alanlardır” (Boratav, 1978: 125). Örneğin; Allah harmandan elini, yalandan dilini çeksın, boğazı kurusun da bir yudum su veren bulunmasın...” Alkış ve kargışları söyleyiş özelliklerine göre şöyle incelenmektedir:

- İyiliği/ kötülüğü istenilen kişi, konuşanın karşısında olmasa bile, karşındaymış gibi düşünülür. Örneğin; İyiler kardaşın Hızırılar yoldaşın olsun.

- İyiliği/kötülüğü istenilen kişiye yöneltilen dilekler başkalarına söylenmektedir. Örneğin; Baş ucu pınar olsun, ayak ucu göl olsun.

- İlenç anlamı taşıyan fiiller olumsuz şekilleriyle söylenenlere kargışa şaka manası verilir. Bu yolla da kargışın olumsuz manası hafifletilir. Örneğin; Gebermeyesice.

3.7.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Alkış ve Kargışlar

3.7.1.1. Alkışlar

- Adıyla yaşasın. (K.K. 59)
Allah'um seni esirgesun (K.K. 29)
Allah kem gözden uzak tutsun. (K.K. 24)
Allah kimselere muhtaç etmesin. (K.K. 24)
Allah senden razı olsun. (K.K. 56)
Allah seni iki cihanda da ölmüşlerine gavuştursun. (K.K. 22)
Allah namerde muhtaç etmesin. (K.K. 17)
Allah tuttuğunu altın etsun. (K.K. 29)
Allah utandırmasın. (K.K. 24)
Allah uzun ömür nasip etsin. (K.K. 56)
Cennette köşkün olsun. (K.K. 25)
Göğden yağsun yerden toplayasun. (K.K. 72)
Malın bereketli olsun. (K.K. 56)
Saçlarınun teli gadar emrun uzun olsun. (K.K. 69)
Taş tuttuğun altın olsun. (K.K. 59)

3.7.1.2. Kargışlar

- Allah'um yakani bi araya getirmesın. (K.K. 69)
Allah oni kabdan kaba aktarsın. (K.K. 27)
Allah hazebini versun. (K.K. 73)
Allah belani galdırsın. (K.K. 69)
Çomberım başına olsun. (K.K. 22)
Davun bitsın düşmanına da sana da. (K.K. 73)
Düşmanının gözi kör olsun. (K.K. 29)
Evinde kukolar bağırsın. (K.K. 11)
Evin çol galsın. (K.K. 27)
Evinde tohumlu sırgan bitsin. (K.K. 52)
Hayirda gün görmeyesın. (K.K. 59)

İçinden çıkmasın. (K.K. 25)
Karnındaki hayrını görmeyesin. (K.K. 47)
Kocanın kanlı gömleği gelsin. (K.K. 51)
Kör olasun. (K.K. 49)
Muratda gözün kalsın. (K.K. 51)
Parçan bulunmasın. (K.K. 31)
Yiyeyin hau bi taneni. (K.K. 72)
Yiyeyin hau garnundakini. (K.K. 69)

3.8. Maniler

Mani, Türk halk şiirinin en yaygın türü olup, ezgi ile okunmak üzere, çoğu yedi heceli ve dört mısralı veya 7+7 heceli veya iki mısralı olarak meydana getirilir. Birinci, ikinci ve dördüncü mısralar birbiriyle kafiyeli, dördüncü mısra serbesttir (Karaalioğlu, 1980: 128, Dilçin, 1984: 279-281). İgnaz Kunoş tarafından Türk halk şiirinin en yaygın türüdür. İslâmlıktan önceki Türk sözlü edebiyatımızdaki koşuklara benzer. Kafiye düzeni genellikle (aaba) tarzındadır. Çoğunlukla aşk ve özleyiş temalarını işler şeklinde ifade edilmiştir (Kunoş, 1978: 167). Ali Çelik (2005a: 16-18) tarafından ise çoğunlukla hece ölçüsünün yedili, çok az olarak da dört, beş, sekiz ve on birli kalıbıyla söylenen; kafiye örgüsü aaba veya baca şeklinde olan; bazı türlerinde mısra sayısı artsa bile, çoğunlukla tek dörtlükten oluşan; her zaman ana tem olan sevginin yanında, toplumu ilgilendiren hemen hemen bütün temaların işlendiği, anonim halk şiirinin en çok sevilen, en yaygın ve en eski türü şeklinde tanımlanır.

Türk coğrafyasının dört bir yanında bilinen ve sevilen maniyi, Fuad Köprülü ilk milli nazım birimi olarak sayar. “Türk nazım şeklinin bu esas dörtlük unsuru, yalnız daha sonraki halk edebiyatımızda değil, Klâsik Türk Edebiyatı’nın üzerinde de tesirli olmuştur.” (Köprülü, 2004a: 293) diyerek maninin Klasik Türk Edebiyatı’nı etkilediğini belirtir.

Maninin Türk Edebiyatı’nda ilk yazılı örneği Kagarlı Mahmud’un Divânü Lügâti’t Türk eserinde pek çok örnekle karşımıza çıkmaktadır.

“Üdhik meni küçeyür

Tün kün közüm yıglayu
Kördi közüm tawrakın
Yurtı kalıp aglayu”²² (DLT C.III, Atalay, 1941: 258).

N. Eset, Yunus Emre'nin, “Dilin ile şakırsın/ Çok mâniler okursun”; Karacaoğlan'ın, “Karacaoğlan eder bir mâni söyle / Ezelden kalmıştır bu kanun böyle”; Âşık Ömer'in, “Fisebilullahtır Veysi nidası / Tebrizi sözleri bir hoşça mâni”; Sümbülzâde Vehbi'nin, “Kimi mâni kimisi vadi-i Türkmani'de / Karaoğlan kayabaşısı yelallay-ı sühan” gibi mısralarını örnek vererek “mâni” kelimesinin XII. asırdan itibaren dilimizde kullanılmakta olduğunu belirtir. (Eset, 1944: 8). Ayrıca, Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde bir cinaslı mani örneği görülmektedir. Mani ismi, Anadolu'da, İstanbul'da, Rumeli'de, Gagavuz Türkleri arasında, Kırım Tatarları arasında ve Azerbaycan'da kullanılır. Denizli'de mânâ kelimesi kullanılır. Doğu Anadolu'da ise mani ismi, bayatı kelimesi ile birlikte kullanılır. Urfa'da kadınların söylediği manilere me'âni, erkeklerin söylediğine hoyrat denilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin bazı bölgelerinde mâna, me'âni, hoyrat, karşı-beri de denilirken diğer Türk toplulukları arasında bayatı, mahnı, hoyrat, aytıpa, aytıspa, kayım öleñ, ülenek, çinik, çinig, çink, şın, mane, koşuk, aşule, tört sap, tahpak gibi adlarla da anılmaktadır (Gözaydın, 1989: 3; Akalın ve Şimşek, 2003: 256).

Fuat Köprülü, maninin İran Edebiyatı'ndan rubâîlere ve fehleviyâtların Türk şiirine etkisi sonucu oluştuğunu düşünmektedir. “Eğin'in alagözlü'leri ve on bir heceli a a b a düzeninde başka halk şiir çeşitleri, rubâî'nin tuyuğ'dan geçerek, hece tartısına uygulanışıyla Türkleşmesinin son aşamaları” olduğunu söyleyen Köprülü, maniyi menşe olarak rubâî ve tuyuğa dayandırır. Gibb ise, maninin şekil, kafiye örgüsü ve mısra sayısı bakımından rubâîye benzediğini kabul etse de; maninin tamamen Türklere ait bir tür olduğunu düşünür.²³

Mani bilinen klasik tanımıyla yedi heceli dört dizeden oluşan, a/a/x/a biçiminde kafiyelenen bir nazım şeklidir. Bir dörtlük içinde anlam bütünlüğü göstermek zorundadır ancak genellikle ilk iki dize anlamı hazırlayan doldurma dizelerden oluşmaktadır (Gözaydın, 1989: 3). Maniler dört dizeden oluşmasının yanı sıra bu klasik tanımın dışına

²² Aşk bana zulmediyor/ Gece gündüz durup ağlayarak/ Gözüm onun davrandığını gördü/ Yurdu boş kalarak

²³ Konu Hakkında detaylı bilgi için bkz. (Köprülü, 2004b: 181-201).

çıkan; dörtten artık dizeden oluşan, dizeleri dört, beş, sekiz, dokuz, on bir heceden oluşan manilere, Karadeniz Bölgesi'nde b/a/c/a şeklinde söylenen manilere de rastlamak mümkündür. a/a/x/a şeklindeki yedi heceli düz manilerin yanı sıra daha fazla heceye sahip manilerin de örneklerini sıkça görmek mümkündür (Onay, 1996: 89-91; Dizdaroğlu, 1969: 57-58; Gözaydın, 1989: 17-21, 37-41; Kaya, 1999: 32-34). Esasında Karadeniz Bölgesi'nde dörtten fazla dizeden oluşan mani katarları bölgedeki atma türkü formlarını meydana getirmektedir. Ayrıca dörtten daha çok sayıda dizeden oluşan mani örnekleri de mevcuttur (Kaya, 1999: 39-42).

Manide anlatılmak istenen duygu ve düşüncenin özü son iki dizede be birinci dizede ya da ilk iki dizede verilir. Bu tutarsızlığın sebebi, bu türün irtical ile söylenmesinden gelir. İlk dizeler maniciye, son iki dizede anlatacağı duygu için hazırlık yaptıran bir basamaktır (Dilçin, 1984: 281-284). Manileri diğer şiirlerden uyak düzeni ayırır. Uyak düzeninde bölgeden bölgeye değişiklikler yapılır. Örneğin; Karadeniz'de b a c a uyaklı maniler vardır. Mani biçimsel özellikleri bakımından üçe ayrılır:

1) Düz Mani/Tam Mani: En çok kullanılan mani türüdür. a a b a, a b c d, a a a b şeklinde kafiyelenirler. Yedili hece ölçüsüyle yazılıp dört dizeden oluşurlar (Dilçin, 1984: 283).

2) Kesik Mani/Cinaslı Mani: Dört ya da beş dizeden oluşurlar. İlk dizeleri yedi heceden azdır ve cinaslı sözlerden oluşur. Tuyuğlar ve kesik maniler arasında vezin ve şekil bakımından benzerlik yoktur ama her ikisinde de cinaslı sözler vardır. Kesik manilerde, birinci, yani ayağı oluşturan eksik mısradaki hece sayısı diğer mısralarda sona gelir. Eğer ilk mısra dört heceliyse, diğer mısralardaki durgu (3+4), üç heceliyse (4+3) şeklinde olur. Kesik manilerde, maniye girişte bir ünlem, sesleniş vardır. Burada maninin uyağını oluşturan kelime söylenir (Dilçin, 1984: 284). Örneğin; azizim, var geç gönül.

3) Artık Mani/ Yedekli Mani: Dört ya da beşten fazla mısrayla kurulmuşlardır (Dilçin, 1984: 287). Nevzat Gözaydın, bu tür manileri ilk dizelerinin anlamlı olması ve cinaslı sözlere yer vermemeleri bakımından ayırır (Gözaydın, 1989: 13). Doğan Kaya ise, bu tür manileri cinaslı sözlerle kurulmuş kesik maniler olarak nitelendirmiştir. (Kaya, 1999: 39).

Bu üç grup mani dışında farklı biçimsel özellikler gösteren maniler de bulunmaktadır. Maninin 8 heceli, 11 heceli örnekleri de vardır. Doğu Karadeniz’de manilerin iki dizeye indiği çok örnek vardır. Bunlara örnek olarak yukarıda da zikredildiği üzere yöreye özgü söylenen “karşı beri”leri (atma türkü formları) vermek mümkündür.

Maniler söylendikleri ortamlara göre, Pertev Naili Boratav (1978: 185-197) tarafından şu şekillerde gruplandırılmışlardır:

- Niyet, fal (yorum) manileri: Hıdırellez, bahar bayramları, kış gecelerinde yapılan sohbetlerde söylenir. Toplulukta bulunan kişilerden her biri adına niyet tutularak söylenir. Bu gelenek Rumlarda ve Ermenilerde de vardır.

- Sevda manileri: Rize’de “karşı beri” ismiyle mevcuttur.

- İş manileri: Bu gelenek çok eskidir. Şeyyad Hamza’nın (13.yy) bu türden bir manisi vardır. Bolu ve Çankırı’da orakçı kadınların yoldan gelip geçene mani atma geleneği vardır (Tahir, 2006: 127-128). Doğu Karadeniz Bölgesinin tamamında fındık ve çay toplanırken mani söyleme geleneği vardır.

- Bekçi ve davulcu manileri

- İstanbul’da sokak satıcılarının manileri

- İstanbul meydan kahvelerinin cinaslı manileri: Külhanbeyi şairlerin bir çeşit ustalık yarışıdır. Âşık karşılaşmalarının İstanbul’a özel biçimidir.

- Doğu Anadolu’da hikâye manileri: Türkü bentleri arasına sıkıştırılır. Kars’ta “peşrevi” ismini alırlar. Bu gelenek Türkmenistan’daki Türkmenler arasında da vardır.

- Mektup maniler

Boratav’ın yapmış olduğu tasnif haricinde Doğan Kaya manileri yapılarına göre (hece sayıları ve dizelerine göre) sınıflandırdıktan sonra hazırlanış ve uygulanışlarına göre (niyet manileri, iş yaparken söylenen maniler, karşılıklı maniler vb.) konularına göre ayırmaktadır. Kaya ayrıca manileri konularına göre de tafsilatlı bir biçimde tasnifleme yoluna gitmiş; sevda manileri, cinsellik konulu maniler, ramazan manileri, milli hislerle söylenen maniler, askerlik manileri, gelin-kaynana manileri, sosyal konulu maniler, kaderden şikâyet eden felek manileri vb. sınıflara ayırmıştır (Kaya, 1999: 31-32).

Çalışmada Maçka yöresinden derlenen manilerin tasnifinde de Kaya'nın zikrettiği görüşler esas alınmıştır. Manilerin hepsi yedili ölçüyle söylendiklerinden ölçü bakımından herhangi bir tasnife gerek duyulmamıştır. Bunun haricinde maniler konularına göre ayrılmış ve her gruptaki mani, maninin ilk harfine göre alfabetik olarak tasnif edilmiştir.

3.8.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Manilerin Tematik Sınıflandırılması

3.8.1.1. Aşk-Sevgi Temalı Maniler

Ah Asiye Asiye
Vermem seni kimseye
Olsan gümüş parasi
Kosam seni keseye (K.K. 5)

Arkasından aşağı
Saçları kadar kadar
Nenen sevmeyi seni
Benim sevdiğim kadar (K.K. 9)

Asmacuğum dalından
İzim alırım izim
Kucağında can versam
Bağa Kur'an ne lâzım (K.K. 33)

Ayağım oldi yara
Ezmedendir ezmeden
Elim daha eyidir
Boyle dertli gezmeden (K.K. 7)

Ayağum oldi yara
Basamayırım kara
Benum nazli çiçeğum
Düşurdun beni dara (K.K. 11)

Ayağındaki mesler
Yere vurmadañ sesler
Senin gibi güzeli
Adam cebinde besler (K.K. 11)
Bahçelerde hurmayım
Yeşil başlı turnayım
Senden gayrı seversam
Gençliğuma doymayım (K.K. 30)

Ben gidemem gidemem
Dökülu da yitemem
Canımdan vazgeçerim
Aşşemden vazgeçemem (K.K. 24)

Bu yılki tarlaları
Ekelim suğan suğan
Oldi kukulli ferük
Alacak yari duğan (K.K. 26)

Evin başı yol olsun
Eküzlan da sürülür
Alduğun güzel olsun
Ekmeksiz da durulur (K.K. 28)
Gözlerin mavi yine
Bayıldım perçemine
Beni sevdan çevirdi
Aslı'nın Kerem'ine (K.K. 44)

Her haftadan haftaya
Fadimelere pazar
Gitma e kız ormana
Ederler seni nazar (K.K. 45)

İskemliye kuruldum
Sular gibi duruldum
Kaşların şöyle dursun
Gözlerine vuruldum (K.K. 52)
Kabida kara açlar
Ener beline saçlar
E kız kuruttun beni
Nasil kurur ağaçlar (K.K. 38)

Keçilerin boynisi
Eremedir ereme
E kız senin yüzünden
Kalacağıın vereme (K.K. 54)

Kemençemin istine
Aldi bi kara çişe
Yan kabilarında
Yiyecek beni bişe (K.K. 61)

İnce belit fidani
Tebeden dalsız olu
Nerde bi güzel varsa
O da ikbalsız olur (K.K. 72)

Pencereler kırıldı
Körün meyi aynalar
E kız sağlan bağa
Heram oldi yaylalar (K.K. 66)

Yeşil çiçekler aştı
Ayağıma bolaştı
Boyle ağır tecelli
Kime sevdimsan kaştı (K.K. 48)

Yılan çıktı mezardan
Yar kelîyi pazardan
Herkes boyuna bakar
Ben korkarım nazardan (K.K. 9)

Yiğne soktum ketana
Yeni düştüm vatana
Mevlâ sabırlar versin
Senden ayrı yatana (K.K. 17)

3.8.1.2. Ayrılık-Hasret Temalı Maniler

Allahasımarladuk
Dedim da vurdum yola
Yarım peşime çıktı
Gözleri dola dola (K.K. 13)

Arpa biştım az kaldı
Kamış biştım saz kaldı
Katlan yüreğim katlan
Kavuşmaya az kaldı (K.K. 14)

A şalım eski şalım
Dağları dolaşalım
Aramuz derya deniz
Biz nasıl kavuşalım (K.K. 15)

Ayrıldım güzelimden
Gözlerim dola dola
Allahasımarladuk
Dedim da vurdum yola (K.K. 22)

Ocak başında kaldım
Beyuk sevdaya daldım

Her kapi açıldukça
Yarım gelıyı sandım (K.K. 18)

Öyleyinlan kindeyin
Dulun gineşim dulun
Her Çarşamba günleri
Yarım Maşka'da bulun (K.K. 24)

Yayla çiçeklerini
Topladuk elek elek
Buldur bile gezerduk
Bu yıl ayirdi felek (K.K. 16)

Yaylanın çümeninde
Yeşil çiçekler aştı
Haniya benim yarım
Karadeniz'i aştı (K.K. 31)

3.8.1.3. Askerlik Temalı Maniler

Akşamisti serinler
Maşka'nın dereleri
Sen askerde ben burada
Geçirduk seneleri (K.K. 34)

Beni alma miralay
Bi askerin olmasın
Gideyirim buradan
Peşüme kim ağlasın (K.K. 45)

Kemençemun telleri
Bağlamadur bağlama
Asker oldum ufağım

Sakın bana ağlama (K.K. 26)

Kiteyırım askere
Kel beni yolci eyle
Daha konuşamaduk
Hakkını hele eyle (K.K. 29)

Kiteyırım askere
Mendili sara sara
Düğa eyle emine
Tez alayım tezkere (K.K. 51)

3.8.1.4. Cinsellik Temalı Maniler

Arkasından aşağı
Saşlarının telleri
Kucağımı doldurmaz
Yarın ince belleri (K.K. 57)

Asker ettiler beni
Yemen dediler yemen
Boğacağıdı beni
Ne beyuğudi memen (K.K. 73)

Asmacuğum dalına
Gel salina salina
Benzeyi memelerin
Yafa portakalına (K.K. 58)

At başuğan beyazı
Kelsın dağların yazi
Kız memeğün istinde
Kılsam sabah nemazi (K.K. 67)

Çikma kara kireze
Kararıyi ellerin
Remezana gireli
İncelendi bellerin (K.K. 72)

E kaban karakaban
Suyun karnından akar
Kızların memeleri
Biribirine bakar (K.K. 73)

Gidelım e Emine'm
Yaylalara gezmeğe
Alişğum alışuk
Kız memesi ezmeğe (K.K. 34)

Hayde gidelım hayde
Biz yaylalara bile
Küçük memecukleri
Ne has geleyi ele (K.K. 45)

İstanbul iki yoldur
Biri sağ biri soldur
İki memen arası
Kabe'ye giden yoldur (K.K. 59)

Kara yemiş dalına
Gel salina salina
Benzeyi memelerin
Cennet portakalina (K.K. 16)

Kara yemiş ermemiş
Dali yere değmemiş
Tuttum memelerini

Dedi bağa görmemiş (K.K. 26)

Kemençamun telleri
Zilden edeyi zilden
Sen saril bağusımdan
Ben sarılayım belden (K.K. 36)

Maşka'nın deresinde
Buyuğumi burmuşım
Nicaki memelere
Ben onları sürmüşim (K.K. 57)

Nasil parlayi nasıl
Şarlinin konakları
Terledi da kızardı
Yarımın yanakları (K.K. 49)

Tablali külizarım
Sen söyle ben yazarım
İki memen arası
Olsun benim mezarım (K.K. 73)

Otur da konuşalım
Demem seni birine
Kaytan büyüklerimi
Sürsam memelerine (K.K. 22)

Yaylalar otli olur
Bekârlar dertli olur
Bekâr kızın memesi
Şekerden tatli olur (K.K. 25)

Yayla yolları yağmur

Düştüm da oldum çamur
Ezdım memelerini
Ettim onları hamur (K.K. 18)

3.8.1.5. Doğa Temalı Maniler

Ay vurur ağaşlara
Kökle olur taşlara
Kurban olayım yarım
Heğu kalem kaşlara (K.K. 58)

Eyi yerdir Hamsiköy
Çık da bak havasına
Doyum olur mi orda
Bütlasan da davsına (K.K. 36)

Gineş vuruyi gineş
Maçka yaylalarına
şindi kızlar gideyi
Gülgen yapraklarına (K.K. 28)
Ne durursun karşıda
Gelsene berilere
Sarılı da yadalım
Yeşil ifterilere (K.K. 31)

Soğuk soğuk sulardan
Eğılı da içelim
Ayamlar eyı oldi
Çayırları biçelim (K.K. 59)

Trabzon vilayeti
Funduklar sıra sıra
Tütünler yaprak yaprak

Ne güzel havasi var
Hamsiköy'e çık da bak (K.K. 73)

3.8.1.6. Dua-Beddua Temalı Maniler

Ağacın tebesinde
Kuru kuru budaklar
Öpmedi da dişledi
Kurusun o dudaklar (K.K. 11)

Al aşağı semeri
Timar edelim adi
Bırak benim peşimi
Bok yiyenin evlâdı (K.K. 59)

Bahçelerde hurmasın
Yeşilbaşlı turnasın
Sevip sevip ayrılan
Gençluğune doymasin (K.K. 18)

Bahçelerde hurmayım
Yeşilbaşlı turnayım
Senden başka seversam
Gençluğune doymayım (K.K. 34)

Derin derin köllerin
Tibine talacağım
Kız seni alamazsam
Alani vuracağım (K.K. 47)

Gidersın uğur olsun
Düz ova yolun olsun
Benden gayri seversan

İki gözün kör olsun (K.K. 68)

Kara kara kazanlar

Kara yazi yazanlar

Cennet yüzi görmesin

Aramuzi bozanlar (K.K.)

Mahalle yıkılasın

Yarımın evi kalsın

O da bana çok etti

Oni da seller alsın (K.K. 11)

Pencere barmak barmak

Tutan eller kurusun

Tez etme sevdaluğu

Yanar da kül olursun (K.K. 24)

3.8.1.7. Ölüm Temalı Maniler

Asker ettiler beni

Kuram çıktı Yemen'e

Sol taraftan vuruldum

Kanım aktı çümene (K.K. 26)

Başım ağır başım

Yastuğa akar yaşım

Ali'm küçük kardaşım

Alır küçük kardeşin (K.K. 38)

Eldi Emine eldi

Sanettim ki bayıldı

O sarılı saçları

Teneşüre yayıldı (K.K. 13)

Ey gidi Şuşmanoğli
Kum yadağın valisi
Şuşmanoğlu vuruldi
Ağlardi nişanlısı (K.K. 16)

Haburadan ukari
Dağa ıkalim dağa
Niye vurdun Alimi
Alim ne yaptı sağa (K.K. 22)

Haburadan ukari
Dağa ıkalim dağa
Bi tabanca yüzinden
Ali girdi toprağa (K.K. 26)

3.8.1.8. Toplumsal Sorunlar Temalı Maniler

Arkasından aşığı
Saşlari burma burma
Ben varikan güzelim
Sağa ne eder kuma (K.K. 35)

Arkasından aşığa
Saşlari huma huma
Vurdiler ellerini
Dediler olduk kuma (K.K. 49)

Tarlaya diktım biber
On iki günde biter
Kumadan da ne olur
Sen gelırsın o gider (K.K. 38)

Yaylanın çümeninde

Çiçekleri bulamam
Bi tanesi soyledi
Ben kumalan duramam (K.K. 72)

Yaylanın kaşlarını
Topladım taşlarını
Kumadan da ne olur
Yonarsın saçlarını (K.K. 73)

3.8.1.9. Yergi Temalı Maniler

Derenin balukları
Yıkar ortalukları
Al koçanı merekten
Hep yedi yallukları (K.K. 13)

E kız koça mi aldın
Yoksa hoça mi aldın
Kör miyidi közlerin
Oni keçe mi aldın (K.K. 22)

E kız koçanın adı
Nazaradır nazara
Bağla başna bi ip
Endir oni pazara (K.K. 28)

Körele tirepoli
İzer orda kayıklar
Koçası miskin olan
Akşamisti sayılar (K.K. 38)

Uşaklar baksanağuz
Belimde fişeklere

E kız kolla koçanı
Karışır eşeklere (K.K. 57)

Ya baksana baksana
Başındaki yağluğa
Para vermezler oğa
Yazık olur baluğa (K.K. 13)

Yar yemek verdi bağa
Elindeki sahanlan
Koçan etmez on para
Değiş oni soğanla (K.K. 23)

3.8.2. Karşılıklı İcra Edilen Maniler

Erkek
Derin derin köllerin
Tibine talacağım
Ahtettim yemin ettim
Kız seni alacağım (K.K. 72)

Kadın
Derin derin köllerin
Tibine talamasın
Ne kadar yemin etsan
Sen beni alamasın (K.K. 72)

Erkek
Sarı çiçekleri
Ben yakama dakarım
Kız seni alamasam
Ben bu köyi yakarım (K.K. 72)

Kadın

Ander ha bu sevdaluk
Yaşa bakmayı yaşa
Ettüğüm yeminlerin
Nasil çıkacak boşa (K.K. 72)

Erkek
Derin derin köllerin
Tibine talacağım
Kız seni alamasam
Alani vuracağım (K.K. 72)

Kadın
Gülgene verdim ateş
Teni yanayı teni
Yoluma hali sersan (K.K. 72)
Ben gene almam seni

Erkek
Bi kurşin atacağım
Şu karşıdaki taşa
Ben kendimi bilirim
Yemin çıkmaz boşa (K.K. 72)

Kadın
Yaylanın çümeninde
Dana otlayı dana
Çok seveyasın beni
Biraz acıdım sana (K.K. 72)

Erkek
Haburadan ukari
Karişalım dumana
E benim sevdiceğim

Kelıyısın imana (K.K. 72)

Kadın

Boyın biraz uzundur

Birazacuk sev eyim

Sen o kadar sevinme

Bilduğun kadar değil (K.K. 72)

Erkek

Çiçeğimun yüzinde

Beni görür ben

Oyle dema sevdiğim

Kene korkuttun beni (K.K. 72)

Kadın

Kemençemin üstina

Meni çekerim meni

Baban izin verirsa

Alacağum ben seni (K.K. 72)

Erkek

Yeşil çiçekler gibi

Çümenlerde biteli

İkimuz da sevdalu

Gel beraber gidelum (K.K. 72)

Kadın

Uşak gelme peşume

Anamın tek kızıyım

Nazar edersun beni

Göglerin yıldızıyım (K.K. 72)

Erkek

Beyi kavağum beyi
Göğemi alacasun
Almam seni deysisun
Bekar mi kalacasun (K.K. 72)

Kadın
Ben seni alur miyum
E berbat oğli berbat
Ayağunda lastikler
Boğazında kravat (K.K. 72)

Erkek
Sade bana deysisun
Kendini görmeyisun
Akşam sabah sirtından
Sepet indirmeyisun (K.K. 72)

Kadın
Oturdi yol üstüne
Yemeğini yiyecek
İste beni babamdan
Bakalım ne diyecek (K.K. 72)

Erkek
Konuştuğumuz şeyi
Ben kimselere demem
Baban söyledi bana
Kızımı sana vermem (K.K. 72)

Kadın
Ben aldığım uşakla
Her yerde gezeceğüm
Ayda yilda bi defa

Köye de geleceğüm (K.K. 72)

Erkek

Sen yeter ki olur de
Seni gezdireceğüm
İstedüğün zamanlar
Köye getireceğüm (K.K. 72)

Kadın

O bubam zanedeyi
Gızı onla duracak
Senin gibi enişte
Daha nerde bulacak (K.K. 72)

Erkek

Buban haber yoladi
Kızımı bakamasun
Uç tane beşibirlik
Sen ona takamasun (K.K. 72)

Kadın

Beni alan uşacuk
Şehirlerde duracak
Altında bi araba
Bi da evi olacak (K.K. 72)

Erkek

Bu benim kuzucuğüm
Meler de bana bakar
Benum alduğüm para
Senin gibi on bakar (K.K. 72)

Kadın

Yaylanun çimenine

Otlar semiz geyikler
Bu bizim işimize
Ne garuşur büyükler (K.K. 72)

Erkek
Giy fistanın darini
Çiçekli şalvarini
Çemberini yan bağla
Alayım işmarını (K.K. 72)

Kadın
Yazdın düşmana dostu
Eyledin beni hasta
Ona yok diyemezler
Beni dayımdan iste (K.K. 72)

Erkek
Mademki ettik niyet
Kız bohçanı hazır et
Gel kaçalım Solday'a
Bulamasın hükümet (K.K. 72)

Kadın
Ey jandarma jandarma
Ömeri azarlama
Ben istedim da kaçtım
Öyle deyin babama (K.K. 72)

Gezdik on günden beri
Nasıl dönerim geri
Diyeceğim hâkime
Ben kaçırdım Ömer'i (K.K. 72)

Kadın
Bizim evin önünde
Sıra sıra öbekler
Benim peşimde çöktür
Senin gibi köpekler (K.K. 72)

Erkek
Sen ne diysin e diysin
Benim gibin uşağa
Tabancamı kuşandım
Yapıştırdım kuşağa (K.K. 72)

Kadın
Oğlan öyle demeylen
Beni mi korkutuyusun
Sen bana eş değilsin
Üç yaş benden gerisin (K.K. 72)

Erkek
Annemin adı Hacer
Bu günler böyle geçer
Annayırım nazin var
Nazların bizde geçer (K.K. 72)

Kadın
Sen ne diysin e diysin
Beni mi susturaysın
Oğlan üstüme gelme
Vallahi küstürürsün (K.K. 72)

Erkek
E gız gızdırdın beni
Akşam sabah yalvarttun

İyiliklen gelmezsen
Kötuluklen gelirsın (K.K. 72)

Kadın
Sen da anladın beni
Çalduğuni kalbuni
Benimkiler naz idi
Öğrendin sevdiğimi (K.K. 72)

Erkek
İstediler babandan
Gız vermeyi vermeyi
O senin gavur annen
Hiç imana gelmeyi (K.K. 72)

Kadın
Annem babam isterler
Zengin malli uşağı
Senin paran hiç yoktur
Nasıl aldın uşağı (K.K. 72)

Erkek
Evin önünde çanak
İçmem ondan su içmem
Gökler başıma düşse
İnan gız senden geçmem (K.K. 72)

Kadın
Senin paran yok ise
Nasi olacak bu iş
Beşbirli liralara
Bu işler sana çok güç (K.K. 72)

Erkek

Yarından geçi yoktur

Ben giderim gurbete

Parayı kazanırım

Beklemek gelecek güç (K.K. 72)

Kadın

Sen beni böyle koyup

Gurbete mi gidersın

Görürsün başka kızlar

Benden de vazgeçersın (K.K. 72)

Erkek

Yemin billah ederim

Gurbette fazla kalmam

Çok para kazanırım

Senden başkayı almam (K.K. 72)

Kadın

Oğlan bana baksana

Ben sözümün eriyim

Gitmem dedise gitmem

Sabun gibi eriyim (K.K. 72)

Erkek

Sen de bana söz versen

Beni bekleyecesın

Ben mezara girmeden

Kimseye gitmeyecesın (K.K. 72)

Kadın

Gurbetin yollarında

Kaybolma sakın uşak

Beni tasaya koydun
Ölmeden bi kavuşak (K.K. 72)

Erkek
Ayrılık zor gelecek
Kaderimiz böylemiş
Babanın sözü para
Kaderimiz böylemiş (K.K. 72)

Senin baban dem vurdu
Hep paradan paradan
Onu Allah'ım bilir
Kavuştursun yaradan (K.K. 72)

Kadın
Anne bana zulmettin
Benim sevdiğim gitti
Sevdalık çekmek çok zor
İnan bu kızın bitti (K.K. 72)

Kadın
Kızım çorba tuz ister
Parası yoktur tuza
Ben seni nasıl verem
Öyle fakir çulsuza (K.K. 72)

Kadın
Onun parasi yoksa
Benim bubamın vardır
O gurbette ölürse
Bu iş bize çok zordur (K.K. 72)

Kadın

Kızım seni verecem
Ağa paşa oğluna
Babandan istediler
Sen da olur diyecen (K.K. 72)

Kadın
Ben hiç bir varmıycam
Ondan başkaya inan
Ya beni verirsiniz
Ya olursunuz maskara (K.K. 72)

Kadın
E gız sen ne diysin
Buban seni eldirir
Seni versin zengine
Zengin seni güldürsün (K.K. 72)

Kadın
Anne beni öldürsün
Ondan başkaya varmam
Yedi gat gavur olsun
Ondan başkaya varmam (K.K. 72)

3.9. Türküler

Türkü, Hikmet Dizdaroğlu (1969: 102) tarafından Türklere mahsus bir beste ile söylenen halk şarkıları olarak tanımlanmaktadır. Türkü, ağıt ve ninni kavramlarını da içine alan bir türdür (Dilçin, 1984: 289). Pertev Naili Boratav (1978: 162, 163) türkünün, Türkiye'nin sözlü geleneğinde, bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidini göstermek için, âşık şiirleri için dahi en çok kullanılan ad olduğunu belirtir. Ayrıca türkünün bölgelere ve konulara göre şarkı, deyiş, deme, hava, ninni, ağıt olarak da nitelendirildiğini belirtir.

Türkü, sözlü kültür ürünleri arasında Türk adını taşıyan tek tür olması bakımından en dikkat çekici türdür. Araştırmacılar tarafından ortak kabulle Türk'e has anlamına gelen Türkî sözcüğünün zaman içerisinde türkü şeklini alması türkü sözcüğünün doğuşuna bir nebze açıklık getirmiştir. Ancak Türk tarihine bakıldığında türkünün köken itibariyle çok daha eskilere dayandığını ve farklı adlar altında türkü türüne ait örneklerin tarih içerisinde görüldüğüne rastlamak mümkündür. Dîvânu Lûgati't Türk'te yer alan ır/yır kelimelerinin koşma, türkü söylemek anlamlarına gelmesi türkünün köken itibariyle çok eskilere dayandığının göstergesidir. Günümüzde Türk dünyasında farklı isimlerle türkü türünün icrası devam etmektedir. Azeri Türkleri arasında mahnı, Başkurtlar arasında halk yır, Kazak Türkleri arasında yır, Kırgız Türkleri arasında eldik ır, Kumuklar arasında yır, Özbek Türkleri arasında halk kaşığı, Tatarlar arasında halk cırı, Türkmenler arasında halk aydımı, Uygur Türkleri arasında nahşa, koçu kelimeleriyle bilinmektedir²⁴ (Aytaç, 2003: 333-334).

Pertev Naili Boratav, türkünün yaradılış aşamasını açıklarken bir köyde her hangi bir vaka üzerine türkü yakan kişinin, o zamana kadar duyduğu türkülerdeki bir takım hazır kalıpları, zemin ve zamana göre icap eden değişiklikleri yaptıktan sonra terkiib etmek suretiyle yeni bir türkü meydana getirilmiş olduğunu belirtir (Boratav, 2000: 3). Bazı türküler başlangıçta ferdî birer yaratma eseridir; zamana ve muhite bağlı olarak anonimleşirler (Boratav, 1978: 166, 167). Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Destanı bu konuda örnek gösterilebilir.²⁵

Türküler Cem Dilçin'e göre usullü ve usulsüz olarak ikiye ayrılmaktadır. Usullü türküler oyun havalarını (kırık havalar), usulsüz türkü türleri ise uzun havalarını oluşturmaktadır (Dilçin, 1984: 290). Türküler ayrıca uzun hava ve kırık hava olmak üzere iki kolda toplanır. Uzun havaların belli bir çalınma usulü yoktur. Bozlak, maya, divan, Eğin, hoyrat ve Çukurova Türkmenei örnek olarak verilebilir. Kırık havalar ise ölçüsü ve ritmi belli olan ezgilerden oluşur. Karadeniz'de horon, Batı Anadolu'da zeybek, Kuzey Doğu'da bar türlerini örnek vermek mümkündür (Gözaydın, 1989: 27; Oğuz, 2005: 271).

²⁴ Türkü türünün Türk dünyası içerisindeki yeri ve tasnifleri hakkında detaylı bilgi için bkz. (Aytaç, 2003: 374-451).

²⁵ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Köprülü, 2004b: 211-299).

Türkünün zamanı olarak belirtilen tarih yakın zamana aittir. Bazen de tarih verilmeyip çok eskiden diye gösterilebilmektedir. Bir türkünün anlattığı efsaneyi her bölge kendine mâl etmeye eğilimlidir. Ancak efsaneleri anlatan türkülerde belli bir tarih verilmez. Türküler konularına ve kullanıldıkları yerlere göre şu şekilde gruplandırılmaktadır: (Boratav, 1978: 150-151; Aça, 2011: 551, 552).

- 1) Konularına göre türküler
 - a) Lirik türküler
 - Ninniler
 - Aşk
 - Gurbet
 - Hapishane
 - Ağtlar
 - Çeşitli duygular
 - b) Taşlama, yergi ve güldürür
 - c) Anlatı türküleri
 - Efsane
 - Tarihlik konular
 - Bölgelere/bireylere özgü konular
- 2) Kullanıldıkları yerlere göre türküler
 - a) İş
 - b) Tören
 - Bayram
 - Düğün
 - Ağıt
 - Dini törenlerde söylenen
 - c) Oyun ve Dans
 - Çocuk oyunları
 - Büyüklerin oyunları (Dilçin, 1984: 290-296).

Yapılarına göreyse türküler Dilçin (1984: 296-305) tarafından şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

1. Bentleri Mani Dörtlükleriyle Kurulu Türküler
 - a. Mani Dörtlükleriyle Kurulan Kavuştaksız Türküler
 - b. Kavuştakları Mani Biçiminde Olan Türküler
 - c. Kavuştakları Bir Dize Olan Türküler
 - ç. Kavuştakları İki Dize Olan Türküler
 - d. Kavuştakları Üç Dize Olan Türküler
 - e. Kavuştakları Dört Dize Olan Türküler

2. Bentleri Dörtlüklerle Kurulan Türküler
 - a. Dörtlüklerle Kurulan Kavuştaksız Türküler
 - b. Bentlerinin Dördüncü Dizesi Kavuştak Olan Türküler

3. Bentleri Üçlüklerle Kurulan Türküler
 - a. Üçlüklerle Kurulan Kavuştaksız Türküler
 - b. Kavuştakları Bir Dize Olan Türküler
 - c. Kavuştakları İki Dize Olan Türküler
 - ç. Kavuştakları Üç Dize Olan Türküler
 - d. Kavuştakları Dört Dize Olan Türküler

4. Bentleri Beyitlerle Kurulan Türküler
 - a. Beyitlerle Kurulan Kavuştaksız Türküler
 - b. Kavuştakları Bir Dize Olan Türküler
 - c. Kavuştakları İki Dize Olan Türküler
 - ç. Kavuştakları Dört Dize Olan Türküler

Hece ve aruz vezinleri ile söylenmiş/yazılmış ancak bestelenmemiş, türkü başlıklı şiirlere cönklerde ve mecmûalarda rastlanmaktadır. Türküler biçimsel açıdan Nevzat Gözaydın tarafından bir başka tasnifte şu şekilde gruplandırılmaktadır: (Gözaydın, 1989: 53-104).

- Dört dizelik bentli: Dördüncü dize “bağlama” yerini tutar. Bağlama her bentte tekrarlanır. Kurallarına uygun kurulmuş bir koşmaya benzer. Üçüncü ve dördüncü dizeler anlam bakımından birbirlerine bağlıdırlar. Örneğin; Ger Ali türküsü.

- Üç dizelik bentli: Dördüncü dizenin düşmesi ve bunun yerine farklı bir bağlamanın gelmesiyle oluşur.

- İki dizelik bentli: Bentlerdeki kısalma iki dizenin düşmesine yol açmıştır. Örneğin; Ey gaziler

- Beş dizelik bentli: Dört dizelik bentli biçiminden dönüşmüştür. Dördüncü dizenin ikizleşmesiyle türkünün beş dizeliğe dönüştüğü örnekler de mevcuttur. Bağlama bentten bende değişir. Ancak türkü çok uzarsa bağlama bir bentten sonra aynı kalır. Örneğin; Burçak tarlası, Kâtibim, Eğin türküsü.

- Mani düzenindeki bentlerin sıralanması ile oluşan: Bu tip türkülerde bentler 4+3 veya 4+4'lü hece ölçüsü ile yazılırlar. Ezgi yoluyla bağlanırlar. Örneğin; Çakırcalı Efe türküsü, Azerbaycan'da söylenen Hahışka türküsü. (Aça, 2011: 553; Oğuz, 2005: 273).

Çeşitli nazım şekiller ve ezgiler kullanarak oluşturulan türküler anonim ürünlerdir. Bunun yanı sıra metnin kime ait olduğunu belirten ifadelerin (mahlas) yer aldığı manzum metinler de araştırmacılar tarafından türkü başlığı altına dâhil edilmektedir. Fakat Saim Sakaoğlu ve Erman Artun, koşma nazım şekliyle meydana getirilen ve sonlarında herhangi bir âşığın mahlasına yer veren metinleri koşma nazım şeklinin ezgi ve konularına göre yapılan sınıflandırmaların bir alt dalı (varsağı, güzelleme, semai vb.) olarak göstermeyi uygun bulmuşlardır (Sakaoğlu, 2002c: 637; Artun, 2001: 99-100). Ayrıca Boratav ve Gözaydın'ın yorumlarından anlaşılacağı üzere türkü terimi üzerine araştırmacılar tarafından yapılan tasnifler ağıt ve ninni kavramlarını da içine almaktadır. Nitekim yukarıda zikredilen tasnifte Boratav, ağıt ve ninniye konularına göre türküler başlığı altında, lirik türküler içerisinde gösterirken, Gözaydın ise ninnileri usullü türküler, ağıtları usulsüz türküler içerisinde dâhil etmektedir (Boratav, 1978: 151; Gözaydın, 1989: 28-33). İsmail Görkem ise bazı türkülerin kaynağının ağıtlar olabileceğini ifade edip, türkü diye adlandırılan anonim manzumeler içerisindeki ağıtların varlığına dikkat çeker. Görkem'e göre söz ve müzik bakımından kuvvetli ağıtlar zamanla türkü olarak anılmaktadır (Görkem, 2001: 29).

Tüm folklor malzemesinde olduğu gibi bir türkünün de hayatında önemli üç nokta bulunmaktadır. Bunlar menşe, seyir ve istihalemdir. Ancak türkülerin menşesine dair yorumda bulunabilmek en zor kısımdır. Ağızdan ağıza yayılan bir ürün olarak bir türkünün

hangi ortamda doğduğunu ve hangi ortamlar aracılığıyla seyir ettiğini tespit etmek neredeyse imkânsızdır. Komşuluk, ticaret temasları, göçler vb. pek çok neden bir türkünün bir yerden başka bir yere taşınmasına vesiledir (Aytaç, 2003: 336-337).

3.9.1. Atma Türkü

Doğan Kaya âşık edebiyatında karşılaşmadan, en az iki aşığın irticali biçimde tecrübelerini sergilemek, fikirlerini beyan etmek ve karşısındakine üstünlük sağlamak şeklinde belli kurallar çerçevesinde manzum olarak söyleşmeleri diye bahseder. Doğu Karadeniz Bölgesindeki atışmaları ise karşılaşmada mat etme, atışmada eğlendirme ve deyişmede sohbetin esas olduğu gerekçesiyle başka bir grup altında değerlendirir (Kaya, 1999b: 131-134). Karadeniz Bölgesindeki atma türküleri karşılıklı söylenen türküler şeklinde nitelendirir. Yedi heceden oluşup a/b/c/b kafiye sistemine sahip manilerin birbirleri ardına sıralanmalarıyla meydana gelirler. Kafiye sistemlerinin bu şekilde olmasının sebebi bir ve ikinci mısraların bir kişi, üç ve dördüncü mısralarınsa başka bir kişi tarafından söyleniyor olmasıdır. Trabzon türkülerinde klasik kafiye düzeni a/a/b/a şeklinde sıralanmış mani katarlarını da görmek mümkündür. Bentleri mani olan çoğu türküde bağlantı bulunmaz. Bentleri maniler aracılığıyla kurulu türkülerin de Trabzon türkülerinde mevcudiyetleri bilinmektedir. Doğu Karadeniz genelinde bu tür türkü formları atma türkü olarak adlandırılmaktadır. Bu formda karşılıklı söylenen türkü işi türkü atma, karşılıklı söylemeye atışma, hitap veya telmih şeklinde olup karşılık beklemeden atılan türkülere ise takma türkü adı verilmektedir. Ayrıca Kaya TRT repertuarından incelediği Trabzon türkülerinden yola çıkarak a/a/a/bb şeklinde bentlerle bağlantı getirilen ve a/b/a/b, c/c/c/b, d/d/d/b formunda koşma tipinde türkülerin mevcut olduğunu belirtir (Kaya, 2002: 94-97; Şenel, 1994: 157-158). Bekir Sami Özsoy ise atma türkülerin, manilerin arka arkaya dizilip belirli bir ezgi etrafında belli bir hazırlık olmaksızın irticalen söylenmeleri sonucu oluştuklarını belirtir (Özsoy, 2004: 114).

Turgut Günay, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde görülen ve yörelere göre karşı beri, karşılama, atışma, kovalama adlarıyla anılan atma türkülerin özellikle bayramlar, düğünler, yedileme, şenlikler, eğlenceler esnasında söylendiklerini belirtir. Bu türün iki kişi ve ya grup tarafından ortaya konduğunu belirtir. Önce yedi heceli manzum söz söylendiğini; bu manzum parçanın bir mısra, üçlük, dörtlük veya bent olabileceği bilgisini verir. Karşı

tarafın verilen ilk örneğe şeklen uygun bir cevap vermesi gerektiğini, veremeyen tarafın mat olacağını belirtir. Şayet karşılaşma çok uzun sürer ve ayakta daralma olursa türkü çıkmaza düştü denerek ayak değiştirilir bilgisini vermektedir (Günay, 1976: 73).

P.Naili Boratav, T. Kowalski'nin Encyclopédie de l'Islam'ın eski baskısına yazdığı mânî maddesinde, mâninin aslında b a c a düzeninde uyaklı bir dörtlük olup sonraki bir aşamada sondaki dizelerini yitirerek a/a/b/a düzenine dönüştüğünü ileri sürdüğünü ve kendisinin bu görüşe katılmadığını söyleyerek, mâninin asıl düzeninin a/a/b/a olduğunu savunur (Boratav, 1978: 188).

Doğu Karadeniz yöresine özgü olan atma türküler Kowalski'nin en eski mânîler b a c a (x a x a) şeklinde olanlardır şeklindeki görüşünü doğrular niteliktedir. Atma türküler, biçim olarak Kowalski'nin en eski kabul ettiği b a c a şeklindeki mânî katarlarından meydana gelmektedir. Anadolu'nun her yöresinde türkü söylemek, türkü yakmak vb. ifadeleri kullanılırken Doğu Karadeniz'de türkü atmak denmesi, Ali Çelik'e göre tesadüf değildir. Çelik, bu isimlendirmenin sebebini atma türkünün hem şekil hem de içerik yönünden diğer yörelerde söylenen türkülerden farklı olmasına bağlayarak atma türkünün muhtevasını açıklarken, Anadolu'da söylenen çoğu yanık ve hüznü türkülerin aksine bu türküler neşelidir; bunlarda amaç, çoğunlukla karşıdakini kızdırmak, açık aramak, yermek, söylemek istemediği şeyleri söylettirmek, alay etmek veya eğlenmek, kendi üstünlüğünü rakibine kabul ettirmek, çeşitli engeller yüzünden açıkça ifade edemediği düşünceleri bazen açık, bazen kinayeli bir şekilde söylemek suretiyle şakalaşmaktır ifadesini kullanmaktadır (Çelik, 2005b: 55)

Ali Çelik, atma türkünün içerik özellikleri dikkate alındığında, onun Türk şiirinin ilk örneklerinden olduğu kabul edilen takmak ile aralarında bir yakınlık kurulabileceğini belirtmektedir. Reşit Rahmeti Arat'ın verdiği bilgilere göre takmak bugün çeşitli Türk şivelerinde bulmaca, atalar sözü, türkü ve bundan takmakla-, takmakçı; bir de; takpak (Altay), şaka, nükte, türkü yarışı, şaka türküsü; masal, bulmaca ve bundan, takpaktakpakçı (Altay) şarkıcı, şakacı, takpakşı ve takpakşıl (Kazak); takpak v.b. anlamlarında kullanılmaktadır. (Arat, 1991: 14) Bütün bunlar göz önüne alındığında bu yakınlık daha net görülebilmektedir. Buna, bölgedeki şairlerin atışmak istedikleri kişileri yarışmaya davet ederken söyledikleri "Hadi takul baa dedum takildi", "Dedum hau Ayşe Nene'ye bi

takilayum” gibi sözlerde kullanılan ve takmak’la aşağı yukarı aynı manaları taşıyan takılmak fiilini de ekleyince atma türkülerle takmak arasındaki ilişki daha da belirginleşmekte ve atma türkülerin, en eski Türk şiir türü olduğu varsayılan takmak’ın günümüzdeki versiyonları olabileceği şeklindeki kanaat daha da kuvvetlenmektedir (Çelik, 2005: 56, 57).

Doğan Kaya Trabzon yöresi türkülerinin ezgilerinin iki belirgin cephesi olduğunu; bunlardan birinin parçaların oldukça hareketli olduğu, diğerinin ise parçaların birçoğunun bıçakla kesilmiş gibi yarıda bitiyor olduğudur. Ritmi oldukça vurgulu bu türkülerde heceler coşkulu şekilde terennüm edilir. Mısra başları, sonları veya aralarında çeşitli nida ve ünlemlere yer verilmektedir ve bunlar mısra ve bent yapısını bozamaz. Vezin olarak yedi, sekiz veya on birli hece ölçüsüyle okunmaktadırlar. Ezgi itibariyle çoğu yüksek ritimli, hareketli ve çoğunlu yedi zamanlıdır. Aşk, gurbet, dert, acı, hasret, askerlik en çok işlenen konular olmakla birlikte aşk teması bunların başında gelmektedir (Kaya, 2002: 97-98).

Atma türküler Doğu Karadeniz geneline bakıldığında işlevsel açıdan büyük öneme sahiptir. Horonlara eşlik etmelerinin, Bascom’un bahsettiği toplumsal unsurlara destek verme ve eğlendirme işlevlerini yerine getirdikleri gibi toplumda diyalogu başlatma, yatay ve dikey noktalarına sahip kapalı sayılabilecek karakterde Karadeniz toplumunda yaş, statü, cinsiyet faktörlerine bağlı olarak iletişimi sağlamaktadır. Duygu ve düşüncelerin karşı tarafa aktarımına imkân tanıyan atma türküler böylece belli bir mesajın iletimine de olanak sağlamaktadırlar. Ayrıca toplum içerisinde yarattıkları aidiyet duygusuyla psikolojik düzeyde iyileştirici etkiye sahiptirler (Mirzaoğlu, 2002: 115-117).

Atma türkü geleneği Karadeniz Bölgesinin her kesiminde olduğu gibi, Maçka’da da gündelik hayatın her noktasına sirayet etmiştir. Düğünlerden yaylaya çıkışa, asker uğurlamadan çalışmaya sohbet ortamının olduğu her yerde atma türküler birer iletişim aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Demirsipahi, 1975: 262-269). Turgut Günay, atma türkü icra geleneğinin gelişmesindeki etkenlerden bahsederken âşık edebiyatına benzer bir usta çırak ilişkisine gerek olmadığını ve çocukluk çağlarından itibaren geleneğin içinde izleyici, dinleyici olarak yetişen her kişinin bu söz ustalığına az çok mazhar olduğunu belirtir. Zaman içinde eğlence ortamlarında fırsat bulunduğu kendini gösteren icracı ise bu şekilde geleneğe dâhil olmayı başarır (Günay, 1976: 73-83).

3.9.2. Maçka Bölgesinden Derlenen Türküler

Atma Trk

Atma türki atarum

Oğlan seni yakarum

Eski aruklarumi

Boğazuna takarum

Atumi otlaturum

Hendekten atlaturum

Senun gibi uşağı

Trkden patlaturum

Kırdum fındık ubuğu

Karışturdum furuni

Afkurma kara köpek

Kırarum munzuruni

Kilise kıranına

Dşek sererum döşek

Sen da bişe bilmesun

Uzun kulaklı eşek (K.K. 72)

Atma Trk

Sobanun kenarina

Posti sererum posti

Atarum sana türki

Oturursun kı isti

şu karşıki kabana

Rahmet yağayi rahmet

Ne afkurursun orda

Ey gidi deli Ahmet

şu karşıki kabanda

Vardur yaban inciri

Ula senun başına

Taktım köpek zinciri
Şu karşıki kıranda
Dağar asılur dağar
Ne afkurursun orda
Uzun kulaklı zağar
Yayladan geluyisun
Yoğurt yüklenuyisun
Sen türki bilmeyisun
Benden öğrenuyisun (K.K. 34)

Atma Türkü

Bahçelere eneyim
Güllerini dereyim
Haniyasın Ayşe'm
Tekrar seni göreyim
Ben gideyırım diye
Kara çömber bağlama
Tabudumun beşine
Ayşe'm sakın ağlama
Bir destan yazayırım
Dertli veremlilere
Bu şindi efkar verir
Nenecuğum sizlere
Getırın sevduğumi
Atın oni odama (K.K. 6)
Allah'im emir versa
Ezerdim muradıma
Harmana oturmamiş
Donanmasi olmamiş
Boyle düğun olu mi
Kimse çağrılmamiş
Haşimdi dilim durur

İfademi alsınler
Haniya kardaşlarım
Yanıma toplansınler
İstedim yari geldi
Baktum da doyamadım
Gözlerim hayran gördi
Havesluk alamadım (K.K. 6)

Oy sanduğum sanduğum
Yeşil boya boyandun
Demin türkü soylerdun
Şimdi niye dayandun
Zamane hocasında
Ne ararsın keramet
Heral ben gideyirim
Ayşe'm size emanet
Allah'a sitem olmaz
Buna da sitem derler
Yüreğimin derdine
Dayanmaz da bu göğler
Yarımın saşlarını
Sanduğuma sakladuk
Gideyirim Ayşe'm
Allah'a simarladuk (K.K. 6)

Karakaban
Ah gidi Karakaban
İçmem suyundan içmem
Bir daha gelen sene
Yolcun da olup geçmem
Karakaban'un dağı
Ben yemem koyun yağı
Kızlar istedi benden

Zilifine gül yağı
Dere gider eniŐe
Ben giderum peşine
Güzel güzel kızların
Yanarum ateŐine
Karakaban yolumuz
Para tutmaz elimuz
Olmasa güzel kızlar
Ne olurdu halumuz
Eridi da kalmadı
Karakaban'ın kari
Ezrail sen da sevdun
Benum sevduğum yâri
Karakaban'ın dağı
Eridi yürek yağı
Yol vermeyi geçeyim
Neyleyim boyle dağı (K.K. 21)

Kara Yemiş Fidanı
Kara yemiş fidanı
Yılda bir çiçek açar
Güzellerin iyisi
Bir görünür bir kaçır
Çıkma kara kiraza
Boyalanır ellerin
Üzüm salkımı gibi
Sallanır memelerun
Yatma yeşil çimene
Uyur uyanamazsın
Verme beni ellere
Görür dayanamazsın
Kara yemiş dalına

Satın dutma alına
Kararır dudakların
Kimse almaz yanına (K.K. 33)
Kemençe

Kemençemin üstüne
Yay işlesin işlesin
O kırmızı yanaktan
Kemençeci dişlesin
Kemençemin tabanı
Eriktendir erikten
Kemençeci doyardı
Senin gibi feruktan
Kemençe çala çala
Çıktım birinci dala
Birinci dal kırıldı
Yar boynuma sarıldı
Kemençenin üstüne
Sele vururum sele
Yar gelmessen bu sene
Gelirsin gelen sene
Gökteki yıldızları
Pay edelim kızları
Aldılar güzelleri
Kaldı yaramazları
Gökteki yıldız aymısın
Kemençemdeki yaymısın
Alsam seni elime
Bakıyım çalayımısın
Ben kemençe çalamam
Dayım darılır bana
Dayımın kızlarından
Yokmudur banım payım

Ben kemençe çalamam
Dayım duyar sesini
Baban seni vermezse
Kesirim nefesini (K.K. 54)

Karadeniz

Oy gidi Karadeniz
Gemileri sallarsın
Ela gözlü sevdiğim
Hep sözün ballarsın
Karadeniz uşağı
Hep alçak bağlar kuşağı
Şaka maka dinlemez
Hemen vurur bıçağı
İstanbul'da apartman
Trabzon'da konaklar
Yaktı yandırdı beni
O kırmızı yanaklar
Tulum gibi yanaklar
Oy funduğum funduğum
Dallarına konduğum
Yine beni aldattın
Ela gözlü sevdiğim
Armudi soydum soydum
Kondol üstüne koydum
Ela gözlü sevdiğim
Sen yedin de ben doydum (K.K. 62)

Karlanguşum

Karlanguşum, karlanguş

Kanadım arduç arduç
Benim yuvamı bozan
Kan kusun avuç avuç
Karlanguşu vurdular
Kanadını kırdılar
On beşinde yar sevdim
Onunda öldürdüler
Karlanguş yuva yapar
Yüksek taşın üstüne
On beşinde kız sevdim
Gitti guma üstüne
Karlanguşu uçurdum
Yavrusunu kaçırdım
On beşinde yar sevdim
Muska suyu içirdim
Karlanguş havalandı
Kanat vurup uçayı
Ha bu köyün kızları
On beşinde kaçayı
Karlanguş havalandı
Kondi erik dalın
O kız bana gelecek
Ben baktırdım falına
Karlanguş süzülerek
Geçti dereyi geçti
On beşinde yar sevdim
O da elleri geçti
Karlanguş havalandı
Yükseklerde duracak
O kız beni seviyor
Duyanlar kuduracak
Karlanguş süzülerek
Kondi pınar başına

Alacaksan al beni
Geldim on dört yaşına
Karlanguşu kaçırdım
Havalarda uçurdum
Emicenin kızını
Pencereden kaçırdım
Karlanguş kondı dama
Arıları toplayı
Bugün gördüm yarımı
Bu yüreğimi hoplayı
Karlanguş kondı dama
Elinde çifte gama
Ver bana Asiye`yi
Gel ol bana gaynana
Oy gaynana gaynana
Kazanı kaynatasın
Kızı bana vermesen
Aklını oynatasın
Şapkanın Tereği
Şapkanın tereği düz
Var onda aynan yıldız
Alacaksan al beni
Yaktın beni hayasız
Şapkanın tereğine
Çevirmişim yanına
Eğer beni almazsan
Ben okurum canına
Oy kemeçeci dayı
Şapkayı koy başına
Eğer şapka koymazsan
Dikilirler başına
Kemeçemi çalarken
Şapkan zıp zıp oynasın

(K.K. 28)

Hızlı vur selesine
Güzel kızlar oynasın
Şapkayı giy başına
Çık karşıma karşıma
Eğer şapkayı giymezen
Neler gelir başına
Cam dibinde duralım
Soframızı kuralım
Babam bir şey söylemez
Annemi kandıralım
Yayla yolları uzak
Kanda kayılır kızak
Oğlan bize gelme dur
Sana kurmuşlar tuzak
Başörtümü şişlerim
Etrafını işlerim
Oğlan bana sarılma
Yanağını dişlerim
Başörtüsü boyalı
Kenarları boyalı
Oğlan beni aldatma
Gönlüm sana dayalı
Başörtümü yıkadım
Astım armut dalına
Nasıbıma sen çıktın
Ben baktırdım falına
Gittin dere yukarı
Ben sürerim izini
Kaynanayı hiç sevmem
Ben severim kızını
Oy Asiye Asiye
Yoruldu diye diye
Geldi kurban bayramı

Ne götürdün hediye
Oğlan niye durursun
Dil döker uydurursun
Gel sevdadan vazgeç
Sonra pişman olursun
Oğlan oldun maskara
Akşam gel beni ara
Babam beni verecek
Para istiyor para
Ben babamı bilirim
Annemi çok severim
Alacaksan al yoksa
Başkasına giderim (K.K. 28)

Zizana

Benim köyüm zizana
Kütük verdim hizana
Eğer beni almazsan
Yer hazırla mezara
Benim köyüm zizana
Seni korum mezara
Kendini yüksek tutma
Kızlar düştü mezara
Zizananın kızları
Alli pullu giyerler
Kimi sevse almazsa
Çevirerek döverler
Zizananın kızları
Hepsi uzun boylu
Alacaksan oradan al
Soylu mu hepsi soylu

Zizananın içinde
Vardır taştan kulesi
Onlara sevda olan
İnan bitmez belası
Zizananın düğünü
Kapalıdır güğümü
Pınardan gelir suyu (K.K. 69)

Derenin Kıyısında

Derenin kıyısında
Postu yıkarım postu
Sende bir şey bilmezsen
Siktir ordan orospu
Aburdan aşağı
Kayma giderim kayma
Sende bir şey bilmezsen
Munzurlarını yayma (K.K. 23)
Kapusunda

Karadenizun kumu
Yığamadum yukumu
Sevdalı gucağında
Alsam derun uykumu
Kapısında armudu
Yan darafında tutdu
Yattı gucaklaruma
Gonuşuy iken uyudu
Kapusunda söğüdü
Dalları sereğidi
Seni sevda etmeye
Hiç niyetim yoğudi

Seni sevda edeli
Hada eyledim hada
Eridum karlar gibi
Dağlarda yata yata (K.K. 54)

Kara Dere

Kara derenin kurdu
İndi derede durdu
Babamın akli olsa
Beni evlendirirdi
Kara dere yukarı
Yaylaları gezerim
E kız seni alırsam
Beşi birlik düzerim
Kara dere yukarı
Çıktım tilki beline
Eğer beni almazsan
Düş gâvurun eline
Kara dere yolundan
Gelir pazarcık düzü
Gene beni kandırdın
Seni orumun kızı
Yaylaların içinde
Birisi çatal çayır
Düştüm giyavur eline
Gayır Allah`ım gayır
Yan boludan yukarı
Vurdum çıktım yaylaya
Yalvardım e kız sana
Söz geçermi kayaya
Yan boludan yukarı
Yukarıdır taş köprü

Bu kız öyle giyavur ki
Anası sanki ofli
Taş köprü yaylasında
Kuzu kestim yediler
İstedim fadimeyi
Nişanlıdır dediler
Taş köprü yaylasından
Yol gideyi ekize
O kız yolu şaşırđı
İnşallah gelir bize
O ekizin kızları
Erkek gibi sözleri
Birisinden söz aldım
Ay gibidir yüzleri (K.K. 10)

Kır Atım

Kır atımı süsledim
Koşumunu besledim
Ayşe kız bana gele
Babasından istedim
Kır atım süslüm püslüm
Pencerene pek düştüm
El salladım gelmedin
Ayşe kız sana küstüm
Kara kaban dağını
Çok oluyor perisi
Ben sana el sallasam
Görür beni birisi
Kara kaban dağından
Uçar kuşları uçar
Eğer babam duyarsa
Oğlan seni fena yapar

Bir yolunu bulsana
Gizli gizli gelsene
Ben bu işe razıyım
Sen de razı olsana
Babamın kamasını
Sol yanıma salmışım
Ben böyle şey yapmam
Tembihimi almışım
Ayranın yayığını
Bizim evden alırsın
E kız böyle söyleme
Sonra evde kalırsın (K.K. 2)

Ayşe'm

Çıkma yüksek dağlara
E kız Ayşe üşürsün
Niçin tasa çekersin
Gün gelir kavuşursun
Trabzon'un komşusu
İrizedir irize
Pencereyi açık koy
Gece gelirim size
Haburadan uyana
Ordu deyiler Ordu
Kız kenduni saklama
Bizi dünya âlem gördü (K.K. 32)

Çeten

Evin önünde çeten
Olmadı onu iten
Bu kız bize çok geldi

Oldu içinden tüten
Evin önünde çeşme
E kız yaramıdeşme
Geleceksen erken gel
Sakın yaramıdeşme (K.K. 44)
Dereler

Oy dereler dereler
Aynalu pencereler
Senin değil benimdir
Kız koynunda memeler
Köprü altından çayır
Kuş kafesten uçayır
Anne ben büyüdüm mü
Gızlar benden kaçayır
Köprü altında çiçek
Oraknan biçilecek
Yaşım artık on beştir
Bir güzel seçilecek
Köprü altında buzlar
Tabancamda yılduzlar
Geldi geçdi karşımdan
Karpuz memeli gızlar (K.K. 44)

Allah'um Ne Edeyim

Allah'um ne edeyim
Yolun karıncasını
Zade yok idi aklum
Aldun olancasını
Yeşil çimenlar gibin
Dağlarda biteceğüm
Ya bak e Ayhan usta

Bi bira ieeğum
Allahum ne edeyim
Kime derdim dkeyum
Kaldum yüksek dağlarda
Nerelere gideyim
Bazı dşnyrm
Ölüyorum derdinden
Geli geçer insanlar
Köprü gibilin üstümden
Yanlış oduncukları
Yukledum kır atıma
Yedum habu genluğ
Arkadaş hatirina
Dostların hatirina
Ne soylersam doğridur
Yalan değildur yalan
Var mi kahpe dunyada
Ebedi baki kalan
Allahum ne edeyim
Kime derdum dkeyim
Yüksek dağlarda galdum
E Ayhan ne edeyum
E gardaş ne edeyum
Dertlerum aşdı beni
Hangi yola gideyum
Ya bak e Ayhan'cuğum
Derdum kime dkeyim (K.K. 53)

Bile Gezelum

Bile gezelum bile
Yalnız gezeceğune
Derin derin gllerun

Yar dibune dalayum
Çek hau meyhaneye da
Allah'ına olayum
Cam dali çınar dali
Aldum kucacığıma
Ayhan senin adını
Yazdim bıçacığuma
Yürü gidelim yürü
Gidelum durmıyalum
Tena tena yerlere da
Ah gardaş vurmıyalum (K.K. 70)

Gürgen Tepeleri

Çıkıb da keseceğum
Gürgen tebelerini
Oturdum da dinledum
Yarın demelerini
Olayım guzeline
Boyları boyum gibi
Sallanı da gel bana
Yoşali goyun gibi
Ah goyunlar goyunlar
Hani kuzularınız
Böyle miydi güzelum
Kara yazılarımız
Elimde kara kağat
Yazi yazarum yazi
Kışı bile geturduk
Geturemeduk yazı
Ayağum oldi yara
Ezmedendur ezmeden
Ölüm daha eyidi

Boyle dertli gezmeden
Çıkıp da keseceğum
Gürgen tebelerini
Oturdum da dinledum
Yarın demelerini
Derenin kenarında
Ah kumsal kumsalun
Al beni da gidelum
Ben da senun emsalun
Gölun kıyı yosunla
Otlar onu tosunlar
Sana çirkin diyenle
Bi da bana sorsunlar
Ayağımı vuruyi
Yeni yolun taşlari
Alış veriş edeyi
Közlerinlan kaşlari
Pahçesinde lahana
Acıdi yaprağa yana
Beniyim anan boban
Kız sana yana yana
Çıkardum sığırlari
Kız aynali kınali
Bir an yükü görmedum
Kız sana vurulali
Gayığım yüze yüze
Yüzer Karadeniz'e
Yaratdi bizi mevlam
Ya bak Karadeniz'e
Karadeniz dalgali
Yarım geledum mi
Ben seni göresledum
Sen göreslemedum mi

(K.K. 73)

Bilemem

Dere kenarından geçtim
Soğuk sularından içtim
Bu sevdaya nerden düştüm
Bilemem yar bilemem
Şu gönlümü çaldı gaçtı
Başka yar ilen dolaştı
Beni pırakıp da gaçtı
Bilemem yar bilemem
Yeşillendi bağlarbaşı
Akdi gözlerimin yaşı
Eritiyor dağı daşı
Diyemem yar diyemem
Evlerinin önü uzunca asma
Asmanın dalından yazıktır kesme
Alamazsam yünli alırım basma
Nasıl olsa yârim seni beklerim (K.K. 74)

Evlerinin Önü

Evlerinin önü duttur geçilmez
O tutun yaprağı sıktır tökülmez
Anadan geçilir yardan geçilmez
Nasıl olsa yârim seni beklerim
Evlerinin önü yonca
Yonca çıkmış dam boyunca
Boyu uzun beli yince
Ninne yarım ninne
Esmer yarım ninne
Evlerinin önü bakla
Güvercinler atar takla
Al beni goynunda sakla

Ninne yarım ninne
Evlerinin önü üzüm
Eller gecem yar günduzum
O gözlere baka baka soldı yüzüm (K.K. 57)

3.10. Ağıtlar

Ağıt, Şükrü Elçin (1990: 1) tarafından “İnsanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme üzüntü, telâş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, şikâyetlerini düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade eden türküler” olarak tanımlanmaktadır. İslâmiyet öncesi dönemlerde "sagu" kelimesi ile ifade edilen ağıta, Azerbaycan'da "ağı", Kerkük Türklerinde "sızlamag", Türkmence'de "ağı" ve "tavşa" adları verilmektedir (Elçin, 1990: 1-2). Muhan Bali, şiirin başlangıcı olarak "ağıt"ı kabul etmiştir (Bali, 1997: 2-3).

Ölünün ardından yas tutmak yine eski bir Türk geleneği olup günümüzde halen devam etmektedir. Ölen kimsenin yakınları tarafından yas tutulup belli bir yazılı form olmaksızın ağıt yakılmakta, hatta kimi zaman çok ender de olsa bu iş için özel kişiler parayla tutulmaktadır. Yas süresince ayrıca bazı tabular yürürlüğe girmekte ve bazı uygulamalar ölen yakınları tarafından kaçınılır hale gelmektedir. Bu durumda renkli kıyafetlerin giyilmemesi, evde televizyon, radyo vb. elektronik eşyaların çalıştırılmaması ve özellikle ezgili, melodik formlardan kaçınılması, eğlencelerin iptal edilmesi ve nişan, düğün vb. geçiş uygulamalarının belli bir süre askıya alınması durumu yaygındır. Bu durumun en güzel örneği Orhon Yazıtlarında Bilge Kağan'ın kardeşi Kültigin'in cenazesinde cenazeye katılanlarla ağlayıp feryat etmeleri, kulak ve saçlarını kesmeleri (Tekin, 2010: 38), Dede Korkut metinlerinde Beyrek'in esir düşmesinin ardından kardeşlerinin ak çıkarıp kara giymeleri, Beyrek'in ak pürçekli anasının yüzünü tırnaklarıyla çekip yırtması ve saçlarını yolması, gelini Banı Çiçek'in ak çıkarıp kara giymesi ve kızların ellerine kına yakmaması şeklinde yer almaktadır (Ergin, 1964: 33).²⁶ İslamiyet'in kabulüyle birlikte ölen kişinin ardından ağıt yakma geleneği kaderi kınama ve ilahi takdire karşı gelme olarak yorumlandığından yasaklanmıştır. Bu tür âdetlerde bulunan

²⁶ Türk kültür dairesinde ağıtçılık geleneği ve ağıt icrası hakkında detaylı bilgi için bkz. (Görkem, 2001: 35-62).

inananların böyle davranmalarıyla ölen kimsenin azap çekmesine neden olacakları hadislerde belirtilmiş ve ağıtçılık geleneği günah sayılıp yasak edilmiştir (Görkem, 2001: 13).

Ağıtlarda nesre yaklaşan serbest, ama ezgili bir söyleniş bulunmaktadır. Ağıtlar dörtlük biçiminde söylenirler. Yarım, tam ve zengin kafiye kullanılır. Ağıtlarda şekil özelliklerinden çok içerikleri önem kazanmıştır. Esas konuları ölümdür. Şükrü Elçin, bunu “ölen için söylenmiş mehdiye” olarak görür (Elçin, 1990: 1-2). Ağıtların içeriği, halk şairleri tarafından destan, koşma, türkü, semai, varsağı, hoyrat gibi türlerin içinde genişletilmiştir. (Görkem, 2001: 29-33). Ağıtlarda esas olan ölen kişinin dünyevi özelliklerini ön plana çıkarmaktır. Ölen kişi eğer dünyada mutluysa ağıtçı mutlu günlerini yâd edecek cümleler seçer, eğer dünyada acılar çektiyse onun acılarını sayar ve hafifletir. Eğer ölen kişi namlı biriye onun kabadayılıklarını, mertlik dolu hatıralarını yeniden canlandırır. Ağıtlarda anlatım lirik karakterde olduğundan ağıtçı icra esnasında anlatım veya tasvirlerle başvuramayacağından icraya başlamadan önce ölen kişi hakkında birtakım bilgi vererek ağıdı bu bağlamda oluşturur. Bu bilgi genelde ölen kişinin başından geçen bir olayla bağlantılandırılır (Görkem, 2003: 482, 492-493).

Ağıtlar çoğunlukla kadınlar tarafından söylenir. Bazı yörelerde ağıt yakmayı meslek haline getirmiş “ağıtçı” denilen kimseler bulunmaktadır. Örneğin Mardin’de ağıtçılara “imadede” denilmektedir. Ölünün ardından ağıt yakma geleneği zayıflasa da günümüzde Toroslar, Çukurova, Gaziantep, Siirt, Erzurum’da bu gelenek kuvvetli bir biçimde devam etmektedir.

Trabzon’da ağıt yakma geleneği günümüzde canlı bir biçimde devam etmektedir. İsmail Görkem (2001: 23) Akçaabat ilçesinde gerçekleştirilen bir ağıt töreni hakkında Ragıp Memişoğlu’ndan şunları aktarmaktadır:

“... cenazeyi orta yere koyarlar, karılar ayakta etrafında bir halka çevirirler. Kuşaklarını omuzlarına atarlar. Bir elleriyle de şalın ucundan tutarlar. Öylece hepsinin şalı omzunda peşpeşe dizilirler. En baştaki karı başlar ağlamaya. Kaydeli kaydeli (ezgili ezgili) bir deyiş der. Bitirdi mi sıra yanındakine gelir. Öyle sıra ile her biri deyişlerle ağlarlar. Sınra bitince gene başa dönerler. Bir taraftan da cenazenin etrafında dönerler.”

Maçka bölgesinde ağıtlar bahsi geçen örneklerle benzerlikler gösterdiği gibi farklı noktalar da mevcuttur. Cenaze evin bir odasında üzeri örtülü vaziyette tutulur. Ağıt yakma işi genellikle kadınlar tarafından yapılır ve bu esnada ortamda erkek bulunmaz. Ölen kişi kadın veya erkek olsun, ardından karısı, kız kardeşi, kızı tarafından ağıtlar ayakucunda oturarak yakılmaktadır. Ağıt icrası esnasında başka hiçkimseden ses çıkmaması esastır. Ağıt çok yüksek sesle söylenmez ve bu esnasında yüksek sesle bağırıp çağırmak, dövünmek ayıp karşılanır.

Maçka bölgesinde ağıtlar konusunda dikkat çeken bir husus hayvanlar ve bitkiler için de ağıt söyleme geleneğinin bulunmasıdır. Nursel Baykasoğlu (2014: 3) tarafından yapılan çalışmada Akarsu köyü sakinlerinin ölen hayvanlarının ardından da tıpkı insanlar için yapıldığı gibi ağıtlar yakıldığını ve bu icralara erkeklerin de katıldığını belirtmiştir. Gündelik ihtiyacının önemli bir bölümünü baktığı ineklerden sağlayan kadının ineğinin ölümü üzerine söylediği ağıt şu şekildedir:

“Yaşmaklim senun ile
Dağı taşi aşardum
Bıraktun gittun beni
Düz yoli da şaşirdum” (Baykasoğlu, 2014: 4).

3.10.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Ağıtlar

Mezarımın başı
Urfa’ya karşı
Başucuma koyun
Yazili taşi
Üstümdeki çümenler
Gözümün yaşı
Sen ağlama anneciğim
Bu işler olur
Beni vuran zalım
Allah’ından bulur
Meyhane önünden

Doğruca geçtim
Ciğerimden hançer yedim
Bayıldım dūřtim
Sen ağlama anneciğim
Bu iler olur
Beni vuran zalım
Allah'ından bulur
Aynaya baktım
Sa beyaz oldi
Nereden geldim
Gölbenzim soldi
Ağla gözlerim
Sızla gözlerim
Sen bu halıma
Sen bu halımlan (K.K. 25)

Cevizlikten yollandı
Hayde varın söyledi
Bakımevine ıktı
Makinayı eğledi
Orda geldi bubası
Makinanın yanına
Elli beş lira attı
Yarımın cüzdanına
Hayda oğlum git dedi
Yolların açık olsun
Ordan da dedi yarım
Allah rahatlık versin
Ondan üç-dört gün sonra
Ölüm haberi geldi
Geldi ölüm haberi
Yüreklerim alişti
O doktorlar yarımı

Öldürmeye çalıştı
Zigana'nın dağları
Yağmurluludur yağmurlu
Geldi çamaşırları
Çorapları çamurlu
Çorabının içinde
Mektubunun yarısı
Demedi da Erzail
Bunun vardır karısı (K.K. 45)

3.11. Efsaneler

Efsane; çok eski zamanlardan kalma hikâyeler, mitlerin modernleşmiş ve romantik bir hal almış şekli, efsanevi şöhret kazanmış insanlar etrafında teşekkül etmiş hikâyeler; (TAHDOEL, 2000: 747) dini merasimlerde yahut dini yemeklerde okunan şey (FAWSDOF, 1984: 612) olarak tanımlanmaktadır. Efsanenin araştırmacılar tarafından da yapılmış tanımları bulunmaktadır. Grimm Kardeşler efsaneyi gerçek veya hayali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâye olarak tanımlar (Oğuz, 2005: 331). Linda Degh ve Andrew Vazsonyi ise gerçek hikâyelerin, efsane olayı haline geldikten sonra efsane süzgecinden geçerek efsane haline geldiğini belirtir (Seyidoğlu, 1985: 1-3). Efsane; menkabe, esatir, mitoloji ve söylence olarak da adlandırılmaktadır. Halk arasında ise daha çok rivayet, masal ya da hikâye diye adlandırılmaktadır (Oğuz, 2005: 121).

Efsaneler hayatın tüm alanlarını kapsamazlar. Belli bir dönem içinde belli olayları ele alırlar. Bu olayların işlenişinde sosyal sınıflar ve belli bir zaman dilimi bulunur. Efsanelerin en önemli özelliklerinden bir tanesi olayların olağanüstü motiflerle anlatılmasıdır. Objektif gerçeklikten uzak olmasına rağmen efsanelerdeki olağanüstü durumlar masallardaki gibi hayatın dışında tutulmaz ve gerçekmiş gibi kabul edilirler. Olağanüstü şekilde işlenmelerine rağmen efsaneler hayatın içindeki gündelik konuları işlerler. Hayata dair sorular sormalarına rağmen kimi zaman bu soruları cevapsız bırakırlar. Olayların geçtiği mekân bu dünya olabileceği gibi bu dünyanın dışı da efsanelerin mekân kadrosuna dâhil edilebilir. Sorulan sorular daha çok bu dünyaya ait olmayan tarafla alakalıdır fakat bu esrarengiz ortamda cereyan eden olaylar hakkında açıklama yapılması

beklenmez. Kahraman yüzlerce yıl bir mağarada yaşadktan sonra insanlar arasına dönebilir ve dinleyici tarafından normal karşılanır. İnanca ve kutsiyete dayalı bu gerçeklik efsaneleri işleniş bakımından masallardan uzaklaştırır ve mitlere yaklaştırır. Ancak efsaneleri mitlerden ayıran en temel özellik mitlerin kâinatın, hayatın başlangıcını anlatmalarına rağmen efsanelerin gündelik hayattan bir bölümü aktarıyor olmalarıdır. Mitler Walter Ong'un ifadesiyle ilkel insanların anayasalarıdır ve günümüzde yeniden mitik metinlerin üretilmesi olanaksızdır. Ancak efsaneler bugün de meydana gelebilir. (Seyidoğlu, 2002: 1-3).

Halk edebiyatı ürünleri içinde en çok mitlerle ve masalla karıştırılırlar. Masal ve efsanenin pek çok ortak özelliği vardır. Örneğin; olağanüstü olaylar, insanüstü özelliğe sahip kişiler... Efsane ve masal arasındaki farkları hakkında Wilfred Buch "nasıl efsane, insanlığın ilk üniversitesi sayılıyorsa, aynı şekilde masal da, artık inanılmaması, bilakis zevk alınması gereken ilk hür ve saf sanatı olmaktadır görüşünü ortaya koymaktadır" görüşündedir (Eker, 2003a: 312). Efsane bir inanış konusudur. Anlatılan şeyler gerçek kabul edilir. Bu özelliği ile masaldan ayrılır. Pertev Naili Boratav (1978: 98) ise, efsane ve destanı karşılaştırıp bir destanın parçasının karmaşık ve uzun soluklu anlatı bütününden kopup kendine özgü üslup niteliklerini, sanatlık süslemeleri yitirince, sadece olağanüstü yönleriyle bir kişiyi ya da bir olayı bilgilendirme göreviyle sınırlanınca efsane olduğunu belirtir.

Efsane, 1962'de toplanan Beynelmillel Halk Narratiflerini Araştırma Enstitüsü tarafından (Hand, 1965: 439-446) dört grupta toplanmıştır:

1) Yaradılış ve dünyanın sonu ile ilgili efsaneler: Mahşer, kıyamet günü ve evrenin sonu anlatılır.

2) Tarihi efsaneler ve medeniyet tarihi ile ilgili efsaneler: Medeniyetin doğuşunu, ilk çağları, savaşları, isyanları ve felaketleri, önemli şahsiyetleri anlatan efsaneler bu başlık altında incelenir. Tarihi efsanelere menkabe de denir. Bunlara örnek olarak IV. Murad'ın Bağdat seferinde kahramanlık göstermiş Genç Osman isimli bir asker üzerine anlatılan menkabeyi örnek verebiliriz. Tarihlik efsanelerin büyük bir bölümü ermiş, evliya kişilerin üzerinden anlatılır. Örneğin; Derviş Mehmed Hikâyesi.

3) Olağanüstü kişiler, varlıklar ve güçler üzerine efsaneler: Kaderi, ölümü, perili hikâyeleri, olağanüstü yaratıkları, hayaletleri, şekil değiştiren, olağanüstü güçleri olan yaratıkları, hazineleri, mitolojik hayvan ve bitkileri anlatan efsaneler bu başlık altında incelenir. Albastı ve Adamotu efsanelerini örnek verebiliriz.

4) Dini efsaneler: Hallac Mansur hakkında anlatılan efsaneler ve Ömer Seyfettin'in bir hikâyesine de konu olan Ali Yoz'un kavağı efsanesini örnek verebiliriz.

Saim Sakaoğlu, (1980: 5-6) batılı araştırmacıların tariflerinden yola çıkarak efsane türünün özelliklerini şu şekilde tespit etmektedir:

- 1) Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar
- 2) Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır
- 3) Umumiyetle şahıs ve hadiselerle tabiatüstü olma vasfı görülür
- 4) Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımdır.

Maçka bölgesi sözlü kültür ürünleri arasında efsaneler önemli bir yer teşkil etmektedir. Esmâ Şimşek, “Trabzon’da Anlatılan Dağlar Anası Adlı Efsanenin Eski Türk Dini ile İlgisi” adlı çalışmasında, Neşe Işık’a ait (1998: 77) yüksek lisans tezinde derlenen Doğu Karadeniz efsanelerindeki Maçka bölgesine ait “Dağlar Anası” efsanesine değinir ve efsanedeki giden köylüleri çıkardığı seslerle korkutan ve köyün imamını bu seslerle öldüren sağılar anasından bahseder (Şimşek, 2002: 14). Şimşek, dağa atfedilen analık vasfı altında, Abdülkadir İnan’ın (1995: 48) “Yer-Sub” olarak bahsettiği dağ kültü ve koruyucu iyeler inancına değinir. İslamiyetle birlikte bu inancın dini akideler eşliğinde yeniden şekillendirildiğini ve dağa kişilik verme, dağdan ses gelmesi ve kendisine inanmayanları cezalandırmasını formunda mevcudiyetini sürdürdüğünü belirtmektedir (Şimşek, 2002: 18).

3.11.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Efsaneler

Gelin Kayası/Gugul Taş

Sevdalandığı uşağa gavuşamayan kız çocuğunu annesinin beddua ettiği, kızın kayada taşa dönüştüğü anlatılırdı hep. Gız gaçmış evden, anası da beddua etmiş, Allah'a yalvarmış işte, bilmem neler olmuş, gız orda taş olmuş. Ben onu gördüm, Tosunlu'ya gittiğimizde gördüm onu, goca bi gaya... Burdan küçücük görünüyor ama gocaman o. O dağ gibi görünen gayanın üstünde bi gaya daha, sanki oturmuş da galmış orda öyle. Ama baksan sanki düşecek gibi ama öyle duruy orda. (K.K. 40)

Aynı efsane hakkında araştırmacı yazar Mehmet Aktürk'ün verdiği bilgiler ise farklı şekildedir. Köylüler tarafından yuvarlanan taşın sabah tekrar aynı yerinde durduğunu ve bunun Allah'ın iradesi sayesinde olduğu inancı yazar tarafından derlenmiştir (Aktürk, 2002: 34). Yazar Maçka'nın Akçaabat ilçesiyle kesiştiği bir başka nokta olan Akçaabat Akçaköy ile Maçka Kaynarca köylerinin kesiştiği noktada bulunan ve üzerinde Hz. Ali'nin atının nal izleri bulunduğu inanılan kaya hakkında da bilgi vermektedir. İnanca göre bölgede bulunan ejderha insanlara huzur vermez. Hz. Ali, gelip ejderhayı dağdan kovduktan sonra ejderhayı öldürür ve ejderhanın düştüğü yerde battığı yer bugün Çakır Göl denen mevkii oluşturmuştur (Aktürk, 2002: 35).

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Seven âşıkların kavuşmasına kızın annesi rıza göstermez.
- 2- Kız bunun üzerine evden kaçar ve bir kayanın üzerinde oturur.
- 3- Kızın annesi sinirlenip kızına beddua eder.
- 4- Beddua tutar ve kız taşın üzerinde taşa dönüşür.

Şehit Mezarı

Yeşilyurt köyünde yer alan çınar ağacıyla ilgili bir efsane anlatılmaktadır. Çobanın biri, sürülerini otlatmaya götürürken her gün bu heybetli çınar ağacının yanından geçermiş. Her seferinde de ağacın üzerinde bir kuşun aşağı yukarı inip çıktığını görmüş. Kuş

çobanı görmesine rağmen kaçmaz, aksine daha hızlı bir biçimde ağaca inip çıkarmış. Çoban sonunda kuşun bu haline bir anlam verememiş ve köyün hocasına danışma kararı almış. Hoca, o ağacın altında şehitlerin yattığını ve kuşun da o şehitler için nöbet tuttuğunu, onları koruduğunu söylemiş.

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Çoban, çınar ağacının yanından her geçtiğinde bir kuş görür.
- 2- Kuş her seferinde çobandan kaçmaz ve ağaçta hızlıca hareket eder.
- 3- Çoban, kuşun halini köyün hocasına danışır.
- 4- Hoca kuşun, o ağacın altında yatan şehitler için nöbet tuttuğunu söyler.

Ziya Taşı

Persler ateşe tapındıkları için ateşi kayanın etrafına yayar öyle tapınırlar imiş. Ben şahsen oraya gittim orada ateşten dolayı meydana gelen kararmayı gördüm. Halk dilinde o ateşperestlerin tapındıkları taşın adı ziya taşı olarak geçer. O taşın altında bir tapınak ve bir yer altı şehri olduğu söyleniyor. Bu şehre giden iki yol varmış, bu yollardan bir tanesi tapınağa ve şehre gidiyormuş. Şehirde de altından atlar ve faytonların olduğunu anlatırlardı hatta kayanın üzerine çıkınca kayanın üzerinde zıpladığın zaman kayanın yaylandığını fark etmiştik. Neyse bu şehre giden yollardan diğeri de yılanların olduğu bir odaya gidermiş. Ancak zamanla taşlar parçalanarak o girişleri kapatmış sanki girişler zamanla kapanmış. (K.K. 32)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Ateşperestler bir kayanın etrafına ateş yayıp tapınırlar.
- 2- Ateşperestlerin tapındıkları bu taşın altında bir şehir vardır.
- 3- Bu şehre giden iki yol vardır.
- 4- Yollardan biri tapınağa diğeri de yılanların olduğu bir odaya gitmektedir.
- 5- Zamanla taşlar parçalanarak bu yolları kapatır.

Kostarına'nun Salim

“Zamanında bizim köyde Kostorina’nun Salim diye bi adam varmış. Bu çinli perili bi adam diye bilurdiler oni. Fal bakardi, öyle tanırdılar onu. Bu adam kemeñçe da çalarmış. Bi akşamüstü bi yerde bi sohbet esnasında bi eğlence yapıyolar, buna dediler ki: kemeñçe çal bize. Demiş ki kemeñçe yok bende, kemeñçe çalamam. Demişler ona ki: Yahu alalum kemeñçeyi da çal. Yok, demiş çalmayacağum filân... Israr etmişler ona. Bi danesi kakmış ordan bi kişi, demiş ki: Ben gidup kemeñçeyi evden alayım, çal. Demiş ona ki gitme. O demiş ki: Yok ben gidup alacağum oni, bu akşam çalacasun bize kemeñçe. Adam çıkmış, ayrılmış o eyvence yerinden, akşam da karanlık da bastırmış. Adam yolda giderken arkada bi ses olmuş, dönmüş bakmış ki bi keçi geliyor arkasından. Kovmuş keçiyi keçi biraz geriye gitmiş, devam etmiş adam. Dönmüş bakmış keçi gene geliyor arkasından Allah Allah demiş yahu. Biraz daha devam etmiş, keçi arkasından ayrılmıyor. Adam korktu, başladı dua mua okumaya, bildiği duaları okumaya, bi yandan da yoluna devam ediyor. Ama ne yapsa keçiyi arkasından kaybedemedi. Keçi adamun peşine takılmış gidiyor. Adam korktu. Bu işte bi iş var diye korktu, pıraktı kemeñçeyi, gitti. Kendi evine gitti. Çaldı kapıyı, karısı açtı kapıyı. Demiş kocası demiş karısına ki yahu peşime bi keçi taklidi geluyi, aha gelmiş ahurun kapisina, ne iştur? filân. Demiş ana ki yahu korkma yahu, kaybetmiş sahibini takildi senun peşune geldi. Koyalum oni ahıra Olurdi, olmazdi. Kari dedi yahu korkma dedi, koyalum oni ahıra. Gitmiş açmış ahurun kapisini, koymış oni ahıra. Yatmışler. Sabah olmuş, kadun kakmış inekleri yapacak, inmiş ahıra divermiş ahır kapisini açacak, ahırın kapısı açılmıyor, divermiş divermiş açılmıyor. Allah Allah demiş. Çağırmiş kocasını, kalk demiş ona yahu kabı açılmıyor. Kalkmış kocası inmiş aşağıya divermişler kabıyı, kabı açılmıyor. Divermişler, divermişler zorlamış kabıyı kabı aralanmış. Bakmışlar o aralıktan ki kabının arkasında var bi tabut. Allah Allah demişler yahu. Bu tabut ne arar bureye, nerden geldi tabut? Adam dedi ki yahu akşam böyle böyle olmuşti, yahu o keçide bi iş var idi. Ben gidup Salim Efendi'ye bi durumi anlatayım. Pırakmış ordan gitmiş, bağurmuş Salim Efendi'yi kalk demiş. Salim Efendi yahu, böyle böyle ahırda bi tabut var. Kabının arkasında. Tamam, demiş. Bi bakayım Gelmiş onlan beraber. Bakmışler esehten tabut kabinun arkasında duruyi. Salim Efendi başlamış okumaya. Zaten çin perili diyodular ona ya, öyle biliyolar ya. Başlamış okumaya, okumuş. Demiş onlara ki siz işunuze bakın. Bu tabut yarın burda kalmaz, gider. Sonraki gün olmuş. Kalkmış kadun inmiş ahıra bakmış ki gerçekten ne tabut var ne da bişe... Gitmiş. Adam dedi ki yahu bu işte bi iş var idi. Ben buni gidup bu adama soracağum. Gitmiş, demiş ona ki Salim Efendi, sen o akşam bana böyle böyle dedun. Bi keçi takildi peşume, ahıra koyduk keçiyi, sabahtan böyle oldi. Bu

işte bi iş var. Senun bi parmağun var burda. Demiş ona evet, demiş ona. Ben istesa idum o sana çok daha kötülükler yapardi. Ama ben sana bi zarar gelmesun diye kötülük yapturmadum ona.” (K.K. 41)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Salim isminde olağanüstü güçleri olan bir adam vardır.
- 2- Bir gece bir keçi köyden bir adamın peşine takılır.
- 3- Adam keçiden kurtulmak için bildiği duaları okur ama keçi gitmez.
- 4- Adam evine gelir ve karısı keçiden korkmaması, kaybolduğunu gerektiğini söyler.
- 5- Köylü adam ve karısı gece keçiyi kendi ahırlarında tutarlar.
- 6- Sabah ahırda keçinin yerinde bir tabut bulunmaktadır.
- 7- Salim ahıra gelip dua okur.
- 8- Duanın ardından tabut kendiliğinden yok olur.

“Babamun başına geçmiş bir işi anlatmıştı. Bir gece burdan kahveye gitmiş kahve da o zaman şimdikiler gibi değil idi, yer kahvesi gibi bişe, eski püski bişeler, kahveye gitmiş geç saatlara kadar işte orda sohbet yapmışler, oynamışler falan filân. Kakti gelurkan yalnız tabi arkadaşları hep ayrı ayrı istikametlere gittiler. Babam yalnız geluyi camenun oreye. Gelmiş bu şimdiki hocanun evi bulunduğu yere, o yirmağa bu tarafa geçince bakti öninden bi siyah kedi gideyi. E bakti kedi işte öninden gideyi, babam da peşinden geluyi arada beş on metre bi mesafe işte anlattuğune göre. O Kostorina'nun evi var ya şimdi oreya çıkmadan bakti ki işte o kara kedi büyüye büyüye büyüye bi çam gibi oldi. Babam tabi korkti nedur falan filân, tüfek var idi onda. Tüfeği buna doğritti çakti yatmadi, çakti yatmadi. Tüfek patlamayınca tabi babam fena korkti, tabi bağurmaya zaman kalmadi. O tifeği çakınca da tüfek alışmayınca o kara şey geldi işte arap derdiler o zaman gelmiş bobama bindurmuş. Babami orda bi döğmiş babam orda yatti kaldı, bi iki saat orda yatti herhalde, anlattuğune göre ayılmış işte bureye gelmiş ama konuşamayı dili tutulmuş. Dili dönmeyi bi kaç gün burda yatti fakat kendisinde tüfek olduğunu dedem bilurdi tabi babam geldi bakti ki isti başı perişan ne oldi falan filân babam konuşamayı derdini anlatamayı, bi heyecan var onda. Amicami çağırdı dedem, dedi ulan git felânciyi al da işte bağur şuni buni da gidun bakun bakalum bu ne oldi, kim döğdi buni falan. Adamlar burdan yola girdiler,

işte Kostorina'nun oreye endiler baktile ki tifele yatuyi yolun istinde. Orda bayağı işte bi boğuşma olduğı belli, yolun üzeri işte yaprak dökümi zamani oralar karişmiş falan. Tabi tüfeğı aldı geldiler adam madam bişe görmediler tabi geldiler tüfeğı geturdiler tabi. Babam burda bi kaç gün yatti. Oyle oldi böyle oldi, falan filân babam konuşamayı tabi dili dönmeyi dediler ki işte duyuldi Kalyan'da bi hoca var, o hoca buni eyi eder. İşte oreye kim gitti isa işte o hocayı aldı geldi bureya. Uç beş gün kaldı burda, akşamdan okur sabahdan okur falan filân derkan son bi gün işte beşinci gün olacak burda babamun başında sabahlan okurkan, babam böyle o zaman evler böyle değil idi işte bu arada bi kiriş var idi. Duvardan duvarun istine, istinde bi çatı o kirişun istinde bi sakallı adam oturuymiş babam tabi oni kirişun istinde görünce bi irkti tabi bakti hoca ki gözlerini bi yere dikmiş hoca da haboyle bi dönmüş oreye bakmış hem okuyemiş hem bişe yazayemiş hoca. Babam oreye bakarken işte hoca da bakmış oldi oreye o sakallı adam otururmuş orda yaşlı bi adam kirişten altına düşmüş düşünce tabi babam aha tuştı, dedi altına ve orada konuştu işte.” (K.K. 41)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adamın peşine bir kedi takılır.
- 2- Kedi yol boyunca kendiliğinden büyüyerek bir çam ağacı boyuna ulaşır.
- 3- Adam korkup kediye ateş etmek ister ama tüfek patlamaz.
- 4- Tüfek patlamayınca Arap denilen kara bir cisim ortaya çıkar.
- 5- Adam korkudan bayılır, ayıldığında da konuşamaz.
- 6- Başka bir köyden hoca çağırılır.
- 7- Hoca beş gün boyunca adamı okur.
- 8- Beşinci günün sabahında adamın yattığı duvarın karşısında sakallı bir adam görülür.
- 9- Sakallı adam duvardan düşünce konuşamayan adam birden konuşmaya başlar.

Arap

“Günün birinde bir gece Salim kahveden eve gelirken su içmek için çeşmenin başın gelmiş. Su içmeden kafasından aşağı taşlar yağmaya başlamış. Salim bakmış kendisini Araplar taşıyormuş. Salim kaçmaya başlamış. Fakat o kaçtıkça taşlar kafasından aşağı

yağıyormuş. Sonra kaçarken bir düğüne rastlamış. Orada çok güzel kızlar varmış. Salim düğüne karışmış. Araplar da kaybolmuş. Salim bir süre düğünü izlemiş ve orada bir kıza âşık olmuş. Düğün bittikten sonra Salim evine dönmüş ve yatmış. Bir süre sonra âşık olduğu kız evinin kapısına taş atıyormuş. Böylece buluşuyorlarmış. Bir süre böyle geçmiş. Ama Salim'in babası Murat, Salim'den şüphelenmeye başlamış. Sürekli onu sıkıştırıyormuş. Çünkü her gece onun kahveye gittiğini zannedişormuş. Bu birkaç sene böyle gitmiş. Sonra Salim'i hocaya okutmuşlar. Böylece ne kız bir daha gelmiş, ne de Salim bir daha taşlanmış. Fakat bir sabah, güneş daha doğmadan, Murat işe giderken çeşme olan yolu tercih etmiş ve çeşmenin yanında da bir mezarlık varmış. Murat mezarlıkta arkadaşı Mehmet'e rastlamış. Yanına gitmiş. Gittiği an yüzüne tokadı yemiş ve Mehmet o anda kaybolmuş. Murat hemen Mehmet'in evine gitmiş. Kapıyı çalmış. Kapıyı Mehmet'in karısı Kadriye açmış. Murat olayı anlatmış. Kadriye ise Mehmet'in uyuduğunu, hiç kalkmadığını söylemiş. Murat buna inanmamış ve silahını alıp yine Mehmet'in evine gelmiş. Mehmet'in babası Murat'a ona tokat atanın Araplar olduğunu, bunu onunla dalga geçmek için yaptıklarını söylemiş. Murat da buna hak vermiş ve evine dönmüş. Salim, Murat'a başından geçeni anlatmış. Fakat ikisi de olaylara bir anlam verememiş.” (K.K. 9)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Salim'i Araplar taşlarlar.
- 2- Salim taşlardan kaçmak için bir düğüne sığınır.
- 3- Salim düğünde bir kız görür ve aşık olur.
- 4- Kız da Salim'i sever ve buluşmaya başlarlar.
- 5- Salim'i ailesi hocaya okutur.
- 6- Okutmanın ardından iki genç bir daha görüşmezler.
- 7- Salim'in babası bir sabah mezarlıktan geçerken bir arkadaşını görür.
- 8- Arkadaşı, Salim'in babasına tokat attıktan sonra birden kaybolur.
- 9- Salim'in babası arkadaşının evine gider ve onun evden hiç çıkmadığını öğrenir.
- 10- Salim'in babası, ona tokat atanın Araplar olduğunu ve bunu dalga geçmek için yaptıklarını öğrenir.

Kesikbaş Efsanesi

Günlerden bir gün, Pasat denen dev bir kartal gökten hızlıca inerek yerden bir ineği kapıp havalanır, uçup giderken, denizin bittiği yerde otlamakta olan bir keçinin üzerine gelir. Yere inerek keçinin boynuzları arasına konup avını yemeye başlar. Bunun ağırlığını duymayan keçi otlamasına devam eder. Bir ara bunun gören çobanın keçiye yaklaşması üzerine kartal avını alıp tekrar havalanır. Uçarken gagasındaki ineğin köprücük kemiği kopup düşer. Zamanla bu kemiğin üzerinde çeşitli nedenlerle dökülen zerrelere tozlar ve öteberinin kalınlaşmasıyla bir toprak tabakası ve o toprağın üstünde dağlar, dereler, ormanlar ve her türlü bitkiler türeyerek köyler, şehirlerle bir ülke oluşur. Çağlar böylece geçerken, bir zaman gelir ki, yer sarsıntılıyla memleket yıkılmaya başlar. Orda bulunanlarda göç etmeye başlar. Bu göç kabilelerinden biri, bir gün memlekette giderken yer altındaki bir şeyin dışarı çıkan sivri ucunu ve bir tilkinin bu ucu tutup sallamakta olduğunu görür ve zelzelelerin bu yüzden olduğu anlaşılır. Sallanan şey, memleketin temeli olan köprücük kemiğidir. Sallamakta olan tilkiyi öldürürler ve zelzele durur.

Tilkinin derisi kıymetlidir. Deriyi yüzmeye başlarlar, ama altını üste çevirmeye güç yetmediğinden alt kısmını yüzmeden bırakıp memleketlerine dönerler. O sırada gebe bir kadın yün eğire eğire geçerken tilki ölüsünü görür. İğnenin ucu ile dokunup tilkinin altını üstüne çevirir. Halkın yüzmediği deriyi yüzerek dürüp koltuğunun altına alır ve yoluna devam eder. Çok geçmeden bir de erkek çocuğu doğar ve deriyi ona kalpak yapar. Çocuk büyür ünlü bir yiğit bir çoban olur. Bir gün Kafkas yaylalarından bir ses kendisini çağırır. Bol budaklı bastonunu yere saplayarak budaklarına basa basa tepesine çıkar. Ve gelen sese, ne istediğini sorar. Aldığı cevap şudur: Karadeniz donmuş, buzunu insanlar kıramıyor, sürüler içecek su bulamıyor, buna bir çare çobanlar yiğidi. Çobanlar yiğidi Karadeniz'e vuruyor. Buz bir türlü kırılmıyor. Sonunda yiğit öfkeleniyor yenik kafa lüzumun kalmadı diye gürleyerek kendi kafasını koparıp kulağından tutarak donmuş denize çarpıyor. Ama öfkeli çarpma o kadar sert oluyor ki demirleşmiş buz kırılıyor ve deniz yarılarak sular fişkırtıyor. Öfkesinden hızını kesemeyen çoban, başını denizde bırakıp giderken buzunu kırdığı denizden bütün sürülerin su içtiğini öğrenir ve başını denizde bıraktığını anlar. Dönüp başını alır ve bastonunu dikili bıraktığı yere gelir. Bir de ne görsün? Baston kök salıp büyük bir baba ağaç olmuş. Döktüğü tohumlardan orman olmuş. O gün bu gün bu çobanlar yiğidi kesik baş diye anılmaktadır. (K.K. 54)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Pasat ismindeki bir kartal bir gün bir ineği kapar ve bir keçinin üzerine iner.
- 2- Kartal, keçinin üzerinden uçarken gagasındaki ineğin köprücük kemiği kırılır.
- 3- Kemiğin üzerinden topraklar, dağlar ve en sonunda bir ülke oluşur.
- 4- Asırlar sonra bir tilki bu köprücük kemiğini bulup sallamaya başlar.
- 5- Bu yüzden o ülkede depremler olur.
- 6- Halk tilkiyi öldürür ve depremler durur.

Ancomah Kayası

Of'tan bir kurbetçi gitmiş Romanya'ya bir iş bulamamış. Orda bir papazla karşılaşmış. Papaz sormuş bu adama nerelisin diye. Adam Trabzonluyum demiş. Neresinden demiş papaz. Adam Of'tan demiş. Papaz dedi ya bizim de atalarımız Of'tan geldi. Orada Of 'ta Ancomah diye bir yer var orayı tanır mısın, bilir misin demiş. Adam da bilirim tabi ya, ben çoban idim orda demiş. Öyleyse demiş papaz Ancomah'ın tepesinde bir taş var, kaya var. Kayanın etrafını sarmaşıklar sarmış. Çoban da tamam bilirim orayı, üzerinde çok oturdum, kaval çaldım demiş. Papaz da öyleyse sen iyi bir adama benziyorsun, bak benim de hemşerimsin demiş. Sen burada iş bulamazsın demiş. Ben sana bir kağıt verecem demiş. Sen demiş Of 'a git, o Ancomah'taki kayanın üstüne çık demiş. Bu kâğıdı Ancomah'taki kayanın üstünde oku demiş. Bu da almış o kâğıdı, papaz ona harçlık vermiş biraz, adam sonra dönmüş gelmiş Of'a. Çıkmış Ancomah'a o taşın üstüne. Dediği gibi yapmış, okumuş o kâğıdı, bakmış ki bir arı oğulu. Bu arılar adamın üstüne çullanmış. Adam korkmuş, çıkarmış elbiselerini silkinmiş. Silkindi, neyse arılar oradan kalkmış gitmiş. Ondan sonra adam geri geymiş çeketini. Akşam da gelmiş eve. Çeketini çıkarmış, bakmış ki çeketin cebinde bi şeyler var. Ordan nedir bunlar demiş elini sokmuş cebine altın. Meğer o arılar hep altına dönüşmüş. (K.K. 54)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir işçi iş bulmaya gurbete gider.
- 2- Gurbette bir papazla karşılaşır.
- 3- Papaz, işçiye bir kağıt verip Of'taki Ancomah kayasının üzerine çıkıp okumasını söyler.
- 4- İşçi, papazın dediklerini yaptığında arılar üstüne gelir.

- 5- İşçi, üstünden başından arıları silkeler.
- 6- İşçi, kıyafetlerini geri giydiğinde ceplerinin altınla dolduğunu görür.
- 7- İşçi, arıların altına dönüştüğünü anlar.

Osman Çavuş

“Köyümüzde çok eskilerde Osman Çağuş isminde bi adam var idi. Yol çağuşluğu yabardi. Yolda çalışıdi, geç saatlerde eve dönerdi. Gece yolda gelurkan yol üzerinde bi değirmen var idi. Bakti değirmen dönüyor. Meğer değirmeni çalıştıran eski hocalardan birisi. Meselâ gelen geçen yolciyi korkutmak için. Boş değirmeni çalıştırıyor orda. O adam korkti, fakat hiç tabi ses etmedi. Silâhı da yok. Yolına devam etti. Tabi korkudan geluyikan bakti ki ellerini geriden bişe yaladı. Dendi geri bakti beşine bi at geluyi, Adam eyice korkmiş. Korkudan böyle görmüş oni. Korkmuş, devam etmiş. Geldi, evine kadar çıktı. At, evinun bi sofasi var, sofaya girdi, uzandı. Kendisi da eve girdi. Ailesini çağırdi. Dedi ki bi ışuk yak dedi. Yakti bi ışuk çıktı dışari bakti sofada bi adam uzanmış yatiyor. Korkti herif, kabadi kabiyi, girdi içeri. Sabahtan ama horozlar bağuruncaya kadar burda inledi durdi tabi işe gidecek. Sabahtan kalkti işe gitti, bakti sofada bişe yok. Horozlar bağurduktan sonra bu kayboldi. Evinde hanumi yalnız olduğu için üvey annesi ailesilan gelu yaturdi. Sonraki akşam, kendisi tabi işe gitti, gelmedi. Aynı şey devam etti. Adam geliyor, sofada horozlar bağurana kadar inleyi duruyi. Ondan sonra kayboluyi. Nedur bu? Araptur, ecinlidir. Birkaç akşam sora geldi. Üvey annesi dedi buna Osman bu geturduğun şey ne isa buni al da git. Horozlar bağurmadan gir yola, bu peşune gelur. Aynı yerde kalur. Biz da kurtaruruk. O akşamı horozlar bağurmadan kalkti girdi yola, o ne isa bunun peşine taklidi. Fakat ona hiç görünmedi. Kayboldi ve bi daha da böyle bişey da olmadı.” (K.K. 27)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Osman Çavuş gece evine dönerken yol üzerinde boş bir değirmen görür.
- 2- Osman Çavuş korkar ama yoluna devam eder.
- 3- Osman Çavuş’un elini, gerisinden gelen bir at yalar.
- 4- Osman Çavuş attan korkar ama yoluna devam eder.
- 5- Evine geldiğinde sofada bir adamın uzanıp yattığını görür.
- 6- Sabah horozlar ötene kadar sofadaki adam bağırıp inler.

- 7- Sofadaki adam horozlar öttüğünde ortadan kaybolur.
- 8- Osman Çavuş'a üvey annesi horozlar ötmeden sofadaki adamı alıp götürmesini söyler.
- 9- Osman Çavuş horozlar ötmeden yola çıkınca sofadaki adam da onun peşine takılıp gider ve bir daha görünmez.

Yürüyemeyen Çocuk

“Eskiden yaylalar var idi. İnekleri alu çıkardiler yaylalara. Çeçuğun birisi da yane çeçuk deduğum ebeyi inek beklerdi, ineklere gitti işte orda da arsa gibi bişe var idi. Duvarlan çevrilmiş, tabi orda oynayikan çışı geldi o duvarda işedi, işedi gitti akşamdan eve. Uşak daha ayaklarinun istine basamadi, kaldı yerinde. E buna ne oldu, ne oldu kimse bişe anlayamadı. Gene bi yaşlı kocakari var idi orda, aldı annesi gitti oni dedi ona ki Emine yenge durum böyle böyle oldu, uşak ineklere gitti güzel geldi sabah oldu ayaklarinun istine kalkamayi. Tabi o yaşlı Emine yenge bilurdi oni. Dedi ona ki uşağum dedi ona bi yerde çışuni yaptun mi? O da dedi ki yaptum. Nerde yaptun? İşte felân yerde duvarlan çevrilmiş bi yer var idi orda çışumi yaptum. Tamam deyi ona. Bu sefer dendi dedi annesine ki: Buni dedi periler çarptı dedi. Gel dedi buna dedi bi sofrı kuralum, gidelum oreye. Külden kolof yaptiler, kastenun istine koydiler. Şerbet yaptiler, bardaklan beraber aldı gittiler. O işeduğu yere gittiler, uşağı yüklendi annesi gitti. Çıktiler oreye işte uşağa sordile ki nerde işedun, uşak gösterdi. Orada koydile o koloflari güzel kastenun istine bi yumurtta koydiler oreye, bi çivi çaktiler oreye, o şerbeti güzel o koloflarun kıyılarına döktiler dediler aha biz size sofrı kurduk, sen da bizum çocuğumuzun sağluğunu ver. Uşak istinden aşğa yurudi geldi evine.” (K.K. 34)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Yaylada ineklere bakan bir çocuk orada bulunan bir arsa duvarına işer.
- 2- Çocuk sonra bir daha yürüyemez.
- 3- Annesi, çocuğu Emine Yenge isminde bir kişiye götürür.
- 4- Emine Yenge çocuğu perilerin çarptığını söyler.
- 5- Emine Yenge, çocuk ve annesi yayladaki arsaya sofrı kururlar.
- 6- Emine Yenge külden kolof yapar, çocuğun işediği duvarın üstüne koyar.

- 7- Emine yenge perilere seslenerek sofraya karşılığında çocuğun sağlığını ister.
- 8- Bu olaydan sonra çocuk yürümeye başlar.

Tirias Köprüsü

Bu köprüyü yapan usta bir günde yaptığı işi, sabahtan baktığında hiçbir şey yok, temeli bile kalmıyor. Her gün aynı şey oluyor. Akşama kadar çalışıyor. Ama sabah geldiğinde tüm işler sanki hiç yapılmamış gibi duruyor. O usta da o zamanın kâhinine gidiyor. Kâhine soruyor ne yapacağım diye. Kâhin de ona yakınlarından birini kurban etmesini söylemiş. Usta o zaman düşünüyor anamı kessem olmaz, babamı kessem olmaz, abimi kessem olmaz, oğlumu kessem olmaz. Demiş ki karımı buraya kurban ediyim. Nasıl olsa başka bir karı bulurum demiş. Almış karımı getirmiş o köprüyü yapacağı yere karımı kesecek. Karı başlamış titremeye. O zaman karı beddua ediyor. Nasıl ki sen beni titrettin Allah da senin yapacağın köprüyü devamlı titretsin diye beddua ediyor. Sonra karımı kesiyor ve köprüyü yapıyor. Ama karının bedduası tutuyor, köprü sürekli sallanıyor. Köprü şu an Esiroğlu civarında... (K.K. 70)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Tirias Köprüsünü yapan usta her sabah, bir önceki gün yaptığı işin bozulduğunu görür.
- 2- Usta, kahine gider.
- 3- Kahin, ustaya yakınlarından birini kurban etmesini söyler.
- 4- Usta, karısını köprüye kurban etmeye karar verir.
- 5- Karısı ustaya beddua eder.
- 6- Kadının bedduası tutar ve köprü sürekli sallanır.

Ayı ile Kız

Köyde toplandı işte kadınlar gittiler ormana. Kızlar, kadınlar işte toplandılar gittiler ormana. Odun yapayık işte hep ayrı ayrı tabi duştiler. Bi tanesini işte kız demeyelum da işte bi tanesini aldı ayu. Tabi ses, artuk bağurdi bağurmedi oni bilemezuk

tabi. Buni aldı gitmiş oni mağaraya. Tabi aradiler aradiler kızı bulamadiler oni. Ondan sonra işte vazgeçtiler. Tabi seneler geçti. Ayulan çeuğu oldu mağarada.

Günlerin bir günü gene ormana gittiler. Baktiler bi yumak. Buldiler yumağı sara sara gitmişler çıkmışler bilmem bi taşun şeyine. Bu yumak nerden çıktı? Bu yumağı kız mağarada durduğu zaman ayunun yünlerinden kobardı, işledi, yaptı oni yumak. Ondan sonra o yumağı yuvarladı. Yumağı bulanlar geldi kızı da buldı. Baktiler orda bi mağara. Orda iskele koydiler ondan okari çıktiler oreye. Baktiler kız orda. Kızı aldiler. Çeuğu da var idi orda, çeuğu almadiler. Ayu tabi ondan sonra geldi. Çeuğu çekti ayırdi işte eldurdi oni.

Bağurma, çığırma... Ama demeduk öteki şeyleri. Kabilarda işte bez asardiler, çamaşur. Ayu olayı gidu çalardı. Döğormenden un alırdi, ekmek yapmak için. Bi yerden giderdi siğır eldururdi, putlayı getirudi oraya. Ama tuz yok idi, ateş da yok idi. Geya işte mezerelerden giderdi, kibrit bişe bulurdi getirurmuş ona. Geya pişuru yiyecek.

Ondan sonra köyliler aldı geldi kızı. Ayu geldi, bağura bağura kızın kabisina dayandı. Kızın kabisina dayandı, ayuyı kandurdi koydiler samanluğa. Samanluğa koduktan sonra oni, yaktile samanluğu ayu orda yandı. İşte kız da oni ağlardi. Yaktiler ayuyı ayu dermiş ki, ben bana, ben bana... Yane nasi geldum buraya da yaktile beni. (K.K. 78)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir gün kadınlar odun toplamaya ormana gider.
- 2- Ormanda kadınlardan birini ayı alır.
- 3- Diğer kadınlar, ayının aldığı kadını ararlar ama bulamazlar.
- 4- Ayı ve aldığı kadın evlenirler, bir çocukları olur.
- 5- Bir gün kadınlar tekrar ormana gider.
- 6- Ormanda bir yumak bulurlar.
- 7- Yumağın sonu ayının evine çıkar.
- 8- Kadınlar, ayının aldığı kadını kurtarırlar.
- 9- Ayı tam o sırada gelip çocuğunu öldürür.
- 10- Ayı, kadının peşinden gelir.
- 11- Köylüler ayıyı kandırıp samanlıkta yakar.

12- Kadın, ayının ardından devamlı ağlar.

Şolma Yaylası Efsanesi

Bundan ikiyüz sene önce şimdi yayla olan Şolma Yalası'nun ismi o zaman çöl ismi taşıyan bi yer imiş. Zaman zaman çöl ismi Şolma'ya döndü, yane şenlik olan yere döndü. Şenlik olan yere bir anlamda işte Şolma dedükleri yer şenlik olan yer, geçmişteki insanların düşüncesine göre çöl olan yer sonradan şenlendi mi Şolma ismi verudiler oreye. Orasi çok böyle gür bi ormanluk imiş, balta girmemiş bi orman imiş oralar, orada çok vahşi hayvanlar yaşarmış, kimse o yöreye yanaşamazmış anlattuklerine göre. Buni neticede iki kardeş duyayi, iki kardeş silahlanarak oreye gideyi işte. Bu vahşi hayvanun ne olduğunu görmek için veya oni yok etmek için. Gitmişler işte şimdi o zamanun anlattuklerine göre Mesoraş yöresi en korkunç yer olan yer orasi imiş. İki kardeş oreye çıkayile bakayiler ki işte önlerine bi vahşi bi hayvan çıkay. Tabi buni görünca korkayiler tabi birdenbire. Fakat geri gelmek da istemeyiler. Yane illa da orada bi başarı sağlayıp da dönme kariyle gitmiştiler. Orada bi saldırıya geçeyiler o vahşi hayvanlan beraber uzun süre boğuştukten sora giden kardeşlenin bi danesini o canavar orda harcay, sağ kalan geri döneyi bi müddet geri geldukten sora tabi adam kendi kendine düşünuyi yahu biz bureye gelduk bi iş başarmak için burada kardeşumi bıraktum gideyirum. Adam tekrar geriye döneyi gideyi hayvanlan beraber orda yine karşılaşuyi ve adam orda gidiyo bakıyor ki canavar orda, burda bi çarbişmaya gireyiler canavar da yeralanuyi ve adam da ikinci kardeş da orada ölüyi. Canavar da bi müddet sora o da ölüyi. Tabi gidenler gelmeyi olanın gittuğuni bilenler var, yola çıkayiler aradan bir iki gün geçeyi gelmeduklerini görünca tabi bunlari aramaya çıkayiler. Yöre insanlari hep toplanuyiler işte çıkayiler o vahşi hayvanun bilinduğu yere bakayiler ki iki kardeş de orda ölmüş o canavar da orda ölmüş. Ondan sora o dağdaki korku kesiluyi tabi. Millet bakay ki burda böyle bişe kalmadi artuk. Ondan sora burayi şenletmeye karar veruyiler ve bu şenlenme manasına da o zamanun tabiriyle Şolma adini veruyiler. (K.K. 4)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Şolma Yaylası eskiden çok gür bir ormandır.
- 2- Burada vahşi hayvanlar yaşar.

- 3- İki kardeş silahlanarak buraya o hayvanları görmek ya da yok etmek için gider.
- 4- İki kardeş Mesoraş yöresinde vahşi bir hayvanla karşılaşır.
- 5- İki kardeş hayvanla boğuşurlar.
- 6- Hayvan, kardeşlerden birini öldürür.
- 7- Diğer kardeş geri dönmek ister ama vazgeçer.
- 8- Hayvan ve diğer kardeş tekrar karşılaşır.
- 9- Hayvan, diğer kardeşi öldürür.
- 10- Bir süre sonra hayvan da ölür.
- 11- Yöre halkı bir süre sonra iki kardeşi aramaya çıkar.
- 12- Halk kardeşlerin öldüğünü görünce ormandan korkar.
- 13- Halk bir süre sonra ormanı neşelendirmek için Şolma ismini verir.

“Çok eski zamanlarda insanlarda din, İslam inancı yokmuş. Bu yüzden peri, cin gibi varlıklar ortalıkta fazla yaygınmış ve bazı zamanlarda bu varlıklar insanlara görünmeden ortalıkta dolanırlarmış. Bazen insanlar çalgı sesleri duyarlarmış. Bazen ise kendilerine taş atanlar olurmuş. Fakat ne çalgı seslerini ne de kendilerine taş atanları görebiliyorlarmış. Bu da insanları içten içe korkutuyormuş. Ama cinler bir insan, bir köpek ya da bir başka ses duydukları zaman taş atmayı ve ses çıkartmayı kesiyorlarmış. Bu da insanları biraz olsun rahatlatıyormuş. Ama yine de insanlar bunları kendilerine yapanın cin, peri olduğuna inanıyorlarmış.” (K.K. 40)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- İslam inancının olmadığı zamanlarda peri ve cin gibi varlıklar çok yaygın bulunmaktadır.
- 2- İnsanlar zaman zaman çalgı sesleri duymaktadırlar; kendilerine taş atanlar olmaktadır.
- 3- Ancak insanlar, çalgı seslerini çıkaranları da kendilerine taş atanları da göremezler.
- 4- Cinler, bir insan, bir köpek ya da başka bir ses duydukları zaman taş atmayı ve ses çıkarmayı bırakırlar.
- 5- İnsanlar, kendilerine bunları yapanların cin, peri olduğuna inanırlar.

“Adam karısına yeni elbise almış da sandığa koymuş. Sonra giderken görmüş yolda ki garisi giydi elbiseyi de oynarken. Gitmiş eve ki elbise gene sandıkta, gari evde... Değirmene gidermiş adam un öğütmeye. Gitmiş unu öğütmeye, bakmış ki orada kurulu düğün dernek. Şiy, garisine aldığı elbise orda. Kalkamamış ordan, beklemiş. Orda ateş yakmışlar değirmende işte. Değirmenlan sulu yerlerde durularmış, bismilsiz yerlerde... Adam unu ıslatmış orda suda, gariştirmiş sürmüş elbisesine. Gelmiş eve, garisi demiş ki niye geç geldin? Demiş ki değirmende sıra vardı. Garisi demiş ama gecenin yarısı oldu. Yok demiş bekledim. Ben sana bi elbise aldım, oni getirsene demiş adam. Getirmiş gari ki esetten unlar elbisede. Demiş habı nedir? Garisi demiş u habı da nerden sürüldü? İşte bismilsiz goymuş. Garinin elbisesini aldı gittiler, cebinden parasını alırlar, elbisesini alırlar. İşte bismilsiz hiçbişe gonmaz.” (K.K. 40)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adam karısına yeni bir elbise alır ve sandığa koyar.
- 2- Adam karısını yolda üzerindeki yeni elbiseyle görür.
- 3- Eve döndüğünde ise karısını da elbiseyi de evde bulur.
- 4- Adam değirmene un öğütmeye gittiğinde orada bir düğün görür.
- 5- Düğünde, karısının elbisesini de görür.
- 6- Adam, değirmende un ıslatıp karısının elbisesine sürer.
- 7- Adam eve geldiğinde karısına, yeni aldığı elbiseyi getirmesini söyler.
- 8- Kadın, elbiseyi getirdiğinde elbisesinin una bulanmış olduğunu görür.
- 9- Adam, karısına yeni aldığı elbiseyi Besmelesiz koyduğu için bu tuhaf olayların yaşandığını anlar.

“Annem evin orda lahana diyor. Akşam ezanı okunmuş. Babaannem de çağırıyor onu ki: Kız Rabiye çarpılırsın gel içeri. Annem aldırış etmiyor. Lahana fidanı dikmeye devam ediyor. Daha sonra annem gece yatarken yatağının yanına bir kadın geliyor. Küçük boylu, ayakları ters, çirkin suratlı bir kadın... Elinde de kirli bir yorgan var. Anneme: Bunu al, dereye in yıkayacasun. Hadi gel benimle diyor. Tabii annem bildiği ne kadar dua varsa okuyor. Sabah olmak üzere iken kadın bırakıyor annemi gidiyor. Ama annemi götüremeyince üstüne çıkıyor ve onu kollarından tutuyor. Ve kaldırıp kaldırıp yatağa vuruyor. Annem bu olayı bilinçli olarak yaşamış. O an uykuda olmadığını ve bilincinin

açık olduğunu söyledi. Hatta o sırada bağırmış ama sesini kimse duymamış. Ondan sonra annem Topal Ömer diye anılan köy imamına gidiyor. İmam ona okuyor. Ondan sonra iyileşiyor annem.” (K.K. 3)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir kadın akşam ezanı okunurken bahçesine lahana diker.
- 2- Kadın, kayınvalidesinin onu çağırmasına karşın aldırış etmez.
- 3- Kadın, gece yatarken yatağının yanına elinde yorgan olan garip bir kadın gelir.
- 3- Garip kadın, diğer kadına elindeki kirli yorganı derede yıkamasını söyler.
- 4- Kadın çok korkar ve bildiği tüm duaları okur.
- 5- Sabaha karşı garip kadın, diğer kadını kollarından kaldırıp yatağa vurmaya başlar.
- 6- Kadın bağırsa da sesini kimseye duyuramaz.
- 7- Kadın, Topal Ömer diye anılan bir köy imamına gider.
- 8- İmam, kadına okuduktan sonra kadın iyileşir.

“Bizim köyde Tago’nun evi dediğimiz bir yer vardır. Bir gece dedem kahveden çıkmış ordan geliyor. Yolda bir tane koyun görmüş. Alayım şunu da götürüyüm. Gel kuzu kuzu demiş dedem. Koyun dedemin yaptığı gibi onu taklit ederek mezelemiş. Sonra büyümüş koskoca bir adam olmuş. Böyle uzun boylu... Dedem anlamış durumu başlamış koşmaya eve. Evin yakınındaki armut ağacının oraya gelince dönüp arkasına bakmış. Bakmış ki hala geliyor. Çıkarılmış silahını ateş etmiş. Ama ateş ettiği anda düşmüş bayılmış. Ayıldıktan sonra kırk gün konuşmasında zorluk çekmiş. Buna benzer bir olay da amcalarımın başından geçmiş. Dedem amcalarını ilaç almak için kahveye göndermiş. Akşam gelirken uzun boylu bir adam görmüşler. Onu Uzun Ali diye bir adam var bizim orda ona benzetmişler. Başlamışlar onu taşlamaya. Ondan sonra o adam dört ayak üstüne olmuş ve çok büyük adımlar ata ata tepeleri aşmış gitmiş.” (K.K. 4)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir gece bir adam kahveden çıkıp yolda giderken bir koyun görür.
- 2- Adam, koyunu severek evine götürmek ister.

- 3- Koyun, adamın konuşmasını taklit eder, sonra bir anda büyür ve koca bir adam olur.
- 3- Adam korkar ve koşmaya başlar.
- 4- Adam, koyuna ateş eder ve o anda bayılır.
- 5- Adam, ayıldıktan sonra kırk gün konuşmakta zorluk çeker.
- 6- Bu olay başka kişilerin de başına gelir.

“Bir adam yolda yürürken gece vakti bir kurbağaya basmış. Bastıktan sonra anlamış kurbağaya bastığını. Neyse adam yoluna devam etmiş. Az ilerde iki jandarma bunun önünü kesmiş. Demişler buna yürü gidiyoruz. Almışlar bunu cuma denilen tepeye götürmüşler. Mahkeme var orda. Orda bir mahkeme kurulmuş. Hâkim niye bastın bu kurbağanın üstüne, suçlusun yargılanacaksın demiş. Adam orada savunmasını yapmış gece yolda yürürken görmedim etraf karanlıktı hiçbir şey gözüküyordu, bilerek ve isteyerek öldürmedim kazayla oldu demiş. Mahkeme düşünmüş ve bir karara varmış ve insanı haklı bulmuşlar o kurbağa meğer cin imiş ve bulunmaması gereken yerde bulunmuş. Adam onların cin olduğu anlamış ve korkmaya başlamış avazı çıktığı kadar bağıryormuş ama kimse sesini duymuyomuş. Sonra yine bu iki jandarma adamı almış aldıkları yere bırakmışlar. Ayakları ters kısa boylu jandarmalar kaybolmuşlar.” (K.K. 41)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adam bir gece yolda giderken yanlışlıkla kurbağaya basar.
- 2- Adam yoluna devam eder ancak iki jandarma önünü keser.
- 3- Jandarmalar adamı alıp mahkemeye götürürler.
- 4- Mahkemede adam savunmasını yapar.
- 5- Mahkeme adamı haklı bulur ve adam o kurbağanın cin olduğunu anlar.
- 6- İki jandarma adamı aldıkları yere bırakırlar.
- 7- İki jandarma da kısa boyludur ve ayakları terstir.

“Ananemun başından geçen bir olaydır. Annem ilk Hortokop'a gelin oldu. Burada onun beyinin da ati var idi, zengin bir adam idi. Bu atılan beraber şehire gitti. Evel atlan şehire gidiludi. Şehire gitti. Tabi, bi gün giderdi, bi gün kalurdi, bi gün gelurdi. Sonraki gün tabi bekliyolar oni gelecek. Beklediler gelmedi. Sabah oldi gelmedi. O adam gelurkan

Hortokop dibinde ecinlilerin bi düğününe rasladı. Orda tağul-zurna vuruyor. O okusaydı Kuran onlar kaybolacaidiler. Okumadan orada durunca, haves ettukça o da ecinli şeyine girdi. Çalgıyı işitince o da ecinli şeyine ortak oldu. Buni aldiler orda sabaha kadar onlarlan horon etti etti. Sabaha yakın buni orda... Atini bağladı da... Düğüne katıldı. Ecinliler eğlendiler düğünlerini yapınca tabi horozlar bağurdi o zaman sabah olunca bunlar oni bırakti orada. O da kendini kaybetti, bayıldı. Geldiler aramaya ordan aldiler, hocalara, o yana bu yana. Ondan sonra öldi bu adam.” (K.K. 11)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir kadın zengin bir adamla evlenip Hortokop’a gelin gider.
- 2- Kadının kocası bir gün şehre gider bir gün kalır.
- 3- Adam şehre son gittiğinde eve dönüşü gecikir.
- 4- Adam gelirken Hortokop’un dibinde cinlilerin düğününe rastlar.
- 5- Adam cinlerin düğününe katılır.
- 6- Sabah olunca cinler adamı orada bırakıp giderler.
- 7- Adamı ailesi gelip alır, hocalara okutur.
- 8- Adam kısa bir süre sonra ölür.

“Çok eskiden köyde bi perili kari var idi. İsmi Etemina idi. Ama buni kimse bilmezdi. Zamanlan komşılarun çocukları eluyiler, beşukte boğulmuş kaluyiler. Tabi bu işi kimse çezumleyemeyi, ne olduğunu bilemeyiler. Zaman geçti. Gene adamun çeuğu oldu. Adam merak etti "bu çocuklar nasi eluyiler? Ben buni, geceleri çeuğumi bekleyeceğum." Çeuğu yaturdi. Kendi, -ocak yanardi- ocağın baş tarafına geçti. Orda saklandı. Eline da bi tavli ocaktan aldı, yanan tavlılardan. Karanlık oldu. Gece yarısı bakti ki -ocaktan aşağı zencir asılır- bakti ki ondan aşağı bi ses geluyi. Bakti ki bi kadun ondan aşağı geluyi. Adam hiç ses etmedi. O ordan doğru beşuğe gitti. Çocuğu açti, adam ordan kalkti. O furladi zencirden okari çıkmaya, adam ona o ateşli tavliyi vurdi, suratına. O ordan kaçti gitti. Adam çocuğu kurtardı. Ama buni kim yaptığuni gene bilmeyiler. Bir gün suya gittiler. Baktiler o kadun suda. Baktiler böyle sürati yanmış. Dediler ona ki: Ne oldu hağu suratuna. Dedi ki: Ben ocağa duştum da yandum. Adam anlamış ki bu doğan çocukları bu boğardı.” (K.K. 76)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir köyde Etemina isminde, kimsenin perili olduğunu bilmediği bir kadın vardır.
- 2- O köyde yeni doğan bebekler kısa sürede ölmektedir.
- 3- Bir gün bir adamın çocuğu doğar.
- 4- Adam geceleri çocuğunu beklemeye başlar.
- 5- Adam, çocuğunu yatırdıktan sonra ocağın arkasına saklanır.
- 6- Etemina, bebeğin başına gittiğinde adam onun yüzüne vurur.
- 7- Bir gün adam suyun başına gider, orada Etemina'yı görür.
- 8- Adam, Etemina'nın yüzünün yanık olduğunu görünce bebekleri onun öldürdüğünü anlar.

“Benum babam hapis yatti. Hapis yatarkan Akçabatli'nun biri-yalan demiyor yani anlaturdi oni babama- Bu birgün çarşıdan gelurken yolun kenarında iki tane jandarma bunun yolini kesmiş. Adam da hasim sahibi ya. Kesmiş yolini, bu da sandi ki bunlar hasimlarumdur. Çekti tabancayı bi danesini vurdi. Ayağından vurmuş oni. Yuvarlandı ondan aşağı. Adam ordan çekmiş gelmiş evine, yatmış aşağı. Yatmış, biraz sonra kabi vurulmuş, Tak , tak, tak, tak, tak kabi vurulmuş. Açdı kabiyi, bakti iki tane jandarma geldiler. Adam dedi: Ne oldi? Sen adam vurdun, hayde. Aldiler adami. Babama buni anlaturdi Akçabatli biri. Aldiler adami teker tokmak gittiler. Gitmişler bi kayadan okari diyo adam yurutuyiler beni, yurutuyiler beni. Çıktuk diyo o kayadan epeyi okari bi deluk açılmış. Gittuk oreye , baktuk ki hükümet orda kurulmuş. Dakdilolar, adamlar hep yazıyor. Dediler: Sen yolda giderkan adam vurdun. Dedi ki: Ben hasim sahabiyim, yolumi kesti, geçurmedi beni, vurdum onu. Dediler ona ki, öteki adami çağırdiler, o vurulmayani. İki kişi idiler. Ne diyor bu? Bu diyor ki Yoli kesti da vurdum oni, diyor. Öyle midur, sizi kasti mi vurdi? Dedi: Evet, bu yoli kapatti, dedi. Geçurmedi oni, bu da çekti silâhini vurdi. Adamın beraatina karar vermiş cin periler. Almişler gece gene geturdiler beni dedi evume.” (K.K. 80)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adam bir gün yolda giderken karşısına iki jandarma çıkar.

- 2- Adam, jandarmayı hasımları zanneder ve bir tanesini ayağından vurur.
- 3- Adam, evine gittiğinde iki jandarma tekrar gelip onu alır.
- 4- Adam ve jandarmalar yolda giderken bir kayanın üstüne çıkarlar.
- 5- Kayanın içinde bir hükümet kuruludur.
- 6- Adam, savunmasını yapar ve beraat eder.
- 7- Jandarmalar adamı tekrar evine getirir.

“Bizum sülaleden birisi, eskiden kahvelerde çok komar oynarlar. Oynarken adam geç kalmış. Sabaha iki saat kala kahveden evine geliyor. Geliyorken, gelmişler o Yelefe. Yelef mevki derler orda bi yere. Baktiler ki çin periler orda tağul zurna düğün yapayile. Adam da burda onlarla horona girmiş, başlamış oynamaya. Oynamış, oynamış güzel bi peri kızı kolına girmiş. Bu gerçektir yani anlatiyolar oni eskiler. Sabah oldi, periler hemen dağıldi O adam o kızı bırakmamış, onunla evlenmiş Peri kızı demiş ki: Bak, ben senle evlenurum ama benim yanumda Nalet olasun demeyecesun. Nalet Allah tarafından cin-perilere gelmiş bi isimdur. Nalet olasun. Cin periler da buni kabul etmiyor. Nalet olasun demeyecesun. Adam da eyi demiş, evlenmişler. Bunlar bi kız çocukları olmuş. Kadın da bir gün hamur yoğuruyormuş. Furunda ekmek yapacak. Tağuk gelmiş, atlamış hamura. Karının kocası da onutmuş. Kışı demiş ona tağuga nalet olasun. Kadun da ordan hemen kalkmış, beşuktan çecüğün munzuruni tutmuş, boğmuş çecüğü. Kendi da ortadan kaybolmuş, gitmiş.” (K.K. 50)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adam kahvelerde çok kumar oynar.
- 2- Adam, sabaha karşı evine gelir.
- 3- Adam, evine dönerken Yelef mevki diye bir yere gelir.
- 4- Adam, orada cinlerin düğününü görür.
- 5- Adam da cinlerin düğününe katılır.
- 6- Düğündeki güzel bir peri kızı adamı bırakmaz.
- 7- Adam ve peri kızı evlenirler.
- 8- Peri kızı evlenirken adama onun yanında lanet okumayacağına söz verdirir.
- 9- Bir gün peri kızı ekmek yaparken içeri bir tavuk girer.
- 10- Adam, verdiği yemini unutur ve tavuğa lanet eder.

- 11- Bunun üzerine peri kızı, beşikteki bebeğini boğar ve kendisi de ortadan kaybolur.

“Bizum evelden köyümüzde suyumuz yoğ idi, biz derelerden su taşırduk. Sonradan bir çeşme yaptuk, oreye su alduk suyumuz yeterli değil idi. Suyumuza gece kalku taşırduk. Kim yetiştürsün komşılardan taşırdı evine kablarına doldurdu. Ben da bir gece suya kalktum, olan kablarımı hep taşıdım doldurdum, yayuğu bile doldurdum. En son defa gittim çeşmeye su dolduruyiken kabımı daha çeşmenin altından almadan arkadan bi komşi geldi. Bana seslenince ben kendimi tabi bi tiskindim ondan tiskindim ordan kabımı aldım koltuğuma koytum. Koyınca çeşmenin yanına geldim çeşmeden biri endi geldi bana, mezarlıktan biri geldi. enince benim kolumu böyle okşadı orda beyuk bir yane korku içinde kaldım. Geldim eve yattım sabah oldi kaktım daha konuşamadım. Bir gün oyle o yana bu yana oyalandım, bir günden sora doktora gittim doktor dedi ben bundan bişe anlamadım. Bana bi gargara verdi orda gargara şey etti beni, ondan sora boşattı aşağı yutmamak şartıyla. Geldim geçmedi. Hocaya gittim, hoca okudu dedi ki, bu akşam benim yanumda kalacak; tanışımız idi, hacı idi. Anamlan kaldık orda babam geldi, kaldık orda. Ondan sora o iki bardak yanına aldı, yazdı, suyu okudu, yazdı yazdı içine koydu. Anam aldı çeşmenin kenarlayına dökti, mezarın kenarlarına dökti bir gün sora ben konuştum.” (K.K. 22)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir köyde su, derelerden taşınmaktadır.
- 2- Köy halkı bir gün köye çeşme yapar.
- 3- Bir adam bir gece çeşmeden su alırken çeşmeden garip biri gelir ve adamın kolunu okşar.
- 4- Adam evine gidip yatar ama sabah olduğunda konuşamaz.
- 5- Adam doktora gider.
- 6- Doktor, adama bir gargara yazar.
- 7- Adamın sıkıntısı geçmeyince hocaya gider.
- 8- Hoca, adamı bir gece yanında tutar.
- 9- Hoca, adam için bir yazı yazıp iki bardağın içine koyar.
- 10- Adamın annesi, bardaktaki suları mezarların kenarlarına döker.
- 11- Bundan sonra adam konuşmaya başlar.

“Benum bi oy (üvey) nenem var idi. Kardeşum, halam, bobam işe gitti; oy nenem bunlara dedi ki derede odunlar vardur taşıyacanız olari. Kardeşum istemedi gitmeye, dedi ki: Ben gitmeyirum. Oy nenem dedi ona ki yedurmeyeceğum seni. Halam bişe demedi. Giderkan kardeşum bakti ki bu beni yedurmeyecek, kakti o da olarun peşinden aldı ibini gitti. Gittile dereye yüklerini yığdiler yardan bu tarafa, yar idi orasi yardan bu tarafa daha geçmeden istinden aşığa çığ kobti, onlarun uci da orda kaldı. Onlar orda şehit oldiler. Aradan seneler geçti köyden bi kadun gitti ağaç kırayı oreye yakın bi yerde, o kesilen yerun bi kıran isti bi yerde... Çıktı ağaca kırayı, o arada bakti ki tam o kıranun istinden ona doğru bişe geluyi böyle ayakları tersine çirkin bir adam gibi... Geldi ona geldi geldi, kaduna orda fenaluk geldi, altına duştı. Orda onunla boğuşuyikan bakti ebi taraftan başka bi adam geluyi. O adami gördukça o oni bıraktı, o da kayıp oldi, o da kayıp oldi.” (K.K. 37)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir nine, çocuklarından dereden odun taşımalarını ister.
- 2- Ninenin ailesinden kimse odun taşımak istemez.
- 3- Aileden iki kişi odun almaya gider.
- 4- Bu iki kişi dereden dönerken çığ düşer ve ölürlür.
- 5- Bu olayın üzerinden uzun yıllar geçer.
- 6- Köyden bir kadın da oraya odun kırmaya gider.
- 7- Kadının odun kırdığı yerin içinden ayakları tersine bir adam gelir.
- 8- Kadın çok korkar ve garip adamla boğuşmaya başlar.
- 9- Bu esnada öbür taraftan başka bir adam gelir.
- 10- O adam gelince ayakları ters adam bir anda kaybolur.

“Kaynanamdan dinledum bu şeyi. Oğli var idi daha bebecuk. İşte geldi da komşunun, komşidan geldi oreya da bir kadun ondan okari da eskiden hartuma çekerdiler bi hartuma, tay derdile, bi bağa tay derdile. O da o keşeden o kari dedi ona o kari ki hağurdan dedi ona bi kalup ver bana. O da dedi ona ama o benum değıldur oni bi komşı bıraktı bana, ben ondan sana versem o noksanlanu veremem sana anlar oni. Tamam dedi ona geçti gitti. Tabi o bebeğı küçük... Akşam oldi tabi işleyini yaptı, yatudi bebeğini. Kendi da yattı, uykusunun arasında bebeğün inlemesini duyuyi, ayılamadı. Hacan ayıldı bakti bebeğün ağzi

köpurmuş. İşte o heyecanlan beraber uyandı, bebeğini aldı komşuya gitti. Komşisi biludile o karinun ne olduğunu. Dedi ona ki yahu senun evune kim geldi? Dedi işte benum evume felânci geldi. Dedi ki: Tamam dedi, o dedi boğacayidi. Sen ona harduma vermedun dedi o geldi senun bebeğini boğacayidi. Sen dedi bak ben sana dedi bişe yapayim dedi sen buni yap dedi ondan sora daha bişe olmaz bebeğune. Bi torba kum bebeğün beşuğune koy o kelu o kumlari sayana kadar sabah olur zaten sabah ezanılan olar geçu giderler bebek da böyle kurtarur.” (K.K. 34)

Derlenen efsanenin motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir gün bir eve komşu kadın misafir gelir.
- 2- Komşu, evin hanımından bir kalıp ister.
- 3- Evin hanımı, komşuya o kalıbın kendisine ait olmadığını ve veremeyeceğini söyler.
- 4- Gece olduğunda kadın uykuya dalar.
- 5- Bu esnada bebeği ağlamaya başlar.
- 6- Kadının bebeğinin ağzından köpükler çıkmaya başlar.
- 7- Kadın bebeğini alıp başka bir komşusuna gider.
- 8- O komşu da kadına, gündüz evine gelen kadının kötü niyetli olduğunu söyler.
- 9- Komşu, bebeğin beşiği için bir torba kum hazırlar.
- 10- Bir torba kum sayesinde kötü niyetli kişilerin bebeğe zarar vermeyeceğini söyler.

3.12. Masallar

Masal, Pertev Naili Boratav tarafından “Nesirle söylenmiş, dinlik ve büyüklük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamiyle hayal ürünü, gerçekte ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı” (Boratav, 1978: 75), Şükrü Elçin tarafından da “Bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hadiselerin macerası” (Elçin, 1986: 368) olarak tanımlanır.

Masal Türkiye sahası dışındaki Türk topluluklarında ertegi, ertek, ekiyet, çörçök, şörçek, çöçek, nımah, tool, nağıl vb. adlarla; Türkiye’de ise masal dışında metel, matal, hikâye adlarıyla anılmaktadır (Sakaoğlu, 2002a: 1-4).

Saim Sakaoğlu, masallar hakkındaki görüşlerini belirtirken masalların ilkel kavimlerde sözlü olarak ortaya çıktığı ve zaman içerisinde gelişerek güzelleştiği, nesilden nesle sözlü olarak aktarıldığı, tamamına yakınının nesir şeklinde olduğu, olağanüstü olayların konularına dâhil edildiği, sözlü kaynaklar arasında yer aldığı ve belli bir bağlam etrafında belli bir icracı tarafından geleneğe bağlı kalmak koşuluyla anlatıldığı, aktarıldığı bilgisini vermektedir (Sakaoğlu, 2002b: 131). Sakaoğlu’na göre masal, kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür (Sakaoğlu, 2002a: 4).

Masalların kaynağı ve hangi yolla bütün dünyaya yayıldıkları bilinmemektedir. Aynı masalın farklı motiflerle farklı kültürlerde anlatıldığı örnekler de vardır. “Bugün bir milletin tespit edilmiş bulunan bir masalına, memleketin değişik bölgelerinde rastlanması, hatta aynı masalın pek az ayrılıkla başka uluslarda yaşamakta olması, bunların geniş alanlara yayıldıklarını, dolayısıyla çok eski bir geçmişin malı olduklarını gösterir” (Tezel, 2011: 7; Günay 1992: 321-322). Masalların kaynağı konusunda Wilhem Grimm, 1856’da kardeşiyle birlikte hazırladıkları “Kinder und Hausmarchen” (Çocuk ve Ev Masalları) adlı kitabının önsözünde, bazı görüşler ileri sürmüştür. Ona göre masallar, Hint-Avrupa dil ailesine giren mitlerin parçalanmış şekilleridir. Antti Aarne ve Stith Thompson’a ait “The Types of the Folktale” 1964 tarihli Helsinki baskısı milletlerarası masal katalogunda masallar şu çeşitlere ayrılır:

- Hayvan masalları (Ezop masalları), (Yarım horoz masalı)
- Asıl masallar: (Keloğlan), (Padişah masalları)
- Güldürücü hikâyeler: (Bekri Mustafa), (İncili Çavuş), (Bektaş), (Tahtacı), (Yörük fıkraları), (Nasreddin Hoca)
- Zincirlemeli masallar (Boratav, 1978: 78).

Masallar hakkında yapılan bir başka tasnif çalışması Wolfram Eberhard ve Pertev Naili Boratav tarafından 1953 yılında ortaya konan Types Türkischer Volksmärchen adlı çalışmadır. Bu tasnife göre masallar tip²⁷ bağlamında, yirmi üç başlık altında toplanmıştır.²⁸

Boratav'ın Eberhard'la birlikte hazırladıkları katalog haricinde çıkardığı Az Gittik Uz Gittik ve Zaman Zaman İçinde adlı eserleri yayımlandıkları dönemde masal araştırmaları için önemli eserlerdir. Ayrıca bir sonraki dönemde masal araştırmalarının akademik hüviyette Umay Günay, Saim Sakaoglu, Bilge Seyidoğlu ve Mehmet Tuğrul tarafından çalışılması masal araştırmalarının Türkiye'deki öncüleridir. Bu çalışmalarını kısaca değerlendirmek gerekmektedir.

“Mehmet Tuğrul, “Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı”, İstanbul, 1969. Bu çalışmada 1942 yılında Denizli'nin Çal ilçesine bağlı Mahmutgazi köyünden diğer halk edebiyatı ürünleriyle birlikte derlenmiş 50 masal metni yer almaktadır. Masallar anlatıcılarına, kahramanlarına ve genel özelliklerine göre gruplandırılarak incelenmiştir. Masalların varyantları hakkında bilgiler verilmiştir ve varyantlar karşılaştırılmıştır.”

Saim Sakaoglu, “Gümüşhane Masalları-Metin Toplama ve Tahlil”, Ankara, 1963. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Gümüşhane ilinden 70 masal metni derlenmiş ve incelenmiştir. Giriş kısmında masalın kavram ve özellikleri, çeşitli ülkelerde masal kitapları, Türkçe masal kitapları hakkında bilgiler verilmiştir. Üç bölümde Gümüşhane'den derlenen masallar kahramanlarına, temlerine ve motiflerine göre tahlil edilmiştir. Masallarda yer alan formeller örneklerle belirtilmiş ve masallarda yer alan âdet ve gelenekler değerlendirilmiştir.

Bilge Seyidoğlu, “Erzurum Halk Masalları Üzerine Araştırmalar”, Ankara, 1975. Erzurum'dan derlenen 72 masal metnini ve bu masalların incelemesini ihtiva eder. Giriş bölümünde masal konusunda dünyada yapılan çalışmalar, kaynak münakaşaları ve

²⁷ “Tip, kendi başına var olabilen geleneksel bir masaldır. Anlam bakımından bir başka masala dayanmayan bütünlüğe sahip bir anlatı türü olduğu söylenebilir. Gerçekte bir başka masalla birlikte anlatıldığı görülebilir. Ancak tek başına ortaya çıkabilmesi gerçeği ona bağımsızlık kazandırır. Sadece tek bir motiften veya birden çok motiften oluşabilir” (Alptekin, 2002b: 51).

²⁸ Eberhard-Boratav tasnifi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Sakaoglu, 2002a: 56-58; Alptekin, 2002b: 57-58).

masalları inceleme metodları hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Erzurum masallarının genel özellikleri, bu masalların tip ve epizodları belirtilmiştir. Üçüncü bölümde ise masallardaki motifler Stith Thompson'un Motif İndeks kitabına göre düzenlenmiştir.

Umay Günay, "Elazığ Masalları (Metin-İnceleme)", Erzurum, 1975. Doktora tezi olarak hazırlanan bu çalışmada Elazığ il merkezinden derlenen 70 masal metni ve bu metinlerin V. Propp tarafından hazırlanan yapısalcı metoda göre incelenmesi bulunmaktadır. Giriş ve birinci bölümlerde masal hakkında yapılan çalışmalarla ilgili bilgi verilmiş ve Propp'un 1928 tarihli *Mortogija Skazki* adlı çalışmasının 1970 Amerika baskısı *Morphology of the Folktale* baskısı Türkçe'ye çevrilerek özetlenmiştir. Üçüncü bölümde bu tasnif neticesinde Elazığ masallarının değerlendirilmesi yapılmıştır. Netice itibariyle Propp'un eserinin geçerli olduğu ancak masalın muhtevasına göre yeni başlıkların ve eklemelerin yapılması gerektiği belirtilmiştir (Günay, 1992: 323-324).

Masalların biçim ve içerik özelliklerini aşağıdaki maddeler halinde incelemek mümkündür:

1) Masallar, mensur bir türdür. Ancak bazı masalarda kahramanların ağzından söylenen manzum parçalar bulunmaktadır. Bazı masalarda ise anlatıcıya bağlı manzum parçalar isteğe göre masala ilave edilebilmektedir. Ancak metnin temelinde yer alan ve bozulması veya değiştirilmesi mümkün olmayan manzum parçalar da masalarda yer almaktadır (Sakaoğlu, 2002b: 132).

2) Masallar bir destan veya halk hikâyesi kadar uzun ve hacimli olmasalar da anlatılması birkaç gün süren uzun masallar da bulunmaktadır. Saim Sakaoğlu bu türde masalların ancak asıl halk masalları ve peri masalları grubuna dâhil olabileceği kanaatindedir. Buna karşın hayvan masalları ve zincirlemeli masallar daha kısa formlardadır (Sakaoğlu, 2002b: 132).

3) Masalda anlatım kısa, hızlı ve yoğundur. Masalarda zaman kavramı yoktur. Örneğin; altı ayda alınacak bir yolu masal kahramanı bir gecede alınabilir. Naki Tezel, bu durumu masalarda imkânsızlıkların olmamasına bağlar. (Tezel, 2011: 11).

4) Masallarda –mişli geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman kipleri kullanılır.

5) Masalda genel olarak yer kavramı yoktur. Ancak Hindistan, Yemen ve Çin’de geçen masallar da bulunmaktadır. Tayy-i zaman adı verilen bu durum, masal kahramanlarının göz açıp kapayıncaya dek istedikleri yere gitmelerini sağlar ve masallar belli bir mekâna bağlı kalmaksızın hiçbir sınırlama olmadan her yerde geçebilme özelliğine sahiptirler. Ayrıca masallar halk hikâyelerindeki don değiştirme, dona girme motifi gibi belli bir mesafeyi veya engeli aşabilmek için şekil değiştirme motiflerine sık sık başvururlar. İnsan hayvana, bitkiye veya olağanüstü bir nesneye dönüşürken, olağandışı bir durumdaki varlıklar insan veya hayvana dönüşebilmektedirler. Ayrıca masallarda ölüm konusu sembolik bir ölüm olup kahramanlar veya masalda yer alan varlıklar ölüp olağanüstü bir şekilde yeniden dirilebilirler. Masal kahramanları bu özellikleriyle olağanüstü özelliklere sahiptirler. Ancak bu noktada belirtilmesi gereken masal kahramanlarının yalnızca insanlar olmadığı ve masallardaki kadronun cinler, periler, devler vb. varlıklarla tamamen serbest olduğudur (Sakaoğlu, 2002b: 134).

6) Masallar iyi ve kötü çatışması üzerine kuruludur. Masallarda daima iyiler kazanır. Masallar dinleyiciyi iyiye, doğruluğa ve güzelliğe sevk ettiğinden masalların sonunda genellikle iyiler mükâfatlandırılır. Ancak her masalın mutlu sonla biteceği gibi bir kural da mevcut değildir. Türk masal geleneği içerisinde sonu mutlu sonla bitmeyen, “muradına nail olamayan dilber” vb. masallar bulunmaktadır. Ancak masal karakterleri genel itibariyle iyi kişilerden olduğundan masal kahramanlarının dua ve bedduaları tutar.

7) Masallar hemen hemen her çeşit benzetme kalıplarını kullanırlar. Masalların kendine has söz kalıpları vardır. Örneğin; masalın başlangıcında “evvel zaman iken kalbur saman iken”; masalda uzun bir zamanı kısa bir biçimde ifade etmek için “uzatmayalım kameti kopartırız kıyameti”, masal biterken de “gökten üç elma düştü, biri bana, biri masalı söyleyene, birisi de anlatana”. Masalların sonuç bölümünde söylenen tekerleme ile bitmesini Şükrü Elçin, “tiyatrodaki perde kapanışına” benzetir. (Elçin, 1986: 369). Formel adı verilen; masalın başında, ortasında veya sonunda bulunabilen bu kalıplaşmış sözler masallarda belirli görevler için kullanılmaktadır. Formellerin kullanılması masal anlatıcısının gücünü ortaya koyar ve usta bir masal anlatıcısı masalın gidişatına göre araya formeller koyarak anlatımın temposunu dinleyicilerin mevcut reaksiyonuna göre

değiştirebilir. Formellerin çoğu tekerleme şeklinde olup bazı masalarda başlangıç veya bitiş formellerine rastlanmayabilir (Sakaoğlu, 2002b: 133). Formeller masallardaki uzak mesafelerin bir çırpıda aşılması, olayların gelişmesi için aradan geçmesi gereken zamanın hızlandırılması gibi çeşitli görevlerde kullanılmaktadır. “Az gitti uz gitti, dere tepe düz gitti” formeli kahramanın çıktığı yolculukta alacağı yolun bir seferde kat etmesini sağlar ve böylelikle kahramanlar üç günlük mesafeyi böylece hemen alabilir.

8) Masal kahramanlarına daima yardım eden veli tipinde karakterler bulunmaktadır. Bu tipler yalnızca insan olmadıkları gibi sıklıkla kahramanın yardımına gelen hayvanlara da rastlamak mümkündür. Keloğlan’a kanatlarından bir tane verip başı sıkıştığında bu kanatları çıkarıp sallamasını söyleyen güvercin, karınca ve arı bu duruma en güzel örneklerdendir. Masallar çatışma unsurları üzerine kurulu olduklarından masal kahramanlarının başına daima türlü sıkıntılar gelir ve masal kahramanlarının daima aşmaları gereken engeller bulunmaktadır. Bu engellerin aşılmasında devreye giren üstün özelliklerle donanımlı yardımcılar olağanüstü güçlere sahiptirler. Kahramanın daha önce yardım ettiği hayvan veya bir yaşlı kimse formunda olabilen bir tipler, kahramanla birlikte yolculuğa çıkan kahramanın yardımcısı rolünde bir hayvan veya yol arkadaşı da olabilmektedir. Yardımcı tipler masalarda olağanüstü tedavi yöntemlerine başvururlar. Gözleri görmeyenlerin gözleri kolaylıkla aşılabılır, aşılması gereken bir engel bu kişilerin yardımıyla kolaylıkla aşılabılır.

Masallar anlatılan bölge, yöre ve bulunulan bağlama göre farklılıklar gösterebilir. Bir masal icracısı hiçbir zaman masalı kelime kelime ezberlemez, bulunulan ortama göre masalın gidişatını değiştirebilir, ekleme ve çıkarmalarda bulunabilir. Her icracı bir başkasından dinlediği masalı kendi bilgi ve kültürüyle yoğurarak yeniden şekillendirip anlatır. Böylece anlatıcı farkında olmadan bölgeye has dil özelliklerini masala aktarabilir. Ayrıca masalarda bulunan meyve ağaçları, karakterler vb. kadrolar bulunulan bölgeye göre değişiklik gösterebilir (Sakaoğlu, 2002b: 136-137).

Masalların en karakteristik özellikleri olan motifler hakkında Bilge Seyidoğlu; Max Lüthi, Propp ve Stith Thompson’dan alıntılanarak hikâye etmedeki en küçük unsur, parçalanamayan en küçük parça, masalın gelenekte ısrar edici en küçük parçası olduğunu belirtir. Thompson’a göre motiflerin çoğu üç grupta toplanabilir: Bunlar masalların

aktörleri: – Tanrılar – alışılmamış hayvanlar – harikulade yaratıklar – cadılar –devler – periler – vs... Hareketlerin arasındaki bazı konular: - Sihirli objeler – alışılmamış âdetler – acayip inanışlar vs... Bir tek olaydan ibaret olan ve motiflerin büyük bir çoğunluğunu içine alan motif grubu... Stith Thompson Motif Index of Folk Literature adlı eserinde motifleri A'dan Z'ye kadar gruplandırır. İndekste yer alan her harf bir konuya denk gelmektedir. Her grup kendi içinde yenide bölümlere ayrılarak harfin yanına konan sayılarla gösterilir²⁹ (Seyidoğlu, 1975: 83). Her sıradan şey masalda motif unsuru taşıyamaz. Bir şeyin motif olarak nitelendirilebilmesi için olağan dışı bir özellekle donatılmış ve gündelik formunun dışına çıkmış olması gerekir. Sıradan bir yüzük motif olarak ele alınamazken sihirli bir yüzük masalda motif unsuru olarak alınmalıdır.

Masalarda her çeşit kalıp, söz sanatı kullanılır. Ancak masalarda başta, ortada ve sonda öyle kalıplaşmış deyişler vardır ki usta anlatıcılar tarafından sadece masallar için değil aynı zamanda destanlar, hikâyeler vb. anlatmaya dayalı türlerde destancılar, hikâyeciler, meddahlar tarafından anlatımı zengin kılmak amacıyla kullanılırlar. Masalarda görülen kalıp ifadeler başlangıç/giriş formelleri (masal başında kullanılan giriş ifadeleri, tekerlemeler), bağlayış/geçiş formelleri, aynı olayın tekrar ortaya çıkışında kullanılan formeller ve bitiş formelleri olmak üzere gruplandırılabilir. Başlangıç formelleri dinleyiciyi masala hazırlarken bağlayış formelleri bir olaydan başka bir olaya geçişi sağlamak, hızlandırmak amacıyla kullanılır. Aynı olayın tekrar ortaya çıkışında kullanılan formeller bir masalda ortaya çıkan bir unsurun bir başka masalda da aynı şekilde nasıl yer aldığını belirten ifadelerdir. Bitiş formelleri ise masalın sonundaki dilek ve temennileri belirttikten sonra anlatıcının da kendi payına düşen saadeti paylaşmasını ifade eder. Formeller kendi aralarında da gruplandırılabilir başlangıç formelleri sade giriş formelleri ve tekerlemeli giriş formelleri olarak ikiye ayrılabilir (Sakaoğlu, 2002a: 250-264).

Masal anlatıcıları genellikle kadınlardır. Erkek masal anlatıcıları da bulunabileceği gibi masal anlatıcıları genellikle kadınlar arasından çıkmaktadır. Ziya Gökalp “Masalları Nasıl Toplamalı” adlı makalede, masal toplama usullerini verirken masalların anadan kıza intikal ettiğini belirtir. Gökalp'e göre masallar eski ozanlığın kadınlarda devamı niteliğindedir. Ozanlık nasıl babadan oğla geçiyorsa masalcılık da anadan kıza aynı şekilde

²⁹ Stith Thompson'a ait anlatıların motif yapısı hakkında yapılan tasnifler hakkında detaylı bilgi için bkz. (Thompson, 1993; Alptekin, 2009: 290-360; Türkeş Günay, 2011: 14-49)

intikal etmektedir. Bu bağlamda masalcı kendi sahasında bir nevi sanatkâr görevi görmektedir. (Gökalp, 1928: 22-25).

Masalların başında bulunan formeller usta anlatıcılar tarafından masalın başında mutlaka belirtilerek masalın bir hayal mahsulü olduğu daha en baştan verilir. Masal bu bağlamda kendisiyle benzer türlerde olan destan, hikâye ve efsanelerden ayrılmaktadır. “Masal, olağanüstü çeşidinde de, gerçekçi çeşidinde de, anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun, onların hayal yaratması oldukları izlenimini verir” (Boratav, 1978: 75). Bu da masalı diğer türlerden ayıran en önemli özelliktir.

3.12.1. Maçka Bölgesinden Derlenen Masallar

Çoban

Bir varmış, bir yokmuş. Evel zaman içinde fakir bir oğlan var imiş. Bu çıkmış iş aramaya, aramış, aramış bir iş bulamamış, sonunda rastlamış bi adama, demiş ona ki: Dayi bana bi iş verur misun? O da demiş ki: Verurum demiş. Benum koyinlarum var onları beklersun, çoban olur. demiş. O da olsun demiş. Kabul etmiş. Demiş ona ki o adam: Ama şartli sen bi sene koyinlarumi bekileyecesun. Orda bi tepe de var, habu tepeden o, yana koyinlari kalduru atabilursan koyinlar senun. Atamasan para mara vermem sana O da tamam demiş. Beklemiş koyunları, geçmiş bi sene. O koyunları tepeden karşıya atmaya sıra, atamamış koyinlari tabi. Ne isa ordan ağlaya ağlaya gelurmuş. Gelurkan yolda rastlamış bi adama. Adam demiş ona ki olum niye ağlayisun? O da demiş ki: Dayi böyle böyle. Adam tabi üzilmiş, yaşlı da adam. Demiş ki: Ne yerdun oğlum? Yemeğün ne idi senun? O da demiş ki: Ne olacak, soğanlan ekmek yerdum demiş. Demiş on ki: Soğanlan ekmek yerken soğanun içinde ince bi zari var oni çıkarır miydun? Demiş ki: yok oni çıkarmazdum. Adam demiş ona ki: Sen gel geri dön gene o adama git çobanluğa. Yerkan soğanun zarini çıkar da soğani oyle ye. Uşak dönmiş geri dinlemiş onun sözünü gitmiş gene adama. Demiş ki: Ben gene geldum. Bekleyeceğüm senun sürünü. Sana çobanluk yapacağüm. Çobanluk yapmış ona, beklemiş sürünü. Yerkan da soğanun o ince zarini çıkarmış oyle yemiş oni. Geçmiş oradan bi yıl, gene koyinlari o tepeden atacak işte. Artuk geldi o zaman. Uşak başlamış koyinlari tepeden birer birer alup o tepeden aşurmaya hepsini atmış. Katmış sürüyü önüne gelurmuş. Gelmiş, gelmiş bi köye gormiş oni köyli,

demişler ona ki: Bu süriyi sen nerden aldun? Gelurkan da yolda rastlamış o yaşli adama. İkisi beraber geluyiler.

Bu süriyi nerden aldunuz? O kadar zengin değil idunuz. Onlar da onlara yalan söylemiş. O köyde da büyük bi göl var imiş. Bu sefer demiş ki: Böyle böyle. Tepenun altındaki, köyün ukarisindeki büyük gölden çıkarduk. Dalduk oraya çıkarduk, dalduk oraya çıkarduk. Orda koyin var. Bu sefer ama demiş: Biz yufka daldık herek alduk. Derinde uluslari var. Hani koyunlunun besilisine ulus derler. Siska olanlarına herek derler ya. Köyliler inanmış bunlara haydeyin bakalum, demiş. Köyli hep toplanmış. Biz da gölün başına koyin alalum. Gitmişler bu iki tanesi da çekilmiş bi köşeye seyredermişler bunlari. Karilar, uşaklar hep toplandı gitmişler. Şimdi erkekler dalacak göle karilar da dışarda bekleyiler. Attukleri koyinlari alacaklar.

Neysa dalmışler ireye. Adamlar tabi dalan çıkmayı ki. Erkekler, orda har har sesleyi bağazlari, boğuluyiler ya. Karinun biri da demiş ki, kocasi için: Aha demiş bizum adam kelekleri seçeyi. Beğenmedi koyunlunun keleklerini fazla ses çıkaran keleklerden seçeyi. Ama hiç kimsenun çıktuğu yok. Beklemişler, beklemişler kimse çıkmayı. Neysa başka bi kocakarınun da oğli dalmış oreye. O da bekleyi dışarda gölün başında. Demiş ki: Oğlum derine dal ulus al. Sakın yufkaya dalu da herek alma. Derkân millet orda hep boğulmuş ölmüş. Bu iki tane arkadaş da yandan gülermiş. (K.K. 40)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Fakir bir genç iş aramaya çıkar
- 2- Sürü sahibi bir adam gence Koyunlarını bir sene beklemesini ve bir senenin sonunda koyunları karşı dağa atabilirse parasını alabileceğini söyler.
- 3- Genç başarısız olur.
- 4- Yaşlı bir adam gence soğanın zararını yemeden beslenirse koyunları karşı dağa atabileceğini söyler.
- 5- Genç soğanın zararını yemeyince koyunları karşı dağa atabilir.
- 6- Genç koyunları tepeden aşırır ve sürüyle köye doğru gelir.
- 7- Köye gelirken yaşlı adama rastlar.
- 8- Köylüler fakir gencin koyunları nereden bulduğunu merak eder.

9- Genç ve yaşlı adam köylülere, koyunları gölün içinden çıkardıklarını söyler ve onları kandırır.

10- Köyün erkekleri göle dalar ve boğulur.

11- Yaşlı ve genç adam gülererek onları izler.

Avanak Hamal

Eski zamanlarda bir adam vardı. Bu adam gurbete gitti, çok para kazanup memlekete döndü. Kendi köyüne geldiği zaman kör bir adamla karşılaştı. Kör, bu gurbetten gelen paralı adama ben kesenun dibinden tutmaya merakliyim, benim ellerum çok hayirlidur dedi. Adam da çıkarıp keseyi köre uzattı. Kör kesenun dibinden tutunca bu adam paramı aluydu diye bağırmağa başladı. Bunu gören komşular da köri haklı buldular, parayı da ona verdiler. Kör bu parayı iki arkadaşıyla paylaştı. Bunun üzerine parası alınan gurbetçi kör adamları takip etti ve gecenun olmasını bekledi.

Körlerden biri parayı ayakkabısının içine geydi. Biri de fesinin astarının içine geydi. Öteki kör de parasını yatağının altına geydi. Gurbetçi körlerin uyumasını bekledi. Onlar uyuduktan sonra da paraları aldı. Gurbetçi sora bunlara bir de intikam düşündü. Onlara zehirli yemek verdi. Körler gurbetçinin evinde öldüler. Gurbetçi de körleri ayrı ayrı odalara kapattı.

Gurbetçi körleri kaybetmek için uzaktan bir hamal çağırdı. Körlerden birini çuvala koyup denize attırdı. Hamal parasını almaya geldiği zaman yahu denize attığın adam sende evvel geri döndü dedi. Hamal da onu denizin yufka yerine atmış idim, şimdi tam ortasına atacağım. dedi. Hamal böylece ikinci köri de denizin ortasına attı. Gurbetçi evde kalan üçüncü köri de çuvala koydu ve hazırladı. Hamal eve döndüğü zaman yahu sen ne biçim adamsın? Denizin ortasına attığın adam da geri döndü dedi. Hamal bu sefer çok kızdı. Şimdi bunu değirmenin oluğuna atacağım dedi ve götürüp attı. Açık göz gurbetçi üç tane elmiş adamı hamala bir kişi diye taşıttı, avanak hamala da bir kişilik para verdi. (K.K. 75)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

1- Gurbete giden adam para kazandıktan sonra köyüne döner.

- 2- Kör bir adamla karşılaşır.
- 3- Kör, para kesenin altından tutmak ister, adam da izin verir.
- 4- Kör adama oyun oynar ve “Paramı çalıyor.” diye bağırır .
- 5- Köylü körü haklı bulur ve para kesesini kör alır.
- 6- Adam körü takip eder ve paraları iki körle paylaştığını görür.
- 7- Adam körleri zehirli yemek vererek öldürür.
- 8- Paralarını geri alır ve körleri üç ayrı odaya kapar.
- 9- Körleri taşımak için bir hamal tutar.
- 10- Hamal birinci körü denize atar fakat adam hamalı kandırır “Kör geri geldi.” der ve üç körü de avanak hamala taşır.

Kırk Yalan

Bi ağanın üç tane oğlu var idi. Bunların her birine babalarundan birer tane mücevher kalmış idi. Gardaşların beyuğı Yemen’e doğru gurbete çıkmış idi. Yemen’de bi Yahudi mağazasına yaklaştı. Koynundaki mücevheri çıkardı, mağazanun altınlarıyla karşılaştırırken Yahudi kendisini gördü. Mücevheri çocuktan almak için bi gurnazlık düşündü. “Kırk tane yalan söyleyen diğerinun mücevherini alacak.” diye çocukları bahse girdiler. Öteki esnafların huzurunda çocuk kırk yalana başladı. Tamamlayamadı ve mücevheri verdi.

Meğersam ağanın ikinci oğlu da gardaşını aramak için Yemen’e gitti. O da Yemen’de aynı Yahudi’nin mağazasına rasladı. Yahudi onun mücevherini da gördü. Kırk yalan pazarlığını ona da yaptı. O da kırk yalani tamamlayamadı. Yahudi onun da mücevherini aldı.

Ağanın küçük oğlu da gardaşlarını bulmak için Yemen’e gitti. Gardaşlarını aradı, sonunda ikisini da buldu. Gardaşları Yahudi’nin bulara ettiğini anlattılar. Küçük gardaş ağabeylerinin intikamını almak için Yahudi’nin dükkanına gitti. Yahudi onun da mücevherini gördü. Aynı pazarlığı küçük gardaşa da etti. Esnafların huzurunda Yahudi kendi mücevherlerini, oğlan da kendi mücevherini ortaya koydu. Çocuk kırk yalani tamamlamak için şu sözleri söyledi:

Benum babamun deniz istinde bin tane kovani var idi. Günun birinde kovanun azman arisi, dağun bi tarafından vurdi eteki tarafından çıktı. Orada evlendi, çocuklari oldi, ev park sahibi oldi. Kavun, karpuz, meyva ağaçlari yetişturdi. Azman arinun gardaşı azman ariyi aramaya başladı. Nihayet azman ariyi buldi. Azman ari gardaşına bi dane karpuz verdi. O da karpuzu aldı, bu meclise getirdi. Meclis içinde karpuzi yere çaldi. İşte ben da o karpuzun içinden çıktum. Derken ağanın küçük oğli kırk yalani tamamladı. Bütün mücevherleri aldı, gardaşlarıyla paylaştı. (K.K. 71)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir ağanın üç oğlu vardır.
- 2- Ağa mücevherlerini oğulları arasında paylaştırır.
- 3- Birinci oğul yemen'e gider ve mücevherini bir yahudi'nin dükkanına götürür.
- 4- Yahudi çocuğun mücevherini alabilmek için çocuğa, kırk yalan söylese kendi mücevherini vereceğini söyler.
- 5- Çocuk yalanları söyleyemez ve mücevher yahudi'nin olur.
- 6- İkinci kardeş kardeşinin intikamını almak için gelir ama o da Yahudi tarafınan kandırılır.
- 7- Üçüncü kardeş gelir ve 40 yalanı arka arkaya sıralar hem mücevherleri hem de kardeşlerinin intikamını alır.

İyilik

Çok fakır bi adam var idi. Akşama sabaha yiyecekleri yok idi. Çocuğuna söyledi: Gel oğlum, deniz kenarina gidelum da hiç olmazsa bikaç tane baluk tutalum da akşama gelup kızartu yeruz. Çocuğulan beraber deniz kenarina gidiyor. Oltayi denize atıyolar. Oltayi çekeyiler fakat oltanın ucuna beyuk bi baluk takılıyor. Çocuğa diyor ki: Sen bu oltayi tut; ben eve gideyim, bişeyler alayim da buni doğrarız da eve götürürüz oni. Baba eve gidiyor. Çocuk oltayi tutarken ara sıra baluğun kafasi da sudan dışari çıkıyor. Balık ağzini açiyor. Çocuk da bu balık bana yalvariyor anlamiylan beraber, çocuk, baluğu prakıyor. Biraz sonra babasi geliyor, bakıyor ki baluk yok. Oğlum ne oldi baluk? Boba, baluk bana yalvardı, braktum oni. E biz akşama sabaha yiyeceğumuz yok, sen baluğu bırakayisun. Ben seni evlâtluktan reddediyorum.

Baba eve gidiyor. Çocuk da garip garip, kimsesuz denizun kenarında dolaşırken karşısında çok güçlü, efendi bi delikanlı görüyor. Delikanlı çocuğa: Selâmun aleykum oğlum. Aleykum selâm. Niye geziyorsun burda? Çocuk başına gelen olayı anlatıyor. Benumla beraber gelur misun diyor. Gelurum diyor.

Bunlar ikisi beraber giderken bir köye raslıyorlar. Köyde bir hayvanun hasta olduğunu duyuyor. Hayvani iyi ediyor. Ordan para alıyolar. Tekrar yollarına devam ediyorlar. İkinci bi köye geliyorlar. O köyde da çok ağır bir hasta. Hasta döşğinde yaturken oni da ziyaret ediyor, oni da iyi ediyor. Ordan da para alıyor. Aldıkları paraları atun heybesine koyuyolar. Gide gide, gide gide, gide gide bir şehire raslıyorlar. Şehirde insan kafasilan beraber beyuk bir saray yapılıyor. Sarayın bitmesine da tek bi insan kafasi lâzım. Adam soruyor: Nedur bu? Adama diyorlar ki: Padişahın bir kız çocuğu var yirmi yirmi iki yaşlarında. Bu, hiç gülmemiş. Buni kim güldürursa padişah buna hazinesini veriyor, kim gülduremezse da bunun kafasini vuruyor, cellât ediyor. Bu sarayi tamamlayi. Ben, deyi buni eyi ederum diyor. Adam yalvarıyor, çocuğa: Yahu ne olur gel etma gitma. Bi kafa lâzım buraya, senun kafan olmasun. Ben buni güldürürüm diyor.

Gidiyor çocuk, bunun peşine kırk tane cellât. Kız bir sarayun içerisinde, sarayun kırk tane kabisi var. Kabilar açılıyor; o kız çocuğu, bu delikanlıyı görür görmez büyük bir kahkaha atıyor. Hemen padişaha haber ediyorlar, kızın güldi. Kızun huzurina hepsi geliyorlar, kıza soruyolar: Niye şimdiye kadar gülmedun da şimdi güldün? Kız diyor ki: Bu çocuk içeri girdiği zaman, burasi çayır çumen; envayi turli çiçek; havada tali, budağı, kökü olmayan bir üzüm. O üzümü görünca hoşuma gitti, güldüm. Padişah kalkıyor bu delikanlıya iki deve yükü altun veriyor ve padişah buni oğurliyor.

O çocuklan beraber gele gele o denizun kenarina geliyorlar. Çocuk da büyüyor, delikanlı oluyor; adam yaşlaniyo biraz. Diyor ona ki bak diyor, oğlum bu iki deve senun, bu kazandığımız paralar da senun. Ben denizden çıktım, baluğum, yine baluk olacağum. Adam denize atayı kendini. Çocuk bir bakıyor ona güzel gider giderken oluyi bir balık. Çocuk, köyine geliyor. Köyde büyük bir saray yapturuyor ve anasını bobasını alıyor. Bak diyor: Anne, babacuğum... Sen beni redettun ama ben seni redetmem. Çünkü Allah'un

izini boyledur. Babasini güzel alıyor, cariyeler tutuyor, yeyiler, içeyiler, dolaşuyiler. Onlar erdi muradina, biz da kalduk kendi kendumuze. (K.K. 26)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Fakir baba ve oğul karınlarını doyurmak için balık tutmaya giderler.
- 2- Büyük bir balık yakalarlar.
- 3- Baba oltayı çocuğa bırakır ve balığı doğramak için eve bıçak almaya gider.
- 4- Balık başını suyun yüzüne çıkarır ağzını açıp kapar.
- 5- Çocuk balık bana yalvarıyor diye balığı serbest bırakır.
- 6- Baba gelince oğluna kızar ve oğlunu evlatlıktan reddeder.
- 7- Tek başına kalan çocuk karşısına çıkan efendi bir delikanlıyla bir köye gider ve bu köyde hasta hayvanı iyileştirir ve para alırlar.
- 8- İkinci bir köye giderler burada bir hastayı iyileştirirler aldıkları paraları atın heybesine koyarlar.
- 9- Yolda bir şehre rastlarlar, şehrin hükümdarı kızını güldüremeyenlerin kafasını keser, bunlardan bir saray yaptırmaktadır.
- 10- Sarayın tamamlanması için tek bir kafa lazımdır.
- 11- Çocuk ben kızı güldürürüm der. Kırk cellatla saraya girer.
- 12- Kız çocuğu görünce güler.
- 13- Padişah kızına neden güldüğünü sorunca kız; çocuk içeri girince her tarafın çayır çimen, üzüm olduğunu, üzümü görünce güldüğünü söyler.
- 14- Padişah iki deve yükü altınla onları yollar.
- 15- Aradan yıllar geçer deniz kenarına gelirler. Adam denize atlar ve balık olup yüzer.
- 16- Çocuk köyüne gidip saray yaptırır.
- 17- Babasını da yanına alır.

Ayı ile Tilki

Zamanun birinde kurt, ayu, bi da tilki arkadaş olmuşlar, ava çıkmışlar. Avda kurt bi koyin yakaladi, ayu da bi keçi yakaladi, tilki da bi tavuk yakaladi. Akşam oldi, inlerine döndiler. Yemek zamani geldi. Ayu koyuna göz koydi, koyini yemek için. Fakat koyini kurt yakaladi. Ayu buni biliyor. Dedi kurda ki: Yap taksimuni. Dedi. Kurt da dedi ki:

Koyin dedi, benum. Keçi senun, tavuk da tilkinun. Ayu, buni kızmış tabi, gözi koyında . Kızmış, kurda bi tokat vurmuş, uzatmış oni. Dönmiş tilkiye. Demiş: Tilki kardeş sen yap taksimuni. Tilki bakti ki, ben da aynı kurt gibi olacağum. Demiş: Ayu arkadaş koyini ye şimdi, keçiyi yaparsun sabahleyin, tağuşu da yersun öğlede. Dedi ona: Arkadaş, bu akili sen nerden öğrendun. Dedi ki: Kurt arkadaştan öğrendum. (K.K. 82)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Kurt, ayı ve tilki arkadaş olurlar, ava çıkarlar.
- 2- Kurt koyun, ayı keçi, tilki tavuk yakalar.
- 3- Yemek zamanı ayı, kurda avları pay etmesini söyler.
- 4- Kurt herkes avladığı yiyecek deyince ayı kurda tokat atar ve tilkiye sen paylaşır avları der.
- 5- Kurdun halini gören Tilki bütün avları ayıya verir.

Üç Arkadaş

Çok eskiden üç arkadaş var imiş. Bunlar bir gün ormana giderkan, -bunların çarukları mukavadan, bıçakları taştan, tüfekleri odundan- ava gittiler. Bir zaman oralarda kaldılar. Biz dedi artık dönelum milletumuzun yanına. Döndiler, sordiler: Ey kadınlar sizun kocalarunuz nerde? Ava gittiler, dediler. Çarukları var mıydı? Var idi. Biz değiliz, dediler. O çaruklar eskidi. Dendi gittiler, çarukları aramayalar. O zaman da çarukları ararken sakallandılar, oldiler ehtiyar takımı. Baktiler birbirini taniyamadılar. Gene gidu soralum dedi hanumlarumuza, onlar bizi bulurler. Gittiler, sordiler: Ey kadınlar dedi kocalarunuz nerde? Ava gittiler. Çarukları var mıydı? Var idi. Bıçakları var mıydı? Bıçakları neden idi? Taşdan Eyi bizik, dediler. Ya sakallan, var mıydı? Sakalları yok idi, dediler. Tekraren geri döndiler. Uzandı sakalları. Tekrar geri döndiler. Gittiler, gene arayacakler, bulacakler. O esnada tabi bunların gene tüfekleri kirildi. Gene avdan döndiler. "Gidelum" dedi "Bi daha hanumlarumuza soralum, eğer biz isak biz, biz değil isak gene döneruk ormanumuza." Geldiler gene: Ey kadınlar, dediler kocalarunuz nerde? Ava gittiler. Çarukları var mıydı? Var idi. Bu sefer gene "biz değilik" dediler: Tüfekleri var mıydı? Var idi, dediler. Odundan. O tüfekleri da kirildi. Bu sefer gene dendiler ormana. Artık ondan sonra bir daha dönmediler. (K.K. 7)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Çarıkları mukavvadan, bıçakları taştan, tüfekleri odundan üç arkadaş ava gider.
- 2- Bir zaman sonra geri dönerler hanımlarına:”Kocalarınızın çarıkları var mıydı?” diye sorarlar. “Evet.” cevabını alınca biz değilmişiz diye çarıkları aramaya giderler.
- 3- Yıllar geçer sakalları uzar ve karıları onları yine tanımaz ve ormana dönerler.
- 4- Tüfekleri kırılır. Bir süre sonra tekrar köylerine dönerler. Karılarına “Kocalarınızın tüfeği var mıydı?” diye sorarlar. “Evet.” cevabını alınca biz değilmişiz diye tekrar ormana dönerler.
- 5- Ormanda yaşamlarını sürdürürler bir daha köylerine geri dönmezler.

Kermaneci

Bir varmış, bir yokmuş. Evvel zaman içinde üç kız kardeş varmış. Anneleri, babaları ölmüş. Bunların üçü bi yerde yaşarmış. Neysa günün birinde yaşar giderkan bi gün pencereden bakarkan bi satıcı gelmiş. Kermane satarum. Kermane satarum dermiş. Kermane da yün işleyiler, eskiden yünleri işlerdiler. Bu sefer büyük kız dedi ki küçüklerine: Bakalum da bi kermane alalum. İnmişler kapiya, bakmışler, beğenmemişler adamun kermanelerini. Adam da demiş olara ki: Bulari beğenmedusanuz, evde daha güzelleri var. Gelun benlan bakun, alun evdekilerden. Büyük kız kardeş demiş ki ötekilere: Ben gideyim bakayım kermane alu geleyim. Adamlan beraber gitmiş. Gitmişler, kız adamun evine girmiş. Bakmış ki evinde bir süri öldürilmiş adamlar var. Ehtiyar o adamlarun etlerinden almış, kesmiş, vermiş kıza demiş ki: Ben gene kermane satmaya gideyirum, sen bana yemek yap, bunlardan akşama gelince yerum. Birakmış, gitmiş, kız da korkmuş ama ordan kaçamamış. Yapmış yemek akşam olmuş, gelmiş o kermane satan ihtiyar demiş ki kıza: Kur sofrayı yiyelum. O da demiş, tamam. Kurmuşler sofrayı, vermiş ona yemez. İhtiyar yeyi. Kıza demiş ki: Sen da yesena. Kız da demiş: Ben yemem. Tabi demiş sen bunları yemesun. Sana küçük parmağumi kesu vereyum yer misun? demiş. Kız da korkti ya demiş yerum, yerum. Kesmiş, vermiş ona kız yememiş oni. O başka bi tarafa bakarken, o atmış oni sofranın altına. Demiş ki kıza kermaneci: Yedun mi parmağumi? Demiş ki: Yedum. Demiş ki parmağa: Parmağum nerdesun? O da demiş ki: Sofranun altındayim. Kızmış, ihtiyar almış o kızı, boğmuş oni, saçlarından tavana asmış.

Aradan birkaç gün geçmiş gene aynı dolanmış o mahalleye gitmiş. Gene başlamış: Kermene var, kermene var, kermene var diye bağurmuş. Gene o iki kız kardeş görmişler oni sevinmişler, enmişler oreye demişler ki sorulum ablamuzi ne yaptı bakalım. İndiler oreye demişler: Yağ böyle böyle ablamuzi ne yaptın? O da kandurdu onları. demiş ki: Ablamuzi çok zengin bir şehzadeyle evlendurdum. Çok zengin, çok mutlu oldu ablamuz.

Kızlar bakmışlar gene beğenmemişler kermaneleri. demiş ki onlara adam: Beğenmedusanuz evde daha iyileri var, hayden alın ben de bile. Ortancası demiş ki küçüğüne: Tamam ben gidu bakayım da alurum. Bu sefer o da gelmiş adamları beraber. Gelmiş, girmiş o da kapıdan içeri bakmış görmüş, bir süri öldürülmüş adamları onları, hep orda asılıyılar. Onların etlerinden yine o kıza da aynı bana akşama yemek yap demiş. Geldim mi yeyeceğim. O da tabii korkmuş. Yapmış yemek. Gelmiş ihtiyar akşam oturmuşlar. demiş ki kıza yesana. O da demiş yok, ben yemem onu. Tabii yemesen sana kesu vereyim parmağımı vereyim ye. Tamam demiş kız. Kesmiş parmağını vermiş ona. Kız sofraya oturdu kediciğu da yanında, attı parmağı kediye kedi yedi parmağı. Adam demiş: Yedun mi parmağımı? Kız: yedun demiş. demiş ki: Parmağım parmağım nerdesun? Parmağı da demiş ki: Sıcak bir midedeyim demiş. Bu sefer adam o kıza beğenmiş. Aldı yanına birlikte yaşayılar. Aradan geçti epey bir zaman adam gidermiş uzak yerlere, eğlenmiş. Çok büyük da bir evi varmış. Evinin da kırk bir tane odası varmış. Bir gün demiş ki o kıza: Ben gideceğim uzak bir yere çok eğlenurum. Çıkarmış anahtarları vermiş buna. Sen evi dolaş, canın sıkılmasun. Ama sakın kırk birinci odanın kapısını açma. demiş.

Gitmiş kız başlamış odaları gezmeye. Hepsini açmış. Birini açmış, bakmış ki ablaları da orda işte kızlar hep saçlarından asılıyılar tavanda. Ötekilerin kimisi altın doli, kimisi pırlanta doli yani bir sürü şey. En son bir gün kız çok merak etmiş, acaba burada ne var ki bana dedi ki burayı açma. Ben burayı açacağım. Neysa gitmiş orayı açmış bakmış ki güzel bir delikanlı saçlarından tavanda asılıyuydu, ama ölmemiş, canlı. demiş ona ki: Niye astı seni buraya ne oldu? demiş ki ona delikanlı: Ben onları beraber güreştüm yendim onu. O da kızdı bana astı beni büreye. demiş ki: Ben şimdi seni kurtarurum ama çok zaman geçti. Onun dönmesi yakundu. Gel görüsa ikumuzi da öldürür. demiş ona delikanlı ki: Sen o ihtiyar gelince de ona ki dede gel ben senin saçını bitleyeyim. Saçını bitlerken o uyur.

Uyudi mi da uzun süre uyanmaz; kırk gün, kırk gece uyanmaz. Sen oyle yap ona o zaman gelu kurtarusun beni. O da demiş tamam.

Neysa geçmiş aradan bikaç gün ihtiyar çıkmış gelmiş. Tabi kız demiş ona ki: Sen şindi yoruldun o kadar uzak yoldan geldun, gel yat kucağuma da ben senun saçuni bitleyeyim. O da yatmış tabi. Kız saçını bitlerkan uyumuş kalmış. Kız da ondan sora çabuk çabuk gitmiş, açmış odanun kapisini, oğlanlan beraber kaçmışler. Kaçmış, gitmişler bi yere orda birlukte yaşarmışler. Neysa ihtiyar uyanmış. Bakmış ki hiç bi tanesi yok. Çok fena kızmış. Demiş ben sizi bulayim da siz gorusunuz. Düşünmüş, taşınmış ne yapayim, ne edeyim? Demiş ben en eyisi mi dilenci kılığuna gireyim kapilari dolanayim, anca bulurum onlari. Dolanmış, dolanmış en son gelmiş bi kapiyi çalmış, o kız kapiyi açmış ama kız tabi tanımamış oni. İhtiyar kermaneci oni tanımış. Demiş ki: Beni misafir eder misunuz? Benum kalacak yerum yok. Kız da içerde çağırmiş kocasına demiş böyle böyle. Misafir edelum mi oni? Adam da tamam, olsun edelum demiş. Almışler oni misafir etmişler.

Akşam olmuş yemişler, içmişler, konişmişler. Gitmiş yatmışler aşağı. Bu ihtiyar da yaninda büyüci ya bi şişe saklayi, bu şişe ölüm şişesi. Oni kimun başınun yanina korsan o kırk gün kırk gece uyanmazmış. Bu sefer onlar uyuduler. O arada ihtiyar uyumayi ya, gitti açti odanun kapisini. Bakti ki uyuyiler. Usulcuklan o şişeyi kızun kocasinun başınun ucina koymış. Almış kızını bu yana basmış ona dayağı. O kadar vurmuş ki oni o arada oni vururkan kıza bi ses gelmiş: Kocanın başınun ucundaki şişeyi kır. Neysa kız da hemen orda şişeyi kırmiş kocası uyanmuş. İhtiyari vurdi öldürdiler. Ondan sonra da kendileri rahat, mutli yaşadiler. (K.K. 79)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Öksüz ve yetim üç kız kardeş evlerindeyken sokağa kirman satan bir satıcı gelir.
- 2- Kızlar kirmanları beğenmezler.
- 3- Satıcı evde güzelleri var der ve büyük kızını evine götürür.
- 4- Büyük kız satıcının evine gidince evin içindeki cesetleri görür. Satıcı kıza cesetlerin etinden keser ve bu etlerden yemek yapmasını söyler.
- 5- Kız korkar ve adamın dediğini yapar.
- 6- Akşam olunca adam kıza sofrayı kurdurur yemeği yer.

- 7- Kız yemeği yemek istemez, satıcı parmağını keser kıza yemesi için verir.
- 8- Kız adamın parmağını yemez sofranın altına atar.
- 9- Adam “Parmağım neredesin?” deyince, parmak: “Sofranın altındayım.” der.
- 10- Adam, kızını boğar ve saçından yavana asar.
- 11- Satıcı bir süre sonra tekrar kızların evinin önüne gelir.
- 12- Kızlar ablalarını merak eder. Satıcı ablarının evlendirdiğini söyler. Ortanca kız kirmanları göstermek bahanesiyle evine götürür ve onu da öldürür.
- 13- Küçük kız da kandırır ve evine götürür. Ona da ölülerin etinden keser ve etlerden yemek yapmasını söyler.
- 14- Kız korkar adamın dediğini yapar.
- 15- Kız yemekten yemez adamın verdiği parmağı kediye yedirir.
- 16- Adam “Parmağım neredesin?” deyince, parmak: “Sıcak bir midedeyim.” der.
- 17- Adam kızını beğenir ve birlikte yaşamaya başlarlar. Kırk bir odalı evin anahtarını kıza verir. Kırk birinci odayı açmamasını söyler kıza.
- 18- Adam uzak yerlere gidince kız kırk birinci odayı açar ve ablarının cesetleriyle tavanda asılı bir delikanlı görür.
- 19- Delikanlıyı kurtaramadan adam eve gelir. Adamın saçını bitlemek için yatırır ve adamı uyutur. Delikanlıyla kız kaçır.
- 20- Onlar mutlu mesut yaşarlarken adam dilenci kılığına girip onları aramaya başlar.
- 21- Bir gün dilenci kızla delikanlının kapısını çalar ve kendisini misafir etmelerini ister.
- 22- Kızla delikanlı uyuyunca dilenci kırk gün uyutan bir ölüm şişesi çıkarır ve delikanlının başına koyar, kız da dövmeyle başlar.
- 23- Kız dayak yerken bir ses şişeyi kırmasını söyler.
- 24- Kız şişeyi kırar, ihtiyarını öldürürler.

Padişahın Kızı

Bir varmış, bir yokmuş. Evel zaman içinde bi padişah varmış. Bu padişahun da çok güzel bir kızı varmış. Padişahun karısı ölmüş tek o kızı kalmış. Kızını da hiç saraydan dışarı çıkarmazmış. Oni bakan süt anasına dermiş: Sakın oni dışarı çıkarma kaybolur. Her gün tabi kız kapalı kalurmuş sarayda. Bi gün demek ki dört, beş yaşlarında var idi. Kız

yalvarmış süt anasına ne olur, çıkar beni. Bahçede oynayacağım. Hiç bi yere gitmeyeceğim. Kandurmuş oni, o da dayanamamış. Padişah gitti uzak bi yere sefere ya o da oni çıkarmış dışarı. Neysa kız orda oynarkan, çiçek toplamış. O yana bu yana derkan ilerlemiş çıkmış, gitmiş ormanın içine doğru, kaybetmiş yolini. Bi daha da yoli bulu geri dönememiş gittükçe gitmiş.

Akşam olmuş bi ağacın kovuğuna girmiş, orda uyumuş sabahlamış. Sabah olunca da bakmış o yana bu yana hep ormanluk, ne yapayım? Gene yolına devam etmiş. Gitmiş, gitmiş, gitmiş, bakmış dağda bi koyun sürisi. Bunlari görünce sevinmiş. Koşa koşa, gitmiş sürünün yanına. Çobana demiş ki: Ben kayboldum. Beni al ben senun kızun olayım. Çoban da çok sevinmiş. Çoban da evli imiş çocuklari olmamış. Çoban almış bu kızı büyütmiş oni. Kendinlan beraber her gün koyinlari beklermişler.

Bi gün gene çoban aldı koyinlerini beklerken, başka bi padişahun da bi oğlu var imiş. Arada bir ava çıkarmış. Tabi kız on uç, on dört yaşlarında. Koyinlari bekleyi, babasi bırakti oni gitti bi yere. O arada o padişahun oğlu da ava çıkmış ya avlanurkan oreya düşmüş. Görmüş kızı demiş ona ki: Sen kimunsun? İşte beğenmiş oni, konişmiş onlan. Kız çobanın kızıyım demiş. Oğlan kıza sevdalanmış. Geçtükçe oğlan yemeden içmeden kesilmiş. Babasına da korkayı söylemeye ki bi padişah nasi gider bi çobanın kızını gider alur, gelin eder. Düşünürmüş her gün. Padişahun da bu dikkatini çekmiş. Demiş Allah Allah ne oldi bu benim oğluma? Bi gün demiş ki, karısına: Yağü hatun, sor bakalum bu bizum oğlana nedur bunun derdi. Yemeden içmeden kesildi. Ne oldi ona? Annesi da sormuş oğluna: Oğlum derdun ne? O da demiş ki: Anne ben bi kız gördüm ama babama diyemeyirum, darilur bana. Neysa kadın Tamam, ben bi söyleyeyim babana. Sen üzulma. Bakalum ne der?

Akşam olmuş. Karisi demiş ki padişaha: Sordum. Ava gittüğü zaman bi çobanın kızını görmüş sevdalanmış ona. Ama sana korkayı demeye kızarsun diye, yani gidu istemezsun. Demiş ki, padişah: Niye istemeyeyim, benim oğlum kimi istersa ben oni gidu isterum ne olursa olsun. Ordan sabah olmuş heman padişah almış oğlunu, hade bakayım, nerde gördün? Gitmişler bulmuşler çobani, istemişler ondan kızı. Çoban demiş ki: Bu benim öz kızum değil. Kayboldiyidi buldum. Ama olsun verurum size oni. Demiş. Vermiş oni onlara, almış getürmüşler oni saraya. Düğünini etmişler, evlendürmüşler oni. Aradan

çok geçmemiş kız hamile kalmış. Tabi hepsi çok sevinmiş, oğlan, padişah. Zaman gelmiş kız üçüz doğurmuş. Olmuş üç tane kızı. Çok sevinmişler. Demiş ki kocasına: Bu kızlarumun ismini ben takacağım. Demiş da oğlan ki: Babama bi danışalum. Der ki onlar isimlerini takayi. Demiş kız ki: Ben isteyeceğüm ondan. Ben takayim, bakalum ne der? Çıkmiş padişaha: Baba bu kızlarumun ismini ben takacağım. Padişah: Olsun kızum. Ne istersen tak. Ne takacaksun onların ismini? Demiş ki: Birinin ismini takacağım ne iduk? Ötekinin ne olduk? Daha ötekini da ne olacağım? Padişah: Yağ bu da nerden çıktı demiş. Kız da: Ne haldeydum, ne hale geldum, ne olacağım. İşte öyle isteyirum. Canum oyle isteyi. Padişah demiş: Tamam, tak.

Kızlar da o kadar güzelmış ki birbirinden güzel. Büyümişler, bu kızun kaynatasılan kızun öz babasi padişahlar çok eskiden arkadaşmış. Bu duymış ya bunun oğlunun evlendiğini, torinlari olduğunu haber yollamış ona ki: Ben geleceğüm onlari ziyarete. Ama kızlar tabi büyümiş, aradan yıllar geçmiş. Bu sefer sarayda bi hazırluk başlamış öteki padişah geluyi ya yemek hazırlığı falan. Neysa hazırluklar yapıldi. Geldi o öteki padişah oturdi sofraya. Tabi gelin işte, kaynanasi, kaynatasi, kocası hep oturuyiler. Üç tane kızı da hizmet edeyi yedi, sekiz yaşlarında ama dediler ki, biz sizun sofranıza oturmayalum, siz oturun bi arada yeyin. O arada gelin tabi edeyi birine ne idum sen şuni getir, ne oldum şuni getir, ne olacağım sen şuni getir. Bu padişahun da dikkatini çekmiş, demiş ki: Hayret bişe böyle şey da hiç daha ne duydum, ne gördüm. Bu da nerden çıktı yağ arkadaşum: Nerden buldun bu isimleri? Demiş ki o da: Yağ ben bulmadum bu isimleri gelin oyle istedi, taktuk. Demiş ki kimun nesidu gelin, nerden aldun oni. Demiş ki, böyle böyle. Bu sefer çağirmiş oni yanına diğer padişah demiş kızum: Sen neden şey ederek bunlara bu isimleri taktun? O da anlatmış demiş ki: Ben küçüktüm. Süt anamdan izin aldum, babam sefere gittiydi. Çıktum sarayın bahçesine çiçek toplamaya. Ordan da çıktum dışari ormanda kayboldum, bi çoban buldi beni büyütti. Ondan sora da padişaha gelin oldum. Onun için taktum, yâni ne halleyidum da, ne hale geldum, şimdi da ne olacağım. Ne idum, ne oldum, ne olacağım. Buni düşünerekten bu isimleri taktum. Padişah tanımış. Ha demek sen benim kızum idun. Orda sarılmış ona ağlamışler. Sen benim kızumsun demiş. Orda birbirilan kavuşmuşler çok sevinmişler. (K.K. 78)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Padişahın karısı ölür.
- 2- Güzel ve küçük kızıyla yaşar.
- 3- Kızın dışarı çıkmasını yasaklar.
- 4- Padişah seferdeyken kız sütannesini ikna eder, dışarı çıkar.
- 5- Ormanda kaybolur.
- 6- Bir ağaç kovuğuna saklanır.
- 7- Çocuğu olmayan çoban tarafından evlat edinilir.
- 8- Başka bir padişahın oğlu kıza âşık olur ve gün geçtikçe içine kapanır.
- 9- Padişah durumu öğrenir kızı çobandan ister.
- 10- Çoban kız öz kızım değil der ama kızı verir.
- 11- Kızla şehzade evlenir, üç çocukları olur.
- 12- Gelin çocuklarının ismini “ne idik”, ne olduk” ne olacağım” takar.
- 13- Bir gün kızın öz babası, saraya gelir.
- 14- Padişaha torunlarının ismini neden taktığını sorar.
- 15- Padişah isimleri gelinim taktı der.
- 16- Gelin başından geçenleri anlatır.
- 17- Padişah küçük yaşta kaybolan kızını tanır.
- 18- Kız ve babası yıllar sonra kavuşur.

Aslan ile Ayı

Evvelden adamun biri ormana gitmiş. Ormanda gezerken aslan düşmüş peşine. Adam kaçmış, kaçmış, kaçmış. Kaçarken bakmış bi kuyi. Demiş ki, en eyisi mi atlayayım bu kuyiya, da aslan beni yemesun. Atlamış kuyinin içine bakmış, kuyinin dibinde bi ayu. Aslan da gelmiş bakmış oraya atladi. Aslan da onun peşine atlamış kuyiya. Olmuşler kuyida üç kişi.

Aslanun karni aç oldi ya, demiş ayuya ki: Gel buni yiyelum ben çok aç oldum. Ayu da demiş ona ki: Dur bi daha aç olduk mi yeruk oni. Demiş. Dururmuş aslan biraz daha. Ayu düşünürmüş tabi artuk ne olacak sonuç. Yeduk oni kalduk kuyinin içinde daha bi imkanumuz yok. Aslan gene dermiş: Yağu ayu kardaş, gel yiyelum buni. Demiş ayu: Dur biraz daha. Gene üçüncü defa demiş ona ayu ki: Yağu aslan kardaş biz buni yersak

elumuze ne geçer, açtan öleceğük. En eyisi mi biz bu adami birağalum. Çıksun kuyidan da bizi da kurtarsun, yoksa sonumuz fena demiş.

Aslan buni bi zaman kabul etmemiş. Sonra düşünmüş bakmış ki ayu doğru deyi. Demiş tamam. Ordan bişe etmişler adami kuyunun üstüne çıkarmışler. Demişler adama ki: Ama sen da bizi kurtaracasun. Adam da onlari kuyidan çıkarmış. Hem kendi kurtulmuş, hem de onlari da orda bırakmamış. Onlari da kurtarmış. (K.K. 78)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adamı aslan kovalar.
- 2- Adam saklanmak için kuyuya atlar.
- 3- Aslan da adamın ardından kuyuya atlar.
- 4- Kuyunun dibinde bir de ayı vardır.
- 5- Aslan ayıya adamı yiyelim der.
- 6- Ayı karşı çıkar ve beklemeyi önerir.
- 7- Aslan ve ayı adamı yerlerse kuyudan çıkamayacaklarını anlar ve adama destek olup kuyudan çıkmasını sağlarlar.
- 8- Adam da onları kuyudan çıkarır.

Alın Yazısı

Eskiden bi ağalan bi padişah var imiş. Bunlar birbirilan arkadaşmış. Bi gün ağa padişahı davet etmiş evine, padişah da kalkmış gelmiş ağanın evine. Yemişler içmişler akşam olmuş ağa padişahı yaturmuş. Ağanın da karısı hamileymiş. O gece ağanın bi oğli olmuş. Ağa sevinmiş. Padişah da o gece orda yattı ya, rüyasında ağanın oğlini kurt yedüğuni görmüş. Kalkmış sabahtan arkadaşı ağaya hiç bundan bahsetmemiş, geçmiş gitmiş.

Gel zaman git zaman ağanın oğli büyümüş askere gitmiş gelmiş. Bi gün gene ağa padişahı davet etmiş. Demiş: Gelsun oğlumi evlendireceğüm. Duğunine davet etmiş oni. Padişah da kalkmış gelmiş. Demiş ki ağaya: Bu duğuni ertelet. Daha sonraya, felan zamana

birak oni. O zaman yaparuk o duğuni. Ağa da sormiş ona niye, o da: Yağu niyesini birak sen duğuni ertelet demiş.

Padişah gitmiş bi ev yapturmiş ağanın oğluna, ama her tarafını demirden yani bi sinek bile giremeyecek şekilde bi ev yapturmiş ona. Gördüği rüyadan etkilendi ya... Evi bitirmiş gitmiş ağaya demiş ki: şimdi evlendurebiluruk oğluni. Neysa duğun dernek yapmişier. Geturmişler gelinlan dağmadi koymişler o eve. Herkes dağılmış gitmiş. Padişah demiş ki: Gördüğüm rüya da hiçe çıktı. Oyle bişe olmasi ya. Neysa demiş: Bi da sabah olsun bakalum. Sabah olmiş daha ağa gelmeden padişah merak etmiş, demiş ki: Gidu bakayim ne oldi? Gitmiş çalmış kapiyi. Kapiyi açmiş gelin, oğlan yok. Demiş ona ki: Hane ya kocan? O da demiş ki: Yok. Ben kurt oldum yedum oni. Onun alun yazisi oyleymiş. Sen alun yazusina inanmazdun, ama ne yapsan alun yazisindan kurtuluş yok. (K.K. 67)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Padişah ve ağa arkadaştır.
- 2- Padişah ağanın evine ziyarete gider. O gece ağanın oğlu olur.
- 3- Padişah ağanın oğlunu kurdun yediğini rüyasında görür. Rüyayı kimseye anlatmaz.
- 4- Aradan zaman geçer ağanın oğlu askere gider.
- 5- Ağa askerlik dönüşü oğlunu evlendireceğini padişaha söyler. Padişah biraz daha bekle der ve demirden ev yaptırır.
- 6- Ev bitince ağa oğlunu evlendirir.
- 7- Düğün bitip sabah olunca padişah ağanın oğlunun evine gider. Fakat kapiyi gelin açar.
- 8- Padişah merak eder oğlan nerede diye.
- 9- Gelin “Ben kurt oldum damadı yedim, alın yazısı buymuş.” der.

Tilki ile At

Eskiden bi ormanda bi tilkılan bi at yaşarmış, arkadaş olmişler yaşarmışler. Günün birinde da bi adam ormana gitmiş, ati yakalamış almış. Adam da ağa imiş. Geturmiş ati çiftluğine başlamış ati çalışturmaya. Tilki tabii ati nereye gedurduklarını görmüş. Arada

sirada gidu gelurmuş ziyaret edermiş arkadaşını. Neysa at çalışmış çalışmış aradan çok yıllar geçmiş, ağa bakmış ki artuk yaşlandı bu iş daha göremez demiş ona ki. Sen daha bi iş göremesun fuzuli yere seni niye bakayım. Artuk git demek istemiş ona. Sen ormandan bi aslan çekup geturecek kadar gücün olmaduktan sonra ben ne yapayım seni.

At üzülmiş. Girmiş yola gitmiş ormana yatmış ormanın kenarında güneş da almış bi çimene yatmış aşağı güneşlenurmuş. Tilki da dolaşırken fark etmiş onu gelmiş yanına demiş ona: Ne oldun arkadaşım, niye geldun buraya? O da demiş: Ne yapayım yaşlandum daha ağa bakmadi beni. Dedi bana o ki senun ormandan bi aslan çeku geturecek gücün yok ne yapayım seni. Bundan sonra işime yaramasun. Demiş ona tilki ki: Sen merak etma. Ben onun şeyini çıkarurum. Duşınmış taşunmuş, tilki kurnaz ya ben ona şimdi tuzak hazırlarım.

Ertesi gün gelmiş atun yanına bakmış gene aynı yerde yataydı. Demiş ki: Bak sen habı çimende aynı yatacasun ama hiç çabalamayacasun. Ben gideceğim aslana diyeceğim ki ben sana iyi bi yem buldum felan yerde haydi oni ye. Ata planını anlatmış. At biraz korkmuş ama arkadaşı idi tilki güvenmiş ona, demiş tamam. Tilki çabuk gitmiş ormana aslanı görmüş uzaktan bağurmuş ona: Aslan kardaş. Demiş. O da: Ne oldi? Sana çok güzel bi yem buldum. Demiş. Aslan da demiş ki: Tamam getir. Almış aslanı geturmuş onu atun yanına at hiç çabalamazmış. Aslan onu gördüğünde tam da benim düşme göre demiş. Bunlan karnımı doyururum. Birden bire saldırmak istemiş ona tilki da demiş ona: Dur yağü ne yapayısun, acele etma, planım var. Sen şimdi oni çimenun ortasında yiyemesun, avciler gelu görür, seni vurur. En eyisi mi buni senun mağarana taşıyalım da orda yersun oni. Aslan da demiş ki: Nasi taşıyacağuk oni? Demiş: Ben şimdi sana yardım ederim. Sen şimdi otur. Aslanı otirtmiş öyle. Aslanın kuyruğunun iki bacağını bağlamış birbirine. Demiş ona aslan: Ne yapayısun? O da demiş ki: Atun kuyruğunu bağlayacağım sana çeku gidecesun oni mağarana orda yersun. Burdan atun kuyruğulan aslanun iki bacağını çekmiş bağlamış. Ondan sonra demiş ata ki: Hadi bakayım kalk. At kalkmış ayağa çekeleyi aslanı. Aslan basu bağurıyı arkadan, bağurıyı atun hiç umrunda deyil. Bağura çağura gelmiş ağanın kapisına. Ağa bakmış ki kapının önünde bi kükreme ki atun arkasında aslan çeku geturmuş. Ağa korkmuş demiş ki uşaklara: Çabuk vurun o aslanı. Neysa aslanı vurmuş öldürmüşler. Çözmüşler oni atun kuyruğundan demişler ki Tamam demek sen bu kadar güçlüsün. Seni ben ölene kadar daha hiç bırakmam. Ömir boyı bakarım. (K.K. 18)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Tilki ile at ormanda yaşayan iki arkadaştır.
- 2- Bir gün at bir ağa tarafından yakalanır ve çiftlikte çalıştırılmaya başlanır.
- 3- Aradan yıllar geçer at yaşlanır ve bir aslanı çekecek gücü kalmadığı için ağa tarafından kovulur.
- 4- Tilki arkadaşının bu durumuna üzülür ve bir plan yapar.
- 5- Tilki aslana gider ve kolay bir yem bulduğunu söyler. Aslana atın yerini gösterir.
- 6- Aslan atı yiyecekken “Burada yeme avcılar seni vurur, atı mağaraya götür orada ye.” der.
- 7- Tilki atı mağarayı kolayca çekebilsin bahanesiyle aslanı kandırır ve aslanın kuyruğuyla ayağını bağlar.
- 8- Atın kuyruğunu da aslana bağlar ve at kolayca aslanı ağanın evine çeker.
- 9- Uşaklar aslanı vurur, ağa da atı çiftliğe alır ve ölene kadar bakacağını söyler.

Miras Kavgası

Evvelden bi kari koca varmış. Birbirlerini çok severmişler. Böyle adam varlukli bi adam imiş. Bunların uç tane oğli olmuş biribiri peşine. Ama biri çok akilli, öteki ondan biraz daha şey akulsuz, bi tanesi da tam deli. Böyle yaşar giderkan adamın karisi ölmüş. Kalmış uşaklar herifun başına. Neysa bu adam da onları on beş sene kadar bakmış. Büyütmiş delikanlı etmiş onları. O arada adam ölmüş. Ama büyük oğluna demiş ki: Oğlum öteki kardaşların tam şey değil, sen sakın onlara hıyanetluk etma. Ne var isa bölüşün, kardaş payi edun. O da tamam demiş.

Neysa adam öldi ya... O senenin misirini paylaşalum dediler. Bu sefer o akilli kardaş almış kodi misir kodlayi. Edermiş, sesini yükseltürmüş bi kod size, iki kod bana derken misiri pay etmişler. Tabi çoğuni almış o, ötekilere az kalmış, onlar anlamayı ya. O bi tane daha akilli olan demiş ki ona: Niye senunki çok da bizum ki az. Oyle vuruşurken orda vurmuşlar kırmişler kodi. Neysa o seneyi oyle geçürmişler.

Gelmiş yaz başi bahar. Demişler ki tarlayi yine belleyelum ekeruk bişe. Gitmişler tarlaya bellerken bulmuşler orda bi küp altun. Demiş akilli onlara. Sakın hiç kimseye demayun. Bunun yerine bi çubuk dikelum da gece geluruk çıkaru aluruk oni. Ola da

demişler: Tamam. Bellemişler bitirmişler gitmişler eve gece olmuş gelmiş çıkarmış almışlar oni. Geturmuşler eve sabah olmuş akıllı kalkmış demiş ki. Şimdi biz bulari nasi pay edeceğiz. Bu saymalan bitmez. Kodi da kırduk kod olsa kodlarduk oni. Neysa demiş o yarım akıllı ki, Alalum komşidan. Demiş bilmem ne yapsak aca? Soracak ki oyle ya ne yapacasunuz kodi, şimdi şey zamani değil desan misir kodlayacağız.

Büyuğı düşündi dedi ki: Oyle isa habu en delimuzi yollayalum oraya. Ona sorsa da onun verduğı cevaba inanmaz gibi bi şey. Demişler kendisine ki: Komşidan kodi al gel ama, sakın dema ona ki altun kodlayacağız. De ona misir kodlayacağız. Oda gitmiş demiş komşısına akam kodi isteyi. Biz altun kodlamayacağız misir kodlayacağız deyi. Neysa komşi vermiş kodi ama şüphelenmiş. Demiş: Bunlari ya kollayayim. Bakayım ne yapacaklar? Ordan deli gelmiş eve. O da arkadan gelmiş. Ordan pencereden onlara bakarmış.

Onlar dökmişler küpi aşağı. Akıllı kardeş almış küpü eline kodlayi. Gene fazlasini tabi kendi tarafına, azini onlara. Neysa kodlamış biturmuş. Onun peşine olan o yarım akıllı, bakmış demiş: Sen gene hileluk ettun. Gene çoğu sana geldi azi bize. Almışler bi doğuş, vuruyiler, girdiler birbirine. Neysa komşi girmiş içeri demiş: Ne oldunuz? Bakmış altunlar orda. Demişler bunlar bize babamdan kaldı. Pay edeyiruk. Onunki daha fazla. Hangisi fazla ondan bi avuç, hangisi fazla ondan bi avuç derkan. O fazla bu fazla adam altunlari doldirdi çuvala. Tabi onlar birbirilan doğuş etti ya, adam aldi altunlari kaçti. Ne sana da, ne bana. Aza kanaat etmediler, derkân altinlari aldi geçti gitti. Onlara da hiçbir şey kalmadı. (K.K. 18)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir adamın üç oğlu vardır. Oğulların biri çok akıllı, biri normal, biri de delidir.
- 2- Adamın karısı erken yaşta ölür. Adam çocuklarını büyütür, ölmeden akıllı oğluna kardeşlerine hainlik etmemesini öğütler.
- 3- Mısır zamanı gelir, akıllı oğlan kendisine iki kod, diğerlerine birer kod verir. Kardeşler kavga eder kodu kırarlar.
- 4- Tarla sürme zamanı gelir. Tarlada bir küp bulurlar. Kimseye belli etmemek için gündüz tarlayı sürer gece küpü çıkarırlar.

- 5- Küpün içindekileri saymak için kod gerekir. Deli kardeşlerini kod almak için komşuya yollarlar.
- 6- Komşu bu mevsimde neyi sayacaklar diye şüphelenir. Gizlice evi izlemeye başlar.
- 7- Akıllı kardeş altınların çoğunu kendine alınca kavga çıkar. Komşu içeri girer altınları görür.
- 8- Kardeşler bunlar babamızdan bize kaldı derler kavgaya da devam ederler.
- 9- Komşu onlar kavga ederken altınları çuvala doldurur kaçar.

Ağanın Oğlu

Bir varmiş, bir yokmiş. Evvel zaman içinde bi adamlar bi da bi oğli varmiş. O adamun oğli b yymiş, günün birinde demiş babasına ki: Baba ben gideceğum denizun ucini bulacağum. Demiş da ona babasi ki: Ya oğlum denizin uci bulunur mi? Birak olmaz oyle şey. Yok, illa da ben gideceğum denuzun ucini bulacağum demiş. Babasi da taninmiş ağa idi. Tabi oğlını kıramadı. Hemen oğlına bi gemi hazırlattı. İçine da bi kaç kişi adam koydı. Oğlını da onlarla beraber. Dedi ki: Buni getirun, denuzun ucini bulacakmiş. Ucini bulana kadar gidun demiş onlara. Bunlar ıkmişle yola gitmişle, gitmişle, gitmişle... Bir iki ay yol almışler, denizun soni gelmeyi. Bu arada bakmişler yiyecekleri biteyi. Demişler ekelum karaya da yiyecek alalum. ekmişler gemiyi kıyıya ordan adamlardan yollayılar, gidun yiyecek alun gelun. Yollamışler iki kişi gitmiş hiç kimse gelmemiş. Yollamışler, yollamışler gene, giden gelmeyi.

Bu adamın oğli demiş ki: Yahu ne bu giden gelmeyi, bi daha ben gideyum, ama bağlayun belume bi ip. Gelmezsam ekun beni. Gitmiş, gitmiş bakmiş ki o kadar güzel her şey... Yalancı dünya cennet orda, yalancı cennet... Bakmiş gidenler da hep orda hiç biri gördü oyle yeri d n  gelur mi. Bu bakmiş demiş ki: Dünya mali, boşver. Ben gidu denizun ucini bulacağum durmam burda. ekmişler oni almış biraz yiyecek gitmiş. Demişler ona ki: Ne oldi? Demiş ki böyle böyle. Demişler: Yahu biz da kalalum burda. Demiş: Yok illa da gideceğuk. Duramamışler orda, oyle emretti babasi onlara. Gene koyılmışler yola. Gitmişler, gitmişler, gitmişler en sonunda büyük bi kayaluğa. Tabi arpmiş gemileri batmiş. Gemi batarken ondan bi tahta parasi kopmiş. Bu oğlan bunun üstine atlamış. Ötekiler hep batmiş. Onlan ize ize gelmiş kıyıya, dere kenarina ıkmiş. Bakmiş o yana bu yana bişe

yok. Koca bi dere. Karşı tarafta bi çeşme kızlar su dolduriyi ordan. Bağurmuş onlara demiş ki: Yahu kardaşum, ben burdan oreye nasi geçebilurum. Bana yol gösterun. Kaldum burda. Gemimuz batti. Bu sefer o kızlarda demiş ona ki: Yok, sen geçemezsun bekleyeceksun gecenin olmasini. Gece olinca bu dere kuruyi o zaman geçersun karşıya. O da oturmuş derenun kıyısında seyretmiş etrafi. Gece olmuş dere kurumuş sadece taşlar kalmış orada. O da çabuk çabuk geçmiş karşıya, oturmuş o çeşmenin başında gene bakmış o kızlar o suya geldiler. Gelmiş oreya da bi ihtiyarcuk. Demiş ki onlara: Beni misafir eder misunuz? Demiş ki: Ederuk hayde. Almış geturmuş oni evine açmış kapiyi girmişler içeri. O karinin kocası oturiyi orda. Demiş: Bu nedur hanum? Demiş: Böyle, böyle birisi. Adam demiş ki: Tamam. Bizde misafir kal. Ben seni çalıştururum. Sana iş verurum. Bizlan yaşarsın. Çocuk da olsun demiş. Adam demiş ona ki: Ama sen benim kızumlan yatacasun. O da sevinmiş zannetmiş ki kendine damat edecek oni. Olsun demiş. Yatmışler kalkmış sabah yemek yemişler. Adam hemen hazirlatmış kırk tane deve, iki tane at kapinin önüne hazirlatmış geturmuş. Demiş ki oğlana: Hayde, biz senunlan bi yere gideceğuk, çalışı zengin olacağız. Nere gideceğuk? Demiş ki: Felan yerde bi dağ var. Onun tepesinde altun var sen oraya çikacasan, atacasan bana altunlari dolduracağız develere geleceğuk, zengin olacağız, yaşayacağız. O da: Olsun. Demiş.

Binmişler atlara, develer da peşlerinde gitmişler. Gitmişler, gitmişler, gitmişler tam dağın dibine ama oyle bi dağ ki hiç tutu da çıkacak bi yeri yok. Oğlan şaşırmiş: Ben buraya nasi çikabilurum. Çıkacak bi yeri yok. Kuş olsam anca uçarum oraya. Orasi büyüli ya adam oni biluyi demiş ki: Tamam ben şimdi keseceğum senun atuni, bu atun derisunun içine sen girecesun. Seni iki tane deve kuşu alacak o dağın tepesine geturecek. Oğlan korkti ama, bakti girmese da adam oni öldirecek. Adam hemen öldirmiş ati soymuş güzel postini giydirmiş oni oğlana otirmişler orda beklemeye. Bi da o arada iki tane deve kuşu gelmiş kuşlar bu ati almış dağın tepesine geturmuş birakmış. Geturmuş birakmış oni oraya ama oğlan bakmış ki, orda hep insan kemukleri ama altunlar da çok. Ordan aşğa atmış altunlari adam yüklemiş develere, atmış yüklemiş. Kırk deve yükü altuni adam doldirmiş. En sonında uşak demiş ki: E şimdi ben nasi eneceğum. Beni burdan indur. Adam sahtekâr oni induru mi? Demiş: Sen orda kal. Çok beklersun. Almış develeri koymış yola gitmiş.

Oğlan orda kalmış. Bakmış o yana, bakmış bu yana. Demiş eyvah! Bakmış ati kesti birakti ya kuşlar hep yeyi o ati orda. Konu kalkayiler. Eyvah! Kuşlar beni da yiyecek. Ben

ne yapacağım? Bakmış o yana bu yana bi da bakmış yan taraftan aşağı patika bi yol gideyi, ama bi ayak izi çok zor inulur ordan aşağı. Demiş: Ben bu yoldan aşağı bi ineyum, bakayım bu yol nereye gideyi Gitmiş, gitmiş, gitmiş. Gelmiş ta periler padişahunun sarayına. Bakmış sarayın kapisi açık girmiş içeri. Bakmış ki koca bi masa donanmış var orda kırk tane tabak. Kırkı da yemek doli, karni aç ya orda bi tabak yemek yemiş gitmiş gizlenmiş. Bu sarayda perulerun ya, akşam olmuş hep gelmiş perulerun askerleri otirmiş, yemişler. Bi tanesunun tabağı boş ama seslenmemiş yemişler gene çıkmış gitmişler. Toplamış arkadan obi adam gelmiş toplamış tabakları mabaklari yıkamış. Gene aynı yemek doldurmuş koymuş masaya bizunki da dolanmış o yana bu yana. Aç oldu ya gene gelmiş başka bi tabaktan yemiş. Aynı tabaktan yememiş. Gene gelmiş askerler otirmişler yemeğe bi tanesi demiş ki: Benum tabağım boş. Bundaki yemek ne oldu? Yan taraftaki da demiş ona ki: Dün akşam benim tabağım da boş idi ben hiç seslemedum. Aç yattum. Demiş: Yahu kim yedi buni. Periyuk buraya kimse giremez. İnsan oğli buraya giremez. Nasi oldu? Ben arayı bulacağım oni. Koyulmuş aramaya, aramış taramış, bulmuş oni. Getirmişler oni peruler padişahuna demişler ki. Böyle böyle bu insan. Demişler ki ona: Sen buraya nasi geldun? Demiş ki: Böyle böyle bi hal geldi başuma. Ben da tuttım bu yoli geldum rasladum size. Sizlan yaşamak isteyirum. Olsun demiş padişah. Vermiş ona ki kırk tane anahtar. Demiş canın sıkılmasın hep aç odalari bak. Ama bi odayi sakın açma. Oğlan bi gün, iki gün, üç gün derken dikkatini çekmiş. Burda ne var? Buni bi gün aç bakayım. Bi gün açmış oni bakmış ki üç tane güzel kız havuzda, suda yüzeyi. Görmüş kızlari, bayılmış onlara. Bi tanesine sevdalanmış.

O periler padişahın her akşam gelende ama çok severmiş oni, konuşmuşlar, gülmüşler. Bu oğlan anlatmış bişe, güldürmüş, onlari. Padişah bakmış oğlan üzgün üzgün duruyi. Demiş ona ki: Ne oldun. Bi derdun mi var? Demiş ki: Sen böyle böyle dedun bana ama ben dayanamadum. Açtım odayi baktum. Onlarun bi tanesine vuruldum. Ben illa da ya oni alacağım ya da ölirum. İlla da alacağım oni. Demiş da ona peri padişahı ki. Onlar peri kızidu. Sen onlarla yapamazsun. Demiş: Yok, ben illa da evleneceğim. Alacağım oni. Demiş: O zaman, o girdiği zaman havuza yıkanmaya sen elbisesinin üstüne otur o zaman çıplak gidemez alursun oni.

Soraki günü gitmiş. Bakmış üçü de soyunmuş atlamışlar suyun içine. Bu da gitmiş hangisini severdisa onun elbisesinin üstüne otirmiş. Çıkmış kız sudan demiş ki: Ver

elbuselerumu. Vermem. Benlan evlenecesun. Kız istememiş ama başka çaresi da yok, ne yapacak. Tamam demiş. Almış oni ordan geturmuş peri padişahunun yanına. Peri padişahi bunlari evlendirmiş. Ama demiş ona ki: Kızun elbisesini yak, yakmazsan o bulur o elbiseyi. O elbiseyi buldi giydi mi gider. Daha eğleyemesun oni oğlan başka elbiseler almış giydirmiş kıza. Oğlan da kıyamamış ipekten ya. Oyle katlamış cebinde saklarmış. Hiç ayırmamış kendinden o kızın çamaşırlarını. Aradan epey bi zaman geçmiş. Demiş ki oğlan peri padişahına: Ben memlekete gidu düğün yapmak isteyurum evde kıza. O da tamam demiş. Gitmiş demiş oni kıza kız büyüli ya kız memleketini sormuş ona. Sen gözünü kapa. Peri kızi ya Gözünü kapa gel benim sırtıma, biz gideruk. Kız kuş olmuş oğlan da onun sırtına binmiş gelmişler. Bi gözlerini açmışki memleketlerinde. Uşağın babası bakmış oğli geldi. Kızla beraber düğün yapacakler ona. Her şey hazırlandi düğün başladı. Gelin gelunluğuni giydi. Akşam oldi. Yatacaklar. Oğlan da o elbiseleri gitmiş, evlerinde ocakluğun içine gizlemiş. Üstlerini da küllan örtmüşki kız bulu da almasın diye. Yatmışler aşağı. Oğlan uyanmış sabah bakmış ki ne gelin ne bişe, kayboldi yataktan. Gitmiş demiş ki babasına kayboldi. Kız uçmuş gitmiş. Oğlanın gemiş aklına peru padişahunun dedüğü ki elbisesini bulmuş ordan kız almış ya. Elbisesini yaksan gitmezdi. Yakmadun elbisesini buldi, giydi, uçti gitti. Oğlan da oyle kaldi.

Oğlan düşundi taşindi ne yapayim ne edeyim dedi. Ben gene bişe edu eyleyu bureya gideyim. Çikti yola; gitti, gitti, gitti. Gene biluyi işi. Geldu o derenun kenaruna otirdi, bekledi gece olmasını. Gece oldi geçti karşıya. Gitti gene çeşmenun yanuna otirdi. Bekleyi orda. Bakti gene ayni kari geldi oreya. Dedi ki ona: Nene beni misafir eder misunuz? O da demiş ki: Ederuk. Almış gelmiş eve kocasi demiş: Ne bu? Tabi değuşuk şey giydi tanımadı oni. Demiş: Tanrı misafiri edun beni dedi. Aldum geldum oni. Almış adam ayni gene oyle yatırmış oni. Sabah olmuş demiş: Hayde senunlan beraber ben seni çalışturacağum zengin olacağuk. Gene hazırlamış kırk tane deveyi, iki tane ati. Almış o dağun dibine gitmişler. Tabi adam demiş ona ki: Ben keseceğum ati girecesun içine seni iki tane deve kuşu alacak geturecek. Eyi demiş. Girmiş. Gene kuşlar almış, o dağun tepesune oni geturmuş bırakmış. Bakmış oğlan altunlar, mücevherler. Aşağudan bağurirmiş adam: Atsana aşağı. Demiş: He çok beklersun atarum aşağı sen beni burda bıraktun, kaçtun. Şindi bekle orda. Adam korkisından toplamış develerini kaçmış. Tabi oğlan ordan aşağı gene o ince patika yoldan doğru inmiş, periler padişahunun sarayına gitmiş. Çıkmiş periler padişahunun karşısına demiş: Kaçti yok oldi. Demiş ona: Ben sana demedum mi

elbisesini yak. Elbisesini yaksan gelmez. Oğlan demiş ki: Ben geldum daha gitmem evleneceğum onunlan. Gene ver bana anahtarları da bulayım oni. Almiş anahtarları, açmiş orayı bakmiş gene üç tane kız gireyi 1er havuza çıkayiler. Tabi kız soyindi elbisesini çıkardı. Oğlan gitti otirdi onun üstüne gene. Kız demiş: Kalk elbuselerumun üstünden. Kalkmam demiş. Tekrar peri padişahı evlendirmiş onları, ama oğlan da daha memleketine dönmemiş. O kıza sevdalanmiş onun aşkından orda kalmiş yaşamışler. (K.K. 28)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Ağanın oğlu bir gün babasına ben denizin ucunu bulacağım der.
- 2- Babası bir gemi hazırlatır yanına da adam verir onu denizlere yollar.
- 3- İki ay giderler denizin ucunu bulamazlar.
- 4- Bir gün bir yere demir atarlar. İki adamı karaya yollarlar ki yiyecek alsın diye fakat giden geri gelmez.
- 5- Oğlan beline ip bağlar, gelmezsem beni çekin der ve karaya çıkar. Adamları burada kalalım der ama oğlan kabul etmez gemiye döner, yola çıkarlar.
- 6- Gemi kayaya çarpar parçalanır. Oğlan bir tahta parçasına tutunur yüzer. Bir dere kenarına çıkar. Derenin karşısında çeşmeden su dolduran kadınlar vardır. Kadınlara dereyi nasıl geçeceğini sorar. Akşam olunca derenin suyunun çekildiğini söyler kadınlar ve oğlan gece dere den karşıya geçer.
- 7- Kadının biri onu misafir eder. Kadının kocası, oğlana: ”Sana iş vereceğim, zengin olacağız.” der. Kızıyla yatırır. Oğlan damat olacağını düşünür.
- 8- Adam oğlanı alır yolu olmayan büyülu bir dağa götürür. Bir atı keser oğlanı içine koyar devekuşlarıyla zirveye çıkarır. Oğlan yukarıdan altınları atar. Adam aşağıda deveye yükler ve oğlanı bırakır kaçar. Devekuşları atı yemeye başlayınca oğlan korkar ve bir patikadan kaçar.
- 9- Bir saraya girer sarayda büyük bir masa ve masada kırk tabak yemek görür.
- 10- Periler padişahının sarayında padişahın askerlerinin yemeğini yer.
- 11- Askerler durumu fark eder oğlanı sarayda bulurlar.
- 12- Oğlan peri padişahına durumu anlatır ve sarayda yaşamaya başlar.
- 13- Padişah sarayın anahtarını oğlana verir.
- 14- Oğlan açılmaması gereken bir kapıyı açınca üç peri kızını görür ve birine aşık olur.

- 15- Peri padişahından kızı ister.
- 16- Kızlar havuza girince sevdiği kızın elbisesinin üstüne oturur ve evlenmeye ikna eder kızı.
- 17- Padişah elbiseyi yakmasını yoksa elbiseyi tekrar giyen peri kızının onu bırakacağını söyler.
- 18- Oğlan elbiseyi yakmaz, peri kızını memleketine götürmek ister, kız sırtına alır oğlanı uçarak giderler.
- 19- Düğün kurulur, evlenirler.
- 20- Oğlan elbiseyi külün içine saklar ama sabah kalkınca kız gitmiştir.
- 21- Elbiseyi yakması gerektiğini anlar.
- 22- Kızı bulmak için aynı yollardan yine geçer.
- 23- Peri padişahının sarayına tekrar gelir. Kızla yeniden evlenir ve saraydan bir daha ayrılmaz.

Cadı Kadın

Eskiden bi ormanda bi cadı karılan bi kızı yaşarmış. Günler geçmiş cadı karının kızı büyümiş evlenme çağına gelmiş. Cadı kari da dolaşmış seçmiş kendine göre bi enişte bulmuş. Cadı karının kızı çok güzelmiş. Eniştesine şart koşmuş. Demiş ki, Benum kızımı alan benumlan birlikte oturacaksınız. Uşak da kabul etmiş. Çok güzel bi düğün yapmış onlara evlendürmüş onları.

Eniştesi her kalktuğunda kaynanasını evde görmezmiş. Demiş ki karısına bu senun anan nerdedu, her sabah nereye gideyi? Kız da oraya gideyi, bureye gideyi derken kocasını oyalamaya çalışıydu.

Eniştesi bi gün sabah erkenden kalktı. Kaynanasının nereye gittiğini kollamaya karar verdi. Bakti ki kaynanası sabah erkenden çıktı gideyi. Bakti ki öğle olmadan kaynanası döndü geldi. Elinde bi parça bişe koydu onları bi kabun içine kızılan beraber yeyiler. Bakmış ne olduğunu anlayamamış. Sormuş, kızına kız inkâr etmiş. O idi, bu idi gene avutlamış onu.

Bi gün gene gitmiş cadı kari. Demiş kızına. Yağı nereye gitti annen? O da felan yerde, fişman yerde. Demiş: Bugün siz bişe yerdunuz neydi o yeduğunuz? Sıkıştırmış oni kız demiş ki: Böyle böyle. Anam yeni evlenen damattan gelinun yüreğini alu geluyi, biz onlari yeyiruk. Adam demiş ona: O zaman onlar ölmeyi mi? O da: Ölüyiler demiş. Nasi yapayi günah değil mi? Bunlari canlatmanun imkanı olmaz mi daha. Kız demiş ki: Olur. Nasi olur? Demiş ki: Onlarun yüreklerini alursun. Annem alu getuduğu zaman işte alsan bi sari siğurun sutine ezsen, onlarun ağızuna doksan canlanuler. Gene bi düğün olmuş, cadı kari gitmiş almiş yürekleri gelmiş. Gelmiş ama eve koymamış onları kız herhalde dedi, ona böyle böyle şüphelendi artuk o korkti eve geturmeye d işarda ormanda bi taşun altına koymış onlari oreya gelmiş yatmış aşağı. Burdan gitmiş bu eniştisi almiş onlari ikisini. Düğünün da nerde olduğunu biluyi, tabi düğüne gitmiş. Gitmiş düğün evine bakmış ki cenazeler iki tane cenazeleri yıkadiler da mezara geturecekler.

Adam demiş ki: Bunlari getirun bana. Ben onlari canlatacağum. Nasi canlatacasun demişler. Ben canlaturum demiş. Bana bi sari siğır suti bulun getirun. Neysa geturmuşler. O yüreklerini oreye ezmiş bunlarun ağızına dökmiş. Bunlar da canlanmışler. Ondan sona demişler ki ona bu nasi oldi? Demiş, böyle böyle. Dememiş ki buni yapan benum kaynanamdur. Bi cadı kari var gece bacadan eskiden bacalar var idi onlardan aşağı inerdi. Zincirler varidi büyük kalun zincirler kazanlari asarlardiler oreye yemek pişuridiler. O zincirden aşağı inermiş eve yapacağını yapar çıkarmış.

Demişler oğlana ki: Dile bizden ne dilersan. O da demiş ki: Hiçbir şey dilemem. Bu kariyi yakalayin, yok edun oni herkes kurtulsun. Oni dilerum. Demişler ki ona: Nasi yapacağuk buni? Tabi adam öğrendi karisindan ya nasi ineyi aşağı.

Demiş ki: Kollayacasunuz oni bi yeni duğun oldi mi, bacadan aşağı zincirden aşağı ineyi demiş. Orda yakalarsunuz oni. Ama ordan aşağı o inerkan bekleyin zif desin, haman yakalarsunuz oni. Oyle demesunuz, o sabun dursa haman çıkar elinizdan kaçır tutamazsunuz oni.

Cadı kari arkadan aramış yürekleri ama bulamamış. O idi, bu idi demiş herhalde ormanda yabani bişe yedi olari. Gitmiş düğüne. Gelinlan damat odada. Adamlar bu yanda bekleyiler, bacanın altında. Bakmışler cadı kari zincirden aşağı ineyi cadı kari görünce oni

bekleduklarını şaşurmuş. Daha beceru sabun diyemedi. Altakki bekleyen adam zif demiş. Cadi kariyi yakalamışlar vurmuş öldürmüşler. Herkes da kurtulmuş cadi karidan. (K.K. 57)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Cadı kadın kızına eş seçer.
- 2- Gelin damadı oyalar.
- 3- Cadı kadın yeni gelin ve damatın yüreğini alır kızıyla yer.
- 4- Ölen gelinle damatı yeniden diriltmek için onların yüreklerini ezip sarı sığır sütü ile karıştırıp onlara tekrar içirtir.
- 5- Cadının damadı ölen çiftleri tekrar canlandırır.
- 6- Cadı kadın bacada yakalanıp öldürülür.

Perili Kedi

Eskiden bi adam varmış. Maçka'nun Yeşilyurt Köyi'nde. Adamun ati da var imiş. Yurume gidu geludiler Trabzon'a, Esiroğlu'ndan aşağı ordan yurume işte iki günde gidu geludiler Trabzon'a alış veriş etmeye, luzumlu bi şeyler almaya. Bu adam bi gün atınlan gitmiş, enmiş Trabzon'a. Eyllenmiş tabi geç kalmış dolanmış dolanmış. Gelmiş Esiroğlu'nda hanlar varmış. Hanların birine atini çekmiş. Demiş biraz dinleneyim ondan sonra yoluma devam ederim. Neysa biraz dinlenmiş. Kahvede oturmuş çay may içmiş, sohbet etmiş. Kakmış almış atini girmiş yola. Girmiş yola gelmuş Mataraci' nun başına yol ayrılıyu bizum o tarafa doğru mezarlık. Tam ordan geçerken mezarlıktan bi kede takılmış peşine, atun peşine. At gideyi kede gideyi, neysa adam korkmuş biraz ama atun üstünde tabi kede ne yapar ona.

Gelmiş sabah da yakın çözmüş ati hana gitmiş evine oturmuş aşağı. At bi bağurmaya başlamış ki... Dönmiş geri gitmiş bakmış bişe yok. E bu niye bağuruyi bu. Tekrar bi daha bağurmuş gene aynisi. Adam bu sefer korkmuş gitmiş çağurmuş komşilerini. Demiş böyle böyle komşılar. Bakayırım bakayırım bişe yok. Bişe göremeyirim. At bağuru duriyi. Neysa demiş ona komşularınun biri ki: Gelukan hiç mezarlıklarda bişe takildi mi peşune. Bişe geldi mi peşune. Demiş ki adam: Gördüm. Böyle böyle bi kede gördüm. Takildi peşime geldi. Ama ahıra eneyirim bişe göremeyirim. Adam demiş ona

ki: Sen gün ağarmadan gene atuni al gir yola. Nerden gordusan oni aynı oreye git gün açana kadar bekle. Ondan sonra dönü gelursun. Neysa adam korkmuş, ama ne yapacak. Almış atini dönmüş geri. Girmiş yola evden biraz uzaklaşmış bakmış ki gene kede peşine gideyi. Gelmiş mezarluğun yanına beklemiş, beklemiş. Tam sabah ezani okunukan o kede gitmiş mezarluğa girmiş. Adam da ondan sora almış atini dönmüş gelmiş. Bağlamış oni hanına, hiç daha oyle bişe olmamış. (K.K. 16)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Adam alış-veriş etmek için köyünden şehire gider.
- 2- Adam atıyla giderken yol ayrımına gelir.
- 3- Mezarlığın yanından geçerken peşlerine bir kedi takılır.
- 4- Adam atını ahıra bağlar.
- 5- At bağırır, adam korkar.
- 6- Komşusu akıl verir.
- 7- Adam tekrar mezarlığa gider, kedinin mezara girmesini bekler ve kurtulur.

Dilsiz Kız

Eskiden bizum orda bi kari var imiş, Fadime. Buni bi gün annesi yolladi, buğday aludiler eskiden ofisten, yikaridiler oni. Böyle buğday çullari vardi. Onlarun üstine sererdiler, kurturdiler. Akşam oluyi demiş ona ki: Kızum git ablandan buğday çuli al gel. Yarin buğday yikayi sereceğum üstine.

Bu da gitmiş. Gitmiş, ablası evde yoğumış. Biraz beklemiş oni. Ablası geç gelmiş. Biraz da oturmuş tabi, geç zamana kalmış, yatsiyin falan okunmuş. Annesi da zannetmiş daha gelmeyecek, kitlemiş kapıyı yatmış aşağı. Geç zaman sora kız gelurmuş gelukan da caminun yanında da mezarluklar var. Ordan geçecek da gelecek. Gelmiş oreya kada. Bakmış bi gürulti var ki caminun yanında bi mektepcuk var, uşak okudiler orda. Orda bi gürulti var.

Demiş ki: Bakayim ne var burda. Bu gürulti nedir? Yavaş yavaş gitmiş oreye bakmış ki kapkara adamlar orda odun yarayıler, pat küt. Adamlarun sadece dişlerilan

gözleri parlayı. Bunları görmüş. Bu korkudan ordan kaç kaç doğru eve. Gelmiş, çalmış kapıyı. Annesi tabi o gelmeyecek diye uyudu, duymadı onu. Vurmuş, vurmuş kapıya annesi kapıyı açmamış, gitmiş yatmış merekte, uyumuş. Sabah olmuş, gelmiş, vurmuş kapıya. Annesi açmış kapıyı. Demiş ona ki: Kızum hane ya çul? Bakmış kızda hiç ses yok konuşmayı. Elinlan tarif edeyi. Bişeler tarif edeyi. Annesi da şaşurmuş ne oldi diye. Ne oldun? demiş kızum. O yine ellerilan oyle tarif ede ede anlatmış annesine işte böyle oldi. Ondan sora o korkudan dilsuz oldi kız. (K.K. 16)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Annesi kızını ablasından buğday çulu almaya yollar.
- 2- Kız gecikince annesi kapıyı kitleyip yatar.
- 3- Kız mezarlıktan geçerken bir gürültü duyar ve gürültüye yönelir.
- 4- Odun kıran kapkara dişleri ve gözleri parlayan adamları görür, korkar ve kaçır.
- 5- Annesi kapıyı açmaz.
- 6- Kızın korkudan dili tutulur.

Sufi Dede

Sufi dede hoca vardı. Bu kitabın bir yerinde buldu dereağızı diye bir mağara var. O bizim köylerden yukarı dağ başına doğru kuranın bir yerinde buldu orda çinler yaşarmış. O mağarada o kitabın bir yerinde buldu çinleri. Kuranlar bağlayıp kendi şekline yani kendi olanın şekline görünü... Onlara o paradan hisse alabili. Bi akşam karısına dedü ki mesela arkadaş götürdü mü, arkadaşla bölüşecek o parayı şimdi dedi karıya ki: Gideruk şimdi benimle gelir misin? Oraya gece on ikiden sonra gidecek tabi onun da kendine göre bi kuralı var. Gelirüm dedi. Ama bak oraya girdik mi mağaraya ben çinleri bağliyacam, onların da biz gibi bekçisi var. Bağliyacam şimdi o sürede dönüceğuk dünya kelamı konuşmayacaksın hiçbir şey. Sana öle görünür, benle evlenirler, benle kol kola girerler, her şeyi yaparlar sana öle gelir. Sakın ses etme olur mu?

Karıya güven olur mu? Gecenin on ikisinde kalktı, o kadar yolu tepdiler gittiler o mağaraya, hoca bağladı bu çinleri. Çinlerin böyle kılıçları yani aynı diyelim bizim karakol gibi. Şimdi bu Kuran'la o hale girdi ya bunları kendileri gibi görünüyolar. O akşam da

tesadüf çinlerin düğünü varmış, resmen insan şeklindeymiş, sırımış bunlar. Girdiler mi içeri şimdi ordan, gelin zandı ki bir ağır misafirimiz geldi. Bunun koluna girdi hoş geldin beş geldin, kari tabi kıskandı. Buni kıskanan da e hoca o kadar tembihlemiş ama kâr etmedi nasib değil. Dicekti ki: Ya senin zorun zaten para almak değil karıları görmektir.

Gelini de gördü ya güzeldi. Senin zorun diyene kadar çinler anladı ki bunlar bizden değil. Bunları öle kaldırıp attılar ki derenin kıyısına vurdular gecenin yarısı. İyi ki onları daha uzağa atmadılar. Elleyerek birbirini buldular, haşat meşat oldular, yara bere olmuşlar. Koca karısına dedi ki: Ben sana tembihlemedim ki ses etme. Ee tembihledin ama dayanamadım. İşimdi dayansaydın burdan para pul alıp çıkacaktık. Bir daha da gidemediler yani gidip alamdılar o parayı. (K.K. 49)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Dede cinlerin mağarasını bulmuştur.
- 2- Kitap yardımıyla onlar gibi görünür.
- 3- Dede eşiyle mağaraya gitmek ister, eşini dünya kelamı etmemesi için tembihler.
- 4- Dede gece eşiyle mağaraya gider.
- 5- Cin gelin dedenin koluna girer, dedenin eşi kıskanır dünya kelamı eder.
- 6- Cinler dede ile eşini fark ederler, onları kovarlar.
- 7- Dede bir daha mağaraya gidemez.

Hizmetkâr

Bi yaşlı adam var idi. Bu adamın hiç kimsesi yok idi. Bi hizmetkârı var idi. Bi de anası var idi vardı bu adamcağızın. Yaşlıcuk tabi o bi şey yapamaz idi. Evde dedi ki hizmetkârına: Ben şimdi gidecem tarlaya dedi. Tabi tarlada bahçe işi yapmaya gidecek adamcağız. Sen dedi bu yaşlı anamı dedi yedür, yıga oni, bi de ahırda sığırcukları buzacıkları ahırda da güzel yedür. Sonra al yemek de gel yanıma. O da şey yaptı. Goydu üstüne bi gazan su gaynatti, adam akıllı gaynatti. Bu goca garıyı koydu onun üstüne. Gocagarı orda odunladi, gocagarıyı öldürdü. Gocagarıyı aldı koydu yatağın üstüne, pişürdü yumurta da koydu avucuna. Gelsıra buzaklar geldi. Adam dedi ki ona karağacı siyir, yaprakları olara ver. Buzakları da asmış karağaca. Gitti dedi ki: Yaptım dedi, gocagarı

güleyi dedi. Tabi gocagariyi yatırdı onun üstüne güleyi o dedi güleyi pişidüm yumurtayı verdim eline bi rahat ettirdim ki oni. Buzakları dedi yedirdum, onları astım karaağaca; onlar orada çok rahat dedi. Adam geldi ne bakarsın gocagarı da gitti buzaklar da öldi. (K.K. 49)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Yaşlı adam hizmetkâra, anasına bakmasını, hayvanları doyurmasını ister.
- 2- Yaşlı adam tarlaya gider.
- 3- Hizmetkar, yaşlı adamın annesi kaynar suyla haşlar ve hayvanlarını öldürür.
- 4- Hizmetkar, öldürdüğü kadını tekrar yatağına yatırır.
- 5- Hizmetkar, hayvanları karaağaca asmıştır.
- 6- Yaşlı adam evine geri gelir, annesini ve hayvanlarını ölü bulur.

Kurbağa

Bir aile kendilerine yeni bir ev yapmışlar. Binayı açmaya giderlerken akşam açeyrik kapıyı, sabah geliyrik pınarın başına. Orda bi kurbağa var. Büyük kurbağa, baya büyük... Bu kurbağayı baba süre süre kapuluğa veriyo. Kapuluğun içine girdi. Sabah geliyorlar bu kurbağa yine orda. Böle iki ay, uç ay devam edeyer. Bir gün baba sinirleni, her gün kurbağayı ora sürmekten bunaldı. Baba bunu tekmesiyle bi tane gondalladi.

Ayağınla vurunca bu kurbağa meğer kurbağa değildi. Oranın sahibi bi şeyiydi demek ki. Babanın ayağını kaptı, lastiğini kaptı. Kurbağanın ağzı bu olanca ağzıdır, kulağına kadar. Baba sülkeledi mülkeledi düşmedi. Baba çarpıldı o zaman. O zaman ağzı döndü çapraza, düştü yere baba lastik gibi burişti ölece. Anne ne yapalım, dayiye bağırdı. Kaldi akşam baba burişdi resmen böle burkulmuş gibi. Dayı gitti bi çinci hoca var idi. Çinci Hasanmış adı. Çinci Hasan bi kitap açtı ona. Çin imiş oranın sahibi, ona kırk bir tane muska yaptı. O muskaları ona tutsiledi. Ondan sonra baba iyileşti. (K.K. 49)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Bir aile kendilerine ev yapar.

- 2- Akşam evin kapısını açarlar; pınar başına giderler, orada bir kurbağa görürler.
- 3- Kurbağa evden gitmez, baba sinirlenir kurbağayı kovmaya kalkar.
- 4- Kurbağa kılık değiştirmiş bir cindir.
- 5- Cin adamı çarpar.
- 6- Adamın karısı dayısından yardım ister.
- 7- Cinci hoca bulunup muska yazdırılır. Adam kurtulur.

Kaplumbağa

Cinler sahiblenmiş bi kadını, nereye isterlerse oraya getirirlermiş. Kadın ebemiş. Onu bi yere doğuma çağırılmışlar. Gitmiş. Gelirken geç kalmış çok, saat üçlere kalmış. Bi ırmaktan geçerken orda bir kaplumbağa görmüş, karnı şişman. Demiş ki: Ya demiş, ya habu da herhalde hamile, habunun doğumuna da çağırsalar beni giderdim demiş. Gitmiş. Sudan geçmiş. Günlerin biri gelmişler bunu doğuma çağırmaya. Bu da padişahın, bu kaplumbağa hamile kaplumbağa padişahın hanımı olurmuş. Hiç erkek çocuğu yokmuş.

Bunu getirmişler tabi doğumunu yap demişler ama eğer bi erkek çocuk doğurtursan yani bütün dünya senin. Seni saraylarda oturtucaz. Yapmış doğumu kadın. Erkek çocuğu olmuş. Böyle düğün dernek... Bunu demişler biz seni getiricez evine. Gelirken ordan çıkmış bunun eteğine soğan kabuklarını doldurmuşlar. He soğan kabuklarını ama demişler ki: Hiç dökme kapıdan içeri gir demiş, evine gir ondan sonra dök. Bu kapıya kadar gelmiş, aman soğan kabuğu demiş dökmüş oraya. Girmiş içeri, sabah olmuş o peştemalini böyle silkmış silkince tıng diye bir şey düşmüş. Yere bakmış bi altın. O kapıya döktü ya onları oraya döktü altınları. Onlar arkadan takip edip orayı aldı gitti. Hemen kapıyı açmış ki peştemalinde altın galdı, kapıya döktüğü de altındır ama alcak bi şey yok. (K.K. 22)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Cinler bir ebe kadını sahiplenir ve kadını istediği yere götürürler.
- 2- Kadın doğuma gider geç saatte evine döner.
- 3- Kadın ırmaktan geçerken bir kaplumbağa görür ve onun da doğumunda yardımcı olmak ister.
- 4- Kadın doğuma çağırılır, bir padişahın karısıdır kaplumbağa.

- 5- Padişahın erkek çocuğu yoktur; eğer erkek çocuğu olursa kadını istediği her şeyi vaad eder.
- 6- Padişahın erkek çocuğu olur.
- 7- Kadına soğan kabukları verirler ve evin içine boşaltmasını tembihlerler.
- 8- Kadın kapının dışına soğan kabuklarını döker.
- 9- Kadın uyandıktan sonra silkelenir ve elbisesinden altın düşer.
- 10- Kadın evinin dışına döktüğü kabuklara bakar ve göremez.

Molla Dede

Bir molla dede varmış. Bu molla dedenin bi tane koyun postu varmış. Eski zaman kıld zaman, bunu aliy sırtına gidiy. Nerde akşam orada sabah onla yatar baziliğin. Bu molla dede öldi. Yaz başından diyelim ilkbahardan köyden yine bir çocuk var askerde ama bu bilmiy dedenin öldüğünü. Güz üzeri de kurban bayramı bu çocuk askerden geliy, gece yarısı gidiy yaylaya. Ay vurmuş ya aylan gidiy. Gitti, yarı yollarda yetişti molla dedeye. O da gidiy ama çocuk bilmiy adamın öldüğünü. Adam resmen canlı gibi gidiyir önden, o da onla konuşa konuşa gidi. Ama molla dede az konuşur, gitti onun evin doğrusuna çıkan dağdan ayrıldı molla dede. Çocuk zandı evine gidi, dedi ona ki: Beni gördüğünü kimseye deme. Çocuk gitti eve gece yarısı. Annesi sordu: Oğlum niye korkmadın mı, kurtlar yer seni? Dedi. Korkamadım anne ben molla dedeyle geldim dedi. Nasıl oğlum? Dört beş ay oldu molla dede öleli. Olmaz öle şey beraber geldik. Olur, olmaz. Dedi: Ya konuştuk gelürken, beraber geldük. Bi şey dedi mi sana? Ayrılırken bana dedi: Kimseye deme benlen geldiğini. O zaman anladılar ki bu molla dede demek ki ermişti. O hac zamanıydı, hacca gitmiş geldü ve ondan sonra daha da rastladılar bunun gidip geldiğini, millete yardım ettiğini. (K.K. 22)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Molla dede sırtında koyun postu ile yola çıkar.
- 2- Molla dede ölür.
- 3- Askerden bir genç gelir, dedenin öldüğünü bilmez.
- 4- Çocuk gece yarısı ava gider dönüşte molla dedeyi görür.
- 5- Çocuk dedeyi takip eder, dede çocuğu evine getirir, kendisini gördüğünü

söylememesini tembihler.

6- Çocuk annesine dedeyi söyler.

7- Köylü dedenin ermiş olduğuna inanır.

Çarzi

Çarzide varmış, çarzi de şöyleymiş: Kadının bebeği oliyi halbuken babannesini kaynana kaynana çarzi eskiden ama ha bu çarzi bulari boğayı kırk günlük oldumi onlari boğayı. Çarzi diler onlara, eskiden ateş yakarlardı. Soba moba ha öyle aygaz yoğ idi. Zincirden karı kaçıp çıkaydı. Çarzi ya çarzilar kolay siğay ateşin zencirine sarılıp bacadan çıkaydı. Bunun bi defa iki üç çocuk hep boğdı. Böle bu babalari uyumayi gecesini nöbet tutaydı gizli. Şüpelendiler babanneyi yerinde bulamayınca. Tabi eskiden ateş yanayı öksek diyiler ateşler yandı da odunlar çekildi geri ya. Bunu şimdi ocağın yanında gizleniymiş yakınında zencire asıldığı gibi o da ateşi aldı eteklerine tutuşturdı yani eteği yandı annesinin biraz bunun farkına varamadı. Sabahtan baktı ki anasının arkadan eteği yanmış. Ana dedi eteklerin nerde yandı? Hiçbir yerde yanmadı uşuğum, bişey yok dedi. Arkana baksana dedi, eteklerin yanmış senin ana. Senin zincirden yukarı ne işin vardı dedi ona. Çocuklarımı sen öldürisin, ben seni yaktım eteklerini. Tabi anasiymiş ya kıyamamış. Ondan sonra iki tane çocuğu olmuş anasını da bıraktı. (K.K. 35)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Kadının bebeği olur, kaynanası çocuklar kırk günlükken çocukları boğar.
- 2- Kaynana çocukları boğduktan sonra zincir yardımıyla bacadan kaçar.
- 3- Baba gece nöbet tutar, annesini göremeyince şüphelenir.
- 4- Baba, annesinin eteklerini tutuşturur ama kadın kaçar.
- 5 – Gün ağarınca baba, annesine eteklerinin nerede yandığını sorar.
- 6- Baba çocuklarını boğanın annesi olduğunu öğrenir kıyamaz, sonra iki çocuğu daha olur.

Peri Kadın

Adamın altı tane çocuğu varmış. Önceden, bundan çok öncelerde bu adam gitmiş bi sabaha karşı... Gidiy bi değirmene. Bu değirmende komşunun gelinine benzeyen bi kadın, eskiden böyle kola heybe takarlardı ya bili ki o komşunun gelinidir. Bu kendi ailen gibi buna dedi ki: Ya bu geç mi kaldı? Yane ses etmese bi şey yokdi. Ses etti ama o periymiş, buna bağlandı tamam mi ve şimdi kadın buna kapıldı gitti ama adam ailesine anlatamıy ki. Peri kadını adama gözüküyo ama ailesine gözükmüyo. Bu kadın bu peri kadın altı tane çocuk yapmış. O çocukları doğuracağını biliydi ama adamın ailesi bilmiy, haberi yok. Ardından peri karısından çocuklar dünyaya geldi ama sadece kadının ayakları tersineymiş. Almış çocuğu, şimdi doğum ayları gelince evden ayriliy ancak çocukları nereye bırakıy kimse bilmiy. Geliyo bir sene sonra bir daha ama yüzünü gören yok. Beş altı sene sonra bir daha ayakları gene şaşıyo. O peri dereden korkarmış. Geçerken adamın sırtına biniy. Derenin ortasından kara dere diye bir yer var, kara dereden geçerken ellerini bırakıy. Dere arkasına katayı, derenin oyanki taraflarında ateşler göğe vuriy. Ne oldu diye bağırırlar ancak adam arkasına bakmadım kaçay. Bir daha da orada görmediler, öldü herhalde orada. (K.K. 13)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Adam sabaha karşı değirmene gider.
- 2- Orada bir gelin görür ve geline ses eder.
- 3- Adam geline aşık olur, gelin peridir.
- 4- Adamın periden altı çocuğu olur.
- 5- Peri kadın adamın sadece kendisine gözüdür ailesine gözükmey.
- 6- Doğum zamanı peri evden ayrılır, çocukların nerede olduğunu adam bilmez.
- 7- Adamla peri dereden geçmeleri gerekir, peri sudan korkar.
- 8- Peri adamın sırtına biner, derenin ortasında kendini suya bırakır, diğer kıyı da ateşler yükselir, adam kaçır.

İki Arkadaş

İki arkadaş gidiler yola. Anneleri de azık vermedi onlara, verdi tasla birer çorba ve bi tilim peynir. Tasla giderken tasla tutamadi oni Verdi oni arkadaşına, arkadaşından tilim peyniri alayı. Tilim peyniri arkadaşından habersiz yemeyi düşünüy, ağzına atarken tilim

peynir yere düşü. Tilim peyniri karanlıkta ararken eline yumuşak bi şey geliy ve onu garnina atayı. Meyer garnina atığı kurbağaymış. Kurbağa ölmüy ve hareket ediy. O da peyniri habersiz yediği için garni ağrı diye düşünüy. Arkadaşı gidiy arkadan epey yürüdiler, artık arkadakinin elleri titri çorba taslan gider mi, gitmez. Arkadaşı çorbayı garnina indiriy. Tas yere düşü tası ararken dilim peyniri görü ve onu da garnina indiriy. Ondan sonra demiş ona öndeki ki çorbayı veren demiş ki: Osman demiş. Osman çorbayı dökersen, çorbayı getir de yiyelim demiş. O da demiş ki: Korkma çorba karnımda tası arıyorum, tası demiş. Sonra o da diyi ki: Ben de peyniri yedim ama garnim ağrıy demiş helal et. Osman da demiş ki: Peyniri ben yerden aldım da yedim dimiş. Ondan sonra anlay ki yediği kurbağaymış içinde rahat durmay. (K.K. 13)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- İki arkadaş yanlarında bir tas çorba ve bir dilim peynirle yola çıkarlar.
- 2- Arkadaşlardan biri, diğerinden gizli peynir yerken yere düşürür.
- 3- Peynir yerine yanlışlıkla kurbağayı ağzına atar.
- 4- Kurbağa ölmez.
- 5- Kurbağayı yiyen arkadaş bunu anlamaz ve peyniri habersiz yediği için karnının ağrıdığını düşünür.
- 6- Arkadaşlardan biri, diğerinden gizli çorbayı içerken tası yere düşürür.
- 7- Tası yerde ararken diğer arkadaşın düşürdüğü peyniri yer.
- 8- Arkadaşlar, ikisinin de birbirinden gizli yemek yediklerini anlarlar.
- 9- Arkadaşından gizli peynir yiyen genç de yediğinin aslında kurbağa olduğunu anlar.

İki Kardeş

Şimdi iki tane kardeş var idi. Biri kız biri erkek girdile bi yola gideyiler, eski zamanda. İz gideyile işte ayu izi, kurt izi, geyik izi gideyiler. Uşak dedi susadım dedi ki: İçeceğüm habü kurt izinden. Dedi ona kız içme kardeşcuğüm olursun kurt da yersun beni, ordan içürmedi oni. Gitti biraz daha kavuşti ayu izine, dedi ki: İçeceğüm habü ayu izinden. Dedi ona: İçme olursun ayu da, yersun beni. Daha dayanamadi gitti gitti buldi geyik izini içti geyik izinden oldi geyik girdi ormana. Bu sefer kız kaldı yalanuz. Gideyikan bi yerde

bi selvi ağacında kız kaldı yalanuz, duştiler kızun beşine almayaler kızı. Kız kaçtı çıktı selvi ağacına. Kız o kadar güzel, saçları topukta... Kızı ordan alamayiler, çikamayile ağaca kızı alacakle, alamayiler oni şimdi bütün gün keseyiler o ağacı. Keseyiler keseyiler keseyiler kaluyi birazacuk duşurmeyiler oni, düşer kız da elur.

Oni duşurmeyiler gideyiler sabahtan gelecekler da enduru alacakler kızı. O geyicuk gelurdi yalardi yalardi yalardi o ağacı yapardi oni bütün. Gene geludiler ağacı buludile bütün oyle oyle gitti geldiler, gitti geldiler kurtaramadiler, alamadiler kızı. Bi kocakariya geturdile bi hamur teknesi, geturdile oni ağacın altına. Kocakari orda duruyi teknenun içinde kalburlayi ünleri dışarı. Kız da deyi ona ki: Ana ana dışardan dur da içeri kalburla kolof yapacasun bana. Ana da deyi ona: Kızım kulağum işitmeyi daldan dala gel, kızum kulağum işitmeyi daldan dala gel. O gene deyi ona: Ana dışardan dur da içeri kalburla kolof yapacasun bana. İşitme işiduyi oni ama kıza anlatmayı oni. Kız aşağı ağaşa aşağı işitmeyirum kulağuma yakın gel, işitmeyirum kulağuma yakın gel kız geldi aşağı saçları duştü habundan aşağı. Kocakari daldı saçlarına çekti kızı aldı altına. Aldiler oni ordan. Düğün ettiler kırk gün kırk gece düğün ettiler verdile oni padişahun oğluna. Padişahun oğlunda da bi yerde var bi göl beyuk bi göl var. Orda beyuk bi azderha köyün suyi yok, ordan gidu aluyiler su, ordan giden su almaya gelmeyi o azderha yeyi oni, aluyi oni. Bi gün gitti oreye bu gelincuk su almaya. Oni da orda yedi azderha işte. (K.K. 46)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- İki kardeş bir yolda giderler.
- 2- Erkek kardeş susar ve kurt izini takip etmeye karar verir.
- 3- Kız kardeşi ona “Kardeşim kurt olur da yersin beni” der ve kardeşinin gitmesine izin vermez.
- 4- Bir süre sonra erkek kardeş, ayı izini takip etmek ister.
- 5- Kız kardeşi ona “Kardeşim ayı olur da yersin beni” der ve kardeşinin gitmesine izin vermez.
- 6- Erkek kardeş, geyik izini takip eder ve oradaki sudan içer.
- 7- Erkek kardeş geyik olup ormanın içine yol alır.
- 8- Kız kardeş yalnız kalır ve selvi ağacına çıkar.
- 9- Kızın ailesi, peşine düşerler ve onu ağaçtan indirmeye çalışırlar.

- 10- Kızı ağaçtan indiremeyince bir kocakarını ağacın altına getirirler.
- 11- Kız, kocakarından kalburla kolof yapmasını ister.
- 12- Kocakarı da kıza işitemediği için aşağı dala inmesini söyler.
- 13- Kız yavaş yavaş en aşağı dala iner.
- 14- Kocakarı kızın saçından çekip alır.
- 15- Kız ağaçtan indikten sonra onu padişahın oğluya evlendirip kırk gün kırk gece düğün yaparlar.

Kuluç

Bi uşak var idi, Kuluç derdile ona. Gitti çeşmeye çeşmeden su almaya. Ordan geldi ayu aldı oni gitti. Uşak çok aradile, bulamadiler. Ayu orda oni sakladı karisi var idi. Günlerden bi gün kari yakti furuni ayu da gezmeye gideyi gene ava çıktı arayacak dedi karısına güzli ki: Sen bu Kuluç'i at fırına pişur orada ocak başında hazırla gelu yeyeceğim. Ayu işte gitti gezdi geldi geç zaman geldi. Kuluç anladı oni, Fatma'yı pişurdi koydi oreye, ayunun karisini... Ayu geldi işte bi zaman sora, Kuluç korkti kaçti çıktı bi ağaca, çıktı bi selvi ağacına. Geldi ayu dolandı bakti Fatma yok, Kuluç'da yok. Kuluç'i bişurdi diye düşündi ayu Aldi oturdi yeyi dedi ki: Bu göt kimun göti Kuluç'un göti. Kuluç da duydu oni dedi ki: Bu göt kimun göti Fatma'nun göti, Fatma'nun göti, Fatma'nun göti, deye deye, ayu da yedi çıktı dışari bakti, dedi: Kuluç oreye nasi çıktun? Kuluç düşündi ne diyecek ona, dedi ki: Dizdum iskemlileyi, dedi fırladum çıkmaya, çıktum. Ondan sora ayu yaptı oni, ayu gitti çıkmaya düşti kirdi bi kolini daha ondan sora ayu ağaca çıkamaz. Dedi: Nasi gene yaptun da çıktun? Dedi ki: Kızdurdum suhliyi, soktum gödume fırladum çıktum. Kızdurdı suhliyi sokti götine ayu eldi. Kuluç da ordan durdi durdi bakti ayu eldi geldi ordan getti evine. (K.K. 69)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Kuluç isimli bir çocuk bir gün çeşmeye su almaya gider.
- 2- Çocuğu ayı alır ve gider.
- 3- Ayı, çocuğu saklar.
- 4- Ayı bir gün ava çıkmadan önce karısına Kuluç'u fırına atıp pişirmesini söyler.
- 5- Kuluç, ayının karısını fırına atıp pişirir.

6- Kuluç ayıdan korkup selvi ağacına çıkar.

7- Kuluç ve ayı karşılıklı bağırlar.

8- Ayı ağaca çıkmaya çalışır.

9- Ayı, kolunu kırar.

10- Ayı, ölür.

11- Kuluç da evine gider.

Gelin Kız

Zamanun birinde bi adamun biri var imiş. Gurbete çıkacak bir oğli bir kızı var imiş. Oğlini aldı, gurbete çıkarkan kızını bir kocakariya yaşli bir kaduna teslim etti. Bu kızımı koru dedi. Adam gurbete çıktı. Komşunun çocuğu bu kıza göz kodi. Yaşli kaduni kandırdi. Sen bu kızı bana kandır, bana kaçır. Yaşli kadın da kıza ne dedisa kız razi olmadı. Bi gün kandırdi oni bunu hemama geturdi. Kızı hemama koyduğu zaman bakti orda bir delikanli, kız delikanliya dedi ki gel önce seni yıkıyalum. Buni aldı sabonladi sabonladi yüzini gözünü hep sabon yaptı sulari kabatti. Tabi adam gözlerini açamadı sabondan kız kabidan çıktı kaçti, kaçti gitti evine.

Adam tabi kızı elde edemedi. Bi gün kız daha evden çıkmadı. İbi pencereden sarkıtuyı, pazarcı alttaki bakkal ona yiyecek koyı sebetine kız çekeyi ibi. Bi gün ibi çekerken bakti sebet ağır geluyı bakti çocuk, ona önceden göz koyan çocuk ibten okarı yapışmiş geliyor. Neyisa kız ibi kesti bırakti adam düştü altına gene kızun yanına çıkamadı. Ondan sora kızun babasına mektup yazdı sen gittun ama kızun burda fahişeluk yapıyı Adam da oğlina dedi ki git o kardeşini çıkar dağa, öldür kanli gümlüğünü bana getir. Geldi kızun kardeşi aldı kardeşini çıktı dağa kardeşine kıydı, öldüremedi oni, bi yabani hayvan vurdi kızun gömleğini kanlattı kızı serbes bıraktı.

Oğli gitti babasına kızun kanli gömleğini geturdi. Kız da orda ne yapsun işte yurudi yurudi çıktı bir ağaca, ormanun içinde padişah da vezirilan beraber gezerken, av yaparken gördiler kızı bir ağaçta yalvardı yakardiler kızı aşığa indurdiler padişah bunu aidi gitti kızlan evlendi. Evlendi çocukları oldu. Aradan çok yıllar geçti. Kız dedi ki ben babamun köyünü özledum. Padişah da vezirini çağırdı. Gel buni çocuklarıylan beraber babasının köyüne getur. Bunu ata bindurdiler, o zaman at vardı, atlan giderken vezir kızdan teslim

olmasını istedi. Kız teslim olmadı vezire, çocuklarını öldürdü yine teslim olmadı. En son çaresiz kalarak dedi tamam vezire. Çezdi kaydanın uçunu verdi vezire, ben dedi şu kafulun arkasında bir abdest bozayım dedi. Ve kız orda vezir kaydani tutarken kız ordan kaydani çözdü belinden kaçtı ormana karıştı tabi vezir onu bulamadı. Vezir ordan geri döndü. Padişaha dedi ki: Sen dedi bu kaduni ormanda buldun bu yabancı bişe idi yine ormana karıştı.

Padişah çok ar etti bunu, aldı vezirini diyar diyar gezeyi, gezer giderken ama kız ordan ayrıldı kaştı kaştı kaştı, bi çobana rasladı. Çobana dedi ki: Gel sen benim kıyafetimi giy, sen senin kıyafetini bana ver. Kız onun çamaşırını giydi kendi çamaşırını çobana verdi. Başına da sardı bi keb, oldi bi Keloğlan. Gitti gitti gitti bi kazaya gitti, gitti bi lokantaya dedi ki: Ben kimsesuzim beni alun ben burda hizmetçi olarak çalışayım. E ne iş yapabilirsin? Ben güzel yemek pişirurum, helva kavururum. E buni lokantacı kabul etti. Güzel şarkılar, güzel hikâyeler soylurum dedi. Orda bi zaman çalıştı.

Günlerden bi gün padişah vezir gittiler o lokantada yemek yediler. Kız bunları gördü ve tanıdı onları dedi ki ben bir akşam bir güzel hikâyeler biliyorum, söyleyeceğim, isteyen gelsun, bu akşam büreye ziyafet vereceğim, helva kavuracağım. O arada kızın babası, ağabeyi, önceden ona göz koyan çocuk hepsi toplandılar, ziyafet var o akşamı lokantada hepsi geldi. Oturdile ziyafet çektiler. Keloğlan dedi ki, herkes dedi birer hikâye soylesun, ne bilusa soylesunlar en son ben söyleyeceğimi. Hepsi bildiğini işte ne bildisa söylediler, kız dedi ki kabidan kimse çıkmayacak, ben hikâyemi bitirene kadar kabidan kimse çıkmayacak. Tamam dediler. Keloğlan kız başladı başından geçenleri sonına kadar anlattı o zaman kız hikâyeyi yarıya söyledi vezir tuttu, çıkmak istedi. Kızın babası tabi küblere bindi. Herkes bu hikâyeye hayran kaldılar, hikâye bitti o zaman padişah aldı bu yana veziri, kızın babası aldı bu yana. O çocuğu, bunları vur Allah tut Allah bi temiz hasilladile. Keloğlan başından şeyi çekti, kebi çıkarttı oldi güzel bi kız padişah aldı gitti evine herkes erdi muradına. (K.K. 69)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Gurbete gidecek iki çocuk babası bir adam vardır.
- 2- Adam giderken, oğlunu yanına alır; kızını ise bir kocakarıya teslim eder.

- 3- Kocakarının komşusunun oğlu, kıza göz koyar.
- 4- Komşunun oğlu, yaşlı kadından aracılık yapmasını ister.
- 5- Kocakarı ne derse desin kıızı ikna edemez.
- 6- Bir gün kocakarı, kıızı hamama getirir.
- 7- Kız, hamamda komşunun oğlunu görür.
- 8- Kız, komşunun oğlunu kandırarak onu yıkamaya başlar.
- 9- Oğlanın yüzü gözü sabunlu olduğu anda da kız kaçır.
- 10- Kızı elde edemeyen komşu oğlu kızın babasına mektup yazarak kızının kötü yola düştüğünü söyler.
- 11- Baba oğluna, kardeşini öldürmesini ve kanlı gömleğini getirmesini söyler.
- 12- Kardeşi, kıızı da alıp dağa çıkar ama kıızı öldürmez.
- 13- Kardeşi, bir hayvanın kanını gömleğe sürer.
- 14- Kardeşi bu kanlı gömleği babasına götürür.
- 15- Kız, ormanda bir ağacın başına çıkar.
- 16- Padişahın oğlu, kıızı ormanda bulur.
- 17- Padişahın oğlu ve kız evlenirler; aradan yıllar geçer.
- 18- Kız, padişahın oğluna babasının köyünü özlediğini söyler.
- 19- Padişahın oğlu, karısını ve çocuklarını vezire emanet ederek yola koyar.
- 20- Vezir, kızdan teslim olmasını ister.
- 21- Vezir, kızın çocuklarını öldürür.
- 22- Kız, veziri kandırarak elinden kaçır.
- 23- Padişahın oğlu, kıızı aramaya ormana gider.
- 24- Kız, ormanda bir çobanla kıyafetlerini değiştirir.
- 25- Kız, bir lokantada çalışmaya başlar.
- 26- Bir gün padişahın oğlu ve vezir bu lokantaya gelirler.
- 27- Kızın, babası ve ağabeyi de tesadüfen bu lokantaya gelirler.
- 28- Kız, başından geçenleri anlatır.
- 29- Hikâyenin ardından padişahın oğlu veziri, kızın babası da kızına göz koyan komşu oğlunu döver.
- 30- Padişahın oğlu, kıızı alıp evine döner.

Ayı İle Ayşe

İki kız gittiler ormana birinin ismi Fatma birinin Ayşe. Fatma' nun var kardeşi, Ayşe'nun yok. Alu gittiler oni ormana. Onlar gitti ormana, kardeşi olan gitti ayri. Ayşe gitti ayri çıktı. Dedile habu taştta bekleyeceğuk seni. Oreye çıktı bekleyikan oni bu sefer Ayşe durdi orda bağırdi Fatma Ahmet, Fatma Ahmet... Onlar geçti gittiler yaylaya oldi akşam e Fatma Ahmet, Fatma Ahmet geçti gittiler. Geldi ayu aldi oni durdi onlan yedi sene, yedi sene sora oldi bi uşakları yaridan aşğa ayu, yaridan okari insan. Yedi sene bakti oni. Kız anlayi görüyü koyun çobanlayini çıkacak taş oreye kabali çıkamayı. Dedi günlerden bi gün ama getiruyi ona et getiruyi ona misir, ateş yakayı mağarada pişuru yeyi, et getiruyi ona. Dedi ona ki odunlarımız bitti dedi alayim, o zaman Ayşe'nun arkasında odunlayi alu gittiler olayi pişurdiler. Dedi ona ki ne yapacasun da alacasun bana odun. Dedi ki: Bağla beni dedi belumden ben da çıkayim alayim odun da geleyim. Ne kadar tutabilusa zade ucinden tutardi. Gitti bağladı ibi bi ağaca, kaştı evi buldi, yakın idi oreye kaştı, geldi. Ayu geldi bağırdi bağırdi. Ayişe Ayişe Ayişe, uşak çatlayi ağa ağa ağa ağa uşak ağlayi ağa ateş çat çat uşak ağlayi, gel et piştı et piştı et piştı. Bu sefer çıktı kabiya " çık kabiya çık kabiya Ayişem çık kabiya: Yedi sene istine Geturdum oğlumuzi Çikun bakun kabiya Tuyli eniştenuzi. Ateş vak vak, uşak çat çat vurdi uç defa yere uşağı ben oyle biliyirum uç defa yere çıkardi uşağın canini. E Ayişe gördi oni zade yaridan aşğa ayu idi uşacuğu eldi. Ayişem ben seni nereye gidersen arayı bulacağum. Ayişem arayı bulacağum. (K.K. 25)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Ayşe ve Fatma adında iki kız vardır.
- 2- Fatma, kardeşi ve Ayşe ormana giderler.
- 3- Ayşe, iki kardeşten ayrı yola devam eder.
- 4- Ayşe, bir taşın üstüne çıkıp Fatma Ahmet Fatma Ahmet diye bağırır.
- 5- Ayşe, ormanda yalnız kalır.
- 6- Bir ayı gelir Ayşe'yi alır.
- 7- Ayşe ve ayının, yarı insan yarı ayı bir çocukları olur.
- 8- Bir koyun çobanı Ayşe'ye yardım eder.
- 9- Ayşe, çobanın yardımıyla kaçar.
- 10- Ayı, Ayşe'nin arkasından türkü söyler.
- 11- Ayşe ve ayının çocukları ölür.

Duvarın Sırrı

Evel zaman içinde kalbur saman içinde bir adamun bi dane oğlu var imiş. Adam babasına bakmıyo oğlu, beddua etti oni. Oturdıkları ev da üç tarafı bezden, bi tarafı duvar. Babası beddua etti ona oğlum muhtaç olasun da benum habu duvaruma muhtaç olasun. Babası öliyo gitti. Adam içkici komarci, geliyo akşamdan anasını yatırıyo yere, dövıyo anasını bana para ver içki alacağum. Anası da mecburi veruyi ona ne varsa parası var isa bi gün gene gelmiş sarhoş anasına para para... E oğlum yok bara yok ben dilendum bugün bara alamadum. Aldi kazmayı o duvara yikayim dedi duvari babam bana dedi ki muhtaç ol da bu duvaruma muhtaç ol, bu duvarda ne var. Duvardan bi deluk açti buldi orda bi fes, takke, fesi koymış kafasına kaybolmuş ortadan, kimse göremiyor oni. Dedi: Anne bana gidup padişahun kızını isteyeceksun. Etma oğlum gitma oğlum padişahın kızını biz nereye getureceğiz, biz fakir adam... Yok gideceksun, dedi yapışti gene annesini döğmeye.

Anası gitti padişaha dedi. Padişah tamam dedi. Kızımı dedi ona verurum bi şartla. Ne şartla? Şimdi o keseye atuyo bara oluyo altun o keseye atıyo bi şey oluyo altun. Atıyo oreye barayı bakayı oluyi altun. Tekrar yollayı anasını oreye deyi ki ağırluğı kadar, kızımın ağıluğı kadar altun verusa kızımı ona verurum. Hiç uyumuyo atuyo alıyo altun atıyo aluyo altun götürüyo şimdi kızını koyuyo terazinin bi gözine altunları da koyuyo altunlar ağır geliyo. Padişah diyo adamlayına ki yahu bu adam benum hazinemde bu kada altun yok bu adam bu altunları nerden buluyo buni içurun sarhoş yabun öğrenun onun ne yaptığunu. Deyi işte: Var mi sizde bara? Var, diyo. Atun şu kesenun içerisine. Atuyolar oluyi altun, tabi bu sarhoş atıyolar oni çöplüğe adami o keseyi alıyolar ondan, o takkeyi. Sabahtan gene geliyo anasını yatırıyo yere, Ana bana bara. Oğlum hane sen padişahun kızılan evlendun altunların var idi. Yok.

Gene bi gün sokayı elini açtığı o duvardaki deliğe çıkayı ordan bi saz, diyo ki yahu bu adam saz mi çalardı? Sazun tellerine tokanuyi dünya dolayı asker, adamlar. Gidiyo gene anasını yollayı diyo ki git anami diyo çağır padişah kızını versun bana. Gidiyo gene padişah diyo ki: Askerlerumi harpte yenersa kızımı ona verurum. Gene içiriyolar oni tabi, sarhoş yapıyorlar. Alıyolar elinden sazi gidiyo gene atayiler oni oreye. Canından bıkmış adam demiş ki, yahu ben çıkayim bi dağa, atayim kendumi ordan bi taştan altına öleyim diyor. Çıkmış bi dağın üzerine, nemaz kılmış bakmış bi tarafında bi incir ağacı siyah incir,

ebi tarafına selâm vermiş beyaz incir yemiş o incirlerden çıktı boynizlari. Ne yapayim ben dedi. Topladı bi miktar incir, hem beyaz incir hem siyah incirden geldi bi yere bakti ki çocuklar bi sözüml ona eşeğün üzerine kavga ediyolar ben bineceğüm eşeğe sen binecesun eşeğe kavga ediyolar. Dedi yahu ne kavga ediyosunuz dedi, ben size dedi vereyim incir eşeği verun bana. Bu sefer tamam dediler. Vermişler ona eşeği o aldığı incirleri eşeğe yüklemiş gelmiş satıyo incir şeyde bağıriyo işte vakitsiz incir satıyorum, vakitsiz incir satıyorum. Padişah dedi babasına ki yahu baba hağurdan biraz incir alalum. Çağırıyolar adami diyo ki bize incir ver. O siyah incirden veriyo onlara bu sefer tabi onların da çıkıyo boynuzlari padişahın da çıkıyo, kızınun da çıkıyo, hepsinun çıkıyo boynizi. Bilmem ne kadar doktorlar şeyler gelmişsalar imkân yok kaybolmuyor şeyler.

Bu adam sakal takıyo çıkıyor gene dertlere derman bulamadığı takdirde kafasını cellât ettiriyo bağıriyo sokakta. Çağurun oni demiş padişah kabidan girerkan nöbetçi dedi ona ki kardeşüm işte bana ver bi incir da habu boynizlarum kaybolsun dedi ben beş mecediyeye verurum sana bi incir boynizlarun kaybolur. O zaman mecediye var idi. Veriyo ona incir tabi nöbetcinun boynizlayi kayboluyi, gidiyo padişahun yanina diyo oğlum nedir bu? Derdümüze çare bu. Veriyo ona o siyah incirden padişahun kızınun boynuzlari daha çok yükseliyor daha çok büyüyor. Oğlum kaybolmadi bunlar neye, ne oldi? Yok, diyo o kaybolur, diyo. Tekrar veriyo ona o siyah incirden tavana bu sefer boynuzlari vuruyo adamun padişahun, kızınun, karisinun... E oğlum ne, niye kaybolmuyo? Çağırın cellâdi bu adami getirun, kesun kafasını. Dedi yok. Çıkartıyo sakallarini diyo: Ben zamanında senun kızuni istedum, kızuni bana vermedun, bana bu kadar eziyet yaptun, şimdi da boynizlarunuz büyüyecek. Aman oğlum kızum senundur, boynizlarumuzu kaybet. Veriyo onlara o beyaz incirlerden boynizlari kayboluyor, kızini da veriyo o adama kırk gün kırk gece düğün yapıyolar ve bitiyor. (K.K. 25)

Derlenen masalın motif sırası şu şekildedir:

- 1- Kendisine bakmayan oğluna babası beddua eder.
- 2- Oğul, annesini dilendirir ve elinden parasını alır.
- 3- Oğul, babasının bedduasını hatırlayarak duvarı yıkar.
- 4- Oğul duvarın içinde bir fes ve bir takke bulur.
- 5- Oğul, annesine kendisine padişahın kızını istemesini söyler.

- 6- Oğlanın annesi padişaha gider, kızını oğluna ister.
- 7- Padişah kızını vermeyi bir şartla kabul eder.
- 8- Şart, kızın ağırlığına altın verilmesidir.
- 9- Oğlanın elindeki kese attıkça altın, para yapmaktadır.
- 10- Padişah, oğlandaki altınların sırrını merak eder.
- 11- Padişahın adamları, oğlanı sarhoş ederek keseyi elinden alır.
- 12- Oğlan, duvardaki deliğe elini soktuğunda oradan bir saz çıkar.
- 13- Oğlan, sazın tellerine dokununca askerler ortaya çıkar.
- 14- Oğlan, annesini tekrar padişahın kızını istemeye gönderir.
- 15- Padişah, askerlerini savaşta yenmesi karşılığında kızını vermeye razı olur.
- 16- Padişahın adamları, oğlanı sarhoş ederek sazı elinden alır.
- 17- Oğlan, bir ağacın tepesine çıkıp intihar etmeye karar verir.
- 18- Oğlan ağacın tepesinde namaz kılar.
- 19- Namazda selam verirken iki incir ağacı görür.
- 20- Oğlan, incir ağaçlarının tepesinde iki çocuğun eşek için kavga ettiğini görür.
- 21- Oğlan, incir karşılığı çocukların elinden eşeği alır.
- 22- Oğlan, ağaçlardan topladığı incirleri pazara götürüp satar.
- 23- Padişah, oğlanın kim olduğunu görmeden ondan incir satın alır.
- 24- Padişah incir yediği anda başında kendinin ve kızının başında boynuzlar çıkar.
- 25- Padişah, oğlanı sarayına çağırır ve ondan tekrar incir ister.
- 26- İncir yemelerine rağmen padişahın da kızının da boynuzları kaybolmaz.
- 27- Oğlan padişaha, kızını kendisine vermediği için boynuzlarının çıktığını söyler.
- 28- Padişah da iyileşmek için kızını, oğlana verir.
- 29- Oğlan ve kızın kırk gün kırk gece düğünleri yapılır.

3.13. Hikâyeler

Hikâye kelimesi, İslam Ansiklopedisi'nde; eğlendirmek maksadıyla taklit; Türk Ansiklopedisi'nde; vaka, vakaları hikâye yoluyla anlatmak, en eski ifade türlerinden biri olup maksadı dinleyenleri ve okuyanları düşündürmekten çok heyecanlandırmak; TDK Türkçe Sözlük'te ise bir olayın sözlü veya yazılı olarak anlatılması, gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türü, aslı olmayan söz, olay şeklinde geçmektedir.

Arap dilinde başlangıçta “kıssa” ve “rivayet” olarak düşünölen, sonraları “eğlendirmek” maksadı ile “taklit” manasında kullanılan ”hikâye” sözü, gerçek veya hayalî birtakım vakaların, maceraların özel bir üslupla sözle nakledilmesi ve tekrarı demektir. Türk halk hikâyeleri, zaman seyri ve coğrafi mekân içinde “efsane, masal, menkıbe, destan, vb.” mahsullerle beslenerek, dinî, tarihi, içtimai hadiselerin potasında iç bünyelerindeki bağlarını muhafaza ederek milletimizin roman ihtiyacını karşılayan eserlerdir (Elçin, 1986: 444).

Göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık, vb. gibi konular işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslâm ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır (Alptekin, 2009: 18). Nazım nesir karışık bir yapıya sahip olan, masallarda olduğu gibi kalıplaşmış ifadeler kullanılan, genellikle dili sade bir şekilde söylenen, diğer sözlü ürünlerin de eklenebildiği anlatı türüdür. Destanlara nazaran daha kısa, yerleşik hayat düzenine ait gerçekçi unsurları barındıran hikâyelerdir (Aça, 2011: 502-503).

Pertev Naili Boratav halk hikâyelerinin tasnifini şu şekilde yapar: 1.Kahramanlık hikâyeleri; 2. Aşk hikâyeleri. Kahramanlık hikâyelerini de kendi içinde iki gruba ayırır: 1. Köroğlu kolları; 2. Diğer kahramanlık hikâyeleri. Köroğlu kolları, yirmi dört adettir. Diğer kahramanlık hikâyeleri, Köroğlu dairesine bağlı olanlar ve diğerleri olarak ayrılmaktadır. Aşk hikâyeleri de kendi içinde iki gruba ayrılmıştır: 1. Kahramanları muhayyel olanlar; 2. Âşık-şairlerin romanlaşmış hayatları. Âşık-şairlerin romanlaşmış hayatları ise yaşadıkları rivayet olunan âşıkların hayatları ve yaşadıkları kesin olarak bilinen âşıkların hayatları olarak ayrılmıştır. Kısa hikâyelerden oluşan, aşk maceraları ile meşhur eşkıyalara ve kabadayılara ait hikâyeler de vardır (Boratav, 2002: 25).³⁰

Boratav, (2002, 32-35) halk hikâyelerinin kaynaklarını dörde ayırır: Olmuş vakalar, yaşamış veya yaşadığı rivayet olunan âşıkların tercüme-i halleri, Köroğlu menkabeleri ve bu tipte diğer menkıbeler, klasik manzum hikâyeler, masal ve hikâye kitapları ve sözlü gelenekteki masallar ile asılları Arap veya Hint olan mahsullerin İran yoluyla Yakın Doğu’ya geçmiş şekilleri ve İran edebiyatının klasik manzum eserlerinin Türkçeye tercüme edilmiş ve kısaltılmış şekilleri...

³⁰ Halk hikâyelerinin tasnifi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Alptekin, 2002: 353-374).

Şekil özellikleri açısından incelendiğinde halk hikâyelerinin nazım, nesir karışımı bir yapı arz ettiklerini görmek mümkündür. Masal, efsane, fıkra gibi diğer sözlü kültür ürünlerinin aksine halk hikâyelerinde nazım ve mensur parçalar iç içe geçmiş şekildedir. Hikâyelerde anlatım ve tasvir kısımları mensur, duygu yüklü bölümler ise manzum olarak söylenir. Anlatıcı hikâyenin manzum kısmına dokunamaz ancak mensur kısımlara hikâyenin gidişatına yön vermek amacıyla müdahalede bulunabilir. Ana hatlardan kopmamak kaydıyla hikâye anlatıcısı hikâyede beğenmediği bölümleri çıkarabilir, yeni bölümler ekleyebilir. Bu şekilde sonradan ilave edilen hikâyeler karavelli olarak adlandırılır (Alptekin, 2002a: 320). Hikâyelerdeki manzum kısımlara dokunamayan anlatıcı buna karşın manzum bölümler arasına bir mani veya sekiz heceli başka türkü parçaları ilave edebilir. Bu ilave edilen kısımlar türkülerin peşrevisi olarak adlandırılmaktadır (Boratav, 2002: 51).

Halk hikâyelerinde yer alan şiir bölümleri genellikle birinci dereceden kahramanlar tarafından söylenmektedir. Şiirler kahramanın bir isteğini, derdini karşı tarafa anlatmanın yolu; sevgi, mutluluk, acı, ıstırap vb. duygularını yansıtmının yoludur. Hikâyelerde mensur bölümlerden nazım bölümlerine geçişlerde genellikle “aldı sazı” şeklinde kalıplaşmış ifadeler kullanılmaktadır. Hikâyelerde yer alan bu ve benzeri kalıp sözler masallardaki formellerle benzerlik göstermektedir (Alptekin, 2002a: 321-322).

Halk hikâyeleri XVI. yy'den bu yana, eski ozanların anlatma geleneğinin ürünü olan destanın yerini almıştır. O gelenekten pek çok şeyler hikâyeciliğe de miras kalmıştır: Anlatıya sazın-ezginin koşulması, mimik ve ses taklitlerinin önemli bir yer tutması, anlatının büyük boyutlu (3, 5, 7 gece süren hikâyeler vardır), dinleyici anlatıcı ilişkilerinin destan geleneğindeki benzeri bu ilişkiyi gösteren en önemli işarettir. Kırsaldan şehir hayatına doğru gelindiğinde halk hikâyelerinde olağanüstü durumların azaldığı ve realist halk hikâyelerinin oluştuğu görülmektedir. Meddahlık hikâyeleri olarak da geçen realist halk hikâyelerinde insan gücünü aşan unsurlar yer almaz. Şiir dili bu hikâyelerde pek fazla yer almaz, bu nedenle meddah anlatımı zengin kılabilmek adına taklitlere başvurur. Âşıklar aracılığıyla köy ve çevresinde gelişen halk hikâyelerinin yerine şehir merkezlerinde gelişen meddah hikâyeleri şehir hayatının ve çağın gerektirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda gündelik hayatın modern sorunlarına yanıtlar arama gayesinde (Boratav, 1978: 54-56).

Saim Sakaoğlu, halk hikâyelerinin masallarla birbirine yakın iki anlatı türü olduğunu; kahramanların benzerliği, olayların geçtiği çevrenin benzer oluşu, tabiatüstü varlıkların olay örgüsünde üstlendikleri roller bakımından benzerlikler sergilediklerini belirtir. Sakaoğlu'na göre halk hikâyeleri zaman içerisinde geleneğin zayıflamasıyla değişerek masal formuna dönüşmüş ve bu başlık altında anlatılmaya başlanmıştır (Sakaoğlu, 2002a: 9).

3.13.1. Mačka Bölgesinden Derlenen Hikâyeler

Dört Balık

Günlerden bir gün, bir karıyla kocası iddiaya tutuştular. Birbirlerini deli diye itham ederler. Bu geçimsizlik ikisini arasında çok zaman devam eder. Karı kocasının deli olduğunu ispatlamak için bir kurnazlık düşünür. Kocasından gizli, gider çarşıdan dört tane balık alır. Bu balıkları kocasından gizli gider tarlaya gömer. Bir zaman sonra kocası da tarlayı bellemek için hazırlanır gider.

Tarlayı bellemeye başlayan koca gömülmüş balıkları bulur, alıp eve götürür. Karısına da balıkları toprakta bulduğunu söyler. Kadın şaşırır. Hiç tarlada balık olur mu, sen deli misin diye sorar. Adam da tarlada bulduğunu söyleyince kadın kapıya çıkıp bağırmaya başlar. Komşular kocam delirdi, hiç tarlada balık olur mu?

Bunu duyan komşular ikisini de dinler. Sonunda kadına hak verirler. Köy muhtarı adamı mahkemeye haber verir. Karı ile koca hâkimin karşısına çıkarlar. Hâkim önce kadını konuşturur. Kadın hâkim Bey kocam delilendi. Tarlada balık tuttuğunu söyledi. Ben de inanmadım diye beni de her zaman dövdü. der. Kocası da hâkime balıkları toprakta bulduğunu söyler. Hâkim bunun üzerine adamın gerçekten delilendiğini düşünür ve jandarmaya adamı tımarhaneye atmasını söyler. Kurnaz karısı da böylece istediği intikamı alır. (K.K. 24)

Gelin Kaynana

Bahadır adli bi deliganli evlendikten bi kaç ay sora askere gider. Bahadır'un karisi da evde gaynanasına çok hayın davranır. Evun yiyeceklerini dolaba kitler. Kaynanaya horon oynatarak, bi de türkü söyleterek yemek verir.

Aradan bi zaman geçince Bahadır izine gelir. Bahadır'un izine geldiği gün gelin da ormanda bulunur. Gaynana gelinin kendisine yaptıklarını oğluna bir bir anlatır. Bahadır bunlara çok da inanmaz. Gelin tam bu sırada eve döner, kapıda sesi duyulur. Gaynana oğlunu ikna edebilmek için onu yukluğun içına goyar. Bahadır anasının dedüğünü yapar. Yukluğun içinden evde olup biteni dinler. Bu sırada gelin eve girer. Gaynana gelinden yemek ister. Gelin horon yapacaksun, sonra sana yemek vereceğim der.

Gaynana çaresiz kalkıp horon oynamaya başlar. Biraz oynadıktan sonra “Gelin der türki da söyleyeyim mi?” Gelin “Helbet söyleyeceksun.” cevabını verir. Zavallı kadın da türkiye başlar:

Oy Bahadır Bahadır
Dolap içinde yatur
Bir dilim ekmek için
Karun beni oynatur.

Bunları duyan Bahadır da böylece karısının ne olduğunu daha iyi anlamış olur.
(K.K. 73)

Değirmenci

Zamanun birinde bi adamın iki oğlu var idi. Öldiler tabi anneleri kafası bozuldi. Oğulları elduğulan merak etti, şey etti, kafası bozuldi. Günün birinde bencereye çıktı. Bi adam sokaktan gideyi. Bağurdi ona ki: Kardeşim nereye gideyisun? Dedi: Elinin körüne gideyirim. O da anladı, elimin köyüne gideyirim. Dedi ona ki: Kardeşim benim iki dane oğlum eldi. Bak ne yapayiler da bana haber getir. Gitti. Gün geçti aradan, adam gene dendi, o sokaktan gideyi kadun bencereden gördi onu, dedi ona ki: Gittin mi elimin köyüne, uşaklarımı gördün mi? Dedi ki: Gittim. Ne yapayüler? Eyiduler. Biri bi kat elbise isteyi, biri da yirmi lira para isteyi.

Bu sefer, kadun da aldi bobalarinun bi kat elbisesi var idi, yirmi lira da parasi var idi. Adama verdi, yolladi oni. Bi saat geti aradan kocasi geldi. Dedi ona ki: Elimun kyine giden adam dndi geldi. Uaklari sordum eyiduler dedi. Bi kat elbise istediler, 20 lira da para. Senun elbiselerunlan, cebunde olan parayi adama verdum. Kocasi da sormi: Bu adam ne yana gitti?

Tarif etti ona, felan sokaa gitti. Ati var idi. Bindi ati, onun beine gitti. Adam kalmadi yetiecek elbiseleri alan adam atlan bile gideyi tabi. Bi dormene yaklatiler. Elbiseleri alan adam gitti, dormene saplandi. Dedi dormenciye ki: Sen benum elbiselerumi gey, dormencileri asayiler, da senunkileri bana ver. Geydi dormencinun elbiselerini oldi dormenci. Dormenciye geydurdurdu onunkileri ikardi oni aaca. Geldi atci ikerden, ati binen adam geldi ikerden dedi ona ki: Dormenci burdan bi adam geti. Grdn mi oni? Dedi: Ben kimseyi grmedum. Barmaılan iaret etti ki aaca ikti. Baurdurdu ona, aaa en. Enmedi, daha okari gitti. Aaa en baurdurdu, o daha okari gitti. Endi attan altina, o da onun beine aaca ikti. elbiseleri alan dormenci bindi ati, ati da aldi geti gitti. (K.K. 75)

Deli ile Akıllı Karde

Bir yrede iki karde var idi. Bunlarun birisi akilli, birisi biraz saf. Analari, babalari ldi. Bunlar ayrilacaklar. Bir evleri olduuna gre, ikinci evi yaptiler ve ihtiyaer heyetini geturdiler. Dediler: Bizi, arazimuzi ayir, bl. Tabi malum arazinin lmne gre pay ettiler. Meselâ, yirmi metre sana yirmi metre sana. Byle btn arazileri eit taksim ettiler. Evlere sıra geldi. İhtiyar heyeti dedi o akılliya ki: Bu saftur, bu beceremez, bu zavallidur; bu yeni eve bu kalsun. Akilli da peki dedi, kabul etti. O da yle oldi.

Bunlarun var idi birka tane siırlari. E bunlari nasil taksim edelum? Siırlari tabi kilo kiloya uymaz. Dediler ki: Bu siırlari surelum kimun ahırina ne kadar girersa. Tabi hayvanlar aliuk, eski ahıra tabi girer. Eski, akılliya kalan evun ahırina iki  tane girdi. Bi dane da kk bi dana, delinun ahırina girdi, yanliluklan girdi. Dediler senun hakkun budur. Peki, kabul etti.

Tuttu adam, bekâr tabi, yalnız yaşıyor. Çıkardı danayı, yanında bi ağaç vardı, yapraklı bi ağaç. Yaprak yesun diye dananın boğazına ibi bağladı, çekti böyle dala doğru şeyapti. Bir iki ağız dana yedi, oni hemen bağladı ve gitti. Bi yere gitti. Döndi geldiğinde bakti ki, dananın karni şişmiş boğulmuş. Akilli dedi ona: Deli, serseri, sen buni astun bureya oldurdun hayvani. Morali bozuldi. Bi da tağuk düştü ona. Tağuklari da yokti. Birer tane tağuk. Tağugu da dedi ben bununlan uğraşamam. Tağugu da kesti, temizledi, bi tabağa koydu. Pişirdi bi tabağa koydu, akşamdan yiyecek. Yine bi işi çıktı, bi yere gitti. O arada akilli kardaş girdi evine tağugu yedi. İçerisine da pisledi. O, geldi akşamdan bakti tağuk eti yok, içi hep sinek doli. Bağurdi kardeşine bu ne, bilmem ne... Dedi ona kardeşi ki: Serseri, işte sinekler, açık bıraktun yediler da siçtiler içine, tabağuna. Ben gidu şikâyet edeceğum. Nereye gidersen git, dedi.

Gitti hakime şikâyet eder sinekleri. O yöremin hakimine gitti. Ayni mevzuati anlatti. Hâkim bakti, buna ben ne diyeyim? Buna bi madde bi kanuni yok. Dedi ki: Bi tokmak verun bana. Orda bi ağaç tokmak verdiler eline. Dedi: Nerde bi sinek görürsan vur eldur. Buni başından savmak için. O anda tabi yaz, sinekler ete da kondi. Hakimun kafasına bi sinek konar konmaz, hakimun kafasına tokmağı vurdi ve hakimi öldürdi. Bu iş da böyle sonuçlandı. (K.K. 60)

Eden Bulur

Vakti zamanında köyliler fakirdi. Gurbete çıkardiler. Bir köyden iki arkadaş gurbete çıktı. Kimi hamalluk yapardı, kimi seyyar meyva satardı. Para kazanur dönerdiler. Sonbaharda evlerine, köyelerine dönerdiler. Gitti bu adamlar. Bi tanesi Ahmet, ucuz ne bulursa çalışıyor. Ötekinun ismi Mehmet, o çalışmıyor. Ben böyle ucuz çalışmam diyor. Ben böyle ucuz çalışmam deyi devamlı geziyor. O Ahmet, devamlı ne iş ucuz pahali yaptı.

Zaman geldi, köyelerine dönecekler. O ucuz çalışan para yaptı. Pahali çalışanun on parasi yok, gelemiyor. Ben dedi, Ahmet ben köye gidemeyeceğum, benim param yok. Sen gideceksun. Bu kadar gezduk, ben seni bu akşam bi misafir ediyorum, bi davet ediyorum, sana bi ziyafet vereceğum. Aldi arkadaşını kandurdi, gurbetun bi تنها yerine geterdi Elinde bıçak buna vurup parasini alacak. Tabi Ahmet bakti ki beni öldürecek Mehmet. Dedi: Mehmet benim parami da al, beni öldurma, bana kıyma. Hiç dinlemedi. Buna

biçaklan vuracak. O arada bi tiken uçti, böyle bir ot, yanından. Dedi: Beni öldüreceksun ama habu diken şahit olsun, yanuna kalmaz, eden bulur. Eden bulur yani maksat ne yaparsan oni bulursun. Dinlemedi yine adami öldurdi, parasini aidi ve kendisi geldi aynı köye. Gurbetten döndi. Tabi o Ahmet'un çocuklari dedi: Mehmet bizum bey ne oldi? Karisi, çocuklari... Dedi: O tifo oldi. Sizlere ömür o öldi. Ahmet öldi. Ağladiler, sızladı çocukları.

Zamanla o karisini da aldı. Kandurdi oni da aldı, aile yaptı. Bir gün tabi bunlar kari koca... Adam tarlaya gitti. Karisi buna yemek yaptı, götürdi. O anda da bi diken aynen uçti. Rüzgâr böyle uçurdi. Bu Mehmet gülümseledi. Karisi dedi: Niye güldün? E güldüm, dedi. Yahu niçin güldün? Güldüm, işte oyle geldi. Yok bana diyecesun, niye güldün? İsrar edince, dedi ki: Olan oldi, geçen geçti. Zamanında senun Ahmet kocani ben öldurdum. Ye bana oldururken böyle dedi. Böyle aynı bi diken uçti. Bu diken şahit olsun. Senun yanuna kalmaz, eden bulur. Ya belâsini buldi. Kari da hemen gitti şikâyet etti ve oni içeri atturdi. (K.K. 70)

Fakir ve Zengin Adam

Çok zengin büyük bir hazine sahibi var imiş. Bu hazinesini kollamak için çok emin gördüğü bir adamini bureye geturu yerleştiriyor. Diyor ki: Sen, diyor bu hazineyi gündüzden bekleyecesun, diyor. Senun görevun budur. Sana istediğün kadar para vereceğim. Adam da buni kabul ediyor, mali memnuniyetlan beraber.

Adam hazineyi beklerken o zengin adam uçaklan beraber bi yere ziyarete gidecek. Soraki günü adam, bu hazineyi bekleyen bekçi gideyi o zengin adama diyor: Beyefendi, diyor, ne olur, diyor sen, gel bureye gitma diyor. Niye diyor. Efendim, uçak giderken düşecek diyor. E ne biliyosun? Efendim diyor, ben bunun rüyasini gördüm Şimdi adam gideyim mi, gitmeyeyim mi? Fakat bi yandan da içine telâş düşüyor. Hele dedi, Bu adamun dedüğuni bi yapayim dedi. Hakkatten o gün kalkacak olan, o saatteki uçak giderken yolda düşüyor. Bu zengin adam, hazine bekçisini çağırıyor. Bak diyor, sen diyor, bana canumi bağışladun, sen olmasan uçakta ben da düşüp ölecektum. Buna çok külliyetli bi para veriyor. Fakat sen diyor. Benum işume gelmezsun diyor. Buni görevinden uzaklaştırıyor. Uzaklaştırmasinun da sebebi: Yani adama söyledi, sen uyuma. Uyuduğu

içun görevinden buni uzaklaştırıyor. Çünkü sen uyursan yarın benim hazinemi de gelur başkasi alur yağma eder anlamıyla adami görevinden uzaklaştırıyor. (K.K. 71)

Azrail ve Arkadaşı

Çok eski zamanlarda dağın birinde bir adam hanumiyle beraber bir mezere yaptılar, orada vakitlerini geçiriyorlar. Ezrail da görevli bi yere gitti. Gittiği yerden dönerken gece çok şiddetli bir fırtınaya yakalanıydu. Yağmur, kıyamet. Karşıda gece görmüş olduğu bu ışığın üzerine gitti, kabiyi çaldı. Adam kabiyi açtı. Bakti ki bi adam hoşbeş, buyurun dedi. Musafir etti oni. Oturdiler, sohbet ediyolar. Bu sohbette yarenluk başladı. E arkadaş sormak ayıp olmasun ama nerden gelup, nereye gidiyosun? Dedi: Ben Ezrailim, felân yerde görevimi yaptım gelurken işte bu fırtınaya yakalandım. Barınmak için sana oğradım.

Bunlar oturdiler, orda kahve içtiler, yemek yediler, kardaşluk yaptılar Ne olur kardaş, dedi, benim canımı alacak olduğun zaman bana haber edecesun. Fakat adam buni derken Ezrail kelimesini işitti da adam çok korktu. Ezrail dedi: Korkmaya gerek yok, çünkü senun vadene daha çok var demiş. Ve ezraili ordan yolcu yaptı.

Yolcu yaptıktan sonra adam git gide tabi ihtiyarladi, kuvveti kesildi. Yolda giderken düştü ayağını kirdi. Ayağını tedavi etturdi, bir müddet sonra yine bir paygınlık geldi ona. O paygınlığı da atlattıktan sonra ezrail bir gün buna geliyor, canını almaya. Kapiyi çalıyor. Hanımına diyor ki kapıyı aç, bakalım kimdir? Açtı: Bir arkadaş, senun kardaşluk yaptığın adam, dedi. Seni arıyor. Aç kapıyı gelsun. Ezrail geldi. Selâmaleyküm aleyküm selâm... E hayrola nasi geldun? Dedi ki: Ben geldum senun canını gabz etmeye, canını almaya geldum. Ama bizum senunlan bi pazarluğumuz var. Sen canını almadan bana daha önceleri haber verecektun. E ben sana haber, iki defa haber ettum. Bir ayağünü düştün kırdın. Bu bir haber. İki, fenaluk geçurdun, bayıldın. Bu ikinci bi haber. Bundan başka haber olmaz. Şimdi canını alacağum. (K.K. 71)

Dede ile Fadime

Köyde bir ehtiyar var imiş. Bu yaşlandı yaşlandı buni hiç kimse almadi bu eyice ehtiyarladı yerinde kaldı. E köyliler da bundan bıktılar bu pis bi adam bundan usandile, yahu biz buna gene verelum birini da ne oluşa olsun biz bundan kurtaralum. Gittiler yedi kıran arkaya kimse tanimasun diye gittiler, oreye buna bi kız istediler geldiler. Zaman geldi kızı gitti aldiler geldiler eve işte kızı odasına koydiler millet dağıldı e kız şimdi bekleyi ki güveği gelecek bekledi bekledi güveği gelmeyi, o dede da ordan kaku gitmeyi. Dede oturuvi orda ocağın yanında. E şimdi bu kız buna bişe diyemeyi dedi ki:

Yandı kütüğün kurusi
Gitti gecenin yarisi
Dede nasi dedesun
Yok mi evun gitmeyesun

Dede dede dertlice
Dede burda yerlice
Aç o kınalı kollari
Sar dedenun boynina
Yedi dağdan geldum
Yedi kardaştan oldum
Güveği sen misun
Köpek siçsun burnuna

Bu sefer bundan nasi kurtaracak, dedi ki yahu ben dışarı çıkacağum dedi su tekeceğum. Bu sefer o da dedi ona ki yok kaçarsun dedi ona, dedi ki yok kaçmam, çözdü belinden kaydanini verdi dedenun eline ebi ucini kendi beline bağladı ki kaçmayacağum sen tut kaydani. Kendi çıktı dışarı. Dışarda musluk var idi kaydani bağladı oreye. Şimdi dede çekeyi Fadime gel Fadime gel Fadime gelmeyi. O arada musluk da açıldı, dede da zanedeyi ki su tekeyi, deyi ona ki Fadimem deyi gel deyi sil siluna kurban olayim. (K.K. 67)

Nikola İle Sofya

Şimdi bi adam var idi, kari koca ama karının var idi hovardası, var idi hovardası köyde da bi cazı kari vardu, dedi ona ki: Ben, dedi ne yapayım kocama da kör olsun da dedi ben bu herifi alayım? Dedi ona ki: Sen külseye gidecesun, sen külseye gidecesun külsede bağuracasun ki ne yapayım ona da kör olsun. O cazı kari gitti girdi külseye kari da gitti oreye bağurdi. Eee ne yapayım da bu herif kor olsun? O da aldından dedi ona: Yağ yedur ona yağ da kör olsun. Bu da geldi bastı ona yağı yedurdi yedurdi bi kilek yağı yedi bu kör olmadı. Bu sefer sordı o cazı kariya ki: Ben yağı biturdum kör olmadı. Dedi: Ahırda iki tane siğırın var o danayı kes kavur yedur ona oni yedi mi kör olacak. Bu sefer kari kesti kavurdi yedurdi oni, ama herife dedi ki böyle böyle bunun sevdası vardu bu seni baksun sen artuk sonda başla eee körmeyirum, bana bişe oldı körmeyirum yalandan. Bu sefer adam bağuruyı. Sofiya, Sofiya görmeyirum seni ne yandasun Sofiya. Yahu Nikola burdayım. Sofiya, Sofiya...

Artuk son olarak artuk herif daha kalkamadı yerinden, görmeyir. Hâlbuki yalan... Yalan bu sefer eskiden tahsildar var idi ya, sevdası tahsildar geldi tahsildar o akşami kalacak orda, Nikola kör oldı. Baktı herif geldi, oturdi olar muhabet, yattılar bu sefer Sofiya'lan, Nikola da burda yatuyı bakayı olara sabah oldı kaktı tahsildar gidecek kıracak yomurta da yedurecek ona. Gitti aldı yağ kodi, yağ az geldi ona eridi az geldi ona oni pıraktı orada gitti ambara gene yağ almaya. Haman o kör olan, herif da arka isti yatuyı haa yapayı orda horlayı, kaktı vurdi aldı tavayı o haşlı yağı devirdi boğazına, tavayı vurdi tevirdi oçağa kendi oturdi, herif da orda biturdi. O yattı. O geldi baktı ki tava tevrilmiş habuni doğru komadum da devrildi. Bu sefer koydı yağı, kirdi yomurtaları gitti, bağurma bağuramayı ki herif duyma duyar, salladı salladı salladı salladı herif yok, odun gibi baktı bu eldi, bağurdi: Nikola. Dedi ha. Dedi: Nikola, dedi, o Saliyana geldi bureye da eldi kaldı burda. Dedi ki: Çok uzun midu? Dedi: E ebeyidu. Dedi: Sürükle da ko oni lâkoza, karanluk oldı mi dersun bana oni. Dedi: Ne yapacağuk oni karanluk oldı mi? Varu ataruk oni dedi, hağı taştan altına dedi.

Buni kari sürükledi sürükledi kodi oni lâkoza. Eskiden oda yok idi, lâkoza kodi oni. İçerde yattı, akşama kada yattı, akşam oldı karanluk oldı, yükledi oni. Tutti ayaklarını gittiler, gittiler bi kalenin istine oreye bağurdi ona: Sofiya gittuk mi? Dedi Gittuk. İgerden vurdi ona bi tekme ikisini da attı dereden aldına, ola ikisi da eldi. Dendi kendi bağura bağura geldi evde kabandı, bağuruyiler ona: Nikola ne oldı? Sofiya kayib oldı. (K.K. 59)

Meraklı Adam

Çok eskiden köyümüzde bi adam çok meraklıymış, altun aramaya dolaşurmuş. Günün birinde giderkân dağdan ukari bi mezar görmüş demiş ki: Bakayım, burda beki altun bulurum. Başlamış mezari kazmaya. Kazmış, kazmış, bakmış ki mezarun içinde ölü, ama hiç çürümemiş, şehit ya şehitler çurumez. Oyle yatuyu, elinde da güzel bi tüfeği var. Adam bakmış ki altun bulamadum bu tüfeği kaçurmayayım. Uğramış, uğraşmış tüfeği bi mümkün herifun elinden alamamış. Düşünmüş, taşınmış ne yapayım da bu tüfeği bu herifin elinden alayım. Kazmasilan beraber, vurmuş kesmiş şehidun parmaklarını tüfeği almış. Kapatmış da mezari dönmüş gelmiş. Adam biraz korkmuş ya, gitmiş camenun hocasına yaşlı bi hoca. Demiş ki ona ki: Ben bugün böyle böyle bi olay yaptım. Hoca da demiş ona ki: Sen ne yaptun, sen bi hafta sonra ölecesun. Adam başlamış korkmaya, ama iş elden gitmiş. Biraz inanmamış ama korku da içinde gerçekten yedi gün sora bu adam ölmüş. (K.K. 59)

Hoca ile Oğlu

Gene koyumuzda eskiden bi hoca varmış. Hoca biraz da üç kağatçı imiş. Adi da Osman Aka idi. Bu sefer Osman Aka bakmış ki bu hocaluklan iş yürümeyi ula ben ne yapayım. Düşünmüş taşınmış bi çıkar yol bulmuş. Hocanın evi da böyle yol üstünde imiş. Demiş ki: Ben akşam oldi mi, ya bi ecinni olayım da milleti korkutayım. Gelsunler bağa okunmaya. Artuk nuska yaparum da para kazanurum. Akşam oldi mi bi beyaz çarşaf alurmuş, bürunurmuş ona otururmuş mezarluğun içinde Tam da kahveden gelen yol onun evinun ordan geçeyi. Gören bağuru, çağuru, kaçarmış. Sabahasi günü hocanın evi adam dolu taşarmış. Kimi nuska yapturuyi, kimi okunuyi. Aslında hocanın da bişe anladuğu yok ya.

Bu hocanın da bi oğlu var imiş. Beş alti yaşlarında. Hoca üç kağatçı ya, bi plan uygulamış. Artuk ben çok bilgili bi hocayım. Bizum evlerde da döşemeler var seyrek seyrek, badama derler onlara. Hoca badamalara bi post atmış. Tahtalar seyrek ya, altta da siğların ahiri. Posta da bi ip bağlamış altından, tahtaların arasından ipi geçürmüş. Oğlını da indürmüş ahıra. Demiş ona ki: Oğlum bak. Ben şinde gelenlere dua okuyacağum,

diyeceğum ki bakun post yuruyi. Sen da ipi aşığa ukari yürüyecesun, ipi dolanduracasun. Oğli da tamam demiş.

Hoca bakmış ki gene geldiler. Atmış posti oreye oturmuş aşığa. Demiş ki: Bakun, ben çok kuvetli bi hocayim, ermişim. Ben posti bile yürütürüm. Adamlar inanmamışler ona yağı hoca olur mi oyle şey Sen o posti yurutursan biz sana felan kada altun veruruk demişler. Hoca dedi yürüteyim da bakun. Hoca başlamış dua okumaya, tabi uşak da altından yuruyi. Post yuruyi badamalarun üstinde o yana, bu yana. Demiş hoca ki: Bak bi dua daha okuyayim post duracak. Okumuş. Uşak duyayi ya alttan babasinun deduğuni, uşak da durmuş. Bir iki derken millet geçe korkuduyi ya onlari başladi hocaya gidu gitmeye.

Uşak da bunalmış bu işten. Duşunmuş ben nasıl etsem, da babamun bu şeyinden kurtulsam. Gene gunun birinde uşığı atmış ahıra. Ama daha önce da uşak, bi düğün var imiş, oreye gitmek istemiş. Yalvarmış babasına, Babacağum yolla beni oraya, gideyim. Demiş: Yok oldururum seni, nereye gidecesun? Sen posti yurutecesun, giden gelen olur. Bu uşak inmiş ahıra. Hoca gene başlamış okumaya, uşak yürütecek posti ya. Hoca okumuş, okumuş post yürümeyi. Hoca kızmış bağurmuş: Ula Tahsin ne yapayisun yurutsana posti. Tabi ordaki adamlar bakmış ki bu sahtekâr uşığına yurutturuyi posti. Açmış ahırını bakmış ki, Tahsin duruyi ahırda yürütmeyi posti. Ondan sonra o adamun adi sahtekâr Osmana çıkmış. (K.K. 79)

Arabın Taşı

Bizum köyde büyük bi taş var. İçi birde oyuk oyuk... Eski rivayetlere göre, güya burda bi Arap var imiş. Arabun taşı deyiler ona. Buna çoğu kişi inanuyi. Çoğu da inanmayi. Bizum köyin kahvesine da o taştan geçup da gideyisun, ordan geluyisun. Yol ordan. Adamun biri da inanmış, herkes inanuyi. Her geçen da ordan geçerkân dua okurmuş.

Adamun biri da buna inanmamış. Ne duası, ne Arabun taşı demiş. O adam gelurken bahçeden ordan geçerken, adam da hoca imiş. Hoca gelurken ordan hiç dua okumamış. Gelmiş evine, güya inanç geturmedi ona ya. Ama adam evine gelmiş, ama adama bişe olmiş. Açmış kapiyi girmiş içeri. Adam bakmış karisi uyuyi. Kendisi oyle dururken, adamı

o Arap perilerinlan sahiplanmış işte. Adam başlamış horon aynamaya. Adam o kadar horon oynaymış ki, karisi da yatuyu. Çağırmiş oni. Kari kari kalk demiş ona, horon oynayalum. Karisi da demiş ona: Geç işune gezdun, gezdun geldun bi da horon oynayacasun. Kızmiş ona. Adam hayli bi zaman oyle horon oynamış, oynamış. Ondan sonra çıkmiş dışari almış bi avuç toprak. Gelmiş başlamış yemeye. Demiş karisina ki: Kari kalk ye habu topraktan sen de. Kari demiş ona ki: Toprak yenu mi? Demiş ki: Ooo toprak çok tatlidir. Nasi yenmez ye da bak. Kari gene inanmamış ona yatmış aşağı uyumış. Tabi bu periler adami almış gitmiş. Sabaha yakın adam gelmiş. Gelmiş ama demiş kariya ki: Ben göğün yedi katina, çıktum endum, ben ermiş oldum demiş. Periler alu gidu alu geluyi oni ya. Karisi buna inanmamış. İnanmamış ama adam düşmüş yataklara hasta olmuş. Adam daha ne yeyi, ne içeyi. Adam yirmi gün ne yemiş ne içmiş. Yedurmeye çalışmışler oni, yememiş. Demiş; Beni yeduru doyiruyuler.

Akşamları alu gideyiler adami sabaha yakın getiruyiler. Hayli bi zaman bu böyle devam etmiş. Bi akşam gene adami almış gitmişler. Tabi horon edeyiler güzel peri kızları orda. Bakmış ki peri kızınun biri onun karisininun ona gelinlukte yaptığı elbiseyi giyeyi. Bakmış aynı elbise. Adam gözlerine inanmamış. Allah Allah demiş. Elbisemin bi düğmesini koparmış almış. Gelmiş eve, sabah olmuş. Bakmış karisi demiş ona Ben sana gelinlukte yaptığım elbiseyi ya getir." Kari da geturmuş. Adam bakmış hakiki kopardığı düğme. Derler ya eskiler, elbiseni çıkardun mi ters çeviru, koyacasun oni dolabuna. Periler alu giyer. Buna inanmazmış o adam ondan sora bu adamlan çok uğraştiler. Geturtiler hocalara. Bu adami iyileştudiler. İyileştürmüşler, ama bu adam çok şey etmiş. Buni perilerinun geturmedukleri yer kalmamış. En son bi hoca bulmuşler, bu hoca bunun nuskalarını yazmış. Geturmuşler buni periler büyük bi dağdan aşağı atmışler. Atmışler ama adama hiç bişe olmamış, adam kurtarmış. (K.K. 79)

Hoca Mezarı

Eskiden bizum köyliler Maçka'nun bi Karakaban denilen bi yaylasi var. Oraya yaylaya gidermiş. Çok eskiler da anlatudiler, dağların anasi diye bir olay. Bu yaylaya da gene buralardan bi hoca gidermiş yaylacıların. Anlaturmuşler, yaz geldi mi millet yaylaya çıktı mi, dağların anasi güya çok sevinurmiş. Güzin inerken da üzilürmüş, ağlarmış. Buni hoca duydi ya pek inanmamış bu olaya. Yayladan eskiler da yazın çilcardiler ya güzin

inerken herkes evinde yağlan ekmek birakardi ki, dağlar anasi gelu alu da yiyecek. Böyle bi inanç var idi.

Bu hoca demiş ki: Ben bu kış kalacağum yaylada bakacağum bu nasi bişedur? İnanmamış ya. Yiyeceğini her şeyi toplamış yanına, evinde kalmış, Gçler hep enmiş. Hoca orda kalmış. Hayli zaman yaşamış. Tabi kış iyice basturmadan, o furtunalar ikmadan yaşamış. Bi da o dağlar başlamış, grltiler, uğultular, sesler ikarmaya ya. Hoca hergün orda ne yaşaduğuni da bi kağada yazarmış, defterde. O kadar büyük ses ikarurmuş ki dağlar, hoca bu sese dayanamamış ölmüş.

Ölmeden önce da yazmış ki ben ne aluktan, ne soğuktan, dağların sesinden ldm. Dayanamadum dağların anasinun sesine ondan öldüm, diye yazmış. Tabi köyliler karlar biraz eriyince merak etmişler. Demişler ki: ikalum bakalum artuk, hoca yaşayi mi ne oldi? ikmiş bakmışler ki, hoca öldi. Kağat da orda, almışler kağadı, bakmışler hoca yazmış ki oraye: Ben ne aluktan, ne soğuktan, dağların uğultisinden, sesinden, dayanamadım. Onun sesine, dağlar anasi deyiler ya eskiden işte onun sesindan ldm. Hoca yazmış ki oreye: Ben olursam beni buraya gmn. şindi hoca mezari Karakaban yaylasi... (K.K. 30)

Yalancı Tanık

Eskiden bizum köyde bi davalı yer var idi. Bu yeri muhtar ne kadar ihtiyaç heyetini toplayısa, şahitler bi trli bu yeri ayıru da veremeyiler adamlara. En son dediler ki köyde bi adam var. Bu hiç yalan konuşmazmış, adı da Ali. Dediler ki biz en eyisi mi gidelum Ali Aka'ya bu işi anca Ali Aka halleder. Ali Aka da çok dürüst, Müslüman bi adam, hiç yalan konuşmaz.

Bu yer sahiplerinden biri gitmiş yalvarmış ona Demiş ona ki; "Ali Aka böyle böyle sen bana şahitluk yapacasun. Ben bu yeri o öteki adamun elinden alamayırum. Benum yerume el koyi. O biraz istememiş, tabi zar zor ikna etmiş oni. Aslında Ali Aka da yerun çok eskisini bilmeyi. Ama gene da buyanki adamun biliyi oni. Ama tereddütte... Bu sefer gelmiş o gün, eskiden cuma günleri ihtiyaç heyeti toplani giderdi, yer ayrimina. Gitmişler cameye kılmışler ikmişler. Ali Aka demiş ki: Ben eve kadar gideyim, gelurum, demiş

adamlara. Ama Ali Aka sabahtan da kalkmış gitmiş o şahitluk edecek olduğu adamun tarlasından biraz toprak almış, evine getirmiş. Tabi camiden çıktı ya Ali Aka gitti eve koydi lastiklarinun içine toprak. İkinun da serpti. Lastiklarinun içine toprak. Yalinayak, çorap morap da giymedi. Oyle geydi lastikleri, gitmişler tabi oyanki tarafa sormişler ki bu yer kimundu felancinun, bu yankine sormişler. Bakmışler Ali Aka şahit ya artuk herkes ona inaniyi. Bu sefer demişler Ali Aka bu yer kimundur? O da demiş: Bu yer felancinundur. Demişler: Yağu yemin eder misun? Biz oldi yıllardur burayı ayiramayiruk, buranın kimun olduğuni. Demiş Ali Aka: Vallâha da billâha habu bastuğum topraklar Osman Aka'nundur.

İhtiyar heyeti dağılmış yeri vermişler Osman Aka'ya. Ali Aka da çıkmış ukarki tarafa oturmuş çumene... Kollayiler Ali Aka'yi dabi... Çumende boşaduyi lastiklarinun içinden topraklari. Tabi dikkatini çekmiş milletun bu ne yapayi burda? Tabi Ali Aka'nun ayaldari terledi. Hep çamur oldi ayaldari. Bakmışler demişler: Yağu Ali Aka ne yapayisun burda? Demiş: Ne yapayim, yemin ettum, o adamun bastum toprak onundur. Onun için koydum lastiklarumun içine topraklari, bilmeduğum yere nasi yemin edeyim. Yeminum kabul olsun diye kodum topraklari ayağumun altina, dedum ki: Bastuğum topraklar Osman Aka'nundur. Halbukisa orasi çok eskidan Hasan Aka'nun imiş. Ondan sonra Ali Aka'nun ayaklari çamurlandi ya, taktiler ona Çamur Ali. Adamun adi kaldi böyleluklen Çamur Ali. (K.K. 30)

Sahtekârın Dolandırılması

Eskiden bizum köyde bi adam yaşardi. Recep Aka. Sahtekâr Recep derdiler ona. Bu Recep Aka bir gün demiş ki: Ben çikayim gurbete, bakayim, çalışayim biraz para kazanayim. Ama İstanbul'a gidecek. İstanbul'a gidecek da parasi yok. Eskiden vapurlan giderdiler İstanbul'a. Gelmiş vapura, bakmış o yana bu yana bilet alacak parasi yok, ben ne yapsam? Enmiş aşağı, vapur da eskide kömurlan çalışudi ya, komur atardiler oreye ya. Gitmiş o kazanlara kömür atan adamun yanina. Demiş ona ki: Benum param yok. Ben sana yardım edeyim da beni İstanbul'a kadar getir. Ben çalışı senun parani öderum. O da kabul etmiş oni.

Recep Aka İstanbul'a kadar gitmiş. Çıkış vapurdan bi zaman o yanda bu yanda hamalluk yapmış. Böyle böyle, bakmış ki bişe kazanamayı, kazandığı da bişey olmaz. Düşünmüş, taşınmış demiş ki, ula ben ne yapсам? Biraz da tembel ya, demiş ki: En eyisi mi ben habu hırsızluğu bi öğreneyim. Gitmiş oturmuş bi parkta, çıkarmış başından şapkasını, komiş masanun üstine. Gizlene, gizlene koşa koşa, gideyi çalayı ordan şapkayı koyı kafasına. Ondan sonra devamlı böyle yapayı. Bu gelen geçenun dikkatini çekmiş, bu sefer bakmışler ki bi adam burda her gün geliyi, gözlemişler buni. Bir hafta gitmiş, gelmiş aynı yerde, şapkasını koyı çalayı. Haber vermiş ki: Böyle böyle bi adam var. Deli mi nedur? Gelun ahan ne yaparsanız yapun oni. Gelmiş o zaman polisler almışler Recep Akayı geturmuşler karakola. Demiş ona polisler ki: Yağı dayı ne yapayısun sen böyle, ne yapmak isteyısun, bu şapkayı oreye koyısun koşu aluyısun, tekrar geturi koyısun neye? Demiş ki: Hırsızluğu öğreniyirim demiş. Hırsızluk yapacağum da yavaş yavaş alışturuyırım kendimi. Demiş ki polis: Sen bi daha böyle yapma. Millet rahatsız oluyı, senun bu şeyinden. Serbest bıraktılar oni. Polis bi daha görmeyeyim. Gorursam seni artık alıp, getururum seni akıl hastahanesine atarum. Recep Aka da hiç dinlememiş oni. Serbest bıraktı oni ya, gene gitmiş aynı işi yapayı. Gene millet şikâyetçi oldi ondan.

Almışler Recep Aka'yi atmışler akıl hastanesine. Hastanenin önünde da var imiş büyük elma ağaçları. Tam da elma zamanıymış. Durmuş Recep Aka düşünmüş. Ben ne yapсам, ne etsem? Neysa çıkmış elmaya silkelemiş elmayı vurmış altına. Gelmiş o arada doktor, demiş: Ne yapayısun, ne işun var orda Recep Aka? Demiş: Bana vurdi hastalığım, çıktum habu ağaca. Biraz dinlenuyırım. Demiş: Nasi dinlenuyısun hep silkeledun elmayı altına. Demiş: Yağı ben silkelemeyırım. Oyle titreme vuriyi bana, tutamayırım dallar ola da silkenuyiler. Ordan Recep Aka ineyi aşığa, toplayı elmaları dolduruyı çuvala gidu satayı. Biraz para kazanuyı ordan. Deyi, en eyisi mi ben gene memleketume döneyim.

Ordan geluyı gene vapura binecek. Gelukan yolda rasladı, oranun üçkağatçılarına. Onlar da güya orda altun satayiler. Recep Aka da kendine bi vapur bileti alacak kada para bırakayı ebi parasını deyi, ben en eyisi mi altun alayım da değerlendureyim. Baktı ki adamlar çok ucuza altun satayiler. Recep Aka da ne bilsun. Geluyı güya ordan aluyı bikaç tane altun koyı cebine. Bineyi vapura geluyı memlekete geluyı tabı, çıkayı. Trabzon'a. Deyi ki: Bu altunlarımı burda bozayım. Maçka'da nerde bozacağum. Burda bozayım da para yapayım onları çıkarum memlekete gideyi, kuyumciya gösteruyı onları. Bakayı adam

deyi ki: Yağıu dayi bular sahte. O da deyi ki: Helâl olsun üçkağaçılara ben ki sahtekâr Receb'i kandurdiler. (K.K. 19)

Ayı ile Adam

Eskiden adamun biri gitmiş ormana kışluk odunini edecek, etmiş biraz odun oturu dinlenürmüş. Bi da bakmış oyandan beri bi aslan çıktı geluyi. Adam şaşürmüş aklini. Ben şimdi ne yapacağum? Akşam da oliyi. Adam başlamış kaçmaya, bağırmiş, çağırmiş kaçayi. Kaçmış, kaçmış gelmiş aşadaki mezereye kadar gelmiş. Bakmış kimse bi yerde yok. Bakmış orda büyük bir armut. Demiş ben habu armuda çıkayim. Aslan beni burda görmez. Çıkmiş armuda, armudun yarisina kadar çıkmiş bakmış aslan nerde isa ağacun altina yanaştı. Bu da ukari doğru bakar ki ne görsün ayu armudun tepesinde armut toplayi. Adam oyle bi korkmuş ki, şimdi ukari çıksa ayu, aşığa insa aslan ne yapacak?

Ayu bi bakmış ona işaret etmiş dur diye. O da oyle durmuş bekleyi, armudun yarisinda. Aslan da armudun altinda bekleyi. Adam inecek aşığa yiyecek oni. Neysa ayu ordan işaret etmiş ona ki sakın seslema aslan beni burda duymasun. Adam da biraz kurnaz ya... Oyle mi demiş ona sen topla armudi. Ayu gene armutta toplayi yeyi. O çıkardi cebinde bıçağını armut peşinde. O da yavaş yavaş keseyi ayunun bastuğu dali, kesti tabi ayu düştü altina, arslan aldı ayuyi parçaladı, yedi. Adam ağacun üstinde tabi aslan gidince o da indi kaçtı, kurtuldi. (K.K. 19)

Üzümcü

Yoksul bir aile var idi. Bu aile geçinme durumini düzeltmek için iş ariyordu. O ailenun kadun tarafınun dosti var imiş. Bu kendi beyini kendinden uzaklaşturmak için beyine iş aradi ve buldi. Beyine söyledi ki ben sana eyi bir iş buldum. Şimdi ben sana bi kilo peynir vereceğum. E ne olacak. Gidecesun çarşı köpeklerini toplayacasun. Falan pazarda satış yapacasun. Beyi da dedi: Bu eyi bir iş. Buni yaparum. Almış peyniri gitmiş pazara, kasabaya bağırıyor. Köpek aluyirum. Karalari elli kayme, beyazlari yirmi beş kaymeye. Başladı köpekleri toplamaya. Adamun birisi da izimci imiş, köylere izim taşıyordu, satmak için... Demiş ona ki: Sana kim söyledi da bu işi yapıyorsun? Demiş ki: Bana kendi ailem söyledi. Demiş ki: Anda başka hallar var. Sen şimdi madem oyledur ben

hayvanumlan köye her akşam iki küfe izim geturiyirum. Hayvanun bi küfe parasini sen vercesun, seni küfeye koyacağum. İki küfeyi da izim dolduracağum olur mi? Olur demiş, ona. Oyleysa sen ayarla işuni, köpek satışini birak eve gidelum. Bak senun geçinme hallaruna. Bu işi böyle bitiruyiler.

Kendisi izimcinin bi küfesine konuluyi. Otelci küfesinde da izim doli. Adamun evine geluyiler. Bakıyorlar ki adamun hanumi orada dostinla dalga geçeyi. Demiş tamam sen bana dışarda ardiyede bir yer yap. Hayvanuma da bi yer oni koymak için. Bu arada adam kendini da rahat ediyor. Dışarki ardiyede hayvanini da yerleştiriyor. Adamun hanumi da diyor ki izimciye: İlk önce orada fazla dırlanma bize izim getir. Geturiyi ona koruk izimlerden. Yağü doğri izim getir. Geturiyi ona daha adi izimlerden. Yağü doğri izim getir. O zaman izimci diyor ki: İzimler zade kıt, aha küfeyi deviruyirum demiş. Geturdi adami devirdi enlerine. Adam kalkti gitti, silahini aldi kadunun dostini vurdi. (K.K. 4)

Kedi ile Adam

Bi zamanlar bi adam köyinden kalkmış başka bir yöreye gideyi, başka bi köydeki arkadaşına uzak bi yere. Epeyi gitmiş daha arkadaşımın köyine gitmeden orda bi yerde buşburanlari görmüş hane bizum şu siçan dedüğumuz mahluklarun büyüğü... Onlari görmüş bakmış çok kalabaluk. Orda fazla miktarda siçan var. Bu siçanlar adami gorince adama hücum etmek istediler. Adam korkti geriye kaçti. Kaçti gitti köyindeki bir arkadaşına dedi ki: Buğün felan yere giderkan orda kalabaluk bi siçan gurubina rasladım. Bana saldurmak için hazirluğa geçti. Korktum kaçtum geriye döndüm. Arkadaşı dedi ona ki: Yağü ondan basit ne var. Ben onlari vurmak için çare bulurum. Nedur çaresi? Dedi; Sen karişma. Gitmişler bi kede yakalamışler geturmişler o siçanlarun olduğı yere kedeyi birakmışler. Kede siçanlari görünce, kede siçanlara tabi hücum etti. Tuttuğuni yere vurdi, tuttuğuni yere eldurdi. Bu sefer tabi daha siçan miçan kalmamış.

Kedeyi tuttuler, geriye kendi köylerine geturdiler dediler ki: Ulan bu yarayışli bişe... Köye geldiler. Bu ilk siçanlari goren adam zamanle bi korku geldi ona. Bu kede gunun birinde bize da bi hakaret yapar. Bu kede korkunç siçanlari ki eldurdi, bizi da bakarsun gunun birinde yaralar, eldurur. Kedeyi eldurmek için adam çare arayı şimdi. Aradan bikaç gün geçmiş. Bakmış ki kede bi sabah bi evun daminun istinde güneşlenuyi.

Adam demiş ki tama bunun fırsatını buldum. Bu kedeyi burda eldureyim. Ne yapayım? Silahı da yok ki atsun vursun oni. Ben evi yakayım. Bu kede burda yansun. Evi verdi ateşe, ev yanmaya başlayınca tabi kede ateşi gördi kede kaçtı. Ev yandı bitti kede meydanda yok. Adam gitti bakti, tamam kede gitti. Kede bi yerde yok yandı bitti.

Meğer kede ateşi görünce kaçtı. Bi kaç gün aradan geçti. Adam kalktı bi sabah bakti ki güneş o yanan evun duvarlarına çarpmış. Aynı kede yanmış duvarların üzerinde güneşleniyi. Ula bu kedeyi ben yaktum. Burdan nasi olur, aynı kede gene geldi bureye. Ne olacak şimdi. Oyle seyir ederkan kedeye bi da bakti ki kede bacağını yalayı, kafasına sureyi. Bacağını yalayı kafasına sureyi. Sen bu kafanın başına çok işler geturdun. Benim bu siperlendiğim evi da yaktun. Fakat seni eve koyarsam sana beyule hakaret yapacağım. Bacağını sallamasından adam içorlemiş bu kede bana beyule hakaret yapacak. Sen bu kedeyi yakmak istedin. Ama ben yanmadım. Şimdi sana bu kafanın yanmasını göstereceğim dedi. Adam korktı. Efendim bakti ki kede gene aynı yana evun istinde, korktı adam. Korkusundan o köyi terk etti, geçti gitti. (K.K. 13)

Çelik Ali İle Kocakarı

Komşı köyde bi adam var idi. Çelik Ali derdiler. Esas ismi Ali idi. Fakat Çelik Ali da bi lağab taktiler ona. Çelik Ali demelerinin nedeni da çok güvenilir, sağlam bi adam olduğu için, Çelik sağlamdır ya buni da çeliğe benzederek Çelik Ali dediler ona.

Radyonun ilk çıktığı zaman bu aldı bi radyo, kahve çalıştırıy. Getirdi kahveye koydu. Kahvede radyoyu bi sabah açtı. Yaşlı bi kocakarı da geldi, ormana gideyi. Kahve yolunun üzerinde... Ordan geçerken bakti ki kahvede bi kalabalık konuşuk var. Bağurdi kahveciye ula Çelik Ali nedir bu ses? Çelik Ali da dedi ki: Yağur Ristemina dedi. Bu gece geldi birisi girdi dedi bureye, kahveye çıkmayı burdan. Burda bağuri duruyı, konuşu duruyı, kendini göremeyirim. Ulan olur mi oyle şey? Yağur olur mu? İşte gel sen de bak.

Kadun inmiş oreye, bakti ki efendim kimse bi yerde yok. Daraba konuşıy. Daraba, şu bölmeler var ya tahtadan yapılmış ona daraba deruk. O darabada bi konuşuk var kadun, iki oda var idi. İkisine da girdi bakti adam yok. Bişe yok. Bakti, bakti darabada konuşuk devam edeyi, kadun şaşurdi, baleayı darabaya.

Aha sen da goruyisun. Burda adam olsa ben da gorudum oni. Göremeyirule oni. Kadun bi türli bu radyo işine akli ermedi. Zaman zamandan sonra tabi, adam da gülünç bi vaziyete düştü. Zaman zamandan sonra döndü kaduni ikaz etti işte. Dedi ona ki: Bu yeni çıktı. Bu İstanbul'da Ankara'da konuşanın sesini geleyi işte. Bu da burda konuşuyi. Kadun şaşurdi gene inanmadan efendim, sen benumlan dalga geçeyisun dedi. Çıktı ordan gitti. (K.K. 14)

3.14. Fıkralar

Gülme ve mizah konusunda tarih boyunca pek çok felsefi fikir sunulmuştur. Platon, gülmenin özünde kendini bilmeme olduğunu söyler. Bir insan kendini diğerlerden daha üstün saydığına güler, böylelikle onu küçümser. İkinci olarak durumun bilinçli olmasa da bir kişinin kendini bilmemesinin komiklik yarattığını söyler. Gülme heyecanlı beklentinin ani bir hiçe doğru dönüşmesine duygusal tepki olarak doğar. Kant'ın dediğine göre burada beklenenin tersine gelişeni, beklenmeyen durumdan ayırmak gerekir, zira böyle durumlarda gülme değil, üzüntü doğar (Türkmen, 1999: 23-27).

Üstünlük teorisinin savunucuları Thomas Hobbes ve Antony Ludovici, gülmenin insanoğlunun eski dönemlerden beri süregelen bir davranışı olduğunu söyler. Gülmenin kazanılan bir kavganın sonucunda meydana geldiği fikrine katılır ve dışlerini göstermenin gülmedeki fiziksel cesaretin bir göstergesi olduğunu iddia eder. Gülmenin bütün şekilleri düşünüldüğünde, üstünlük teorisinin her gülmeyi açıklayamadığı görülür. Özellikle absürt mizah ya da kelime oyunları gibi hiç kimseye kasıtlı saldırmayan türler tamamen kuram dışı kalır. Düşündürücü mizahî türler, örneğin, nükteler de büyük çoğunlukla bu teoriyle açıklanamaz. Kendi kendine yönelik mizahı da bu teoriyle açıklamak zordur, bazı araştırmacılar bu gülmeyi, benliğimize farklı birinin kimliği ile bakabilmemizle açıklar. Kendisine ait eski fotoğraflara gülen insanın ikinci benliğiyle özdeşleşmediği iddia edilebilir.³¹ (Türkmen, 1999: 27-29).

Rahatlama teorisi diğerlerine göre daha yakın tarihte ortaya çıkmıştır. Genel olarak psikanalizle bağdaştırılmasına rağmen psikanalizden önce de ifade edilmiştir. İlk defa René Descartes tarafından dile getirilmiştir. Descartes, insanların bir kötülükle karşı

³¹ Mizah kuramları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Eker, 2009: 129-163).

karşıya kaldıklarında ve bu kötülükten zarar gelmeyeceğini anladıklarında güldüklerini söyler. Burada gülme kurtulmanın sağladığı rahatlamanın ve belli bir şaşırmanın sonucu olarak meydana gelir. (Türkmen, 1999: 27-31).

Henri Bergson, Gülme adlı eserinde komiği, yaşam izlenimini ve açıkça bir mekanik düzen duygusunu birbirlerinin içine girmiş olarak veren her türlü edim ve olaylar şeklinde tanımlar (Bergson, 1996: 41). Bergson, komiğin tek başına ortaya çıkamayacağını; bir yankıya, tepkiye gereksinim duyduğunu belirtir. Bu durumda gülme ancak aynı dairenin sınırları içerisinde yer alan insanlar tarafından paylaşılabilir (Bergson, 1996: 11-13). Bergson'a göre komik unsurunu sağlayan faktörler birden fazladır. Bunların en önemlisi sözdür çünkü toplum ya da kişiler en fazla söz komiğine gülmektedir. Komik, insanın makineleşmiş şeklinin bir tezahürüdür ve dışarıdan bakan insan bu mekanikliği fark eder ve bu duruma güler. Moda, ortaya koyduğu kılık kıyafet bakımında komiği yaratan unsurlardan bir tanesi olabilir. Bergson'a göre komiği yaratan bir diğer önemli unsur ise yapaylıktır. Doğal ortamından uzak suni her şey inandırıcılığını yitirdiği için insanlarda ciddiye alınmama ve gülme refleksi yaratmaktadır (Bergson, 1996: 29-32). Dolayısıyla komiğin bilinebilmesi açısından hayati öneme haiz insan; zihni, ruhu ve felsefesiyle komiği aynı zamanda sözlü formlarda yaratıp bir rahatlama, üstünlük kurma işlevi olarak kullanabilmektedir. Fıkralar işte bu noktada insanların ürettikleri sözlük kültür ürünleridir.

Fıkra, Dursun Yıldırım tarafından “Gerçek bir hayat ile bağı olan vakaları, tam bir fikrî, sosyal ve beşerî kusurları günlük yaşantımızda karşılaştığımız çarpıklıkları, gülünç durumları, tezatları, eski/yeni çatışmalarını ince bir mizah, hikemî söyleyiş, keskin bir istihza ve güçlü bir tenkit anlayışına sahip bir üslup içinde, dramatik öğeleri ağır basan bir hikâyeye çatisi etrafında toplayarak, genellikle bir tip'e bağı olarak anlatan, nesir diliyle yaratılmış küçük hacimli sözlü edebiyat kompozisyonlarından her birine verilen ad”; Şükrü Elçin tarafından ise “Umumiyetle gerçek hayat hadiselerinden hareketle ‘hisse’ kapmayı hedef tutan ve temelinde az-çok nükte, mizah, tenkid ve hiciv unsuru bulunan sözlü, kısa, mensur hikâyeler” olarak tanımlanır (Yıldırım, 1992: 333; Elçin, 1986: 566).

Fıkra kelimesi günümüzde Türkçede bu edebî türün en sık kullanılan adıdır. Bunun yanında anekdot, latife (çoğul şekliyle letaif), espri, nükte ve bazen de şaka kelimeleri de

kullanılır. Bu kelimeler hemen hemen aynı anlamda kullanıldığı için terim kargaşasına sebep olmaktadır (Türkmen, 1999: 14).

Fıkra sözlü kültür ürünleri içinde farklı bir kompozisyona sahiptir. Kelimelerin seçimi, tasviri, diyalog yapısı, konu biçimi ve hedef belirlenmesi ona bu farklılığı kazandırır. Türk dilinde yıllar boyu farklı isimlerle kendine yer bulan fıkra türündeki örnekler, toplumdaki içtimai yapının belirginleşmeye ve ayrılmaya başladığı yıllardan itibaren hikâye, masal, kıssa, şaka, nükte vb. adlarla anılmıştır. 19. yy sonlarına doğru modern anlamda fıkra araştırmaları başladığında Batıdaki anectode sözcüğünün karşılığı olarak fıkra kelimesi dilimize geçmiş ve letaif olarak adlandırılan nükteli anlatıların genel adı olmuştur (Yıldırım, 1998d: 221; Yıldırım, 1999: 1-5).

Fıkranın konuları üç grupta incelenebilir:

- 1) İdare edenlerle idare edilenler arasında
- 2) İnançlarla dini adet ve merasimlerle yasaklara dair davranışlar üzerine
- 3) İçtimâî, iktisadi ve siyasi görüş ayrılıklarından doğan çatışmalar (Elçin, 1986: 566).

Dursun Yıldırım, Türk fıkralarının genel bir sınıflandırmayla iki kategoride incelenmesi gerektiği görüşündedir: Zihniyet, davranış, tutum ve tavır birinci grubu oluştururken, fıkra tipleri ikinci grubu oluşturmaktadır. Birinci grup da kendi içinde inanç ve itikadlar, yönetici ve yönetilenler ve günlük durumlar olmak üzere üç alt başlığa ayrılmaktadır. Birinci grup içinde inanç ve itikadların, dini adet ve merasimlerin, dini hurafelerin yarattığı anlamsız durumları, cahil din adamlarını veya dini istismar eden insanları konu alır. İkinci grupta yönetici zümreyle yönetilen kesim arasındaki anlaşmazlıklar konu edilir. Halk bu yolla düşündüklerini doğrudan değil de dolaylı olarak yönetici zümreye ulaştırma çabasındadır. Haksızlıklar, hırsızlıklar, yolsuzluklar, zorba ve baskıcılık tenkit ve alay konusudur. Üçüncü grup içindeyse günlük hayatta karşılaşılan tezatlar, sosyal ve beşeri kusurlar işlenir. Bencil, açgözlü, hilekâr, cimri, rüşvetçi, dolandırıcı, geçimsiz, dedikoducu vb. tipler bu fıkralarda tenkit edilir (Yıldırım, 1999: 17-24).

Türk sözlü kültür ürünlerinde fıkralara bakıldığında yapı olarak tek perdelik bir piyes oynandığını görmek mümkündür. Gülme, düşündürme, hüküm verme, tenkit gibi unsurları bünyesinde barındıran ve dramatik yapıya katan bu eserler sözlü kültür ürünleri içinde bu özellikleriyle meddah hikâyelerine yaklaşmaktadır (Yıldırım, 1998d: 224).

Fıkralarda iç yapı bir tez ve antitez üzerine kurulur. Tezat unsurlarını karakterler temsil eder. Sonuç ise açık biçimde verilen hüküm ve bu hükümden çıkarılacak hisse ile anlaşılır. Şahıs kadroları müsbet, menfi ve dinleyici seyirci olmak üzere üç grup arasında toplanır. Olaylar genellikle iki tip arasında geçer. Üçüncü tip fıkraya soru yoluyla katılır. Zaman fıkralarda tam bir kesinlik arz etmez. Fıkralar bir an değil, geniş bir dönemde yer alır. Mekân geniş coğrafyalar veya gündelik hayat sahneleridir. Mekân tiplerin karşılıklı konuşmaları sonucu şekillenir ve anlaşılır bir hal alır (Yıldırım, 1999: 7-11).

Fıkranın türleri Pertev Naili Boratav tarafından iki grup altında incelenir: Bunlar kişileri belli halk tipleri olan fıkralar ve sıradan insanların maceralarını konu edinen fıkralardır (Boratav, 1978: 86). Kişileri belli halk tipleri olan fıkralar ya Nasreddin Hoca, Bekri Mustafa, İncili Çavuş gibi gerçekten yaşamış ya da Bektaşî, Yörük gibi belli bir topluluğu temsil eden kişilerdir. Bu grup fıkralara tarihi kişilerin nükteleri ve hazır cevaplıkları da girer. Koca Ragıp Paşa, Fitnat Hanım ve Haşmet'in bu türden fıkraları vardır. İncili Çavuş fıkralarında, padişahın musahibi rolünü oynar. Padişah da dâhil olmak üzere tüm saray halkını alaya alır. Bekri Mustafa'da ise IV. Murad'ın içki yasağı uyguladığı dönemlerde alkolik kişilerin yaşadıkları anlatılır. Bektaşî fıkraları Bekri Mustafa fıkralarıyla pek çok ortak özellik gösterir. En önemlisi de İslam dinine aykırı bir biçimde içkiye düşkünlükleridir. Bektaşî fıkralarında İslam'ın tüm basmakalıp tutumlarına aykırılık vardır. Bektaşî fıkraları özellikle şehirlerde çok söylenir. Anadolu'da ise Bektaşî tipinin yerini Tahtacılar ve Göçebe Yörükler almıştır. Bu fıkralarda da Yörüklerin ve tahtacıların dini buyruklara pek de uymadıkları hikâyeler anlatılır. Sıradan insanların maceralarını konu edinen fıkralara karı-koca, aile, asker-subay vb. fıkraları girer (Yıldırım, 1999: 25-32; Eker, 2003b: 82-87).

Fıkranın güldürücü unsuru söz komiği, hareket komiği, karakter komiği ve fikir komiğinden ya da birleşiminden ibarettir. Fıkralarda oldukça sık rastlanan söz komiği belli bir dile ve o dilin özelliklerine bağlıdır. Dilin anlattığı ve dilin yarattığı, oluşturduğu

komiklik farklıdır. Söz komiği kelime oyunlarına, çeşitli edebî sanatlarına dayalı olarak nitelenir. Söz komiği dışında hareket komiği de oldukça yaygındır. Hatta bu ikisinin birleşimi fıkralarda daha da sık rastlanabilir. Sade hareket komiği daha çok tiyatro ve gösteri sanatlarında, yani orta oyunu, Karagöz ya da kukla tiyatrosunda etkilidir. Hareket komiğinin temelinde mekaniklik, yineleme, tersine çevirme, orantısızlık, dalgınlık, tekrarlama ve serilerde birbirlerinin içine giren davranışları vardır (Türkmen, 1999: 15-16).

Son olarak durum komiğinden de bahsedilebilir. Fıkranın tasvir ettiği, dinleyicilerin zihninde canlandırdığı durum da komiklik unsuru taşıyabilir. Fıkranın karakterlerin bulunduğu durum bizde gülme hissi uyandırabilir. Durum komiği sadece söz, hareket veya karakter komiğinden ibaret değil, bu üçünün veya herhangi ikisinin birleşmesinden kaynaklanır. Kompleks bir yapıya sahiptir. Hem anlatıcı, hem dinleyici durumu değerlendirmeli, fıkranın satır arasında, iktisatlı bir biçimde sunulmuş tasvir komik ve gülünç olarak algılamalıdır. Fıkra karakterinin özellikleri, yaptığı hareketler, söylediği kelimeler ve bütün bunların belli bir ortamda gerçekleşmesi, durumu tam olarak ortaya koyar. Anlatıcı ve dinleyiciler fıkranın getirdiği bu durumla karşı karşıya geldiklerinde olağandışı ve komik olanlarla karşılaştıklarını anlarlar; bu durum komiği oldukça sık absürt olabilir ya da şok uyandırıcı, şaşırtıcı da olabilir. (Türkmen, 1999: 18).

Fıkroda az ve öz bir anlatım biçimi vardır. Her fıkrada bir şekilde ders vermeyi amaçlar. Halkın yaratıcı zekâsının ürünüdür. Kısa ve yoğun bir anlatımı tekniği vardır. En önemli özellikleri fıkra biterken “nüktenin bütün gücünü duyurmak için ‘veciz’ olmalarıdır” (Boratav, 1978: 86).

Halkbilim alanında yapılan fıkra merkezli çalışmalardan Dursun Yıldırım’ın (1999) toplumda ortak şahsiyeti temsil yeteneği taşıyan Bektaşî temelli fıkra incelemesinin yanı sıra Nasreddin Hoca fıkraları üzerine yapılan birtakım eserler bulunmaktadır. Nasreddin Hoca’nın zengin kişiliğini fıkra türü etrafında inceleyip açıklamaya ve yorumlaya karar veren önde gelen araştırmacılar arasında Abdülbaki Gölpınarlı (1996), İlhan Başgöz (1999), Saim Sakaoğlu (1992) ve Fikret Türkmen (1999) yer alır. Bu eserlerin bazılarında kısaca göz atmak uygun olacaktır.

Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca adlı eserde Saim Sakaoğlu Nasreddin Hoca fıkralarını çok yönlü bir incelemeye tabi tutar. Özellikle Türk edebiyatındaki fıkra yerini değerlendiren yazar, Nasreddin Hoca'nın edebi kimliği ve Türk mizahındaki yerini inceler ve yorumlar. Daha sonra yayımlanan masal araştırmaları eserinde pek çok halkbilimci gibi Saim Sakaoğlu da Antti Aarne'nin *The Types of the Folktale* adlı eserindeki katalogda verilen fıkra bölümünü zikretmiştir: “Edepsizlik, Evli kimselerin latifeleri, Kahraman olan bir kızın (kadının) latifeleri, Kahraman olan bir erkeğin latifeleri, Kurnaz adam, Tesadüf suretiyle mutluluk, Aptal, Papazların latifeleri, Yalan masallar” (Sakaoğlu, 2002a: 53-54). Ayrıca Sakaoğlu, fıkra tiplerinin yayıldığı coğrafi sahayı ölçüt olarak şu tasnifi önermiştir:

1. Türkçe konuşulan bütün ülkelerde bilinen tipler (Nasreddin Hoca)
2. Sadece bir iki ülkesinde bilinen tipler (İncili Çavuş)
3. Sadece dar bir bölgede bilinen tipler (Tayyip Ağa) (Sakaoğlu, 1992: 27).

Abdülbaki Gölpınarlı hazırladığı Nasreddin Hoca adlı kitabında geniş bir önsözde Nasreddin Hoca'nın kişiliği ve yaşadığı devri hakkında ayrıntılı bilgi verir. Önsözden sonra inançları eleştiren, toplumun yaşayışını ilgilendiren ve hazırcevaplığa dayalı olan üç gruba ayrılmış fıkra metinleri yer alır. (Gölpınarlı, 1996: 26).

İlhan Başgöz'ün *Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca* adlı eseri, metin incelemesi merkezli bir çalışmadır. Nasreddin Hoca'nın edebi kişiliği, gerçek ve fıkralara yansıtan hayatı üzerinde bilgiler sunulur. Aynı zamanda onun gündelik hayatla, iktidarda olan kitleyle, dini yaşamla, azınlıklara yaklaşım ve hoşgörüsüyle, ailevi yaşam ve geleneklerle olan ilişkilerine dikkat verir, bu konuları fıkralarla örnekleyip araştırır. Nasreddin Hoca'nın edebiyatta ve mizahtaki yeri tartışılır. Bunun yanı sıra Nasreddin Hoca'ya mal edilen fıkra ve hikâyelerin kökeni, yapısı ve zaman içindeki değişimi incelenir.

Nasreddin Hoca üzerinde hazırlanmış diğer önemli bir çalışma Fikret Türkmen'in *Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi) Transkripsiyon, İnceleme, Metin* adlı eseridir. Eser adından da anlaşılacağı üzere yazma metninin incelemesine dayalı metin merkezli bir çalışmadır. Afyon'da bulunan ve XIX. yüzyılın sonunda kaleme alınan el yazması 121 Nasreddin Hoca fıkrasını içerir. Bu incelemede fıkraların metni ve çevirisi dışında, geniş teorik bilgileri sunan bölümler dikkat çeker. Nasreddin Hoca'ya atfedilen

fıkraların yayılma sahaları, içindeki söz ve hareket komiği tartışılır, üstünlük mizah teorisi ve modern mizah teorileri çerçevesinde Nasreddin Hoca fıkraları değerlendirilir. Türkmen'in bahsettiği mizah teorileri bundan sonra yapılan tüm fıkra ve gülmece konulu araştırmalarda kaynak olarak kullanılmaları bakımından son derece önemlidir.

Özellikle zengin, çok katmanlı, geniş zamana ve geniş coğrafi alana yayılmış ve hemen hemen bütün dünyada değişik isimlerin altında olsa da tanınmış, Nasreddin Hoca gibi fıkra tipleri pek çok işlevi üzerinde toplar; "...didaktik bir amaç, sosyal bir tenkit, yapıcı bir mizah, ince bir zekâ oyunu herkese istediği, çok yönlü yorum ve yeniden yaratma imkânını verir." (Türkmen, 1999: 3).

Fikret Türkmen, Nasreddin Hoca'nın birkaç ana karakterini şu şekilde sıralar:

1. İyi huylu, kendini ön plana çıkaran
2. İsyankâr ve yönetici
3. Kendi halinde duyarlı ve cinsel saldırgan
4. Müstehzi
5. Şehirli ve kibirli (Türkmen, 1999: 14).

Şükrü Elçin, fıkra hakkında şu satırları yazmıştır: "Fıkra malzemesi dile dayanan sözlü edebiyat mahsulleri arasında şekil ve muhteva bakımından kendine has karaktere sahip, müstakil, edebi bir türdür (Elçin, 1986: 24).

İlhan Başgöz, Nasreddin Hoca'nın fıkralarda kimi zaman akıllı, hazırcevap ve nükteci biri olmasına rağmen kimi zaman da bön ve aptal bir adam olabildiğini; bu özellikleriyle Nasreddin Hoca'nın bir kahraman olabileceği gibi aynı zamanda bir anti kahraman da olabileceği bilgisini verir (Başgöz, 1999: 10-13).

3.14.1. Maça Bölgesinden Derlenen Fıkralar

Afgurma

Gelinun biri bi gün işine çok karişan kaynatasına kızarak “Afkurma” der. Kaynatası da geline “Çok hayir göresun. Bana afkurma dedin ya, afkur deseydun nasi afkuracaktum?” cevabini verir. (K.K. 81)

Afgur

Gelinun biri sürekli ağlayan çocuğunu köpeğün havlamasiyla korkutarak uyutur. Çocuk bi gün uyumadan önce yine uzun zaman ağlar. Gelin her zamanki gibi köpeği arar ama bulamaz. Sonunda da evde bulunan kaynatasına dönerek der ki: “Baba çık kapiya afgur da bu çocuğu uyutalım.” (K.K. 81)

Afgur

İki adam gelinlerinden dert yanaymış. Bi tanesi demiş ki: Ya benum gelun durmadan bana afgurma diy. E senin ki iy, benimki bana hep sen afgur diy. (K.K. 3)

Cevat

Adamın biri gitmiş gaveye bana bir coca cola verirmisin demiş. Karson demiş efendum onun adi kaka kola. Hayır ya bana bir caca cola ver. Demiş ya ismi kaka kola. Olmaz ya benum adım Cevat, gavat de da bak ne oliy. (K.K. 3)

Dede ile Torun

Elinde deynek bulunan bi kız komşusini ziyarete gidiykan yolda dedesine raslar. Dede kıza der ki: “Kızım bu geç vakıt nereye gidiysin?” Kız da der ki: “Dede filan komşuya gidiyırım.” Dedesi der ki “Kızım onun köpeği var seni kapar.” Kız da der ki “Sen da kaparsun, elimdeki deyneği görmiy misun?” (K.K. 64)

Ne Kadar Bok Yersunuz?

Bizum köyde Ahmet Aka diye yaşlı bir adam var. Gençlik yıllarını İstanbul'da geçirmiş. Belli bi yaştan sonra köye dönmüş, köyde arazisinde çiftçilikle meşgul oluyor. Bu, köye geldikten sonra bunun başından bir olay geçiyor.

Bi gün kahveye gidiyor, köyün kahvesine... Kahvede köşede oturmuş, çayını içiyor. Ama başka bir gurup da bi masada orda bişeyler konuşuyorlar. Yalnız orda konuşan adam yabancı, çevresindekiler hep Ahmet Aka'nun tanıdıkları. Ahmet Aka'nun da o yabancı dikkatini çekiyor. Bakıyor böyle, köyli olmadığı belli. Foterini giymiş, kıravatlı, kelli felli bi adam. Ahmet Aka biraz kendi masasında oturduktan sonra kulak kabartuyı, orda ne oluyı diye. Uyanuk adam Ahmet Aka. Biraz yanaşuyı onlara bakayı ki, o kelli felli adam yabancı adam köylilerle dalga geçeyi. Köyliler da koyun kavali dinler gibi oni dinleyiler. Ahmet Aka İstanbul görmüş ya. Yanaşmış onlara dayanamamış yanaşmış demiş ki bakayim ne anlatıyo bu adam orda. Bakmış ki, İstanbulliyim diyen adam köylilerle orda dalga geçeyi. Köyliler da dinleyiler oni. Ahmet Aka yanaştığı zaman bi ekmek meselesi döneyi masada. Bizum oralarda da eskiden ekmeği ateşte bişurudiler. Ateşi yakar, ateşin altında taş var, taş, kızar; taşın üstüne yaprak, kestane yaprağı koyarlar; hamuru onun üstüne dökerler; tekrar üstüne kestane yaprağı düzerler; onun üstüne da kızmış küli korlar o şeküde pişer. Bu adam, bunun, ekmeğün böyle piştüğünü biliyor ama gene da köylilerle dalga geçeyi ya sorayı onlara ki siz ekmeği nasi yaparsunuz? E köyliler da anlatuyiler işte böyle yapınız, filan. Deyi onlara ki böyle yaparsanız bureye kül karışur. Onlar da deyiler ki e karışur biraz. Deyi onlara siz bi ekmekte, deyi, bi gram kül yersanız, senede ne kadar kül yersunuz? Filân... Köyliler da hiç ses çıkartmayı. Ahmet Aka, dayanamayı, deyi ona ki, yanaşuyı masaya deyi ona ki, Beyefendi, deyi ona, sizun kılık kıyafetunze bakarsan, lisanuna bakarsan siz buralı değilsunuz? Köyli değilsunuz? Yok deyi, ben İstanbulliyim. Belli deyi İstanbulli olduğunuz deyi. Siz işkembe çorbasını sever misunuz? Sorayı ona. O da tabi şehirli, işkembe çorbasi, Tabi, deyi, ne demek severum Deyi ona siz bi işkembe çorbasında bi kaşuk bok yersanız, senede ne kadar bok yersunuz? (K.K. 64)

Nereye

Bizum köyde bi Ali Dayı var. Bunun burda Trabzon'da iş yeri var. Ali Dayı zaman zaman köye gidu gelur, zaman zaman burda oğlı var, oğlinun yanında kalur. Bi akşamüstü

kapatuyi dükkâni oğluna gidecek, köye gitmeyecek. Belediye otobüsolan gitmeyi kafasına koyuyor. Ali Dayı da biraz eski kurtlardan, mukallet bi adam da. Geluyi peronlara, otobüs olan yere bakaykuyruk var. O da geçeyi siraya, kuyrukta bekleyi, başlayi bekleme. Ali Dayı'nun önünde kuyrukta önünde bi genç delikanli var. Bi de yanında delikanlinun yanında da bi kız var. Kızlan sohbet edeyiler. Tabi onlar kendi aralarında konuşuyiler, şakalaşuyiler, güleyiler. Bunlar buni yaparkan öndeki kuyruk, otobüs yanaşuyor. Öndeki kuyruk yavaş yavaş otobüse biniyor. Bunlar tabi işun gırgırında, şamatasında önleri boşanduğu halde bunlar gitmeyi, orda gene sohbeta devam... Ali Dayı öndeki o oğlani uyarma ihtiyacini hissedeyi. Oyle ya kuyruk gitti, onlar hale daha orda duruyiler. Ali Dayı arkadan dürteyi oğlani, deyi ona ki: Evlâdum yanaş da biz da binelum. Bak kuyruk gitti. Uşak şimdi biraz ünüverste havasi var onda ya, yanında da kız, döneyi Ali Dayı'ya kafa buluyi onlan. Deyi ona ki: Sen ne kadar yakışıklısun. Ali Dayı da deduk ya eski kulağı kesuklerden. Ali Dayı deyi ona ki: Anana mi götürecesun beni? Oğlan hiç lafi bekleme, duyunca oğlan birden şaşuruyi. Bu sefer Ali Dayı gene dürteyi oni, hayde deyi ona ilerle manasında. Oğlan şaşurdi ya, deyi ona ki, nereye? Ali Dayı deyi ona anana gideceğuk da... (K.K. 64)

İş Oni Tersinden Okuma

Komşumuz Ali Cevad'un İstanbul'da çocuklari var. Gızı Hava İstanbul'a onların yanına gidiyor. Biletlerini almışlar, binmiş otobüse gidiyor. Yanında oturan belli bi konuşuk aralarında geçtikten sonra kastelerini çıkarmış, kaste okuyor. Kasteler de biraz fazla, bi kaç tane, bi tanesini aldı okuyor. Bu Hava, o yana döndi, bu yana döndi cani sikildi. Onunla kimse ilgilenmiyor tabi Ben ne yapayım? diye, o da almış ordan, o fazla gastelerden bi tane. Gasteyi okur gibi yapıyor ama gasteyi farkına olmadan, okur yazarlığı da pek olmadığı için ters tutuyor. Gerçekte okuma bilmiyor. Gasteyi ters tutmuş. Bi ara yanındaki fark etti. Baktı ki gasteyi ters tutuyor. Tabi çaktı manzarayı ki bu okur yazar değil, öylesine aldı bakıyor. Uyarmış onu, dalga geçercesine: Sen gasteyi ters tutayısun, filân. O da bot kırmamak için, biraz da uyanuk kari, bot kırmamak için dedi ona ki: Gasteyi düzinden herkes okur, iş oni tersinden okuma. (K.K. 9)

Deli Aklı

Köyün birinde bi akıllı kardaşlan bi deli kardaş vardı. Bunların yerleri vardı. Bi düz yerleri vardı, bi de bayır yerleri. Bunlar yerlerini pay edecekler. Akıllı baktı ki, bu zaten delidir, kalbini da kırmayayım, becerip iyi yerleri alamaz. Seçme hakkını ona verdi. Dedi ona: Kardeşim, ben seni çok severim. İşte, sen önce seç, nereyi alursan al. Geri kalanlara ben raziyim. Deli da bakti. Gözüne bayır yerleri kesturdi. Dedi ki: İşte ben felan yerdeki yerleri aluyirum. Dedi ona iyi kardeşum. Zaten akıllının aradığı o, iyi yerler kaldı akıllıya. İyi dedi. Kardeşum tamam sen orayı isteduysan orayı al. Tabi yerleri pay ettiler. Gitti şimdi deli kahveye. Oturdiler işte anlatuyi meseleyi... Biz, deyi. Kardeşumlan yerleyi pay ettuk. Eee, deyiler ona. Ben, deyi oni kandurdum. Ben aldum deyi bayır yerleri, ona verdum düz yerleri. Yazın, benum karum orda kazırkan rüzgar esecek, benum karımın yaşmağı fini fini orda dönecek. Onun da karisi düz yerlerde yanup çıkacak. (K.K. 9)

Şerefsuzim On Beşten Aşağı İnersem

Köyümüzden vaktiyle yaşlı bir adam, Ferhat isminde bi adam var idi. İsmi Ferhat. Tabi malum bizim köylerin yaylaları olur. Köçler iner, sonbaharda inerler, yaylalar ıssız olur. İlkbahara doğru gider bi vatandaş bakar. Yahut iki kişi. Evlerde yıkık varmi, bi zarar var mi, yanan var mi, ziyan var mi? Gitti, geldi bakti. Köyün kahvesine gitti. Dediler: Ferhat Usta ne var ne yok yaylada, zarar ziyan... Dedi: Hiç bişe yok, hiç kimsenun evinde bi zarar yok. - Yalancının biri, çok yalancı ismi "Yalancı Ferhat" derdiler. - Zarar ziyan yok ama, arkadaşlar gelurken kırk tane kurda kavuştum. Zor kurtardum canımı, yiyecektiler kurtlar... Yahu ne diyosun? Kırk tane kurt bi yerde olur mi? Dediler ona. Yahu var idiler yirmi oduz tane dedi. Yahu sen felânci Rıfat Aka'nun keçilerine kavuşmayasun. Ormanda keçileri var idi adamun, onları görmeyesun. Hayir efendum, yirmi mirmi... Sıkışturdiler. Dedi: Namussuz, şerefsuzum on beşden aşağı inersam. (K.K. 60)

Yirmi Paradan Aşağı Olmaz

Komşu köyimizden ismi Soldoy Köyi. Şimdi Sevinç Köyi oldi. Burada Genççağa isminde bir adam var idi. Kolu da kesik. Bi kolu yokti. Bi koluna bi sepet, sele alıp köylerden

yumurta toplardı, satardı. Ordan bi ekmek parası alurdi. Her zaman devam edip geliyor, bizum köyümüze. Bir gün geldi yumurta alıyorum, yumurta alıyorum bağıriyor. Köyde bi kadun yaşlıca, şimdi öldi, Allah rahmet eylesun. Ula Gençğa kaçu aluyosun dedi yumurtanun çiftini? Dedi: Otus paraya alıyorum nene. Dedi: Olan deli, hade sen da git ordan. Ben yirmi paradan aşğa yumurtami verur miyim? (K.K. 60)

Güç İster Çalkamaya

Bi kari kaymağını yayağa koydi; vurdi, vurdi, vurdi. Yağ yapamadi oni. Gitti hocaya. Hoca dedi. Ben kaymayumi yağ yapamadum bana bi nuska yaz. Hoca da bakti ben buna ne yazayim. Yazdi nuskaya: E tosbağa tosbağa, nuska ne eder yağa, oyle çalkama olmaz, güç ister çalkamaya. (K.K. 78)

Hocaya Bi Don Eyle

Karinun birinun ocağı yanmazdi. Gitti hoca efendiye, dedi ona: Hoca efendi, benim ocağum yanmayir. Bana bir nuska yap. Hoca duşundi ki bunun ateşi yanmayi, buna ben nuska ne yapayim. Dedi ona ki: Tavliyi on eyle, hocaya da bi don eyle. (K.K. 78)

Hoca ile Domuz

Bir köyde, bir adamun misir tarlasini bişe yiyor. Misirlarini kırıyor, yiyor. Gidip bakıyolar sabahtan tarla tahrib oldi. Adamun oğlu dedi ki: Boba, ben bu akşam bekliyeceğum bu tarlayi. Bakacağum ne yiyor. Tüfeğini aldı, tarlaya gitti. Bakti iki yerde bi paturdi var. Bi tarafta hoca misirlarini kırıyor, alıyor. Bi tarafta da domuz yiyor. Bağurdi: Boba, hem domuz yiyor hem da hoca kırıyor. Ne yapıyım? Dedi ki: Domuzu bırak yesun, o karnini doyuracak. Hoca doymaz hocayi çıkar. (K.K. 50)

Allah Belasini Verur

Köyün birinde, köyün hocasi ayni köyde bir adamun ailesiyle ilgisi var, ilişkisi var. Buni, adam korkuyor, farkına oldi ama. Hoca biraz kabadayi tarafından. Korkuyo bişe diyemiyor. Zamanla tabi buni oğlu farkına oldi adamun. Dedi: Boba, böyle böyle durum

var. Sen farkında değil misun? Dedi: Oğlum farkındayım ama onun bir gün Allah belâsini verir. Hocanın. İşte böyle savuşturdi. Devam etti. Oğli: Boba... Allah belâsini birgün verir. Allah belâsini verir. Bakti oğli olmayacak. Bir gün bir torba nohut aldı. Çıktı caminin merdiveninden. Merdivene nohutları dökti. Yatsi nemazının ezanını hoca çıktı ezan okuyacak, aşağıya döndüğünde ayakları kaydı merdivende o nohutlardan, aşağıya doğru paldur küldür indi ve öldü. Dediler ki hoca merdivenden düştü öldü köylüler. Dedi adam oğluna ki: Oğlum, ben sana demedim mi Allah onun bir gün belâsini verir. Dedi oğli ki: Boba onun Allah belâsini vermedi, ben verdum. Eğer ben nohutları dökmeye idum, o daha çok anamla... (K.K. 50)

O Zaman Yatılır

Kayınbeder bir gün gidiyor Ağrı tarafına, iş arıyor. Arkadaşları soruyor, araştırıyor iş var mı diye. Yok. Orada o camide imam yok. Bizim kayınbeder de Karadenizli, imam olur diye teklif götürüyorlar buna. Bir gün böyle camide imamlık yaparken, vatandaşın biri mefta oluyor, ölüyor. Cenaze namazı kıldıracaktılar. Geliyo bizim şimdi kayınbeder, cemaati sıraya diziyor. Allahü ekber, okuyo Kuranını tekrar Allahü Ekber hop, yere yaturuyo bütün milleti. Ordan uyanuğun biri hemen geliyo, kayınbedere diyor ki: Hocam olur mu? Cenaze namazında yere yatılır mı? Kayınbeder bakıyo ki bu anlıyo tabii durumu. Diyor: Bu mefta ne zaman öldü? Dün mü bugün mü? Adam diyor: Dün öldü. O zaman yatılır. (K.K. 80)

Dururum Bu Yanki Tarafta

Köyümüzde Hocanın Hamdi diye bi yaşlı, atmış beş yaşlarında bi ehliyar var. Sürekli alkolik, bütün gün akşama kadar içer, uykusuz kaldığı zamanlar içer. Bunu bi gün köyün imami çağırıldı. Gel bureye Hamdi Aga. Yeter artık, ölü gideceşun. Yahu bu dünyaya da bişey lazım sana. Yahu ne lazım bana, hoca efendi? Köprüden geçeceşun, sırat köprüsi var o dünyada. Canım sual var, sebep işlemen lazım. Nelan geçeceşun olduğun zaman bu köprüden. Dedi ki: Yahu hoca efendi... Yahu senun başka işun yok mu? Yahu benim köprünün karşısında çiftluğum mu var? Geçmem karşıya kardaşum, dururum bu yanki tarafta. (K.K. 80)

Yorup Duruyirum Oni

Komşı köyde biraz sakat bi çocuk var. Çocuk değil on altı, on sekiz yaşlarında bi genç. Bu daha önceden hastalıklı değildi. Bi ateşli hastalık geçirmiş on uç yaşlarında filân ordan biraz etkilenmiş. O yıllarda da Kuran kursına giderdi. Köyün camisinde yazın Kuran dersleri filân verurdiler. O da oreye giderdi. Ordan biraz dua, mevlüt okumayı, biraz bişeyler bilirdi. Bu bi gün mevlüt okuyı kendi kendine. Mevlüt okurken pırakayı mevlüdi, başlayı türki söylemeye. Bir oyle, iki oyle, annesinin dikkatini çekti. Annesi çağırdı oni, dedi ona ki: Oğlum, günah oluyı bi mevlit bi türki, bi mevlit bi türki, böyle olmaz, günahdır bu. Dedi ona ki: Ben şeytani kanduruyirum. Dedi ona: Nasi şeytani kanduriyisun? Böyle şeytan kandurulur mi? He, dedi. Ben kanduruyirum oni. Nasi, anlat bana bakayım, nasi kanduriyisun oni? Dedi: Bak. Ben şimdi, dedi, mevlüt okumaya başladum mi, Kuran okumaya başladum mi şeytan kaçayı burdan doğru çıkayı Sereğün taşına. Sereğün taşı da böyle yüksekte bi yer. Başladum mi türki söylemeye koşa koşa geluyı yanuma, başlayirum Kuran okumaya koşa koşa çıkayı oreye. Bi aşağı bi yukari, bi aşağı bi yukari, yorup duruyirum oni. (K.K. 8)

Ne Olursa Olsun

İki arkadaş burdan, köyden İstanbul'a gidiyor. Bunlar Galata Köprüsü'nün üstüne geliyorlar, denizde bir balık görüyüler. Biri diyor ki: Ula bu palamuttur. Diğer arkadaş da diyor ki hayır toriktur. Toriktur, pealamuttur bunlar bi güzel orda dövüş yapayiler mi, gerçekten dövüşüyüler. Deyiler yahu biz İstanbul'a neye gelduk yahu. Biz bureye dövüşmeye gelmeduk ki, biz hemşeri, arkadaş. Gidelum diyolar işimize diyorlar. Biraz daha gideyiler deyi yahu palamut idi o. Öteki deyi yahu torik. Gene bunlar vurmaya başlayiler bi zaman sonra adam akıllı birbirini dövdukten sonra deyiler yahu vazgeç ne olursa olsun. (K.K. 53)

O Dünyada da Lazım

Köyümüzde bir kari koca vardı. Fakat adam çok geçimsiz, sinirli, kariyi dövüyor, her işini beğenmiyor. Kadın bezdi. Çocukları var, Yani yerişik oğlu-kızı gurbette, İstanbul'da. Kadun kaçtı çocuklarının yanına gitti. Bir ay bekledi gelmedi, iki ay bekledi

gelmedi. Gelmiyorum bi daha dedi. Bu adam gitti hakime. Ben buni boşayacağum dedi. Şikâyet etti. Dilekçesini yazdırdı. Hakim buni gıyaben boşadı. Birinci mahkemede boşadı. Hakikatten olmuştur. Tabi gene yalnız. Buna komşilari dediler, Sen yalnız yapamazsun. Komşi köyde bi kadun var. Kocasi ölmüş, çocuğu da yok. Buni sana alalum. O alacaklari kadunun annesi da uyanuk. Sordı: Bunun nesi var? Bu yaşli adam. Dediler: "Bunun mağazasi var, dükkâni var. Bilenler buni meddeddiler. Kaduni hakikatten buna verdi annesi. Beş tane de bilezuk yaparsun bana dedi. Bilezukleri da yaptı. Elbiselerini da yaptı. Evlendi. Kadun çok saf. Hiç bişe beceremiyor. Adam tabi titiz. Öteki ailesilan ondan geçinemedi zaten.

Bir gün kabida çamaşır yıkıyor. Malum ya bakır çamaşır leğeninde çamaşırilari yıkarken, bileziklerini çıkardı. Kabının yanına koydu ve bunlari unuttu. Adam da kahveden geluyikan akşam üstü, bakti orda kadunun bilezukleri . Aidi bilezukleri cebine koydi, kocasi. Ve kaduna bişey demedi. Sabahtan dedi ki: Hanım, komşi köyde düğün var. Yarın düğüne gideceğiz, bütün geyin kuşan, altunlarini tak. Derler ki bu kaduni aidi Hüseyin, buna hiç bi altun bişe ziynet bişey yapmadi. Kadun da bi bakti. Hatirina geldi ama, altunlar yok birisi almiş. Giyindi. Hade gidiyoruz. Hani ne takmadun altunlarini? Hani nerde altunlarun? Dedi: Adam, Hüseyin, ben bunlari çamaşır yıkarken çıkardım, kabida koydum. Bunlari biri aidi. Ama ne yapalım, bize o dünyada da lazim. (K.K. 53)

Beni Sen Döviyosun

Bir köyde bir adamun iki karisi var idi. Hanumi var idi da bi daha evlendi. Bu adam işine gitti. Bir gün bu hanumlar doğuşti evde. O eskisi yenisini dövdi, altina aidi. O diyor ona ki ayağa kalkayim da sen görüsün. O gene vuruyor. Diyor, vuruyor. Nihayet komşilar duydi, geldi bunlari ayirdiler. Bi daha kabiştiler; gene aynisi, gene aidi oni altina. E ayağa kalkayim da sen görürsün, e ayağa kalkayim da sen görürsün. Gene geldi komşilar ayirdi. Akşamdan adam geldi. Kadun ağlıyor. Yeni kari dedi: Ben burdan gideceğum, senunlan durmayacağum. Neden? Bu, beni dövdi dövdi, bugün bütün gün döviyodu. Dedi: Buna, vur bakayim sen, dedi. Sen da buni döv. Şimdi vuruyor ona yenisi, eskisi korkuyor. Karşı gelursa adam, eskisini dövecek. O devamlı ona vuruyor. Kadun dedi ki o eskisi: Bu bana vormuyor adam, sen vuruyosun bana. Beni sen döviyosun. (K.K. 53)

Benum Günahım Ne?

Köyünün bi danesinin işi çıkayı, Ardahan'a gideyi, gitmesi lazim. Deyi komşısına ki ben Ardahan'a gideceğüm, benim ineğume bi bak da ben gelene kadar göz kulağuz ol. Tamam deyi ona. Ne demek ben bakarım ona, sen git. Adam gideyi. Komşisi çıkartuyi ineği, çayır var kabinun öninde. Çıkartuyi ineği oreye, onun da çıkayı bi işi deyi ki nasi olsa inek çayırda otlar, ben da gideyim işumi göreyim, geleyim. Gideyi işine.

Inek çayırda otlarken brakayı çayırda otlamayı gideyi daha uzakta başka bi komşi var. Gideyi, gireyi onun tarlasına, başlayi komşinin lahanalayini yemeye. Yeyi komşinin lahanalayini, tarlayi mafedeyi. İneği braktuğu komşinin da işi biteyi dönü geluyi akşam isti, bakayı öteki komşisi kıyameti koparuyi. Ne oldi, deyi ona, yahu? Deyi ona ki: İşte sen braktun siğiri, burda siğir geldi hep lahanalayi yedi, tarlayi mafetti, niye braktun oni orda?

Biraz kavga edeyiler, kendi aralarında münakaşa edeyiler. Zaten akşam oluyi, siğiri da koyi ahıra, yatuyiler aşığa. Sora ki gün o lahanaları yenen komşisi gideyi, bunları veruyi mahkemeye. O arada asil ineğün sahibi da, Ardahan'da işi biteyi, dönü geluyi. Sora ki gün bakayı ki gelmiş jandarmalar, bunları çağuriyiler. Ula ne oldi, ne yaptuk da çağuruyiler bizi? Bilmem karakola gideceğiz, karakoldan isteyiler sizi. Gideyiler karakola çağuriyiler onları. Mahkame kuruluyi. Hakim sorayı orda, kim bu ineğün sahibi? Adam deyi ben... Dedi ona Yahu be kardeşüm, bak sen bırakmışsun ineği orda, inek gitmiş bu kadunun lahanalarını hep yemiş, mafetmiş tarlasını, bi suri zarar ziyân vermiş ona. Adam bakayı hakime şimdi, deyi ona ki:

Hâkim Bey, deyi ona.

Sen bir dana

Ben gittüm Ardahan'a

Sen gittün yedün lahana

Benum günahım ne? (K.K. 65)

Kes Burnuni Da Ovla

Sen Hangi Millete Aitsun

Sene 1960. Trabzon'da kilisede bi papaz varmış. Bi kuş devamlı orda çanı kirletiyormuş. Papaz gidu yıkıyor orayı, yine kuş gidup kirletuyi orayı. Bir, iki, üç derken papaz o kadar bunalmış o kadar bunalmış ki, bir gün gara gara düşünüyomuş kilisenun önünde. Ordan adamun biri geçerken papaza demiş ki: Yahu papaz efendi niçin düşünüyorsun? Demiş: Hiç sorma, öyle büyük derdum var ki. Şu kuşu görüyor musun? Bu kuş devamlı burayı kirletiyor. Ben ne yapayım? Buni bi türlü yakalayamadum. Adam demiş ona ki: Papaz, sen biraz tuzli peynir bulacaksun bi da rakı. Tuzli peynirlan rakıyı çanun kenarina koyacaksun. Hayvan peyniri yiyecek, susayacak, rakıdan içup sarhoş olup ordan aşağı düşecek. Sen da buni yakalayacasun. Başka çaren yok. Papaz ne yapsun adam, bunalmış. Aynı deduğuni, adamun yapıyor. Gidip koyuyor oreye peyniri, rakıyı; geçiyor kilisenun karşısına kuşu kolluyor. Kuş geliyor. Tuzli peyniri yiyor, rakıyı içiyor. Düşüyor ordan aşağıya . Papaz hemen koşup yakalıyor oni. Diyor kuşa papaz ki Müslüman olsan rakı içmezsun; Yahudi, Ermeni olsan çanı kirletmezsun. Sen hangi millete aitsun? (K.K. 55)

Ne Biçim Memleket

Çöl mıntıkasi, çöl olan bi yöreden, bir vatandaş Karadeniz Bölgesi'ne bir işi çıktı, geldi. Birgün yolda giderken sıkıştı, tuvalete çıktı. Tabi temizlemek için malum, bi ot kopardi. Isırkan raslamış. Bunun tabi kışını yakti. Devam etti, daha yürüdü. Bakti, bi ceviz düşmüş ağaçtan. Oni da aldı. Ham ceviz bunun tabi kabuğu soyulmıyor. Soydi ama ellerini acitti. Buni yedi ve ağzi yandı. Dedi: Bilmem ne yapayım senin içine. Bu ne biçim memleket, oti kışımı yakti, meyvası ağzımı yakti. (K.K. 62)

Ne Mutli Bana

Uç dane kız var idi. İsteyeceydiler olari evleneceydiler. Geldiler musafirler oturdiler, bobalari dedi olara ki siz oyle oturun hiç konuşmanuz. Musafirle oturuyikan fare çıktı kıyidan, bi danesi dedi ki: Aha bi sisan. Ebiri da dedi ki: Eki sana boba demedi mi ki konuşma. Biraz sora ebiri da dedi ki: Ne mutli bana ne konuştum da bişe. (K.K. 62)

Deli Süleyman

Köyümüzde bi adam var idi, saf bi adam bu milleti eldi yalnız kaldı, saf adam e ne yapalım bu adamı, evlendirelim oni komşılar tarafından kız istediler ona düğün kuruldu evlendiruyiler oni tabi o arada yemekler memekler veriluyi, bu deli Süleyman'ı kimse aramadi kimse bişe vermedi, zade saymayiler oni biraz saf adam bu kaldı o keşecukte duruyi orda akşam oldu, millet dağıldı. Geldi yengesi işte Süleyman'ı alu gidecek gelinin yanına Süleyman istemedi gitmeye dedi ki: Kim yedisä korkodalari gitsun yatsun gelinlan. (K.K. 35)

Bi Sabah Birinuz Bi Sabah Ebinuz

Bi adam oğlını evlendirdi gelin yaptı. Tabi adam ehtiyar karisi ehtiyar, e bize hizmet edecek, gelin bize hizmet edecek. E yattılar, kaktiler gelin kakmayı geç vakit tabi onlar hep oraşuyiler, boğaluyiler yaşlı adamlar bular kari koca dediler ki, yahu biz ne yapalım da bu gelin kaksun, biz kendi kendimize burda bi kağva çıkaralım gelin utanu kalkar. Bi sabahun kalktiler evi suburecekler ehtiyar suburgeye yapışuyi kocakari süpürgeye yapışuyi işte birbirine kağva edeyiler. Gelin da kakti dedi olara ki: Ne oldi size? Dedi işte: Ben deyirum ben supureyim evi o da deyi ki ben süpüreyim. Dedi: Yahu ne kağva edeyisunuz bi sabah birinuz suburun bi sabah ebinuz. (K.K. 35)

Resmine Bakacayidum

Şimdi eskiden bu yaşadığımız bölgede çok fakırluk var idi yane millet o zaman şimdiki gibi değil idi, çok fakırluk yaşardiler, gurbete çıkardiler. Gene köyümüzde bi dane rahmetli oldi şimdi Yusuf Dayı var idi. İstanbul'a yorgancılığa giderdi bu, orda para kazanur gelurdi. Benum da dedem var idi. Bi gün bu Yusuf Dayı İstanbul'a gitti. Kazandı para işte bişeyler etmiş eylemiş gelmiş Trabzon'a gelmiş gemilan beraber geluyikan demiş işte köye gideyirum bi de gurbetten geldum ya alayim hağurdan bi kaç kilo hamsi da gidelum köye haliyle gurbetten geldi adam şimdi biraz paralı köye geldi tabi hamsiyi kızarttiler o koku tabi yayıldı mahalleye e rahmetli dedem da o zaman fakırluk var idi adam alçak gücü yokti. Haber yolladı Yusuf Dayı'ya işte bana da orda yarım kilo falan yollasun da e biz da yiyelum yok bizde yok almaya. Tabi Yusuf Dayı da buna yollamamış

hamsi ki gelmedi da istiy utanmadan. Sora kavuştiler, tabi dedem demiş oğa ki: Ben senden yemek iun istemedum ki, ben onların resmine bakacayidum. (K.K. 73)

Sor Uşağum Sor

Trabzon'da oturan Temel İstanbul'a babasının yanına gezmeye gider. Babasının yanına gittiğinde şehri dolaşmaya çıkar. Babasına rastlar. Baba habu, camenun adi nedir? Bilmiyirum uşağum. Habu taş direğun adi nedir? Du şimdi aklumda idi. Fakat kaçtı uşağum. Peki baba habu muze ne muzesidir? Uşağum o muzenun adi şey dur, şey... Hey Allah hatırlayamayrum ki. Peki baba habu çeşmeyi kim yaptırdı? Ha oni mi? şey padişah... Temel bakmiş babası cevap veremeyi. Baba en iyisi ben hiç soru sormayayım demiş. Babası da sor uşağum sor. Sor ki cahil kalmayasun. (K.K. 56)

Amele

Karadeniz'den bi kiři İstanbul'a iř aramaya gitmiş. Talihsuzluk, ilk günde parasını yan kesicilere kaptırdı. Karakol'a gidup komisere derdini anlatmaya başladı. Yaęu komiserum daha dūn geldum İstanbul'a. Parami yankesicilere kaptırdum dedi. Komiser da, uzulme uşağum ben şimdi senun parani aratturur bulurum dedi. Bizum Karadenizli da ordan ıktı. Gezerken yolda ameleleri gōrdi. Yaęu habureye bak dedi bizum komiser ne kadar eyi alışuyı. Habureye bak benim çantayı aratmak iun hiç vakit geurmeden elemanlarını yola çıkarmış. (K.K. 56)

Pusula

Karadenizli, gemisine bindi tayfalarla beraber, tayfaların kaptanı Temel... Yola ıktılar. Denizde gideyiler. Ne isa denizde bi dalga kopti yerde hiç bişe bırakmardı. Saçı soli, her tarafı sallayı. Temel hemen bağurdi. Yağu bana bi pusula getirun, bi pusula getirun. Tayfalar hemen dağıldiler sağa sola aradiler, aradiler bulamadiler, pusula bulamadiler. O talgada o fortunada pusula bulacak halleri mi kaldı. Tayfalar şuşurdi ne yapacak. Yağu Temel kaptan dedi. Yağu pusulayı bulamaduk, ne edeceğuk şimdi. Temel uzun uzun bi baleti, sağa sola gemi nerde isa batayı dedi yağu uşaklar dedi, gideyiruk, gideyiruk kelimeyi şehadet getirun, gideyiruk. (K.K. 10)

Temel İle Cemal

Temel'lan Cemal birlukte sinamaya giderler. Koltuklarına gömülürler ve bi at sahnesine kada hiç seslerini çıkartmazlar. Tam yarış başladuğunda Temel Cemal'a sorar: Uşağum gel senunlan bi iddaya girelum. Ben derum ki beş numarali at kazanacak. Cemal da der ki: Tamam. İddaya girelum. Ortaya beş bin lira körler, filim biter dışari çıkarler.

Temel der ki: Yağü gördun mi ben kazandum. Ben bu filimi bi daha izlemiştum onu. Onun için seni kandurdum. Cemal da der ki: Ben da uç defa seyrettum habü filimi. Ama ne bileyim habü at iki defa kazanacak. (K.K. 10)

Kandırdım Oni

Kahvenun kapilarini tekmeyle açan iri yari bi adam bağırur: Ula haburda Hasan kimdur? Herkes kapida adama bakar. Fakat kimseden bir ses çıkmaz. Ula hasan benim ne yapacasun? Adam Temelun yanina gider. Temel'i güzel bi dogdukten sonra geçup gider. Arkadaşlari Temel'un yanina gelur: Ula Temel, ulan senun ismun Temel değil mi? Sen neye adama Hasan dedun? Burni kırılmış, gözi kararmış olan Temel hafifçe güler. Ula uşaklar aldattum oni da. (K.K. 10)

İlk Hatayı Affederim

Temel bi gün işsuz oyle gazete okuyi... Demiş yağü habü iş sutunina bi bakayim peki bi yerde bi iş bulurum. Bakmış, bakmış neysa bi iş bulmuş. Doğri iş yerine gitti, ne isa muhasebeden anlaştıler. Demiş tamam haburada çalışayim da beş on kuruş kazanayim. Muhasebede anlaştıler. On bin lira alacağini muhasebeci ona söylemiş.

Aradan bi ay geçmiş Temel muhasebeye gitmiş. Muhasebeden one yirmi bin lira para verdiler. Temel hiç sesini çıkarmadan itiraz etmeden gitmiş. Soraki ay doldi. Gene gitti muhasebeye bu sefer da ona on beş bin lira verdiler. Temel sordi: Geçen ay yirmi bin lira aldum. Niye bu ay düşük verdunuz. Muhasebeci ona hemen yağü sen o zaman fazla para aldun, niye demedun oni da bu ay noksan aliykena, hemen başladun bana az para

verdunuz? Temel demiş ki: Benum adetumdur, ilk hatayı her zaman affederum. Ondan sona bişey demem. (K.K. 21)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. HALK BİLGİSİ VE MADDİ KÜLTÜR UNSURLARI

4.1. Törenler

4.1.1. Hayatın Geçiş Törenleri

İnsan hayatının, doğum, evlenme ve ölüm olmak üzere üç önemli geçiş dönemi bulunmaktadır. Bu üç önemli evrenin her biri kendi içinde kimi alt bölümlere ayrılır. Her bir evrenin ve her bir bölümün çevresinde şekillenmiş pek çok inanma, âdet, töre, tören, âyin ve büyüsel özlü işlemler bulunmaktadır. Bu işlemler, söz konusu geçişleri bağlı buldukları kültürlerin beklentilerine ve kalıplarına uygun bir biçimde yönetmekte ve böylece kişinin bu geçiş dönemindeki yeni durumunu belirlemek, kutsamak, aynı zamanda da kişiyi bu sırada yoğunlaştığına inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktadır (Örnek, 1995: 131).

Evrenin kendisinin insan yaşamında etkileri olan bir dönemsellik tarafından yönetildiğini; tüm toplumlarda insan yaşamının bu bir dizi dönemsel geçişten ibaret olduğunu söyleyen Arnold Van Gennep, geçiş içeren tüm ayinler arasında (doğum, erginlik, evlilik ve ölüm) dikkate değer bir benzerlik olduğu ve hemen hemen pek çok ayinin erginlenme ritleriyle aynı kavramsal örüntüyü izlediğini belirtir. Bu üç ayrı ayinsel evreyi içermektedir: Ayrılma, geçiş ya da eşiksellik ve bütünleşmedir. Ayrılma evresi bireylerin durum ve/veya statülerinden koştukları ve maddi manevi belirli kazanımlardan ödün verildiği bir dönemi ifade eder. Geçiş veya eşiksellik olarak ifade edilen dönemde bireyler cemaat tarafından sınırlamaya tabi tutulabilir ve bu ara evrede belli bir süre birtakım tabular konulabilir. Bu evrede bireyin eski veya yeni statüsüyle hiçbir bağı yoktur. Bir simgesel ölüm ve yeniden doğuş evresi olarak da görülebilir. Bütünleşme evresi ise mevcut sınırların ortadan kalkarak birey ya da grubun katıldığı yeni kültürel dairenin mevcut özelliklerini donanmasıdır. (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 325).

Pek çok toplumda kozmogonik mitos doğum, evlilik ve ölüm durumlarında periyodik olarak tekrarlanır; zira, daima ilk bolluğun zaman-dışı kertesine simgesel bir dönüşle bu durumların tam olarak gerçekleştirilebileceği umulmaktadır (Eliade, 1994: 86).

Joseph Campbell'ın, (2010: 20) erginlenme törenleri ve kişinin bu doğrultuda geçirdiği merhaleler hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

İlkel bir toplumun yaşamında oldukça önemli bir yer kaplayan geçiş ayinleri denen şeyler – doğum, ad verme, ergenlik, evlilik, ölüm vb. ayinler – zihnin geride bırakılan aşamanın alışkanlıklarından, bağlarından ve yaşam düzenlerinden kesin biçimde koparıldığı, biçimsel ve genellikle oldukça şiddetli kesip biçme alıştırmalarıyla öne çıkar. Daha sonra yaşam macerasını yeni durumunun biçimlerine ve uygun hislerine katmak üzere tasarlanmış ayinlerin uygulandığı kısa ya da uzun bir kapanma dönemi gelir. Böylece sonunda normal dünyaya dönme zamanı geldiğinde, erginlenen yeniden doğmuş kadar iyi olacaktır. Doğum ve ölüm gibi törenlerde elbette önemli etkiler ebeveynler ve akrabalar tarafından yaşananlardır. Geçiş ayinlerinin hepsi sınanan kişiyi değil, çevresindeki herkesi etkilemeye yöneliktir.

Erginlenme yolculuğunda birey kadar ebeveynler de çeşitli şekillerde rol almaktadır. Campbell bu durumu anlatırken yaşamdaki rollerde geçiş yapan bireyin, bu yolda zamanında doğru biçimde yürümüş etkili rehberlere ihtiyaç duyduğundan bahseder. Anne göğsünden ayrılıp yetişkin dünyasına adım atan her birey babanın dünyasına geçer ve gelecekteki bir baba veya anne adayı olur. Baba bu bağlamda genç varlığın büyük dünyaya geçmesini sağlayan rehberdir (Campbell, 2010: 157).

Campbell, kahramanın mitolojik macerasının standart yolunun geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş hali olduğunu belirtir. Bunlar ayrılma-erginlenme-dönüş evreleri olup buna monimitin çekirdek birimi adını verir. Buna göre bir kahraman olağan dünyadan doğaüstü tuhafıklar bölgesine doğru ilerler, burada masalsı güçlerle karşılaşır ve kesin bir zafer kazandıktan sonra benzerleri üzerinde üstünlük sağlayan bir zaferle geri döner (Campbell, 2010: 41). Buna göre doğum, evlenme, askerlik, ölüm vb. törenler barındırdıkları unsurlar itibarıyla birer simgesel yolculuktur. Bu yolculuğa çıkan kahraman yolculuk esnasında bazı yetilerinden mahrum kalabilir, aşması gereken zorluklarla karşılaşabilir. Ancak sürgün bile maceranın ilk adımıdır (Campbell, 2010: 429). Tüm

bunları başarıp yolculuğu nihayete erdiğinde dönen kahraman artık yola çıkan kişiyle aynı özellikleri barındırmaz.

Doğum, evlenme ve ölüm etrafında oluşan âdet, gelenek, görenek ve töreler yaşadıkları kültürün ana bölümlerinden birini oluşturur (Artun 2005: 125). Halk kültüründe bu âdetlerin oluşması için çok uzun yıllar geçmesi gerekmektedir. Kültürümüze bağlı olan bu inanışların temelini Orta Asya Türk kültüründe aramak gerekmektedir. Türklerin âdet ve inanmalarında etkili olan, Türk gelenek ve göreneklerinin bütünü Türk töresidir (Ögel, 1971: 72-74). Birçoğu işlevini kaybetmiş Türk inanç kalıntılarının günümüzde âdet olarak yaşamaktadır. Eski inançlara dayalı âdetlerin bazıları halk arasında İslamiyet'in gereğindenmiş gibi kabul edilip yaşatıldığını görmek mümkündür. (Artun, 2008: 248).

4.1.1.1. Doğum

İnsan hayatının üç önemli geçiş aşamalarının ilki doğumdur. Bebeğin anne karnında canlanıp gelişmesiyle başlayıp anne bedeninden ayrılmasıyla sonuçlanan bir süreç olan doğum, Kuran-ı Kerim'de "O, yarattığı her şeyi en güzel yapan ve insanı yaratmaya bir çamurdan başlayandır. Sonra onun soyunu bir özden, basbayağı bir sudan yapmıştır." (Secde Suresi, 7-8) ayetiyle dile getirilmiştir.

Periyodik törenleri iki ana başlık altında toplamak mümkündür: Bunlardan birincisi ifritlerin, hastalıkların ve günahların yıllık olarak kovulması, ikincisi ise yeni yıldan önceki ve sonraki günlerin ayinleri... Kaba hatlarıyla, cin, hastalık ve günah kovma törenleri şu unsurlara indirgenebilir: Oruç, adak ve arındırmalar, ateşi söndürme ve törenin ikinci kısmında dikkatle yeniden yakma; gürültü, haykırışlar, dumanlar (kapalı mekânlarda) ve ardından gürültü patırtı çıkararak köyde dolaşma yöntemiyle ifritleri kovma; bu kovma, tüm topluluğun hatalarının yüklendiği düşünülen bir hayvan veya bir insanın yaşadığı bölge sınırlarının dışına ayinsel olarak gönderilmesi şeklinde olabilir (Eliade, 1994: 63). Tüm törenin anlamı, tıpkı onu oluşturan unsurların her birinin anlamı gibi, yeterince açıktır: Zamanın bağımsız birimlere, yıllara bölünmesi sırasında belirli bir zaman aralığının sona ermesi ve başkasının başlaması yanında geçmiş yılın ve geçmiş zamanın da yok edilmesine tanık oluruz. Ayinsel arınmaların anlamı da budur: Bireyin ve tüm topluluğun

günah ve hatalarının silinmesi, yok edilmesi sadece bir saflaştırma değildir. Yeniden doğuş adından anlaşıldığı gibi yeniden doğmaktır (Eliade, 1994: 64).

Doğum, her kültürde sevinçli bir olay olarak kabul edilmiştir. Doğum, bebeğin anne-babasının, özellikle de annenin, çevrelerinde daha çok saygı görmelerini sağlar. Annelik mertebesine terfi eden kadın, soyun da devamını sağlamıştır. Çünkü aile demek, kadın demektir (Ozankaya, 1996: 397).

Doğum toplumda anne, yeni doğan ve akrabalarla ilgili davranışları içeren bir toplumsal örgütlenmedir. Bu örgütlenme çatısı altında birtakım belli uygulamalar bulunmaktadır ve çoğunlukla iç içe geçmiş halde bulunurlar. Doğum çevresinde gelişen uygulamalar üç evreden oluşmaktadır. Bunlar:

1. Doğum Öncesi
2. Doğum Sırası
3. Doğum Sonrası (Artun, 2005: 126-127).

4.1.1.1.1. Doğum Öncesi

Doğum öncesi dönemi, çocuk sahibi olmaya karar vermeden başlayarak, doğum olayının başladığı döneme kadar olan süreç, olarak kabul edebiliriz. Bu dönemde anne adayının yaşamında, gelenek ve görenekler önemli yer tutar (Artun, 2005: 127). Doğumla ilgili âdetlerin uygulamalar hamilelik öncesi dönemde başlar. Hamile kalamayan kadınların, erkek çocuğu olmayanların isteklerine kavuşmaları için yoğun faaliyetler olur (Şişman, 2001: 445).

Doğum öncesi gerçekleştirilen âdetlerde, çeşitli aksiliklere karşı önlem alma ya da bunlara çözüm arama vardır. Günümüzde de tıbbî müdahalelerin yanı sıra bu önlem ve çözümler uygulanmaktadır. Evlilik, doğuma izin veren bir geçiş olduğu için, evli çiftlere çocuk sahibi olmaları için tavsiyelerde bulunulur (Güvenç, 1999: 243).

Kültürümüzdeki inanç ve gelenekler anne adaylarını, gebelik öncesi de dahil olmak üzere, bazı adetlere uymaya ve bu adetlerin gerektirdiği birtakım işlemleri yerine

getirmeye itmektedir. Doğum olayının çevresinde yüzlerce adet, inanç, dinsel ve büyüsel özlü işlem yer almaktadır. (Örnek, 1995: 132)

4.1.1.1.2. Kısırlığın Giderilmesi ve Gebe Kalma

Ülkemizde aileler, çocuklarını evlendirdikten sonra kısa süre içinde onlardan torun beklemektedir. Yeni evli çiftlerin, evlendikten sonra en geç bir iki sene içinde çocuk sahibi olmaları istenmektedir. Çiftlerin anne-baba olma süresi uzadığında bu durum kadının ya da erkeğin kısır olmasına yorulur. Çocuk sahibi olamamak her evli çifti ve ailelerini üzecek bir olaydır. Her doğumla ailenin ve akrabaların sayısı artmakta, böylelikle aileler, kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. ‘Çocuk ocağı tüttürür.’ sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını göstermektedir. (Örnek, 1995: 131; Santur, 2001: 563).

Geleneksel kültürün ağır bastığı bölgelerde anne olamayan kadınlara, “züriyetsiz, kısır, sonsuz, meyvesiz ağaç, kurat, kuru, kısır, uran, hadım” gibi, hor görüldüğünü ifade eden lakaplar takılmıştır (Bülbül, 2006: 7, 8). Bu yüzden, Anadolu’da pek çok yörede, düğün günü gelinin yatağında çocuk yuvarlanması, gelinin eve gelmeden önce kucağına çocuk verilmesi gibi adetler gelişmiştir (Tacemen, 1995: 127). Bu âdet, Afganistan’daki Hazara Türklerinde ilk çocuğun erkek olması dileğiyle gelinin kucağına erkek çocuğun oturtulmasıyla yaşamaktadır (Çelik, 2001: 10).

Dede Korkut Hikâyeleri’nde çocuk sahibi olamamanın hoş görülmediği örnekler bulunmaktadır. Dirsehanoğlu Boğaçhan Hikâyesi’nde Dirsehan çocuğu olmadığı için Bayındırhan’ın çadırında altına kara keçe konulup, kara çadıra oturtulur, önüne kara koyun yahnisinden getirilir. Dirsehan bunun nedenini sorduğunda ise Bayındırhan’ın buyruğu olduğu söylenir ve “Oğlu kızı olmayanı yüce tanrı hor görmüş biz de hor görürüz” şeklinde cevap verilir. (Ergin, 1997: 78; Gökyay, 1976: 1).

Anne olamayan kadınlar halk hekimliği kapsamında dinsel ve büyüsel çeşitli yollara başvururlar. Günümüzde bu çözümlere ilave olarak modern tıbbın imkânlarında da yararlanılmaktadır. Ancak anne adayları arasında “son çare olarak” çeşitli âdetlerden yararlananlar olmaktadır (Artun, 2005: 127). Örneğin, tılsımlı olduğuna inanılan muska yazdırma âdeti hemen her yörede karşımıza çıkmaktadır. Kusur genellikle kadında arandığı

için bu tür uygulamalara erkeklerin başvurduğu pek görülmemektedir (Çıblak, 2005: 166). Çok sık rastlanmasa da baba olamayan erkek için de tedaviler uygulanmaktadır. Bu, çoğu zaman baba adayının bal, baharat, sebze ve meyve tohumlarından yapılmış macunlar gibi gıda takviyesi almasıdır.

Anne adaylarının günümüzdeki âdet ve inanışlarının kaynağını eski Türk kültüründe aramak gerekir. Manas Destanı'nda Yakup Han, hatununun kısırlığına sebep olarak “mezarlı yerleri ziyaret etmemesini”, “yerde elma yuvarlamamasını”, “geceleri kutlu pınarların yanında kalmamasını” göstermiştir. Abdülkadir İnan, Yakutlarda kadınların gebe kalmak için uyguladıkları âdetleri şu şekilde açıklar: “Çocuğu olmayan Yakut kadınları mukaddes bir ağacın dibinde, ak boz at derisi üzerinde, ‘yer sahibi’ne yalvarırlar; ağlaya sızlaya dua ederler. Bu duadan sonra çocuk sahibi olanlar bunun tanrıdan, yer ağaç ruhları tarafından, verildiğine inanırlar” (İnan, 1995: 167). Kırgızlarda ve Kazaklarda ise, anne olamayan kadınların kurak bir yerde tek başına yetişmiş bir ağacın ya da bir pınarın başında koyun kesip geceyi orada geçirdiklerini bilinmektedir (İnan, 1995: 167-168).

Araştırma sahası Maçka ilçesinde de Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi kısırlığın giderilmesi için kimi uygulamalar bulunmaktadır. Modern tıbbın gelişimi ve ulaşım ağının yaygınlaşmasıyla birlikte günümüzde bu tip uygulamalar terk edilmiş olsa da kültür varlığını ortaya koyması bakımından önemli birer unsur olarak belirtilmelerinde fayda vardır. Bu uygulamalardan bazıları şu şekildedir:

“Eğer kadının soğuklaması varsa çarşıdan alınan gemi zifti eritilir, bal mumuyla muşamba yapılarak kadının karnına ve beline sarılır. Bu uygulama arka arkaya üç gün yapılmaktadır. Bunlar kadın adet görüp üç gün sütüne yıkandın mı hazne açık oluyor ya, yumurtalığın ağzı açık oluyor ya onun için o zaman yapıyor.” (Balıkçı, 2004: 12).

“Çocuğu olmayan kadınlar eskiden ebeye giderdi, ebeler soğuklaması var derdi. Soğuklama geçsin diye arpa kazanda kaynatılır, yakmayacak hale gelince kadın onun buğusuna oturtulurdu. Ayrıca kül suda kaynatıldıktan sonra süzdürülür ve kadın yine iki üç gün boyunca sabahları bu küle oturtulurdu” (Balıkçı, 2004: 13).

Bölgede ayrıca istenmeyen hamileliği sona erdirmek için geçmişte “sifin” adıyla geçen zehirli sarı orman gülünün sapı kırılarak kadının rahmine konur ve kadına ağır yük kaldırıldığı bilinmektedir ancak bu tip uygulamalar sağlık açısından son derece zararlı olduğundan barındırdığı tehlikeler sebebiyle günümüzde uygulanmamaktadır.

4.1.1.1.3. Aşerme

Anne adayının bazı yiyeceklere aşırı istek duymasına, bazılarında da iğrenmesine aşerme dönemi denilmektedir. Anadolu’da aşerme dönemi ve bu dönemdeki hamile kadın için “aşeriyor, aşyeriyor, aşeren, aşveren, aş çalışıyor, yerikliyor, yerüklü, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başı bozuk, başı bulanık, göğnü kötü” gibi kelime ve kelime gruplarıyla yakıştırmalar yapılır (Artun, 2005: 129).

Aşerme dönemindeki anne adayının yedikleri, vücudunda fizyolojik bakımından eksik olan kimi maddeleri yerine koymak için ya da bilinç altında yatan ve analogik büyümenin etkisiyle tüketilir (Örnek, 1995: 134). Örneğin kırsal kesimde, hamile kadınların kil, toprak gibi maddelere aşerdiği görülmektedir.

Kadının aşermesi ile ilgili farklı birçok âdet ve inanmalar oluşmuştur. Hamile kadının canının çektiği yiyecek ya da içecekler, mevsiminde olmayan meyve ve sebzeleri içerse de isteği yerine getirilmeye çalışılır. Aksi halde bazı olumsuzlukların olacağı düşünülür (Artun, 2005: 129). Örneğin, bebeklerin vücudunda bulunan bazı doğum lekelerinin, annenin aşerip de yiyemediği yiyecekler yüzünden oluştuğu düşünülür. Örneğin, hamile kadın böğürtlen yerse bebekte bir ben; dalak yerse leke olur (Başçetinçelik, 1998: 38, 39).

Aşerme, Türk destanlarında kahramanlığın habercisidir. Destanlarda kahramanların anneleri aslan yüreği ve ciğere aşerir. Kırgız ve Kazak destanlarında bu motifi görebiliriz. Destanlardaki bu aşerme, kahramanın geleceğine dair ipuçları veren bir unsurdur (Aça, 1997: 78).

Anne adayı, acı, ekşi ya da baharatlı yiyecekleri tüketmekten kaçınır. Bu durum “Bebeğin Cinsiyetini Tahmin Etme” başlığında detaylı bir biçimde incelenecektir. Ancak

günümüzdeki yaygın inançlara ve modern tıp bilgilerine göre, anne adayının aşerdiği yiyecekleri ekşi/tatlı ayırımı yapmadan yemesi gereklidir. Çünkü yukarıda da belirttiğimiz gibi hamile kadının aşerdiği yiyeceklerin bir bölümü, vücudundaki eksik ya da bebeğin gelişimine yararı olacak maddeleri içermektedir.

4.1.1.1.4. Bebeğin Cinsiyetini Tahmin Etme

Dünyaya gelecek bebeğin cinsiyeti her toplumda, her kültürde merak konusu olmuştur. Ülkemizde son yıllarda, özellikle büyük şehirlerde aileler için bebeğin sağlıklı olması, cinsiyetinin ne olacağından daha fazla düşünülen bir konudur. Ancak, geleneksel kültürümüzün ağırlık bastığı bölgelerde, ailelerin erkek çocuk beklentileri daha ağır basmaktadır. Bu yörelerde anne adayının aşerdiği yiyeceklerle bebeğin cinsiyeti arasında bağlantı kurulmaktadır. Aşeren kadın, acı, ekşi ve baharatlı yiyecekleri yemekten özellikle kaçınır. Bunun nedeni 'ye ekşiyi, doğur Ayşe'yi, ye tatlıyı doğur atlıyı' tekerlemesinde görülür (Artun, 2005: 129-132).

Kültürümüzde doğacak bebeğin cinsiyeti anne adayının yaşadığı fiziksel değişimler gözlenerek tahmin edilir. Örneğin, kadın hamileliği sırasında güzelleşirse bebeği erkek, güzelliğini kaybetmeye başlamışsa bebeğin annesinin güzelliğini aldığı düşünülerek doğacak bebeğin kız olacağına yorulur. Hamile kadının karnı yukarıya doğru ise bebeğin erkek aşağıya doğru ise kız olacağı tahmini yapılır. Altay Türklerinde de hamile kadının bel bölgesindeki sivrilik erkek bebeğe, yuvarlaklık ise kız bebeğe işaret eder. Anne adayının gördüğü rüyalar da bebeğin cinsiyetine yorulur. Bıçak veya silah görmek erkek bebeğe, küpe vb. takı görmek ise kız bebeğe işaret eder (Kalafat 1999: 98).

Maçka'da bebeğin cinsiyetini tahmin etme konusunda bir takım pratikler bulunmaktadır. Bunlardan kayıt altına alınanları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Eğer kadın çok uyumaya ve çok fazla yemek seçmeye başladıysa hamile olduğu anlaşılır.
- Hamile kadının çocuğu eğer erkek olacaksa karnı öne doğru toplu olur.
- Çocuk kadının karnında önce sağ tarafta hareket ederse erkektir.
- Kadının karnı çocuk kız olacaksa gevşek, erkek olacaksa sıkıdır.

- Erkek çocuk eğer düşerse düştüğünde erkek olduğu anlaşılır, kız çocuk düşerse sadece et parçası şeklindedir.
- Çocuk erkek olacaksa sancısı bele vurur, sancı kasıklara vurursa çocuğun kız olacağı anlaşılır.
- Kız hamileliği erkek hamileliğine göre daha zor olur, kıza hamile kadının yüzü çirkinleşir.
- Erkek çocuğa hamile kadının canı tatlı ister, kız çocuğa hamile kadının canı acı/ekşi ister.

4.1.1.1.5. Hamile Kadının Kaçınması Gereken Davranışlar

Anne adayı, hamileliğinin devamı ve hem kendisinin hem bebeğinin sağlığı için çeşitli önlemler alır. Hamileliğin ilk günlerinden itibaren kadın ruhsal ve fiziksel yönden kendisini çok yormamaya çalışır. Çevresi tarafından da özenle korunur. Kadının, çevresi tarafından bir çeşit “hasta” gibi görünmesi ve korunması lohusalık dönemi bitene kadar devam eder. Hemen her yörede karşımıza çıkan, gebe kadının sakınması gereken davranışlar arasında ata binmemek, ağır yük kaldırmamak, üzüntüden uzak durmak, yüksekte atlamamak, belini incitmemek vardır (Taş, 1994: 192). Bunun yanı sıra, hamile kadının çirkin varlıklara bakmaması, bakarsa bebeğinin de onlara benzeyeceği, hamile kadın saçını keserse bebeğinin kısa ömürlü olacağı, hamile kadın bir şeyler çalıp da yerse bebeğin vücudunda yediği şeye benzeyen bir leke olacağı, hamile kadın çıplak elle ete dokunup onu vücuduna sürerse o yerde beneklenme olacağı gibi inançlar da kültürümüzde oldukça yaygındır.

Anne adayının önceki gebelikleri düşükle sonuçlanmışsa ya da ölü doğum yapmışsa bu sefer tıbbi yolların yanı sıra geleneksel yollara da başvurulur. Doğumun sağlıklı sonuçlanması ve bebeğin yaşaması için hocalara, yatırlara gidilir, muskalar yazdırılır, adaklar adanır (Karakaş, 2005: 19).

4.1.1.1.6. Doğum Esnası

Anne adayının doğum sancılarının hissedilmesiyle birlikte doğum hazırlıklarına başlanır. Doğum sancılarının başlanmasıyla, doğum odasında ve doğum anında birçok âdet

ve inanma uygulanır. Bu uygulamaların amacı, doğumun kolay olması, doğacak çocuğun ve annesinin tehlikelerden korunması ve kutsanmasıdır (Başçetinçelik, 1998: 47).

Doğumun kolay geçmesi için Altay Türklerinde tecrübeli bir ebenin ve hamile kadının yakınlarındaki diğer kadınların doğuma yardım ettiğini görmekteyiz. Doğumun kolay olması, anne ve bebeğin kötü ruhlardan korunması için, Altaylarda çadırın tam ortasına bir direk yerleştirilir. Direğe bir urgan bağlanır. Urganın bir ucunu da direğe bağlarlar. Bu urgan lohusanın koltukları arasından geçirilir. (İnan, 1995: 169).

Doğum anı geldiğinde çocuk karında aşağıya doğru kayar, kadının yanları boşalır. Çocuk geleceği zaman kadının yüreği bulanır, istifra etmesi gerekir. Su geldiği vakit doğum başlamıştır, su gelmezse doğum zor geçer. Ebeye yardımcı iki üç kadın daha vardır. Doğum yapacak kadını yardımcı kadın yüzü kendisine dönük olacak biçimde dizine oturtur. Ebe kadının arkasında oturarak doğum yapacak kadının makatına bir bezle baskı yapar ki makat yırtılmasın. Ebe kadın rahmin ağzını açarak çocuğun gelişini kolaylaştırır. Çocuk eğer eğri geliyorsa doğrulması için kadın sırta alınarak sallanır. Eğer kaynana geline beddua etmişse kadın rahat doğuramaz. Bir tasın içine konan suya kaynana okur, suya tuz atılır ve su gelinin üstüne dökülür. Suyu tuz az da beddualar suya vursun denir. Çocuğun göbek bağına eş, ayakdaş adı verilir. Doğumdan sonra göbek bağının düşmesi için kadın içi sıcak su olan bir tekneye oturtulur ve hafifçe karnı sıvazlanır. Göbek bağı kesilirken çocuğa göbek adı konur, öbür dünyada çocuğun göbek adıyla çağrılacağına inanılmaktadır. Çocuk erkekse sesi gür çıksın diye eşin (göbek bağı) kanı çocuğa doğru sağılır (Balıkçı, 2004: 20-23).

Doğum esnasında eğer bebek cansız şekilde doğar veya ağlamazsa uygulanan birtakım pratikler bulunmaktadır. Örneğin, çocuk ağlamadan göbeği kesilmez. Ağlamayan çocuğun ağlaması için burnu sıkılır. Eğer çocuk baygın doğmuşsa ağzına üflenir. Çocuk eğer hareketsiz doğmuşsa, göbek bağı ateşe atılır, yandıkça çocuğa sıcak geleceği, çocuğun canlanacağına inanılır. Eğer çocuk ölü doğarsa göbek bağıyla birlikte gömülmez, göbek kesildikten sonra gömülür (Balıkçı, 2004: 25).

4.1.1.1.7. Doğum Sonrası

Doğum sonrasına toplumumuzda büyük önem verilmektedir. Bu dönemde olan yapmış kadına ve çocuğa bir takım önlemler alınır. Bu dönemde göbek kesme, yıkama, tuzlama, lohusalık, albasması, ad verme, kırklama gibi geçişler için bazı önlemler alınır (Artun, 2005: 134).

Kadın, doğum yaptıktan sonra lohusalık dönemine girer. Bu dönem, doğumun sonrasındaki ilk 40 günü kapsar. Anadolu'da yeni doğum yapmış kadına; lohusa, loğsa, doğazkesen, emzikli, nevse gibi adlar verilir (Örnek, 1995: 143).

Çocuk doğunca yere bırakılmaz, anadan babadan kalan miras kalburundan, miras kazanından, zincirinden geçirilir. Ayrıca sabah namazı vakti çocuk sınıra bastırılır. Çocuk beş altı günlük olduğunda göbek kendiliğinden düşer. Göbek düştüğünde yuvarlak bir yama çocuğun göbeğine konur, düşen göbekte bir yamaya sarılarak kırk gün saklanır. Daha sonra ya çok çocuk olması, bereketiyle gelmesi için bir meyve ağacının altına gömülür ya da büyük ve okumuş biri olması açısından önemli bir yerin bahçesine gömülür. Çocuk kırk gün boyunca tuzlu suda yıkanır. Tuzlu su göbekteki mikrobu kırması için göbeğe de vurulur, çocuğun ağzının kokmaması için ağzının içi de tuzlu suyla yıkanır (Balıkçı, 2004: 14).

Doğumdan sonraki günlerde annenin sancısı olur. Sancı genellikle ikinci ve sonraki çocuklarda görüldüğünden, sancının kesilmesi için ilk doğan çocuk sabah erken saatlerde çeşmeye gider ve üç kez İhlas suresi okuyarak çeşmenin suyunu keser. Suyu keserken de sancının kesilmesini istediğini söyler. Böylece sancının kesildiğine inanılır.

Kadının ilk sütü bebek için son derece önemlidir. Bu süte ağız sütü denmektedir. Anne sütünden mahrum kalan bebeklerin vücut gelişimlerinde eksiklikler görülmektedir. Bebeğini emziremeyen veya daha önceki doğumlarında bebekleri yaşamayan kadınlar için sütanneler tutulur. Sütanneler genellikle aynı köyde komşular arasından seçilmektedir. Bebeğe sütannelik eden kadına aynı ailedenmiş gibi davranılır. Nikâh düşmeyeceği inancıyla o aileden kız alınmaz ve aileye kız verilmez.

“Eskiden çocuk; kolları eğri olmasın, ayakları düzgün olsun diye kundaklanırdı. Çocuğun kundaklandığı beze kundak bezi denir. Çocuğun kollarını sarmak için kullanılan beze kol bezi, altına konan beze de taharet bezi denirdi. Kundak yapılırken kızın ara bezi erkeğinkine göre daha kaim konur ki kızın kalçaları geniş olsun, ileride doğum yaparken yarayıslı olsun. Erkeğin bezinin daha düz konmasına dikkat edilirdi.” (Balıkçı, 2004: 15).

4.1.1.1.8. Lohusalık Dönemi

Anne bu 40 gün içerisinde yakınları tarafından, hamileliğinde olduğu gibi özenle korunur. Lohusalık döneminde, annenin en büyük korkusu nazardır. Nazarlık, maşallah gibi takılar çocuğu da loğusayı da korumak için kullanılan yaygın gereçlerdir (Boratav, 1978: 195). Nazarın yanı sıra anneyi pek çok zarardan korumak gerekir. “Loğusanın mezarı kırk gün açıktır” sözüyle kadının bu dönemde her türlü hastalığa açık olduğu ifade edilmektedir (Artun, 2005: 136).

Yeni doğan bebeğin sağlığı için çeşitli inançlar ve âdetler uygulanır. Yakutlar, ölüm ruhunu aldatmak için çocuğu doğar doğmaz komşulardan birine satarlar. Başkurlarda çocuk doğduktan sonra, ebe çocuğu kucağına alır, dışarı çıkar, birkaç ev gezdikten sonra kendi evine geri getirir. Ebe kadın, ‘Yabancı ülkeden bir çocuk getirdim, satın alan var mı?’ der. Ailesi, çocuklarını ağırlığı kadar demir karşılığında satın alırlar. Bu inanışların bir benzeri de Anadolu’da yaşatılır. Farkı, çocuğun cami önüne bırakılması ve ailenin bir tanıdığına çocuğu alıp gitmesidir. Aile, tıpkı Orta Asya toplumlarındaki gibi çocuğu satın alır. Geçici olarak aile değiştiren çocuğun kötü ruhlardan bu yolla korunacağına inanır.

Başkurlar, bebeğe, Demir yahut Salıpaldı, Satılmış gibi bir ad verirler. Kırgızlar, ölüm meleğinin gelmemesi için bebeğe İtalmas, Çoçkabay (Domuzbay), Kabanbay (Yabani domuz) gibi adlar verirler” (İnan, 1995: 174, 175). Anadolu da ise erkek bebeğe Satılmış, Dursun, Durmuş, Yaşar, Duran; kız bebeğe Satı, Durdu adları verilir. Bebeklere, Abdullah, Abdurrahman, Mehmet, Ahmet, Mahmut gibi dini özelliği olan adlar ya da Ömer, Ali, Hamza, Hasan, Hüseyin, Fatma, Zehra, Zeynep gibi İslam dininin ulularının adları verilir (Boratav, 1978: 89, 90).

Doğumun ardından kadının toparlanması ve sütünün gelmesi için çeşitli şerbetler, özel şuruplar hazırlanır. Lohusanın sütünün erken gelmesi bol olması istenir. Sütün “kaçmaması” için çeşitli önlemler alınır. Doğum yapan kadına şekerli su eritilerek içirilir. Yağ eritilerek içerisine süt dökülür. Bu karışıma bir bardak şeker ve su da ilave edilerek doğum yapan kadına içirilir. Burada amaç hem doğum yapan kadının güç toplaması, hem de sütünün çok olmasını sağlamak içindir. Loğusalık döneminde anne yorulmaz, anneye yemek yaptırılmaz, aksine loğusaya yemek getirebilmek için kadınlar birbirleriyle yarışır. Loğusaya ilk kim yemek getirirse onun cennetin kapısını çalacağına inanılır. Loğusa kadına bulgurla ve sütle yapılan çorba içirilir. Loğusa kadına soğuk içecekler verilmez, verilirse kadının karnının şişeceği ve üşüteceğine inanılır. Yine ekşi yiyecekler annenin sütünü ekşiteceği ve bunun çocuğa dokunacağı sebebiyle yedirilmez.

4.1.1.1.9. Alkarısı/Albasması

Yeni doğum yapan loğusa kadınları ve yeni doğan çocukları rahatsız ettiğine inanılan alkarısı, farklı yörelerde Albastı, Alkansı, Al, Albıs, Almış, Goncalas, Cangoloz gibi isimlerle anılır. Albasmasının bir çok yörede kadın olduğu düşünülür. Bu yüzden Alkarısı da denir. Al, gü, kızıl saçlı, iri yarı bir kadın olarak anlatılır.

Albasması; eski ismiyle humma-yi nifasi, loğusa kadının doğumdan sonraki ilk günlerinde uyku esnasında üzerine bir ağırlığın çökmesidir. Ateşli bir hastalık olarak da kendini gösterir. Albasması, doğumdan sonraki kırk gün içinde lohusayı yalnız bulunca üzerine çöker, ciğerini alır götürür. Eğer ciğeri suya batırırsa, loğusa ölür. Lohusanın yanında biri kalırsa, o zaman lohusaya yaklaşamaz (Güzelbey, 1982: 26).

Doğumdan sonraki kırk gün içerisinde bebeği ve annesini albasması/alkarisından korumak için çeşitli önlemler alınır. Lohusanın yalnız bırakılmamasının yanı sıra muska takmak, kırk gün lohusayı dışarı çıkarmamak gibi tedbirlerle albasmasının önleneyeği düşünülür (Erşahin, 2005: 18, 19). Eski Türk kültüründeki inanışlarda albasmasının tüfek sesinden, ocaklı adamlardan, demirden ve kırmızı renkten korktuğu görülür. Bunun için, lohusa yatakta iken başına kırmızı kurdeleli altın takarlar, lohusaya kırmızı şeker götürürler (İnan, 1995: 171). Ayrıca bu süre içerisinde annenin kendisi gibi lohusa kadınlarla ve bebekleriyle karşılaşmaları önlenir (Başçetinçelik, 1998: 73, 74; Artun, 2005: 137).

4.1.1.1.10. Kırkbasması

Loğusa kadının ve bebeğinin, doğumdan sonraki kırk gün içerisinde yakalanabileceği kırk basması (kırk düşmesi, kırk karışması, loğusa basması) denilen bir hastalık daha vardır. Bu hastalık albasması/alkarısı ile aynı özellikleri gösterir. Albasması/alkarısından farkı, bu hastalığın bebeklerde ölümcül sonuçlara yol açmasıdır. Kırk basan çocuk yemez, içmez, zayıflar, büyüyüp gelişmez, sonunda genellikle ölür (Güzelbey, 1981/2: 27). Ancak her iki hastalıktan korunma yolları da aynıdır.

4.1.1.1.11. Kırklama

Doğum sonrası ilk kırk gün dolduktan loğusa kadın ve bebeği için kırklama, kırk dökme, kırk çıkarma ya da kırk hamamı töreni yapılır. Çocuk ve annesi yöresine göre değişen çeşitli kurallara uyularak yıkanır (Boratav, 1978: 196). Bu işlem sayesinde bebeğin ve annesinin hamileliğin ve lohusalığın kirlerinden arınacağına inanılır (Artun, 2005: 138).

Kırklama sürecinde, 3., 7., 20. ve 40. günlerin önemi vardır. Anne ve çocuk üçüncü günü yıkanılır. Yıkandıkları suya bir altın kırk defa batırılıp, çıkarılır. Çocuk üçlendikten sonra yuvarlanır, böylece ömür boyu aç kalmayacağına inanılır. Akraba ve yakınlarla yemek verilir, komşulara gözleme dağıtılır (Tacemen, 1995: 287).

Kırklama, Eski Türklerdeki Şamanizm inancının bir etkisidir. Kırklama yapılacağı zaman anne ve bebeğin yıkanacağı suyun içine ocaktan taş alıp atmak ve kırk karıştığı zaman çocuğu dört yol ayrımında ocakta yıkamak da bu eski inancın izleridir, ocak ve ateş kültürünün devam ettiğinin hala bir kanıtıdır.

Bebeğin kırk günü dolduğunda kırklama işleminin yanı sıra bebeğin vücudunun belirli yerlerinin kesilerek kanının dökülmesi inancı da vardır. Ancak bu inanış, bebeğe zarar vereceğinden korkulduğu için günümüzde artık yaşamamaktadır.

Doğum yaptıran ebe, doğumdan sonra üç sabah gelerek bebeğin ve annenin çamaşırlarını yıkar. Üçüncü gün anneyi ve bebeği ve anneyi yıkar. Bu işleme yedileme, kırklama adı verilmektedir. Kırk bir çift, bir tek fasulye sayarak, kırk bir kaşık su ile

okuyarak kırk suyunu hazırlar. Önce bebeği yıkar ve loğusanın bebeği basmaması için bebeği yüksek bir yere koyar. Daha sonra bebeğin annesini yıkar. En son olarak da hazırladığı suyu annenin önce sağ tarafından sonra da sol tarafından olmak üzere üçer kez döker. Böylece üç gün üstüne anne ve bebeği kırklanmış olur. Bu yaptıklarına karşılık ebeye ihsanlarda bulunulur; sabun ve mum özellikle verilir. Yaptıkları hizmetlere karşılık ebelere mutlaka bir şeyler verilir yoksa günaha girileceği ve ebenin öbür dünyada zor durumda kalacağına inanılır (Balıkçı, 2004: 28).

4.1.1.1.12. Ad Koyma

Kültürümüzde, bebeğe ad verme, köklü bir geleneğe dayanmaktadır. Bebeğe isim koyma, dinî bir törenle olur. Aile büyükleri arasından seçilen bir isim, bebeğin kulağına ezan okuduktan sonra, ismini üç kez söyler. Günümüzde ailelerin çocuklarına verdikleri isimlerde bağlı buldukları kültür çevrelerinin beğenisinin hakim olduğu görülmekte ve eski adlar konulmaktan kaçınılmaktadır (Artun, 2005: 139). Hatta, bir çocuğun adına bakarak toplumun hangi kesiminden geldiğini, ailesinin eğitim durumunu, üç aşağı beş yukarı kestirmenin olanağı vardır (Başgöz 1978: 215). Bir milletin belli zamanlarda yaptığı ihtilaller veya uğradığı istilalar ve onların sonucunda oluşan siyasi durum, çocuklara verilen isimlere etki eder (Abdurrahman 2004: 124). Kandil gecelerinde, bayramlarda ya da üç aylarda doğan bebeklere adları veya göbek adları, Recep, Şaban, Ramazan, Muharrem, Şevval, Arife, Kadir, Mevlüt gibi isimlerden verilir.

Eski Türklerde çocuklara isim verme geleneği çeşitlilik göstermektedir. Çocuklara doğduğu sırada, çevrelerinde bulunan eşyalardan, insanlardan, bitkilerden ya da olaylardan isim vermek sıkça rastlanılan bir olaydır. Örneğin; güneşin doğduğu sırada dünyaya gelenlere Gündoğmuş, Güngördü, Akkoyaş, Akgün gibi isimler verilirken; kurtların köyleri bastığında doğan çocuklara Kurt, Kutgeldi, Kurtbağ, Börübeg, Börübay gibi isimler verilirdi (Acıpayamlı, 1992: 1-14).

Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocukların bir isme sahip olabilmeleri için kahramanlık göstermeleri gerektiği görülmektedir. Dede Korkut Hikâyeleri'nde çocuk ad almak için ya bir olağanüstü iş başarmış ya da kan dökmüştür. Dirse Han'ın oğlu karşısına

çıkan bir boğa ile dövüşüp onu öldürdükten sonra Boğaç adını, Bamsı Beyrek ise bezirgânların malını soygunculardan kurtarması üzerine bu adı almıştır (Ergin, 1997: 79).

Yakutlarda, çocuğa ilk adı doğumdan üç ay sonra, asıl adı ise çocuk yay basıp ok atmaya başlayınca konulur. Tuva Türklerinde çocuğa ismini aile büyükleri, çocuğun fiziksel özelliklerinden, ailelerinin özelliklerinden ya da geçmişlerindeki belirli olaylardan seçerek koyar. Altay Türklerinde, Gök Sakallı bir ihtiyar, çocukların adlarını koyuyordu. Kırgızların ünlü destanı, Manas'ta, üç önemli kahraman Manas, Semetey, Seytek'in ad almaları bir toy vesilesiyle olur. Burada, halkın çocuklara bir isim vermesi istenir. Kimse çocuğa ad veremeyince, ortaya aksakallı bir ihtiyar çıkıp çocuğun adını verir (Yıldız, 1995: 265). En eski Türk destanlarından Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz Kağan'ın kendi adını kendi aldığı yazılır. Oğuz Kağan, daha beşikte iken konuşmaya başlamış ve “Ben bir otağda doğduğum için adımları Oğuz koymak gerekir” diyerek kendi adını ilan etmiştir.

Eski Türklerde bebeklere ad verilirken, toy düzenleme geleneği vardır. Toylar, Manas Destanı'nda da anlatılmaktadır. Bu törenler, günümüzde “bebek evi” denilen, aile arasında tertiplenen yemekli, eğlenceli bir etkinliğe dönüşmüştür. Kimi yerlerde, ad verilmesiyle ilgili olarak mevlit okutulduğu da olur (Örnek, 1995: 149).

4.1.1.1.13. Göbek Kesme, Tuzlama ve Yıkama

Anne ve bebeği arasındaki fizyolojik bağ, göbek bağının kesilmesi ile olur. Göbek kuruduktan sonra temizlenip sarılıp uygun bir yere gömülmektedir. Göbek bağının gömüldüğü yer, ailesinin çocuklarıyla ilgili beklentilerine göre şekillenmektedir. Göbek bağı, çocuktan bir parça sayıldığı için saygı ve dikkat ondan esirgenmez; atılmaması, hayvanlara yedirilmemesi gerektir (Boratav, 1978: 193). Anadolu'da yaşayan geleneksel kültürümüzde çocuğun göbeğini ebe, dualarla keser. Çocuğa göbek adı verilir. Bazı bölgelerde göbeğin kanı çocuk al olsun diye yanaklarına sürülür (Aydınoglu, 1968: 5108).

Doğumda, bebekten sonra gelen parçaya eş (plasenta) denir (İnanç vd., 1971: 30). Bu “eşe” çocuktan bir parça, hatta çocuğun kendisi gözüyle bakıldığı için, doğumdan sonra genellikle “eş” temiz bir beze sarılarak bir yere gömülür. Eşi ve çocuk arasında yazgısal ve büyüsel bir birliğin yaygınlığı kendini göstermektedir. Bu durum da kimi belirli işlemleri

ya da kaçınmaları beraberinde getirmektedir (Örnek, 1995: 143). Doğan çocuğun göbeği ve eşi birtakım işlemlerden geçirilir. Çocuğun geleceğini, ilerdeki uğraşısını ve işini etkileyeceği inancıyla göbek gelişigüzel atılmaz (Örnek, 1995: 142). Çocuğun inançlı bir kişi olması istenirse göbek cami avlusuna, eğitimi olması istenirse üniversite ya da yüksekokul bahçesine, önemli bir makam sahibi olması istenirse devlet kurumu bahçesine gömülmesi günümüzde yaygın olan âdetlerdir.

Göbek bağının kesilmesinin ardından yıkama ve tuzlama işlemine geçilir. Tuzlama işleminin amacı, çocukta pişiğin olmaması, ilerde terinin kokmamasıdır (Artun, 2005: 13). Pertev Naili Boratav, bu işlemin büyümlü olduğunu düşünmektedir. Çünkü tuz, nazar uğur, bereket inançlarında kutsal bir yere sahiptir (Boratav, 1978: 194).

4.1.1.1.14. İlk Diş, İlk Saç ve İlk Tırnak

Çocuğun ilk dişinin çıkması aile ve çevresi tarafından sevinçle karşılanır. Çıkan bu dişle birlikte çıkacak diğer dişlerin de sağlam olması için törenler uygulanır. Anadolu’da bu törenler; diş buğdayı, diş hediği, diş bulguru gibi adlarla anılır.

Bu âdet ve inanmaların bir kısmı, bebeğin ilk saç ve ilk tırnağı için de yapılır. Çocuğun eli, tırnakları kesildikten sonra, içinde altın paralar bulunan bir keseye sokturulur; oradan aldığı paralar, erkekse büyüdüğü zaman tutacağı işin sermayesine, kızsız çeyizine “maya” olarak saklanır (Boratav, 1978: 155).

4.1.1.1.15. İlk Gezme

Anadolu’nun hemen her yerinde, lohusa kadın ve bebeğinin doğumdan sonraki kırk gün içerisinde, sağlığına zarar gelir düşüncesiyle dışarı çıkması uygun bulunmaz. Doğumdan sonraki kırkıncı gün dışarı çıkmaya “kırk uçurtması, kırk uçurma” denilmektedir. Bebeğin, toplumla tanıştığı bu gezmede, bir takım âdet ve inanmalar uygulanmaktadır. (Altun, 2004: 141) İlk gezme çevresinde gerçekleşen âdet ve inanmalar bugün eski geçerliklerini yitirmişlerdir. Anne ve bebek, doğumun üzerinden kırk gün geçmesini beklemeden, çeşitli sağlık kontrolleri ve aşılar için hastaneye, sağlık ocaklarına gitmektedirler.

4.1.1.1.16. Yürüyemeyen Çocuk İçin Yapılan Uygulamalar

Normal gelişim süreçlerine göre çocuklar dokuz ay civarında emeklemeye ve ayakta durmaya, bir yaş civarında ise yürümeye başlarlar. Çocuğun yürümesi gecikirse, çocuğa dinsel büyüsel işlemlerin çeşitli pratikleri uygulanır. Geleneksel kültürümüzün yaygın olduğu yörelerde yürüyemeyen çocuk türbelere götürülür, türbelerin etrafında dolaştırılır, yürümesi için adaklar adanır. Şifalı olduğuna inanılan kimi yiyecekler yedirilir, içirilir ya da hazırlanmış kimi karışımlar çocuğun vücuduna sürülür (Karakaş, 2005: 33).

Anadolu'da yaygın bir inanışına göre, çocuğun yürüyememesi ya da yürümeye başlamaktaki gecikmesinin nedenlerinden en önemlisi ayağındaki "köstek"tir. Genellikle zararlı cinler tarafından vurulduğuna inanılan bu köstek, çeşitli yörelerde "köstek kesme", "adağını kesme", "adak kesme", "ağdeş pişirme", "ayak çizme", "ayak kesme", "aydaş kaynatma", "düşsak kesme", "hoppala", "iplik kesme", "köstekleme", "köstek kırma", "kötürüm kösteğini kesme" gibi işlemlerle giderilir (Acıpayamlı, 1974: 357).

Köstek kesme işlemi genellikle çocuğun evinin önünde yapılır. Çocuğun ayakları kolaylıkla kesilebilecek ince bir iplikle bağlanır. Çocuk bu esnada annesinin kucağında oturtulur. Ardından, uygun yaştaki iki çocuk seçilir ve onlara köstek kesme işlemi kısaca anlatılır. Yardımcı çocukların ellerine birer bıçak verilir. Yürüyemeyen çocuğun annesi üç "Kulhuvallahu" ile bir "Elhamdülillah" okuyup işaret verir. İşaretin ardından iki yardımcı çocuk, yürüyemeyen çocuğa doğru koşarlar, ilk gelen ipi keser. Bu işlem için cuma günü salâ vakti seçilir ve bu işlem üç hafta süreyle yalnızca cuma günleri yapılır (Artun, 2008: 183).

4.1.1.1.17. Konuşamayan Çocuk İçin Yapılan Uygulamalar

Normal gelişim özellikleri gösteren çocukların üç ay civarında keyif, agulama vb. sesleri çıkartmaları, on bir on iki ay civarında ise konuşmaya başlamaları beklenir. Genel olarak kız çocukları, erkek çocuklarından daha erken konuşurlar. Ancak bir yaşını doldurduğu halde konuşamayan çocuklar için bazı dinsel-büyüsel işlemlerin pratikleri uygulanır. Geleneksel kültürümüzün yaygın olduğu yörelerde konuşamayan çocuk

türbelere götürülür, türbelerin etrafında dolaştırılır, konuşması için adaklar adanır. Şifalı olduğuna inanılan kimi yiyecekler yedirilir, içirilir ya da hazırlanmış kimi karışımlar çocuğun vücuduna sürülür (Karakaş, 2005: 33).

Konuşamayan çocuğun “dilinin açılması” için ağzında anahtar bükülmesi, dil bağının kesilmesi, nefesi kuvvetli hocalara okutulması, kültürümüzde sıkça rastlanır. Ayrıca çocuğun bir ahıra götürülerek “Hayvansan ye, insansan konuş! Malsan mele, insansan söyle!” denmesi de Anadolu’da çokça karşılaşılan bir adettir (Örnek, 1995: 166).

4.1.1.2. Sünnet

Arapça kökenli bir kelime olan sünnet, sözlük anlamıyla “İşlek yol ve tanrı yolu ya da insanın âdet durumuna soktuğu iyi ya da kötü davranış” tır (BTS.). Dinimizde, Peygamberimiz Hz. Muhammed’in yaptığı ya da yapmayı öğütlediği davranışlara uymaya "sünnet" denir. “İslâm dininde Peygamberin yaptığı ya da yapılmasını öğütlediği şeylere uymaya ‘sünnet’ adı verildiği için, oğlan çocukların erkeklik organlarının ucundaki deriyi kesip alma işlemi, halk dilinde bu deyimle adlandırılır.” (Boratav, 1978: 194).

Ülkemizde sünnet geleneği yüz yıllardır kesin bir biçimde yerine getirilmektedir. Sünnet geleneğinin yaptırımını, bu konuda bir karşı koyuşa ve tartışmaya meydan vermeyecek kadar güçlüdür (Başçetinçelik, 1998: 103; Örnek, 1995: 170). Toplumumuzda sünnetli erkeğin, sünnetsiz olmayandan daha temiz olduğu inancı yaygındır. Çocuğun sünnet edilmesi geciktiğinde, toplum tarafından kınanır, ayıplanır (Örnek, 1995: 170-174).

Sünnet âdeti, beraberinde kirvelik kavramını da getirir. Kirvelik, sünnet düğünü masraflarının bir başkası tarafından karşılanması gelişen dostluğu ifade eder. Kirve, çocuğun akrabalarından seçilmez. Çünkü çocuğun fiziksel acı çekmesine dayanamayan amca, dayı, enişte vb. çocuğun ellerini bırakabilir. Sünnetçinin elindeki usturanın başka yerlere değmesiyle ortaya çocuk için zararlı durumlar çıkabilir. O yüzden kirve olarak, aile dışından biri seçilir. Kirve ve ailesi, sünnet olan çocuk için ikinci aile konumundadır. Kirve, çocuğun ilerleyen yaşamında, evlenmesinde vb. önemli işlemlere sahip olacaktır.

Ülkemizde aileler, çocuklarının sünnet merasimini yemekli, eğlenceli bir etkinlik olarak planlarlar. Sünnet törenleri genellikle, çocukların okuldan geri kalmamaları için yaz

aylarında yapılır. Sünnet günü olarak eskiden, cuma günlerinin tatil olması sebebiyle daha çok perşembe günleri yapılırdı. Günümüzde ise sünnet törenleri hafta sonu yapılmaktadır.

Sünnet edilecek çocuğun ailesi, tören gününü saptadıktan sonra konuklara “okuyucu” ,“elçi” çıkartarak ya da davetiye bastırarak haber verir. Daha çok köylerde uygulanan “Okuyucu” çıkartma usulünde, okuyucu: “Ahmet Bey selam söyledi, filanca gün çocuklarını sünnet ettirecekler, sünnet düğününe buyursun dedi” çağrısını çağrılılara duyurur. “Okuyucu” kimi yerlerde çağrısının karşılığında hediye alır (Örnek, 1995: 175). Sünnet olacak çocuklar törenden birkaç gün önce veya aynı gün ata, arabaya, otomobile bindirilerek dolaştırılmaktadır bu geziye mahallenin öteki çocukları da katılmaktadır. Böylece sünnetin olacağı, bu gezintiyle halka duyurulmuş olur (Artun, 2005: 143).

4.1.1.3. Evlenme

Temelde aile olarak tanımlanan birimi oluşturmak ve türün üremesini düzenli, toplumca kabul edilen yasalar çerçevesinde temin etmeye yarayan eşler arasındaki cinsel ve ekonomik birlik evliliği oluşturmaktadır. Evlilik kurumunun temel işlevleri vardır. Temel bir düzenleme olarak insanın fizyolojik ihtiyacı olan cinsel ihtiyacının giderilmesi, anne ve yeni doğan çocuğun bakım esnasında hayatını maddi olarak idame ettirebilmesi için türün üyelerine biyolojik ve toplumsal olarak uyarlanma, eşler arasındaki maddi ve manevi karşılıklı emek yararlanması ve toplumsal yaşam için gerekli ittifaklar ve toplumu oluşturan bireyler arasındaki mübadele (başlık parası, çeyiz, nafaka vb. uygulamalar) olarak çeşitli işlevlere sahiptir (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 293-295).

Bir kadın ve bir erkeğin hayatını birleştirmesiyle gerçekleşen evlilik, insan yaşamının doğumdan sonraki ikinci dönemi olarak kabul edilir. Evlilikle kurulacak aile, bir toplumun temel kurumlarından birisidir. Evlilikle gelin ve damat artık eş ve karı koca, evli barklı olmuş, anne ve baba olmak için toplumun ilk olarak öne sürdüğü şartı yerine getirmişlerdir. İki gencin yaşam kaderlerini birleştirmeleri açısından bireylik davranışları, yeni bir hısımlık bağlantısının kurulması yönüyle aileler arası ilişkileri, iki tarafın akraba, dost, komşu çevrelerinin katılmasını yasa kıldığına göre de toplumluluk gösterileri içine alır (Altun, 2004: 89).

Türk toplumu ve İslam dini evliliğe büyük önem vermiş ve gençleri evliliği teşvik etmiştir. Ziya Gökalp, Eski Türklerde evliliğin endogamik olduğunu bildirir. Endogami, Eski Türklerde kadın-erkek eşitliğinin temeli ve kanıtı sayılmaktadır (Gökalp, 1995:142).

Kültürümüzde “Allah evlenen ve ev alana yardım eder” şeklinde bir deyiş vardır. Atalarımız evliliğe büyük önem vermiş; “iyi” veya “uğur” sayılan birçok uygulamayı gelenek haline getirirken; “kötü” yahut “uğursuz” sayılan aktivitelerden de kaçınmışlar ve bunların, olağanüstü güçlerinin olduğuna inanılan iyi ve kötü ruhlar tarafından gerçekleştirildiğine inanmışlardır. Böylece, birtakım sosyal normlar kural olarak yerleşmiş, uygulanmaması birçok kavgalara, kötü olaylara yol açmıştır (Şimşek, 2003a: 135-136).

4.1.1.3.1. Evlendirme Biçimleri

Evlilik, insan hayatında iki gencin hayatını birleştirmesiyle oluşan önemli geçiş dönemlerinden biridir. Ailenin temeli evlilik ile atılmaktadır. Bu kurum daha önce gençlerin ailelerinin verdiği kararlarla kurulurdu ve bu karara karşı gelindiğinde gençler kaçarak evlenirdi. Günümüzde aileler, çiftlerin kararına saygı duymaktalar. Bundan dolayı kaçarak evlenme azalmıştır. Aileler, bu duruma saygı gösterecekler de evlilik kurumunu gereği olarak yaşadığı toplumun gelenek, görenek, töre ve yasalarına uymak zorundadırlar. Toplumumuzda farklı biçimlerde evlenmelerle karşılaşmaktayız. Kültürel değişimlerin etkili olduğu büyük kentlerde doğrudan tanışıp evlenme artarken gelenekselliğin ağır bastığı yerlerde hala görücülük en etkili evlenme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Artun, 2005: 148).

Görücüyle evlenme geleneği, erkeğin aile, akraba ya da komşu gibi yakın çevresinden seçilen birkaç orta yaşlı kadının; çevrelerinden oğulları için önerilen, yakıştırılan bir genç kızın evini ziyarete gitmeleriyle gerçekleşmektedir. Erkek tarafının kadınları, hem genç kızı oğullarına uygunluğu açısından değerlendirirler hem de niyetlerini belli ederler. Buna “kız bakma”, “görücü çıkma”, “dünür gezme” gibi adlar da verilir. Görücülük yoluyla evlenme geleneğinde, evlenecek gençlerden çok, ailelerin girişimi, isteği ve beğenisi rol oynamaktadır (Örnek, 1995: 185-186).

Kız kaçırma ile evlilik, kültürümüzde yaygın olan evlilik geleneklerinden biridir. Evlenmek isteyen gençler çeşitli nedenlerle, en önemlisi de ailelerinin evliliklerine onay

vermemeleriyle çareyi kaçmakta bulurlar. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi günümüzde ailelerin bilinçlenerek evlilik tercihini çocuklarına bırakmalarıyla birlikte kaçarak evlenme geleneği neredeyse son bulmuştur. Ancak bu geleneğe Eski Türklerden beri rastlandığı için burada yer verme gereği gördük. Eski Türklerin, ataerkil kabile ve aşiret olarak yaşadıkları dönemlerde, evliliklerin kız kaçırma suretiyle olduğu görülmektedir.

Yakutlarda evlenecek genç, kızını kaçırmadan önce şaman tarafından bir ayin yapılır. Şaman, atların çevresine kımız döküp kırk kötü ruhun adlarını sıralar. Ardından bu kötü ruhlara karşı gençleri koruması için Tanrı'ya dua eder. Altaylılarda ise kız kaçırma, diğer Türk boylarından farklı olarak kızın rızasıyla hatta anne ve babasının onayı ile olur. Kız kaçırıldıktan sonra erkeğin arkadaşları çalı çırpıdan otağ hazırlarlar. Gelin ve damat bu otağda üç gün kalırlar. Bunlara dışarıdan ateş verilmez, ateşlerini çakmak taşıyla yakarlar (İnan, 1995:166).

Doğu Karadeniz Bölgesi geneli itibariyle Maçka bölgesinde evlenecek çiftlerin büyük çoğunluğu 1970'li yıllara kadar birbirlerine kaçma yoluyla evlenmektedir. Evliliğin getireceği maddi yükü kaldıramayacak durumdaki gençler, özellikle de erkek tarafı kaçma ve kaçırma olaylarının baş aktörleridir. Bu olaylar önceleri dargınlık, husumet gibi durumlara neden olup olaylar adli mercilere intikal ettirilse de son yıllarda adli vakaların azaldığı görülmektedir. Bunun nedenleri arasında anne ve babaların Avrupa'da bulunmaları, genç erkek ve kızların eğitim seviyesinin artmasıyla birlikte daha serbest bir yaşantı sürmeye başlamaları gelmektedir.

“1949 yılında evlendim. Uymaya uyduk, kaçtuk. O zamanlar para yok ki efendum. Git git herifin kızını iste de versin oni sana, masrafını yap masrafsız al da geç. Şimdiki zaman oyle değil, gidiysin bi kız istemeye bilezuğumi yap, boğazına zenciri yap, goluna altın bilezik yap, envai çeşit elbise yap. Eskiden bu gada bolluk yok idi. Ben bi yüzuklan evlendim, bi de krepteşepestan, sora hadi doğru al evine...” (K.K. 48)

“Ben Bağışli köyündenim. Ana düzeninden beni gaçurmalarının nedeni benim görümcemi ağabeyim gaçurdi, bular da inad olarak alıp beni garurmuşlar yoksa ben bulari tanımam. Köyümüze uzak değil ama tanımazdım ki ne taniyayım küçüktüm. Bi arkadaşlan gittiydik oraya gezmeye. Orda bi kadın, yengeme söylemiş ama tanımayırım o zaman. Bi

sabah kalktuk, kaynum olacak biri de orda okuy da galiy ablasıyla. Bana da ablası dedi çay gaynat. Ali yiyecek de okula gidecek. Ben da kalktım yaktım sobayı, göydüm çayı istine. Gittim yatakta öyle oturdum. Biraz sora kapiya biri bi tekme vurdi ki kapi sanki dersin gırıldı. Kapi gerisin geri açıldı, ben nasi korktum ama. Kapıda bi deliganlı, bi bayan, peşinde bi de yaşlı adam üç kişi girdiler içeri. Meğer o gelenler yengemin kardeşleri, ben bişe bilmiyrim ya orda gördüler beni. Yedi içtiler çıktı gittiler sora. O akşam öyle yattuk. Sabahleyin o yaşlı adam gene geldi. Yaşlı dediğim da işte büyük gaynım. Bu adama sordu ki yengem gızın gönli var mi sordun mu? Dedi ki gız istemiy daha ufak ağlay. Dedi olmaz, hazırla onu. Ben başladım tabi ağlamaya, dedim ben daha gidecek yaşta değilim. Dedi yok, ben seni alacam bizim Ahmet'e verecem. Ben ağlayırım tabi ne diyim daha. Hele bi hazırlan da o zaman dedi götüreyim seni köye. Ben ondan sora kalktum hazırlandım ki gideyim köye dedeme. Kimse bişe bilmez ki o zaman, televizyon mu var, insanlar okul mu biliy sanki? Neyse bindik bi taksiya, gece aldı getirdi bizi Maçka'ya. Ama ben nasi korkayırım, üstü başı pis bi adam; gene o gördüğüm uşağa verseler beni iyi. Neyse beni aldı getirdi bi eve, evde bi gocagari... Gocagari bağırdı ona ki habu kimdir oğlum bunu geturdun buraya. Dedi bu teyzemin gızidir, hastalandı da götüreceğim oni doktora. Meğer o gaynımın gaynanası. Ben ağlayırım tabi, gari da öpüy okşay ki beni noldu gızım anlat neyin var diye. Sonra bi zaman geçti, dediler haydi minibüs tuttuler. Kadın yine yalvariy bunlara ki bu gızın perian hali var, diyin bakayım nediysiniz siz. Sora anladı tabi dedi Ahmet bu işi gariştirdin. Ahmet dedi çok ağlay bu zavallı, kimsesi yok mi? Ordan aldı geldiler beni karşıki yolda eski bi bakkal vardı kapattı oraya. Ama orda da kimsenin bişe bildiği yok, kaynum bişe demedi olara. Kırdı kilidi girdi kapıdan içeri. Beni göydü bi odaya, kendi de geçti yan odaya. Ortada da var bi uşak, meğer bu gaynımın. Ben de aldım sevdim oni. Ben, bebeğin annesi, bi de rahmetli gaynanamla gaynatam orda oturduk. Gece oldu sora geçtik karşıki eve, serdiler yere yatak yattuk. Ama ben ağladım sabaha kadar uyumadım. Sonra sabah oldu, gaynumu yolladiler karşıki bakkala, meğer işte evleneceğim uşak ordaymış. Neyse işte öyle üç beş gün galduk ama çıkayırız kapiya bacaya, tabi millet görüy. E bunlar da korkti tabi jandarma geli arayacak sonunda. Sora üstte bi komşu vardı, o bizi gördi yukarda misir dövereken. Dediler işte bi gızcağız kalacak iki üç gün. O yana bu yana kacak dururken bular yine kaçırarak beni kimse görmesin diye. Uşak da gidiy dükana saklanmaya. Dedim daha saklanmaya gerek yok. Gittik hemen Maçka'ya, yıldırım muamelesi yaptılar. İşte öyle evlenduk, oldu bitti.” (K.K. 47)

4.1.1.3.2. Evlilik Çağı ve Evlenme İsteğini Belli Etme

Ülkemizde, 1926 yılında kabul edilen ve yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nun 124. maddesine göre, evlenme yaşı kızlar ve erkekler için 17'dir. Evlenme isteğini belli etmede genç kızlar ve erkekler birbirlerinden farklı rolleri üstlenirler. Evlenmek için girişim, genellikle erkekten ve erkeğin ailesinden gelir (Örnek, 1995:190).

Toplumumuzda, kız ve erkeğin buluğ çağına girmesiyle fizyolojik ve biyolojik olarak evlilik çağına girdiği kabul edilir. Genç kızların ev işlerine katılması ve karşı cinsle ilgilenmesi evliliğe hazır olduğunu gösteren diğer belirtilerdir. Erkeklerde ise, evin ekonomisine katkıda bulunması, askerliğini yapması evlenmesi için gerekli ölçütlerdir.

Geleneksel kültürümüzün yaşandığı kimi yörelerde, ağabeylerin ve ablaların, kardeşlerinden daha önce evlenmelerine önem verilir. Küçük kız kardeşlerin ablalarından önce evlenmesi durumunda son yıllarda izin istenmektedir. Çünkü ablanın evlenmemiş olması önemli bir engel olarak görülmektedir (Artun, 2005: 150).

Bölge geneline bakıldığında eğitim seviyesinin artış gösterdiği 60'lı yılların sonlarına kadar, evliliklerin kız ve erkek çocuklarının isteklerinden ziyade anne ve babanın istekleri doğrultusunda oldukları görülmektedir. Bu durumu hazırlayan türlü sebepler olmakla birlikte, pek çok durumda kız ve erkeğin birbirlerinden haberlerinin dahi olmadığı ve birbirlerini ilk kez nikah günü gördüklerinin bilgisi sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler arasındadır. Ailelerin seçimiyle yapılan tercihlerde oğlan veya kızın görüşleri alınmaz, aileler kendi aralarında görüşerek işi neticeye vordırmaktadırlar.

İlçe genelinde 90'lı yıllardan önce 17-18'li yaşlarda evliliğin yaygın olduğu bilinmektedir. Bunun temelinde ağırlıklı olarak bölgenin içinde bulunduğu sosyoekonomik nedenler yatmaktadır. Gurbete giden erkeklerin evdeki yerini dolduracak ve işleri görebilecek erkek çocuklar, aileyi maddi ve manevi anlamda güçlendirme adına erken yaşlarda evlendirilerek yetişkin hayatına hazırlanmaktadır. Kız tarafı daha çok maddi durumu iyi, iki aileyi de çekip çevirebilecek, kızlarını rahata erdirecek damat adaylarını tercih ederken; erkek tarafıysa daha çok evinin ihtiyaçlarını karşılayabilecek, tarlada

bahçede vb. işlerde çalışabilecek becerikli gelinler aramaktadırlar. Damat ve gelin adaylarının mutlak şekilde sağlıklı ve saygılı olmalarına özellikle özen gösterilmektedir.

Genç kız ve erkeklerin erken yaşlarda evlenmelerinin bir başka nedeni şimdi varlığı ortadan kalkmış olmakla birlikte, eskiden bölgede etkisini oldukça hissettiren başlık parasıdır. Başlık parası, kız tarafının kızlarının ihtiyaçları doğrultusunda harcayacakları meblağ olmakla birlikte, kimi zamanlarda erkek tarafı bunu karşılayabilecek güçte olmadığından kaçma ve kaçırma olayları bölgede etkin biçimde görülmektedir. Başlık parasının, yarattığı etkilerden ötürü söylemelik türlerden manilerde şikayet unsuru şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

Sosyoekonomik koşulların yaratıp şekil verdiği bu ortamlarda, genç kız ve erkekler içinde buldukları koşulları değiştirebilmek adına, aynı zamanda insan doğasının da bir gereği olarak, sevdalık işlerine kalkışmışlardır. Fındık bahçelerinde, yayla yollarında konuşup anlaşılan gençler ilk etapta birbirlerine duygularını açıkça ifade etmezler, birbirlerine manzum şekilde hitap ederek karşı tarafı etkilemeye ve ona üstün gelmeye çalışmaktadırlar.

4.1.1.3.3. Kısmet Açma

Toplumumuzda evlenme yaşı geçip de evlenmeyen gençlerin, kısmetlerinin kapalı olduğu kabul edilir. Gençlerin kısmetlerinin açılmaları ve evlenmeleri için çeşitli yollara başvurulur.

Anadolu'da gençlerin kısmeti açılınsın diye, nişan törenlerinde yüzüklerin bağlandığı kırmızı kurdele kesildikten sonra, evlenmek isteyen gençlere bu kurdelenin parçalarından verilir. Kına gecesinde geline hazırlanan kınadan küçük parçalar bekar gençlere “darısı bulaşsın” diye dağıtılır. Düğünde, gelinin ayakkabısı altına ad yazma, gelinin duvak telinden küçük bir parça koparma gibi eylemler evlenmek isteyen gençlerde görülen davranışlardır (Başçetinçelik, 1998:169). Bunun dışında sala verildiği zaman, ayakaltına bir anahtar konularak “bahtım açılınsın” denilmesi; gelin olanın duvağı, evlenememiş kızın başında çözülmesi de kültürümüzde sıkça görülen kısmet açma pratiklerindedir (Örnek,

1995: 202–203). Ulu kişilerin ziyaretlere gitmek, onlardan medet ummak da İslamiyet öncesinden beri gelen yaygın kismet açma pratiklerindedir.

4.1.1.3.4. Görücülük ve Kız İsteme

Görücülük, toplumumuzda evlenecek gence kız bakmak için başvurulan bir âdettir. Bu gelenek halk arasında, ağız arama, dünür düşme, dünür gezme, dünür gitme, el basma, elçilik, görücülük, görücüye çıkma, kız arama, kız bakma, kız beğenme, kız sarraflama, kız isteme, söz taşlama gibi deyişlerle anılır. Bu iş için erkek tarafının yakın çevresinden orta yaşlı bir ya da birkaç kadın tercih edilir. Bu kadınlar, arabulucu, aracı, saye kılğan, büyük dünür, dilekçi, düğür, dünür, tüngür, dünürcü başı, dünürbaşı, görücü, elçi, kılavuz gibi adlarla bilinir (Kaya 1996: 148–157). Görücüye çıkma, kız bakma toplumumuzun değişik bölgelerinde farklılıklar gösterse de yine de ana çizgileri bakımından aynıdır (Artun, 2005: 151).

Geleneksel kültürümüzün yaşatıldığı yörelerde, evliliğin ilk adımı ailelerin oğullarına uygun bir gelin aramasıyla atılır. Köy çevresinde, görücülük ve kız isteme törenleri birbiri içindedir. Aynı köyde veya aynı mahallelerde yaşayan aileler ve çocukları birbirlerini yakından tanıdıkları için görücülüğe gitmek yerine, doğrudan kız istemeye gidilir. Erkek tarafının kadınları, gelin adayı genç kızın güzelliğine; beceriklilik, büyüklere saygılılık vb. hoş giden davranışlarına önem verir. Kanlı Kocaoğlu Kanturalı Hikâyesi’nde Kanturalı babasına evlenmek istediği kızın özelliklerini şu sözlerle anlatır “Ben yerimden doğrulmadan o kalkmış, ayağa dikilmiş olmalı, ben Karakoç atıma binmeden o binmiş olmalı, ben kanlı kâfir eline varmadan o varmış, bana baş getirmiş olmalı.” (Gökyay, 1976: 133).

Arabulucu kadınlar, gelin adayı olarak bir genç kızda karar kıldıktan sonra genç kızın ailesini soruştururlar. Halk arasında ‘her şey dengi dengine’, ‘her ot kökünde biter’ sözleri bu durumu anlatmak için kullanılan deyişlerdendir (Aksoy, 2007: 89). Bu esnada kız tarafına da düşünme süresi tanınmış olur. Kız tarafı bu süre zarfında, damat adayının mesleğini, iyi ve kötü huylarını, ailesini araştırır. İki tarafın da birbirlerine onay vermesiyle görücülerin işi sona erer (Boratav, 1984: 173).

Görücü kadınların görevlerinin bitmesinin ardından erkek tarafı kız istemeye gider. Bu törende evlenecek gencin ailesinin erkekleri ön plandadır. Erkek tarafından yaşça en büyük ve itibarlı olanı ‘Allah’ın emri, peygamberin kavliyle kızı aile büyüklerinden ister (Artun, 2005: 153).

“Maçka’da kızı isteme görenekleri daha çok görücü usulüyle, işte erkek tarafının oğlu evlenecek yaşa geldiği zaman tabi kız istemek için etrafa sorup soruşturuyler. Çocuğun da istediği kızlar oluy, bazı yerde felan gızı ben istiyorum. Tabi bazen ailesi istemiy oni. O ailenin gızını biz isyip evimize almazuk. Ondan vazgeç diyorlar ona. Sevdalanıy o da ona. Tabi o çocuk da ailesinin baskısıyla gızdan vazgeçiyor ama yine de seviyor onu. Sonradan işte felan yerde bizim aileye uygun bi gız var, ben onu gördüm diyor annesi. Ben sana onu alacağım. İşte senin istediğin kızın ailesini, kendisini biz istemiyoruz. Çocuk da yok ben onu istemem, isterim diyken yine ailesinin dediği olur. Kakayler tabi annesinin, babasının dediği gızı istemeye gidiyorlar. Çocuk da onu istemeye mecbur galıy. Mecbur galdığı için iki üç kişi ailesinden, annesinden, babasından kızı istemeye gidiyorlar. Gızın evine gidiyorlar tabi. Kızın evine önce söylemiyorlar ki tabi biz senin gızını istemeye gelecez. İlk de gızı görecekler, takip edecekler. Misafirlığe gidiyorlar, tabi bakıyorlar gız nası bişe. Boyuna posuna huyuna işte güzelliğine işte her şeyine bakıyorlar tabi. Çocuğuna da diyeler işte biz onu ailece beğendik, çocuk da kabul ediy. Tamam diy onlara, sizin istediğinizi ben de isterim diy mecbur galarak. Kakıp evlenecek çocuğun annesi babası gidiyolar gızın evine, gızın evinde oturuyorlar. İşte sizin gızınızı istemeye geldik. Onlar da işte bizim gidecek gızımız var ama biz de gızımıza, akrabalara soracağız. Tabi verirseler, herkes sizin aileye layık görürseler, oğlun kabul ederse olur deniyor. Gızlan oğlanı görüştürler, gonaşturmazdılar eskiden, uzaktan gösterirdiler veya gız tabi köy içinden olduğu için görürdüler birbirini. Öyle görücü usulü olurdu. Bi daha gene erkek tarafının annesi, babası, akrabaları gızın evine giderdi. Gız tarafı akrabalarına sormuş olurdu. Kimi vermek isterdi, kimi istemezdi tabi. Böyle bigaç sefer giderdi. İşte son anda gız tarafı karar alırdı, işte derdi ki verelim bura bize uygundur diye. Erkek tarafı gız tarafına haber gönderirdi ne zaman gelelim diye. Onlar da işte üç beş akşam sonra felan gelin derdiler. Erkek tarafı da annesi, babası, ailesi giderdi. Otururdiler, hoş geldin sefa geldin derdiler. Erkek tarafının babası derdi ki biz Allah’ın emri, peygamberim kavliyle gızınızı istemeye geldik. Gızın babası da ben gızıma sordum, akrabalarım sordum, size vermeye layık gördük gızımızı, verdik gitti gızı reva gördük

size. Ondan sora söz verilirdi, gız elleri öpmeye gelirdi. Ellerini öptükten sonra kahve getirirdi, kahve tutardı işte büyüklere. Kahveyi içerdiler sonra sohbet ederdiler. Kaynatası işte kızın nüfus kağıdını isterdi. Gızın nüfus kâğıdını kızın küçük kardeşi veya yengesi, abisi bişesi işte o evde kimi varise tepsinin üstünden örtü sererdiler, örtünün üstüne de nüfus kağıdı gorduler. Getirir kaynatanın önüne gördüler, gaynata da nüfus kâğıdını alır cebine gordi. Cebinden bir miktar parayı göstermeden örtünün altına gordi. Gızın tarafından abisi, kardeşi alırdı tepsiyi. İçeri geçerdı, gıza hediye bu para verilirdi. Sonra konuşulurdi. Masalar kurulurdi, erkek tarafına yemekler yedirilirdi. Sonra takılara sıra gelirdi işte. Biz takılan takıları gonusalım gız tarafı derdi. Ben gızıma ancak çeyizini yapabilirim, erkek tarafı hep evin eşyasını yapardı, altınları yapardı. Düğününü yapardı. Eskiden bi yatak odası yapılırdı. Derdi ki gız tarafı ben gızıma şunu isterim, misal bi gordon, beşi bi yerde. Altı tane çift bilezik falan... Erkek tarafı da işte derdi ki bu kadar çoktur, borcumuz var bu kadar yapamayız diye. Gızın tarafı da inerdı onu. Bu bi listeye yazılırdı. Sonra gızın ağırlığı yapılırdı. Bakır tencereler, sahanlar, kazan, gügüm yapılırdı. Bunlar hep bakırdan yapılırdı illa, erkek tarafı yapardı. Tabi sonra gonusurlardı ne zaman nişan yapılacak diye. Sora kakar giderdiler evlerine. Böylece kız isteme biterdi.” (K.K. 73)

4.1.1.3.5. Çeyiz

Arapça ‘cihaz’ kelimesinden dilimize yerleşen çeyiz; gelin için hazırlanan sandık eşyası, kızın baba evinden götürdüğü eşyaların tamamıdır. Geleneksel kültürümüzde kız çocukları ergenlik çağına gelmeden bu hazırlıklara başlanır. Hazırlanan eşyalarda el emeğine ve işlemelere büyük önem verilir. Anadolu’da çeyiz götürme ve gösterme ile ilgili farklı uygulamalar yapılmaktadır. Çeyiz asma, sergileme pek çok bölgemizde uygulanan bir gelenektir. Komşular, genç kızlar serilenleri görmeye gelirler, işlenenlerden örnekler alırlar (Artun, 2005: 157-158).

“Düğüne iki ay kala alışverişe gidilmekte, buna gelin urbasına gitme denmekteydi. Alınan tüm urbalıklar terzi tarafından dikilmekte, terzi gelinliği dikerken bahşiş istemekteydi. Düğün alışverişinde nişan alışverişine göre daha çok şey alınmaktadır. Eski düğün alışverişlerinde genellikle kumaş alınmakta, alman kumaşlar terziye götürülmekte, terzi ilk kumaşı keseceği zaman makas kesmiyor diyerek bahşiş almaktaydı. O gün terziye gidenlerin hepsi terziye bahşiş vermekte, ilk olarak kayınvalide parayı makasın yanına

bırakmakta, sonra oğlan tarafı ve kız tarafı bahşişlerini bırakmaktaydılar. Toplanan bu paralar terziye kalmaktaydı.” (K.K. 13)

“Gelinler eskiden şimdiki gibi elbise hazırlamaz idi. Ne bişey varidi. Gider alıridin giyeceğini veriridin terziye kara çarşafını. Bir kat iki kat fazla yok. Giyeriduk krepteşon. Koltuk yok, çekyat yok, yatak odası bişey yok. Bir iki kat yatak, yer yatakları varidi. Akşamdan ser, sabahtan kaldır. Başka bişey yok. Şimdiki gibi koltuk odası, yatak odası, hepsi aynı nerde... Çembercikleri asarlaridi adanın kıyısına çeyiz diye. Başka bişey yok.” (K.K. 36)

4.1.1.3.6. Nişanlılık

Söz kesme kız isteme aşamasından sonra gelmektedir. Evlenmek için anlaşılan ailelerin ve gençlerin davetliler huzurunda pekiştirmelerine ‘Söz kesimi ya da söz kesme’ denmektedir. Söz kesiminde başlık ve hediyeler konuşulur, söze bağlanır (Karakaş, 2005: 44).

Nişan töreninden düğüne kadar geçe süreye nişanlılık dönemi denir. Nişanlılık bir ara dönemdir. Bu dönem genç kız ve genç erkeğin kurulacak yeni yuva için psikolojik ve sosyal açıdan kendilerini hazırladıkları bir dönemdir (Başçetinçelik, 1998: 147). Nişanlılığın amacı verilen sözü sosyal çevreye duyurmak, çiftlerin hazırlık yapmalarına imkân vermektir.

Nişan töreni, iki genci evliliğe bir adım daha yaklaştırır. Bu dönem içerisinde de aileler birbirlerini daha iyi tanıma fırsatı bulurlar; ancak toplumumuzdaki kültürel değişimden bu törenler de etkilenmiştir. Artık nişanlı gençler bu dönemde rahatça görüşebilmektedirler.

Nişan töreni kız tarafının evinde ya da ailesinin uygun gördüğü bir yerde yapılır. Nişan töreninde hem erkek hem de kız tarafının onayladığı bir kişi tarafından çiftin yüzükleri takılır. Nişanda kız ve erkek tarafı da geline takılar takarlar. Kırsal kesimde nişan töreninde kadın erkek ayrı eğlenirken, salonda yapılan törenlerde birlikte eğlenmektedirler. Nişanlar mevlitli ya da çalgılı olabilmektedir (Artun, 2005: 155).

“Kız istendikten sonra kararlaştırıldığı gün nişan yapılırdı. Oğlan sabahtan gelirdi. Gız tarafının evinden alırdı gızı. Giderdiler bi mağazadan elbisesini alırdiler. İlkin de yüzüğü alınırdı. Takılacak altınları alınırdı. Ondan sonra nişanda giyilecek elbise alınırdı. Erkek tarafı geline, gız tarafı da erkeğe elbisesini alırdı. Nişan günü sabahtan kalkılırdı. Erkek tarafı gız tarafına gelirdi. Damat gızı alırdı, kuaföre gidilirdi. Saçı yaptırılırdı, elbisesini giydirirlerdi. Resimciye gidilirdi hatıra fotoğraf çektirmek için. Sonra eve gidilirdi. Evde akrabalar, komşular toplanmış olurdu. Şarkılar, türküler söylenirdi, oyunlar oynanurdu. Erkek tarafı getirirdi şeker dağıtırdı. Erkek tarafı getirdiği şekeri millete dağıtırdı. Şekerler dağıtılır, oyunlar oynanırdı. Sonra gelin ortaya gelirdi. Gelinle damata yüzük takılırdı. Ondan sonra takılar takılırdı. Bu takılanları gelin alırdı. Eskiden öyleydi, takılanları gız tarafı alırdı. Oğlan tarafı eli boş dönerdi. Oğlan tarafına yemek yedirilirdi ki demesinler bizi ağırlamadılar diye. Bi seneye de düğünleri yapılırdı, o zamana kadar birbirlerinin evine girip çıkardılar. En çok erkek tarafı giderdi ki iş yıkıldı demesinler. Oğlan tarafından kızın annesine bazı yerlerde süt hakkı adı verilen belli bir giyecek hediyesi verilir.” (K.K. 68)

4.1.1.3.7. Kına

Toplumumuzda kına âdeti çok yaygındır. Türk inançlarında seçilmiş, adak edilmiş olanı gösterme inancına göre kına işaretini taşıyan canlı ve cansız tüm varlıkların kutsallığına inanılır, onlara dokunulmaz. Bunlara dokunana uğursuzluk geleceği inancı yaygındır. Bunlar adanmışlar, bir tür koruma altına alınmışlardır (Kalafat 1995: 51). Halk hekimliğinde tedavi ve güzellik malzemesi, halk türküsünde konu, halk şairinde ilham kaynağı olan ve düğün geleneğimizin kına gecelerine adını veren kına, aynı zamanda folklorumuzun en eski ürünlerinden biridir.

Kına geceleri, çoğunlukla düğünden bir gece önce yalnız kadınlar arasında yaşanan eğlence geceleridir. Gelinin ya da kız tarafından bir akrabanın evinde yapılan kına gecelerinde gecesini gelin, kırmızı yöresel bir kıyafet giyer. Son yıllarda düğün salonu vb. gibi yerlerde de kına geceleri tertip edilmektedir. Ev dışında yapılan kına gecelerinde gelinin, yöresel kına kıyafeti dışında abiye kıyafet de giydiği görülür.

Kına gecesinde özellikle gelin ve akrabalarında hem sevinç hem de hüznün hissedilir. Kıza kına yakılması, daha doğrusu kınaya razı göstermesi bu evliliğe de rıza göstermesi anlamına gelir. Yani elinde kına yakılan kız artık anası evinde bir gecelik misafirdir.

“Kına gecesi düğünde bir gün önce olur. Düğünde bir gün önce kız, kızın varsa kız kardeşleri, yengeleri; oğlan, oğlanın kız kardeşleri, yengeleri toplanırdı. Önce kuaföre gidilirdi. Gelinin saçları yaptırılırdı, gelenler saçlarını yaptırırđı. Damat da gider tıraşını olurdu. Sonra herkes fotoğrafçıya gider, fotoğraf çektirirdi. Fotoğraf işi bitince akşam olur, kızın evine gidilirdi. Köydeki millet çağrılırdı, özellikle de kadınlar gelirdi. Damat gelini eve getirdikten sonra kendi giderdi, evde durmazdı. Kına evinde erkek durması hoş karşılanmazdı. Orada kadınlar şarkılar, türküler söyler, oyunlar oynardı. Oyunlar oynandıktan sonra gelin ortaya getirilir, orta yapılırdı geline kına yakılacak diye. Maniler, türküler söylenir kız ağlatılırdı. Gelin annesinin evinde son akşamını geçireceği için duygulanır, annesiyle birlikte ağlardı, üzülürdü herkes. Kına yakıldıktan sonra tabancalarla mermi atılır, kutlamalar yapılırdı. Güğümün dibine vurularak çalınırdı. Türküler söylenirdi.” (K.K. 52)

“Kınanın hazırlanmasında ve kızın eline konulması esnasında dul ve başından iki evlilik geçirmiş kadınlar, uzak tutulur. Gelinin kınasını yenge karar ve kınayı yine yenge yakar. Kına yakılırken kardeşi avucunun ortasına para koyar. Kına yakılırken kız avucunu açmaz. Kızın avucunu açması için kardeşi uğraşır. Kına konurken mani çevrilir, gelin ağlatılır, gelin ağlamazsa kocaya gidecek diye sevindi derler. Gelinin kınası koyulana kadar gelin ağlar. Geline kına konduktan sonra kına orada bulunan herkese dağıtılır. Gelin, elleri kınalı ve bağılı olarak, duvağı çıkarılmadan bir yere yaslanıp sabaha kadar bekler.” (K.K. 75)

4.1.1.3.8. Düğüne Davet

Okuntu, Anadolu’da “düğüne çağırmaq için verilen hediye; çağrı kağıdı, çağrılık, davetiye; izin kağıdı, pusula vs.” gibi anlamlar ifade etmektedir (Şimşek, 2003a: 147). Dîvânü Lûgati’t - Türk’te “Ol meni oqıdı: O, beni çağırđı” şeklinde karşılaştığımız bu kavram, günümüzde davet etme anlamında kullanılır. Bayrak, düğün evinin (erkek evinin)

bir işaretidir, sembolüdür. Bu sebeple, çeşitli şekillerde süslenen bayrağın düğün evine dikilmesine sadece Anadolu’da değil bütün Türk dünyasında rastlanır (Şimşek, 2003a: 148). Düğün bayrağı, Türk bayrağı olduğu gibi kimi yerlerde şimşir vb. ağaçlar ve çeşitli süslerin takıldığı değişik adlardaki ağaç dallarından oluşur.

4.1.1.3.9. Gelin Alma

Kültürümüzde gelin alma, kına gecesinin ertesi günü gerçekleşir. Gelin alma günü, düğün başladıktan sonraki üçüncü veya dördüncü güne rastlar. Gelin alma günü genellikle Pazar günleri olur. Pazar günü erken saatlerde kız tarafında gelin çıkarma, erkek tarafında ise gelin alma çalışmaları başlar.

Erkek tarafı, damadın evinden konvoy halinde hareket etmeye başlarlar. Öğle vakti olmadan eğlenceyle, müzikle kız evine gelirler. Erkek tarafı gelin evin önünde halay çeker, oyunlar oynarlar. Erkek tarafı geldikten sonra gelin hazırlanır, ailesiyle vedalaşır ve evinden ayrılır. Gelin, baba evinden çıkarken, bahtının açık olması, yeni hayatında mutlu olması için çeşitli inanışlar geliştirilmiştir. Bu inanışların en yaygın olanı, kızın babası ya da erkek kardeşlerinin bu evliliğe izin verdiklerini ve gelinin temiz olduğunu ifade etmek için, gelinin beline kırmızı renkte bir kuşak bağlamalarıdır. Kuşak bağlanırken dualar edilir, iyi dileklerde bulunulur.

Gelinin baba evinden damadın evine giden yolda eğlenceli, müzikli bir ortam oluşur. Bu yolda gelinin alındığı mahalleliye davul zurna ile bildirilir. Gelinin evinden ayrıldıktan sonra, erkek tarafının evine giderken, gelin alayının yolunun çocuklar ve gençler tarafından kesilip para istenmesi kültürümüzde yaygın adetlerden biridir. Konvoyun önünü kesen kişiler, damattan para alana kadar yerlerinden ayrılmazlar, para almakta ısrarcı olurlar; buna da “Toprak bastı” , “Yol bastı” denmektedir (Örnek, 1995: 199).

Gelin kapıya çıkarılırken ağabeyi, erkek kardeşi ya da amcası tarafından kapı kesilir ve gelinin dışarıya çıkmasına engel olunur. Gelinin ağabeyi, erkek kardeşi ya da amcası bir çift ayakkabı ya da bir kat elbise olan hediyesini alarak gelinin kapıya çıkmasına izin verir. Böylece gelin kapıya çıkarılırdı.

Kapıya çıkarılırken, gelinin ağırlık adı verilen çeyizi ve eşyaları daha önce hazırlanan atlara bindirilir. Günümüzde atın yerini motorlu taşıtlar almıştır. Kemeñçe eşliğinde çalınan yol havalarıyla kalabalık türküler eşliğinde yola girer. Yolda köyün bir kısım gençleri konvoyun önünü keser ve düğün sorumlusu olan babalıktan bahşiş ister.

4.1.1.3.10. Damat Tıraşı

Yemekten sonra sıra damat tıraşına gelir. Babalık damadı bir sandalyeye oturtur ve kemeñçe bu esnada tıraş havası denen ezgiyi çalmaya başlar. Sözlü kaynaklar tıraşın eskiden damadın sağdııcı konumundaki babalık tarafından yapıldığını belirtmektedir. Tıraş süresince damadın önüne koyulan bir tabak izleyenler tarafından paralarla doldurulur. Bu esnada kemeñçe coşkulu ezgiler çalarak izleyenleri daha da neşelendirerek daha fazla para toplanmasına yardımcı olur. Babalık tarafından ara sıra söylenen “Ustura kesmiyor!” ünlemleri izleyenleri daha da coşturarak ortada biriken paranın artmasına yardımcı olur. Tıraşın bitiminde damadın kulak, ense dibinde silahlar ateşlenir. Evin kiremitleri varsa onlara nişan alınarak kiremitler kırılır, sac kaplamalar delinir. Tıraş esnasında toplanan paralar babalık tarafından sayılarak damada teslim edilir. Toplanan paranın amacı esasında gelin ve damada yardımda bulunmaktır.

4.1.1.3.11. Gelin İndirme

Kültürümüzde hemen her yörede gelin, damadın evine gelirken ya da geldikten sonra bazı inanışlar uygulanır. Bu uygulamaların amacı, yeni aileyi her türlü zararlı etkilerden korumak ve gelinin davranışlarını ve karakterini etkilemektir. Anadolu'da, gelin alma günü, buğday, para, şeker, testi, ekmek-maya, Kuran, ayna, post, kazan-demir, yağ, oğlan çocuğu, su, kendir, kızgın saç, ateş gibi nesnelere yardımıyla uygulanan büyüsel pratiklerle, evlilik garanti altına alınmak istenmektedir (Artun, 2005: 165, Santur 1996: 194–196).

Gelin yeni evine gelirken, kayınpederi ya da kayınvalidesi; tarla, bahçe, hayvan gibi şeyler hediye eder. Buna “Bağışlama” adı verilir. Kimi yörelerde gelin, bağışını almadan yeni evine girmemek için inat eder. Bazen etraftakiler kayınvalide ve kayınpedere “ne

bağışladın?” veya “gelinin ayağı topal inmiyor” sözlerine karşılık “oğlumu bağışladım” veya “koç gibi oğlan bağışladım” gibi sözlerle cevap verdiği olur (Santur, 1996: 198).

Gelin, damadın evine girdiği zaman erkek tarafı, gelinin başından aşağı kuru yemiş, şeker, buğday, darı vb. saçarlar. Böylelikle evliliğin bereketli olması amaçlanır. Bekar gençlerin sıkça kullandığı “Darısı başıma” deyimini de bu âdetten gelmektedir. Hem başa saçılan hem de akrabalar ve yakın çevre tarafından geline verilen çeşitli hediyelerle paraların tümü “Saçı“ adıyla yaygınlık kazanmıştır (Örnek, 1995: 199). Bu gelenek Eski Türklerde de görülmüştü. Saçı yabancı soya mensup olan bir kızı kocasının soyunun ataları ve koruyucu ruhları tarafından kabul edilmesi için yapılan bir kurban ayininin kalıntısıdır (İnan, 1995:167).

Damadın evine yaklaşıldığında topluluk gelin havası eşliğinde kapıya dayanır. Bu esnada damat, bir tas dolusu akide şekeri, bozuk parayı atın üzerindeki gelinin başından aşağı dökerek bolluk bereket getirmesi amacıyla saçı saçar. Yine damat tarafından içinde bir miktar para bulunan bir portakal, köyün gençlerinin bulunduğu tarafa doğru atılır ve gençler bu portakalı yakalayabilmek için uğraşır.

Gelin eve girmeden önce kız tarafından görevli bir erkek tarafından kapının önü kesilir, oğlan tarafından eşya ya da mal istenir. Buna yörede kapılık adı verilmektedir. Kapılık üzerine ortamı neşelendirecek kızıştırmalar olmaktadır. Sonunda evden bir miktar bakır eşya ile varsa ahırdan bir inek/dana çıkarılarak gelinin ayağına getirilirdi. Buna yörede ayağa vurma adı verilmektedir.

“Uşuğum, eskiden her şey bakırdandı. Bakır kıymetliydi. Sen ne diysin? Bakır sahani, gazani olani millet gıpta eder idi. O zaman şimdiki gibi gap gacak nerde?” (K.K. 73)

Gelin içeriye alınacağı sırada kız tarafından bir erkek kapıyı keserek kendi bahşişini ister. Çeyizlerin içeriye alınacağı sırada da bir başkası çeyiz sandığının üzerine oturarak bahşişi almadan kalkmaz. Bu esnada gelin içeriye alınarak bir odaya kapatılır. Bu esnada kızın akrabalarından bir erkek de kızın indiği ata binerek kapıdan içeriye sürer. Bu kişinin de bahşişi verilir, öyle ki ata da bir havlu atılarak onun da bahşişi verilir.

Evin belli bir odasına sokulan gelinin kucağına evin küçük erkek çocuklarından biri oturtulur. Gelin, bu erkek çocuğu uğur getirmesi açısından bir hediyeyle sevindirir. Ardından yeme içme faslına geçilir. Herkesin iştirak ettiği bu ortamda kurulu masalarda yemekler dağıtılır, yenir. Horonlar kurulur, müzik eşliğinde misafirler eğlenir. Yemekten sonra taraflar bir süre dinlenmeye çekilir.

Bu noktada düğünde gelin ve damada yardımcı olma hususunda belirtilmesi gereken karakterler vardır ki bunlar yenge ve babalıktır. Yenge kız tarafından evli bir kadın seçilir. Yengenin dul olmamasına dikkat edilir. Bunun uğursuzluğuna inanılmaktadır. Yenge düğün boyunca gelinin her şeyiyle ilgilenir, düğün boyunca gelini kumanda eder. Babalık ise kaynatanın sevdiği veya iyi anlaşığı bir komşusunu veya akrabasını vekil seçmesidir. Babalık, düğün sırasında öncülük yapar, kaynatanın verdiği parayı düğün esnasında gerekli olan yerlere dağıtır. Bu bir anlamda düğün sahibinin işlerini kolaylaştırmaya yönelik bir uygulamadır. Babalığı karısı ise analıktır. Analık düğün süresince oğlan tarafının yardımcısıdır. Babalık ve analığın görevi düğünden sonra biter. Ancak bu yolla kurulan akrabalık damadın oğullukları olması şeklinde ölene kadar devam eder.

“Bubalık olurdi. Damadın bubaluğu olurdi. Bubalık, damadi düğün günü gezdiren, işte oraya getiren kişi... Damadı gezdiren insana bubalık, onun karısına da analuk denirdi. Analuk da gelinin kapısına gider, hediyesini verirdi. Gelin alınduktan sonra at sirtında veya yürüyerek davul, kemençe çalarak getirilir idi. Yollarda iplerle, daşlarla yolu kesenler olurdi, pahşış isterler idi. Bahşış almadan yolu açmazlardı. Damadun evine gelinirdi. Gelin içeri gonmazdı, bahşış istenirdi. Gelin kapıda dururdi. Gelinin ayağına ya yal gazanı, ya da inek getirilirdi. Ev bereketli olsun diye gelin kazana ayağıyla üç kez vururdi. Kız tarafından biri de bıçakla kazanın bir tarafına vururdi. İneğin kulağından kesilerek kanatılırdı. Sonra damat bir odaya konurdi. Gelin odasına giderdi. Erkek tarafından bubalık damadı alarak getirirdi. Gelinle damada şerbet hazırlanarak içirilirdi. Üç yudum gelin, üç yudum da damat içerdi. Bu son orta da yapıldıktan sonra herkes evine çekilirdi. Böylece erkek düğünü sona ererdi.” (K.K. 73)

4.1.1.3.12. Düğün

Düğün, bir kadın ve bir erkeğin nikâhlarının, törenle çevrelerine duyurulduğu toplumsal bir olaydır. Resmî nikâhtan sonra yapılan düğünle, gelin ve damadın evliliği aileleri ve yakınlarının onayıyla geçerli sayılmış olur. Düğünden amaç kadın ve erkeğin evliliğini ilan etmek, toplumun gözünde geçerli kılmak kutlamak ve kutsamaktır (Örnek 1995:193).

Düğün toplumsal bir olaydır. Düğüne katılım, daha önce yapılmış olan söz ve nişan törenlerinden daha fazla olur. Böylece ailelerin akrabalık bağları davetlilerin de katılımıyla onaylanmış olur. Düğünler sosyal yardımlaşmanın en fazla görüldüğü törenlerdir. Bu törenin başından sonuna kadar köylüler düğün evine destek olur. Anadolu'da düğünler üç gün ile bir hafta arasında değişir. Ancak günümüzde bu süre iyice kısalmıştır. Düğünün en önemli özelliği, evliliğin oluşmasını, duyurulmasını, bir takım dost, akrabalarla paylaşılmasını sosyo- kültürel unsurlarla ifade etmektir. Bir toplumun düğün ve evlilik geleneğine bakarak, hangi 'sosyo-kültürel kimliğe sahip olduğu genellikle söylenebilir.

“Kına gecesi günü, gündüzü bir iki tane çocuk gönderilir. Köydeki insanları kapi kapi çağırırlar. İşte yarın düğünümüz var, buyurun gelin derler. Şimdi yarın düğün, bugünden yemekler pişer. Yemekler pişmek üzere güğümlerle süt toplanır. Bir iki kişi yollanır. Böyle lahanalar toplanır, dolma yapmak için. Bi tarladaki lahanalar yetmezler. Kapi kapi işte lahanalardan toplanırlar, süt toplanır, gelir. Sütten işte bugün yemek pişecek. Herkes toplar getirir. Bir akçı tutulur. Köyün akçısı olur işte o çağırılır her düğüne. Çorbasını pişirir işte böyle sütlacını pişirir. Dolmasını yapar. Fasulye yemeğini yapar, patates yemeğini yapar. Böylecene çeşit çeşit yemekler yapar işte. Düğün yemekleri buna derler. Pilavlar, makarnalar yaparlar. Pişirdikten sonra bi kenara körler onları. Yarına düğün olacak, yemekler pişti, kenara koyuldu. Kap kacak toplanır. Mesela o zamanki zamanda sağanlar vardı. Sağanlar toplanırdı, kaşıklar toplanırdı. Tabi düğüne gelecek insanlara sofrası, siniler yer sofrası kurulurdu. O zaman işte o sağanlardan devamlı yemek boşatırdılar. Yiyen yerdi, yemeyen de hizmet ederdi işte. Bulaşık yıkardı.” (K.K. 69)

“Yarına düğün olacak. Yarına kalktık işte. Erkek evine toplanırdılar. Kadın toplanırdı, erkek toplanırdı. Böyle davul gelirdi, kemençe gelirdi. Davul vurmaya başladı

mi mesela derdiler felan yerde bi düğün var. Gelirdi işte, düzlük bi yerde, evin üstünde, betonun üstünde işte başlardı davul vurmaya. Ondan sonra herkes kalkardı horona, horon oynardı. İşte erkekler horon oynardı. Kadınlar onları seyrederdi. Yani bugünkü düğün erkek düğünüydü. Devamlı erkekler horon oynardı erkek düğününde. İşte horon bittikten sonra bi kaç kişi sini kurardiler. Sofraya sağanlarla yemek taşırdiler. Sıraylan işte, beş altı yedi çeşit yemek olurdu. Sağanlarla yemek taşırdiler. Sofraları gurur kaldırdiler. Kadınlar da bulaşıkları yıkardiler tabi. Doldururdiler, verirdiler erkeklere, erkekler de yerdı. Ondan sonra kadınlar da yerdı o arada. Yemek bittikten sonra gelin almaya gideceklerdi. Kakardiler işte yürüme giderdiler. Eskiden yürüme giderdiler gelin almaya. Böyle gelini almadan önce yemek yerdiler. Yemeği yedikten sonra damatı ortaya getirirdiler. Orta yapardiler. Damatı getirirdiler, iki tane havlu atardiler omuzlarına. Biri bi tarafına, biri bi tarafına atardiler. Bi sandalyeye oturtudiler. Kenarlarında damada bağıracak kişi, para isteyecek kişi olurdu. Köyde tabi onlar belirli kişiler, devamlı her düğünde bağırdiler. Böyle ortaya bağırdı işte babası gelsin, annesi gelsin, dayısı, halası, teyzesi, akrabaları komşuları gelsin. İşte erkek tarafı gelirdi, biterdi. Para bağışlanırdı. Tabanca atılırdı. Her para bağışlayan tabanca atardı işte. Tabanca atıldıktan sonra işte bağışlanan paralar sayılırdı. Damadı ortadan kaldırdiler, bir odaya getirirdiler. Ondan sonra o bağıran kişiye bahşiş verirdiler işte. Damat ortadan kaldırıldıktan sonra gelin alıcı giderdiler yürüme. Önde erkekler, peşine kadınlar işte. Yemek yiyen işte gelin alıcı gidecek derdiler. Düğüne gelen gelin alıcı gidecek derdiler. Biraz kalabalık olacak ki diyecekler ki felan yere ne gada kalabalık gelin alıcı gitti. Bi topluluk giderdiler. Gelinin evine yaklaşacak yerde tabanca atardiler geliyoruz işte. Gız tarafı de onlara karşı tabanca atardı, buyrun gelin diye. Ondan sonra kapiya yanaşırdiler. Tabi içeri almazdiler erkek tarafını. Bahşiş verecekler ki gelin dışarı çıksın. Giderdiler karşılıklı tabanca atardiler. Hoşbeş otururdiler. Öne bi kişi çıkartırdiler, o bahşiş verecek derdiler. Gelinin kapısının önünde duran kardeşine, bir akrabasına, adamına veya bir kişisine verirdi bahşişini. Ondan sonra gelinini odadan çıkartırdı.” (K.K. 67)

4.1.1.3.13. Düğün Sonrası ve Gerdek

Türk Medenî Kanunu’na göre bir kadın ve bir erkeğin evli sayılması için aralarında resmî usullere göre bir nikah kıyılması gereklidir. Her hangi bir kanuni geçerliliği olmamasına rağmen, imam nikâhı denilen dini nikâh da toplumumuzda oldukça yaygındır.

Hatta geleneksel kültürün ağır bastığı kimi yörelerde çiftler arasında sadece dini nikah gerçekleşmektedir. Kimi aileler resmi nikâhın yanı sıra dini nikâh yaptırarak evliliği kutsamış olurlar (Artun, 2005: 168).

Resmî/dini nikahın ardından gelinin ve damadın bir araya gelmelerine gerdek denir. Nikâhtan sonra çiftin kalacağı yere ‘gerdek evi, gerdek damı, gerdek odası’ gibi adlar verilmektedir. Damat, sağdııcı gerdek arkadaşları tarafından neşeli bir şekilde yumruklanarak bu odaya sokulur. Dini vecibelerin ve geleneksel kültürün yoğun yaşandığı bölgelerde damat, şükür namazı kıldıktan sonra gerdek odasına girer. Damat önce, gelinin boynuna “yüz görümlüğü” denilen altın, elmas vb. bir takı takar. Daha sonra gelinin duvağını açar.

“Yenge gelinle güveyi içeri alır. evde kim varsa evden çıkar, o gece komşuda kalırlar, yenge gerdek odasında gelinle güveyin elini bir birine vererek onları merhabalaştırarak dışarı çıkar. Güvey gelin konuşsun diye ya altın ya da bir miktar para uzatır. Gelini şaşırtmaya çalışır. Gelinin o gece aldığı paraya konuşma parası denmektedir. Gelin konuşma parasını aldıktan sonra namaz postunu serer. Gelin postun üzerinde durur, damat gelinin duvağının üzerinde Allah rızası için iki rekat namaz kılar. Çoluğuna çocuğuna uğurlu gelmesi için ille kılması gerekmektedir. Yenge sabah kaynadan, kaynatadan önce gelerek, gelin kalktı mı ona bakar, gelini kaldırır, güveyle birlik oldular mı geline sorar. Eskiden ilk gece mutlaka birlikte olmak gerekmekteydi. Evlilik nişanını yenge alır yatağı yenge toplar. Sabah güvey evden çıkmadan yatağa para bırakır. Yenge yatağı topladıktan sonra o parayı alır, gelini giydirir. Güveyin bıraktığı paraya yatak parası denmektedir. Yenge kız tarafından ve oğlan tarafından bir kişiye nişanları mutlaka gösterir. Kızlık nişanı yıkansa da çıkmaz onu kız ebedi saklar. Herhangi bir iftiraya uğradığı zaman o nişanla her yere gidebilir.” (K.K. 45)

“Burada gelin düğünden önce komşu veya bir akraba evine götürülüyor ya, o evde karı koca olunacağı gün oğlan evinden birisi kapıda bekler. Karı koca olunduktan sonra oğlan dışarıda bekleyen kadına haber verir. Kadın içeri girerek işareti alır, kızın babasına iletir. Kız bakire çıkmazsa o zaman darlık, kötülük oluyor. O zaman kız geri götürülüyor. Bile bile alındıysa, eğer kız bir belaya düştüyse anlattıysa bile bile alınıyorsa bir şey yok, ama gelir burada bizi aldatırsa onu o gece geri göndeririz.” (K.K. 59)

Günümüzde maddi olanakları el veren çiftler, gerdek gecesini bir otelde veya başka bir kentte geçirmektedirler, buna balayına çıkma da denilmektedir (Artun, 2005: 168).

4.1.1.3.14. Cumalık

“Ertesi gün sabah olduktan sonra kadın düğünü, cumalık başlardı. Buna sadece kadınlar gelirdi. Güğüm dibi vurulur, horon oynanırdı. Çok uzaktan gelindiye gelenleri erkek tarafı yedirirdi. Geline yine orta yapılırdı. Gelinin önüne damadın analığı geçirdi. Ortaya konan sandalyeye gelin oturtulurdu. Eskiden bilezik kolay bulunmazdı, herkes ya para takardı ya çember, havlu takardı. Takı işi bittikten sonra gelin odaya alınırdu. Ortayı yapan kişiye bahşiş olarak para, çember veya havlu verilirdi. Oyun havaları çalınır, oynanırdı. Sonra herkes evine giderdi.” (K.K. 52)

“Cumalığa gelenler erkeğin evinde toplanır oynamaya, yemeye başlanırdı. Gelin ve güveyi de bu oyunlara katılırlardı. Özellikle karşılıklı horon oynanırdı. Oyunlar öğlene kadar sürerdi. Sonra gelinle güveyi beraber orta edilirdi. Yenge, sırayla cumalığa gelenleri bağışlarını sunmaları için çağırırdı. Verilen bağışlar en son sayılarak duyurulurdu. Toplanan bağışın tek çıkmasına özen gösterilirdi. Bunun uğur getireceğine inanılırdı. Eğer tek değil de çift sayı çıkarsa cumalığa gelen yakınlarından biri havlu veya çorap vererek bağışların tek olmasını sağlardı.” (K.K. 59)

4.1.1.3.15. Yedileme

Güveyi evlendikten bir hafta sonra gelinin baba evine yediye çağırılır. Kızın baba tarafı köy halkını da bu geceye davet eder. Bu geceye yedileme adı verilir. Davetliler akşam vakti gelinin babasının evinde toplanır. Güveyi birkaç kişiyle birlikte gelinin babasının huzuruna çıkarılır. Güveyi kaynatanın elini öperek evin bir köşesine oturtulur. Bu arada güveyi kaynana tarafından evin dışına çıkarılmak istenir fakat buna izin verilmez. Kaynana tarafından gelen baklava ile damada izin verilir ve damat evin dışına çıkar. Kaynana ile görüşen damat daha sonra tekrar eve girer ve toplulukla birlikte oturur. Topluluk tekrar kaynanadan baklava ister. Kaynana da eğlenceyi artırmak için daha fazla baklava veremeyeceğini söyler. Nihayet topluluk son çare olarak eniştenin asılmasına karar

verir. Eniştenin ayağına bağlanan ip tavandaki çiviye asılır. Bu arada topluluk içindekilerden biri kendine has ezgisi olan şu türküyü ira eder:

Enişteyi astiler
Kaynanasi yok midur?
Kaynanasi yok isa
Kaynatasi yok midur?
Kaynatasi yok isa
Kayini da yok midur?
Kayini da yok isa
Balduzasi yok midur?
Balduzasi yok isa
Bir baklava yok midur?
Baklavasi yok isa
Bi kot ceviz yok midur?
Bi kot ceviz yok isa
Bi kot funduk yok midur?
Ha boyle enişteye
Bi baklava çok midur? (K.K. 68)

Bu sözler üzerine eğlencenin dozu iyice artar. Kaynana tarafından getirilen baklavalalar ile topluluk sakinleşir ve damat asıldığı yerden indirilir. Bu gece boyunca damadı mahcup etmek için türlü oyunlar düzenlenir. Damadın ayakkabıları çalınır, ayakkabılarının içine zeytinyağı dökülür, oturduğu sandalye devrilir veya damat oturduğu yerden kalkamasın diye oturacağı sandalyeye am zifti sürülür. Evin içinde damadı bu durumdan kurtaracak iki kişi de nöbetçi olarak önceden ayarlanır.

Kız tarafının yedinci akşam yedicilere yemek vermesi gerekir. nce gelen yediciler yedirilir. Sonra ortaya güveyi sinisi kurulur. Güveyi, babalık ve birkaç arkadaşı güveyi sinisine oturur. Yemekler siniye kapalı sahanlar içerisinde gelir. Babalık ve arkadaşları kapalı olan sahanları açmazlar. Aılmadığı söylenir. “Bunun anahtarının nerede?”, “imam gelmedi” gibi sözler söylenir. Amaç damat tarafından bir tavuk veya horoz hediye almaktır. Bu arada güveyi hiç ses çıkarmaz. Güveyi sinisinde oturan babalık ve diğer

arkadaşlar bu durumu halletmekle görevlidirler. Ev sahipleri de eğlencenin devam etmesi için getirilen tavuk veya horozu ortaya çıkarmazlar. Bu durumda babalık horoz gibi öter. Herkes gülüp eğlenmeye başlarken getirilen tavuk veya horoz ortaya çıkarılır. Babalık “imam geldi, anahtarı buldu” der ve kapalı sahanlar açılarak yemekler yenmeye başlanır.

Esiroğlu bölgesinde yedide damadın yakınları tarafından sofradan çatal, kaşık vb. şeyler çalındığı belirtilmektedir. Bundan başka damadın ayakkabılarının içine yumurta kırıldığı, tuz döküldüğü, ayakkabılarının altına yapıştırıcı sürüldüğü belirtilmektedir.

“Gelin düğün bittikten sonra üçüncü veya yedinci akşam erkek evinde galır. Üç gündün sonra kız tarafı yediye çağırır erkek tarafını, işte buyrun gelin bize yediye. Biz yemek hazırlıycaz sizin için derler. Erkek tarafı hazırlanır, kız tarafı da yemek yapar. İşte çeşit çeşit yemek ederler. Yumurta kırarlar. Erkek tarafı da gelini alır; bigaç kişi ailesinden, akrabalarından bigaç kişi alırlar. Beş on kişi giderler yediye. Yedi şöyle olur: Giderler yediye, el öpülür, saygı sunulur, otururlar, gülerler, eğlenirler... Birbirlerine sıcaklık yaparlar. Gaynaşma şeysi yaparlar. Gaynaştıktan sonra oturur, konuşurlar, sohbet ederler. Muhabbet ettikten sonra yemek gelir, sofraya kurarlar. Üç beş tane tabak gorler sofraya. İçine yemek gorler. Bi tanesinin içine yumurta gorler, birine su, birine yemek... Üçünü de kapatırlar. Kapaklarla sahanı kapatırlar. Tabi damat çekecek, kaldıracak tabakları. Kimi yerde damata iletirlerdi ki felan yerde diye. Buldururdiler oni. Buldurmadiler mi sonra damat rezil olurdu ki damat rezil oldu diye. Damat yumurtayı bulursa masaya para bırakırdı. Orda eğer bulamazsa bi gülme, alay etme olurdi. Damat yumurtayı bulamadı diye alay etme olurdi. İşte kimi damata haber verirdiler, o da onu galdırırdı. Tabi damat bulurdi şeyi. Alkışlanırdı o zaman ama demezdiseler işte tesadüf bulamazdise oni, çok üzgün şey yapardiler oni bulamadı diye. Orda üzülürdü damat tabi. Ondan sonra damat sofrasında yemek yenirdi. Ötekiler de başka sofrada yerdı. O akşamı konuşudiler, eğlenidiler. Gece bittikten sonra gelini alırdiler, damat evine giderdiler. Ondan sonra da düğün biterdi. Düğün bittikten sonra da herkes normal hayatına dönerdi.” (K.K. 68)

4.1.1.4. Ölüm

Ölüm, doğum ve evlenmeden sonra insan yaşamındaki geçiş dönemlerinden biridir. Ölüm, insan hayatının sonu ve doğal olarak da geçiş dönemlerinin son aşamasıdır. Doğum ve evlenmede olduğu gibi ölüm olayı etrafında da birçok âdet ve inanma oluşmuştur.

Tibben bedeninin sonu olarak görülen fakat pek çok toplumda bir başka hayatın başlangıcını ifade etmesi bakımından bir erginlenme ritüeli olarak görülen ölüm; öteki dünyayla kurulan çeşitli ilişkiler, bu dünyaya çeşitli biçimde dönüşler, toplumsa konum ve mülkiyetin (miras) aktarılması sorunlarının tümüdür (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 657-658).

İnsanoğlu var olduğu günden beri yaşam ve ölüm sırlarını öğrenmeye ve anlamaya çalışmış ve insanı yaratan nesneyi nefes, tın, rüzgâr, esinti anlamlarına gelen sözcüklerle ifade etmiştir. Eski Türkler can ve ruh kavramı karşılığında tun (nefes) sözcüğünü kullanmışlardır. Altaylılara göre nefes kavramını karşılayan tın, süne ve kuttan başka insanın yula adı verilen bir de eşi vardır. İnanca göre, insan uyurken yulası her yerde dolaşabilir. Düş, yulanın gördüğü şeylerden ibarettir. Şamanistlere göre can; kanda ya da yürekte bulunur (İnan, 1995: 176).

Ölüm ilk çağdan günümüze kadar her toplumun çaresiz kaldığı bir durumdur. Bu yüzden ölüm olayını doğrudan hatırlatan kelimeler kullanılmaya özen gösterilmiş, can verdi, uçtu, gibi kelimelerle ölüm anlatılmaya çalışılmıştır (Roux, 1999: 21). Ölümü dolaylı yoldan anlatma geleneği Eski Türklerde de görülmektedir. Batı Türklerinde, hatta İslâmiyet'i kabulden sonra öldü yerine, şunkar oldu, yani şahin oldu deyimini kullanılmıştır. Bu inanışa uygun şekilde, Germiyanoğlu Yakut bey ölen babasının adını söylemeyip ondan "Güldü babam" diye söz etmiştir (Togan 1981b: 217–221).

Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan inanmalar, âdetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç önemli işleve sahiptir. Bunlardan bir grubu ölenin öte dünyaya gidişini kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde, gerekse "öte dünyada saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yöneliktir. Bir başka grupsa; ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grupta toplananlarsa; ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak; sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılmalarını sağlamak için uygulanmaktadır. Ölümün herkes için kaçınılmaz bir son oluşu, dünyanın her yerinde ölüm çevresinde toplanan adetlere ve işlemlere evrensel bir karakter kazandırmıştır (Örnek, 1995: 207).

Bireyin ölümü ve insanlığın ölümü, benzer bir şekilde, yeniden doğumları için zorunludur. Hangi biçim olursa olsun, bu şekilde var olması ve sürmesinden ötürü zorunlu olarak canlılığını yitirir ve aşınır; canlılığını yeniden kazanması için, bir an için bile olsa, biçimsizle yeniden birleşmelidir. Kaynaklandığı ilksel birliğe kavuşmalıdır; başka bir deyişle, kozmik düzlemde kaosa, toplumsal düzlemde orjiye, tohumlar için karanlığa, suya vb. dönmelidir (Eliade, 1994: 91).

Joseph Campbell (2010: 198-199) zamanın döngüselliğini ve hayatın hiçbir zaman nihayete eren kesin bir yargısal olgu olmadığını şu şekilde açıklar.

Tanrısal resimlerin dilinde, zamanın dünyası büyükanne rahmidir. Oradaki baba tarafından verilen yaşam annenin karanlığı ve babanın ışığından oluşur. Annenin içinde fakat babadan koparılmış yaşarız. Ölüm – ebediyete doğuş – geldiğinde zamanın rahminden çıktığımızda babanın ellerine düşeriz. Bilgeler bu rahimde babadan gelip ona döndüklerini anlar, çok daha bilgiler ise ikisinin aynı öz olduğunu bilir.

Hayatın geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm, yeryüzündeki hemen tüm inanç sistemlerinde bir sondan ziyade bir geçiş olarak nitelendirilmektedir. Bu sebepten tarih boyunca her inanç sistemi ölümden sonraki aşamaya hazırlık yapmıştır. Nüfusunun tamamı Müslüman olan Maçka'da ölüm ve sonrasındaki cenaze işlemleri geneli itibariyle İslami kaideler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Ayrıca ölümle ilgili Maçka bölgesinde de çeşitli inançlar ve uygulamalar bulunmaktadır.

4.1.1.4.1. Ölüm Öncesi

İnsanoğlunun yaşamı ölümlerle son bulmaktadır. Bu önemli olayı önceden bilme çabasına içine giren kişi, Vücudundaki değişimleri, tabiat olayları, hayvanların davranışları, görülen rüyaları ölüm için ön belirti olarak kabul eder. Ölümü düşündüren ön belirtiler önemli önemsiz olayların bir ölümü haber verdiği inancıdır. İnsan yaşamının kaçınılmaz sonu olan ölümü engellemek, geciktirmek ya da önceden bilebilmek, bireyin düşüncesini hep meşgul etmiştir. Bunun için birtakım önlemler almış, kimi davranışlarda bulunmaktan kaçınmıştır. Kimi zaman da çevresinde gördüğü veya duyduğu kimi nesnelere ya da olayları ölümün habercisi saymış, onlardan uzak durmaya çalışmıştır.

Ölümü düşündüren ön belirtiler arasında rüyalar oldukça büyük yer kaplar. Ölünün bir başka kişinin rüyasına başka bir kimlik ya da bir hayvan kılığında girmesi, ölünün rüyada birisini ikaz etmesi, karşılıklı konuşma içinde saygı değer bir büyük olarak görünmesi; öldürülenlerin öldürenleri sürekli izlemesi, rahatsız etmesi, onu bir başkasına ihbar etmesi bu inanışa örnek teşkil eder (Çobanoğlu, 2002: 201). Ölüm korkusunun insan üzerinde yaptığı psikolojik etki nedeniyle insanlar, bazı halleri ölümün bir ön belirtisi saymışlardır.

4.1.1.4.2. Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

- Hoca ezanı makamından farklı bir biçimde okursa ağır hasta olan bir kimsenin öleceğine inanılır.
- Karga, çakal, köpek gibi hayvanların nedensiz ötüş ve bağırıları bir kimsenin öleceğine dair yorumlanır.
- Evde bir bardağın yere düşmesi ve kırılmaması uğursuzluk olarak nitelendirilir ve eğer düşen eşya kırılmazsa birinin öleceği inancı bulunmaktadır.
- Bir kişinin gözünün seğirmesi ve dalıp gitmesi durumunda yine bir kişinin öleceği inancı bulunmaktadır.
- Kişinin rüyasında beyaz bir ışık görmesi, kefen görmesi, evinin yanıp yıkılması yine bir kişinin öleceğine yorumlanmaktadır.
- Yıldız kayması sonucu birinin öleceği inancı bulunmaktadır.

4.1.1.4.3. Ölüm Olayı Sırasında Gerçekleşenler ve Yapılan İşlemler

Ölecek kişi eğer bir noktaya bakıyorsa öldükten sonra gideceği yeri gördüğüne inanılır. Eğer yüzü gülüyorsa cennete, üzgün ve korkulu bir haldeyse cehenneme gideceğine inanılır.

Ölecek kimselerin çok susadıklarına ve şeytanın ölüm anında imanlarını satmaları karşılığında onlara su ikramın bulunduğuna inanılır. Bu sebepten ölüm döşeğindeki kimselerin yanı başında daima su bulundurulur, içebiliyorlarsa su içirilir. Eğer su içmeleri mümkün değilse çay kaşığı veya pamuk yardımıyla dudaklarının suyla temas etmeleri

sağlanır. Aksi takdirde kişinin gafletle imanını şeytana satabileceği ve cehenneme gideceği inancı bulunmaktadır.

Ölecek insan nefes almakta zorlanır ve vücudunda aşırı miktarda ter kaybı gerçekleşir. Konuşması kesilir, nabızı ve tansiyonu düşer. Ölüm anı hastalık, kaza vb. nedenlerle sancılı bir şekilde olabileceği gibi uyku vb. hallerde de gerçekleşebilmektedir.

4.1.1.4.4. Ölüm Olayı Sonrası Gerçekleştirilen İşlemler

Ölümün sonrasında ölen kişinin yakınları olayı çevrelerine duyulurlar. Özellikle kırsal kesimde belediye ya da muhtarlık hoparlöründen duyuru yapılır; camiden sala verilir. Kültürümüzde ölünün yıkama, kefene sarma ve defin işlemleri dininin geleneklerine göre gerçekleştirilir. Ancak bu işlemlerde kimi yöresel farklılıklar da bulunmaktadır. Örneğin, bazı kokulu bitkiler cennet kokusu inancıyla gasil suyuna konulur, kefene ayet ya da dua yazılır (Ersoy, 2002a: 86–101). İslami kurallara göre ölünün gasli, kefenlenmesi, tabuta konması ve cenaze namazından sonra mezara konması şeklinde gerçekleştirilir.

Ölüm gerçekleştiğinde mevta düzgün ve yerden yüksekçe bir yere koyulur, sırt üstü yatırılır. Gözler ve çene açık kalmışsa kapatılır ve çene bir bezle birlikte bağlanır. Ayak başparmakları da vücudun muntazam biçimde kalması için birbirine bağlanır. Mevtanın üzerine beyaz bir çarşaf örtülür ve vücudun şişmemesi için karnına bıçak veya benzeri metal bir alet koyulur. Gelen kimselerin rahatça ziyaret edebilmeleri için evin bir odası mevta için tahsis edilir ve bu odanın aşırı derecede sıcak olmamasına özen gösterilir. Ayrıca mevta odada yalnız bırakılmaz. Bunun nedeni ruhunun odada bulunduğu ve tekrar bedenine girmeye çalışacağı inancıdır. Esasında karnına koyulan bıçak, demir vb. metal aletlerle de vücudu bir nevi mühürleme ve ruhun dönüşüne engel olma anlayışı bulunuyor olsa da bu inanç günümüzde yerini taklide bırakmıştır.

4.1.1.4.5. Yıkama, Kefenleme ve Defin İşlemleri

Yıkama işini; ölü yıkayıcılar ya da ölen kişinin yakınları yapmaktadır. Cenazenin yıkandığı su temiz olmak kaydıyla herhangi bir kaynaktan alınabilir. Kefen ise ölen kişinin

cinsiyetine göre farklılık gösterir. Erkek kefeni, üç parça olarak; omuzdan ayağa kadar örtülen gömlek denilen bez, başta ayağa kadar örtülen izar denilen bez ve yine baştan ayağa kadar örtülen lilafe denilen bezden oluşmaktadır. Kadının ise beş parça bezden yapılır. Bunlar, başa örtülen himar denilen bez, göğse konulan dir denilen bez, göğüsten göbeğe ya da diz kapağına kadar örtülen geniş hırka denilen bez ve bunlara ilave olarak izar ve lilafeden yapılmaktadır. Toplumumuzdaki yaygın bir inanişaya göre öldüğü zaman başkasına yük olmasın diye ya da kendi helal parasından olsun düşünceleriyle kişinin sağlığında kefenini alıp bir köşeye saklar ya da bunun için para ayırır. Hac ziyareti yapanlardan çoğu zaman zenzem suyu ile ıslatılmış ve kurutulmuş kefenlerini beraberlerinde getirdikleri görülür (Artun, 2005: 175).

Maçka'da cenazenin defin işlemi genellikle ertesi gün öğle veya ikindi namazına müteakip gerçekleştirilir ancak yurt dışı vb. şekilde gün aşırı uzaklıkta bulunun ve cenazeye gelecek yakınlar için cenazenin bekletildiği durumlar da görülebilmektedir. Defin işleminin gerçekleşeceği günün sabahında mevta yıkanmak üzere hazırlanır. Mevtanın yıkanma işlemi sırasında ailesinden birinin bulunması ve yıkanma işlemine katılması makbul görülen davranışlardandır. Ayrıca yıkama işlemi için dışarıdan özellikle biri getirildiyse yaptığı bu yardım ve hizmetten ötürü kendisine bir miktar para veya hediye vermek adettendir. Aksi takdirde mevtanın ruhunun huzursuz olacağı endişesi bulunmaktadır. Cenazeyi yıkarken dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli husus suyun çok fazla sıcak olmamasıdır. Mevtanın ruhunun henüz vücudu terk etmediği ve hissettiği inancı bulunmaktadır. Mevta yıkandıktan sonra kefenlenerek cenaze namazı için hazırlanır. Cenaze namazı, mevtanın camiye getirilmesiyle kılınacağı gibi toplanan cemaat için uygun alan bulunamaması durumunda cami dışında bir başka yerde açık alanda da kılınabilir. Vakit namazını camide kıldıran imam daha sonra cemaati cenaze namazına davet eder. Cenaze namazına kadınlar iştirak etmez.

Namazı kılınan mevta defin işlemi için mezarlığa götürülür. Cenazenin taşınması için gerekli tabut günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından camilere tahsis edilmektedir ancak nadiren de olsa mevtanın yakınları tarafından özel tabut yaptırıldığı durumlar da mevcuttur. Tabutun taşınması işlemi cenazeye iştirak eden erkekler tarafından üstlenilir ve tabut cemaat tarafından sırayla omuzlanarak mezarlığa götürülür. Tabutun taşınmasında cemaatten herkes yardımcı olur. Bunun sevap olduğu ve ayrıca mevtaya olan

vefa borcunun bu şekilde ödendiği inancı bulunmaktadır. Defin işleminin gerçekleştirileceği mezarlık genellikle aile mezarlığı olmakla birlikte ilçede Esiroğlu Beldesi Teraziler mevkiinde olduğu gibi ortak kullanıma açık büyük mezarlık alanları da mevcuttur. Cenazenin defnedileceği mezar daha önceden hazır hale getirilir. Mezarın kazılmasında yine mevtanın yakınlarından veya sevenlerinden birinin yapması makbul görülmektedir. Mezarın kazılmasında görevli kişiler yabancıysa yine bir miktar para verilmesi uygun görülmektedir. Bu noktada belirtmek gerekir ki mevtanın yıkanmasından defnedilmesine kadar uygulanan işlemlerde yardımcı olacak kimselerin namaz ehli veya iman sahibi kimseler olması bölgede tercih sebeplerinin başında gelmektedir.

Namaz kılındıktan sonra cemaatten helallik istenir ve daha sonra defin işlemine geçilir. Mevta dikkatli bir biçimde mezara indirilir ve yerleştirilir. Bu esnada imam ve cenazeye iştirak edenlerce Kuran okunur. Mevtanın direkt olarak toprakla temas etmesini engelleyecek şekilde mezara tahtalar dizilir. Tahta dizilmesinin nedeni mevtanın tekrar bedene girmeye çalışacağı ve doğrulmak istediğinde başını tahtalara çarpınca öldüğünü anlayacağı inancından gelmektedir. Tahtalarla örülen mezar daha sonra toprakla kapatılır. Defin işlemi tamamlandıktan sonra cenaze töreni böylece sona erer.

4.1.1.4.6. Defin Sonrası Gerçekleştirilen İşlemler

4.1.1.4.6.1. Devir/Iskat

Defin işleminin hemen ardından eskiden uygulanmakla birlikte bugün artık gerçekleştirilmeyen, terk edilen bir devir/ıskat uygulaması bulunmaktadır. Bu işlemin amacı mevtanın hayattayken gerçekleştiremediği ibadetlerinin borcunun bir kefaret şeklinde ödenmesidir ki bu borç namaz, zekât, fitre borcu, oruç ibadetinin kefareti vb. dini ibadet kaynaklı olduğu gibi sağlığında alıp ödeyemediği maddi borçları da kapsamaktadır. İslam inancında ölen bir kişinin sağlığında kılamadığı namazları, tutamadığı oruçları ve yerine getiremediği yeminleri için fakire para verilmektedir. Bu olaya ıskat denir. Bir Müslüman, ölümünden sonra kalan malının bir bölümünün ıskat-ı salat için yoksullara dağıtılmasını vasiyet etmişse, bu vasiyetin yerine getirilmesi gerekir. Böyle bir vasiyet olmasa bile ıskat-ı salat yapılması caizdir (Artun, 2005: 178). Kişinin ergenlik çağından sonraki yaşamı süresince yükümlü bulunduğu bütün namazları toplanarak, her vakit

namazının karşılığında bir ya da birkaç fakire fitre verilir. Mirasından ayrılan mal ya da para, bütün namaz vakitlerinin çoğunu karşılamıyorsa, eldeki malın tutarı kadar para en çok on fakirin katılacağı ‘devir işlemi’ ile elden ele gezdirilir ve bu işlem bütün mallarının karşılığı ıskat tutarına ulaşıncaya kadar sürdürülür. Devir işlemi bittikten sonra ölünün günahlarının bağışlanması için dua edilir ve ‘ıskat akçesi’ devire katılan fakirler arasında paylaşılır (Artun, 2005: 178). Genellikle ibadet borcunun kefareti imam tarafından altın üzerinden hesaplanarak belirlenir ve bu meblağ bir mendil veya havlu arasında konarak bir görevli tarafından yine cenazede görevli imama ve maddi durumu iyi olmayan kişilerce paylaşılmaktaydı. Ancak günümüzde Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygun görülmeyen bu uygulama imamlar tarafından terk edilmekle birlikte halka da yapılmaması yönünde verilen telkinler sonucu terk edilmiştir.

4.1.1.4.6.2. Cenaze Evinde Yemek Verme

Defin işleminin ardından cenaze evine gelinir. Bu evde ölen kimsenin yakınları üç gün süreyle kalır ve üç gün boyunca cenaze evinde ölen kimsenin ruhu için Kuran okutulur. Bu üç günlük süre zarfında cenaze evinde yemek pişirilmez ve komşular, yakınlar tarafından cenaze evine sürekli yemek getirilir, getirilen yemek taziyeye gelenlere ikram edilir. Cenazede ikramda bulunma eski bir Türk geleneği olmakla birlikte bugün de canlılığını böylece korumaktadır. Eski Türklerde ölü gömüldükten sonra mezarın sağ tarafında yakılan ateşte ölen kimsenin ruhu için kesilen kurbanın kemikleri yakılır, mezara arak/rakı adı verilen saçı saçılır ve böylece bu ikramların ölen kimsenin ruhuna ulaşacağına inanılmaktadır. Daha sonra törene katılan kişiler tarafından topluca yemek yenmektedir (İnan, 1995: 185,186).

Ülkemizde ölenin dinsel törenle ve yemekle anıldığı belirli günler vardır. Bunlar içinde sıklıkla görüleni ölünün kırkıncı, elli ikinci günleriyle halk arasında sene-i devriye adıyla anılan günlerdir. Bu günlerde ölünün hayrı için, ölenin ruhu için, yemekler verilmekte, mevlit okutulmaktadır. Ölünün her cuma gelip kendisine Kur’an-ı Kerim okutulup okutulmadığına baktığına inanılır. Buna inanan ev sahipleri de onu memnun etmeye çalışırlar (Artun, 2005: 177). Eski Türklerde ölüm sonrası, ölü aşısı adı verilen bir uygulama karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulama İslamiyet öncesi çağlarda ölünün ruhuna

kurban sunma şeklindeyken İslamiyet'ten sonra bu uygulama ölünün gömülmesinin ardından ölü evinde yemek yeme uygulamasına dönüşmüştür.

4.1.1.4.6.3. Yas Tutma ve Ağıt Yakma

Ölüm herkesin başına gelecek bir olaydır. İnsanoğlunun bu sonsuz yenilgisi ağıtlarda bir isyan olarak ifade edilir. İslam dini, kaderi kınama ve ilahi takdire karşı gelme gibi, ölünün ardından onun yaptığı iyilik ve fedakârlıkları sayarak ağıt yakmayı yasaklamıştır. Hadis-i şeriflerde bu tür âdetler cahiliye âdeti sayılarak, inananların böyle davranmalarıyla ölünün ruhunun azap görmesine sebep olacakları belirtilmiş ve bu manadaki ağıtçılık günah sayılarak yasak edilmiştir (Uludağ, 1988: 471). Ölenin ardından bir süre yas tutulur ancak ne çok uzun süreli yas tutmak ne de ağıtlar yakmak dinsel ve geleneksel âdet ve inanmalarda doğru kabul edilmez. Daha büyük uğursuzluklara yol açılacağı düşünülür. Yakın akrabalar için yas süresi bir yılken diğer akrabalar için bu süre kırk günle sınırlı olabilir. Anadolu'da ise en yaygın yas süresi 3, 7, 40 gün, en fazla 7–8 senedir. Yas tutulduğu sürece bazı şeylerden kaçınılır. Bunlar; renkli ve süslü giyinilmez, eğlenceler yapılmaz, varsa düğün, sünnet ertelenir veya törensiz yapılır (Artun, 2005: 177).

4.1.1.4.6.4. Ölen Kişinin Eşyalarına Uygulanan İşlemler

Ölünün geride bıraktığı eşyalar da birtakım uygulamalardan geçirilmektedir. Öncelikle yıkanıp temizlenen eşyalar başta mevtanın yakınları tarafından hatıra olarak saklanmak üzere paylaşılmakta ve geri kalanlar da ihtiyaç sahiplerine paylaşılmaktadır. Sosyal yardımlaşmanın en güzel örneklerinin görüldüğü bu uygulamalar ayrıca mevta yakınları tarafından mevtanın ruhunun huzur bulacağı inancının bir göstergesidir (Çelik, 1999: 450; Boratav, 1984: 200).

Ülkemizde pek çok yörede vefat eden kişinin eşyaları yıkanıp temizlendikten sonra ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Pek çok yörede soyka denilen ölünün giysileri, çamaşırları ve eşyaları bağışlanmadan önce arındırılma işleminden geçirilir. Bunların dağıtılmasının temelinde, ölünün geri geleceği korkusu ile anısını yaşatma isteği yatmaktadır. Ölünün giysileri arınma işleminden geçirildikten sonra başkalarına verilir.

İslamiyet öncesi Türk topluluklarında, ölünün eşyalarıyla ilgili çeşitli pratiklere rastlamak mümkündür. Bunlardan, Göktürklerin ve Oğuzların defin törenlerinde; ölüye ceket giydirdikleri, kuşağını kuşandırdıkları, yayını yanına koydukları, eline dolu kadeh tutturdıkları görülmektedir. Ayrıca, ölen kişinin servetine göre at kesip etlerini yedikten sonra, atların derilerini ayaklarını ve kuyruklarını sııklara asıp “Bu onun atıdır, bununla cennete gider” düşüncesiyle mezarının üstüne koydukları, yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir (İnan, 1995: 178-179).³²

4.1.1.4.6.5. Mezarlık Ziyaretleri

Türk kültüründe atalar kültü, en eski ve köklü inançlardan biridir. Eski Türklerde atanın öldükten sonra ruhunun üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede ailesine yardım edebileceği inancı vardır. Korku ve saygıyla karışık bir duyguyla ataların ruhlarına kurbanlar sunulur, mezarları kutsal kabul edilirdi. Bu sebepten mezarlıklar, yerleşim yerlerinin biraz dışında kurulmuştur. Mezarların süslenmesi için ağaç, çiçek ve belli otlar kullanılır. Mezarların başına ağaç dikmek, üzerlerine çiçek ekmek, bakımlı otlar yetiştirmek daha çok kentlerde görülür.

Mezarlık ziyaretleri ölen kimsenin ardından gerçekleştirilen manevi bir borcun ifası olmakla birlikte sevap olarak görülmekte, belirli bir gün olmaksızın gerçekleştirilmektedir. Ölen kimse için yakınları tarafından maddi durumları doğrultusunda mezar ve mezar taşları tanzim edilmekte, mezarlarına çiçek, ağaç fidanları dikilmektedir. Mezarlıklara dikilen ağaçlar Türk kültüründe önemli bir yere sahip olup Tanrının mükâfatlandırma aracı olarak birer simgesi durumunda karşımıza çıkmaktadırlar. Pervin Ergun Türk inanç sisteminde yer altı ile Tanrı mekânı arasında bir köprü vazifesi gören hayat ağacının ruhlara yukarıya giden yolu gösterdiğini ve İslamiyet’e geçişle birlikte girilen bu yeni kültür dairesinde ruhu cennete götüreceğ aracın yine hayat ağacı olduğunu, bu sebepten Anadolu’da hemen hemen tüm mezarlıklarda bu tip ağaçlar bulunduğunu belirtmektedir (Ergun, 2004: 372-374).

4.1.1.4.6.6. Ölen Kişinin Ardından Belirli Günlerde Yapılan Uygulamalar

³² Türklerde ölümün esasen yeni bir yaşam formunun başlangı olduğu esasına yönelik bilgi hakkında detaylı bilgi için bkz. (Esin, 2001: 50-55; Çoruhlu: 2002: 121-131, Uraz, 1994: 87-108).

Ayrıca ölümün kırkinci gününde, birinci yıldönümünde vb. devirli günlerde mevta için mevlit okutulmakta ve yemekler verilmektedir. Tüm bu pratiklerde amaç ölen kişinin ruhunun öte âleme gidişini kolaylaştırmak, ruhunu huzura kavuşturmak, ölen kişinin ruhunun kalanlara huzursuzluk vermesine engel olmak ve geride kalanları psikolojik olarak sağaltmaktır.

Kozmogonik eylemin ebediyen tekrarlanması her yeni yılı bir çağın başlangıcına dönüştürerek ölümlerin hayata dönmesini ve müminlerin dirilişe inançlarının sürmesini sağlamaktadır. Bu noktada, ölümlerin yeni yıl mevsiminde ailelerine döneceklerine dair, hemen hemen her yerde var olan inancın dünyanın yok edildiği ve yeniden yaratıldığı bu mitsel anda zamanın ortadan kalkmasının edilmesinin mümkün olduğu umuduna işaret ettiğini belirtmek gerekir. Artık ölümler geri gelebilir, zira yaşayanlarla ölümler arasındaki tüm engeller kalkmıştır ve geri geleceklerdir, çünkü bu paradoksal kerte zaman askıya alınacak, dolayısıyla onlar da yeniden yaşayanlarla çağdaş olabileceklerdir (Eliade, 1994: 71-72).

4.1.1.5. Askerlik

Askerlik Türklerde önem verilen bir dönemdir. Türkler doğuştan savaşçı kabul edilen bir millettir. İslamiyet'te askerlik ve şehitlik mertebesi çok yüce sayıldığından toplum içerisinde askere ve asker uğurlamaya verilen önem büyüktür. Bu yüzden Anadolu'nun hemen her yöresinde askerlik ve asker uğurlama ile ilgili birçok âdet-inanış ve uygulamalar yapılmaktadır.

Türk toplumunda askerlik kutsal bir görev olarak kabul edilir. Askerlik çağına gelmiş gencin askere yolcu edilmesi, askerlik dönüşü karşılanması bir gelenek haline gelmiştir. Askerlik, gencin askere gideceğinin kesinleşmesiyle başlayarak, askere uğurlanmasından, şiirlere konu olmasından, ardından ağıt yakılmasından, gönderdiği mektuplara kadar belli bir dizi geleneği olan bir geçiş dönemidir. Her törende olduğu gibi askerliğin etrafında da birtakım adetler, inanmalar ve pratikler zinciri oluşmuştur (Artun, 2005:144).

Türkiye’de askerliğini yapmamış erkekler yarım adam olarak sayılır. Askerlik bir eğitim-öğretim yeri olarak görülür ve bu anlamda erkeklerin hayatında bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu nedenle askere gönderme, karşılama, asker mektupları; özellikle geleneksel kültürün yaşatıldığı yörelerde, önemlidir bunlarla gururlanılır, ağlanır, duygulanılır (Artun, 2005:144).

Maçka’da askere gidecek olan gençlerin gidecekleri güne bağlanan gecede, bir araya toplanarak diğer gençlerle birlikte şenlik tertiplenir. Sabaha kadar kemençeler çalınır, yemekler yenir, horonlar oynanır, askerlik üzerine hoş maniler, türküler söylenir.

Asker ettiler beni
Kuram çıktı Yemen’e
Vuruldu sol yanımdan
Kanım aktı çimene (K.K. 10)

Askerleri koydiler
Vay olsun yenilere
Eskiler gitti geldi
Boyali gemilere (K.K. 70)

Askerluk iki sene
Git da doldur seneni
Sen gidersen askere
Ben bakarım neneni (K.K. 3)

Gidiyorum askere
Kilimi sere sere
Tez alalım tezkere
Dua eyle güzelim (K.K. 79)

Eğlence bitip sabah olunca kalabalık bir erkek topluluğu, askere gidecek olanları ilçe merkezindeki askerlik şubesine kadar uğurlar. Askerlik dönüşünde de dönenler için

eğlenceler tertip edilir. Yakın akrabalar ve arkadaşlar tarafından karşılanan asker, gidişte olduğu gibi yine davul, zurna, kemençeyle, türkülerle, havalara atılarak karşılanır. Kendisine baklava ikram edilir.

Askerliği yaklaşan gençler gurbetteyseler genellikle bir iki ay önce gurbetten gelir, işi gücü bırakırlar. Bir yandan dinlenir, bir yandan da eşi dostu ziyaret eder, ayrıca arkadaşlarıyla büyük eğlenceler düzenlerler. Sevk günü geldiğinde gençler yolluklarını almak için Maçka'da toplanır. Meydanda kemençeler çalınır, türküler söylenir, horonlar oynanır. Akşam olunca herkes evine gider. Eş dost eve gelir, askerlik hakkında anılar anlatılır, öğütler verilir, yemekler yenilir, türküler söylenir. Askerin anne ve babasına, varsa nişanlısına üzülmemeleri için güzel sözler söylenir.

Sabah olunca askere gidecek gençler köyün meydanında toplanır. Kemençeler, davul ve zurnalar çalınır. Türküler söylenir ve bu esnada çok sayıda silah atılır. Askere gidecek kişinin moralini yüksek tutmak için o kadar çok silah atılır ki silah sesinden insanlar bazen birbirlerini duyamaz. Savaş görüntüsünü andıran bu uygulamaya geçmiş yıllarda bu yüzden donanma adı verilmektedir. Askere gidecek kişiye de silayı hatırlaması için andaçlar verilir. Bunlar genellikle sevdikleri kızlardan alınan mendil, sevgili veya nişanlının saçı olur.

4.1.2. Kutlama Törenleri

4.1.2.1. Ramazan

4.1.2.1.1. Ramazana Hazırlık

“Başlarduk remazana millet ooo remezan geldi diye sevinurduk. Çarşıda yapardiler lavaş şimdi bide diyler, beyaz ekmeğe da somun derdiler, alır gelirdiler her akşam eve. Biz da her akşam saçlarda çörek yaparduk, yemek yaparduk, sarma, dolma ne isa, lağana yaparduk; komşilerlan biri birine verurduk işde evde ne bulunudi isa. Gece yemeğine kalkardiler, köyde saat bi gişide ya iki gişide olurdi. Bağırıdi ebirlere heyy kakın ayağa bakayım vagıddi... Saati olmiyan kapinin önüne takardiler iplerlan bi kelek sallardile oni heyy kakın diye da bağırırdiler ramazandı, vagıddi... Herkes yemeğini yerdi, yaşlılar ayrı

gençler ayrı. Herkes oturirdi sohbet, mubabbet esgiden gomşiluklar daha eyidi, gider gelirduk, otururduk. Şimdikinden çok daha ey geçinurduk esgiden.” (K.K. 11)

“Eskiden çocuk iduk remezanda kalkarduk gece yemeğine ne yiyeceyin gece yemeğinde bi lapa, bişeler işte yapardiler. Yerli unından kesme makarına yerdiler, biz da yorganın arasından bakarduk, bize gelin yeyin demezdiler. O zamanki işler öyleydi. Biz da havetlenurduk kakmaya ama bizi galdirmazdiler.” (K.K. 58)

“Ramazan’a girmeden yani ekonomik bir hazırlık yapılmazdı. Çünkü herhangi bir ekonomik hazırlık yapmak için yani çarşıdan herhangi bir şey almak için insanların parası yok idi. Bu yufka yapma olayları işta bi da köylerde ya da mahalle aralarında makarna kesme var idi. Yani biraz un alirdi. Yufka gibi açardı makarna keserdi. Bunlar daha yakın senelerde on on beş seneye kadar bu böyle oluyordu. Bizim gençliğimizde ramazan ne zaman diye hocaya sorardiler. Saatta o zaman hoca olurdi takvimda. Ve bazı çarşıya gidebile insanlarda şey yapardı. Onlarda bir maarif takvimi saatli cep takvimi küçücük alı cebina koyardı. Ordan sora herkese ramazan falancı gün başlıyor işte efendim imsak saati şu saattir, iftar saati şu saattir derdi. Şimdiki gibi öyle imsakiyeler yahutta çalar saatler yahutta efendim radyodan televizyondan iftar saatini haber verme gibi o zaman kolaylıklar yok idi. Yani bunlar hiç kimsenin aklından bile geçmezdi. Bunlar daha yakın senelerde oldi.” (K.K. 27)

“Şimdi bu yufka açma işinin bir araya gelinmesinin bir nedeni var idi. Yani zevk olsun diye bir araya gelmezdiler. Bu yufkayı iyi açanlar var idi. Ne yapardı bu yufkayı iyi açmayı bilenler açardı ötekiler yufkayı pişirirdiler. Ve onlarda yavaş yavaş öğrenirdiler. Toplu yenecek yemeklerde de usul aynıydı. Yani mevlüt yemeği, düğün yemeği yapılacak olduğu zaman o zamanki yaşlı ninelerimiz yine aynı şekilde mahallenin gelinlik kızlarını, gelinlerini toplardiler. İşte dolma hamuri şöyle yapılır, patates yemeğ şöyle yapılır, kuru fasulye şöyle yapılır, pilav böyle yapılır der tarif ederlerdi. Ondan sonrada dolma hamurini gendi yapardı. Sonra gelinler, kızlara sardırırdi. Gazana gendisi yığdıttırırdi. Pişirme işinin bir usulü gaydesi varidi. İşte bu şu harli, şu şu kadar harli ateşte pişecek. Efendim işte şu kadar gayniycak. Bunlari öğretirdi. Yani buni topli halde yapmanın nedeni yardımlaşmadan ziyade o yaşlı ninelerin bilgilerini gençlere aktarması içerikli oluyordu.” (K.K. 23)

“İllaki yufka açarken işta bizim o zaman gördüğümüz, işittüğümüz, dinlediğimiz yani cazgır tabi edilen kadınlar varidi. Yani cazgır demek açık gözlü işte. Hani sesi duyulursa ondan çekinmeyen kadınlar türkü da söylardı işte bağırır çağırırdi dahani orda görev yapan kişilere bir neşe bir çalışma hevesi verebilmek için türküde çığırırdılar.” (K.K. 82)

“Mahallede göze çarpan en büyük değişiklik olirdi. Yatak çarçafına, yatak yüzlerine, varıncaya gadar evlerinde bir temizlik hareketi başlardi. Yani belki de evlerinde temizlik aleti olmayanlar bu ramazan yaklaşınca efendim evde yıkanacak şey varsa o zamanın zamanında yal gazani denilen büyük bir bakır gazanlar varidi. Sığırlara bunlarlan yal yapılrđı. Bu gazanda su gaynatılırdı. Kül suyu yapılrđı. Kül suyuda yapmak çamaşırlar ıslatılır bir sepete yığılırdi. Üstüne bir bez onun üstüne yeterince kül konulurdu. Kaynayan sudan kova kova dökülürdü. Kül suyuda bu şekilde olirdi. Sepetin altınada tekneyi koyardı ki ağaçtan bir tekne yapılrđı. Kül suyu boşa gitmesin. Ordan çıkardı. Çamaşırları yumuşatırdi. Hem da tekne da toplanırdı. Çamaşırların bir daha kirini çıkarmak için ikinci defa kullanılırdı. Hatta o zamanlar çocuk sahibi kadınlar çocuklarını bu kül suyulan yıkarlardi. Yani bu kül suyu aynı zaman da dezenfektan görevi de görürdü. Yani çocuklarımızda şimdi ki gibi pişikler, kaşıntılar, şunları bunları, ağız burun yaralarını bu kül suyulan tedavi ederlerdi. Yani başka bir tedavi şekli başka bir ilaç bilme ya da bulma ya da alma imkanı bizim zamanımızda yok idi.” (K.K. 15)

4.1.2.1.2. Ramazanda Gündelik Hayat

“İletişim çok fevkaladeydi. Yani bugün telefonlarla konuşulduğundan o zamanlar millet birbirinlen çok daha fazla konuşurdu. Hatta ve hatta ki önce kalkar icabında çocuğu kaldırırdı. Beş on yaşında ki çocuğu komşinin evine yollardı ki “git kapılarını çal sahura kalksınlar belkida duymadiler. Hani pencerelerinde falan ışık görünmiy.” Gelki o zamanların kara lambaların ışığı da dışarıdan pek fazla görünmezdi ama işi sağlama bağlamak için. Bazısıda buni bizzat komşisine derdi. “Bizim evde çoluk çocuk yok herkes yaşlı biz duyamayız sabahı falan ya da sahur.” Hoca sela verirdi. Yani sahura kalkma saatinde hoca sela okırdi. Bu sala okunma esnasında bunu duyanlar diğerlerini ne yapardı; kaldırırdı. Tabi Ramazan’da insanların normal çalışmasında herhangi bir yavaşlama

olmadığı gibi sadece diğer zamanlardan farkı rastlaşmalarda guruplar halinde toplu konuşmalar sohbetler işta “akşam ne yaptınız, ne ettiniz sahura kalkabildiniz mi? Sahurda ne yediniz, soğuk muydu yemekler ısıttınız mı?” yani böyle laf olsun torba dolsun kabilinden bile olsa illaki rastlaştıkları zaman ne yapardiler konuşturdiler. İşte sohbet muhabbet ederdiler.” (K.K. 40)

“Toplu muhabbet yerleri insanların Ramazanlarının mevsimine bağlı... Eğer Ramazan mevsimi mesela güz aylarındaysa güz işlerini toparlamada işte akşamdan mısır soyulacak veyahutta mısırlar salendere dizilecek. Veyahutta işte birisinin nufusu azdır onun işi yapılacak orda toplanırlar. O ev sahipleri de yemekleri hazırlar işi yaparlar yemeği yerler. Bu ya yemekten önce olur ya da işte bu evde bir lüks felan varsa ki o zamanın en büyük aydınlatma aracı lüks idi. Eğer böyle bir şey var ise yemekten önce de toplanılır sohbet muhabbet işte bizim yaşadığımız mahalleyi konuşursak oranın türküleri şarkıları şarkı o zaman pek yoktu. Yani mahalli türküler garadeniz türküleri söylenir bu türküleri hem böyle hissettirmeden yani böyle yetişen kuşağa kendi aralarında söyleyerek duyurur, işittirir onlarda öğrensın onlarda gelecekte bu türküleri söylesinler.” (K.K. 37)

“O zamanlarda millet fakirdi dedik yemek çeşitleri ne idi. Benim dedem anlatırdı “Bir kuru fasülyeyle bir Ramazanı çıkardığımızı biliriz derdi. Kuru fasülye şimdi bağ bahçesi var idi. O zaman kuru fasülye mesela got denilen bir tartı aleti var idi. Çam ağacından yapılırdı. Aşağı yukarı on, ortalama on kilo alırdı bu. Vatandaş yaptığı yaptığı fasulyayı işte bu got hesabıyla işte bu sene beş got fasülya oldi. Hesabıyla. O zaman fasülye satma adeti yok idi. O zaman fasülya en birinci yemek idi. Yani evinde kuru fasülya bulunan adam zengin sayılırdı. Yani şeker fasülyası bu Gümüşhane’de şimdi yapılıyor. Bizim buralarda nem artınca buradan kökü kesildi. Hele şeker fasülyası olan bazı aileler de var idi ki onların mutluluğu kat kat idi. Eee tabi bazı evlerde şey de var idi çarşıdan alınma bulgur. Çarşıdan bulgur alamayanlar ne yapardı ofistan aldıkları buğdayı pişirirler aynen bu bulgurun yapıldığı şekilde Gümüşhane’de, Bayburt’ta, Erzurum’da, İç Anadolu’da bu bulgur nasıl yapılıyorsa ofis buğdaysından bulgur yapan bunu beceren aileler de var idi. Bir kısmı buna gerek duymazdı. İşte onların fındığı falan olanlar ne yapardı bulgur veyahutta işte bir iki evde hatta üç olmaz hani olsa olsa üç ev olur dört ev olmaz. Bu üç evde da pirinç çarşıdan alınır pirinç pilavı yapar işte evine gelen bir iki adama da pirinç pilavı yediren var idi. Fakat o zaman insanlar hayvan beslediği için iftarda

tereyağ, peynir, süt fevkalade hatta kaymak makinesi var idi. Sütü makineya vuranlarda kaymak da olirdi. Gerçi bugün kaymak çok önemli bir gıda maddesi olarak kullanılıyordu gerçi para yoktu yani herhangi bir hayvansal besini çarşıya götürürsen bile ordam aldığın para gelir seni arabalan evine getirmezdi yani o bakımdan hayvansal besinleri satma yönüyle gelir elde etme imkânı yok idi çok olurdu da sığır yaşlandı mı da satardı oni veyahut da öküz yaşlandı mı satardı. Ekonomik olarak yani hayvanlardan kazandıkları kar buydu işte bazı koyun sürüleri keçi sürüleri vardı ki yani gelip te Trabzon’da o zaman herhalde iki üç kasap vardı. Yani koyun satarak bu kasaplardan para almak mümkün değildi. Köyde bir adam bunları keserdi gavurma yapardı. Vilayet harici Zonguldaklara İstanbullara gider getirip satardı.” (K.K. 40)

4.1.2.1.3. Sahur

“Davulcu yok. Sahura hocanın selası veyahutta hocada selaya şeylan kalkardı. Bir çalar saat almışiydi bizim hocamız. O zamanın zamanın da yani en iyi saat İsviçre saati ki ona on iki lira verdi. Bugünü parasına göre çok büyük servet. Parayı da işte şeyden camiden Müslümanlardan topladı ki o kadar para o zaman kimsede olmaz. Ama zili çok muazzam çalardı. Ne kadar ağır uykuda olursa olsun hocayı duyururdi hoca da kalkardı bir sela kapıda okurdi bir selada minare var idi. Camini minaresi bi da orda okirdi. İşte duyan kişiler de duymayan kişileri uyarırdi. Böylece sahur olayı da halledilmiş olurdu.” (K.K. 57)

4.1.2.1.4. İftar Yemekleri

“Kapılar her zaman açık olurdi yani o zamanın zamanında hırsızdan beklenilecek hiçbir şey yoktu yani ne gelinlerin golunda altınlar ne evde dolar mark var yani bunu herkes bilirdi yani o eve girersen o evin gazanlarında ya süt vardır ya yağ vardır. Başka bir şey çalman başka bir şey bulman mümkün diyil eee şimdi bakır çalsan getirip çarşıda satamazdım oni yani anlardı oni satın alacak adamki sen buni çaldın yani bir şey çalma söz konusu diyil kapılar açık idi ekseri toplu iftarlardan ziyade Ramazan’da uzak yerlerden gelen dilenciler olurdu bunlar da yolun üzerinde bazı evler yolun hemen kenarında bazıları daha uzağında yolun kenarında rastladığı bir kapıya çağırırdı “hale sabi” der abi de “buyur” derdi. “Bizim ev fakir evdi bizim evde yemek yetmez öbür haneye git” gibi bir tepkilen karşılmaz idi hani eski ölüm hususu bugün darbun mesel oldi Allah ne verdiyse

yeriz hesabı yapılırdı. Adam doycak doymıycak yetecek yetmiyecek önemli değil sofraya goyduğumuz yemekler istesen çok olur bende bi gaşuk çok yerdin o şekilde herkes sofrada yer kalkardı.” (K.K. 68)

“Şimdi bu hususta bizim da bizzat evimizda yaşadığımız olaylar oldu. Mesela adam derdi ki işte benim çocuğum o zamanlar bugünkü gibi doktora getirme nerde. Benim çocuğum iğleşirse falancaların çocuğuna elbise alacağım. Veyahut da işte mısır vereceğim derdi veyahut evde buğdayı olan buğdaya vereceğim derdi. Efendim işte o zaman ne olurdu o zamanki evlerde gıda maddesi olarak kuru meyve olurdu. Karayemiş hoşafı, armut hoşafı efendim gızılık hoşafı, gabak gurisi bunlar temel gıda maddesi olarak bulunirdi. Oni da herkes yapamazdı. Buni yapmak için beceri gerekirdi. Fırında gurutacaksın fırından çıktıktan sonra güneşe sereceksin. Oni saklayacak ambarın olacak. Bunlar Ramazan’da çok önemli idi. Yani bugünkü gibi piyasadan kuru yemiş alıp ta hoşaf yapmak yok idi. Bunlar beceri yapamayanlar mesela iştee ben sana şu kadar armut hoşafı ya da karayemiş hoşafı veririm. Ramazan’da senin uşacıklarında şey yapmaz hoşafsız kalmaz tabi pilav olsa da olmasa da hoşaf yapılırdı. Yani vücudun bunu vatandaş bilinçli ya da bilinçsiz uyguları. Neticede bu böyle olurdu. Yani gündüz vücudun kaybettiği suyu akşamdan vatandaş bu hoşaftan temin etmiş olurdu. Yani Türkçesi bir cümleyle hangi gıda maddeleri birinde diğerinden fazlaysa üleşme diyorlar buna karşılıklı o fakir olsun olmasın yani onda yok ise beriki ona sevap olsun onun da sofrasında olsun diye verirdi.” (K.K. 73)

4.1.2.1.5. Teravih Namazı

“O gün teravinin rekâtları hiç tartışılmazdı. Bizim çocukluğumuzda hatta dedemiz bizi de götürürdü. Hatta adamlar karşıkı mahalleden dereye inerdi. Dereden beriki mahalledeki camiye çıkardılar. O zaman yollarda bugünkü gibi elektrik yok araba yolu değil yani çakal yolu tabir edilen yollardan çamur işte mevsimine göre kış ise bize çıkıyo ellerinde fenerler fenerin içinde bir lükmen cebinde de kibrit söner möner yolda yakacaksın es kaza gelirken gazını da doldurmamış isen lambanın vay haline işte yolda sönecek o vaziyette gelecek camiye çıkacak. Bu tarafki mahalleden gaz doldurulup tekrar yakılacak gönderilecek. Yani teraviye böyle bir koşuşturma vardı. Yani bu hususta da yaşlısından gencine hatta bizim köyümüzde mahallemizde kadınlar bile illa camiye geleceğidi yani caminin üst katına biz çıkarız da altta yer olmasa biz orda kılarız diye kimse aklından

geçirmezdi. Orayı kadınlar doldırirdi bugünkü gibi öyle perde merde asma imkânı da yoktu. Nerden perde bulup asacasın orıya ordan aşağı kadınlar hoca vaaz ediyorsa hocanın vaizini, Kur'an okuyorsa Kur'an'ını dinlerdi. Yani bu bir eğlence şeklinde neşe şeklinde ya işte komşunun birbirini görmesi sohbeti muhabbeti şeklinde algıladıkları için bu bir bayram havasında geçerdi.” (K.K. 7)

4.1.2.2. Bayramlar

4.1.2.2.1. Ramazan Bayramı

4.1.2.2.1.1. Bayrama Hazırlık

“Remezan biterdi millet sevinurduk, bayram gelirdi kimi bi elbisecuk alırdı, bi entarecuk, ayağımızda yün çoraplari tokurduk giyerduk, yün hırkasi tokurduk giyerduk. Yün bağı çoruklarlan Kadirga'ya bile giderduk. Bayram gelirdi işte toplanurduk yaşlıların elini öperduk, muğabbet, cümbüş, horon, kemence, şenlik yaparduk. Şimdi yollardan bayramlaşma kalkdi. Sen büyük misin küçük misin yanuğa gelen yok ya. Millet biri birine gidip bayramlaşmay ki, kimse aramay sormay ki. Yaşlıların yanına giderduk, ellerini öperduk, şimdi kimse el öpmey ki bi meraba geçey uyana. Selam yok el öpme yok “bayramın mübarek olsun” geçeyle uyana. Esgiden öyle değil idi nerde bi hasda var toplanı giderduk, hallerini hatırlarını sorarduk.” (K.K. 16)

“Eski remezanlar eski bayramlar bi başka idi, esgi günler çok daha hoş idi, çok daha eyi idi. Herkes gendi gendine şimdi bayramlarda, biz çok günler gelduk geçurdük. Eskiden öyle bayramlarda hediye mediye yogidi, datli işi yogidi işte beki bi şekerçuk alınıdi çarşiden oni veruduk uçacuklara o gada.” (K.K. 39)

“Bayramlarda bi bayram havesluğu var idi. Olan uşağına bişecuk alır geydirirdi. Benim rahmetli anam dul idi, bişecuk alamazdi, paramız yogidi ama yerimiz çok idi aç galmazduk. Okula giderduk galem alacak paramız yogidi. Okula çocuklan giderduk. Bayram gelidi giyecek çoruğumuz olmazdi. Bayramluk alma işi yogidi; çünkü giyecek doğru dürüs kıyafetlerimiz bile yog idi.” (K.K. 7)

“Hazırlık yapma imkânı olan varsa ekseriye bizim köyde ve mahallede pazartesi günüdür. Pazartesi çarşıya gelinecek, Trabzon’a gelinecek efendim pantol ısmarlama imkânı olan ısmarlardı ama çocuğu getirmezdi. Orada sokaktan geçen bir çocuğu terziye gösterirdi ve şu boyda bir çocuk derdi. Ona bir pantolon yeter yani başka bir şey istemezdi. Çünkü yukardan giyeceği kazağı köylüler ekseriye, koyun sürüsü olanlardan yün alırdı. Onu kendisi işler kendisi özerdi. Çocuğuna gazağını hırkasını kendi yapardı. Hatta çocuklar gara lastiklan yün çorabı giyinerdi. Artık bu çocuğa fazladan bir pantol lazimdi. Ona bir pantol aldı mi onun çocuğundan mutlisi yokti.” (K.K. 5)

4.1.2.2.1.2. Bayram Namazı

“Bayrama kadınlar katılmazdı ama bayrama katılmayanlar ki teraviye de karşıki mahalleden gelip katılanlar vardı. Ama bayrama geldi mi sabahtan uyanabilen herkes yani namazlan bir sorunu olsun olmasın beş vakit namaz kılsın kılmasın eğer uyanabildiye evde uyandırmışsanız onu kesinlikle bayrama katılırdı. Hatta namaz kılmasını bilmeyen böyle küçük çocuklar da gelirdi. Caminin kapısından çıkanların elini teker teker öperdi. Ama şimdiki gibi çocuklara para veya şeker verme yok idi. Öyle bir adet (gelenek) yok idi. Sırf buni çocuklar saygıyı öğrensini diye anneleri onları yollardı. “Gideceksiniz camiden çıkanların elini öpeceksiniz onların duasını alacaksınız” şeklinde bizim köyde müthiş bir bayram ve katılım vardı.” (K.K. 5)

“Bayramların yazını da yaşadık, kişini da. İlaliyoz yaylasından adamlar yakardı çira inerdiler buriye, biz da ekleşurduk onlara giderduk Hamsiköy’e nemaza. Daha çok da yaşlılar gelirdi, gençler da gelirdi ama o gadar değil. Araba yolına uyardık, yurume, elimizde yakduğumuz çırılar giderduk. Şimdi nüfus fazlalaşınca, imkânları da var, herkesin altında arabası var öyle olunca daha galabaluk oluy camiler tabi. Şimdi gariler da gidey teraviya camiye, esgiden camiye garilar gitmezdi. Erkekler giderdi camiye, garilar galirdi evde. Şimdi erkeklerden çok gideyler, evlerde pek galmayler hep camilerde. Teraviden bi çıkayruk ki garilar heriflerden çok, onlar da camilerin üs gatlarında gılaylar.” (K.K. 50)

“Şimdi sabah erkenden zaten sünnet olan da odur yani kahvaltı etmeden bayram namazına giderler. Giyimlerini kuşamlarını ekseriye erkekler yapıp bayram sabahı bir

banyo yaparlar işte carsa güzel kokular hacı yağı diyorlar ondan sürerler. Yeni elbisesi olsun olmasın bu banyo yapmak çok önemliydi. Banyosunu yapar gider bayramını kılar bayramlaşır. Bayramlaşmadan hemen sonra eve gelip evdeki kadınlarla çocuklarla bayramlaşmadan önce doğru mezarlığa denir ki önce ölülerimizle bayramlaşacağız. Mezarlığı yakın olan da bu işi yapıyor uzak olan da. Hatta gurbetten gelen adam önce bayramı kılıyor ondan sonra şimdi gidip nenemin elini öpeyim da sonra mezarlığa gideyim demez. Mezara gider. Artık bundan sonra akşama kadar nerdedir bu insan; evinde çoluk çocuğundur. Bayramdır. Mezar dönüşü. Gurban kesiyorsa zaten gurban bayramında gene aynıdır. Gurbanda mezara ikinci gün gidiyorlar, birinci gün gurban kesmek eti işte dağıtmak pişirmek yemek. İkinci günde mezara gidiliyor.” (K.K. 44)

4.1.2.2.1.3. Bayramlaşma

“Şimdi de kapı kapı ziyaret, o camiye gelemeyen yaşlı büyükler ve yaşlı nineler için buni da her genç yapmaz idi. O zamanın gençlerin çoğu şimdiki gibi böyle hareketli halk arasında denildiği gibi gözü açık değildi. Yani girginliği olan gençler kapı kapı dolaşirdi. Bazıları da gideriz kapıya gız mız çıkar karşımıza gari çıkar ne yapmazdı utanirdi sıkılırdı gitmezdi. O sadece gelirdi kendi evinde icabında gendi evinde bile yengesiyle bile uzaktan uzağa “bayramın mübarek olsun” derdi elini öpmezdi. Yani böyle bir yapıda o zamanki insanlarda vardı. Yani böyle herkesle bayramlaşalım herkesle el sıkışalım bu günki açık gözlülük o zaman yokti.” (K.K. 53)

4.1.2.2.1.4. Bayram Kutlamaları

“O zamanki silah ki bizim burada çok meşhurdur. Silahın olmadığı bir fakirlik dönemi geçirmede Müslümanlar. Bizim çocukluğumuzda barabelli tabancalar çok meşhurdu. Bir de şey Fransız onlisi. Köydeki en fakir evde bile ya uzun barabelli ya da kısa barabelli vardı. Tabî ki her hane de değil bu silahların sahiplerinin tarlası ve fındık bahçeleri daha fazla idi. Bayramın hemen hoca camiden cemaati çıkarır çıkarmaz bir taraftan bayramlaşılır bir taraftan da silahlar konuşmaya başladılar. Kutlama budur. Bazı gençlerde mahallede diyelim ki bilinen bazı yaşlı neneler yaşlı gocamanlar vardır. Onlarının özellikle gider elini öper duasını alırdı. Yani böyle bir ekstra kutlama yapardı.” (K.K. 65)

4.1.2.2.1.5. Ziyaretler

“Bayramda giderduk mezarluklara, millet atardi mezarlarun üstüne şekerler. Uşacuklar da gelir toplardiler onlari heralda sevap olsun diye yapardiler öyle ya. Millet bayramlarda yaşlılar olsun gençler olsun, giderdiler mezarların başına, guran okurdiler, ezbere bilen ezbere, bilmeyen kitaptan, herkes okurdi. Bayram gelmeden arife günü herkes mezarlarini temizlerdi. Bayrama hazırluk yapardiler işte. Esgiden kimse garişinlan, kocasinlan büyüklerin yanında sarilmazdi, bayramlaşmazdi. Odalarına giderdiler orda bayramlaşasalar bayramlaşirdiler işte. Esgiden saygi vardi ga, büyüklerin yanında gari-goca gonişmazdi. Aslında saygi değil ya cahelluktan ileri gelirdi hepsi. Ama esgi saygi sevgi da yok şimdi. Esgiden kimse uşagini bile sevemezdi kaynana-kaynatanın bi da büyüklerin yanında. Esgi saygılar başgaydi, bütün yaşlılara gidilip el öpülürdi.” (K.K. 73)

4.1.2.2.2. Kurban Bayramı

4.1.2.2.2.1. Bayrama Hazırlık

“Ortak meselesi o zaman bugünkünden daha yaygın idi. O zaman kurban kesenlerin yüzde doksanı ortak keserdi. Bu onların dostluk anlayışının bir göstergesi idi. Yani kurban kesenler illa ki parası olan insanlardı. Zaten köyden birisinin de hayvanını alır keserdiler. Ortak kesmek çok önemliydi. İşte bugünkü gibi bazı ortaklar “ben kan göremem” falan gibi evde oturmazdı. Gider gurban kesilirken hava çok soğuk da olsa sıcak da olsa orada olacaktı. Bi takım emirler verecekti. Gendi gurbanının etlerini alacak uşagi midir gardaşı midir o kişiyi orda görevlendirecekti. Ondan sonra “arkadaşlar benim durumumu biliyorsunuz. Ben yaşıyım, ben hizmet edemem hizmet olursa bu çocuk yapacak” diyecekti. Ondan sonra ayrılacaktı. Yani o zaman gurban ortaklığı şimdikinden çok daha neşeli çok daha ee efendim girift kompleks bir olaydı. Hatta gurbanı kesen işte orda gurban ortaklarından bulunan birisine de derdi ki: “falan filan kişiler geçerse eğer fakirler onlara da benim hissemden bir iki parça verirsiniz”. Yani çok fevkalade...” (K.K. 81)

4.1.2.2.2.2. Bayramlaşma

“Bayramlaşma caminin önünde yapılıyor. İşte şeyler daha önceden seçilip ayrılıyor. Hani gurbani kesecek olan kişiler mesela kaç kişi bu işi beceren varsa ortaklar bunu daha önceden konuşuyor. Sen bizim kurbanı o falancının kurbanını ondan sonra da eğer ikinciye yetiştirebilicekse bu kurban bittikten sonra hangisine gidecek o da belli.” (K.K. 74)

4.1.2.2.2.3. Kurban Kesimi ve Diğer Uygulamalar

“Şimdi bu şeylerde de öyle yani. Hocalar da öyle diyor. Kurbanın en faydalı organları karaciğeri, böbreği, kalbi, böbrekleri, kalbi işte biraz da iç yağından koyup kavurma yapıyor. Bu hem iştah açıyor hem hazmı kolay oluyor. Yani çabucak yapılıyor. Mesela gözleme yapacak olsa mangal şu bu bugünkü imkânlar o zaman yok illa ki bunu tencerede kavuracaksın. Bakır tenceredeki yani tam acele bi yemek çıkartabilsin. Eee o kadar insana bunun karaciğeri, kalbi, böbrekleri biraz da yağ koydin mi yani bir öbir etleri de bir taraftan gazanda pişirecekler. O çıkana kadar o bunlara bir kahvaltı olarak yeter. Şimdiki gibi öyle çay may da yok idi. Bizim orda da yayla çayı denen çay var idi. Bir kahve var köyün ortasında camiye yakın bi yerde orda çay yapıyor adam.” (K.K. 40)

“Gurban bayramında gurbani keserduk, dağıturduk, bir oyun yerduk o gada. Şimdi dolduruylar dolaplara yeyin da yeyin. Oluy mi o gurban vermeyinca olmay tabi. Büyük babamız keserdi gurbani hepsini dağıttı, az bişe getirirdi eve şimdi da goyun dolaplara bi sene yeyin olmaz öyle ama. Esgiden gurbanda bi gavurma yaparduk oni yerduk işde ogada yapılmay.” (K.K. 73)

“Bugünkü gibi bir hava kurumu o zaman yok idi. Benim gördüğüm o derileri salender ya da merak var idi. Onun ha böyle duvar eee duvar kısmı tahtadan idi. Tuzlardiler oriye asardiler. Çakardiler haböyle gerdirirdiler. Çatı bu tarafa geçiyor ya duvarı kurtarıyor. Orda kurirdi. Oni ya çocukların altına sererdiler. Hangi çocukların yani daha gece kalkıp ta işemeye gidemeyen çocukların altına sererdiler ki o posti işesin de yatağa sidik geçmesin. O şekilde kullanırlardı oni. Veyahutta benim çocukluğumda böyle yapılmazdı. Deri kaç kişi olduk mesela dörter kişi dörde taksim edilirdi. Getirilir orda tabaklanır kurutulur asılır ondan çarık yapılırdı. Yani insanların giydiği ayakkabı. Köylü

bizzat kendi dikerdi buni. Çaruğu giyerdi. Hatta dedem rahmetli bana da güzel bir çaruk dikmiştir. Çaruk giymişim yani.” (K.K. 35)

4.1.2.2.4. Ziyaretler

“Gurban bayramında mezar ziyaretleri ikinci gündür. Ve hala daha da öyle devam ediyor. İkinci gün yapılıyor. Birinci gün gurban kesemeyenler yani herkes gruban kesmediğine göre ne yapsın adam evinde niye otursun birinci gün ziyaretini yapardı.” (K.K. 22)

4.1.2.3. Kandiller

“Haaaa kandillerin kutlanması. Kandilleri kutlamak çok önemliydi. Müslümanlar mevlütlerini illaki kandiller rastlatacağıdi kandil akşamına. Ya berat kandiline ya kadir gecesinde hatta mesela bu sonradan düzeldi. Ama o zaman hoca buni yapamadi. Yani iki gişi şeker getirdiyse camiye, cemaati bekletirdi iki mevlüt okuturdu. Yani kandillerin sevabından istifade hususunda Müslüman’ın böyle bir hassasiyeti titizliği vardı. Yani buna laf tesir etmezdi. Yani bunu böyle kutlayacaktı.” (K.K. 40)

“Kadınli erkekli kadir gecesi olmasın bunu Müslümanlar duymasın... Yani duymasın derken buni beklerdi. Böyle dört gözlan efendim gelinlan, kızınlan, çoluğunlan çocuğunlan hatta kundağındaki çocuğu bile alır yani şimdi ben buni kandil akşamı camiye getirirsem bu çocuğu çok hayırlı olur, ileride pali açık olur, çok sevimli olur. Kandil akşamı getirirsek bu çocuğu camiye işta ileride çok büyük adam olur. Böyle bir düşünceleri olduğu için bi kısmı gelirdi tabi camiye dolardı cami zaten bi köy camisi ufak bi cami.” (K.K. 82)

“Bu kadir gecesi hususunda böyle yani kadir gecesi hususundaki bütün Müslümanlar’ın isteklerinde hocalar her seferinde yorulmuştur. Ama diğerlerinin daha hafif geçmesi herhalde yani onun diğerlerinin kadir gecesi kadar meşhur olmayışından kaynaklanıyor. Yani bilse ki adam Berat gecesi de yani Şaban ayının on beşinci gecesi de çok mubarek gecedir. Yani öyledir da bu şekilde meşhur olmamış.” (K.K. 82)

4.1.2.4. Özel Günler

4.1.2.4.1. Acısu

Akarsu, Kırantaş ve Bakımlı köylerinde kutlanan özel gün bir gün vardır. Bu günün adı Acısu ziyareti olup, yazın sıcak günlerinden birinde bu köylerden gelen grupların Akarsu ile Gümüşhane sınırı üzerindeki Acısu yaylasında bulunan maden suyunu ziyarete gitmeleridir. Bu maden suyuna yörede Acısu adı verilmekle birlikte bölge de bu adla tanınmaktadır.

Özellikle temmuz, ağustos ayının sıcak günlerinde gruplar kemeç ve türküler eşliğinde suya varırlar. Yolculuk esnasında ve suyun yanına vardıkları zaman şenlikler düzenlenir. Suyun etrafında bir süre mola verdikten sonra maden suyundan içilir, getirilen yemekler yenir. Suyun bazı hastalıklara karşı şifalı olduğu yörede eskiden beri yaygın bir kanıdır. 1871 yılına ait vilayet salnamesinde, Trabzon sancağında olan maden suyu ve kaplıcalar başlığı altında şifalı oldukları söylenen bu suların bahsedilmiş olup, Hamsiköy civarındaki Yerköprü olarak anılan mahalde kaynar bir acı su bulunduğu ve kullanımının kaşınma hastalıklarına iyi geldiği belirtilmiştir (TVS, 1993c: 323).

4.1.2.4.2. Ayeser

Ayeser; yıllık dernek, panayır, eğlence amacı gösteren özel bir gün şenliğidir. Her yılın yaz mevsiminde, ağustos ayının on beşinci gününde Zigana dağlarında bulunan Ayeser düzlüğüne çıkılır. Yöre halkı tarafından hazırlıklar haftalar önce başlar. Ağustos ayının on dördüncü gününde kadınlı erkekli gruplar halinde yola çıkılır, gece yöreye bağlı yaylalarda geçirilir. On beşinci gün, sabahın erken saatlerinde yaylalardan yola giren gruplar diğerleriyle birleşir ve kalabalık bir şekilde Ayeser düzlüğüne doğru yola çıkılırdı.

Bu yolculuk esnasında kemeçler, davullar ve zurnalar çalınır; türküler söylenir ve silahlar atılarak kutlamalar yapılır. Yolculuk boyunca Ayeser'le ilgili çeşitli maniler söylenmektedir.

Ayeser'den bu yana

Turnagöl'ün kapanı
Konuşmayalım e gız
Bekleyiler adamı (K.K. 40)
Ayeser yok deyiler
Nedur habu donanma
Oyle bir güne gelduk
Babana da inanma (K.K. 51)

Oy Ayeser Ayeser
Güz gelur dağlar eser
Sevdali günlerumda
Etiler beni asker (K.K. 38)

Öğle vakitlerine doğru Ayeser düzlüğüne yaklaşıldığında çeşitli yörelerden gelen gruplar düzlüğe horon teperek girerler. Bu giriş seyri etkinliğin en heyecanlı anlarıdır. Başta kemençe olmak üzere davul ve zurnayla uzun horonlar kurulur. Bölgeye gelen seyyar satıcılar tarafından kurulan tezgâhlarda yöresel ürünlerin yanı sıra türlü yiyecek ve içecek satılır. Ayrıca gelenler de kendi getirdikleri yiyecek ve içecekleri ortaya çıkarır, başkalarıyla paylaşır ve tam bir festival havası yaşanır. Sözlü kaynaklardan edinilen bilgiye göre 1970 öncesine kadar kadınlar çeşitli dertlerinden kurtulabilmek için düzlüğün batı yönündeki tepenin üzerindeki kiliseye giderek burada dua ederlerdi.

4.1.2.4.3. Kardeşlik Düğünü

Yörede kardeşlik düğünü adıyla bilinen bir kutlama vardır. Birbirleriyle samimi olan gençler arasında yapılmaktadır. Hazırlıklar şu şekilde yapılır: Bu gecede samimi olan gençlerin parmağından kan alınır. Bu kanlar kan kardeşi olacak kişilere karıştırılarak içirilir. Eğlenceye katılan kalabalığa da birer bardak şerbet ikram edilir. Eğlenceler düzenlenir, kemençe çalınır, horon oynanır, türküler söylenir. Gecenin masrafları kan kardeşi olacak kişiler tarafından karşılanır. Kardeşlik düğünleri yalnız erkekler arasında değil, kadınlar arasında da yapılmaktadır. Kan kardeşi olan kişiler birbirlerine ömür boyu kardeşlik bağıyla bağlanırlar.

4.1.2.4.4. Meryemana

Eskiden bölgede kutlanan bir başka şenlik de Meryemana kilisesinin ziyaret edilişidir. Bu ziyarete daha çok kadınların ve çocukların ilgi gösterdikleri söylenmektedir. Ayeser şenliği ile birbirlerine yakın günlerde düzenlenişi, Ayeser şenliğinde kilise çevresinde dolaşp dua eden kadınların benzer bir şekilde uygulamayı burada da devam ettirdikleri göz önüne alındığında şenliklerin benzer oldukları göze çarpmaktadır. Mübadele yıllarına kadar Maçka bölgesindeki Rum ve Türk halkı tarafından bir eğlence aracı olarak kilisenin bulunduğu bölgeye gidildiği ve burada yeme içme etkinliklerinin yanı sıra herhangi bir konuda bir isteği olanların da dua ettikleri bilinmektedir. Mübadele sonrası bölgedeki Hıristiyan nüfus gitmiş olsa da Müslüman Türk nüfus tarafından 1960'lı yıllara kadar devam ettirildiği bilinmektedir. Müslüman halk tarafından herhangi bir dini amaç taşımayan şenlik, belirli bir mizansen etrafında eğlenen halk için gündelik hayattan bir kaçış niteliğindedir.

“Kadınlar ve çocuklar ağustos ayının kararlaştırılan gününde yaylalara çıkarlar, bu günün sabahında da yaylalardan kalkarak yola koyulurlardı. Ayralksa, Kurugöl, Mesoraş ve İskorden yaylaları geçildikten sonra kayalık dağ ve orman yolundan Meryemana manastırına inilirdi. Yolculukta kemençeler çalınır, kadınlar türküler söylerdi. Manastırın içinde bir su odası bulunmakta, bu odanın tabanına yüksek bir kayadan su damlamaktaydı. Özellikle bir hastalığı bulunan kadınlar, damlayan suyun altında vücutlarını ıslatırlar, böylece şifa bulacaklarını sanırlardı. Yüksekten damlayan su kimi zaman rüzgâr vb. etkiler nedeniyle aşağıda bekleyen kişinin vücuduna temas etmezdi. Böyle bir durumda kişinin duasının kabul edilmeyeceğine inanılırdı. Hıristiyan inancına göre vücuduna su değmeyen kişinin kötü insan olduğu telakkisinin yaygın olduğu söylenmektedir.” (K.K.)

4.1.2.4.5. Kalandar/Galandar

Ocak (Kalandar) ayının on üçünü on dördüne bağlayan gece Kalandar gecesi olarak kutlanır. Bu gecede üç beş kişilik gruplar köy hanelerini gezerler. İçlerinden biri at şekline bürünür. Kapı önlerinde “Atım arpa saman ister.” diye çağırır. Kapılar açıldığı takdirde, ipe takılı olan çantalar eve atılır. Kapı açılmadığı takdirde ise, zil takılı çanta iple beraber evin bacasından içeri sarkıtılır. Ev sahibi çantaya fındık, ceviz, fasulye ya da bir miktar

para koymak zorundadır. Eğer çanta geriye boş olarak dönerse ev sahibinin bacasından içeri kar atılarak “Ocağın sönsün” diye kargışlanır. Bazen ev sahipleri eğlenceyi daha da arttırmak adına eve atılan çantanın içerisine kedi koyarlar. Çanta açıldığında içinden fırlayan kedi şaşkınlıkla birlikte sağa sola kaçıtır. Şüphesiz bu durum büyük bir sevinç yaratır (Canalioğlu, 2001: 80-81).

“Bizum ayca kalandar geldi mi, kalandarun birinci akşamı gelurdi çeluk çecuk... Erkekler de çande ataydiler kapıdan içeri. Bizim da o zamanlar bişe yoğidi, misir pişirirduk atarduk misiri çandenin içine geçerdi. Sabahusi da kalkarduk, kalandari kim kuracasa ya koyun korduk içeri ya hağoyle bildüğumuz adam, misliman adam gorduk içeri kurardi kalandari, oğurli gelmesi için.” (K.K. 16)

“Geçmişte çok çeşitli usulleri var idi yaşlılarımızın. Meselâ şimdi Ocak ayı dedüğümüz, Ocağın on uçunde Rumi kalandar oluyi. Ocağın on uç ve on dördüncü günü... Yaşlı kadunlar ekin fazla olsun diye bir adam seçerdiler, kendilerine göre evun kadun reisi, komşılarında kimdur bana oğurli gelen meselâ diyelum Fadime, Fadime'yi gider çağrurdi sabahlan erkenden, bu gün Kalandar bir aybaşidur gel gir eve da bereket çok olsun, senun oğurun eyi geluyi bana derdi. Çağırurdi Fadimeyi meselâ getirurdi işte o oğuri gelen ona kadun kimi kabul ederdisa veyahut çocuk koyardi eve işte ekinun bol olsun, siğırlaruna bişe olmasun, ineklerine...” (K.K. 36)

“Kalandar akşamı köyün çocukları toplanurdi oyle grup grup halında olurdiler. Uç kişi beş kişi, köyün mahallelerini taksim ederdiler aralarında. Uc kişi beş kişi meselâ diyelum bizum mahalleye, iki, uç kişi başka bi mahalleye uç beş kişi başka bi mahalleye, her mahalleye böyle bi grup çocuk dağılurdi. Mahallede her kabuda bi istekte bulunurler. Ev sahiplari işte yaşlı kadunlar bunlari severek işte bunlara kuru meyva, hoşaf, elma, funduk, çeviz bu gibi şeyler verurler hediye olarak. Çocuklar bunlari alur giderler belirli bi yerde toplanurler, kendi aralarında kendilerine göre muhabet ederek bunlari yerler içerler.” (K.K. 73)

“Çocuklar gittuktan sora evlerde yaşlı kişiler sohbet yaparler. Bu sohbet arasında Ocak ayının birinci günü Rumi yılbaşı kabul ettukleri Kalandar dedukleri keçe, çevizleri kırarler içini çıkarurdi kadunlar, o yaşlı kadunlar içlerine tükürerek ocağın kenarina

koyarlar. Kara ateşun kenarina koyar, eğer o tükürük taşarsa o ay hava bozuk gider. Her ceviz kabuğuna bir ay verurler. Eğer kurursa taşmasa o tükürük, ateşte katnayup da taşmasa havanın kurak gideceğini kabul ederler. Senenin oniki ayini o kalandar akşamı bu ceviz kabuklariyle bi deneme yaparlar. Meselâ yaz aylarında Orak ayi dedukleri ay, Haziran ayi ki buğday biçin zamani çayır biçme zamani yane bu ayi bilhassa çok dikat ederler ki bu ceviz kabuğu bu ayda taşayı mi taşmayı mi. Eğer taşarsa çayır ve buğday biçin zamani işlerin çok zor olacağını kabul ederler. Havalanın bozuk gidişi rencberluğu zorlaştırıy. Her on iki ayi bu şekilde yorum yaparlar.” (K.K. 29)

“Aylari baktukten sora hamur yoğurduk, ocağa bide korduk, pişerdi ekmek olurdi, oreye boncuk katarduk yahut bara. Hamurina katarduk. Oni kim bulurdisa oğurlı o idi. Asisbori o yapacayidi. Asisbor da bi avuç misir alurduk ekinden iki, uç gün ence toprağa kadarduk asisbor ona derduk.” (K.K. 49)

“Kalandar sabahı kalkarduk, alurduk elumuze boğda giderduk suya, o boğdalari korduk suyun yanlarına, suyi kutlarduk, ordan alurduk su, gelurduk eve onunlan başumuzi yikarduk ki saçlarımız beyisun. Hiç kimse almadan sudan, o boğdalari orda görudiler anlardiler ki bu sudan biri aidi başka çoşmeye giderdi ebi arkadaşlar. Hepumuz işte köyliler oyle alurduk başlarımızı yikarduk, bebekleri yikarduk çok beyisunler. Başumuzi yikarduk ondan sora tekrar elumuze boğda alurduk ağaçların istindeyena atarduk çok meyva versunler. Kalandar günü ibleri güzlerduk ki yılanlari görmeyelum.” (K.K. 82)

4.1.2.4.6. Mayıs Yedisi

Türk düşünce dünyası, tarihteki tüm medeniyetler gibi suyu merkezi bir unsur olarak kabul etmiş, uygulama ve anlatmalar su etrafında teşekkül etmiştir. Kâinatın var oluşundan itibaren kozmogoniye konu olan inanışlar başta olmak üzere suyun Türk kültür tarihinde mukaddes bir varlık olarak kabul gördüğü söylenebilir (İnan, 1998: 401-405).

Su, varoluşun esası ve tüm kâinatı içinde barındırmasıyla insanlığın ve de cismani tüm varlık âleminin içinden geçtiği merhaleleri ve tekrar rücû edeceği başlangıç noktasını temsil eder. Zira su, tüm gelişmelerin başlangıcı ve medeniyet kavramı etrafında insanlığın gelişim tarihinde bir temel taşıdır. Antik Yunan’dan Mısır’a, kutsal Hint metinleri ve

uygulamalarından İslamiyet'te abdest ile suyla temas eden insanın arınacağı inancına, Hristiyanlıktaki vaftiz törenlerine kadar su tüm inanışlarda kutsal bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Suyla temas eden birey ilk şekle döner, şekilsizlikten tekrar meydana geldiği ilk cismani hale dönüş yapar, yeniden doğar (Üçüncü, 2012a: 301).

Suyla temas etme, bireyi arındırdığı gibi yeniden doğuş ve tekillikten çoğula doğru süregelen bir merhaleyi ihsan eder. Suyla temas yeniden doğuştur, hayatın verimliliğinin artması, doğanın bereketlenmesidir. Ölünün yeniden doğuşu; insan, hayvan ve bitkinin üreme ve çoğalmasının aracıdır. Bu özellikleri bakımından evrenin simgesi olarak kabul görür ve kutsal büyülerden tıbbaya kadar uzanan sürede tedavinin ana kaynağını teşkil eder (Üçüncü, 2012a: 302-303).

Suyun psikolojik olarak iyileştirici gücü, su kenarlarının insanlar tarafından kültür mekânları olarak tescil edilmesine nede olmuştur. Suyu bağı inaç ve gelenekler etrafında gelişen tekâmüller günümüzde birer şenlik kisvesine bürünseler de temellerinde kültürel bellekten gelen inaç bütünlüğü yer almaktadır. Doğu Karadeniz sahil şeridi boyunca Mayıs yedisi adı altında kutlanan şenliklerin temelinde de bu inaç bütünlüğü yatmaktadır. Her yıl mayıs ayının yirmisinde -ki Rumi takvime göre ayın yedisine tekabül eder- başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere insanlar oturdukları bölgeden deniz kenarına gelerek suyla temas eder ve hem günahlarından arınır hem de fiziki ve ruhani manada tedavi gördüğüne inanılır. Giresun Aksu şenliklerinde her yıl düzenli olarak kutlanan mayıs yedisi, belirli kurallar çerçevesinde yerleşik bir kutlama olarak gözükse de uygulama açısından bakıldığında Doğu Karadeniz sahil hattı boyunca uygulamanın benzer şekillerde yaşatıldığı görülmektedir.

Trabzon Maçka'da günümüzde aktif anlamda kutlamalar yapılmasa da yerleşik halk arasında mayıs yedisi hakkında geçmişe dönük bilgi halen mevcuttur. Toplumdaki egemen anlayış erkeklerin İslâmiyet'e aykırı gördükleri bu uygulamaya sıcak bakmadıkları ve bu sebepten kadınlar arasında yaygın olduğu şeklindedir. Kadınlar içinse bir araya gelip sosyalleşmek, özellikle ulaşımın henüz günümüz koşulları kadar yaygınlaşmadığı zamanlarda gündelik hayatın meşgalelerinden bir günlüğüne de olsa kaçabilmek ve en önemlisi şehre gidebilecek olmanın göstergesidir. Giresun Aksu'daki sacayağından geçme uygulaması Maçka'da yer almamaktadır ancak bu uygulamanın yerini yeni doğan

çocukların miras kalburu adı verilen benzer bir çemberden geçirilmesi uygulamasına bıraktığı görülmektedir.

Maçka'da mayıs yedisi uygulamalarından denize inme ve suyla arınıp tedavi olma inancı her ne kadar kaybolmuş gibi gözükse de yine bu tarihte yapılan bir uygulama vardır ki konu itibarıyla halk hekimliğine de dâhil olmaktadır. Bu günde elde edilen tereyağından ilaç olarak merhem yapılır. Tereyağı, balmumu ve reçinenin karıştırılmasıyla elde edilen karışım başta iltihaplı yaralar olmak üzere pek çok yarayı tedavi etmede kullanılmaktadır (Durmuş, 2011: 97).

“Gocagari ayına göre mayısın yedisinde köydeki hastalıklı garılar ener buradan denize gider, orda şifa bulmak için girerdiler denize. Ona mayıs yedisi derler.” (K.K. 73)

4.1.2.4.7. Meçi/İmece

“Diyelim ki kömre taşınacak, toplanırdık. Bi gün birine, ebir gün ebirine kömre taşırdık. Kemeñçecilar gelirdi, eğlenirdük, horon ederduk. Sevdalılar buluşur, hallaşurdi, ne zaman kaçılacak gararlaştırılırdi. Yapulurdi yemekler. Magarna, pilav, sütlaç... Eyi yemekler yapılırdi meçide. Kim olardan yaparsa biz da orda bulunurduk. Meçilerde yapardiler olari anca. Biz da onun için meçiye giderduk. Herkes kendine taşımazdi, ya bi gün ona ya bi gün ebirine dolanurduk köyi. Gece da yapılırdı, ay vururdi biz giderduk meçi yapmaya. Yük getireceğük arkamızlan.” (K.K. 29)

4.2. Oyun ve Eğlenceler

Halk tiyatrosu başlığı altında incelenen seyirlik köy oyunları, daha çok köy çevrelerinde, yılın belli başlı dönemlerinde, düğünlerde, eğlencelerde ve çeşitli toplantılarda oynanır. Pertev Naili Boratav, (1978: 221) oyunların oynanış zamanı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapar:

Seyirlik köylü oyunlarının bazılarının, yılın mevsim değişmelerini belirleyen günlerinde, aşağı yukarı hep aynı tarihlerde yapılan törenlere bağlılığı dikkati çeken bir olgudur. Bunları, bir çeşit resmiliğini yitirmiş olmakla beraber gelecek olarak hala bayram

sayılan günlerin kutlanması diye adlandırmak yerinde olur. Bu oyunların yanı sıra tören dışı nitelikte olan “farce” denilen oyunlar da vardır. Örnek olarak Yozgat’taki Elekçioğlu oyununu ve Eskişehir’deki Tülbentçi oyununu vermek mümkündür.

Metin And, oyunlar hakkında kırsal bölgelerde, köylerde görülen, daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), eriştirme, canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel kut törenlere bağlı bir tiyatro geleneği bilgisini vermektedir (And, 1985: 43).

Şükrü Elçin ise köylülerin uzun kış aylarında ve hulusiyetle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsiller tanımlamasını yapmaktadır (Elçin, 1991: IX).

Nebi Özdemir, köylerde oynanan oyunlar hakkında, kentlerin dışındaki yerleşim birimlerinde yaratılan ve yaşatılan bir tiyatro geleneği olduğu ve köylülerce düğün, kına gecesi, yılbaşı, nevruz, yaren toplantıları, bayramlar vb. eğlence ortamlarında oynanan oyunlardan meydana geldikleri bilgisini vermektedir (Özdemir, 2003: 5).

Bu oyunlar, az çok bir ‘tiyatro eseri kuralına uyarak basit de olsa bir eylemi canlı aktörlerle yürütürler (Boratav, 1978: 218). Oyuncular, amatör kişilerdir. Bu oyunlar büyük ölçüde doğaçlama oynanır. Sadece oyunun ana çizgileri ve olayların sırası bellidir. Yer yer seyircilerin de katıldığı köy seyirlik oyunlarında takma sakal, yüz boyama vb. yöntemlerle kılık değiştirilir.

Seyirlik köylü oyunlarının özel bir adı yoktur. Oyun çıkartmak deyimiyle nitelenir. Her oyun, adıyla anılır. Örneğin; Arab oyunu... Oyunlarda amaç basit bir eylemi canlı aktörlerle basitçe yürütmedir. Oyunların çoğu erkeklerin yaratmalarıdır. Bu oyunların bazıları söyleşmelidir. Bazılarında da söze çok az yer verilip mimik ve hareketler ön plana çıkarılır. Büyük bir kısmında çalgı grubu vardır. Kadınların oynadığı oyunlarda dans da vardır. Bu oyunları oynayan oyuncuların hiçbiri bu oyunları ve oyunculuğu meslek edinmemiş kişilerdir. Herkes toplumdaki hiyerarşik yapı doğrultusunda bu oyunlara katılabilir. Oyunlarda yer yer seyirci de aktif olarak oyuna katılır. Oyunlarda genellikle hayvan kılığına girmiş oyuncular rol alır. Ancak kılık değiştirmeler son derece basit ve sınırlıdır. Müzik, dans ve taklit oyunlardaki vazgeçilmez unsurlardır ancak müzik icrası

bazen boş bir teneke, bazen bir güğüm dibiyle, en fazla bağlama, kemeçe ile yapılmaktadır. Bu oyunlarda önceden hazırlanmış herhangi bir kurgu, metin yoktur. Oyunlar yaratıldıkları kültür ortamına bağlı olup ihtiyaç ve zevkler doğrultusunda farklılıklar gösterebilmektedir (Özdemir, 2003: 8-12).

Seyirlik köy oyunları, işledikleri konular bakımından çeşitli sınıflamalara tâbi tutulmuştur. Şükrü Elçin (1991: 37-61) bu oyunları iki gruba ayırır:

1) Ritüel Oyunlar: Dinsel-büyüsel (ritüel), yılın değişmesini konu edinen (Köse-Gelin oyunu), hayvan (Saya gezme oyunu, koç katımı oyunu), bitki (Cemalcik oyunu)

2) Profan Mahiyetindeki Oyunlar (Din Dışı Oyunlar): Günlük hayat (Tarla sınırı oyunu), masallar (Keloğlan oyunu), destanlar, âşıkların hayatları (Göçebe oyunu), tarihi olaylar (İstiklal Savaşı oyunu), hayvan taklitleri (Kartal oyunu), dilsiz taklitleri (Yaş oyunu, berber oyunu)

Metin And'ın (1985: 74-174) tasnifinde ise seyirlik köylü oyunları yedi gruba ayrılmıştır:

1) Kuttören ve söylence kaynaklı oyunlar-gerçekçi oyunlar (Kalaycı oyunu, Demircinin Körüğü oyunu, Koroğlu oyun, vd.)

2) Ölüp dirilme ve kız kaçırma (Arap oyunu, Deve oyunu, Kalkağan oyunu)

3) Yılbaşı ve yıl sonu oyunları (Dede oyunu, Karakancilo oyunu, Köse oyunu, Muharrem ayı törenleri vd.)

4) Tarımsal oyunlar-çoban oyunları (Sığır Gütme oyunu, Tohum Ekimi oyunu, Ekin Kurtarma oyunu, Tekecik oyunu vd.)

5) Hayvan benzetmeleri (Tülü Kabak oyunu, Deve Düzme oyunu, Deveci oyunu vd.)

6) Dilsiz oyunları-kukla-şaka oyunları (Arap oyunu, Hortlak oyunu, İdam oyunu, Şih oyunu, Gemi oyunu, Araba kuklası vd.)

7) Tek ve çift izlekli oyunlar-dizi oyunları (Deveci oyunu, Saya Gezme, Hacı Baba oyunu, Ali Fattik oyunu, vd.)

4.2.1. Maçka İlçesinden Derlenen Oyunlar

4.2.1.1. Büyüklere Mahsus Oyunlar

4.2.1.1.1. Momoyira/Momoyer

Kalandar ayının en karlı günlerinde yapılan Momoyira Şenliği, kalabalık Şahıs kadrosu ve belli başlı kurallarıyla bölgeye ait geleneksel tiyatro örneğinin en dikkate değer örneklerindedir. Köyün gençleri, köyün boş bir evinde toplanırlar ve kendi aralarında iş bölümü yaparlar. Bu iş bölümünde herkes kendine uygun rolü bulur ve ona göre hazırlıklara başlar. Momoyira oyunundaki Şahıs kadrosu Şu Şekildedir:

- Başkan (Kızır): Eli kırbalı, beli kuŐaklı, amir durumundaki tam söz sahibi kişidir.
- İhtiyar (Momoyiris): Beli kambur, paltolu, sakallı, Őapkalı ve bastonlu bir kıyafet içindedir. Güldürücü, komik ve eğlencenin merkezindeki kişidir.
- Gelin (Nife): Genç bir gelin kıyafetine bürünmüŐ erkektir.
- Doktor: EĞlence süresince ihtiyar Momoyiris'i tedavi etme rolündedir. Omzuna astığı çantasında tedavi amaçlı aletler taşır.
- Çavuş: Asker elbiseli, askerlerin komutanı rolündeki kişidir.
- Jandarmalar: Beş, altı kişiden oluşurlar. Gelini ve diğer topluluğu koruma rolünü üstlenirler. Asker elbiseli, tabanca veya tfeklidirler.
- Kemeņeci: EĞlence süresince kemeņe almakla görevlidir.
- Heybeciler: Hane sahiplerinin vereceği mısır, fasulye, para vb. değerli eşyaları toplayıp korumakla görevlidirler.

Hazırlıklar tamamlandıktan sonra sabahleyin topluluk kemeņe ve türküler eşliğinde yola çıkar. Köyde bulunan tüm hanelerin kapılarını sırayla çalarlar. Ev sahipleri bir müddet sonra kapılarını açar ve grubu içeri alırlar. Ev içine giren kalabalık horon ve trklere devam ederler. EĞlence devam ederken ihtiyar Momoyiris hastalanır ve bayılır. Doktor Momoyiris'i iyileştirmek amağıyla ona ilaçlar verir ve iğne yapar. Bu sırada topluluk dışından bir delikanlı gelini kaçırmaya çalışır. Çavuş ve jandarmalar gelini arayıp bulmaya çalışırlar. Gelin bulunduğunda ortaya getirilir. İhtiyar Momoyiris'in

hastalanmasından ve gelinin kaçırılmasından ev sahibi sorumlu tutulur. Ceza olarak da topluluğa mısır, fasulye, para vb. değerli nesnelere verir. Ayrıca gelini kaçıran delikanlı da para cezasına çarptırılır. Toplanan yiyecek ve para heybeciler tarafından yüklenilir (Canalıoğlu, 2001: 83).

Köydeki hane sayısına göre yaklaşık üç gün sürebilecek bu oyun, eğlence havası içinde üç güne yakın sürebilmektedir. Eğlencenin sonunda toplanan yiyecekler satılarak paraya çevrilir ve toplanan diğer parayla birlikte toplulukta görev alanlar arasında paylaşılır.

4.2.1.1.2. Kuskustera/Kuckucura

Yaz aylarında, özellikle temmuz ayı başında bölge çok fazla yağış alır. Yağışın uzun süre devam etmesi üzerine bölgedeki yaşlılar orak ayı olarak nitelendirdikleri temmuz ayında ekinlerin biçilmesi işini yetiştirebilmek için havaların açmasını dilerler. Bunun için köyün gençlerinden güneş duasına çıkmaları istenir. Köyün gençleri törenin yapılacağı günden önceki gece belli bir yerde toplanarak iş bölümü yapar. Aydınlatma için kullanılacak fener veya çıralların kimler tarafından tutulacağı, evlerden toplanacak olan yiyeceklerin kimler tarafından tutulacağı ve hangi kaplara konacağı, türküler kimlerin söyleyeceği ve hangi ekibin oyun oynayacağı önceden belirlenir. Ertesi günün akşamı olduğunda kuçkucura ekibi köyü dolaşmaya ve köydeki tüm haneleri gezmeye başlar. Herkesin kapısı çalınarak evin içine kadar horon eşliğinde girilir ve ezgi eşliğinde ev sahibinden yiyecek istenir. Böylece bütün köy dolaşılır ve hanelerden toplanan kaymak, tereyağı, süt, peynir ve undan çeşitli yemekler hazırlanır. Bu yemeklerden en meşhur olan kaymak, tereyağı ve undan yapılan hoşmeli adlı yiyecektir. Yiyecek maddelerini taşıyan ekip yemek hazır oluncaya kadar kimseyle konuşmaz. Bu esnada ortaya çakılan bir kazığın etrafında dönülür ve tekerlemeler, türküler söylenir. Yemek pişirilip yendikten sonra ise boş kazan veya kap taşıyan kişinin kafasına geçirilir ve çalınır. Böylece tören bitmiş olur ve ertesi gün havanın açacağına inanılır (Canalıoğlu, 2001: 84-86; Durmuş, 2010: 33-35).

“Eskiden ehtiyarlarımız, yaşlılarımızın oyle şeyleri var idi. Havalar bozuk gideyiler, ekinleri biçemeyiler. Boğda biçerdiler, çayır zamanları çayıruları biçemeyiruk, yağayı yağayı. Yaşlılar kençlere derdile bu akşam bi kuskustera yapun bakalum hava açar

mi? Toplanuyi gençler, delikanlılar çalgi aluyiler akşamdan, herkes uyuyi, gideyi kabilara orda çalgi çalayiler, orda türki söyleyiler; Layistera kuskustera Ne istersun? yağ isterum. Allahtan güneş isterum. E yenge kalo yenge. Teknelerun şen olsun. Bizi rezil eylema. Yağ kileğun tez dolsun.”

“İşte ondan sora dolanurdiler işte o yağları toplardiler. Peynir veren da olurdi. Başka bişe toplamazdiler, yağ isterdiler işte kimisi verurdi kimisi vermezdi işte. Türkisini da atardiler olara. Geludiler gene bi yaşli ehtiyar yahut kocakarınun evine onlar orda bi hoşmeri yapardiler, kuymak, yağ istindeyana göllerdi. Oni yeduktan sora herkes kün alurdi. Kaç arkadaşduler, artuk alti yedi işte ne isa, felân gün senun felân gün benum böyle ama kimun günü eyi olursa bak uğurli o olacak arkadaş böyle da söylediler. Artuk bi gün güneş almazdi, iki gün, uçinci gün yahut dördinci günü güneş alurdi tamam işte ondan sora havalalar biraz düzeturdiler. İşte bak bi daha ayam bozarsa gene kuskustera yapacağuk. Hava açtı deyine hepsi sevinurdi.”

Gece geldum kapinuza
Selam verdum yapinuza
Selamumi almazsanuz
Daha gelmem kapinuza

Kuskusura ne istersun?
Yağ isterum bal isterum
Allah'tan güneş isterum
Hatunlardan yağ isterum
Verursanuz ver gidelum
Vermezsanuz kov gidelum

Bütün haneler gezildikten sonra yaylanın bir evinde toplanılır. Elde edilen yağ, kaymakla hoşmeriler yapılır ve yenir. Yemekten sonra yine kemeñçe, kaval eşliğinde türküler söylenir, eğlenilir.

4.2.1.1.3. Kırbaç Oyunu

Oyun, ebenin mısırların içine oturmasıyla ve halkanın mısır etrafına kurulmasıyla; ebeye fark ettirmeden elden ele dolaştırılan mısırdan yapılan ipin ebeye vurulmasıyla ve bu esnada zimi zimi/sivi sivi şeklinde bağırılmasıyla da oynanmaktadır. Eğer ebe ona kimin gizlice vurmaya çalıştığını fark ederse vurmaya çalışırken yakalanan kişi ebe olur ve oyun böylece devam etmektedir.

“Gelurdi güz, misirleri gelır keserduk. Onlari kurarduk, getirurduk eve. Çağırirduk gomşulari, hep da erkek adamlar. Soyarduk misirlari. Soyduk bitirdikten sora pişirürduk kardobi yeturukduk olari. Soyduğumuz şeyleri toplarduk bi araya. Çevirurdiler etrafını beş on kişi orda oyun oynardiler. Ortaya gordiler birini. Oni alur kurbaçlardiler. Saklanan kurbaci kimde bulsaler o geçeceğdi ortaya. Oyle oyun oynardiler.” (K.K. 24)

4.2.1.2. Çocuklara Mahsus Oyunlar

4.2.1.2.1. Beştaş

Genellikle iki kişiyle oynanan beştaş oyunu şu şekildedir: Oyuncular misket büyüklüğünde beşer tane taş alır ve oyuna başlayan oyuncu taşları yere gelişi güzel vaziyette bırakır. Ardından yerden bir tane taş alır ve havaya atar. Havaya attığı taşı yakalayacağı süre zarfında da yerdeki taşlardan bir tane alır. Bu şekilde birleri bitiren oyuncu ikilere geçer. İkilerde aynı işlem uygulanırken yerden aynı anda iki tane taş almak gerekir. İkileri de hatasız tamamlayan oyuncu bu şekilde üçlere ve ardından dörtlere geçer. Dörtlerde yerden dört taşı da tek seferde alabilen oyuncu analar adı verilen bölüme geçer. Analarda oyuncu taşları yine yere serer ve bir elini köprü/tünel şeklinde yere sabit bir şekilde koyar. Bir taş diğer elle havaya atılır ve bu esnada yerdeki taşlardan bir tanesi aynı elle tünelin içinden geçirilir. Bu işlem yapılırken esas olan taşların asla birbirlerine veya oyuncunun tünel kurduğu eline değmemesidir. Ayrıca taşlar tünelin diğer tarafına tek hamlede geçmeli ve diğer tarafta da birbirlerine değmemelidirler. Bu bölümü de hatasız tamamlayan oyuncular oyunun son safhası olan puan bölümüne geçerler. Bu bölümde oyuncular tüm taşları havaya atar ve iki elini yan yana getirerek taşların elin üst kısmında kalmasını sağlamaya çalışırlar. Elin üstünde kalan taş sayısı kadar puan alan oyuncu

böylece ilk oyunu bitirmiş olur. Oyun genellikle elli puanda biter ve oyunun bir aşamasında yanan oyuncu sıra tekrar kendine geldiğinde oyuna kaldığı yerden devam eder.

4.2.1.2.2. Birdirbir

Kalabalık bir ekip tarafından oynanan birdirbir oyununda bir kişi oyunun başında ebe seçilir. Ebe seçilen kişi yaklaşık on adımlık bir mesafede kambur durur. Diğer oyuncular oyuna has tekerlemeleri söyleyerek eğilen oyuncunun üzerinden atlar ve atladıktan sonra diğer oyuncudan yaklaşık bir metre uzakta eğilirler. Tekerlemeler birdir bir, ikidir iki, üçtür üç atlaması güç, dördtür dört eteğini ört, beştir beş al sana gebeş, altıdır altı yaptım kahvaltı, yedidir yedi dedemin fesi, sekizim seksek yere düşen eşşek, dokuzum durak nerde oturak şeklindedir. Atlayan oyuncular böyle birbirlerinin peşi sıra eğilir ve arkadan atlamaya gelen oyuncuların birinin düşmesi beklenir. Şayet oyun boyunca kimse düşmez ve dokuzların sonuna kadar devam edilirse oyun başa döner ve en baştaki ebe yine ebe olarak kalır. Oyunda ayrıca bazı kurallar oyun başında oyuncular tarafından belirlenir. Örneğin üçleri atlayacak olan oyuncunun üçtür üç atlaması güç sözünü söylemesi, atlayacağı yüksekliğin ebenin sırtıyla yarattığı kamburdan biraz daha dik olmasından kaynaklanır. Dörtleri atlayan oyuncu üzerinden atlayan ebenin sırtına giydiği kıyafeti havada tekerlemeyi söylerken biraz açıp örtmelidir. Beşleri atlayan oyuncu üzerinden atladığı oyuncunun sırtına hafifçe vurur ve “al sana gebeş” der. Yedilerde “dedemin fesi” denilen yerde şayet varsa bir takke, fes atlayan oyuncu tarafından yatan oyuncunun başına geçirilir. Sekizlerde sekizim sek sek diyen diyerek atlayan oyuncu koşarken tek ayak üzerinde sekerek gelmek zorundadır. Bu kurallara riayet etmeyen oyuncu yanmış sayılır ve oyun bozularak baştan başlatılır.

4.2.1.2.3. Cüz

Cüz oyunu iki kişi arasında toplamda yirmi dört adet çakıl taşıyla ve ayrıca bir oyun tahtası veya yere çizilerek yapılan bir desenle oynanır. Oyun tahtası iç içe geçmiş üç adet dikdörtgenden oluşur; ayrıca dikdörtgenlerin tam ortalarında da hepsi aynı hizaya gelecek şekilde birer nokta bulunur. Oyuncular ellerine aldıkları on ikişer taşla oyuna başlar ve bir oyuncu noktalardan birine bir taş koyarak oyunu başlatır. Oyunda amaç oyuncunun kendi taşlarından üç tanesini düz veya çapraz biçimde yan yana getirmesidir. Bu esnada rakip

oyuncu da bunu engellemeye çalışırken kendisi de aynı işlemi yapar. Üç tane taşı yan yana gelip cüz yapan oyuncu rakibin oyun sahasına koyduğu taşlardan bir tanesini alır. Oyun böyle rakip oyuncunun elinde taş kalmayıncaya kadar devam eder ve elinde üç taştan az kalan oyuncu oyunu kaybeder.

4.2.1.2.4. Ebe oyunu

En az iki kişiyle oynanan ebe oyununda maksimum oyuncu sayısı yoktur. Ebe oyunu farklılık göstermekle birlikte genelde ortadaki bir ebenin diğer oyuncuları kovalaması ve ebeledikten sonra onu ebe yapması şeklinde devam eder. Ebe oyununda çeşitlilik gösteren şey ise ebeden kaçış yöntemidir. Kimi zaman yerden yüksek bir yere çıkıldığında ebenin ebelemesi geçici süreliğine engellenmiş olunur fakat bu tip oyunda oyuncular sürekli yerden yüksekte duramazlar, inip alan içerisinde hareket etmeleri gerekmektedir. Kimi oyunlarda ise ebeden kaçan oyuncular belirli bir renkte nesneyi tutarak ebeden kaçmaktadırlar. Kimi oyunlarda ise hiçbir kural olmaksızın tüm oyuncular alan içerisinde hareket halinde olurlar ve kovalamaca şeklinde ebe olan oyuncu diğerlerinden birini ebelemeye çalışır.

4.2.1.2.5. Esir almaca

Karşılıklı iki takım eşit sayıda oyuculardan oluşturulduktan sonra herkes kale adı verilen bölgesine çekilir. Oyunda amaç kalenin dışında kalan bölgede rakip takım oyuncusunu yakalayıp kalenin içerisine sokmaktır. Karşı takım oyuncuları esir alınan arkadaşlarını gidip diğer kaleden ellerine dokunmak suretiyle kurtarabilir. Oyun süresince oyuncuların kaleleri içerisinde sürekli durmaları yasaktır. Geniş bir alanda oynanan oyunda hız ve çeviklik esastır.

4.2.1.2.6. Fotuk/Kuyu Oyunu

Oyuncu sayısı en az iki, en fazla dört kişiden oluşan, kuyu oyunu olarak da bilinen fotuk günümüzde mangala adı altında popüler hale gelen oyundur. Oyuncular, iki fotuk/kuyu ve bir kiler adı verilen küçük çukurlara sahiptir. Her oyuncu bu fotuğa beşer çift küçük taş koyar. Kiler boş bırakılır, kazanılan taşlar kilere koyulur. Oyunun oynanışı

ise şöyledir: Her oyuncu fotuklarından birindeki taşları sırayı bozmayacak şekilde istediği yönde rakip takım oyuncularının fotuklarına bırakır. Taşların dağıtım işi bittiğinde son fotoğa bakılır, eğer oradaki taşların sayısı çiftse taşlar alınır ve kilere yerleştirilir. Oyun böylece sırayla devam eder. Tüm taşlar tükendiğinde en çok çift taş kimde kalırsa oyunu o kazanır.

4.2.1.2.7. Pokuç

Pokuç adlı oyunun oynanışında çeşitlilikler görülmektedir:

Birinci türde oyun en az dört kişiyle oynanır. Halka şeklinde dizilen oyuncular halkanın ortasına yumruk büyüklüğünde bir taş koyarlar. Sırayla bir kişi ortadaki taşı elindeki taşı atıp vurmaya çalışırken diğer oyuncular onu engellemeye çalışır. Eğer ortadaki taşı vuramaz veya engellenirse taşı vurana kadar ceza olarak dayak yer.

İkinci türde ise oyun küçük farklılıklarla benzerlik göstermektedir. Bu türde oyuncular yine bir kişiyi ebe seçerler. Ebe seçilen kişi ortaya koyulan taşın yanında durur. Diğer oyuncular taşın diğer tarafına geçerek bu kez halka şeklinde değil de direkt karşıdan taşı sırayla vurmaya çalışırlar. Oyunculardan biri ortadaki taşı vuramaz, kendi taşı arkaya doğru giderse o oyuncu bir başka oyuncunun ortadaki taşı vurmasını bekler. Ortadaki taş vurulduğu anda ebe olan oyuncu taşı bulup yerine dikmek zorundadır. Ortadaki taşı vuramayıp taşları arkaya giden oyuncular ise bu sürede kendi taşlarını alıp atış yapılan alandan çıkmak zorundadırlar yoksa ebe olan oyuncu ortadaki taşı yerine bulup koyduğunda atış alanındaki oyunculara vurma hakkına sahiptir. Bu esnada taşı halen elinde olan atış yapmamış oyuncular ise “pokçu dayı pokunu dik, pokun yoksa donunu dik” şeklinde tekerleme söyleyip ortadaki ebeyi daha da kızdırmaya çalışır. Oyun ebenin yakaladığı oyunculardan birini ebe seçmesiyle devam eder.

4.2.1.2.8. Saklambaç

Saklambaç oyununda oyuncular oyunun başında bir ebe seçer. Ebenin seçimi genellikle tekerlemelerin hecelenerek oyunculara doğru sırayla okunmasıyla olur ve tekerlemenin bittiği yer hangi oyuncuya denk gelirse o oyuncu oyuna ebe olarak başlar.

Ebe olan kişinin gözlerini yumması için belirli bir yer seçilir; bu genellikle bir duvar veya ağaç olmaktadır. Oyunda mekân sınırlaması olmamakla birlikte aşırılığa kaçılmaz, sınırlar oyunun başında oyuncular tarafından belirlenir veya her oyuncu oynanan mekânın sınırlarını önceki oyunlardan bilir. Ebe olan oyuncu gözlerini yumarak saymaya başlar ve yüze kadar yüzü duvara/ağaca dönük şekilde sayar. Sayma işi bittikten sonra “önüm arkam sağım solum sobe, saklanmayan ebe” tekerlemesini söyler ve saklanan oyuncuları oyun alanında aramaya başlar. Oyundaki temel kural ebe yumduğu alandan ayrıldıktan sonra ona görünmeden gidip alana sobelemektir. Eğer ebe saklanan oyunculardan birini görürse adını herkesin duyabileceği şekilde haykırır ve gidip gözlerini yumduğu yere eliyle vurarak saklanan kişiyi sobeler. Sobelenen oyuncu ebenin gözlerini yumduğu yere gelip oyunun bitmesini bekler. Eğer ebe saklanan bir oyuncuyu uzun süre bulamazsa herkesin duyabileceği şekilde bulunamayan oyuncunun adını söyleyerek o kişiye çay içirdiğini söyler. Çay içirilen kişi sobelenmekten muaf olur ve saklandığı yerden çıkar. Bu kişi ayrıca bir dahaki oyunda ebe seçilemez. Bazen çay içirilen oyuncular yine de saklandıkları yerden ayrılmak istemezler. Böyle durumlarda ebe oyunun aksamaması için mecburen yine saklanan kişinin adını haykırarak ona balık yedirdiğini söyler. Balık yedirilen oyuncu artık saklandığı yerden çıkmak zorundadır. Bu oyuncu bir dahaki oyunda kendisi ebe seçilemeyeceği gibi kendisinin seçeceği bir başka arkadaşının da ebe seçilmesini önlemiş olur. Çay içirmek ve balık yedirmek tabirleri şüphesiz Maçka bölgesinde Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi değerli ve misafirin ağırlandığında makbul sayılan gelenekler arasındadır. Oyunun sonunda ise sobelenen ve ebeden önce gidip kendisi sobeleyeni oyuncular bir araya toplanır. Sobelenen oyuncular arasından ebe bir kişiyi bir sonraki oyun için ebe seçer veya ebe seçimi yine sobelenen oyuncular arasından tekerleme okunarak seçilir. Oyun böylece yeni ebenin belirlenmesiyle devam eder.

4.2.1.2.9. Tavşan oyunu

Genellikle ormanlık arazilerde oynanan bu oyunda oyuncular bir avcı, köpek ve tavşan olmak üzere üçe ayrılır. Avcı oyundaki sabit kişidir ve değişmez. Diğerleri av köpekleri ve tavşan olarak ayrıldıktan sonra tavşanlar belirli bir süre zarfında saklanırlar. Saklanma işi bittiği zaman ıslık çalınır ve oyun başlanır. Av köpekleri rolündeki oyuncular dağılıp tavşan rolündeki oyuncuları ararlar ve gördükleri zaman kovalamaya başlarlar. Yakalanan tavşan oyundan çıkmış sayılır ve belirli bir bölgeye giderek oyunun bitmesini

bekler. Avcı, köpeklerle birlikte gezer ve kovalama sırasında yakalama işine karışmaz. Avcının silahı topladığı çam kozalaklarıdır ve tavşanları bu kozalaklarla vurmaya çalışır, bunun haricinde tavşanlara elle teması yasaktır. Belli bir süre içinde tüm tavşanlar yakalanmaya çalışılır, yakalanmazlarsa oyunu tavşanlar kazanır.

4.2.1.2.10. Topaç

Oyun iki kişiyle oynanmaktadır. Oyuncular ellerine aldıkları iki tane topacı çukurlu bir zemin içinde sertçe çevirirler. Birbirlerine çarpan topaçlardan hangisi erkenden durur veya oyun sahasının dışına çıkarsa oyunu kaybeder.

4.2.1.2.11. Yades/Lades

İki kişi tarafından oynanan oyunda amaç karşı taraftaki oyuncunun eline unutturarak bir şeyler tutturaktır. Daha çok küçük çocuklar tarafından oynandığı bilirse de büyükler tarafından da rağbet gören bir oyundur. Tavukta bulunan kemiğin kırılıp lades tutuşmak olarak başlatılan oyun iki oyuncunun serçe parmaklarının birbirine kenetlenip “ladesim lades olsun mu, vermeyen puşt olsun mu?” şeklinde iddialaşmalarıyla başlar. İki taraf da fırsat kollayarak karşı taraftan bir şey isteme veya ona bir şeyler vermek suretiyle onu tuzağa düşürmeye çalışır. Bu esnada oyuncu tuzağa düşmemek için eline bir şey almadan önce aklında demek zorundadır. Bunu söylemeyi unutan oyuncu eline bir şey aldığı anda karşı taraf lades diye bağırdığında oyunu kaybetmiş sayılır.

4.2.1.2.12. Zimi zimi

Kalabalık bir oyuncu kadrosuna sahip oyun genellikle mısır hasadının olduğu zamanlarda oynanır. Mısırlar dış yaprakları ayrıldıktan sonra koçanlarının ucunda kalan püsküller çocuklar tarafından toplanır ve örülmek suretiyle ip haline getirilir. Bir kişi ebe olarak seçilir. Daha sonra oyuncular geniş bir halka şeklinde yere oturur ve oyun başlar. Anadolu’da pek çok yerde “yağ satarım bal satarım” şeklinde oynanan bu oyunda amaç halkanın arkasında tur atarken eldeki ipin bir kişinin arkasına gizlice bırakılmasıdır. Yağ satarım bal satarım oyunu mendille oynanırken bu oyunda fark eğer arkasına ip bırakılan oyuncu ipi fark etmezse ipi bırakan ebe bir sonraki turda ipi yerden alarak ipi fark etmeyen

oyuncuya vurmaya başlar. Eğer arkasına ip bırakılan oyuncu ipi fark ederse ipi yerden alır ve çemberin etrafında koşacak şekilde ebeyi yakalamaya çalışır. Ebe yakalanmadan yerinden kalkan oyuncunun yerine oturmayı başarırsa ayakta kalan oyuncu ebe olur ve oyun böyle devam eder.

4.2.1.3. Halk Oyunları/Danslar

Yörede geleneksel oyun horondur. Horon, kelime anlamı itibariyle Karadeniz Bölgesi'nde kemençe, davul zurna, tulum eşliğinde oynanan halk oyunudur. Horonun çıkış noktasında horan, horom sözcüklerinden türetildiği ve tarla üzerinde dik olarak kesilip kümelmiş mısırlara verilen addan geldiği söylenmektedir. Bir başka ve bugün kabul edilen görüşe göre horondaki hareketler denizi ve denizden çıkan bir balığın hareketlerini yansıtmaktadır (Demirsipahi, 1975: 11-16, 263, 264). Maçka ilçesinde horon genellikle kemençe ile oynanır ancak günümüzde davul, zurna eşliğinde de oynanmaktadır. Maçka'da horon; ağırlama, üçleme, sıksara, dirvana, sallama ve bıçak oyunu adı altında altı değişik formda oynanmaktadır (Demirsipahi, 1975: 266; Canalıoğlu, 2001: 87).

Ağırlama horonun başlangıç oyunu olup ağır hareketlidir, ağır bir tempoyla oynanır. Ellerin havadaki pozisyonu dağların sıralanışını, ileri geri hareketler de denizin dalgalanışını yansıtmaktadır. Bu bölümde kollar yukarıda ve aşağıdadır. Bel ve omuzlar ayak hareketlerine göre öne ve arkaya doğru salınır (Cihanoğlu, 2004: 89). Bu oyuna horon kurma adı da verilmektedir. Üçleme adı verilen bölüm, horon kurmadan sonra oynanır ve sıksaradan önce yavaş yavaş oyunun hareketlendiği bağlama kısmıdır. Bu bölüme sallama adı da verilmektedir. Bu bölümde oyuncuların ellerini yukarıya doğru toplaması ve ayaklarını önde sağa sola doğru atışları yine denizin dalga hareketlerinden esinlenerek oluşturulmaktadır. Bu bölüm Trabzon geneline bakıldığında ilçeler arasında ezgi bakımından farklılıklar göstermekte ve Akçaabat, Sürmene-Çaykara düzeninden ayrılmaktadır (Cihanoğlu, 1997: 83; Gedikoğlu, 2012: 31). Sallama adı verilen bölüm oyuncuların dinlenmek için oynanan bölümdür (Maçka, 1986: 84). Sıksara horonun en hareketli kısmı olup en çok bilinen bölümdür. Eşkuya horonu, dik horon olarak da adlandırılmaktadır. Oyunun hareketli yapısından ötürü köklere, saraylara layık şık saray horonu adlandırmasının sıksara olarak değişmesinden meydana geldiği düşünölmektedir (Cihanoğlu, 2004: 89). Sıksaradan sonra gelen dirvana adlı bölüm dinlenmek için oynanır.

Dirvana, kadın horonları arasında daire biçiminde oynanışıyla diğer bölümlerden ayrılır. Yomra ilçesine has bir bölüm olmakla birlikte Maçka'nın doğu bölümlerinde kalan Galyan vadisi boyunca görülmektedir. Bu bölümde kollar iki yana açılarak omuz hizasında tutulur ve "he dirvana" komutuyla birlikte aşağıya indirilip yanda salınır ve bu arada dört adım sağa ve sola atılır. Oyunda daire sola doğru dönmektedir (Cihanoğlu, 2004: 88; Gedikoğlu, 2012: 32). Horonları bu bağlamda üç başlık altında düz horon bölümü, yenlik bölüm ve son olarak sert bölüm şeklinde toplamak mümkündür (Cihanoğlu, 1997: 33).

Bıçak horonu diğer tüm horon türlerinden ayrılan bir yapı arz eder. Yalnızca erkekler tarafından iki kişi karşılıklı gelecek şekilde oynanır. Oyun siksara ritmiyle oynanır ve karşılıklı bir savaş, dövüş sahnesini andırır şekilde oynanır. Karşılıklı duran oyuncular ellerinde Çerkez kaması veya karakulak adı verilen bir kama tutarlar. Oyunda amaç kamanın salınım hareketleriyle rakibe gözdağı vermek ve alt etmektir. Oyunda kamalar havaya atılır ve saplarından tek elle yakalanarak rakibin kamasıyla tokuşturulur. Kamaların birbirine sürtmesiyle çıkan kıvılcımlar seyir zevki yüksek bir görüntü ortaya çıkarır ve izleyenler tarafından beğeniyle izlenir ancak bıçak oyununun tehlikeli olması nedeniyle usta oyuncular tarafından oynanması gerekmektedir. Birbirlerinin el ve kulaklarını yaralayan oyuncular bu sebepten kulak koparan, parmak kesen vb. lakaplarla çağırılırlar. Oyuncular bu tehlikeyi göz önünde bulundurarak oyun esnasında yaralanmamak için boşdaki ellerini bellerinde tutarlar ve bıçağın salınım hamlelerinde vücutlarını bıçak tutan elin tersi istikamette hareket ettirirler (Demirsipahi, 1975: 269; Gedikoğlu, 2012: 32; Cihanoğlu, 1997: 88; Cihanoğlu, 2004: 89).

Horon; düğün, nişan, bayram, asker uğurlama vb. kutlama törenlerinde sevinç belirtisi olarak oynanan bir oyundur. Horon esnasında yöreye özgü türküleri söylemek, türkü atmak, uzun hava söyleme geleneği bulunmaktadır. Türküler söylenirken horon düz horon şeklinde ağır bir tempoda devam eder ve türkünün bitmesiyle birlikte ezgi hızlanarak horonu hızlandırır.

4.3. İnanmalar

Halk inancı, kişi ya da topluma göre bir düşüncenin, bir olgunun, bir nesnenin, bir varlığın gerçek olduğunun kabul edilmesidir. Halkbilimi, belli bir toplumun eski

dinlerinden miras alıp, yaşadığı çağdaki yeni dininde, yaşam şartlarının gerektirdiğince yeni biçimler, yeni içerikler, yeni anlatışlarla oluşturduğu inanışlarla ilgilenir. Halk inanışları din, ahlâk kuralları gibi kesinlik ve katılık taşımazlar ve yerden yere, topluluktan topluluğa değişiklikler gösterirler (Boratav, 1984: 8).

Dinimiz gereği batıl inanışlar hoş görülmez. Ancak geleneksel kültürün yaşatıldığı yörelerde İslam dini dışındaki inanışların izlerine rastlanmaktadır. Batıl inanışların büyük bir kısmında dinimiz dışındaki inanışların etkisi vardır. Müslümanlık Arap toplumunu dışında gelişmeye başladığı zaman Türk, İran, Yahudi örf ve adetleriyle de geniş ölçüde karışmıştır. İslam dininin reddettiği birçok adet, dini bir kisveye bürünerek İslamiyetin çerçevesinde toplanmıştır. O kadar ki bu adetlerin zamanla kökleri kaybolmuş ve onlar bir nevi dini adetler meyanına girmiştir (Tanyol, 1960: 2077). Türkler İslamiyet'i benimsemenden önce, en ilkel din olarak kabul edilen Totemizm'in; ruhu ölümsüz ya da kutsal sayan Animizm'in, dinsel büyüsel pratik ve törenlerden oluşan temelinde gök tanrı, güneş, ay, ata ve ateş kültlerinin olduğu Şamanizm'in, her şeyin serbestçe incelenmesi denenmesi esasına dayalı bir öğretisi olan ve ruhun ölmezliğini kabul eden Budizm'in etkisinde kalmıştır (Turan, 1990: 100- 104).

Tarih boyunca farklı dinleri ve kültürleri benimseyip taşıyıcılığını yapan pek çok kavmin gelip geçtiği Anadolu toprakları üzerinde İslamlaşma süreci öncesinde yaygınlaşmış ve kökleşmiş inançlar ve ritüeller tamamen yok olmamış, Türklerin İslamiyet öncesi inanç sistemlerine ait öğelerle birlikte İslamiyet'e yerleşmiştir. Anadolu'da İslamiyet'e dayalı gibi görünen çeşitli inançlar, pratiklerin bir bölümü İslamiyet kökenli olmayıp eski kültürlerden öğeler barındırdığı ve halka özgün din dışı geleneklerle yine halka özgü düş gücünün her türlü inanç, inanma, pratik ve bunlara bağlı ritüellerin biçimlendirdiğini görüyoruz (Artun, 2002:2).

Halk inançları, halk kültürünün bir bölümüdür ve kültürde, çok kalın duvarlarla örülmüş bölümler yoktur. Zira halklar bir arada yaşayan topluluklardır. Halklar arasında kültür ortaklığı olması da doğaldır (Kalafat 2002: 54).

4.3.1. Maçka İlçesindeki Mevcut İnanç Sistemi

4.3.1.1. Aylarla İlgili İnanmalar

“Küçük ay dedukleri ayda kocakarilar akşamdan suda misir pişiridiler. Bu ayda akşamdan birinci gününde akşamdan misir bişirurler, sabahtan kalkarler bu bişmiş misirleri tavuklara verurler ve tavukların kuyruk kanatlarını kobarurler. Misirleri yerkan tutar tavuğu kuyruk kanadını kobarur ki çabuk yomurtlasun diye.” (K.K. 5)

“Mart ayında bi hansura dedukleri dava var. Mart dokuzdan Nisan'un bilmem kaçine kadar böyle on sekiz günlük bi zaman her iki aydan. Mart dokuzdan sora işte hansura dedukleri zamana hansura demek bu yabancı şeyde, kelimedede yane kötü, bozuk bi hava çebel bi hava gayet böyle sisli bi hava... Bu Mart ve Nisan ayının ibdidasına doğru işte bu aradaki günlerde on sekiz günlük bi arada, zamanda bu yağışlı ve bozuk havalarda çanavarların yani ormanlarda bulunan yabancı hayvanların köylilerin beslediği hayvanlara fazla saldırdığı bir mevsim kabul ediluyi. Bu ayda kocakarilar işte bu yabancı hayvanların ağızlarını bi bez üzerinde tikeyiler, iyne iplükle beraber, yane hayvanlara yaz sezonunda bu hansurali hayvanlar tokenmasun deyî, yabancı hayvanlar.” (K.K. 5)

4.3.1.2. Bebek ve Çocukla İlgili İnanmalar

Yeni doğmuş bebeğin babası gece rüyasında karısıyla birlikte olduğunu görürse ve sabah kalkıp çocuğuna bakarsa babanın rufiası bebeğe geçer. Bebeğin başındaki rufia kırk gün gitmezse bebekte özür kalır. Babadan geçen rufia gitsin diye, bebek babanın külotuyla yıkanır. (Bebeğin yıkandığı suyun içerisine babanın külotu koyulur.) Ayrıca muayyen gününde bebeğe bakan kadın da bebeğe rufia geçirir. Bu durumda hiç evlenmemiş bir kızın adet bezi alınır ve yine bebeğin yıkandığı suyun içine atılarak bebek bu şekilde yıkanır, kundaklanır. Aradan yirmi dört saat geçince bebek tekrar yıkanır. Bebek bu şekildeyken sabunla yıkanmaz. Sabunun hastalığı daha da arttıracığına inanılır. (Balıkçı, 2004: 31)

Ağralaksa yaylasında yayık yapılırken kaymak kolayca yağa dönüşmezse zifin adı verilen Zafinos bitkisinin dallarından bir parça henüz sünnet olmamış bir erkek çocuğun

üreme organı boyunda kesilir ve yayığın içine batırılır. Böylece kaymağın kolayca yağa dönüşeceğine inanılmaktadır (Baştürk, 2002: 39).

Bebeklerin saç ve tırnakları bebek bir yaşına gelinceye kadar kesilmez, bunların melekler tarafından kesildiklerine inanılır. Bebek bir yaşını doldurduğunda kesilen saç ve tırnaklar saklanmaz, atılır.

Boş beşik sallanırsa bebeğin karnının ağrıyacağına inanılır.

“Akşamdan dışardan komşi geldiği zaman eve koymazdiler oni evden verudiler ona kibrit çakardi oyle girerdi içeri peşine gelur ecinliler gelu boğarle çecuğu.” (K.K. 29)

Çocuğun üzerinden geçilirse büyümesi durur. Buna boy almak adı verilir. Boyu alınan çocuğun boyunun kısa kalmaması için tekrar üzerinden geçilmesi gerektiğine inanılır.

Küçük çocuklar devamlı tükürürse yağmur yağacağına inanılır.

4.3.1.3. Bitkilerle İlgili İnanmalar

Şemsiye biçimindeki mantarların çakal osuruğu sonucu oluştuklarına inanılır.

Boğmacaya yakalanan çocuklar yedi defa ceviz ağacının altından geçirilir. Böylece hastalığın geçeceğine inanılır.

Meyve ağaçlarına kurban kanı sürülürse ağaçların bol meyve vereceğine inanılır.

4.3.1.4. Eşyalarla İlgili İnanmalar

Kapının eşiğinde oturanın iftiraya uğrayacağı inancı vardır.

Boş beşik sallanırsa bebeğin karnının ağrıyacağına inanılmaktadır.

Süpürgenin üstünde oturan kişiye iftira edileceği inancı vardır.

Sac ayağının üstünde oturanın çocuğunun kara olacağı inancı vardır.

Kotun üstünde oturanın çocuğunun kot kafalı olacağı inancı vardır.

“Ayna duştı mi kirildi mi eve eyi değıldur.” (K.K. 73)

“Bardak elinden duştı mi mutlak kırılacak, eve eyi değıldur.” (K.K. 15)

“Ondan sora ocak zencirini sallama ecinli ener ordan.” (K.K. 26)

“Ondan sora saç ayağı ocakta bırakma. Boş kaldı mı saç ayak cenaze suyi bekler, biri muhakkak elır.” (K.K. 26)

“Bu rüzgârların çok estuğu zamanlar yaşlı dedelerumuz, büyük nenelerumuz o saç ayak deduğumuz ocağa koyup da yemek yaptığumuz demiri dışarı koyardiler arka üsti onun üzerine kelepçe dedukleri ipluk sardukleri bir ağaç var idi. Küçük böyle elli santim boyında bişe. O kelepçeyi da saçayağın üzerine koyardiler dışarda. Ne olacak? Rüzgâri durduracakmış.” (K.K. 34)

“Eskilerumuz derdi ki saç ayağın istine oturmayun saç ayağının istine oturanun oğli olmaz hep kızı olur.” (K.K. 73)

“Saç ayaktan bir gene şey derdiler ki saç ayağı tersine çevirma gemi batar.” (K.K. 73)

“Eskilerumuz derdile ki kodun istine oturmayun çok uşağunuz olur.” (K.K. 7)

“Eskiden odundan kaşuklar var idi. Kaşukların daha büyüğü kebçeyle derdile yemayın, düğününüzde kar yağar.” (K.K. 33)

“Evlerde kirişler var idi. Kirişlere zencir bağlarduk, onlara kazan asarduk. Onlari salladuk mi sallamayun derdile babanun borci artar.” (K.K. 22)

“İğneyi atma derdile, iğneyi attunuz mi yaptığın uşak topal olur.” (K.K. 22)

“Sabon, bıçak, soğan bunlari elden ele verdun mi o adamlan kavga edersun, yere kor sen yerden alursun.” (K.K. 38)

“İplan ineklere vurmazler ineğün eşi geçmez.” (K.K. 46)

“İpun istine gebe olan kadunlar oturmaz bebeğünun başına göbeği sarili olur.” (K.K. 59)

“İstinde kazan, güğüm su içinde kaynaduğu zaman derdile ki kaynamasun oreya daha su dökün gâvurlar artayi.” (K.K. 59)

4.3.1.5. Görünmeyen Varlıklarla İlgili İnanmalar

“Akşamdan çamaşur yıkağı, suyini dışari tökmezler. Melâikelerun sofrasina gider çarbulursunuz.” (K.K. 73)

“Evi supuru o tozlari dışari atman melâikelerun sofralayina giderler. Ocağın taşlarini istine süpürürler tertemiz osunler melâikeler gelu oturacak.” (K.K. 73)

“Eskiden biliyosun tuvaletler böyle şimdiki gibi ev yoğ idi zaten tuvaletler evden işte on metre yirmi metre uzakta, dışarda idi. Meselâ çocuk akşamdan su tekmeye gidecek haliyle tuvalete gidemeyi uzakta. Şimdiki gibi böyle eletrik meletrik yoğ idi. Kabudan çıkar çıkmaz orada su tekinmeye başlayi. Eski yaşli kocakarilar orda su tekinma ecinli çarbar seni derdiler.” (K.K. 37)

4.3.1.6. Günlerle İlgili İnanmalar

Kalandar günü başkasının evine gidilmez, gelecek olan yeni yıl için uğursuzluk getireceğine inanılır.

Salı günü yolculuk yapmanın uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu günde yaylaya göç edilmez.

Cuma günü öğleye kadar yer süpürülmez. Bu gün Müslümanlar için mübarek sayıldığından meleklerin yere ineceği ve bundan rahatsız olacaklarına inanılır.

Cuma akşamları soğan yenmez, melekleri kaçıtır.

“Eskilerumuz Sali gününü ters gün bilurdiler, çamaşur yapmazdiler, yolculuk yapmazdiler, orda. Sebebi Fadime Anamuz'dan kalma. Fadime Anamuz doğum yapacaydı, sançi çekirdi hangi komşısına gittisiler ebe bulamadiler, komşılar çamaşur yıkardiler. Dedi ki hangi ümmetun Sali günü çamaşur ederse, yolculuk ederse ona şefahat etmeyeceğum.” (K.K. 57)

“Cumağa günü evi sübürür zibilleri dışari atmazler. Evun beyuğune zerari vardur.” (K.K. 52)

“Cumağa günü çocuklari yıkamazler emirleri kısa olur, geyduğu elbiseler ona yakışmaz.” (K.K. 52)

“Cuma günü çecuğu elmiş olan bi kadun başini tarayup saçlarını ocağa atmaz. Koku gider çocuğa, çocuk kokunun beşine gelur dalar ocağa ki annem yanayı, yanar çocuk.” (K.K. 82)

“Arefe günleri gene annenun çecuğu elmiş isa bişe yıkamaz, dikmez, saçını taramaz. Bişe diktuğu zaman, çocuk o dünyade su taşir, testilan beraber, testisi delinur.” (K.K. 69)

4.3.1.7. Hamilelikle İlgili İnanmalar

Sac ayağının üzerine oturan kadının kız doğuracağına inanılır.

Hamile kadın ve kocası yılan öldürmez, yılan ölürken dilini dışarı atar, yılanın dili çocuğun ya ağzına ya da gözüne değer, çocuk sakat olur inancı vardır.

Hamile kadın çeşmelerden su içmez, içerse çocuğun ağzı akar. Aynı şekilde hamile kadın sakız çiğnerse çocuğun ağzı akar inancı bulunmaktadır.

Karısı hamile olanlar hayvan kesmez, keserlerse çocuğun sakat olacağı inancı bulunmaktadır.

Hamile kadın Hıdrellez günü kapı kilitlemez, kilitlerse anahtarın resminin çocuğun burnunda çıkacağı inancı vardır.

Hamile kadın Hıdrellez günü dikiş dikmez, dikerse çocuğun ikizinin çocuğa yapışacağına inanılır.

Çocuk anne karnında çabalamaya başlayıncaya kadar kadın beline anahtar, gül vb. şeyler takmaz; takarsa bunların çocuğun bir yerinde çıkacağına inanılır.

Hamilelik döneminde yüzü çillenen kadının çillerini geçirmek için, doğum yaptığı zaman yüzü kırmızı hırkayla silinir.

İnsan vücudunda bulunan benlerin, bebek anne karnındayken annenin belindeki kuşağın altına mısır ekmeği koymasının sonucu oluşan siyah lekelerden kaldığına inanılır.

4.3.1.8. Hayvanlarla İlgili İnanmalar

Kurban bayramında kurbanlık maldan başka bir canlıya kıyılmaz. Kıyıldığı takdirde hayvanın kurban olarak sayılacağına ve bunun günah olduğuna inanılır.

Karasineğin hızlı ısırmasının havanın bozacağına işaret edeceği inancı bulunmaktadır (Baştürk, 2002: 38).

Köpeklerin devamlı ulumasının uğursuzluk getireceğine inanılır.

Baykuş öttüğünde bir kişinin öleceğine inanılmaktadır.

Yolculuk esnasında tavşana rastlandığında uğursuzluk getireceğine inanılmaktadır.

Kedi ayağını yalar, yüzüne sürerse havanın ayazlayacağı inancı bulunmaktadır.

Horoz gibi bağırın tavuğun uğursuzluk getireceği inancı vardır, hemen kesilmesi gerekir.

Kırk ve kırk bir sayıları halk arasında uğurlu kabul edilir. Örneğin farenin girdiği bir kabı temizlemek için içerisine atılan kırk veya kırk bir taş yedi defa çalkalanır.

“İnekler doğurdiler mi eve bişe koymazduk. Tabanca, tuz, et... Böyle bişe eve sokmazduk ki inek basilur. Daha yemez. Kırklarduk oni, sağarduk onun sutini makenaya vururduk, yağ yaparduk oni kırklarduk oni ondan sora daha bişe olmazdi ineğe.” (K.K. 59)

“Koyınlar yaylalara çıktuğu zaman ineklerin kuyruklarına kırmızı ipluk bağlarduk, sağma kabına, makenanın kolına yayuklan vurana yayuğun şeyine bağlarduk kırmızı ipluk ki koyınlar yaylaya gideyiler alu giderler ineklerin sutleyini.” (K.K. 59)

“Dişi köpek yavrisini kocakarılarımız saç ayaktan keçirurdiler ki yavri yapmasun. Baltanın istine yaturudiler olari ki asabi olsunler.” (K.K. 11)

“Kosu oturtuduk civciv çıkartmak için, birisi gelu kabidan su istesa idi derduk ona ki biz su veremezük sana kosu oturttuk yumurtalar bolanur. Ateş istesa idi kibrit bişe yok oni da veremezük yumurtalar yanar. Eli olduğu senesi kosu oturtmazduk, geya elinin mezarini eşeler.” (K.K. 11)

“Küçük ayinin aybaşı günü eve kimseyi koymazler, tavuklar kaybolur, daha yumurtlamazler oğuri kelmezse sana.” (K.K. 14)

4.3.1.9. Hidrellezle İlgili İnanmalar

"Sora bi Hidrelez davasi var meselâ Hidrelez bayağı şimdi da bilinen bişe. Fakat buni eski yaşli kocakari kadunlarımız bu Hidrelez günü herhangi bir bez dikmek bi terziluk işi gibi bişe yapmak, veyahut bir çivi bi yere çakmak, yatu uyumak, veyahut herhangi bi işi yapmak, yane Hidrelez günü övle geçinceye kadar herhangi bir işi yapmak istemezler. Yani bi yere bi çivi çakılırsa inek doğururkan doğuramazmış, kadun doğru dürüst doğum yapamazmış. Bi dikiş bişe yaparsa çocuğun ağızı dikilmiş doğarmış veyahut ki buzağın ağızı dikilmiş doğarmış, herhangi bi meselâ bi çöbi burmak bi ib birbirine burmak bu gibi bi şeyler doğacak olan çocukların bacağı buruk olurmuş veya doğacak olan bir kuzunun bir oğlağın veyahut da ki doğuracak olan bi ineğün buzağı bi eğriluk olacak kabilinden herhangi bi iş Hidrelez günü övle geçinceye kadar yapmazlar idi. Kabilari kitlemezler. Bu günlerde işte bu yaşadığımız bugünkü ortamda bile buni seçenler, arayanlar oluyi. Fakat malesef bunlar zaman zaman varluğunu kayib etmek üzeredir. Bu Hidrelez günü eğri olacak olan herhangi bir işün yok olması için bu yaşli kocakarilar giderle tarla kenarında kabak çekirdeği dikerler ki büyüyen o kabağın asması eğriluk hep onda olsun da diğer şeylerde olmasun. Kabak asmasına toplar gibi kabul edeyi ve eğrilukleri yok etmiş oluyi." (K.K. 29)

"Hidrellez günü toplanurdi köyden bikaç kişi uzak bi yerde su var idi bi تنها bi yerde derman suyu dediler ona hasta olanlar oraya toplanurdiler, muhabbet edenler gençler ederdiler yaşlılar, hastalar o sudan giderdiler sürerdiler istlerine, içerdiler, bi çabut yırtar da bağlardiler oriye." (K.K. 4)

Hidrellez günü yaş ağaç kesilmez. Kesildiği takdirde uğursuzluk getireceğine inanılır.

Hamile kadının hidrellez günü uyursa, bebeğinin gözlerinin yapışacağına inanılır.

4.3.1.10. İbadet Yerleriyle İlgili İnanmalar

Hasta insanlar Rumlardan kalma kiliselere giderek bez ya da para atarlar. Böylece hastalıkları kiliseye bıraktıklarına inanılmaktadır. Bu sebeple uzun yıllar Sümela

Manastırı'ndaki ayazma etrafında böyle bir inanç sistemi oluşmuş ve bu doğrultuda pratikler sağlanmıştır. Eğlence amaçlı çıkılan manastırda insanlar ayrıca manastırın içme suyunun kutsal kökenli olduğuna inanmış ve bu sudan içecekleri taktirde hastalıklarına şifa bulacaklarına inanmışlardır.

4.3.1.11. Loğusalıkla İlgili İnanmalar

Loğusa kadın evde yalnız bırakılmaz. İlla ki bırakılması gerekiyorsa al basmasına engel olmak için bebeğin beşiğine süpürge yaslanır veya bebeğin babasının gömleği beşiğin üzerine atılır. Ayrıca beşiğe ekmek, Kuran veya nazar boncuğu da konmaktadır.

Loğusa kadının bulunduğu odaya çiğ et, balık sokulmaz; al basmasına nede olacağı düşünülür.

Cenazenin loğusa kadını ve bebeği basacağı düşünülür. Bunun için loğusa kadın ve bebek cenaze bulunan ortamlara sokulmaz, cenaze evin önünden geçiyorsa anne ve bebek evin dışında yüksek bir yere götürülür.

Loğusa kadının ikinci vaktinde sonra sokakta dolaşmasının iyi olmadığı, al basmasına nede olacağı düşünülür. Ayrıca iki loğusa kadının yolda birbirleriyle karşılaşmaları da birbirlerini basacakları düşüncesiyle hoş karşılanmaz. Birbirlerini basmalarına engel olabilmek için bir kâseye, tepsiye vb. su konur ve evin kapısının önüne bırakılır. İki kadın da biri içerinden, diğeri de dışarıdan olmak üzere suyu birbirlerine uzatırlar ve her ikisi de sudan üçer yudum alırlar.

Doğumdan sonraki günlerde annenin sancısı olur. Sancı genellikle ikinci ve sonraki çocuklarda görüldüğünden, sancının kesilmesi için ilk doğan çocuk sabah erken saatlerde çeşmeye gider ve üç kez İhlas suresi okuyarak çeşmenin suyunu keser. Suyu keserken de sancının kesilmesini istediğini söyler. Böylece sancının kesildiğine inanılır.

Loğusa kadın vefat ederse doğrudan cennete gideceğine inanılır.

4.3.1.12. Nazarla İlgili İnanmalar

Nazarı yok etmeye yönelik kimi uygulamalar vardır. Nazar değdirdiğine inanılan kişinin üzerinden herhangi bir parça (kıyafet, saç teli vb.) veya bastığı topraktan bir miktar alınır. Parça mısır unuyla yakılarak tütsülenir ve nazar değen kişi bununla tütsülenerek temizlenir. Ayrıca alınan toprak da vücuda sürülür. Böylece nazarın etkisinin geçeceğine inanılır.

Nazarı etkisiz kılmak için hayvanlara ve küçük çocuklara sarımsak ve nazar boncuğu takılır.

4.3.1.13. Organlarla İlgili İnanmalar

“Kulakların çinladi mi bi yerden haber kelur sana.” (K.K. 73)

“Burnun kaşindi mi biri alehine konuşur.” (K.K. 72)

Diş çekimleri genellikle dişçiye gitmeden kendi aralarında ip, elle tutup çekme vb. yöntemlerle yapılmaktadır. Çocukların çekilen dişleri karşıki evin damına atılır ve dilekte bulunulur.

“Çocuklar dişlerini çekerdiler, damun istine atardiler. Keya dişleri tez biteceydi. Güzel olacayidiler Dardiler ki:

Karga al eski diş
Ver yeni diş
Koyunun gibi beyaz
Köbeğün gibi kayım” (K.K. 49)

Bebeğin çıkan ilk dişinin kaderi hakkında bilgi verdiğine inanılır. Çıkan ilk diş eğer çenenin altında çıkmışsa ve yukarıya bakıyorsa bebeğin Allah’a yalvardığı ve bunun iyiye işaret ettiğine inanılır. Eğer diş çenenin üst kısmında çıkmış ve aşağıya doğru bakıyorsa bunun kötüye işaret ettiğine ve bebeğin toprağa yalvardığına inanılır.

“Ayağın kaşındı mı yolçuluk var sana, uzak bi yere gidersun.” (K.K. 46)

“Avucunun içi kaşındı mı bi yerden para alursun. Sağ elun kaşındı mı para alursun, sol elun kaşındı mı para verursun.” (K.K. 58)

“Gözlenin durdu mi (daldığı zaman) bi yerden misafir gelir sana.” (K.K. 79)

4.3.1.14. Ölümle İlgili İnanmalar

“Kadabarlos (çakal) bağırdı mı uzak bi yerde eli olur. Dereden bu tarafa bağırusa karşıda eli olur, karşıda bağırusa bu yanki mahallede eli olur.” (K.K. 60)

“Hohoro (baykuş) bağırdı mı eli vardır.” (K.K. 60)

“Karga bağırur mi bi yerden haber gelecek, açi bi haber gelecek.” (K.K. 68)

“Közün oynadı mı o da kene eyi deydi. O da kene bi açi haber, eli da olabilir.” (K.K. 68)

“Eli canazesı kaktuğu zaman evden oreye bi taş alu kor komşılar, bi tellan beraber bağlarler evi o evde daha eli olmasun.” (K.K. 38)

4.3.1.15. Tabiat Olaylarıyla İlgili İnanmalar

Köpekler sebepsizce çok havlayıp, ahır hayvanları huysuzlandığında deprem olacağına inanılır.

Gece ay tutulduğu zaman silahlarla ateş edilir. Böylece tutulan ayın kurtulacağına inanılır.

İlkbaharda ilk işitilen gök gürültüsünde herkes eline geçirdiği bir demir ya da metal parçasını hafifçe ısırır. Böylece gök gürültüsünün tehlikeli olmayacağı ve yıldırım düşmeyeceğine inanılır.

“İlk göğ gürlüdüğü zaman aluruk bi demir ayaklarumuza sureruk, başumuza sureruk, dişleruk oni. Ağuran yerlerimiz geya geçecek ağriları, dişlerimiz kayim olacak. Doğudan gürlerse o sene eyi geçecek yazumuz, batudan gürlerse yazumuz eyi geçmeyecek.” (K.K. 26)

“Yağmur yağıykan güneş açarsa derlerdi ki çakallar düğün ediyi.” (K.K. 73)

4.3.1.16. Diğer İnanmalar

Elinden kaşık, ağzından ekmek düşüren kişinin soyunda aç bir kimse olduğuna inanılır.

Aç karnına guguk kuşunun sesini duyan kişinin o yıl devamlı hasta olacağına inanılır.

Ateşte kaynayan su aşağı alınmaz, alınırsa düşmanın azdığına inanılır.

Yemekte yemek boğazında kalırsa sülalende bir aç var demektir.

Sesi kesilen adam üç sabah yayığa “yayık al sesini ver sesimi” derse sesi geri gelir.

Çocuğu olmayan kadın, iki ucu toprağa gömülü bir dikenin altından geçerse çocuğu olur. Buna basık kesme adı verilir.

Elleri birbirine bağlamak rızkı bağlamak demektir.

Eve gelin geldikten kısa bir süre sonra o evde hastalanan biri olursa gelinin ayağının uğursuzluk getirdiğine inanılır.

4.4. Halk Hekimliği

Halkın olanakları bulunmadığı için, ya da başka sebeplerle doktora gidemediğinde, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” denilmektedir (Boratav, 1984: 149). Maddi ve manevi araçlar yardımıyla

insanları hastalıklardan korumak ve hasta insanları iyileştirmek halk hekimliğinin amacıdır (Acıpayamlı, 1989: 5). İnsanoğlunun tarih boyunca doğa karşısında aciz kaldığı pek çok durumda sihir, büyü ve dinden medet umması, hayatı boyunca edindiği deneyimleri gelecek kuşaklara aktarması halk hekimliğinin oluşmasındaki etken amildir (Artun, 2005: 215).

Modern tıptaki tüm gelişmelere rağmen hemen hemen her toplumda çok sayıda insan, hala geleneksel tıpta çözüm aramaktadır. Çünkü modern tıp, sadece geleneksel toplumlarda değil, modern toplumlarda da geleneksel tıbbın yerini bütünüyle alamamıştır. Özellikle dünyanın bazı bölgelerinde, geleneksel tıp, modern tıba oranla daha geniş bir kesime hitap etmektedir. Modern veya biyolojik ya da batı tıbbi olarak da adlandırabileceğimiz tıp, deney ve araştırmaya dayanan bilimsel uygulamalarla hastalığı daha çok hastanın dışında oluşan birtakım fiziksel öğelere (virüs, bakteri... gibi) bağlarken geleneksel tıbbın uygulandığı gerek doğu gerekse batı toplumlarında, hastalığa yaklaşım daha çok toplumsal, ahlaki ya da ruhani özellikler göstermektedir (Özsan, 2001: 77-78).

Ülkemizde sağlık/hastalık sistemini sosyolojik ve sosyal antropoloji yönünden ilk kez ele alan çalışma; Orhan Türkdoğan'ın Erzurum'un Ilıca kasabası ve 37 köyünde gerçekleştirdiği, "Doğu Anadolu'da Sağlık – Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması" adlı araştırmasıdır. Bu araştırma, halkın sağlık/hastalık anlayışını, halk tababeti ve modern tıp arasındaki ilişki biçimlerini, halkın doktor ve hastane ile ilgili tutumlarını, yine sağlık problemi karşısında inanç ve tutumları ile din ve sağlık/hastalık sistemi gibi konuları ayrıntılı bir şekilde incelemektedir. Türkdoğan, eserinde kendi zamanına kadar yapılan çalışmalarda sağlık/hastalık sorunlarının hiçbir zaman toplum içinde kültürel bir unsur olarak görülmediğini, bu tür sorunların yalnızca modern tıbbın ilgi alanına girdiği düşüncesinin yaygın olduğunu söylemektedir (Türkdoğan, 1972: 1). Bu eserde Orhan Türkdoğan (1972: 37) halk hekimliği hakkında şu tanımları yapmaktadır:

Kültürün bir parçası olarak halk içinde yaşamakta olan geleneksel tıp veya halk tababeti (folk medicine), modern tıptan farklı olarak, toplumun ortaklaşa malıdır. Bir folk kültürde, herhangi bir hastalık ve onun tedavisiyle ilgili bilgiler/uygulamalar toplumun bireyleri tarafından paylaşılır. Geleneksel tıbbın kaynaklarına dair bilgiler, pratikler ve inançlar geniş ölçüde kaybolmasına rağmen, inançlar ve pratiklerin kendileri geleneksel sistemin içinde kök salmıştır. Böylece halk tababeti bilgisi, kişiden kişiye, kuşaktan kuşağa informal öğrenme şekilleriyle aktarılır. Böyle bir toplumda bir kimse, diğer kültür unsurlarını nasıl öğreniyorsa, halk tababetini de öyle öğrenir.

Kırsal kesimde oturan halkın dünden bugüne yaratıp koruduğu geleneksel tedavi usullerinin kaynağını anlayabilmek için toplumun kültürel yapısını bilmek zaruri bir gerekliliktir. Halk hekimliği olarak tabir edilen ve Medikal Sosyoloji ile Kültürel Antropolojinin bir sahası olan Medikal Antropoloji gibi bilim dallarının ortaya çıkmasını sağlayan geleneksel tedavi yöntemleri, insanın içinde bulunduğu çevresiyle ve bu çevrenin sahip olduğu tabiat ve tabiatüstü inanç sistemiyle kaynaşık bir yapı arz eder (Türkdoğan, 1968: 33-46; 1973: 40-47; Maden, 1977: 97-100). Bir milletin kültür unsurları gibi, hastalıklarla savaşıma yolları da insanın tabiata karşı direncinin sonucunda oluşmakta ve bu bağlamda insanların hayat tarzı, dünya görüşü ve inanç sistemlerinin bir parçası olmaktadır (Türkdoğan, 1987: 403-405).

Birçok meslekte olduğu gibi tıbbın da halk arasında uygulanan kendine has tedavi şekilleri ve inanışları vardır ki bunlar tıp mesleğinin folklorunu oluşturur. İlkel çağlarda insan, hastalıklardan korunmak ve hastalandığında iyileşmek için sihir, büyü ve dinden yardım beklemiştir. Zamanla ilk insan bu tür varlıkları kutsal tutmaya başlamış ve böylece totem-klan anlayışı doğmuştur. Tedavi amacı olarak totemin sembolü olan muskalar sihir ve düğmeler kullanılmıştır (Şar, 1989: 219).

Eski Mezopotamya'da tedavide tanrıların öfkesini dindirmek için dua edilmesi, kurban kesilmesi, vücuda giren ve hastalıklara neden olan cinleri kovmak için muska yazılması, sihir yapılması hastanın başına su dökülmesi, ya da sert bir cisimle vurulması, kafatasına delikler açılması; Eski Mısır'da hastalıkları tedavi amacıyla bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı ilaçlar kullanılması; Eski Çin'de tedavilerde bitkisel ilaçların ve jimnastiğin kullanılması (Asil ve Şar 1984: 46, 76-77); Türklerde hastanın başı etrafında kırmızı renkli bir bez parçasının çevrilmesi (İnan, 1998: 264) halk hekimliği uygulamalarından birkaçıdır.

Yaşamın restore edilemeyip ancak kozmogoninin tekrarı yoluyla yeniden yaratılabileceği düşüncesi iyileştirme ritüellerinde açıkça görülebilmektedir. Birçok ilkel halkta herhangi bir tedavinin en önemli unsuru kozmogonik mitosun sözle anılışdır; sözgelimi Hindistan'ın birçok arkaik kabilesinde, Bhillerde, Santallarda, Baigalarda bu durumun varlığı belgelenmiştir. Kozmik yaratılış'ın, tüm yaşamın örnek modelinin

güncelleştirilmesi yoluyla hastanın fiziksel sağlığı ve tinsel bütünlüğünün yeniden kazanılabileceği umulmaktadır (Eliade, 1994: 86).

Halk hekimliğinde hastalık kavramı, hemen her türlü fiziksel ve psikolojik rahatsızlığı kapsamaktadır. Halk hekimliğinin tedavi alanından, kötü etkileri ve tabiat dışı varlıkların (cinler, periler vb.) sebep olabileceği sakatlıklara kadar türlü bozuklukları anlamak gerekir. (Boratav, 1984: 149). Halk geleneğinde sağlığı koruma, hastalıkları tanılama ve sağaltma ve yöntemlerinin bir bölümü sadece büyüklük niteliktedir; ikinci bir bölümünde büyüklük ve akli işlemler birbirini tamamlar (Boratav, 1984: 150).

Halk hekimliğinin temelini 'Halkın sağlığı, Tanrının insanlara verdiği en büyük armağandır.' inancı oluşturmaktadır. Tedavi metotları nesiller boyu aktararak günümüze kadar ulaşmıştır. Ülkemizde geleneksel kültürün ağır bastığı yörelerde yoğun şekilde yaşayan pratik ve uygulamalar büyük şehirlerde de varlık göstermektedir. Bu duruma örnek olarak şehir merkezlerinde hastanelerde doğum yapan annelerin, doğumdan sonra başlarına bağladıkları kırmızı kurdelenin kökeninde Orta Asya inanç ve uygulamalarını görmek mümkündür (Artun, 2008b: 202).

4.4.1. Halk Hekimleri

Halk arasında "kocakarı", "ocaklı", "efsuncu" vb. olarak tanınan ve kendine göre tedavi uygulamaları geliştiren kişiler aslında birer halk hekimidir. Bu kişiler çoğunlukla usta-çırak geleneğinde yetişmişlerdir. Halk hekimleri, tedavilerini evlerinde yapmakta ve halkın kendilerine verdikleri "ocak", "kırık-çıkıkçı", "ara ebesi" gibi isimleri kullanmakta ve "ağırlık atmak" olarak tanımlanan bir ücret karşılığında tedavilerini yapmaktadırlar (Artun, 2005: 216-217).

Ocak olma soydan sürüp gelen bir yetki sahibi olma demektir (Artun, 2005: 218). Ocakların başlangıcı Orta Asya'da yaşayan Türk kavimlerine ve şaman inancına dayanmaktadır. Ocaklılar için Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir demek mümkündür (Acıpayamalı, 1969: 5). Eski Türklerde önemli bir yeri olan şamanlar İslamiyet'in kabul edilmesinin ardından dinin gereklerine uymaya başlamışlardır.

İslamiyet'in büyü, sihir, fal gibi uygulamaları yasaklamasıyla onlar da dinsel-büyüsel niteliklerini bırakıp hekimlik yönlerini öne çıkarmışlardır.³³

4.4.2. Ocak ve Ocaklık Sistemi

Türk halk hekimliğinde önemli bir yere sahip olan halk hekimlerine ocaklı da denmektedir. Bu isimlendirmenin dilimizde farklı yerlerde kullanıldığı görülmektedir. Ocak kelimesinin ateş kültüyle de sıkı bir ilişkisi vardır. Mitolojide, ateşle güneş arasındaki benzerlik nedeniyle ateşin güneşten çıkmış olacağına inanılmakta ve ibadetle göğe, yıldızlara tapma arasına yakınlık görülmüştür. İnsanoğlu ateşin sönmelerini önlemek için yanında kül taşımaya başlamış ve ateşin yanmasını devam ettirme isteği müddet sonra ateşin kutsallaştırılmasına yol açmıştır (Tanyu, 1976: 285, 286).

Eski Türk inanç ve uygulamalarında ateş ve ocak kutsaldır. Ateş; uğur, bolluk ve bereketin, servet, mutluluk ve huzurun kaynağı olmanın yanında cezalandırmanın, felaketin, azap ve ıstırapın sembolü olarak da kabul edilmiş; ateşin canlı bir varlık olduğuna da inanılmıştır (Kırcı, 1998: 398-407).

Türk dünyasında ateş, önemini günümüzde de korumaktadır. Altaylarda ve Yakutlarda çakmak taşından elde edilen ateş kutlu sayılmaktadır. Türk topluluklarının inancına göre, Tanrı Ülgen gökten biri kara biri ak taş getirerek kuru otları taşın üzerine koyup diğeriyle vurmuş ve otlar ateş almış ve böylece ateş ortaya çıkmıştır. Yakut şamanları, ayin ve törenler için kullandıkları ateşi çakmak taşı ile elde ederler ve bu ateşi "ayi out" (mukaddes ateş), kibritle yakılan ateşe ise "nüçça out" derler ve bu ateş ayinlerde kullanılmaz. Ayrıca bu topluluklarda aile ocağında yanan ateş, nasıl yakılırsa yakılsın kutsal sayılmıştır (İnan, 1998: 66).

Ocaklı olma aileden gelen bir yetenek olup ocaklar tedavi etme yeteneğini baba ve anasından kan yoluyla alırlar (Acıpayamlı, 1969: 94). Ocaklı, aileden olmayan, kan bağı olmayan bir kişiye de el verebilir. Ocaklı, akrabası olmayan kabiliyetli gördüğü bir çocuğu küçük yaşta yanına alarak onu yetiştirir, eğitir ve "el verme" ismi verilen merasimle,

³³ Toplumdaki içtimai yapının netleşmediği dönemlerde şamanistik unsurlar barındıran dinsel-büyüsel ayinlerin ve bünyelerinde din adamlığı, şairlik, hekimlik vb. özellikleri barındıran icracılarının dönüşümü hakkında detaylı bilgi için bkz. (Köprülü, 1989: 56-72).

hastalık tedavi etme gücünü ona devreder (Acıpayamlı, 1969: 5). Ocaklı sayılmanın bir başka şekli ise, ocaklı bir eve gelin gitmektir. Böylece gelin gittiği ailenin bütün gücünü kazanmış olur. Fakat bu evden ayrılan kızlar, çalışmaya giden erkekler ocaklı olma özelliğini kaybetmiş olurlar. (Duvarcı, 1990: 35). Tanınmış bir yatırın yanındaki evde yaşayan kişilerin de o yatırın soyundan geldiğine inanılarak bu kişiler de ocaklı sayılmıştır. Bu da ocaklı sayılmanın bir başka yoludur. Ayrıca ünlü bir yatırın bulunduğu köyün bütün halkı ocaklı olarak kabul edilip şifa dağıtabilir (Boratav, 1984: 138).

Hemen hemen her hastalığın ocağı vardır. Halk hekimliğinde en çok karşılaşılan ocak çeşitleri arasında, sarılık, kabakulak, siğil, dalak, yılcık, sıtma, fitik, nazar, arpacık, albastı, kurdeşen, temreği, kısırlık, yel bağlama, bademcik, göz ağrısı vb. bulunmaktadır.

4.4.2.1. Ocakların Tedavi Yöntemleri

Ocakların tedavi yöntemlerinde büyü, ırsava (doğrudan vücutla ilgisi olmayan, hastayı etkileme amacı güden uygulamalar), parpılama (hastanın vücudunu çizerek, delerek, dağlayarak, keserek vb. yapılan uygulamalar), dini inançlar ve tabii ilaçlar bulunmaktadır. Bunlar beraberce veya ayrı ayrı kullanılmaktadır (Sezik, 2004: 62).

Halk hekimi, tedavi esnasında “Bismillahirrahmanirrahim, el benim elim değil Fatma Anamızın eli...” deyip tedavisini yapar. Ocakların tedavide “Fatma Anamızın eliyle” tabirini kullanmaları dikkat çekicidir. Hz. Fatma Hz. Muhammed’in kızıdır. Hz. Fatma ilgili inançlar, gebelik, doğum ve hastaların tedavisi, uğur ve bereket temini, onun adından güç, kuvvet almak gibi inançlardır. Ocaklıların tedavi esnasında kullandıkları “Fatma ananın eli” tabiri, tedaviyi dini bir telkin gücüne sokarak hastayı rahatlatmakta, tedavi hastaya huzur ve güven vermektedir (Tanyu, 1982: 493).

4.4.3. Maçka Bölgesinde Tespit Edilen Halk Hekimliği Uygulamaları

4.4.3.1. Akrep Sokması İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

Akrep vuruy seni ya, şişdi diyelim daa, o da ona birinci. Sora; isbirto, o akrepe isbirto da iyi, isbirto, eger onun. Evel bizim şiyımız vaydi yani, akrep ilacı, akrep yağ

derduk, toplarduk; yedi çif bi tek akrep, şiyisini atarduk, da onlardan ilaç, ziytin yağmi bi şişeye dolduruduk, onun bi şeyisini atarduk ama bi yani bi ağuli tarafını atarduk, yedi çif bi tek şiy akrep bi şişeye gorduk, ziytinyağ dolduruduk, akrep vurdi mi vurdi, ondan sûrdun mi, geçerdı, pir pak oludi. Sora yaban funduğu, o da birinci, akreb için. Oni da şiy et, eger şiyisi varsa, demek, funduğun gendisi varsa, çiğne, çiğne, tükür şiyisine, o akreb şiyeden yere. Ama yuğ isa, yaprağ diyelim var, açay daa, açma mevsimi, ondan az şiyet, dibinden al, gat yuğurta, sür.

4.4.3.2. Çıban İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Eskiden bi yerumuzde bi çıban çıktığu zaman ona yapaca olduğumuz ilâç saboni kazirduk, yumurttanun beyazini... Onlari katarduk birbirine ederdük olari bi hamur gibi. Korduk oreye patlamazdisa tekrar bi daha... Damar yaprağı derduk yerde bi ot var idi enli enli bi ot, oni aluduk oni koyarduk oreye oyle patlardı işte. Bi da soğan korduk zeytinyağılan haşlarduk oni ocağın kenarında oni da korduk oreye.” (K.K. 34)

4.4.3.4. Dolama ve Yaralanmalar İçin Uygulanan Tedavi

Çam ağaçlarındaki zift, damar otunun üzerine sürülür. Bu ilaç dolama adı verilen yaraların üzerine sürülür. Ayrıca, soğan yaprağının içine sabun koyularak, pişirilir ve yaralara sarılır.

4.4.3.5. Göbek Düşmesi İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Eskiden karni ağırani, ağırurdi karnumuz derdile ki gübeği duşti. Yatturudile oni arka isti barmağılan bile çevirudi gübeğini, bileklerini sihardi damari sihardi ki deye ordan gübeği kalkacayidi, karni ağrisi geçeceyidi. Bardak takardile karninun istine ki artuk kalduracak gübeği da geçecek karninun ağrisi.” (K.K. 78)

4.4.3.6. Göz Rahatsızlığı İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Eskiden çocukların gözleri kırmızıydı. Sabahleyin aç karnına al da gel, su tek köpeğün -kara köpek da olacak- kara köbeğün yalağına. Onun istinde çocuk yıkasun yüzünü o şeyler keçerler kızartılar geçerler.” (K.K. 36)

4.4.3.7. Güneş Çarpması İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

Güneş çarpmalarında sarımsaklı yoğurt veya yumurtaya karıştırılarak çırpılan dövülmüş sarımsak vücuda sürülerek tatbik edilir. Sürülen yumurtanın üzerine kızılğaç yaprağı konur ve hasta bu şekilde bekletilir.

4.4.3.8. Hamilelikte Oluşan Mide Bulantısı İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Aşeren, midesi bolanan kariya hiç haberi olmadan köbeğün yalağında sut kaynaturdiler. Tekerdiler bi yere verurdiler yeduridiler oni geye o miyde bolantisi bilmem nesi geçeyidi.” (K.K. 36)

4.4.3.9. Kabızlık İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Sinamegi yaprağı var idi buni gabuz olanlara kaynaturdile içurudile sularini geya dışarı çıkardı. O bizum köyde da olmazdı Kabıköy'un başlarında bi yerde oludi o yaprak” (K.K. 29)

4.4.3.10. Kızamık İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Kızambuğa da, kızambuğu alanlar o zaman doktor şeyi yoğ idi bizum zamanumuzda. Furun yapmayaca idiler, kızambuk yanar. Kocakari adetleri... Fasulya pişurmeyeceydiler, kızamuk yanar. Fasulya da pişureceydile, yemek yapacayidile; oni da pişurtmezidile, yomurtta kızambuğu alana yedurmezidiler, çamaşurlayini kaynatmazdiler, kırmızı geydurudiler ona.” (K.K. 73)

“Kırmızı geydurudile ona ki yane tez çıkartsun kızamuğu. Ceviz kökinun altından geçürudile kızambuk alan çecukleri. Uç sabah aç karni geçeveyidi ordan.” (K.K. 73)

4.4.3.11. Mantar İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Demreğuye ilâç yapardiler, şimdiki zamanda mandar deyiler ona eskiler demreğu derdiler. Yılanmış sukra olacak bi seneki encedeki sukra olacak, sukra misirun ovduğumuz şeyi (koçan), lahana bi enceki seneden olacak; bi da mayıs dikenini, mayıs dikenini da şimdi kuşburni deyiler ona. Onun kurisi... Bunlari alurduk yakarduk olari, buların küllerini aluduk tussuz yağ katarduk yoğuruduk o demreğuye sürerdi kocakarilar geya ilâç yapardiler.” (K.K. 47)

4.4.3.12. Mayasıl, Egzama vb. Hastalıklar İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

Mayasıl, egzama vb. kaşıntı hastalıkları ve basur gibi tuvalete çıkamama sorunu için köyde ekmek pişirilen fırınların içi süpürüldükten sonra fırının içinde kalan küller toplanır. Bu külle yapılan banyo esnasında kaşınan yerler külle iyice ovuşturulur. Bu uygulamanın kaşıntıyı kestiği ve makat bölgesindeki şişkinliği indirdiği söylenmektedir. Aynı şekilde külle yapılan bu tedavinin sedef vb. ciltteki pullanmalara karşı da iyi geldiği söylenmektedir.

4.4.3.13. Sancılanma İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

Başta karın ağrısı olmak üzere her türlü sancının tedavisi için yaban kirazı veya ceviz ağacının dallarından bir miktar kesilir. Kesilen dalın kabuğu soyulur ve kabuğun altında bulunan, ağacın öz suyunu taşıyan kısım suya atılarak kaynatılır ve bu karışım hastaya içirilir.

4.4.3.14. Uyuz İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

“Şindi bundan elli altmış sene enceden biz eskilerumuz yane uyuzlanuduk şey ederduk... Köyde köy usuli işte, ne ilâç şey edeveyidiler? Sumağul kökü, göztaşı, yoğurt... Kadardiler birbirine, şey ederdile... Uç gün dışarda saklardiler. Uç gün uç gece ondan sora

o uyuzli adami onunlan bi temiz ilâçlardile. Uç gün sora da kül suyu yapardile. Kazana su kordile, beze küli dökerdile, bezun içine bağlar atardiler oreye. Orda kaydirdi bir iki dakika, aludile oni işte ayarlardiler. O uyuzli adami o kül suyılan yikardile işte oyle temizlenudi, uyuzlar kayiboludi.” (K.K. 36)

4.4.3.15. Zehirlenmeler İçin Uygulanan Tedavi Yöntemi

Zehirlenen kişilere, tuzlu hamsi suyu içirilir. Hamsi suyu, hamsi tuzlanarak suda bir müddet bekletilerek, hamsiler alınır ve geriye kalan sıvıdan oluşur.

Zehirlenmelerde bir başka yöntem olarak sarmısaklı yoğurt, zeytinyağı ve yumurtadan oluşan karışım içirilir. Ayrıca buğday unundan yapılan malez de zehirlenmelerde hastaya içirilir.

Zehirlenmelerde ayrıca toprak veya kömür suya karıştırılıp temizce süzdürüldükten sonra zehirlenen kişiye içirilir.

4.4.3.16. Dini – Sihri Usullerle Yapılan Tedavi Yöntemleri

4.4.3.16.1. Boğaz Ağrısının Tedavisi

“Yer altında fareler vardur, toprağı çayirun istine atayiler onlara da kör faresi deyiler. Bu kör faresini kim tudu yakalarsa işaret barmağınilan bi da yuzuk barmağılan boğaçak oni, o onunlan deye derman yapacak. Bi kadun tutti oyle boğdı oni. Bu sefer boğazlari ağuran gideyi bu kaduna ki boğazlarum ağuruyi beni afsunla. O kadun da o boğduğı barmaklari tükuruyi onun boğazlarini okşayi karak ikeri karak ikeri deyi tükuruyi ellerine geya iki gün sora karak eyilenuyi.” (K.K. 29)

4.4.3.16.2. Çocuğun Basılmasını Engellemek İçin Yapılan Tedavi

“Çocuklar doğduğı zaman ebeleri onlari yikardi, kundaklardi bi kabidan ebi kabiya vurudi olari derdi ki uşak mi ağır tuz mi ağır? Annesi da derdi ki uşak ağır... Kene vurudi

kabilara tuz mi ağır uşak mi ağır diye, annesi derdi ki uşak ağır... Oyle demesayidi uşak basilurdi, daha yürümezdi.” (K.K. 29)

4.4.3.16.3. Konuşamayan Çocuğun Tedavisi

“Konuşamayan çocuk için dili bağlı, yürüyemeyen çocuk içinse ayağı bağlı denmektedir. Çocuğun ağzında yara olduğu için çocuk konuşamıyorsa bir koyun çobanı tarafından çocuğun ağzının kenarında üç kere çakmak yakılır ve ağızdaki yaraların böylece yandığına ve çocuğun böylelikle konuşabileceğine inanılır.” (K.K. 51)

4.4.3.16.4. Yaşamayan Çocuğu Yaşatmak İçin Uygulanan Tedavi

“Çocukları eluyi kadunun oluyi eluyi eldi bi tane eldi bi daha uç tane çocuğu elmiş, doğacak çocuğa e ne yapalum ona gene ananun ilkisi yedi nikâhlilardan bez toplasun, birer parca yama... Gezerdiler kabilari toplardiler olayi, bu ana ilkisi konuşmazdi, onunlan bi elçi giderdi bi arkadaş o konuşurdi, anlaturdi. Aludile bu bezleri cuma günü komşılar cameye giderdiler. Çiktiler mi giderdiler oreye camiye o ana ilkisi o bezleri orda hep dikerdi ama tam dikmezdi. Onlari kelurdi çöşmenun başında dikerdi onlari kelurdiler çecuğa geydureceydiler. Oni çecuğa geydurmeden çecuğu kordiler bi bezun içine beça var idi beçadan çıkarudiler oni uç kere çıkarudiler geydurudiler çıkarudiler ondan sora geydurudiler ona da o elbiseyi geya öyle çecuk elmeyeceyidi daha bişe olmayacayidi ona.” (K.K. 73)

4.4.3.16.5. Yürüyemeyen Çocuğun Tedavisi

Yürümekte zorluk çeken çocukların tedavisi içinse çocuk ayaklarına kendir bağlanarak camiye götürülür. Namaz bitip camiden çıkılırken camiden ilk çıkan kişi kendiri biraz keser. Daha sonra bir kişi çocuğu caminin etrafında üç kere dolaştırır. Üçüncüde kendir ip tam olarak kesilir. Ayak bağı kesme denen bu hareketin sonunda çocuğun yürüyebileceğine inanılmaktadır.

“Çocuk yürümezdi. Tabi çocuk vitaminsuz kalidu çocuk yürümezdi. Eskilerumuz tabi oni akıllari kesmezdi. Ne yapacayidiler. E bu çocuk niye yürümeyi bunda ayak bağı

vardur. İki yaşında yürümezdi. Ayak bağı var onda, ayaklarını ist iste kordi. Ne yapalım? Hade cuma günü alu gidelum oni cameye yillanmış kendir kimde vardur? Bağlayalım bacaklarına. Aludile çecüğü kucağına o yillanmış kendiri bağlardiler bacaklarına giderdiler camenun kabisinda oturdiler. Komşiler kılardı, ilkin kim çıkardisa kesecek saklardı, makas saklardile elinde o alu giden oni oreye kadun keserdi oni keya çocuk ondan sora yururdi. İlk çıkan keserdi oni geya çocuk yururdi.” (K.K. 36)

4.4.3.16.6. Hayvanları Nazardan Korumak İçin Uygulanan Tedavi

“İnekler nazarlanudi sağamazduk olari. Vurudiler bizi, kan sağıldiler. Ne yapalım bu ineklere? Domadi yapalım ona. Domadi da nasi yapacağız? Bi dasun içine koyarduk biraz su, ocağı çekerduk bu yana ocakta kömür olurdi, kömürler ateşli alurdük. E şimdi buni kimi analum, işte kim nazar etti buni? Şupelenuduk işte bi kişiden, işte Fadime, Ayişe, Emine... Bunlari sayarduk sayarduk yedi çif bi tek kömür suya atarduk batan nazar etti. Bak bu Fadime idi yahut bu Emine idi. Bak bu nazar etti ineğumi. Onlari böyle ezerduk ezerduk. Giderduk biraz dökerduk yemine, ondan sora girerduk ahıra vuruduk ineklerin istine, alurdük o kalan suyi kömürilan beraber giderduk uç çatak yola böyle körmezduk, arkamuzi çeviruduk böyle kolumuzi kalduruduk arkaya tekerduk oni, hiç arkaya bakmadan dener kelurdük sabahtan yine güzel sağıldurdi.” (K.K. 36)

“Boğaya kelmezdiler inekler. Ne yapalım, derdi kocakarılarımız ki ananın ilgisini (ilk çocuğu) alalım gidelum yedi nikahli kadundan un toplayalım. Giderduk toplardük. Ananın ilgisi konuşmazdı. Elinde sade sahani tutardı, onunlan giden arkadaş konuşurdi. Gelurdük yapardük bi kazan malez ineklere. Çıkarudun oni sabahtan hiç kimse görmeden iki ayakları ahırın içinde iki ayaklan dışarki tarafta o kabinun istinde malez içiruduk ona uç sabah. Kimse ineklerin is tarafından geçmeyeceyidi. Sen inekleri beklerken senun is tarafından kimse geçmeyeceyidi. Basılı yoksa tekrar inek...” (K.K. 29)

4.5. El Sanatları

Folklor, objesi olan insanı ve yaşadığı toplumu daha iyi anlamak ve hakkında daha derin bilgilere sahip olmak amacıyla insan davranışlarını ve geleneklerini inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Çobanoğlu, 2002: 5). Bu bağlamda maddi kültür

çalışmaları, nesnelere insan düşünce ve davranışlarına yaklaşmak için kullanır. Maddi kültürle ilgili çalışmalar, başta arkeoloji, antropoloji, tarih, çevrebilimi, halkbilimi gibi disiplinlerden olmak üzere, pek çok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Günümüz maddi kültür çalışmaları, görünen nesnenin ardındakileri görmeyi esas almaktadır. Bu çalışmalarda maddi kültürün insan iletişimindeki rolü vurgulanarak iletişimin somut ürünü olduğu ifade edilmektedir. Maddi kültür insana görülebilen ve dokunulabilen şeyleri üretmek için planlar, yöntemler ve nedenler sağlayan bilgi parçalarını içerir (Glassie, 1986: 2). Maddi kültür, kültür ile maddenin birleşimi olup nesnelere bağlayan ancak onunla bitmeyen bir yapıya sahiptir. Maddi kültürün, kültürün algılanış biçimlerinde saklı olan anlamlarla birlikte var olduğu vurgulanmaktadır. Glassie ayrıca, maddi kültür çalışmalarında el sanatlarını ön plana çıkartmakta ve bunları maddi kültür çalışmalarının merkezine ve zirvesine koymaktadır (Glassie, 1999: 41).

El sanatları, genel manasıyla insan eliyle yapılmış ya da değişikliğe uğratılmış nesnelere ifade etmektedir. El sanatları ya da maddi kültür alanı, devamlı bölünmekte ve çeşitli şekillerde değişime uğramaktadır: imalar, araçlar, silahlar, süslemeler, yerel aletler, inanç nesnelere, antikalar, ilkel el sanatları, folklor malzemeleri, tören kıyafetleri bu kapsamda değerlendirilen unsurlar arasındadır. El sanatları, geleneksel ve egzotik boyutta bir halk sanatı olarak değerlendirilmektedir. Bir halk sanatının sanat doğası, faydacı doğasına göre genellikle ikinci planda kalmaktadır. Halk sanatçısı pratik ve estetiğin sentezini bütünleştirerek var olmaktadır (Glassie, 1972: 168-276).

El sanatları ile ilgili çalışmalar, başlangıçta sınıflama, anlamlandırma, teknik açıdan değerlendirme, stil olarak analiz etme gibi daha çok eser üzerine odaklansa da, sonraları el sanatlarının sosyal kullanımı ve kültürel anlamı, etkileşimsel ve iletişimsel boyutu da incelenmeye başlanmıştır. El sanatları ele alınırken sadece esere odaklanılmamış, onun sosyal ve teknik bağlamında üretilmesi, kullanılması ve yorumlanması sürecine de önem verilmiştir (Glassie, 1986: 11). 1970 ve 1980'li yıllardan itibaren el sanatları, tıpkı söz sanatları gibi bir performans olarak düşünülmüş ve halk icrası bağlamında değerlendirilmiştir.

Bir el sanatı ürününde Kenan Özbel'e göre şu özellikleri görmek mümkündür:

1. Geleneğe dayanan bir karakter taşır.
2. Milli sanat zevkini temsil eder.
3. Yaratıcılık fikrini geliştirir.
4. Aile içinde bedii zevk ve sanat terbiyesi temin eder.
5. Topluluk hayatında ve düşüncede büyük bir değer taşır.
6. Aile masraflarında tutumluluğu sağlar.
7. Ruhi hayatın aynasıdır (Özbel, 1945: 4).

El sanatlarının Reşat Sümerkan'a göre genel karakteri içinde şu olgular yer almıştır:

- 1- El sanatları kişisel bilgi ve beceriye dayanır.
- 2- Bu bilgi ve beceri ustadan çırağa iletilir.
- 3- Bilgi iletimi ve üretim süreklidir. Böylece geleneksel özellik taşır.
- 4- Kırsal üretimlerde hammadde yöreseldir.
- 5- Üretim kişiseldir ya da küçük işletmelerde gerçekleştirilir.
- 6- Ürünler o toplumun üretim ve yaşayış biçimiyle ekonomik düzeyinin aynasıdır (Sümerkan, 1998: 13).

El sanatları, her toplumun bulunduğu coğrafi konumu, iklimi, dünya görüşü ve inanç sisteminin etkisiyle oluşturduğu kültürel özellikleri yansıtan ürünlerdir. Geleneksel Türk El Sanatları hammaddelerine göre sınıflandırılabilir.

1. Hammaddesi taş olan el sanatları:
 - a. Tarım ve günlük yaşamda kullanılanlar: Değirmen taşları, yalak, dibek
 - b. Mimari de kullanılanlar: Mezar taşları, çeşme vb.
 - c. Süs taşları: Takı, tespih, bilezik vb. (oltu taşı, lüle taşı, onix vb.)
 - d. Mermer işçiliği: Mimari süsleme, mezar taşları vb.
2. Hammaddesi toprak olan el sanatları:
 - a. Günlük yaşamda kullanılanlar: Seramik, çini, çanak-çömlek vb.
 - b. Mimaride kullanılanlar: Kerpiç, tuğla vb.
3. Hammaddesi ağaç, ahşap olan el sanatları:
 - a. Mimaride kullanılanlar: Ahşap, tahta vb.
 - b. Tarım araçları: Döven, tırmık, kağrı, yaba vb.

- c. Ev-mutfak araçları: Kaşık, tabak, yayık, Kova vb.
 - d. Kullanım eşyaları: Baston, ağızlık, takunya, biblo, vazo, sandık, beşik vb.
 - e. Müzik aletleri: Kabak kemane, bağlama ailesi, davul, zurna vb.
 - f. Semer, palan, eğer.
4. Hammaddesi bitkisel lif olan el sanatları: Hasır dokuma, semer, sepet, mobilya vb.
5. Hammaddesi hayvan atıkları olan el sanatları:
- a. Kemik, boynuz, sedef: Bıçak, tarak, tespih, kutu vb.
6. Hammaddesi cam olan el sanatları:
- a. Beykoz işi (vazo, bardak, sürahi, lamba vb.),
 - b. Nazar boncukları/göz boncukları
7. Hammaddesi deri, kürk olan el sanatları:
- a. Giyim ve giyim aksesuarları-saraç işçiliği, : Kundura, çarık, yemeni, çizme, çanta, kese, eldiven,
 - b. Gölge oyunu tipleri vb.
 - c. Müzik aletleri: Davul, kemane, bağlama ailesi vb.
 - d. Tarım ve mutfak araçları: Kalbur, yayık, tulum vb.
8. Hammaddesi hayvansal ve bitkisel lif olan el sanatları:
- a. Dokumalar:
 - 1) Mekikli dokumalar: Kumaşlar (ipek dokumalar, pamuklu dokumalar), battaniye, çarpana, kolan dokumalar
 - 2) Kirkitli düz dokumalar (yün, kıl dokumalar): Kilim, zili, cicim, sumak, palas, (yaygı, askı, heybe, yastık, çuval, torba vb.)
 - 3) Kirkitli Havlı dokumalar: Halı
 - 4) Dokusuz dokumalar: Keçe (yaygı, kepenek)
 - b. İşlemeler:
 - 1) Dokumanın iplikleri üzerinde yürütülen (Çin iğnesi, Girit iğnesi, balık sırtı, susma vb.)
 - 2) Dokumanın iplikleri çekilerek yapılan(Antika, kesme, ajur çeşitleri vb.)
 - 3) Dokumanın iplikleri kesilerek yapılan(Fisto nakışı, ciğer deldi çeşitleri vb.)
 - 4) Dokumanın veya dokumaların iplikleri bağlanarak yapılan(yama işi, kumru gözü, Antep işi vb)
 - c. Örgüler:

1. Oyalar: İğne, tığ, mekik, firkete, boncuk, yün oyaları, dokuma, şiş oyalalar.
2. Tığ, şiş örgüleri: Çorap, eldiven, çetrik, patik, harik
- d. Yazmacılık:
 1. Kalem işi Yazmalar-el yazmaları: Kitap süslemeciliği (ebru, minyatür, hat)
 2. Kalıpla basılan yazmalar: Başörtüsü, dekoratif örtü
- e. Halk Resmi: Cam altı
9. Hammaddesi metal olan el sanatları:
 - a. Altın, gümüş işçiliği: (telkari, savat, kazazlık, hasır örücülüğü vb.)
 - b. Bakır, pirinç işçiliği: (dövme, kazıma, kakma vb.)
 - c. Demir işçiliği (soğuk-sıcak)³⁴

Maddi kültür çalışmaları içerisinde, halkbilimi disiplininin maddi kültür unsurlarına yaklaşımını ortaya koyan en önemli çalışmalar Henry Glassie'ye aittir. Glassie'in Turkish Traditional Art Today (2002) adlı çalışması Türk el sanatlarını maddi kültür çalışmaları kapsamında ele alan önemli ve örnek kaynak olarak değerlendirilebilir.

4.5.1. Dericilik

Ayakkabı giyiminin henüz yaygınlaşmadığı ve kara lastik olarak bilinen, petro kimya sanayi ürünü lastik ayakkabıların üretimine başlanmadığı 1900'lü yıllar öncesinde bölgede insanlar genellikle çarık adı verilen ayakkabılar giymektedir. Bu yıllarda çarık üretimi bir zanaat olmasının yanı sıra aynı zamanda zaruri bir gündelik bir ihtiyacı karşıladığından her evde çarık yapmayı bilen bir kişi mutlaka bulunmaktadır.

“O dönemde çarık yapmasını bilmek zorundasın; zaten parası olanın şehre gidip ayakkabı alma fırsatı olurdu, e parası olmayan ne yapacak? Mecbur çarık yapmasını bilmek zorunda, her şey için durmadan birine de gidemezsin bana çarık lazım diye. Çünkü bu öyle çok dayanıklı bir şey değil, ha dayanır ama bizim bölgemizde dayanmaz her yer taşlık arazi. Neticede deri bu, taşa geldiği zaman parçalanıyor ister istemez.” (K.K. 1)

Deri, öncelikle belli bir ölçüsü olmamakla birlikte yaş gruplarına göre önceden hazırlanan kalıplarda ortalama ayak büyüklüğünde dikdörtgen şeklinde parçalara ayrılır.

³⁴ <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12750/geleneksel-el-sanatlari.html>, (07.05.2014).

Parçalara ayrılan deri bir miktar tuzlandıktan sonra dayanıklı olması için kurutulur. Yapılacak ürünün yazlık kışlık tercihinə göre deri üzerindeki tüyler deriye nişadır sürülerek dökülür, alınır veya bu işlem yapılmayarak tüyler deri üzerinde bırakılır. Derinin tercihinde hayvanın döş adı verilen göğüs bölgesindeki post, yağlı ve kalın olması sebebiyle deriden üretilen çarıklarda tercih edilir ancak hayvanın postunun diğer bölümlerinden de üretim yapılmaktadır. Deri daha sonra arkası oval, uç tarafı sivri olacak şekilde iki kat bükülür ve önceden ip şeklinde kesilen ince deri parçaları vasıtasıyla bağlanır. Bu işlemi yapılmasındaki amaç derinin bu şekilde daha kalın ve dayanıklı olmasını, alabileceği muhtemel darbelerde yırtılmamasını sağlamaktır. Daha sonra derinin önünde delikler açılır. Bu deliklerden ip şeklinde kesilen deri parçaları geçirilir ve ayağın şekline göre göz kararı dikilmeye başlanır. Çarığın ucu taşlara takılıp zedelenmemesi ve parmakları incitmemesi için hafif yukarı gelecek şekilde düzenlenir.

Çarığın taban kısmı yerle temas etmesi bakımından çabuk yıpranır ve parçalanır. Bu aşınmanın önüne geçmek için çarığın taban kısmına ilave deri parçaları koyulur. Böylece çarık hem daha sert hem de yağmur ve kara karşı bir nebze de olsa daha korunaklı bir hal almaktadır. (Bkz. EK 3)

4.5.2. Dokumacılık

Maçka Bölgesi'nde yünlü dokuma denince akla çorap, kazak, şal, çül, tozluk, çuha vb. ürünler gelmektedir. Makineyle örme işinin başlamasından önce bu işler yörede oldukça yaygındır. Fakat çorap ve kazak, dokunan ürünler arasında başı çekmektedir.

Koyunlardan ve keçilerden yünler kırıldıktan sonra yıkanır ve kurutulur. Kuruyan yünler elle açılır yığılır ve tarakla taranırlar. İslama faz diye iki grupta toplanır, daha sonra işlenirler. İşleme işinde kerman iğ ve botes kullanılır. Yünler işlenmek için ya kolluk yapılır yahut kelepçeye sarılır (Sümerkan, 1998: 105).

Kerman odundandır. Genellikle kumar ağacından yapılıdır. Artı şeklinde ortadan deliktir. Bu delikten çivisi geçer, çivinin boyu 10, 15 cm'dir. İşlenen yünler, kerman iğ dolduktan sonra çoraplık ise iki kat çevrilip (botes ile çevrilir) yumak yapılıdır çoraba bağlanacak duruma getirilir.

Çorap dokumaya başlarken, yaklaşık 20 cm boyunda beş tane madeni şişe ihtiyaç vardır. (Bkz. EK 4) Bu şişlere çivi, çağ adları verilir. Çorap iki türlü dokunur. Ya ayak ucundan yukarıya doğru veya dizden ayak ucuna doğru dokunur. Bu arada çorapların dizleme, patik, sıra çorap gibi çeşitleri vardır. (Bkz. EK 5) Örnek olarak da kaytan, trenyolu, sican dışı, burmalı diye örnekler vardır.

4.5.3. Kalaycılık

İnsanlığın bakırı doğada keşfedişi ve bakırı işlemeyi öğrenmesiyle birlikte yeni bir dönem başlamıştır. Kalkolitik çağ adı verilen bu dönemde insanlar alet edevat yapımına hız vermişlerdir. Bunda bakırın doğada bol miktarda bulunması, ısıya dayanıklı oluşu ve kolay işlenebilen bir metal olmasının payı büyüktür. Dolayısıyla insanlar gündelik hayatta kullandıkları aletlerin yapımına bakırı dâhil etmiş ve tarım aletlerinden mutfak eşyalarına kadar bakır insanlığın gelişiminde önemli bir materyal olmuştur (Akbulut, 2004: 151).

Bakır, coğrafi konumu itibariyle zengin maden yataklarına yakın Maçka'da geçmiş yıllarda sıklıkla kullanılmış ve bir dönemin vazgeçilmez zinet eşyası olarak kabul edilmiştir. Süslenmeden mutfak kültürüne pek çok alana sirayet etmiştir. Genç kızların çeyizlerine koydukları temel araç ve gereçlerin altın, gümüş, çelik gibi değerli metallere erişimin adeta imkânsız olduğu 1960'lı yıllar öncesinde bakırdan oluşu ve bakır tencere, kazan, güğüm, tabaklara sahip gelinlerin toplum arasında nasıl rağbet gördüğü bakırın gündelik hayattaki önemini anlatmaya yetmektedir. Günümüzde gelişen çelik sanayi sonucu, ayrıca insanların alım güçlerinin artması neticesinde bakır eşya kullanımı hemen hemen kalmamış gibidir. Ancak günümüzde dahi geçimini usta çırak ilişkisinde öğrendiği bağlamda bakırcılıktan temin eden insanlar bulunmaktadır. Maçka'da yetişen ve el sanatlarıyla hayatını idame eden pek çok usta gibi bakırcılar da zamanla ilçe dışına çıkmışlar ve gurbet hayatını tatmışlardır.

Bir dönemin zenginlik göstergesi bakırın işlenmesi şu şekilde gerçekleşmektedir: Bakır ilk geldiğinde kostik (sodyum hidroksit) adı verilen bir maddeyle temizlenir. Granül haldeki kostik eritilerek bakıra temas ettirilir. Derin bir kap içinde bakır, üzerindeki kir, pas ve yağdan bu madde aracılığıyla arındırılır. Kostik ile temizlenen bakır malzeme tuz ruhu

ile ayrıca temizlenir. Temizlenen bakır malzeme kalaycı örsüne getirilerek üzerindeki eğri, ezik yerler kalaycı çekiciyle düzeltilir. (Bkz. EK 6, 7) Tuz ruhu içinde eritilen çinko alaşım, eriyik halde bakır malzemeye sürülerek bakır kalaylanmaya hazır hale getirilir.

Kalaylanmaya hazır hale gelen bakır malzeme kalay tezgâhına girer. Bakır malzeme içine nişadır (amonyak tuzu) adı verilen madde atılıp eritilir. Bu işlemin yapılma amacı eriyik haldeki kalayın bakıra daha iyi nüfuz etmesini sağlayabilmektir. Yanmaz pamuk adı verilen kalaycı pamuğu ile kalay bakıra yedirilmekte ve kalayın bakıra iyice yapışması sağlanmaktadır. (Bkz. EK 8, 9)

Bakırın temizlenmesi ve kalaylanmaya hazır hale getirilmesi işlemi eskiden kalaycı çırakları tarafından ellerine taktıkları keçe kılından eldivenlerle bakır malzemenin kum havuzlarında yapılan sürtme hareketiyle gerçekleştirilirdi. Bugün artık bu kullanıma gerek görülmemektedir. (Bkz. EK 10, 11)

4.5.4. Kaşıkçılık

Kültür, insanoğlu tarafından doğaya eklenen sistemler bütünüdür. Bu bağlamda üretimin temel dinamiklerini oluşturan dil, alışkanlıklar, fikirler, inançlar, gelenekler, toplumsal düzen, önceden edinilmiş meziyetler, teknik ilerlemeler ve değerler gibi çeşitli işlevsel ögeler birbirine kaynaşık bir biçimde bağlıdır ve kendi içlerinde iyi dengelenmiş bir sistem oluştururlar (Malinowski, 1992: 67). Her toplum tarih boyunca farklı kültürel daireler çerçevesinde farklı gelişim safhaları geçirmiş; atlı bozkırdan tarımsal yapıya, farklı kültür dairelerinden pek çok unsur farklı milletlerin gündelik yaşantısının bir parçası olmuştur. Uzun geçmişi ve yayıldığı coğrafyalar itibariyle gastronomi alanında engin bir geçmişe sahip Türk kültüründe mutfak ve mutfağa bağlı gelişmeler de çeşitlilik göstermektedir.

İster atlı bozkır kültürü isterse tarım toplumu kültürü olsun, insan hayatının vazgeçilmez temel dinamiği suya olan bağ ve bağımlılıktır. Su olmadan tabiatın tüm dengesinin bozulduğunun farkına varan insan tarih boyunca tüm yerleşim ve üretim merkezini suya yakın mekânlarda arama ihtiyacı hissetmiştir. İnsan vücudunun dörtte üçünün sudan ibaret oluşu ve insanın suya olan ihtiyacı, sulu gıda tüketimini zaruri bir

noktaya getirmiştir. Her dönem hareketli bir yaşantıya sahip Türk toplumunda sulu gıdaların geniş yer alması; başta çorba olmak üzere sulu yemek ve türevlerinin mutfak kültüründe geniş bir yer tutması kaşık kullanımının bu kültür dairesindeki önemini artırmıştır. Görüldüğü üzere tabiatla her şey evrimsel bir biçimde birbirini tetiklemekte ve şartların doğurduğu neticeler sonucunda kültür ve medeniyet algıları yaratılmaktadır. Dolayısıyla ilk yazılı kaynaklardan itibaren tüm gelişme çağlarında sulu yemek tüketimi ve buna bağlı kaşık kullanımı Türk toplumunda yaygındır.³⁵

Kaşık üretiminde Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde görülmekle birlikte Trabzon Maçka ilçesinde de şimşir ağacı birinci derecede tercih sebebi olmasına rağmen gürgen, fındık, armut vb. ehil ağaçlar da kaşık üretiminde tercih edilebilmektedir. Ancak şimşir ve komar ağaçlarını üretimde öne çıkaran nokta bu ağaçların dayanıklı oluşu ve kolay kolay kırılmamalarıdır. Şimşir esasında dal ve budak sayısının fazla oluşuyla oyması ve işlemesi zor bir ağaçtır ancak öz suyunun az olması sebebiyle sert olması taht kaşık kullananlar tarafından tercih edilmesine neden olmuştur.

Kaşık üretim süreci şu şekilde gerçekleştirilmektedir: Kaşık yapılacak ağaç kuruyup içindeki öz suyunu salması için güneşe bırakılır veya ateş üzerinde kurutulur. Kuruyan ağaç, keser yardımıyla parçalara ayrılarak kaşığın yer alacağı taslak form oluşturulur. Bu taslak kalem yardımıyla belli yerlerin işaretlenmesi yardımıyla veya ağacın üzerine direkt olarak motifin çizilmesi yardımıyla gerçekleştirilebilir. Daha sonra oyma işlemine geçilir. Oyma işlemine geçilmeden önce malzeme bir miktar suyla temas ettirilerek yumuşatılır. Zira şimşir, kızılağaç vb. sert ve işlemesi zor ağaçlar çabuk çatlayabilmektedir. Keser yardımıyla kaşığın sap ve ağız kısımlarının yer alacağı bölümler inceltir ve törpüyle ağaç üzerindeki kalınlıklar, budaklı parçalar alınır. Takiben, kazıma bıçağıyla kaşığa asıl şeklini vermek üzere oyma ve yontma işlemine geçilir. Bu işlem de tamamlandıktan sonra kaşık zımparalanarak üzerindeki son pürüzler giderilir ve kullanıma hazır hale getirilir. (Bkz. EK 12)

Kaşık üretimi günümüzde daha çok boş zamanlarda uğraşılacak bir hobi görünümü almıştır. Bölgenin ahşap malzemesi açısından zengin oluşu hammadde bulunmasında

³⁵ Tarihsel süreçte kaşığın tekâmülü, Türk toplumunda kaşığın adlandırılması ve kaşığın Türk kültüründeki çeşitlenmeleri hakkında detaylı bilgi için bkz. (Üçüncü, 2012b: 26-36).

kolaylıklar sağlamıştır. Kullanılacak odunların kereste depoları, marangozlardan kolayca temin edilebilmesi kaşığın üretecek olan ustanın ağacı kesip, dal ve budaklarını temizleyip, kabuğunu soyup, parçalara ayırıp kurutması işlemlerini atlamasına ve hazır biçimde eline aldığı odunu oyarak kaşık formunu aldırmasına yol açmıştır. Başlangıçtaki bu işlemlerin atlanması ve günümüzde ahşap kaşık kullanımının yerini metal ürünlerine bırakması mesleğin önemini giderek azaltmış ve meslekten elde edilen kazançta belli bir gelirin altında kalınması sebebiyle kaşıkcılık mesleği ikinci bir iş kolu olarak tali konumda kalmıştır. Bu durum kaşıkların biçimsel formuna bakıldığında anlaşılmaktadır. Büyük tencere ve kazanları karıştırmak için kullanılan kaşıklar ebat olarak küçülmüş ve yerlerini daha çok süs eşyası niteliğindeki küçük tatlı kaşıklarına bırakmışlardır.

Metal endüstrisinin günümüzde bir ile beş lira arasında kaşık, çatal, kepçe vb. mutfak araç gereçlerini sattığı bir pazar piyasasında kaçınılmaz şekilde ahşap kepçe ve çatal üretimi durmuş, kaşıklar da sınırlı bir kesim tarafından tercih edilen nostaljik araçlar halini almıştır. Ayrıca kaşıklara estetik bir güzellik katmak amacıyla kullanılan doğal boyaların zaman içerisinde terk edilmesi ve bunun yerine hazır boya, vernik tercih edilmesi, kaşığın uzun süre zedelenmeden dayanabilmesi açısından verniklenip cilalanması kaşığa kimyasal karışmasına neden olmuş ve bu kaşıklar yemeklerde kullanım tercihinden çıkmıştır. (Bkz. EK 13, 14)

4.5.5. Kazazlık

Kazazlık ibrişim üzerine sarılmış ince gümüş telleriyle yapılan bir sanattır. 0,8-0,18 mikron ayarında bakır veya gümüş telin pamuk veya ipek iplik üzerine çıkırık makinesinden teller çekilerek elde edilmesi ve elde edilen ipliğin çeşitli aletler yardımıyla iğneyle işlenmesi işidir (Sümerkan, 1998: 41-43). Kazaz sözcüğü ise ham ipeği iplik durumuna getiren kimse olarak geçer ve kazazlıkla uğraşan kimselere kazaz, mesleğe ise kazaziye adı verilmektedir (Akbulut, 2004: 143).

Kazaziye işinde kullanılan aletler çıkırık makinesi, malafan, tığ, el pensesi, iğne ve ipliktir. (Bkz. EK 15) Çıkırık gümüş telin naylon iplik üzerine sarılmasını sağlar. Tığ tahta saplı ve sivri uçlu olup; tahta sapı yaklaşık 10 cm, sivri uç kısmı ise yine bu uzunlukta bir araçtır. (Bkz. EK 16) Top yapımı ve örgüsünde, sürgünün yapımında kullanılır. Sarmaçka

ajur tekniğinin yapımında kullanılır. Alt kısmı sivri uçludur. Üst kısmında gümüş telin sarılması için aralarında bir miktar düz kısım bulunan iki ayrı yuvarlaktan oluşur (Akbulut, 2004: 144).

Zincir, top ve sürgü adı verilen modellemeler yapılarak elde edilmek istenen parçaya uygun şekilde birbirine eklenir ve parçalar sürgü, yeminli sürgü adı verilen özel bir işlemle birbirlerine bağlanır. Şems, aşk düğümü, sonsuzluk gibi belirli motifler olmakla birlikte istek doğrultusunda bakırın veya gümüşün işlenebileceği her tür şekil motif olabilme özelliği taşımaktadır. Bu motiflerden elde edilen zincir, top ve sürgüler tespih, kolye, bileklik, küpe vb. eşya yapımında kullanılmaktadır. Ayrıca elde edilen malzemeye estetik bir görünüm kazandırması için oksitleme ve yaldızlama adı verilen işlemler uygulanabilmektedir. Oksitleme, özel kükürt sabunuyla yapılan karartma işlemi olmakla birlikte, yaldızlama ise malzemenin altın suyuna benzer bir sıvıya batırılıp sarartılması ve altın benzeri bir görünüm kazandırılması işlemidir (Sümerkan, 1998: 42, 44).

Örgü tekniklerinden balık sırtı örgüsü kazaziyede ara zincir görevi görmektedir. Tek başına da kullanılabildiği gibi top, sürgü ve ajur tekniklerinin birbirine bağlanmasında da yardımcı olarak kullanılabilir. Balık sırtı örgüde devamlılık vardır. İstenilen uzunluk ve genişlikte yapılabilir. Ajur örgüsü ise hazır halde bulunan gümüş telin makara ipliği üzerine yan yan sarılmasıyla elde edilir. Büyük ve küçük sürgülerle topların ağlanmasında kullanılır. Ajurların yan yana gelmesiyle farklı kompozisyonlar yaratma mümkündür (Akbulut, 2004: 145).

Sanatın en önemli kısmını oluşturan sürgü, yeminli sürgü işlemi, dikişleri kapatıp modeli bir arada tutması itibariyle kazaziyenin püf noktasını oluşturmaktadır. Geçmişte yalnızca mesleği icra eden ustalar tarafından bilinen ve ustalar tarafından zamanı geldiğinde icazet örneği olarak çıraklara öğretilen yeminli sürgü, adını tekniği öğrenen kişinin başka kimseye söylememesi ve mesleği bir sır olarak saklaması açısından bir yemin olarak korunmasından almaktadır. Zaman içinde yayılan ve geniş kitleler tarafından öğrenilen teknik, bir sır olmaktan her ne kadar çıkmış ve zaman içerisinde kuyumculuk sektöründe ortaya çıkan gelişmelerle kazaziye önemini kaybetmiş gibi görünse de son yıllarda başta halk eğitim merkezlerinde verilen kurslar, hediyelik eşya olarak kazaziyenin tekrar önem kazanmasını sağlamıştır. (Bkz. EK 17, 18, 19, 20)

Son yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki Halk Eğitim Merkezlerinde verilen kurslarla birlikte kazazlık tekrar önemli bir el sanatı halini almıştır. Maçka'da özellikle genç kızlar tarafından rağbet gören kazazlık sanatı Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (DOKAP) tarafından yürütülen projeye desteklenmiş ve eğitimi alınan el sanatının icrası için icracılara uygun atölyeler sağlanmıştır. Bunlardan Arzu Taşdelen, Ayşegül Kurşun ve Semra Altıntaş'la yapılan görüşmelerde kazazlığın tekrardan rağbet gördüğü ve bölgeye gelen turistler tarafından bu el emeği ürünlerinin ilgiyle karşılandığı belirtilmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir yer vardır. Kazaziye ürünleri geçmişte şal kenarları, püsküller, başlıklar, kol düğmeleri, bileziklerden oluşmaktadır (Sümerkan, 1998: 44). Altına erişim, bu yıllarda alım gücünün düşük olması sebebiyle insanları maliyeti daha az olan kazaziye ürünlerine yönlendirmiştir. 1960 öncesine bakıldığında gelinlik kızların çeyiz ve ziynet eşyası olarak bakırdan yapılma araç gereçleri ve gümüş kazaziye ürünlerini tercih ettikleri görülmektedir. Ancak günümüzde alım gücünün yükselmesi ve insanların ziynet eşyası hususunda altın, pırlanta, elmasa yönelik tercihleri kazaziye ürünlerinin arka planda kalmalarına neden olmuştur. Günümüzde üretilen ürünlere bakıldığında tespih, kolye, küpe, anahtarlık vb. hediyelik veya küçük ziynet eşyalarının başı çekmesinin nedeni şüphesiz insanların tercihleridir. Yapılan görüşmelerde de edinilen bilgiler yerli halkın artık bu ürünlere rağbet göstermediği ancak bölge dışından gelen yabancılara ürünlerin çok cazip geldiğidir. Bu açıdan bakıldığında bu durum, bölge ekonomisine katkı sağlayacak kültür turizmi ve kültür ekonomisi politikalarının düzenlenmesinde yer alan önemli bir etmenlerden bir tanesidir.

4.5.6. Kemeñçe Yapımı³⁶

Karadeniz kemeñçesi 60 cm boyunda; erik, ardıç, ispendam (akçaağaç) ve sarmaşık ağaçlarından gövde-ana kasnak oyularak yapılan bir sazdır. Göğsünde ladin ağacından yapılmış 2-2,5 mm kalınlıkta ses verme özelliğine sahip malzeme kullanılmaktadır. Tellerin üzerine reçine sürülmüş at kuyruğundan yapılma 60 cm boyunda bir yayla çalınmaktadır (Sümerkan, 1998: 76). Sarmaşık ağacı birinci tercih sebebi olup, yaş halkaları arasındaki sert dokunun olmayışı ve her bölümün aynı yumuşaklıkta oluşu bu ağaçtan elde edilen kemeñçeleri değerli hale getirmektedir.

³⁶ Maçka Çatak köyünde ikamet eden kemeñçe ustası Eyüp Eyüboğlu'yla yapılan mülakatlarda, kemeñçe yapımına dair tüm safhalar tafsilatlı biçimde anlatılmıştır. Metinde yer alan kemeñçe yapım aşamaları Eyüp Eyüboğlu ile yapılan derleme kaydının deşifre edilmiş şeklidir.

Kemençe yapımında kullanılmak üzere bahsi geçen ağaçlar ekim, kasım, aralık aylarında kesilmektedir. Bu tarihlerin esas alınmasındaki amaç ağacın öz suyunun çekilmesinin beklenmesidir. Genellikle 35-40 cm çapındaki ağaçlar dört eşit parçaya bölünerek kemençe bu parçaların tek bir tanesinden yapılmaktadır. Takriben 10x8x60 cm'lik bir ağaçta gövde orijinal olarak bütün oyulup çıkarılabilmektedir. Gövde ağaçları güneş almaları ve dokularının bu sayede daha sağlam olmaları bakımından dağların güneye bakan yamaçlarından seçilmektedir. Ağaçların dalsız, budaksız ve düzgün damarlı olmalarına özen gösterilmektedir. Ham olarak kesilen ağaçlar şablonlar kabaca kesilir ve 3-4 yıl güneş almayacakları biçimde tavan arasında bekletilir. Kuruyarak işlenme aşamasına gelen ağaçlar bu şekilde ince işçiliğe hazır hale getirilir. (Bkz. EK 21, 22)

Ses ayrılıkları olarak dört tip kemençe olmakla birlikte bunlar eskiden halk arasında kaba ve zil kemençe olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Karadeniz müziğinde kültürel etkileşim sonucu meydana gelen gelişmelerle icracıların ses aralıklarına göre tercih ettikleri kemençeler üretilmektedir. Kemençenin anatomisi ve oyulma işlemleri bu özelliklere göre yapılmaktadır. Gövde kalınlığı ortalama 3-5 mm'ye kadar inceltilmektedir. 3 mm'de kalın sesler, 5 mm'de ince sesler elde edilip arada ters orantı mevcuttur. Kemençenin göğüs kısmı yine dağların güney yamaçlarından elde edilen ladin ağaçlarından, tamamı balta ile yarma ve halk arasında hartama olarak da adlandırılan düzgün damarlı ve eşit aralıklılardan seçilmektedir. Göğüs kısmı için seçilen ağaçlar el rendeleriyle 2-2,5 mm'ye kadar inceltilir. Kapak, kemençe üzerinde hafif bombeli olarak doğal yapıştırıcılarla (sıcak tutkal) yapıştırılır. (Bkz. EK 23, 24) Tel boyu iki eşik arası 33 cm'dir. Göğüs üzerinde 6/10 oranda, 6 cm boyunda tam ortada simetrik 3 cm aralıklı iki delik açılır. Gövdenin içindeki bu delikler sesin volüme yapmasını sağlamaktadır. Akort için kemençenin baş kısmında farklı ağaçlardan yapılma üç adet kulak bulunmaktadır. Tellerin alt kısmında kemençeye bağlanması için, halk arasında kurbağa, pehlivan adı verilen alt eşik bulunmaktadır. Ezgileri çalarken enstrümanın rahatça tutulabilmesi için kafa ile gövde arasında klavye denilen kısım bulunmaktadır. Klavyenin uzunluğu 8-9 cm olmakla birlikte klavyenin uzantısı olan kravat adında bir bölüm daha bulunup uzunluk veya kısalığı tamamen estetik amaçlı olup ritme herhangi bir etkisi bulunmamaktadır (Sümerkan, 1998: 77).

Tüm bu aşamalardan geçirilen enstrüman daha sonra parlaklığı ve rengini kazanması için hazırlanır. Dış satıh ve zeminler iyice zımparalandıktan sonra tamamen doğal cila ile (domanika) cilalanmaktadır. Polyester türü sentetik cilalar tercih edilmekle birlikte bu tür cilalar uygulamada kolaylık sağlasalar da ses kalitesini düşürmektedirler. Dolayısıyla enstrümanın yapım aşamasında doğal malzemelerin kullanımı esastır. (Bkz. EK 25, 26)

Yay, sert ağaçlardan tercih edilmektedir. Seçilen ağaçlar 0,8-1 cm aralıkta kalınlıkta, 60 cm kalınlıkta silindirik biçimde kesilir. Yüz yirmi, yüz elli adet at kılı çubuğun baş ve dip kısmına gergin halde bağlanır. Tellerden ses çıkması için çam ağaçlarından elde edilen reçine sürülerek teller üzerinde kaydırılır. Reçine, kaymayan tutucu bir madde olduğundan gergin olan telleri titreştirir ve bu titreşim ses çıkarır (Sümerkan, 1998: 78).

Kemençenin akort düzeni üç telle sağlanmaktadır. Standart bir kemençede ince tel kalınlığı 0,25; orta tel kalınlığı 0,28; kalın tel de sarma tel adı verilen (alüminyum veya krom) 2 mm tellerden oluşmaktadır. İnce tel sol, orta tel re notası, kalın tel de lâ notası seslerini vermelidir. Teller dörtlü aralık üzerine akort edilir.

Karadeniz Bölgesi'nde düğünlerde ve şenliklerde ağırlıklı olmak üzere hemen her ortam kemençe hayatın vazgeçilmez bir unsurudur. Müziğin ana kaynağı anonim olmakla birlikte icracılar tarafından farklı tarzlar zaman içerisinde ortaya konmaktadır. Ezgilerde yöre olarak ağız ve lehçe farklılıkları görülmektedir. Aynı zamanda üslup ve tarz farklılıklarına da rastlanmaktadır. Bu bağlamda Maçka'da çok sayıda kemençe icracısı yetişmiştir. Birer kemençe ustası olmalarının yanı sıra ayrıca pek çok meslek koluna mensup kemençe ustalarının adlarını zikretmek yerinde olacaktır. Maçkalı kemençecilerden Fehmi Alan, Mehmet Yavuz, Hasan Tunç, Osman Genç, Ferhat Özyakuboğlu, Sami Mataracı, Sinan Kaya, Saffet Genç, Ali Osman Yavuz, Hasan Genç, Yusuf Yıldız, Şeref Kara, Temel Çavdar ve Birol Korkmaz doldurdukları kaset ve plaklarıyla bölgenin müzik kültürüne değerli katkılarda bulunmuşlardır. (Üçüncü, 2007a: 133).³⁷

³⁷ Maçkalı kemençeciler ve kemençe yapım teknikleri hakkında detaylı bilgi için bkz. (Eyüboğlu, 1955: 1196-1197; Duman, 2004: 40-45, 73-217; Demir, 2005: 79-90).

4.5.7. Sepetçilik

Sepetçilik Doğu Karadeniz Bölgesi'nin tamamında hammadde erişiminin kolaylığı ve fazla araç gereç gereksinimi duymayan yapısıyla hemen her yerde var olan bir üretim dalıdır. Aile içinde kullanılmak amacıyla sepet ve bazı tarım aletlerinin sapları bölgeden temin edilen ahşap vasıtasıyla yapılır. Sepetler, arka ve el sepeti diye ikiye ayrılır fakat el sepetleri saplı olmaları itibariyle çeşitlilik göstermektedir. (Bkz. EK 27, 28) Sepetin yapımı ise şu şekilde gerçekleşmektedir: Öncelikle sepet yapımında fındık meyvesinin ağacının ince uzun sürgün dalları kullanılır. Bu dallara bölgede eşkin adı verilir ve ortalama kalınlığı 2, 3 cm olan bu dallar sonbahar mevsimine girilip fındık hasadı bittikten sonraki eşkin budanması zamanında kesilerek ayrılır. Sepet yapımında fındık ağacının tercih edilmesinin nedeni, fındık ağacının suyu sevmesi ve bu sebeple sürekli yaş halde olmasıdır. Ayrıca eşkin olarak nitelendirilen genç dalların uzun ve pürüzsüz biçimde uzamaları ve fındık ağacının bölgede kolaylıkla bulunabiliyor oluşu bu bitkinin hammadde olarak tercih edilmesinin başında gelmektedir.

Yaklaşık uzunluğu 1 metre kadar kesilen eşkinler öncelikle iki üç gün süresince bekletilir. Bu süre zarfında dallar belirli aralıklarla ılık suya konarak dalların suya doymaları ve esneklik kazanmaları sağlanır. Bu şekilde bekleyen dallar daha sonra yarma bıçağı adı verilen sivri uçlu bir bıçakla dip tarafından çizilmek suretiyle kabuğundan ayrılır. Dalı kabuğundan ayırma işleminde bıçak yalnızca dip taraftaki ilk yarığı açmada kullanılır. Bundan sonraki kısımda dal diz üzerinde sürekli çevrilerek esnetilir ve kabuğun dal üzerinden kendiliğinden yarılarak ayrılması sağlanır. Bu şekilde dallara ayrıca esneklik kazandırılır. Kabuğu soyulan dallar yine bıçak vasıtasıyla bir uçtan yassı şekilde yarılar ve yarma işlemi elle devam eder. Böylece ortaya genişliği 2, 3 cm çapında yassı parçalar çıkar. Ortaya çıkan bu yassı dal parçalarına zon adı verilmektedir. Zonlar bıçakla düzeltildikten sonra örme işleminde kullanılmak üzere ayrılır. Sepeti örmeye başlarken dikkat edilmesi gereken önemli bir nokta zonların kurumamasıdır. Kuruyan zon örme işlemi sırasında esnekliğini yitireceğinden çatlama riski yüksektir. Bu sebepten kuruyan zonlar tekrar suyla temas ettirilir. Örme işlemi sepetin tabanından geniş zonlarla başlar ve tepede önceden çember şeklinde bükülmüş bir dala doğru aynı kalınlıkta devam eder ve tepe noktada bu dala bağlanır. Arada kalan boş yerler de ince zonlarla aynı şekilde örülerek doldurulur (Sümerkan, 1998: 82).

Sepetler büyüklük ve kullanım amaçlarına göre genellikle arka ve el sepeti olmak üzere ikiye ayrılır. Arka sepeti, sırt sepeti adıyla da bilinmektedir. İnce çubuklardan örülür. Örgü işlemini sağlayan bu ince çubuklar fındık ağaçlarının ince dallarından seçilmektedir. Sepet hacim itibariyle oldukça büyüktür. Bu nedenle geçmişte tütün; günümüzde fındık, meyve sebze, ot, odun vb. şeylerin taşınmasında kullanılmaktadır. Sepetin önünde ip bağlıdır ve dırmaç olarak adlandırılan bu bağlar aracılığıyla sepet sırta alınmaktadır. Bununla sepetin arkada devrilmeden taşınması sağlanır. Ve bu özellik onu, diğer sepetlerden ayırır. Sepet sadece yük taşımada kullanılır. Hazel adı verilen ağaçlardan dökülen, kuru yaprakları taşımak için örülen büyük sepetlere çiten veya kofin adı verilir.

El sepeti de ince çubuklarla örülür. Küçük ve saplıdır. El sepetlerinin şekil olarak değişik modelleri vardır. Bunlardan en yaygın olan iki tür meyve sepeti ve üç dipli özel sepettir. Meyve sepeti kola takılarak ağaçlardan meyve toplamak amacıyla yapılan saplı küçük bir sepettir. Sepetin tabanı düzdür. Üç dipli sepet ise adını karakteristik özelliğini taşıyan tabanındaki üç adet ayaktan almaktadır. Genellikle kuru meyve, fındık vb. yiyeceklerin taşınması amacıyla üretilir. (Bkz. EK 29, 30) Bu iki el sepeti hacim itibariyle küçük ve tek elle taşınabilir olmalarına rağmen karnal adı verilen, elle taşınabilen fakat hacim itibariyle daha büyük el sepetleri de üretilmektedir. Karnallar yassı ve yayvan sepetler olup, sapları sepeti saracak şekilde geniş bir açıyla örülmektedir. Genellikle ekmek saklamak amacıyla üretilir ve evlerde ekmeklerin muhafaza edilebilmesi için saplarından yüksek yerlere asılır. (Bkz. EK 31, 32, 33)

4.5.8. Yorgancılık

Yorgan, sözlük anlamına bakıldığında Büyük Türkçe Sözlük'te yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk veya yünle doldurularak yapılan dikilmiş geniş örtü şeklinde tanımlanmaktadır. Yorganın örtü olarak tanımlanması tesadüfi bir şey olmamakla birlikte Türklerin tarihin eski devirlerinden bu yana yorganı bir örtü mahiyetinde kullandıkları bilinmektedir. Nitekim kaynaklarda Türk kadınlarının kullandıkları örtülerin tarihte yorgan adıyla yer aldığı kaynaklarda yer almaktadır (Ögel, 2000: 221).

Maçka bölgesi uzun yıllar yetiştirdiği ve ülkenin dört bir yanına dağılan yorgan ustalarının yorgancılık mesleğini icra etmeleriyle ünlüdür. Bir meslek kolu olmasının yanı

sıra pek çok Maçkalı için yorgancılık mesleği geçim kaynağı sağlayabilmek için gurbete çıkışın anahtarı görevi üstlenmiştir. Ustalarından öğrendikleri meslek kolunu Trabzon dışında pek çok şehre taşıyan Maçka eşrafı, gittikleri yerde yorgan sanatına çeşitli motifler kazandırmış ve bu sayede mesleğin geniş kollar oluşturmasını sağlamışlardır.

Mustafa Duman, Ronald Jennings'in 1560-1640 tarihli Osmanlı dönemi Trabzon mahkeme sicillerini incelediği "The Society and Economy of Maçuka in the Ottoman Judicial Registers of Trabzon, 1560-1640" başlıklı makalesinden yola çıkarak Trabzon Maçka'da yorgancılık sanatının öncelikle Rum ahali tarafından icra edilmeye başladığını ve Türklerin zamanla bu meslek kolunda ustalaşarak Rum ustaları geride bıraktıklarını söylemiştir. Ülkenin dört bir yanına dağılan Trabzonlu ustaların zamanla mesleği ilerlettiğini, hatta İstanbul'daki Beyazıt semtinde yer alan bakırcılar çarşısındaki esnafın çoğunun Trabzonlu olduğundan bahseder (Duman, 2007: 24-26).

Maçka Bölgesi'nde genel itibariyle pamuk yorgan kullanılmaktadır. Yorgan yapımında kullanılacak pamuk eskiden yay yardımıyla atılırken teknolojik gelişmelerle birlikte bu işlem bugün pamuk motoru aracılığıyla yapılmaktadır. Bu noktada pamuğun atılması işlemiyle kastedilen pamuğun tiftiklenip lif lif ayrılarak inceltilmesi işlemidir.

Yorgan yapımında kullanılan malzemeler ve yorganın yapım aşaması şu şekilde gerçekleşmektedir:³⁸ Yorganı oluşturan parçalardan alt astar, mitil adı verilen bir kumaş olup yorgan tezgâhına serilir. (Bkz. EK 34) Mitilin üzerine tiftiklenen pamuk serilir. Tek kişilik yorganlarda genellikle 3 kg., çift kişilik yorganlarda ise 3,5-4 kg. arası pamuk kullanılmakla birlikte tercihe göre bu miktar artırılabilir. Mitil üzerine serilen pamuk bir çubuk yardımıyla dağıtılarak eşit kalınlıkta yayılır. Yorgan içinde dengeli dağılmayan pamuk dengesiz ve kabarık duruşuyla estetik olmayan bir görüntü sunar. Pamuk yayıldıktan sonra yorganın dikim işlemine geçilir (Akbulut, 2004: 150).

Yorganın üst tarafında kullanılacak olan kumaş tercihe bağlı değişmekle birlikte genellikle saten, ipek kullanımı yaygındır. (Bkz. EK 38, 39, 40, 41) Tebeşir veya sabun yardımıyla yorgan üzerine işlenecek motifler şablonlar halinde kumaş üzerine çizilir. Daha

³⁸ Yorgan yapımı hakkında verilen bilgiler yorgancı Ali Karagöz, Ali Beytekin, Zeki Yılmaz, Nazım Yavuz, Osman Kongur ve Ali Günaştı ile yapılan derlemelerin deşifresinden elde edilmiştir.

sonra çizilen motif şablonları dikişle yorgan üzerine resmedilir. Motif tercihinde genellikle çiçek, baklava dilimi, hayvan figürleri tercih edilmekle birlikte gelen istek doğrultusunda farklı motifler de yorgan üzerine işlenebilmektedir. Çerçeve, muska, şemsiye, tren yolu, kelebek, kırlangıç, lale, kare, üçgen, yuvarlak bu motiflerden bazılarıdır (Akbulut, 2004: 151). (Bkz. EK 35, 36, 37)

4.6. Giyim Kuşam

4.6.1. Erkek Giyimi

Yörede erkekler tarafından 1960 öncesi başa kukul, gugul adı verilen, yün ya da keçi kılından dokunmuş püsküllü başlık, taraklı kasket ya da sarık adı verilen kaba bezden yapılmış sargı kullanılmıştır. (Durmuş, 2010: 30; Cihanoğlu, 1997: 94-95; Cihanoğlu, 2004: 96). Kukul, gugul için Kudret Emiroğlu, Trabzon Maçka Etimolojik Sözlüğü'nde (1989: 113) erkeklerin başına taktıkları başlık, tavukların başındaki pullu tüylü kabarıklık ifadelerini kullanıp kelimenin Latince cuculla, İtalyanca cocelletta kelimelerinden Türkçeye kukuleta biçiminde veya Yunanca khukhula biçiminden geçtiğini belirtir.

Gövdeye kendirden dokunmuş ketan/ketenden yapılmış iç fanila üzerine yakasız gömlek, onun üzerine de kolsuz yün ya da keçi kılından elde dokunmuş kolsuz kazak giyilmektedir. Ayrıca mintan üstünde yelek ve ceket giyimi yaygındır. (Bkz. EK 42, 43) Bele kuşak sarılması da eski bir adet olup günümüzde genellikle rastlanmamaktadır. Kuşaklar şaldan yapılı ve desensizdir. Bele sarıldıktan sonra kuşağın uçları kuşağın arasına sokulup sarkıtılmaz (Cihanoğlu, 1997: 97; Cihanoğlu, 2004: 97). Aba adı verilen ceketler yün veya pamuktan elde edilmiş şayak adındaki bir çeşit kumaştan dikilmektedir. Bu ceketlerin özelliği kollarının astarlı olmasına rağmen beden bölümünde astar bulunmamasıdır. Ayrıca bu ceketlerin omuzlarına vaska adı verilen pamuk konmaz ve bu ceketlerin ön kısmında yaka bulunmaz (Maçka, 1986: 84; Çelik, 2005b: 323).

Alttan paçaları dar, gövdeye doğru genişleyen, zıpka adı verilen körüklü külot pantolon giyilmektedir. Günümüzde zıpka giyimi tamamen ortadan kalkmış, yerini normal pantolon giyimine bırakmıştır. Zıpka Trabzon'un tüm ilçelerinde erkek giyiminde bir dönemin modası olup erkek giyiminde tercih edilen pantolon türleri arasında birinci

sıradadır. Bacak kısmı dize kadar dar ve yandan düğmeli bu pantolonlar ağ kısmına gelindiğinde körüklü bir yapı ihtiva eder ve şalvar benzeri bir yapı arz eder. Beli pantolonun içinden geçirilen ince ve uzun bir uçkurla bağlanır (Çelik, 2005b: 324; Gedikoğlu, 2012: 286). (Bkz. EK 44)

Ayağa kaçın/kalçın denen keçi kılından dokunmuş uzun kalemli siyah ya da beyaz çorap giyilmektedir. Ayakkabı olarak sert deriden yapılmış çapula adı verilen kabaralı ayakkabı, hayvan derisinden elde edilmiş çarık ya da kara lastik giyilmektedir (Cihanoğlu, 1997: 96-97; Cihanoğlu, 2004: 97). Günümüzde alım gücünün artmasıyla birlikte hemen herkes tarla bahçe işlerinde kara lastik, bunun dışındaki gündelik hayatında ise ayakkabı giymektedir.

Erkekler tarafından ziynet eşyası olarak kuşak harici pek fazla aksesuara rastlanmaz. Ateşli silah taşımının serbest olduğu yıllarda erkekler kuşaklarının üstlerine sırma silahlık olarak bilinen siyah deriden yapılmış kemer takmaktadır. Kemerlerin üst kısımlarında bıçak ve silah koymak için üst üste dikilmiş kayış gözleri bulunmaktadır. Ayrıca nazardan korunmak amaçlı gümüşten yapılmış ve içinde muska, ayet vb. koruyucu tılsımları barındıran hamayil adında kutuların takıldığı bilinmektedir. Ayrıca yağdanlık, ateş yakabilmek için kavlik kuşak arasında taşınan ziynet eşyaları arasındadır (Cihanoğlu, 1997: 98; Cihanoğlu, 2004: 98).

4.6.2. Kadın Giyimi

Kadınlarda 1960 öncesine kadar kıyafet konusunda bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Kıyafetlerde kadınların yaşlarına göre kıyafetlerin başta renkleri değişmektedir. Yaşlı kadınlar göz alıcı renkleri tercih etmezlerken, yeni gelin ve kızlarda renkli giysiler oldukça yaygındır.

Başa, uçları baş üstünde düğümlenen beyaz ve çiçekli, yaşmak veya çember adı verilen örtü sarmak kızların ve de gelinlerin öncelikli tercihleridir. Yaşlılarda ise bunun üzerine keşan adı verilen atkının dolanarak kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca kenarları iğne oyali, hasseden veya beyaz ipekten bir tür eşarp olan yaşmak kullanılmaktadır. Yaşmak üçgen şeklinde katlanır, tepesi arkaya gelmek üzere, arkadan dolandırılarak uçları

önde bağlanır. Günlük hayatta kolay bağlanması ve rahat olması sebebiyle yaşmak kullanımı yaygındır. (Bkz. EK 45)

Gövdeye renkli, çiçekli, süslü veya dallı basma ya da divitinden yapılmış ve köyde kadınlar tarafından elde dikilmiş entari giyilir. Buna ayrıca fistan veya alaca da denmektedir. Bu entarilerin gelinlik ve ipekten olanlarına ise yörede krepteşen fistan adı verilmektedir. Fistan üzerine iki ucu ensede, diğer iki ucu da bel arkasında bağlanan ve göğüsleri örten sparel adı verilen göğüs önlüğü kullanılmaktadır. Bunun üzerine de kırmızı renkte yünden elde dokunmuş fanila giyilmektedir. Ayrıca fistan üzerinde bele kuşak denilen sargı da sarılmaktadır (Cihanoğlu, 1997: 76-78; Cihanoğlu, 2004: 92-93). (Bkz. EK 46) Özellikle muhacirlik döneminden sonra bölgeye yerleşenlerde kuşak belin arkasından aşağıya ucunda büyük bir püskülle sarkıtılmaktadır. Yine bölgenin yerlileri tarafından yandan, muhacirlik sonrasında yerleşenler tarafından arkada bağlanan peştamal da kuşağın üzerinde önemli bir yer tutmaktadır. Peştamalların ipek olanları mutlaka gelinlik olarak saklanmaktadır (Karataş, 2010: 259-263; Maçka, 1986: 84). Bunun haricinde kadınlar tarafından kara çarşaf da kıyafet olarak tercih edilmektedir. (Bkz. EK 47) Günümüzde ise kadın giyiminde köy ve şehir hayatı arasında fark hemen hemen kalmamıştır. Bahsi geçen kıyafetlerse ancak tarla, bahçe işlerine giderken giyilmektedir.

Ayağa beyaz ya da siyah elde örülmüş yün çorap, onun üzerine de elde dikilmiş çarık ya da kara lastik giyimi yaygındır. Gelinlik olarak yapılan ayakkabıya ise kundura adı verilmektedir.

Giyim kuşam konusunda belirtilmesi gereken bir husus vardır ki o da bahsi geçen kıyafetlerin gündelik yaşam tarzının şehir hayatına yaklaşım neredeyse bir olduğu günümüz koşullarında birer hatıra olarak kalmalarıdır. Geçmişte geçimlerini tarım ve hayvancılıkla sağlayan ve günlük işlerinin büyük bölümünü doğayla mücadele ederek geçiren insanların giyim kuşamları elbet onlara rahatlık sunacak şekildedir. Bele bağlanan kuşaklar birer cep ve cüzdan niteliği taşımalarının yanı sıra aynı zamanda ağır yüklerin kaldırılmasında bel için bir destek, rüzgâra karşı vücudu koruyan bir koruyucudur. Dolayısıyla işlevselliğini kaybeden nesnelere günümüzde dönüşmesi ve kullanılmaz oluşu kaçınılmazdır.

Kıyafetler üzerine kadınlarla erkekler arasında mani formunda pek çok sözlü edebiyat ürünü üretilmiştir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

Alaca çorapları
Ben giyemem giyemem
Allah belanı versin
Yürekten de diyemem (K.K. 29)

Ayağunda çoraplar
Kapkara zeytin gibi
Ne durursun orada
Anasuz yetim gibi (K.K. 31)

Ayağunda kundura
Doruklari gırmızı
Gün da bugünkü gündür
Sallan Urum'un gızı (K.K. 73)

Başundaki yaşmağa
Gül bolaştı açmağa
Kız niyetume godum
Seni alup kaçmağa (K.K. 17)

Başundaki yaşmağın
Dallari ayaz ayaz
Sıtma mi tuttu seni
Yüzün oldi bembeyaz (K.K. 64)

İpekli peştimalun
Diz istinde dokunur
Yüzün berber aynası
Yazi yazsam okunur (K.K. 45)

İpekli peştemalun
Yanına bak yanına
Anan zehir baturdi
İkimizun ganina (K.K. 33)

Peştemalun düğumi
Geridendur geriden
Seni gâvurun gızı
Sensun beni eriten (K.K. 52)

4.7. Halk Takvimi

Halk takvimi bir olayı, toplum tarafından önem gösterilen bir anı ya da toplum üyelerince bilinmesi gerekli bir zaman dilimini, mensubu olunan toplum tarafından kabul edilmiş ve tekrar edilen periyodik bir sistem; hatırlamayı kolaylaştıran doğal ama aynı zamanda dinamik bir sistem bütünüdür. Van Gennepe'ya göre geçiş ritleri doğum, ölüm gibi yaşam döngüsü ayınlarının yanı sıra bereket ve takvimsel zamanları da kapsamaktadır (Emiroğlu ve Aydın, 2003: 326). Buna göre takvimsel zaman daimi bir döngüsellik içerisinde birbirini tekrar eden yapılardan oluşmaktadır.

İlkel toplumlarda yeni yıl, tüm topluluk için yeni hasat üzerindeki tabunun kaldırılmasına eşdeğerdir. Böylece hasat tüm topluluk için yenilebilir ve kullanılabilir hale gelir. Farklı mevsimlerde, aynı zamanlarda olgunlaşan birden fazla tür tahıl veya meyve ekimi yapılan yerlerde kimi zaman birden fazla yeni yıl bayramı olduğunu görmek mümkündür (Eliade, 1994: 61). Zaman birimi olarak güneş yılının kabul edilmesi Mısır kaynaklıdır. Diğer tarihsel kültürlerin çoğunluğunda ve belli bir döneme kadar Mısır'da yıl, aynı zamanda hem güneş hem ay takvimine dayalı, 360 günlük (her biri 30 gün olan 12 aylık) ve beş artık günün eklendiği bir yıldır. Yılın başlangıcı gerek ülkeden ülkeye gerekse dönemden döneme değişiyor, bayramların ritüel anlamlarının tekabül ettiği varsayılan mevsimlere uyması için sürekli takvim reformları yapılıyordu (Eliade, 1994: 62).

Her yeni yıl zamanın baştan başlaması, yani kozmogoninin bir tekerrürüdür. İnsanın dönemsel selametinin dolaysız muadilinin gelecek yılın besininin sağlama

alınması, yeni hasadın kutsallaştırılması olması bu törenin ilkel bir tarım bayramının kalıntısından ibaret olduğu gibi bir izlenime kapılmamıza yol açmamalıdır. Beslenme, gerçekten tüm arkaik toplumlarda ayinsel bir anlam taşımıştır; bizim hayati değerler dediğimiz şey aslında biyolojik terimlerle ifade edilmiş bir ontolojidir; arkaik insan için hayat mutlak bir gerçekliktir ve bu şekliyle kutsaldır (Eliade, 1994: 64-69).

Joseph Campbell'a göre yerli olarak addedilen halkların mevsim şenliklerini doğayı denetleme çabası olarak anlatmak alışkanlık olmuştur ancak bu yanıltıcı bir açıklamadır. İnsanın her eyleminde ve özellikle de yağmur bulutlarının getirdiği, hastalığı iyileştirdiği büyü ayinlerinde denetleme arzusu elbette vardır ancak bütün gerçekten dinsel törenlerin egemen motifi kaderin kaçınılmaz şeylerine teslim olmadır. Kışın gelmesini engellemeye çalışan bir toplum yoktur. Aksine törenlerin hepsi doğanın geri kalanıyla birlikte kışı karşılamaya hazırlanır. Baharda zayıf düşmüş toprak hemen ürün vermesi için zorlanmaz, önce kendisini toparlayabilmesi adına onu işlemeyi esas alır. Zorluklar ve neşe dönemleri içinde yılın bu muhteşem döngüsü insan topluluklarının yaşam macerasında tekrar eden bir düzende sürüp gider (Campbell, 2010: 429).

Geçmişte belli bir olayın zamanını göstermek için halk dilinde örneklerine sık sık rastlanan yöntem, toplumun yaşamında iz bırakmış daha önemli bir olayın bellek taşı olarak alınmasıdır. Seferberlik (1914–1918 Savaşı), 93 Harbi (1876), Balkan Harbi (1912), Erzincan depremi (1939) gibi. Kimi zaman da tersine bir yol tutularak, bir olayın tarihini, konuşan kişi kendi yaşını hareket noktası olarak belirler. “Ben 15 yaşında iken...” gibi. Bunlar şüphesiz bireylik değerinde yöntemlerdir (Boratav, 1984: 132).

Hayvancılıkla ilgili kelimeleri ay adlarını göstermek için kullanmak Türklerde eski bir gelenektir. Kaşgarlı Mahmud'un sözlüğünde, kışın yaklaştığı bir döneme koç katımı anlamında koy köği, baharın başlangıcından sonraki aya oğlak ay ve ondan sonrakine de ulug oğlak ay deniyor. Anadolu takvimlerinde koç katımını gösteren dönemlerden başka da döl dökümü, kuzu ayı, döl başı deyimleriyle belirli mevsim bölümlenmelerinin gösterilmesi aynı yöntemin çeşitlenmeleridir. Bu son türden halk takvimlerinde aynı deyimlerle gösterilen dönemlerin resmî takvimde aynı aylara veya ay bölümlerine rastlaması düşünülemez, örneğin koç katımı veya döl dökümü her bölgenin iklim şartlarına göre daha erken veya daha geç olur (Boratav, 1984: 136).

Türklerin uzun süre kullandıkları On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin başlangıcı tarihi bir olaya dayanmaktadır. Bu takvim ile ilgili Dîvânu Lugati't-Türk'te çok önemli bilgiler bulunmaktadır: "Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmişolan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu işi için Hakan ulusu ile müşavere yapar ve kurultayda -biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla bir ad koyalım; sayılarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın- der. Ulus, Hakanın önerisini onaylar. Bunun üzerine hakan ava çıkar. Yaban hayvanları İlisu'ya doğru sürünsünler diye emreder. Bu büyük bir ırmaktır. Hak bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlar; birtakım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak konur. On İki Hayvanlı Türk Takvimi böyle ortaya çıkmıştır. Bu takvimde yılın başlangıcı 21 Mart, yeni gün yani Nevruzdur (DLT C.I, Atalay, 1986: 344-347).

Emel Esin, W. Bang'den (Türkische Turfan Texte, VI. Satır, 318 vd.) alıntıylaarak aktardığı Çince'den tercüme bir metinde Türk dünya görüşünde³⁹ zaman ve döngüsellik ilkelerini açıkça ortaya koymuş ve Türklerin kâinatta yaratılan her varlığı erkek veya dişi ayırt etmeksizin nasıl yücelttiğini göstermiştir (Esin, 2001: 23).

Bu kâinatta, üstteki gök parlaktır, altta yağız yer karanlıktır. Güneş tanrısı parlaktır, ay tanrısı karanlıktır. Ateş parlaktır, su karanlıktır. Er parlaktır, dişi karanlıktır. Bu yerli göklü dişili erkekli kavuşursa, bütün canlı ve cansız, iki türlü varlık doğar, belirir... Güneş ve ay karışıp, kavuşarak yol almaktadır. Bundan ötürü, yazlı kışlı dört mevsim olur. Dört mevsim içinde (her mevsim) yine ikişer zamana ayrılıp sekiz yeni gün doğar. (Yeni günler Çince cecieh, dört mevsimin ilk günleri, ilkbahar ve sonbahar ekinoksu, günler ve gecelerin aynı uzunlukta olduğu iki devir, yaz ve kış gündönümü günleridir. En uzun gün ve en uzun gece...)

Ayın evreleri, ilk ayın görünüşü, büyümesi, dolunay, görünmez olmaya başlaması, üç karanlık gecenin ardından yeniden görünmesi döngü kavramlarının geliştirilmesinde büyük rol oynamıştır. Özellikle, arkaik kıyamet ve insanın oluşu düşüncelerinde benzer kavramlar görmek mümkündür. Tufan veya sel tükenmiş ve günaha gömülmüş insanlığı sona erdirir ve genellikle bu felaketten kurtulan bir mitsel atadan veya bir ay yaratığından

³⁹ Türk dünya görüşünde zaman idrakı, gök cisimleri ve takvim uygulamaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Ögel, 1995: 145-223; Çoruhlu, 2002: 169-175; Oğuz, 2003: 700-798).

yeni bir insanlık doğar. Bu mitos gruplarının katmanlaşma durumlarının analizi aya ilişkin olduklarını göstermektedir (Eliade, 1994: 89-90).

Halk takvimlerinin belirlenmesinde gündelik hayatta elde edilen tecrübelerin yanı sıra tarihsel, sosyal, ekonomik ve dinsel olgular etken amiller bulunmaktadır. Gündelik hayatını temelde tarım ve hayvancılıkla idame eden toplumlarda doğanın dengesini idrak etmek ve yaşantıyı bu denge etrafında kurabilmek temel amaçtır. Tarıma ve hayvancılık temelli üretim tarzı, insanları ister istemez tabiatı gözlemlemeye ve belirli işlerin her yıl belirli zamanlarda yapılabilmesi için belirli günlere özel adlar verilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle toplum ekonomisini oluşturan üretim biçimleri yerel takvimlerin oluşmasında önem taşır. Örneğin fındık üretiminin yapıldığı Doğu Karadeniz Bölgesi'nin hemen tamamında ağustos sonu ve eylül ayı başlarının fındık ayı olarak adlandırılması bu duruma örnektir. Ancak aynı bölgede yer almalarına rağmen denize kıyısı bulunan ilçeler balıkçılık etrafında gelişen ekonomileri sonucu eylül ayını istavrit ayı olarak adlandırılmaktadır. Benzer şekilde haziran ayının kiraz olarak adlandırılması her yıl aynı zamanda kiraz hasadının yapılacağı, temmuz ayının orak ayı olarak adlandırılması ekinlerin biçilmesi zamanının göstergesidir. Orak ayında ayın ilk on beş günü bölgede genellikle yağmur yağdığı için insanlar bu günlere çürük günler adını vermiştir. Yapılacak ot biçme işlemlerinin yağmurlarla birlikte büyüyeceğinden yağmurlardan sonrasına bırakılır.

Mevsim, ay ve günlerin adlandırılmasının yanı sıra insanlar bazı günleri uğurlu, bazı günleri uğursuz olarak nitelerler. İşlerini ona göre ayarlarlar. Bu inanış tüm toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da tarih boyu bulunmaktadır. Bir toplumun inanışlarının oluşumunda, bağlı bulunduğu inanç sisteminin şekillendirici etkisi vardır. Örneğin Müslümanlarca kutsal olarak kabul edilen Cuma günlerinde iş yapmak, evi süpürmek uğursuzluk alameti olarak görülür ve melekleri kaçıracağı inancıyla bu günde iş yapmaktan kaçınılır. Eski inanışlardan etkilenme olduğu gibi çeşitli diğer âdet ve inanmalardan etkilenme de vardır (Boratav, 1984: 137-138).⁴⁰ Trabzon genelinde hâkim olduğu üzere Maçka bölgesinde de bazı günlerin takvimsel olarak sakıncalı olduğu görüşü hâkimdir. Bu inanışlara göre Hıdırellez günü iş yapmak uğursuzluk olarak addedilir. Bugünlerde yapılacak uygunsuz davranışların insanı yıl boyu etkileyeceğine inanılır. Bir başka inanış 14 April (Nisan) ve 14 Mayıs günlerindeki mevcut hava durumunun yıl

⁴⁰ Günlerle ilgili inanç sistemi “inanmalar” bölümünde “günlerle ilgili inanmalar” başlığı altında verilmiştir.

içerisindeki havanın genel durumuna vereceği yöndür. İnaniş'a göre 14 Nisan ve 14 Mayıs günleri eğer yağmurlu geçerse o yılın geneli itibariyle yağmurlu geçeceğine inanılır. Bir başka inaniş April 5 üzerine kuruludur. April 5'i Trabzon'un hemen hemen tüm bölgelerinde bilinir ve yaratacağı etkilerden çekinilir (Demir, 2012: 13). Miladi takvimde 18 Nisana denk gelen April 5'inde havalar ısınmaya başlamış ve bahar ayının gelişi müjdelenmiştir. Ancak April 5'i bu geçiş döneminde bir istisnai durum olarak karşımıza çıkar. Eliade'nin (1994: 74-97) zikrettiği döngüsel rit durumu özelliği gösteren April 5'ini bir eşik olarak görmek mümkündür. Bu kanaate varmayı sağlayacak yargıyı oluşturan neden havaların bahar mevsimine hazırlandığı bu güzel zamanda April 5'inin soğuk ve fırtınalı geçişidir. Havaların birden bu denli soğuması insanların April 5'inden çekinmesini ve onun üzerine anlatılar üretmesine neden olmuş, neticede ortaya mitik-efsanevi unsurlar barındıran anlatılar çıkmıştır (Demir, 2012: 14).

Maçka bölgesinde “gocagarı ayları” olarak da nitelendirilen halk takvimine göre ayların yıllık düzeni şu şekildedir:

Galandar/Kalandar	-	Ocak
Guçuk/Küçük ay	-	Şubat
Mart	-	Mart
Abril ⁴¹ /April	-	Nisan
Mayis	-	Mayıs
Kirez	-	Haziran
Orak	-	Temmuz
Ağustos	-	Ağustos
İstavrit	-	Eylül
Üzüm/Ekim	-	Ekim
Ayorit ⁴² /Kasım	-	Kasım
Histiyanar ⁴³ /Aralık	-	Aralık

⁴¹ Rumi takvime göre 14 Nisan-14 Mayıs tarihleri arasına denk gelen Nisan ayı (Öztürk, 2005/1: 9).

⁴² Ayorit: Kasım ayı; Ayrit: 14 Kasım-13 Aralık arasına Akçaabat ilçesinde verilen ad. (Öztürk, 2005/1: 141), Rumca rüzgâr anlamına gelen ayros sözcüğünden türetilen rüzgârlı ay anlamına gelen kasım ayı, Esti soğuk rüzgârlar/Geldi ayorit ayı (Emiroğlu, 1989: 48).

⁴³ Rumca kökenli sözcük, Hıristos İsa ve yenen doğmak sözcüklerinin birleşimiyle oluşan sözcük, İsa'nın doğum yortusu anlamında (Emiroğlu, 1989: 126).

“Galandar bir, Guçuk iki, Mart uç, Abril dört; Abril dört, Mayıs beş, Kirez alti, Orak yedi, ağusdos sekiz, İsdavrit dokuz, İzim ayi, İzim ayi on; İzim ayi on, Ayorit on bir Histiyanar oniki.” (K.K. 73)

Aylar konusunda ortaya konan sistematik haftanın ve günün bölümlenmesinde de ortaya çıkmaktadır. Bölgede haftanın günleri miladi takvimdeki esasa uygundur ve bir farklılık görülmez. Günün bölümlenmesi de inanç gereği namaz vakitlerine göre düzenlenmiştir. Buna göre Maçka’da sabah namazının kılınmasından sonra gün erkenden başlamaktadır. Şafak, tan vakti olarak bilinen bu zaman dilimi “kûn ağarması” olarak bilinmektedir ve “hava aydınladı” şeklinde kullanılır. Güneşin doğmasından sonra öğlene kadar geçen zaman kuşluk olarak adlandırılır ve genellikle kadınlar tarafından ev işlerinin yapıldığı zamana denk gelmektedir. Öğle ezanıyla birlikte öğlen, “iğliyin” adı verilen zaman dilimi girer ve gündelik hayattaki işlerin yapımı devam eder. İkinci ezanıyla birlikte “kindiyin” adı verilen bölüm başlar, sonra bilinen sırayla akşam ve yatsı olarak devam eder. İkinci ve akşam arasındaki kerahat vakti pek hayırlı telakki edilmeyip bu zamanda uyumak dini esaslar gereği pek uygun görülmez.

Gün ve ayların bölümlenmesi periyodik bir sistematik çevresinde gelişir ve bir devinim içinde tekrarlanır. Bu bağlamda bitkilerin yeşermesi olayı da doğa ve insanın periyodik yeniden doğuşu simgeciliğine de girmektedir. Tarım, periyodik yeniden doğuş simgeciliğinin uygulandığı birçok düzlemden yalnızca biridir (Eliade, 1994: 72). Bu bağlamda ekim dikim zamanlarından bahsetmek gerektiği kanaatindeyiz. Maçka bölgesinde yıl galandar (ocak) ayından başlar. Ocak ve küçük ay olarak bilinen Şubat aylarında tarla ve bahçelere lahana, pazı ve ıspanak ekimleri yapılır. Kış aylarına denk geldiğinden bu aylar zirai açıdan sakın geçer ve pek iş yapılmaz. Şubat ayının sonları ve Mart ayının başlarında havaların gidişatına göre tarlalar bellendir ve toprak hazır hale getirilir. Bu aylarda bezelye ve patates ekimi yapılır. Mart ve April (nisan) ayının ortalarında kabak ekimi yapılır. Nisan sonları ve Mayıs başlarında patatesler çıkarılır ve tarla ve bahçelere fasulye ve mısır ekimi yapılır. Mayıs ayı ayrıca galdirik adı verilen tomara yabani otunun toplanma ayıdır. Kiraz ayı olarak adlandırılan Haziran, başta kiraz olmak üzere elma vb. meyvelerin hasat zamanıdır. Orak ayı olarak bilinen Temmuzda tarlalar yabani otlarından ayıklanır ve fasulyeyle mısır hasadı yapılır. Ayıklanan fasulye

çubukları bir sonraki sene kullanılmak üzere dama kaldırılır.⁴⁴ Ayrıca fındık bahçelerindeki zararlı yabancı otlar temizlenir. Ağustos sonu Eylül başlarında fındık hasat zamanıdır. Ayrıca bu dönem güzlük dönem diye adlandırılır ve güz fasulyeleri ekilir. Ayrıca kokulu üzüm olarak bilinen siyah üzüm çeşidinin hasat zamanıdır. Eylül sonları ayrıca cevizlerin ve de bazı üzümlerin hasat zamanıdır. Bölgede hasat dönemlerinin genellikle eylül ayının ilk on beş gününe denk gelmesi bölgenin kıydan iç kesimlerde kalması ve ortalama yükseltisinin fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca Karadeniz Bölgesi'nin bulunduğu iklim kuşağı nedeniyle yaz aylarının en sıcak olduğu günler Temmuzla birlikte başlar ve Eylül sonlarına doğru sona erer. Kasım ayı geldiğinde güzlük sebzeler – başta fasulye – toplanır ve yıl içerisindeki ekim dikim işlemi böylece sona erer.

Ekim dikimin haricinde bölgede sıklıkla uygulanan bir uygulama da meyvelere aşılama yapılmasıdır. Aşılama olarak bilinen uygulama, Mart sonu ve Nisan ayı başlarında yapılmaktadır. Aşılama amaç ehil bir meyve ağacının türünün kaybolmasını önlemek adına çoğaltma imkânı sağlamaktır. Aşılama, iki bitki parçasını bir bitkiymiş gibi kaynaştırarak büyümelerine devam edecek şekilde birleştirme tekniğidir. Yeni bitkinin üst kısmını oluşturacak aşı kısmına kalem, alttaki kök kısmını oluşturacak kısma da anaç adı verilir. Bölgede Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı, ayrıca Ziraat Müdürlüklerince aşılamanın teknikleri anlatılmaktadır ve çok çeşitli aşılama teknikleri mevcuttur ancak bölge sakinleri tarafından yıllardır tatbik edilen aşılama türü kalem ve göz aşısı olarak bilinen türlerdir. Aşılama işlemleri için aşılacak fidanda ve anaçta kalem şeklinde bir yer kazınarak açılır. Ağacın açılan bölgesine kalem adı verilen sürgünler oturtulur ve etrafı balmumu, çamurlu toprak karışımıyla iyice sıvazlanır ve bir bez yardımıyla sıkıca sarılır. Bundan sonra aşının tutup tutmadığını ilk on beş günlük sürede anlamak mümkündür. Aşılama kalemdeki yapraklar kurup buruşursa aşı genelde tutmamıştır. Ancak böyle bir durumun olmaması aşının tuttuğu anlamına gelir ve Haziran ayı başında sökölüp kalem adı verilen tutmuş fidanlar toprağa dikilir. Böylece meyve ağaçları saf neslin devamlılığı sağlanır.

⁴⁴ Fasulye çubukları genellikle fındık ağacının düzgün dallarından yapılmış olup boyları yaklaşık iki metreyi bulmaktadır.

4.8. Halk Meteorolojisi

Meteoroloji, atmosfer tabakası içinde oluşan tüm olayları ve bunlarla ilgili değişimleri konu edinen bilim dalıdır. Atmosfer tabakası içindeki olaylar basınç, sıcaklık, yağış, buharlaşma, bulut ve bulutluluk, güneşlenme ve rüzgârlar olarak sıralanabilir. Halk meteorolojisi ise geleneksel yöntemlerle hava tahmini yapılmasıdır (Artun, 2005: 186).

Tarihin tüm zamanlarında insanoğlu hayatını tabiatı anlamaya ve bu doğrultuda hayatını idame ettirmeye adanmıştır ve bu süregelen dönemlerde havanın yağması, ısınması ve soğuması ile ilgili çok değişik düşünce tarzları ve ifadeler söz konusu olmuştur. Bahaeddin Ögel'e göre gök, yağmur ve doluları alır, öğütür gibi oynar ve sonra da serper sözüyle göğün yağmura, doluya ve buluta analık ettiğini bizlere göstermek istemiştir (Ögel, 2002: 268).⁴⁵

Pertev Naili Boratav'a göre insanın tabiat karşısındaki gözlemleri sonucu geliştirdiği sistem şöyle açıklanabilir: XVI. yüzyıldan kalma Atalar Sözü Kitabındaki, ay ağıllansa ağılın büyü, gün ağıllansa koyunun güt sözü, ayın ve güneşin çevresinden görünen haleden yorumlara varıldığını belirtse gerek; ayın ağıllanması, kışın uzun ve sert olacağına, güneşin ağıllanması da havaların iyi gideceğine, koyunları yaymağa götürmekten korkulmayacağına işaret sayılıyor (Boratav, 1984: 118).

Maçka bölgesinde Anadolu'nun hemen her yerinde olduğu gibi meteorolojiyi yakından ilgilendiren yağmur duası ritüeli bulunmaktadır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde yağmur duası ile ilgili gelenekler arasında kırk bir tasa dua okuyup suya atmak âdeti tespit edilmiştir. (İnan, 1995: 164). Maçka'da günümüzde bir oyun mahiyeti taşıyan "kuskustera", esasında yağmur duası için yapılan bir çeşit ritüeldir.⁴⁶ Hayatını tabiatı anlamaya adanmış ve bu doğrultuda idame ettiren insanlar için yağmurun yağacağı zamanı tahmin edebilmek şüphesiz son derece önemlidir. Tarlaya tohum ekileceği zamandan, ekinlerin ne zaman toplanacağına, harmana serili tanelenmiş fındığın ne zaman toplanacağına kadar geçecek sürelerin hepsi hava tahminleri doğrultusunda

⁴⁵ Türk dünya görüşünde meteoroloji tarihçesi ve uygulamaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (Oğuz, 2003: 770-820).

⁴⁶ Kuskustera/Kuçkucura (yağmur duası) hakkında eğlenceler, oyunlar bölümünde etraflıca bilgi verilmiştir.

gerçekleştirilmektedir. Geçmiş kuşakların aktardıkları bilgilerle kendi gözlem yeteneğini birleştiren insanlar gündelik ihtiyaçlarını bu doğrultuda yerine getirmektedir.

“Babaannem küçükken fındık toplamaya gittiklerinde hep tembih ederdi ki: Uşuğum istinki Hozari’ye duman vurdu mi, bu yandan da gayaluğun gıranına vurdu mi anlayacasun ki yağmur geliyi. İşte o zaman haman funduğun istini kapatacasın.” (K.K. 58)

Bölgede ayrıca gocagarı hesabı olarak bilinen, esasında Rumi takvime göre Mart ve Nisan ayının beşinci günleri, yani miladi takvime göre 18 Mart ve Nisan tarihleri önemlidir. Bu günlerde eğer yağmur yağarsa o yılın yağışlı geçeceği inancı bulunmaktadır.

Bulutların konumu da havanın gidişatının ne yönde olacağını habercisi niteliğindedir. Bulutların çevrede bulunan dağların üzerinde çıkması ve havaya kızılığın çökmesi uzun sürecek yağmurların ve ardından güneşli günlerin geleceğinin göstergesidir. Kar yağışlarının konumuna göre de havanın geleceği hakkında tahminlerde bulunmaktadır. İlk yağın kardan hemen sonra hava açar ve kar erirse bundan sonra yağın ikinci karın konumuna göre hava tahmini yapılır.

Adnan Durmuş tarafından derlenen bir uygulama da hava durumunun nasıl olacağını belirlemek açısından ilginçtir. Rumi takvime göre Martın ilk günü, cevizler tam ortasındaki bölüm çizgilerinden ayrılır ve Mart ayından başlanarak tüm aylar sıralanır. Tüm ceviz kabuklarına aynı miktarda su koyulur ve ertesi güne kadar beklenir. Ertesi gün kabuklarda kalan su miktarlarına göre hangi ayın ne derece kurak geçeceği tahmin edilir (Durmuş, 2011: 96).

Bölgede havanın gidişatı, hayvanların hareketleri ve bitkilerin durumundan hava tahminine yönelik inançlar yaygındır.⁴⁷ Buna göre güneş mevsim normallerine aykırı şekilde çok kızdırırsa yağmur yağacağı inancı vardır. Ayvalar ve beşbüyük olarak bilinen muşmula başta olmak üzere meyve ağaçları çok meyve verirse gelecek kışın çok sert geçeceğine inanılır. Kış aylarında eğer gök gürlerse kar yağacağına inanılır. Gök gürlüyüp şimşek çaktığı zaman geçmişte demir bir nesneyi tutmak veya ısırarak inancı olduğu

⁴⁷ Türkiye’de geleneksel yöntemlerle hava tahmini konusunda Nail Tan’ın dokuz bölümden oluşan tafsilatlı bir tasnifi bulunmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Tan, 1976: 249-283).

söylenmektedir. Bunun yanı sıra hayvanlar çok huzursuzluk edip bağırsa deprem olacağı inancı bulunur. Zamansız yağın dolunun uğursuz olduğu inancı vardır. Bunun başlıca nedenin dolunun meyve ağaçlarına vereceği zarardır. Yine aynı nedenle Mart ve Nisan ayları başlarında yağacak yağmur tüm yılın yağmurlu geçeceğine işaret edilir. Ayrıca yine bu aylarda çok fazla sıcaklık artışı meyveleri yakacağı endişesiyle hoş görülmez. Sis ve duman ağaçların çiçek açma zamanlarında çökerse bu iyiye işaret edilmez. Bu meyveleri pas vuracağına inanılır. Ay ve güneş tutulmalarında geçmiş yıllarda Kuran okunmakta ve silah atılmaktadır. Ezan okunacağı zaman hayvanların bağırmaları hayvanların da insanlar gibi ibadet ettikleri şeklinde yorumlanır. Ayrıca hayvanların gece bağırmaları birinin öleceğine yorumlanır.

4.9. Halk Mimarisi

Halk mimarisi deyimi, geniş anlamda belirli bir disipline bağlı kalmaksızın, halkın kendi kendine tasarladığı ve meydana getirdiği ürünleri kapsamaktadır. Bu tip yapılar ekseriyetle kırsal kesimlerde inşa edilmekle birlikte ev, ahır, depo, kahvehane vb. şekilde çeşitlilikler arz etmektedirler. Geleneksel halk mimarisi, modern mimariden belirli bir plana bağlı kalmaksızın meydana getirilmesi şekliyle ayrılmakta ve bu anonimliği sayesinde şifahi edebiyat ürünleri olan mani, türkü, atasözü vb. ürünler gibi nesiller boyu aktarılmaktadır (Saatçi, 1997: 343).

Tarih zaman boyutunda varolurken mimarlık bunu yer boyutunda gerçekleştirir. Tarih insanoğunun yaşadıklarını anlamlandırma ihtiyacı adına zamanın kesintisiz akışına müdahale eder ve onu parçalara ayırarak yeniden düzenler. Mimarlık ise uçsuz bucaksız alanlara dolar ve onlara uygun işe yarar parçalara böler. Boş alanlara güç uygulayarak onları kullanabileceğimiz mevkilere dönüştüren mimarlık böylece yer boyutuna anlam getirmiş olur. Bu bağlamda yapılar ve geleneksel mimari, şiirler ve törenler gibi kültürü yapan öğelerdir (Glassie, 2005: 232).

Geleneksel insana göre bir arketipik modelin taklit edilmesi o arketipin ilk kez gösterildiği mitsel anın yeniden canlandırılmasıdır. Dolayısıyla, ne periyodik ne de kolektif olan bu törenler de dindışı zamanın, süremin akışını durdurur ve kutlamayı yapanı mitsel zamana aktarır. Ancak, inşa ayinleri bunun da ötesinde bir şey göstermektedir:

Kozmogoninin taklidi, dolayısıyla yeniden güncelleştirilmesi... Her evin inşasıyla yeniçağ açılır. Her inşaat bir mutlak başlangıçtır; yani, başlangıç kertesini, tarihin izini taşımayan bir şimdinin çokluğunu yeniden kurma eğilimindedir (Eliade, 1994: 81).

Doğu Karadeniz Bölgesi'nin her kesiminde olduğu gibi Maçka'da da mimaride birinci tercih dayanıklı ve güveler tarafından kemirilemeyen özlü ağaçlardır. Böyle ağaçlar yapı ustalığında tercihen aranmaktadır. Bu ağaçların dökmelik, zemin, çatı için kullanılan tahtası meşhurdur. Kestane, palamut, kiraz, armut, karaağaç, ceviz tercih edilen ağaçlar arasındadır. Yabani ağaçlarda ise tercih genellikle çatıda kiremit altına konulan, kaplama adı verilen kızılağaç, gürgen, çam, vb. ağaçlardır.

Evlerin mimari yapısına bakıldığında çok sade bir plan görülür. Evler genellikle iki kattan oluşmakta; alt kat ahır, üst kat oturma yeri olarak kullanılmaktadır. Alt katların yapımında çoğunlukla malzeme olarak taş, üst katların kullanımında ise ahşap tercih edilmektedir. Bunun sebebi şüphesiz coğrafyanın getirdiği zorunluluk olup, nem seviyesinin bu derece yüksek olduğu bir bölgede evlerin zemininin taştan yapılması veya zeminin yüksek direklerle yerden yüksek bir konuma çıkarılması zorunludur (Oğuz, 2001: 338). Evlerin alt katlarında biri küçük olmak üzere iki ahır bulunmaktadır. (Bkz. EK 48, 49) Üst katlar ise iki kısımdır: Birincisi oturma ve mutfak yeri olarak kullanılır. İkinci kısım yatma yeri olarak kullanılır. Bu kısım iki oda veya tek veya iki oda birbirine bağlayan uzunca bir holden oluşabilmektedir. Geleneksel yapıda dikkat çekilmesi gereken bir diğer önemli nokta evlerin mimari anlamda birbirinden kopuk olmadıkları ve evin bölümleri arasında direkt geçişin sağlanabildiğidir. Evlerin genellikle ortak kullanım alanları olan salonlarında alt kata erişimi sağlayabilecek bir kapaklı bölüm ve alt kata inen merdivenler, yine benzer bir şekilde çatı katı, tavan arasına erişimi sağlayacak geçişler bulunmaktadır. (Bkz. EK 50 51, 52, 53)

Oturma ve mutfak yeri olarak kullanılan iki tip göze çarpar. Ocak eğer ortada ise pencere yoktur. Dam tavansızdır. Damda ışıklık olarak kullanılan bacadan başka küçük baca adı verilen yer vardır. Mutfakta kapları koymak için tahta dolaplar bulunmaktadır. Ayrıca tahta dolapların haricinde kaba mutfak eşyalarını koyabilmek için duvarlarda niş adı verilen genişlikler bulunmaktadır. (Bkz. EK 54, 55, 56) Ocak ortada değil de evin baş duvarının ortasına yerleştirilmişse ışıklık yerine bazen iki yana duruma göre pencereler

vardır. Ayrıca evde mutfığa açılan bir de fırın bulunur. Fırında en önemli unsur yapımında ehil taş kullanılmasıdır. Fırın küçüklük ve büyüklük bakımından ölçüye bağlıdır. Fırın fasulye, mısır gibi tahılları kurutmak için, ekmek yapmak için, fırın kurusu vb. yiyecek maddeleri elde etmek amacıyla yapılır. Yerden yüksekte, daire planlı, kubbeli pişirme bölümleri bulunur. İçinde odun yakılır ve bu şekilde taşların ısıyı depolayıp iletmesi sağlanır. Fırınlarda evin dışında kalıp yalnızca ağız bölümleri evin mutfığına açılanlar ve bağımsız bir yapı olarak tümüyle ev dışında, bahçede olanlar olmak üzere iki farklı yapı sergilemektedir (Karpuz ve Sümerkan, 2013: 129). (Bkz. EK 57, 58, 59)

Damlar ya kiremit ya da hartama adı verilen, boyu yaklaşık 90 cm uzunluğundaki ağaçtan yapılmış kaplama ile örtülüdür. Hartama köknar, ladin veya meşe olursa 1 cm'ye kadar, kestane olursa 2 cm'ye kadar kalınlıktaki tahtaların birbiri üzerine örtülmesiyle oluşturulmaktadır (Oğuz, 2001: 337, 338). Damlar semer ve omuz tipi şeklinde iki tip olurlar. Semer tipi evlerde damın iki yüzü olur. Bu yüzler yanlarından bakıldığında birer dikdörtgeni andırırlar. Omuz tipi damlarda iki tip göze çarpar, baştan semer tipten omuzdur. Yani iki dik yamuk bir üçgendir. Eğer dört tane üçgen piramit şeklinde olursa omuz tipi dam oluşmaktadır (Eruzun, 1997: 181). (Bkz. EK 60, 61, 62)

Pencereler genellikle küçük, demir parmaklığı ve dıştan iki kapaklı kepenklidir. Böyle olmasının nedeni soğuktan, hırsızlıktan korunmak içindir. Kapılar ise kalın, kuvvetli ve ehil ağaçtan yapılır. Kitleme işi ya anahtar, ya kargaburnu ya da kapının arkasında duvarın içinde gizli gidip gelen köşeli sağlam odun ile sağlanmaktadır. Ev içinde bölmeler, tahtadandır. Döşeme de tahtadır veya ortak kullanım alanı salonda döşeme bulunmayıp direkt toprak olabilmektedir. Evin oda kısmının aşağı tarafı dolma olur. Yani duvar yapılmaz ağaç seyrek vurulur. Aralar taş veya çamurla doldurulur. Böylelikle hem doğanın yapısı bozulmamış olur hem de doğal yalıtım malzemesiyle çevrili evlerin sirkülasyonları sağlıklı bir şekilde sağlanarak rutubetlenmenin önüne geçilir. Ayrıca mahremiyetin önemli olduğu bölgede bu tip yapılanmalar evlerin dışarıdan bakıldığında görülmesini zorlaştırmakta ve iç tarafta daha rahat hareket imkânı tanıyan özgür bir ortam yaratmaktadır.

Ambar/merek adı verilen ve kiler amaçlı kullanılan küçük oda benzeri ahşap yapılar eve bir oda gibi bağlı ehil tahtalardır. Giresun, Ordu bölgesinde dam, çöten adı verilen bu

yapılar Doğu Karadeniz şeridi boyunca benzer bir yapı gösterip nayla, paska, bagen, ayvan adlarıyla da adlandırılmaktadır (Oğuz, 2001: 338). Bahsi geçen yapılar genellikle evlerin hemen yanlarında bulunmalarının yanı sıra mısır, fındık vb. mahsullerin yağmurdan, yabancı hayvanlardan saklanması ve korunması amacıyla tarla veya bahçe içlerine, yanlarına da yapılabilmektedir. Serin yer anlamında gelen ve yapım amacı bakımından ambarlarla benzerlik arz eden serenderler ise taban kısımlarına dört veya altı direk konularak yerden yüksek bir seviyede yapılmaktadırlar ve böcek vb. haşerenin serenderdeki mahsule ulaşmasını engellemek için genellikle bu direklere kömür tozu sürülmektedir (Balıkçı, 1997: 83). Köşk adı verilen alt kısımda saman, el aletleri vb. şeyler saklanırken serenderin yerden yüksek kısmında ev halkının kışlık ihtiyacını karşılamak üzere mısır, fındık, buğday vb. mahsuller saklanmaktadır. Serender, ambar vb. yapılar temel itibariyle yiyecek stokunun yapıldığı yerler olmasından, evlerin hemen yanında ve ulaşılması kolay fakat dışarıdan gelebilecek doğa olayları ve hayvanlara karşı korunaklı yapılardır. (Bkz. EK 63, 64, 65, 66)

Evler yapılırken genellikle tören yapılmaz. Temele ilk taş konulurken altına madeni bir para atılır. Ayrıca iki rekât namaz kılınıp dua edilir. İnşaat tamamlandıktan sonra ev şenlenirken kurban kesilir ve komşular davet edilir. Kuran ve mevlit okunur, dualar yapılır. Evin hayırlı ve uğurlu olması için, Allah'a dileklerde bulunulur. Ondan sonra ev şenlenir. Ev şenlendiği günlerde bağlama işi yapılır. Hoca gelir kendine has dualar okuyarak evi dolaşır bir muska yazıp kapılardan birinin üstüne çakar.

Ayrıca eve nazar değmemesi için sarımsak, kemik vb. şeyler asılır. Nazar boncukları, nazarlıklar görünecek bir saçağın köşesine asılır. Eski at nalları, Maşallah, Allah yazılı levhalar ve bunlara benzer başka şeyler giriş kapılarının üstüne çakılır.

4.10. Halk Hukuku

Töre kelimesi Türkçe “türe” kökünden gelmekle birlikte Tarama Sözlüğü’nde âdet, usül, örf, gelenek, kanun ve ayin anlamlarını taşımaktadır (TS, 1996: 3871). Sedat Veyis Örnek, töre hakkında bir toplulukta bireylerin uymakla yükümlü olduğu veya içinde yaşadıkları toplum tarafından mutlaka uymasının beklendiği davranışlar bütünü olarak tanımlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayanlar

arasında oldukça etkili olan törelere uymayan davranışlar çoğu zaman affedilmez ve bu davranışları sergileyen kişiler sert bir şekilde cezalandırılır (Örnek, 1995: 123-128).

Bölgede töre düzeninin belirgin olarak görüldüğü durumlar başta kız kaçırma olayları ve arazi anlaşmazlıkları sonucu görülen olaylardır. Kan davaları bölgede geçmişte yaşanmakla birlikte günümüzde kalmamıştır. Kız kaçırma olaylarında genellikle ailelerin rızasını alamayan gençlerin severek birbirlerine kaçmaları veya aksi bir durum olarak kızın rızası olmadan kaçırılması durumu vardır. Günümüzde kızın rızası dışında veya reşit olmadan kaçırılması gibi durumlar yasalar gereği kesin bir caydırıcılıkla engellenmiştir ve bölgede mevcut değildir. Yapılan görüşmelerde böyle bir durumun asla hoş karşılanmayacağı ve o kişilerin toplumdan izole edileceği kesin bir dille belirtilmektedir. Bölgede kaçma kaçırma olaylarında aileler arasında mutlaka bir kırgınlık ve soğukluk oluşmaktadır. Kız tarafı herhangi bir kaçma durumunda kızıyla ilişkisini başta tümüyle kestiğini ilan eder ancak aile içinde kızın kız kardeşi, annesi veya teyzesi gibi yakınlarından biri mutlaka kızla iletişime geçerek kızın gittiği yerde güvende olduğundan emin olur. Kız tarafı herhangi bir kaçma durumunda kızıyla ilişkisini başta tümüyle kestiğini ilan eder ancak aile içinde kızın kız kardeşi, annesi veya teyzesi gibi yakınlarından biri mutlaka kızla iletişime geçerek kızın gittiği yerde güvende olduğundan emin olur. Aradan bir yıl gibi bir süre geçtiğinde köyde veya aileler arasında hükmü geçtiğinden emin olunan ortak bir söz sahibi kişi araya girerek aileleri barıştırma yoluna gider. Barışan aileler küskünlüklerini sürdürmezler ancak barışmanın yazılı olmayan belli kuralları bulunmaktadır. Öncelikle kız tarafının ailesinin barışmanın ön şartı olarak geçmişte bir miktar para istediği durumlar mevcuttur. Bölgede başlık parası geleneği yoktur ancak bu gibi kaçma kaçırma, yaralama, adam öldürme durumlarında kan parası olarak adlandırılan bir meblağ taraflar arasında anlaşarak mağdur tarafa beyan edilmektedir. Günümüzde bu uygulama artık görülmemektedir ancak yerini alan farklı formlar mevcuttur. Kaçma kaçırma olaylarında kız tarafı barışıldıktan sonra kızına düğün tertip edilmesini isteyebilir ancak kız tarafınca yapılması gereken kına gecesi ve nişan böyle durumlarda yapılmaz. Ayrıca düğün hazırlıklarında kız tarafının alması gereken her şey erkek tarafınca alınmak zorundadır. Bunun haricinde bölgede kız tarafınca kaçma kaçırma olaylarında istenen genel bir usul geline bir inek alınması veya kız tarafının belirleyeceği miktarda altının geline alınmasıdır. Ayrıca geline yapılacak altınlar herhangi

bir ayrılma durumunda gelinin garantisi, teminatı olarak gelinin annesi tarafından saklanır (Durmuş, 2010: 33).

Kan davaları geçmişte ender de olsa görülen vakalardan olmakla birlikte günümüzde artık görülmemektedir. Kan davalarını oluşturan nedenlerden başlıcaları sevdiği kızın başkası tarafından kaçırılması ve toprak meseleleridir. Ailelerin birbirlerine düşman kesildiği ve sonu ölümle biten vakalarda bir tarafın bölgeyi terk ettiği durumlar geçmişte görülmektedir. Ancak günümüzde kanun çerçevesinde yürütülen ilişkiler sonu ölümle biten vakaların önüne geçmiştir. Bölgede yine de arazi anlaşmazlıklarına dayalı küskünlükler mevcuttur. Genellikle birbirlerinin fındık bahçesine, tarlasına kasıtlı veya yanlışlıkla hayvan sokulup otlatılması sonucu bahçeye, mahsule zarar verilmesi; bahçe ve tarlaların sınırlarının yerlerinden sökülmesi, değiştirilmesi nedenlerinden bölgede anlaşmazlıklar görülmektedir. Anlaşmazlıkların kavgaya vardığı ve adli vakaya döndüğü durumlarda taraflar birbirlerinden şikâyetçi olabilmektedir. Bu gibi durumlarda taraflar arasına giren küskünlüğü gidermede yine köyün imamı, öğretmeni, muhtarı veya iki ailenin de üzerinde etkili biri veya birileri devreye girer. Ayrıca karşı tarafın zararı aynı malın, mahsulün belirlenip karşı tarafa verilmesiyle veya bedeli üzerinden para olarak tespitiyle tazmin edilir.

Bölgede aile düzeni geçmişte geniş ve kalabalık aile düzenleri şeklinde görülmekteyken günümüzde çekirdek aile yapısına doğru değişimler görülmektedir. Ancak aile ilişkilerinde yazılı olmayan fakat geçmişten süregelen ve kemikleşmiş belli bir sistematik vardır. Örf ve âdet yapısını oluşturan bu düzene göre aile içinde hiyerarşik bir yapı bulunmaktadır ve bu düzene göre aile içi hukuk düzeni şu şekilde sıralanmaktadır:

- Gelinler kaynatalarının yanında kocalarıyla yan yana oturmazlar ve kocalarıyla konuşmazlar. Ayrıca gelinler kendilerine bir şey sorulmadığı sürece mümkün mertebe erkeklerin konuştuğu bir konuya müdahil olmazlar. Geçmişte yaygın olarak görülen bu yapının artık değiştiği ve kadınların da mecliste söz sahibi olduğu bilinmektedir.

- Evin büyükleri kayınvalide, kayınpeder, kayınbirader yatmadan karı koca odasına çekilmez.

- Evin bir büyüğü meclise dâhil olduğunda yaşça kendisinden küçük olanlar veya gelinler ayağa kalkar, eğer yatılmış veya uzanılmışsa toparlanılır. Büyük odadan bir şey için çıkıp geri gelse dahi ayağa kalkmak gerekmektedir. Günümüzde bu hiyerarşik yapı devam etmekle birlikte evin küçüklerinin buna riayet etmediği bilinmektedir. Ancak büyükler tarafından yapılan uyarılar neticesinde onların da düzeni bozacak davranışlardan çekindiği gözlemlenebilir bir olgudur.

- Kayınpeder evin en büyüğü olduğundan gelinler onların yanında çocuklarını sevmez hatta çocuk ağlasa dahi kaynata uyarmadan çocukla ilgilenilmediği durumlar mevcuttur. Yine günümüzde değişen aile yapısında bu durumun göz ardı edildiği gözlemlenmektedir.

- Gelinler yine evin büyüklerinin yanında çocuklarına kızmaz, el kaldırmazlar. Evdeki mutlak otorite kesin bir şekilde kayınpeder, kayınvalide ve büyük kayınbiradere aittir. Büyük kayınbiraderin yanında evin oğlunun da hükmü yok denecek düzeydedir. Gelin kayınbirader eğer bekârsa evin yemek, çamaşır, bulaşık vb. hizmetini gördüğü gibi onunkini de görmek zorundadır.

- Evin küçükleri kendilerine bir şey sorulmadığı sürece meclise dâhil olmaz ve yürütülen muhabbete müdahil olmazlar.

- Akrabalık ilişkileri kesin bir şekilde çizilmiştir. Kan bağı veya evlilik neticesinde oluşan akrabalık ilişkileri neticesinde her aile birbirinden mesuldür ve akrabalar genellikle görülen arazi anlaşmazlığı küskünlükleri harici birbirleriyle iletişimi kesmezler. Akrabalar birbirlerinin maddi sıkıntılarıyla ilgilenmek zorundadır, hastalık durumunda mutlaka birbirlerinin bakımlarıyla ilgilenmelidirler.

- Eve gelen konuklar en iyi şekilde ağırlanmalı, konuğun kalacağı yer ve yatakları önceden hazırlanmalıdır. Misafirin evin bereketini arttıracığı inancından ötürü hizmetin en iyi şekilde yapılması esası hâkimdir.

Yaz aylarında bölgede yaylacılık faaliyetleri görülmektedir. Yaylacılığın asıl amacı hayvancılık olup yaylaya çıkanlar hayvanları otlatmak, kışın kullanılmak üzere hayvanlar için çayır hazırlamak; süt, peynir, yağ vb. süt ürünlerini yapmak yaylacılık faaliyetlerinin başlıca nedenleridir. Ancak bölgede yaşayan sakinler içinde her köyün belli bir yaylası olmasına rağmen bazı köylerin yayla arazileri bulunmamaktadır. Yayla arazileri esasen devlet arazisi bünyesinde ancak zaman içerisinde yaylalardan para karşılığı arazi satın alınıp yerleşime açılan bölümler bulunmaktadır. Günümüzde yaylacılık faaliyetleri

ekonominin hayvancılık temelinden uzaklaşması neticesinde değişim göstermiş ve yaylaya çıkmak tabiri artık dinlenmek, gezmek ve bunaltıcı yaz sıcaklarından kurtulmak amacıyla yapılan etkinliklere dönüşmüştür. Ancak bölgede hayvancılık temelli yaylacılık faaliyetleri halen devam etmektedir. Bölgede Budamış, Cami düzü, Cami boğazı, Sürhanlı, Harınoy, Vasiye palas vb. adlarla bilinen pek çok yayla arazisi bulunmaktadır.

Yaylacılık faaliyetlerinde dikkat çeken belirli bir halk hukuku vardır. Yaylalar günümüz teknolojik koşullar neticesinde ulaşım, haberleşme ve lojistik konularda iyileşme gösterebilir de temelde bir cami, bakkal ve basit mesken yapılarından oluşan yerleşim birimleridir. Dolayısıyla yaylalarda yaz aylarında hayatını idame ettiren insanlar için gündelik ihtiyaçların karşılanması imcece usulüyle sağlanmaktadır. İhtiyaçlar ulaşım koşulları daha iyi olan araç sahiplerince belirli günlerde ilçe merkezine gidilmek suretiyle karşılanmaktadır. Yaylalarda halk hukukunu oluşturan bir başka önemli husus ise hayvanların otlatılması konusudur. Yayla arazisinde belirli bir yeri olmayan veya sağlık, ekonomik vb. nedenlerden ötürü yaylaya çıkma fırsatı bulamayan hayvan sahipleri yaz aylarında hayvanlarını yaylaya hayvan götüren kişilere önceden belirlenen bir ücret karşılığında teslim etmektedir. Ücret belli bir yazılı kural olmaksızın karşılıklı olarak hayvan sahipleri ve hayvanları götürecekt kişiler tarafından önceden belirlenir ve bu ücret hayvanlar yaylaya götürülmeden önce peşinen ödenir. Yaylaya götürülen hayvanlar, mesleğini çobanlıkla icra eden kişiler tarafından yazılı bir kural olmaksızın zimmetlenir ve bu kişiler aldıkları hayvanın her türlü yeme içme, barınma ve sağlık mesuliyetlerini kabul eder. Bu noktada değinilmesi gereken bir diğer önemli husus ise götürülen hayvanların yayla arazisinde otlatılması sonucu elde edilen süt ve süt ürünlerinin belli bir kısmının hayvancılık faaliyetini yürüten çobanlar tarafından alınması ve geri kalan büyük kısmın ise yayla dönüşü kışın kullanılmak üzere hayvan sahiplerine teslim edilmesidir (Durmuş, 2010: 35).

“Eskiden Mayıs sonu geldiğinde yaylalara çıkardık. Orada ne lazımsa un, soğan, patates... Hepsini buradan alı giderdik. Yaylada yere yatak seri da yatardık. O yatakları da buradan alıp gitmek lazımdı. Kimi komşularımız yaylaya gidemezdi, ineklerini bize verirdi. Biz de onları alı yaylaya gider orada uç ay bakardık. Herkesin ineğinin sütünü makineye ayrı ayrı vururduk; peynirini, yağını ayrı ayrı tenekelerde biriktirirdik.

Döndüğümüzde bu yağları, peynirleri hayvan sahibine teslim ederdik, biz da bir miktar alırdık. Ayrıca bu iş için para alırdık elbet.” (K.K.38)

4.11. Halk Teknolojisi

4.11.1. Çamaşır Yıkama

Kimyevi ürünlerden deterjanın elde edilemediği 1960 öncesi yıllarda odun közünden elde edilen kül pek çok alanda kullanılmaktadır. Cilt hastalıklarının tedavisinde hekimlikten kullanılmasının yanı sıra ayrıca temizlikte deterjan olarak da kül kullanımı görülmektedir. Çamaşırların üzerine dökülen kül, kaynar suyla karıştırılıp bekletildiğinde tüm lekeleri çıkarmaktadır. Günümüzde deterjan ve otomatik çamaşır makinelerinin kullanımıyla birlikte bu gelenek artık terk edilmiştir.

“Sepetlerin içine koyaridik çamaşırlari, üstüne büyük bir bez, üstüne doldururidik külü. Suyu kaynatup dökeridik üstüne. Sonra çıkartıp tokmakla vururidik ama nasıl oluridi. Bembeyaz, kar parçası gibi, yumuşak, o kadar güzel oluridi. Şimdiki gibi nerde ne makine, ne toz ne bişey hiç...” (K.K. 29)

4.11.2. El Değirmeni

Suyla çalışan büyük değirmenlerin uzak olduğu bölgelerde insanlar ellerindeki tahıl ve mısırı öğütebilmek için evlerine küçük yapılarda değirmenler tedarik etmiştir. Bu değirmenlerden Maçka bölgesinde en çok bilineni ve neredeyse hemen her evde bulunanı küçük el değirmeni olarak bilinen araçtır. Ekmeklik un, mısır yarması elde etmek amacıyla kullanılan bu değirmenler yaklaşık 8-10 cm kalınlığında iki daire şeklindeki taşın üst üste koyulup üstteki taşın elle döndürülmesiyle çalışması prensibinden meydana gelmiştir (Karpuz ve Sümerkan, 2013: 129). Alttaki taşın bir ucunda ağız kısmı bulunur ve taşlar arasına konulan mahsul öğütüldüğünde bu haznedan dışarıya dökülür. Üstteki taşı rahat döndürmek için de ayrıca bir ahşap tutamaç bulunmaktadır. Tek elle kullanılabilmesi, az yer kaplaması fakat buna karşın bir evin un ihtiyacını karşılayabilecek derecede pratik olması ve az yer kaplaması sebebiyle bölgede en çok tercih edilen araçlardandır. (Bkz. 67, 68, 69)

4.11.3. Köstere Taşı

Ters durumdaki “Y” harfine benzer bir çatal oyuğuna yerleştirilmiş silindirik biçimdeki özel bileği taşıdır (Karpuz ve Sümerkan, 2013: 130). Taş ortasından geçen bir mille bu ahşap düzenek üstüne oturtulur. Milin ucu bir taraftan bükülerek ucuna ahşap bir tutamaç takılır ve böylece kol gücüyle döndürülebilmesi sağlanır. Bıçak, orak, balta vb. kesici aletleri gündelik hayatında sıkça kullanan bölge sakinleri için bu aletleri bilemek hem aletin sağlığı hem de güç kaybını önlemek açısından önemlidir. Bileme işlemine geçmeden önce taş ıslatılır. Bir kolla taşın kolu çevrilirken diğeriyle de bilenecek malzemenin ağzı taşa değdirilir ve böylece bileme işlemi gerçekleştirilir. (Bkz. 70)

4.11.4. Gudal

Gudal bir tür el mikseridir. Ucu dört çatalı bir ağaç dalından yapılır. Yapım aşamasında dala önce su verilip yumuşaması sağlanır. Daha sonra dalın kabukları soyulur. Kazıma bıçağının yardımıyla dal yontularak yaklaşık 10-15 cm uzunlukta ince bir sap ve sapın ucunda en az dört tane olmak şartıyla kısa ince uç oluşturulur. Daha sonra zımparalanarak düzeltilir ve kullanıma hazır hal alır. Gudalın kullanımı ise şöyledir: Çorba, ayran vb. yiyecek ve içeceklerin homojen bir hal alması için gudalın baş kısmı yiyecek veya içeceğe daldırılır. Uzun sap kısmı ise iki el arasında sürtülerek hızlı bir biçimde çırpma işleminin gerçekleşmesi sağlanır. Bu sayede mercimek gibi posalı yiyeceklerin ezilmesi işlemi gerçekleştirilir. (Bkz. 71)

4.11.5. Büyük Hızır

Bölgede kol gücüyle çalışan 1,5-2 metre uzunluğunda, iki kişi tarafından kullanılan hızırlar bulunmaktadır. Odun ve ağaç kesiminde kullanılan bu gündelik hızırlardan farklı olarak bölgede kullanılan bir hızır çeşidi daha vardır ki bu büyük tipteki hızır her evde bulunmaz. Özellikle tahta elde etmek için büyük kütüklerin kesiminde kullanılan bu hızırların çalışma prensibi bir kişinin aşağıda, diğer kişinin ise yüksek bir yerde yukarı tarafta durarak hızırın aşağı yukarı hareket ettirmeleriyledir. Elektrikli motorların çıkmasıyla birlikte kullanımları artık görülmemektedir. (Bkz. 72, 73)

4.11.6. Eşik/Eşek

Odun kesmek için kullanılan üç ya da dört ayaklı sehpaye eşik/eşek adı verilmektedir. Eşiğin yapım amacı kesilecek ağaç dalının yerden yüksek bir yere koyularak daha az güç harcayıp kesim işini gerçekleştirmektir. Eşiğin yapımı ise şöyledir: yaklaşık 1 metre boyunda, 5 cm çapında altı adet düzgün sağlam dal veya 10 cm uzunluğunda, 5 cm kalınlığında tahta parçası alınır. Bunlardan dördü, ikişerli olacak şekilde üst taraflarından birbirlerine çapraz gelecek şekilde çakılır. Meydana gelen iki adet “X” şeklindeki parçanın devrilmemesi için ayak tarafından parçaları sabitleyecek şekilde uzunlamasına iki parça daha çakılır. Kullanıma hazır hale gelen eşiğin üstte kalan çapraz bölümüne odun koyulur ve böylece odunlar yere eğilmek zorunda kalmadan, daha az çaba sarf ederek sabit bir şekilde kesilir. (Bkz. 74)

4.11.7. Soba Yapım Tekniği

Maçka merkezinde halk teknolojisine uygun nitelikte üretim yapan atölyeler bulunmaktadır. Bunlardan en popüler olanı kullanım kolaylığı, verimliliği vb. özellikleriyle öne çıkan araba jantından soba üretimidir. Araba jantları çelik olmaları sebebiyle yüksek derecedeki ısılara karşı dayanıklıdır ve üzerlerindeki ıstıyı uzun süre muhafaza edebildiklerinden sobaların üretiminde kullanılan malzemede tercih sebebidir.

Kullanılmış veya kullanılmamış araba lastikleri toplanır ve jantlar kalacak şekilde lastik kısımlarından ayrılır. Soba üretiminde kullanılacak jantların eski tip sekmanlı jantlardan tercih edilmesi gerekmektedir. Yeni tip dubleks jantları birbirine kaynaştırmak, jantların kaynak yapılacak ek yerlerinden ısınma sonucu atacağı için tercih edilmemektedir. Tercih edilen jantlar arasında eski tip Dodge marka kamyon ve kamyonetlerin jantları yer almaktadır. Jantların büyüklüklerine göre soba tipleri ve kullanım alanları değişmektedir. 16 inch büyüklüğündeki otomobil jantlarından üretilen sobalar evdeki gündelik kullanıma uygun üretilirken 17.5, 19.5, 22.5 gibi büyük jantlardan üretilen sobalar atölyeler, kahvehaneler, seralar, hayvan barınakları vb. daha büyük mekânları ısıtma amacıyla üretilmektedir. Ev tipi gündelik kullanım amaçlı üretilen sobalar kuzine benzeri bir formatta yanlarında fırınları da bulunacak şekilde üretilmektedir. (Bkz. 75, 76)

Tuğlalı sobalara nazaran daha kolay ısınan ve de geç soğuyan bu sobaların tercih nedenlerindeki en büyük etken iç haznelerinin tuğlalı veya kovalı sobalardan çok daha geniş olması ve yakacak olarak genellikle kullanılan odunların küçük parçalara bölünmeden sobaya sığmasıdır. Büyük ağaç kütükleri küçük gözlü sobalara sığmamları yüzünden parçalanmak zorundadır ve bu sebepten küçük parçalar halinde yanan odunlar enerji kaybına yol açmaktadır. Ancak jantlardan üretilen sobalarda odunu daha büyük parçalar halinde koyma imkânı bulunmaktadır. Böylece zaman ve enerjiden tasarruf sağlanmaktadır.

Sobaların üretiminde ihtiyaç neticesinde tekâmüller oluşmakta ve tipler çeşitlenmektedir. Ev tipi sobalarda fırın aracılığıyla kuzine benzeri yapı sayesinde yemek pişirmek mümkünken, büyük çapta geniş mekânlar için üretilen sobalara buhar kazanı ve buharın devir yapmasını sağlayacak buhar türbini eklenerek soba, kalorifer benzeri bir ısıtma tesisatına dönüştürülebilmektedir. Ayrıca sobaların iç haznelerinde yer alan ızgaralar şekil olarak çeşitlenmekte; geleneksel dar dikdörtgen ızgaraların yanı sıra yekpare yuvarlak ızgaralar geniş kullanım alanı sunmaları sebebiyle tercih edilmektedir. (Bkz. 77, 78)

Üretim aşamasında en çok ihtiyaç duyulan şey piyasada soba üretimine uygun araba jantının zor bulunmasıdır. Jantlar genellikle üreticilerin kendi imkânlarıyla Trabzon ve çevre illerden getirilmektedir. Samsun, Ankara, İstanbul vb. büyük şehirlerden çok miktarda jant elde edebilmek mümkün gözükse de mesafenin artıracığı maliyetler üretimi zora sokmaktadır. Bu sebepten üreticiler patent ve tescil çalışmalarına mesafeli bakmaktadırlar. Uzun vadede bu işin hammaddeden ziyade kullanılmış eski tip malzemeye dayanması, yeni jantların kullanımının maliyeti artırması açısından gelecek vaat etmeyen bir iş gücü olarak düşünülmesine neden olmaktadır.

4.11.8. Tahıl Eleği/Kalbur

Trabzon'un diğer ilçelerinde olduğu gibi Maçka ilçesinde de sepet haricinde üretim tekniği açısından sepetle aynı özelliği gösteren bir başka ürün kalbur adı verilen büyük tahıl elekleridir. Eleklerin, ortalarındaki deliklerin büyüklüğüne göre farklı kullanım amaçları bulunmaktadır. Deliklerin gözenekleri dar ve ince olan kalburlar tahılların kepek

ve samanlarını ayırmak için kullanılırken gözenekleri geniş olan kalburlar daha çok fındık vb. ürünlerin tanelerini tozlarından ayırmak amacıyla kullanılır. Kalburların yapımı şu şekilde gerçekleştirilmektedir: 10 cm eninde ince ahşabın 50 cm genişliğinde bükülmesiyle büyük bir çember oluşturulur. Bükülecek ahşap genellikle işlenmesi kolay armut, fındık vb. ehil meyve ağaçlarından tercih edilmektedir. Çemberin tabanı ise yaklaşık 6 cm genişliğinde, ince zonların çapraz örülmesiyle örülerek yapılır (Sümerkan, 1998: 84). (Bkz. EK 79, 80)

Tahıl eleklerinin kullanımı şu şekilde gerçekleşmektedir: Öncelikle yere yaygı adı verilen geniş bir sergi bezi serilir. Daha sonra elekten geçirilecek malzeme kalburun içine kalburun ağırlığı taşıyabileceği ölçüde göz kararı doldurulur. Kalburlama işlemi tek başına da gerçekleştirilebileceği gibi genellikle iki kişi tarafından kalburun karşılıklı olarak tutulması ve ileri geri ve dairesel hareketlerle sallanması ve çevrilmesiyle olur. Böylece mahsulün temiz ve elde edilmek istenen kısmı kalburun üstünde kalırken, çöp ve tozlar elekten geçerek yerdeki sergi bezinin üstünde kalır. Daha sonra sergi bezi üzerinde kalan işe yarar mahsul elle seçilerek ayrılır. Fındık tanelerinin kalburlanmasında bir başka amaç daha vardır ki bu fındığın randımanını belirlemek üzere yapılan bir işlemdir. İri taneli fındığı randımanı düşük ince taneli fındıktan ayırmak için yapılan kalburlama işlemi sonrası iri ve randımanı yüksek fındık mahsulü kalburun üzerinde kalır ve ayrıca çuvallanır. İnce ve düşük randımanlı fındık ise satış sırasında fiyat ve kaliteyi düşüreceği için yerdeki sergi bezi üzerinden ayrıca seçilerek çuvallanır ve genellikle satışa sunulan mahsulle bir arada tutulmaz.

4.12. Mutfak Kültürü

Bir toplumun mutfak kültürü, yaşama kültürüyle doğrudan ilgilidir. Toplumların yaşam biçimlerinin değişmesi beslenme kültürünü de değiştirir. İnsanoğlu, ilkçağdan beri yaşamak ve çevresindekileri yaşatmak için sürekli besin kaynağı aramak zorunda kalmıştır (Güvenç, 1999: 204). İnsan ilk dönemlerde avcılık toplayıcılık yapmışsa da belirli bir evrim sonucu hayvanları evcilleştirmeyi, yabani bitkileri yetiştirmeyi başarmıştır. Ateşin bulunmasıyla üretim biçiminde büyük bir değişme olmuş, buna bağlı olarak yemek türleri ve pişirme biçimleri sürekli gelişmiştir (Ögel, 1982: 15).

Her toplumun kendine özgü bir mutfak kültürü vardır. Eski Türklerin yaşamı tarıma ve hayvancılığa bağlıydı. Orta Asya'nın iklim koşullarının tarıma uygun olmaması sebebiyle güneye göç eden Türkler yeni yurtlarında doğal yetişen hayvan ve bitkilerden yararlanmanın yanı sıra yöre koşullarına uygun olanları yetiştirip, isleyip saklamışlardır (Artun, 2006: 141).

Türkler, Anadolu'ya göç ettiklerinde kendi beslenme kültürlerini de getirmişlerdir. Bu esnada Anadolu'da yaşayan toplulukların beslenme kültürlerinden de etkilenmişlerdir. Anadolu'da yetişen farklı sebze ve meyvelerle tanışan Türkler bu yiyecekleri mutfaklarına sokmuş ve bunlardan yeni yemekler üretmişlerdir. Türk mutfağı genel anlamıyla çeşitli uygarlıkların bir bileşimidir. İslamiyet'in kabulünden sonra dinin gereği olarak bazı hayvanlar yenmemiş, alkollü içeceklerden kaçınılmıştır. Ayrıca Arap mutfağına özgü yemekler Türk sofralarına girmiştir.

Türklerin sofrada yemeğe çorbayla başladığını ilk basılı yemek kitabı olan "Melceu't-tabbain" den öğrenmekteyiz. Çorbadan sonra ise etli yemeklerin, börek, pilav ve tatlıların yer aldığı ifade edilmektedir. (Kut, Türklerde Beslenme...: snb).

Türk mutfağı genel olarak tarımsal ve hayvansal ürünlere dayalıdır. En çok kullanılan besinlerin başında buğday gelir. Buğday, un, yarma (dövme), bulgur, vb. şekillerde kullanılmıştır. Geleneksel Türk mutfağında yufka, börek, gözleme, katmer, pide, hamur işi yiyecekler önemli bir yer tutar. Orta Asya'daki göçebe kültürün bir uzantısı olarak etli yemekler de Türk mutfağında büyük bir öneme sahiptir.

Mutfak kültürümüzü besleyen kaynakların başında Anadolu iklimi gelir. Ülkemiz farklı iklim özelliklerinin bir arada yaşandığı bir coğrafyadır. Değişik yörelerimizde yetişen farklı sebzeler ve meyveler Türk mutfağını zenginleştirmiştir. Türkiye coğrafyasındaki farklı iklim kuşakları özde aynı olsa da yöre mutfaklarının farklı oluşumuna neden olmuştur (Artun, 2006: 342). Yemek ve beslenme hakkındaki kaynakların çoğu, Türklerin eskiden günde iki öğün yemek yediklerini belirtmiştir. Bunlar kuşluk ve akşam vaktidir. Kuşluk, sözlükte: "Sabahla öğle arası vakit, güneşin doğuşundan sonraki vakit. Öğleden önce yenilen hafif bir yemek" olarak tanımlanmıştır (BTS).

Türk kültürü, bir bütün olarak incelendiğinde yemek yemenin sadece beslenme amaçlı olmadığını; sosyal düzeni sağlayan önemli bir unsur olduğunu görmekteyiz. Kültürümüzde mutfak, devlet idaresinde, resmi törenlerin düzenlenmesinde, komşuluk ilişkilerinde ve misafirlerin ağırlanmasında oldukça etkilidir. Orta Asya Türklerinde belirli zamanlarda yapılan tören, ziyafet ve şöenlerde, beylerin belirli yerlere oturtulmaları ve önlerine, kesilen kurbanın belirli uzuvlarının konulması bunun en güzel örneğidir. Kişi konumuna göre kurban eti yemektedir (Şimşek, 2008: 701).

4.12.1. Yiyecek Türleri ve Yapılışları

Ülkemizde yemek yeme alışkanlıkları bölgelere göre değişim göstermektedir. Bir yörenin yiyecek kültürünün zenginliği, mutfak için gerekli malzeme ile yakından ilgilidir. Henüz buzdolabının yaygın olarak kullanılmaya başlanmadığı 1950 öncesinde, köy ve çevresinde kentlerin yakın çevresinde üretilen gıda ürünleri mutfak kültürünün konumunu belirlemiştir.

Türk yemeklerinin genellikle bitkilerden, etlerden ve hamurdan olmak üzere üç kaynaktan oluştuğunu görmekteyiz. Genel olarak tahıl, çeşitli sebze ve bir miktar etle sulu olarak hazırlanan yemek türleri, çorbalar, zeytinyağlılar ve hamur işleri ve çeşitli otlarla hazırlanan yemeklerden oluşan Türk mutfağı; pekmez, yoğurt, bulgur, vb. gibi kendine özgü yiyecek türlerini de ortaya çıkarmıştır. Türk mutfağındaki bu zenginlik damak tadına uygunluk yönünden olduğu kadar birçok yemek ve yiyecek türü ile sağlıklı ve dengeli beslenmeye vejetaryen mutfağına kaynaklık edebilecek özelliktedir (Artun, 2005: 367).

Türk mutfağının en önemli yiyecek türlerinin başında et ve et yemekleri gelmektedir. Et kızartılarak, kavrulmuş ve haşlanarak çeşitli biçimlerde yenir (Kut, 2002: 218). Sığır, koyun, kuzu, keçi, tavuk eti en çok yenen hayvanlar arasındadır. Bütün bunlardan yapılan kebaplar dünyaya açılmış Türk yiyecekleri arasındadır. Yine pastırma, sucuk, kurutulmuş et, et tozu, işkembe çorbası, paça, kelle gibi yemekler de Türklerin göçebe hayatlarına uygun biçimde oluşturulmuş yemeklerdir.

Türklerin yiyeceklerinde tarımsal ekonomik bir yapının göstergesi olarak hamur işi yiyeceklerin oldukça yaygın olduğunu görürüz. Bunların başında yoğurtlu, yağlı ve etli

olarak yapılan mantı gelir (Tezcan, 1982: 116–117). Basılı ilk yemek kitabı Melceü't-Tabbâhin'de çok çeşitli börek tarifleri vardır. Tam yufka böreği, puf böreği, su böreği, sakız böreği, tavuk böreği, kol böreği, kapak böreği, Türk böreği, saç böreği, soğan böreği, ince börek, fincan böreği, adi lokum, tatar böreği vb. gibi. Börek bazı evlerde tatil günlerinin vazgeçilmezi arasında yer alan geleneksel bir yemektir.

“Yöreden yemeklerimiz şunu pişiririz. Bi kazan lahana. Ya sulusunu yaparidik, ya katısını bi kazan daha ona başka türlü bişey aramazdı kimse. Pişirdün bi tencere fasulye yemeği yanında pilav gibi bişey yok. Eskiden düğünlerde sütlaç pişirdiler, fasulye pişirdiler, pilav yaparidiler, bi de tatlısı yufkaydı. Yufkanın tatlısını yaparidiler. Büyük bir yularlan fazla fazla her şeyisini, dolma, büyük bi kazan dolma yaparidiler.” (K.K. 59)

“Efendum kuymak, yanına bir tabak yoğurt. Keserduk makarna, geceye kadar yapariduk. Oruç tutmak için kalkaridik, gece bunları yeriduk. Bi kuymak, pilav bide makarna keseriduk başkada bişey yemeziduk. Ekmeğide fırın ederidik. Yakaridik fırını 5-10-20 tane koyaridik üst üste. Birer birer hep evlere dağıtırdık ama her yapan birbirine verirdi. Bi gün ben yaparidim, bi gün o yaparidi. Hep birbirimize verirdik. Uşaklara da yaparidim ha böle lokumcuklar, içlerine de yumurta koyaridim. Sabah kalkaridim, verirdim uşakların hepisine. Uşaklar yumurtayı içinde buldukça sanki zannederleridi içinde bişey bulduk. Haftadan haftaya yoğururduk. Böle sabahları çıkarırdık 5-10 ekmek. Atlan gideridim değirmene, yayada gideridim bazen. Atla gideridim değirmene, alırdim unu, akşama yakacağidim fırını. Yakaridim fırını gece fırın ederidik. Yemek gece pişirirduk.” (K.K. 29)

4.12.2. Mutfak Araç – Gereçleri

Türk mutfağında, yemek pişirmek için başta madeni kaplar olmak üzere cam, ahşap, taş, pişmiş toprak, deri ve çeşitli bitkilerden kaplar üretilmiş ve kullanılmıştır. Bu kaplar kullanıldıkları yerlere göre değişik büyüklükte, üretildikleri şehirlere göre değişik formlarda tasarlanmışlardır (Karpuz, 2008: 402). Günümüzde bu araçların yanı sıra teknolojinin imkânları doğrultusunda plastik, seramik, alüminyum, çelik, porselen, cam gibi malzemeler de kullanılmaktadır.

Burhan Oğuz, (2002: 815) Troya Savaşı esnasında kral Agamemnon'un Achileus'u savaşıma ikna edebilmek için ona sunduğu vaatler arasında her şeyden önce hiç ateş görmemiş yedi tane üç ayaklı tencere, yirmi adet ışıldayan kazan göstermesini mutfak kültürü etrafında oluşan zenginliğin aristokrasi göstergesi olduğunu ve ancak zengin ve ayrıcalıklı sınıfların sahip olabileceği haklardan olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla tarih boyunca, insanların madenleri işleyip kap kaçak yaptıkları Kalkolitik dönemin varlığıyla birlikte mutfak kültürü hayatın temel dinamikleri arasında yer almıştır (Akbulut, 2004: 151).

Türk mutfağının geçmişinde kullanılan madeni kapların hemen hepsini bakır kaplar oluşturmaktadır. Temini ve biçimlendirilişi, sağlıklı kullanımı bakımından bakır her zaman tercih edilen mutfağın temel malzemesi olmuştur. Bakır kaplar üzerinde yapılan değişik çalışmalar sonunda şu kap türleri belirlenmiştir: Bakraç, güğüm, havan, ibrik, kazan, kepçe, lenger, sahan, sefertası, sini, tas, tava, tencere, tepsi ve diğer kaplar (Karpuz, 2008: 403). (Bkz. EK 81, 82)

1960'lı yılların sonuna kadar Maçka'da mutfakta kullanılan kap kaçak genellikle bakır ve ahşaptan elde edilmektedir. Ocaklarda ocak zincirine asılması için çeşitli büyüklüklerde bakır kazanlar, yemek yapmak için kullanılan bakır ve daha sonra emaye tencereler, kapaklı ve kapaksız, kulplu veya kulpsuz -bölgedeki adıyla kulaklı veya kulaksız- sahanlar, süt ve yoğurt koymak için kullanılan bakraçlar, tepsi ve siniler, ibrik ve güğümler hep bakırdan yapılmıştır. Bakır bu dönemde de tarihin her döneminde olduğu gibi zenginlik göstergesi olarak kabul görmüş ve gelinlik kızların çeyizlerinde ne kadar bakır olduğu onun ne derece zengin ve gösterişli bir gelin olacağını emaresi olarak kabul edilmiştir. Mutfakta kullanılan alet edevat arasında ayrıca ahşaptan yapılmış ürünler bulunmaktadır. Bunlar arasında en yaygın olanı ise kaşıklar ve kap kacağın saklanması amacıyla mutfağın bir köşesinde yapılmış ahşap mutfak dolaplarıdır. Kaşıklar ve kaşık kadar olmasa da zaman zaman kepçeler dayanıklı şimşir, komar vb. ağaçlardan oyulmak suretiyle elde edilmektedir.⁴⁸ Ahşap malzemedен üretilen en büyük ve önemli mutfak eşyası ise şüphesiz mutfak dolaplarıdır.

⁴⁸ Ağacın oyulması suretiyle kaşık elde etme geleneği el sanatlarından kaşıklık başlığı altında tafsilatlı biçimde incelenmiştir.

Mutfak dolapları Maçka ilçesinde genel itibariyle tüm mutfak aletlerinin muhafazası için çok katlı bir yapı arz eder. Dolapların alt katları kapaklı gözlerden oluşmakta ve sayıları dolabın büyüklüğüne göre beş ile altı arasında değişmektedir. Bu bölümlere başta un olmak üzere, çay, şeker, pirinç, bulgur vb. bakliyat ürünleri ve haşere, fare gibi hayvanları uzak tutmak amacıyla sabun, deterjan vb. temizlik malzemeleri koyulmaktadır. Dolabın bir üst bölümünde genişçe bir açıklık bulunur ve bu bölüme tencereler koyulur. Belirtilmesi gereken bir nokta mutfak dolaplarının bugünkü anlamda modern mutfaklardaki gibi kapaklı değil aksine açık şekilde olduklarıdır. Tencerelerin koyulduğu geniş bölümün yanında mutfak aletlerinin, kaşık ve çatalların koyulması için bir göz bulunmaktadır. Dolabın yukarıya doğru bundan sonraki katları raflı gözler olup bu bölümlere tabaklar koyulmaktadır. Rafların aralıkları çeşitli ölçülerde olup aralıkları en az kırk santimetreyi bulmaktadır. Bunun başlıca nedeni köylük arazide geçmişte istediği her şeye anında ulaşamayan ev ahalisinin belli başlı bazı ürünleri miktarca fazlaca alması ve ileriki günler için saklamasıdır. (Bkz. EK 54)

4.12.3. Maçka İlçesinde Mutfak Kültürü Ürünleri

4.12.3.1. Ekmek - Pide Çeşitleri

4.12.3.1.1. Fırın Ekmeği

Köylerde alım gücünün düşük olduğu 1960 öncesi yıllarda ekmek yapımı daha çok evlerdeki veya ortaklaşa kullanılan büyük fırınlarda yapılmaktadır. Fırın ekmeğinin yapımı için öncelikle fırın yakılarak kızdırılır. Un, su, tuz ve maya yoğurularak hamur elde edilir ve dinlendirilmeye bırakılır. Bir müddet sonra kabaran hamur şekil verilerek fırın kürekleri yardımıyla kızgın fırının içine sürülür. Hamurun kabarması durumu Maçka'da "hamur geldi" şeklinde belirtilir. Fırınlar büyük yapılar olduklarından yanmaları ve stabil bir sıcaklıkta tutulmaları zordur. Çok fazla odun yakımı gerektirdiğinden büyük fırınlar yakıldığında bir evin, hatta birkaç evin neredeyse bir haftalık ekmek ihtiyacı karşılanmaktadır. Bu nedenle köylerde büyük fırınlarda ekmek yapımı imece usulü, yardımlaşarak herkesin ihtiyacını karşılayacak şekilde yapılmaktadır. Günümüzde modern anlamda fırınların açılması ve sayılarının hayli artması, ulaşımın kolaylaşması ve un temininin kolaylaşması sonucu bu fırınlar kullanımlarını yitirmişlerdir.

4.12.3.1.2. Ocak Ekmeği

Kalabalık aileler yerine daha çok küçük aileler tarafından tercih edilen ocakta ekmeğ pişirme tekniği geneli itibariyle büyük fırınlarla benzerlik göstermektedir. Aynı şekilde mayalanan hamur önceden kızdırılan ocak taşı üzerine koyulur. Ocaklar genellikle evlerin mutfak bölümlerinde veya evin hemen dışında bulunur. Ocağa konacak ekmeğin altının kararmaması ve ayrıca lezzetli bir tadının olması için ocakla temas ettiği yere lahana, pazı, veya karayemiş yaprakları konur ve bu yapraklardaki rayiha pişen ekmeğe geçer ve böylece ekmeğe değişik bir aroma kazandırmış olur. Ekmeğin üzerine sac kapatılır ve üzerine kızgın kül koyulur ve ekmeğ bu şekilde pişirilir.

4.12.3.1.3. Soba Ekmeği

Fırın ve ocakta pişirilen ekmeğler dışında günümüzde daha çok evde yapılan ekmeğler kuzine adı verilen fırınlı sobalarda gerçekleşmektedir. Kuzineler dikdörtgen seklide sobalar olup, sağ bölümlerinde küçük bir fırın bulunmaktadır. Mayalanan hamur bir tepsiye dökülerek bu fırına sürülür ve pişirilir. Köylerde günümüzde fırından ekmeğ almaya fırsat bulunamadığı acil durumlarda yaygın olarak bu ekmeğler yapılmaktadır. Sobada pişirilecek ekmeğin altına yine lahana, pazı vb. yeşil sebzelerin yaprakları lezzet vermeleri amacıyla konulabilmektedir. (Bkz. EK 83)

4.12.3.1.4. Mısır Ekmeği

Mısır unu, tuz ve maya sıcak suyla yoğrulur. Biraz beklendikten sonra hamur kabarıp. Kabaran hamur tepsiye dökülür. Tepsi temizlenmiş fırın veya kuzine adı verilen küçük fırınlı sobanın fırınına koyulur. Ekmeğ eğer sacda pişirilecekse sac tepsinin üzerine kapatılır ve sacın üzerine kızgın kül koyulur ve bu şekilde pişirilir. Mısır ekmeği uzun süre dayanması için mayasız ve beyaz un katılmadan da yapılabilir ancak bu şekilde yapılan mısır ekmeği daha sert olur. (Bkz. EK 84)

4.12.3.1.5. Golof

Golof/kolof, fırında yapılan küçük ekmekler olup, sade veya içine yumurta koyularak yumurtalı, ayrıca üzerine şeker koyularak şekerli şekilde yapılabilir. Çocuklar tarafından sevilen bu küçük ekmek ayrıca çobanların yiyecek çantalarına koydukları bir ekmek türüdür (Duman, 2008: 802).

“Golofı da furuni yakarken aynı o ekmeğin hamurundan küçücük yaparsın, mennacık avucunun içinde... Küreğin üstüne goyarsın oyle üç dört dane küçük küçük, içlerine goyarsın yumurta, o da bişer. Alırsın bu yana, içindeki yumurta bişmiş olur. Olur golof.” (K.K. 73)

4.12.3.1.6. Lames / Lamesli Pide-Ekmek

İç Hazırlığı: Pazı, pırasa, kuru fasulye ve patates ayrı ayrı haşlanır. Tencereye soğan doğranır, yağ ile kavrulur. Haşlanmış malzeme üzerine dökülür. Malzeme iyice kavrulur. Tuz ve biber ilave edilir. Bu malzemeye lames adı verilir.

Pidenin/Ekmeğin Yapılışı: Un mayalanır. Hamur şişip hazır hale geldiğinde tepsi yağlanır. Hamurun bir kısmı tepsiye koyulur. Üzerine hazırlanan malzeme lames koyulur. Malzemenin üzerine bir kat daha hamur koyularak kapatılır. Fırına sürülür. Otuz dakika kadar pişirildikten sonra sıcak servis edilir.

“Lames da gene aynı o hamurdan, aynı o furunda ekmekleri salmadan, pide yapılır. O şöyle; paziyi haşlarsın, soğanlan bile gavurırsın onları, salça goyarsın ona, pul biberi goyarsın, maydonoz goyarsın, nâne goyarsın, sarmısak goyarsın. Pidenin isdine goyarsın. Aynı o fırında o da pişer. Olur sana lâmes.” (K.K. 73)

4.12.3.1.7. Yufka / Yufka Böreği

Yufka oklava yardımıyla yuvarlak biçimde açılan ve sac üzerinde pişirilen ince bir hamur türüdür. Yufka, bazlama şeklinde kalınca açılıp taze tüketilebildiği gibi genellikle uzun süreli kullanım amaçlı ince açılır ve kurutulur. Açım işlemi tek başına yapılmaz; dört

beş kadın bir araya gelir ve bir oturumda en az dört yüz beş yüz yufka açılır ve yufkalar aileler arasında paylaşılır. Çok sayıda açılan ve sac üzerinde kurutulan yufkalar nemden uzak kuru bir yere alınır ve rutubetlenmeleri engellenir. Bunun için en uygun ortam ahşaptan yapılan serender, merak tipi yapılardır. Burada korunaklı bir şekilde bekletilen yufkalar kış ayları, ramazan, fındık vb. tarla bahçe işleri geldiğinde pişirilmek üzere çıkarılır ve kullanılır. Yufkadan yapılan yemekler arasında yufka böreği ve yufka tatlısı birinci sırada yer almaktadır.

Yufka böreğinin yapımı şöyledir: Beş adet kuru yufka su ile ıslatılarak, yumuşatılır. Bu yufkalarla istenilen börek harcı hazırlanarak istenilen yöntemle pişirilebilir. Sıvıyağ, yumurta, süt ile fırın tepsisine döşeyerek fırında pişirilebileceği gibi, tavaya döşeyerek tava böreği de yapılabilir.

4.12.3.1.8. Peksimet

“Peksimet şöyle yapılır. Yüz kilo uni tökersın büyük tekneye. Misir unundan olur, beyaz undan olur, buğday öğütürsün ondan olur. Ama biz misirden anlatıyoruz. Büyük tekneye yüz kilo uni tökersm. onı onda yoğurursun, o orda gelir. Furuni yakarsın, gızdırırsın. İçindeki kömuri, küli temizlersin. Ekmekleri küreklan bile, altına yaprak goyarsın küreğin isdine, oyle furuna salarsın. Doldurusun furuni ekmek. Onlar orda pişdikten sonra alırsın onlari buyana. Önce üç dört dane ayırısın tazelik yemeye. Ötekileri parça parça doğrarsın. Gene bi daa fırına goyarsın onlari. Üç gün duracaklar orda. Orda gurur, olur peksimet. Sora sıcak su ile ıslatırız, ondan sora yeriz, guri yenmez.” (K.K.47)

4.12.3.2. Sütten Elde Edilen Yiyecekler

Süt ve sütten elde edilen ürünler tarih boyunca insanların besin kaynaklarının temelini oluşturmuştur. Kaşgarlı Mahmud Divanû Lugat'it-Türk'te süt sağma teknikleri hakkında etraflıca bilgi vermiş, yağ elde etmek için kullanılan yayığa benzer ayak sözcüğünden bahsetmiştir. Tüm bunlar hayvancılık etrafında oluşan mutfak kültüründe süt ve süt ürünlerinin ne kadar kıymetli olduğunu gözler önüne sermektedir. Ayrıca Anadolu'da MÖ VIII. yy'de Asur ve Urartu krallıklarında kralların savaş meydanına dahi

mahiyetine süt ve süt ürünlerinden tereyağı ve kaymak dâhil ettikleri kaynaklar arasında mevcuttur.⁴⁹

Hayvancılığın gündelik hayatın içinde önemli bir yer tuttuğu Maçka'da süt ve süttten elde edilen yiyecekler mutfak kültüründe önemli bir yer tutmaktadır. Hemen hemen her evde bir büyükbaş hayvanın bulunduğu geçmiş yıllarda insanlar süt, tereyağı, yoğurt ve peynir ihtiyaçlarını dışarıdan almak yerine kendileri üretme yoluna gitmişlerdir. Hatta bölgede geçmiş yıllarda evinde büyükbaş hayvan bulunmayan haneler, çorbayı ve yemeği ayırsız yemek zorunda olduklarından yavan diye adlandırılmakta ve bir nevi hakir görülmektedirler (Duman, 2008: 802). Maçka'da süt harici süttten elde edilen yiyecekler arasında tereyağı, kaymak, yoğurt ve peynir türevleri gelmektedir.

Yayık-Külek

Yayık, yoğurdun yağını ayırmak ve ayran elde etmek için kullanılan bir araçtır. Yayıklar ağaçtan elde edilen tahtadan yapılma, uzunca bir ipin ucuna asılıp sallanarak kullanıldığı gibi çömlek cinsi toprak testilerden yapılma çalkalanarak kullanılan kulplu yayıklar da mevcuttur. Külek ise tahtadan yapılma saklama kaplarıdır. Yayıktan çıkan yağ tahtadan küleklere konularak saklanmaktadır. Külek yapımı esasında son derece basittir. Tabana kesilen bir yuvarlak altlığın üzerine arada boşluk kalmayacak şekilde dizilen keserle yontulup düzeltilmiş ve rendelenip zımparalanarak düzeltilen tahta parçaları birer kayış vb. sert plastik maddeyle bir baştan bir de sondan gelecek şekilde tutturulur. Böylece ortaya dip kısmı geniş, uca doğru daralan kesik koni bir yapı çıkar. Son yıllarda ise elektrikli yayıklar sütle ilgili pek çok işlemi bir arada yapabildiklerinden evlerde elektrikli makinelerin kullanımının yaygınlaştığı ve küleklerin de yerini muhafazalı kaplara bıraktığı bilinmektedir.

4.12.3.2.1. Kaymak

Kaymak geniş bir kaba dökülen süttün bekletilmesi sonucu yüzeyinde biriken yağlı kısmın bir kaşık yardımıyla toplanması ve bir kavanoz, bakraç, yayık yardımıyla çırpılması neticesinde süttün alınan yağlı kısmının suyundan tamamen ayrılması sonucu elde edilir.

⁴⁹ Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. (Oğuz, 2002: 599-619).

Kaymak taze olarak yenebildiği gibi kuymak vb. yemeklerin hazırlanmasında tereyağı olarak da kullanılmaktadır.

Sütten elde edilen ürünler arasında kaymak ve tereyağı birinci sırada gelmektedir. Kaymak yapımı zahmetli bir iş olup sabır ve azami özen gerektirmektedir. Bu noktada gündelik yaşantısında hayvancılığın büyük yer tuttuğu Maçka insanının el becerisi süt ürünlerini işlemede hayli maharetlidir. Kaymağın yapımı şu şekilde gerçekleşmektedir:

Dip kısmı düz, kenarları yüksek derin bir tencereye işlenmemiş inek sütü dökülür. Bölgede küçükbaş hayvancılığın varlığı biliniyor olsa da süt ve süt ürünleri üretiminde genellikle inek sütü tercih edilmektedir. Tencereye dökülen süt, tencereyi içine alacak şekilde bir tepsinin içine yerleştirilir ve tepsiye yarıya kadar su dökülür. Tepsi içindeki tencereyle birlikte ateşin üzerine konur ve kaynamamasına dikkat edilerek yaklaşık altı ile sekiz saat arasında pişirilir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken sütü kaynatmamak ve tepsideki su seviyesini muhafaza edebilmektir. Bu şekilde uzun süre pişen süt daha sonra dinlendirilmesi için ateşten alınır ve soğumaya bırakılır. Soğuyan sütün üzeri açık bırakılmaz ve üzerine bir tel süzgeçle birlikte nemi koruması adına bir havlu kapatılır. Süt bu şekilde soğuduktan sonra üzerindeki kaymak tabakası sertleşerek kalınlaşır ve bir bıçak yardımıyla çıkarılıp kullanmaya hazır hale getirilir.

Kaymağın kalitesini sütün kalitesinin yanı sıra sütün pişirilmesi ve dinlendirilmesi aşamaları belirler. Bu noktada pişirilip dinlendirilen sütü bir kez daha aynı işleme tabi tutmak kaymağın kalitesini çok daha arttırmaktadır.

4.12.3.2.2. Tereyağı

Tereyağı yapımı süt kaymağı veya yağlı yoğurttan elde edilen yağ olarak farklı şekillerde gerçekleşmektedir. Sütten tereyağı yapımı şu şekildedir: İşlenmemiş ham süt derin bir kabın içerisine konarak bir müddet kısık ateşte bekletilir. Daha sonra soğumaya bırakılarak soğuk bir yerde muhafaza edilir. Soğuyan sütün üzerindeki yağlı tabaka donarak birikir. Biriken bu yağlı kısım esasında tereyağının ve kaymağın ham maddesini oluşturmaktadır. Bu yağlı kısım alınarak yayık içerisine yerleştirilir ve üzerine bir miktar

soğuk su ilave edilip yayık çalkalanmaya başlanır. Yaklaşık yirmi beş otuz dakika çalkalandıktan sonra bir iki dakika dinlenilir ve yayıkta katılaştıran yağ tabakasının bir araya gelip toplanması sağlanır. Daha sonra yayığın çalkalanması işlemine devam edilir. Bu işlemlerin sonunda elde edilen yağ yayıktan dışarı alınır ve toplanarak kullanıma hazır hale getirilir. Sütten tereyağı elde edilmesi bu şekilde gerçekleşir. Tereyağı süt haricinde kaymaklı yoğurt olarak bilinen katı yoğurdun işlenmesiyle de gerçekleşmektedir. Yoğurttan tereyağı yapımı ise şu şekildedir:

Yayıktan yağ ve ayran elde edilmesi şu şekilde gerçekleşmektedir: Yayılacak yoğurt yayığın içerisine yerleştirilir ve yayık ileri hareketlerle çalkalanır. Yaklaşık yirmi beş otuz dakika süreyle çalkalanan yoğurt bir müddet dinlendirilir ve bu sürede yayık sağa ve sola hafifçe hareket ettirilerek yayıkta biriken yağın bir araya toplanması sağlanır. Bu işlemlerin sonunda yayığın üzerinde biriken yağ tabakası alınır ve tereyağı olarak kullanılır. Kalan sulu kısım ise ayran olarak çorbalarda kullanılmak veya içilmek üzere alınır.

4.12.3.2.3. Yoğurt

Süt çelik bir tencereye alıp kaynatılır. Kaynatma sırasında süt ara ara hafifçe karıştırılarak havalandırılır. Süt kaynadıktan sonra altı kısılır ve on beş yirmi dakika altı kısık vaziyette pirişilmeye devam edilir. Daha sonra süt mayalanmak istenen kaba aktarılır. Kaynatılıp ılınmaya bırakılan süt, el yakmayacak sıcaklığa geldiğinde mayalanmaya hazır hale gelmiştir. Aynı bir kap içerisinde maya olarak hazırlanan yoğurt ile sütten bir miktar alınıp karıştırılır ve bu karışım süte katılır. Mayalanan süt sıcaklığını koruması için kalın bir bezle etrafı tamamen sarılır ve sıcak bir ortamda beş altı saat süreyle dinlendirilmeye bırakılır. Dinlenen yoğurt daha sonra buzdolabında dinlendirilir.

4.12.3.2.4. Ağuz

Yeni doğum yapmış ineğin ilk üç günlük sütü toplanıp süzdürülür. Bir kazanda kaynayan suya bu süt ayrı bir kap içerisinde içine tuz atılarak koyulur. Kaynayan suyun içerisinde duran tuzlu süt zamanla katılaştır ve muhallebiye benzer bir kıvama ulaşır. Sütün katılaşması durunca kazan ocaktan indirilir ve soğumaya bırakılır. Soğuyan süt üzerine

şeker serpilerek yenilir. Bu süte ağuz adı verilmektedir (Duman, 2008: 803; Öztürk, 2005: 30). Sütün kaynatılıp katılaştırılması neticesinde elde edilen bu yemek türü Anadolu'da pek çok yerde bilinmekle birlikte köken itibariyle Orta Asya'ya kadar uzanmaktadır (Ögel, 1978: 8-9). Hayvanın sütünün yine hayvanın temizlenen akciğerlerine doldurulması ve tuzlanması ile su dolu bir kazanda pişirilmesi sonucu oluşan ağuz yemeğinin Orta Anadolu'da halen düğün vb. kutlama günlerinde yapıldığı bilinmektedir.

4.12.3.2.3. Peynir Çeşitleri

4.12.3.2.3.1. Golof/Golot Peyniri

Genişçe bir kap içinde yağ alınmış süt bir kazan içerisine koyulur ve kazan ısıtılır. İçerisine bir çorba kaşığı kadar peynir mayası ilave edilir. Yaklaşık bir saat sonra maya tutar ve kazanda biriken peynir, peynir altı suyu olarak bilinen yeşil renkli sıvıdan ayrılır. Ayrılan bu peynir torbalar vasıtasıyla süzdürülür ve torbadan çıkarılır. Golof adı verilen küçük ekmekler şeklindeki bu peynirlere golof peyniri adı verilmektedir. Günümüzde teknolojik gelişmelerle birlikte peynir üretimi artık elektrikli süt makineleri vasıtasıyla gerçekleştirilmektedir.

4.12.3.2.3.2. Telli Peynir

Telli peynirin yapımı şu şekildedir: Golof peyniri kaynar suya atılır ve üzerine tuz serpilir. Elde edilecek peynirin uzun süre dayanması isteniyorsa atılan tuz miktarı fazla olur. Tuz atılan peynir karıştırılır. Kaynadıktan sonra sudan çıkarılır ve soğumaya bırakılır. Soğuyan peynir yoğrulur. Daha sonra yoğrulan peynir karışımı çekilerek inceltir ve tel tel uzatılır. Uzatılan teller kurumaları için çivi benzeri yerlere asılır ve kurutulur. Taze telli peynir bu şekilde elde edilir. Telli peynir bu haliyle tüketilebileceği gibi toz minzi adı verilen peynirle karıştırılarak da tüketilebilir. Ayrıca peynirin uzun süre dayanması isteniyorsa peynir bir teneke, çömlek benzeri kaba sıkıştırılarak koyulur ve üzerine içindeki suyu ve nemi alması için bir bez örtülür. Ayrıca buzdolabının olmadığı geçmiş yıllarda peynirler uzun süre dayanmaları için evlerin bahçelerinde kazılan yaklaşık iki metrelik

kuyulara ağız kapalı tenekelerle sarkıtılmakta ve üzeri toprakla kapatılmaktadır. Peynirler bu şekilde toprak altında uzun süre bozulmadan muhafaza edilebilmektedir.⁵⁰ (Bkz. EK 85)

4.12.3.2.3.3. Minci / Minzi

Yağı alınmış süttten elde edilen çökelek türü peynire Doğu Karadeniz Bölgesi genelinde minci adı verilmektedir (BTS; Öztürk, 2005: 857). Trabzon genelinde ise bu peynir türüne minzi adı verilmektedir. Anadolu'da pek çok yerde ayran kesiği, lor peyniri olarak bilinen minzinin yapılışı ise şöyledir: Yoğurt yayıkta çalkalanır ve içindeki tüm yağı salar. Ayrılan yağ alındıktan sonra kalan ayran ayrı bir kazana alınarak kaynatılır. Minzi peyniri topaklar halinde birikir. Biriken peynirler kepçe yardımıyla bir araya getirilir ve kazandan çıkarıldıktan sonra soğuyup katılaşması için beklenir. Katılaşma işi ayrıca tülbentten özel olarak yapılmış minzi torbalarına peynirin doldurulup asılması suretiyle suyunu salması şeklinde de sağlanabilir. Soğuyup katılaşan bu peynir türüne minzi adı verilmektedir. Peynir bu haliyle günümüzde marketlerde satılan kahvaltılık tuzsuz lor peyniridir. Eğer peynirin uzun süre muhafaza edilmesi isteniyorsa peynir tuzlanır ve telli peynirle beraber tenekelere doldurulur ve bastırılır.

4.12.3.2.3.4. Süzme Yoğurt

Yoğurt ince gözeneklere sahip bir tülbent içerisine konur ve yine ince gözenekli bir süzgeç içerisine yerleştirilir. Bunun haricinde tülbent içerisine yerleştirilen yoğurt yüksekçe bir yerden damıtılması için sarkıtılabilir. Bu iki farklı yöntem sonucu bir gece bu şekilde bekletilen yoğurt içindeki suyu salar ve katılaşır. Böylece süzme yoğurt elde edilmiş olur.

4.12.3.2.3.5. Böreklik (İmansız) Peynir

Yağsız inek sütü kaynatılır. Sonra parmak yakmayacak derecede soğutulur. Soğuyan inek sütüne maya katılır. Mayayla birlikte süt iki dört saatte pıhtılaşır. Sonra süt bez torbaya vurularak süzülür. Süzüldükten sonra tuzlanır. Üç ile beş gün arası dinlendikten sonra yenir.

⁵⁰ Süt ürünlerinin uzun süreli muhafazası hakkında detaylı bilgi için bkz. (Oğuz, 2002: 640-644).

4.12.3.3. orbalar

4.12.3.3.1. Mısır orbası

“Kavrulmuş mısırdan yarma çekilir. Koyarsın üstüne, dökersin oraya bir miktar su, bir de bir kâse fasulye atarsın oraya. O piştikten sonra oldu sana çorba. Yoğurtla yenir, ayranla yenir, sütle yenir.” (K.K. 25)

4.12.3.3.2. Herle

“Herle da, birazcık tereyağ eriteceksin, goycaksın oriye beyaz un. Uni gavuracaksm, gavuracaksm kırmızı olacak, kırmızı bi reng alacak. Ondan sora tökeceksin soğuk su. Onu karıştıracaksın, olacak çorba şeklinde. O pişti mi, tuzunu da atacaksın, oluyor sana herle. Hastalara genellikle oni yedirirler.” (K.K. 16)

4.12.3.3.3. Lahana orbası

“Önce, yarmayı çekersin kavrulmuş misirden. Goyarsın üstüne fasulye haşlarsın. Bi kâse fasulye o yarmaya goyarsın. O fasulye pişdikden sonra ayıklanmış, temiz yıkanmış lahanaları atarsın. O da pişdikden sora onun yağını goyarsın; kuyrukyag, sanayağ ya da istersen goyarsın zeytinyağ salçaylan beraber, koyarsın yani. Oldi sana çorba.” (K.K. 49)

4.12.3.3.4. Umaç / Oğmaç orbası

Umaçi, üstüne su koycaksın gene. Diğer taraftan biraz buğday uni, beyaz un, oni gaşuğun sapınlan bile, su ona yedire yedire, oni ovacaksın, ovacaksın, ovacaksın, misir tanesi gibin, bayaa kuri olacak. Ondan sora gaynayan suya oni vuracaksın, çorba şeklinde olacak. Bu da yarım saat pişecek, ondan sonra sütlän veyahut ayranlan yiyeceksin. (K.K. 49)

4.12.3.4. Hamur İşinden Yapılan Yemekler

4.12.3.4.1. Kaygana ve Kaygana Çeşitleri

Kaygana un, su, yumurta ve çeşitli otların çırılması sonucu oluşan karışımın tavada ince bir şekilde kızartılması sonucu oluşan yemek türüdür. Doğu Karadeniz Bölgesi yeşillik açısından zengin bir yapı ihtiva ettiğinden bölgede çok çeşitli ve farklı bitkilerden kayganalar elde etmek mümkündür. Bölgede kaygana yapılabilen bitkiler arasında pazı ve galdirik olarak da bilinen tomara otu meşhurdur. Bunun haricinde hamsili veya sadece un, su, yumurta, maydanoz karışımından yapılan kaygana çeşitleri de mutfakta önemli bir yere sahiptir.

Pazılar temizlenip haşlanır. Bir tavada soğan kavrulur. Haşlanan pazılar süzölmek için bir yere alınır. Kavrulan soğanlar ve pazılar; biber, yumurta, un ve tuzla karıştırılır. Beyaz unun yanı sıra mısır unu da kullanılabilir. Bir başka tavada yağ kızdırılır. Hazırlanan malzeme küçük yuvarlaklar halinde veya tavanın içini tamamen kaplayacak şekilde yerleştirilerek kızartılır ve sıcak servis edilir. Pazı kayganasında uygulanan tüm işlemler tomara otuyla yapılan kaygana için de aynıdır. Tomaralar aynı pazılar gibi yıkanır fakat tomara otunda pazıdan farklı olarak bitkinin yaprak kısmı değil sap kısımlarının tavası yapılır. Tomara bitkisinin yapraklarının ayrıca tavası yapılabileceği gibi fasulye veya bezelye yapraklarıyla harmanlanıp mısır ununa bulayarak benzer şekilde tavası yapılabilmektedir. Sap kısımları ayıklanıp haşlanan tomalar pazılar gibi soğanla kavrulur. Unla harmanlandıktan sonra yığma şeklinde tavaya yerleştirilir ve düz bir kapak vasıtasıyla yassı bir hale getirilir. Ayrıca içinin güzel pişmesi için çok kalın yapılmaz. (Bkz. EK 86)

4.12.3.4.2. Hamsi Kuşu

“Hamsileri ayıklarsın, gıçıklarini çıkartırsın, ince ince doğrarsın. Maydonazlari da ayıklarsın, ince ince doğrarsın. Bi kaba goyarsın onları. Ondan sonra bi bardak süt dökersin. İki yumurta gırarsın ona. Sonra mısır uni vurursun ona yiyeceği kadar. Köfte şeklinde yaparsın. Kızmış yağda kızartırsın onları.” (K.K. 47)

4.12.3.4.3. Hamsi Kayganası

“Önce hamsileri ayıklarsın, kılçıklarını çıkarırsın, ince ince doğrarsın, gorsun bi yere. Ondan sonra iki tane pazi yaprağının ortadan damarlarını alırsın, onları ince doğrarsın, goyarsın onun üstüne. Maydanozi ince doğrarsın, koyarsın oriye. İki tane yumurta, istersen da bi bardak su tökebilirsin. Azcık da un vurursun. Tuz atmiycaksın, hamsi zate tuzli... Ondan sora tavada, onun püf noktası ince olacak, tavaya tökersın azcık, oni yayarsın oriye, ora gızarır, çevirisin altını, ora da gızarır. Olur sana gayana işte.” (K.K. 47) (Bkz. EK 87)

4.12.3.4.4. Ziron/Silor

Buğday unuyla mayasız hamur yoğrulduktan sonra kalınca açılır ve yuvarlak şekilde kesilir. Bu hamur parçaları kaynar suda haşlanıp süzülür ve ayrı bir yere alınır. Üzerlerine sarımsaklı yoğurt, kızdırılmış tereyağı ve salça dökülüp yenir. Bir çeşit mantı olmakla birlikte bölgede yemeklerde et kullanımı yaygın olmadığından kanaatle yemeğin mantı türevinden etsiz bir forma dönüştüğünü düşünmek mümkündür.

4.12.3.4.5. Ziliftar

“Ziliftar da, önce hamur mayası hazırlanır. Ondan sonra dökülür bi gaba. Ondan sonra su dökersin oriye, duz atarsın. Oni bi hamur yaparsın, kulak yumuşaklığından daha yumuşak bi hamur... O geldi mi tavada, gızmış yağda gızartırsın oni. Şekerlan ye, sade ye...” (K.K. 73)

4.12.3.5. Tahıl Ürünleriyle Yapılan Yemekler

4.12.3.5.1. Hoşmeli

Tencereye bol miktarda kaymak koyulur. Kaymak eridikten sonra su ilave edilir ve tuzu atılır. Kaynarken un ilave edilerek yavaş yavaş karıştırılır. Katılaşmaya başladığında ağzı kapatılarak kısık ateşte iyice pişirilir. Kaymağın yağı yemeğin üzerine çıkınca altı kapatılarak yoğurtla birlikte servis edilir.

“Yarım kilo yağlan kaymağı koyacaksın üstüne, o tereyağ eriycek. Eridikten sora ona un vuracaksın, mısır uni... Oni vuracaksın ona. Karıştırıracaksın, karıştırıracaksın, un yağı çekene gadar karıştırıracaksın. Ondan sora o un yağı kusar. Ondan sora oluyo sana hoşmeli.” (K.K. 75)

4.12.3.5.2. Kuymak

Un ve tereyağı tavaya koyulup eritildikten sonra un ilave edilerek karıştırılır. Kavrulan un, rengi esmer hale gelince üzerine su ilave edilir. Eğer kullanılacak yağ ve peynir tuzsuz ise tuz ilave edilir. Karıştırılarak pişirmeye devam edilir. Katılaşp kıvama geldiğinde üzerine telli peynir koyulur. Eriyen peynir kaşık yardımıyla uzatılarak karıştırılır ve kavrulan una yedirilir. Peynir koyulduktan sonra bir müddet daha karıştırılır ve sıcak servis edilir.

“Bir miktar tereyağını goycaksın üstüne. O orda eriycek. Eridikten sora, süt dökeceksin oriye. O da gaynadıktan sora vuracaksın oriye misir uni gene, duzini da tabi atacaksın. Vuracaksın ona unu, un biraz pişdikten sora o un, ondan sora peynir doğrıycaksın oriye. O bi yarım saat saat pişecek, o pişdikten sora, böyle ayağa galdırdığın zaman asılacak, böyle kakacak ayağa.” (K.K. 16)

4.12.3.5.3. Lapa

“Goycasm suyi üstüne. Su kaynıycak, atacaksın orye duz. Mısır ununi ona yedire yedire, ona yiyeceği gadar un vuracaksın. Yarım saat pişti mi sütlan ye, yoğurtları ye, tereyağlan ye.” (K.K. 49)

4.12.3.5.4. Momoliga

“Biraz su goyarsm üstüne. Su gaynar, atarsın orye tuzini. Yeteri gadar misir uni ona vurusun. Pişer, yarım saat pişdikten sora, bi tepsiye su tökersin, o yapılan lapadan ona kaşık kaşık koyarsın. O orda donar. Bol tereyağını eritin, şekerlan beraber kat kat yiğarsın. Ordan sora kızmış tereyağını onların üstüne dökersin.” (K.K. 16)

4.12.3.5.5. Yarma Lapası

“Yarmayı ince ince çekersin. Gavrulmuş mısırı ince ince çekersin değirmen daşında. Ondan sora goyarsın üstüne biraz su. Onlar epey bişer. O yarmalar pişdikten sora, tabi duzini da atacaksın, azcık da mısır uni vurdun mi, bişecek, o unlan da yarım saat bişecek. Olur sana yarma lapası. Yoğurtlan ye, yağlan ye, ayranlan ye, nasi yersan ye.” (K.K. 49)

4.12.3.5.6. Zılbıyat

Bir tencerede su kaynatılır. Tabakta bulunan un top haline getirilir. Hazırlanan un kaynamış suya dökülür. On dakika pişirilir. Daha sonra oluşan lapaya ayran ya da yoğurt dökülerek yenir. Sekiz on kişiliktir.

4.12.3.6. Sebzelerle Yapılan Yemekler

4.12.3.6.1. Kara Lahana Dolması

İç Hazırlığı: Pirinç ayıklanır, yıkanır. Tavada ince doğranmış soğanlar ve kıyma kavrulur. Maydanoz, tuz ve biber kavrulmuş kıymaya ilave edilir. Salça ve pirinçle birlikte suyu koyulur. Hafifçe pişirildikten sonra soğumaya bırakılır.

Dolmanın Yapılışı: İyice yıkanan lahana yaprakları tencerede haşlanır. Hazırlanan iç malzeme yapraklar arasına konarak uzun ya da bohça biçiminde sarılır. Sarılan dolmalar tencereye yerleştirilir. Biraz salçalı su ilave edilir, on beş yirmi dakika kadar pişirilir. Sıcak servis edilir.

“Önce gavrulmuş misiri ince ince çekersin değormende. Ondan sonra fasulya bişirısın, guri fasulya... Soğanlari doğrarsın. Soğanlari doğraduktan sora tencereyi gorsun üstüne; guyruk yağ da istersan goyarsın, başka hangi çeşit yağ istersan goyarsın. O soğanlar orda kızar. Ondan sora tökersın yarmayı, kızmış yağa. Ondan sonra tökersın

fasulyalari. Azacuk su... O biraz pişer. Maydanoz goyarsın, pul biberi goyarsın, salça goyarsın. Ondan sonra, lahanalari temizler, haşlarsın. Haşladukdan sora onlari sararsın, sarma şeklinde sararsın, pişirişin.” (K.K. 73)

4.12.3.6.2. Lahana Yemeği

Lahanalar ince ince doğranır, yıkanır ve haşlanır. Önceki günden suya konan kuru fasulye ayrı bir yerde haşlanır ve süzülür. Tencerenin dibine bolca soğan doğranır. Tereyağı ve salça ilave edilerek soğanlar kavrulur. İyice kavrulduktan sonra fasulye ve lahana ilave edilir. Daha sonra fırınlanmış mısır yarması ilave edilir. Su, tuz ve biber ilave edildikten sonra kaynar vaziyette iyice pişirilir. Sıcak şekilde servis edilir. Tereyağı yerine kuyruk yağı veya iç yağı kullanımı da yaygındır.

4.12.3.6.3. Lahana Yığması

“Önce fasulyalari haşlarsın, sonra yarmasını çekersin, kuru furun misiri yarmasını, çekersin. Ondan sora lahanalari ayıklarsın, doğrarsın onlari, gaynamiş suya batınsın, olar haşlanır, pişerler orda, süzdürürsün onlari. Ondan sora kuyruk yağ, tereyağ, istersan zeytinyağ... Soğan doğrarsın, soğanlar kızdıktan sora dökürsün lahanalari, üstüne yarmayı, daha üstüne fasulyayı dökürsün, yeterince su goyarsın, tuzuni atarsın, bişer.” (K.K. 16)

4.12.3.6.4. Isırgan Kuymağı

Isırganın tepe kısımları toplanır, yıkanır ve haşlanır. Sonra kaşık yardımıyla iyice ezilir. Üzerine süt dökülür ve mısır unu ilave edilir. Kısık ateşte katılaşmaya kadar pişirilir. Pişince içerisine sarımsak ve nane ilave edilir. Ayrı bir yerde eritilen tereyağı üzerine dökülür. Sıcak halde servis edilir.

4.12.3.6.5. Zibilange Kavurması

Zibilange dikenlerin en uç kısmında yenebilen filizleri çıkan dikenli bir bitkidir. Dikenlerin dorukları toplanır. Dikenleri ayıklanıp kalan kısımlar haşlanır. Ondan sonra

haşlanan bitki doğranır. Ayrıca soğan doğranır ve soğanlar yağda kızartılır. Haşlanan zibilange de soğanların üstüne dökülür ve kavurulur. Sıcak halde servis edilir.

4.12.3.6.6. Kabak Yemeği

“Gabaklari soydukden sora küçük küçük doğrarsın onlari. Dökersın bi tencereye, azcuk pirinç goyarsın ona, azcık da su tökersın, goyarsın üstine pişer. Tereyağını eritip dökersin üstlerine, şeker da goyarsın ona.” (K.K. 73)

4.12.3.6.7. Kiremitte Hamsi

Hamsiler temizlenip yıkandıktan sonra, tuzlanır. Temiz bir kiremit yıkandıktan sonra fırına sürülüp kızartılır. Kiremit tekrar fırından çıkartılıp ılık oluncaya kadar bekletilir. Üzerine lahana yaprağı konarak hamsiler üzerine dizilir. Bunun üzerine de maydanoz doğranır. Üzeri marul ve lahana yaprağı ile kapatılır. Fırında veya közde pişirilerek tereyağı ilave edilir ve sıcak halde servis yapılır.

4.12.3.6.8. Kâğıtta Hamsi

Hamsiler ayıklanıp temizlendikten sonra süzgeçte süzülür, tuzu atılıp bekletilir. Diğer bir tarafta soğan normal kalınlıkta uzunlamasına, maydanozlar da ince olmamak koşulu ile doğranır. Bu malzemeye biraz un ve yumurta katılır. Bunlar karıştırılarak iç hazırlanır, yağlı kâğıdın içine yapılan bu iç ve hamsiler konur, rulo veya bohça biçiminde sarılır, fırında otuz dakika pişirilip servis yapılır.

4.12.3.7. Tatlılar

4.12.3.7.1. Bal Lokması/Kabarcık

Bal lokmasını yapmak için öncelikle un, su ve mayayla hamur hazırlanır. Fakat biraz suluca olan bu hamur bekletilerek kabarrır. Hamurdan top biçiminde küçük dilimler hazırlanır. Bu dilimler tavada, zeytinyağında kızartılır ve şerbetin içine atılır, çıkartılır. Böylece bal lokması da hazırdır.

“Hamur yoğurusun beyaz undan. Hamur geldikten sonra böyle hamuri eline alırsın, böyle sıkarsın, bu üsten çıktığı kadar. Oni ordan alırsın, atarsın kızmış yağa, oni ordan gızardukdan sora şuruba atarsın oni, ordan alırsın.” (K.K. 73)

4.12.3.7.2. Baklava

Şekerle karıştırılan bisküvi, fındık veya ceviz dövmesi hazırlanır. Tepsi yağlanır, açılan yufkalar arasına hazırlanan ezme serpilerek ve araları yağlanarak, üst üste yığılır. En üste çokça yağ dökülür. Bıçakla dilimlere ayrılan baklava, fırına verilir. Piştikten sonra, önceden hazırlanan soğutulmuş şerbet, baklavanın üstüne dökülür. Baklava soğumaya terk edilir.

4.12.3.7.3. Burmalı / Kocaman Gerdanı

Burmalı, baklavada olduğu gibi hamur hazırlanır. Fındık veya ceviz dövmesi de hazırlanır. Yufka açılır, baklava da olduğu gibi tepsiye sıralanır. Baklavadan tek farkı yufkaların oklavada rulo halindeyken büzülerek tepsiye halkalar halinde dizilmesidir. Kızardıktan sonra üzerine şerbet dökülür.

“Kocaman gerdanı şöyle yapılır. İlk önce hamur böyle güzel ince bir şekilde açılır. Hamuru açıldıktan sonra onu oklavaya böyle sararsın oni, sardıktan sonra şöyle buruşturursun oni. Ama tabi buruşturmadan önce onun içerisine böle finduk, finduk olmadığı zaman şeker, ceviz çeşitli böyle şeylerden koyarsın. Böyle burarsın oni ondan sonra ha böyle çekersin oni. Şimdi bu hazırlanan o burmalı şeysi fırına verilir. Fırında böle güzel kızarır, piştikten sonra bi de bunun bali vardır. Bali da çok önemlidir. Yani bunun bali için bilmem mesela iki bardak suya dört bayrak şeker koyacaksın. Böyle bal yaptıktan sonra bu bali pişmiş olan o kocaman gerdaninin üzerine dökeysin. Döktükten sonra o bir iki saat içerisinde kendini çeker. Çok güzel çok güzel tatlı olur.” (K.K. 48)

4.12.3.7.4. Makarna Tatlısı

Evde yapılan kesme makarna veya hazır paket makarna haşlandıktan sonra üzerine şeker dökülerek oluşturulan tatlı makarna tatlısıdır. Genellikle çocuklar tarafından tüketilmektedir.

4.12.3.7.5. Manat / Kabak Tatlısı

“Manatda gabağı doğrarsın, gart gabak olacak ama. Doğrarsın gabağı dilim dilim. Oni şekerlan beraber yığarsın. Azcuk su damlatabilirsin ona. Gorsun üstüne, pişer. Soğudukden sora yersin. İstersan istine findık veyahut ceviz kırıp da dökersin, öyle de güzel olur.” (K.K. 16)

4.12.3.7.6. Sütlaç

Sütlaç pirinç ve şekerle yapılır. Maçka'da yer alan Hamsiköy'e has sütlaçlarda ise ayrıca yumurta da kullanılmaktadır. Sütlaç yapımı ise şöyledir: Bir kâse pirinç yıkanır ve haşlanır. İyice haşlanan pirinçler suyunu tamamen çektiğinde üzerine yaklaşık bir buçuk litre kaymaklı inek sütü ilave edilir. Sütle birlikte kaynamaya başlayan karışıma bir su bardağı şeker ilave edilir ve karışım koyulaşana kadar karıştırılmaya devam edilir. Kıvamını bulan karışım kaplara alınır ve soğumaya bırakılır. Normal sütlaçın yapımı bu şekilde tamamlanırken Hamsiköy'e has sütlaçlarda ise sütlaçlar kaplara ayrılırken tamamı dökülmez. Yarısı kaplara boşaltıldıktan sonra kalan karışıma iki yumurta kırılarak karıştırılır ve bu yeni karışım kaplardaki karışımın üzerine ilave edilir. Hamsiköy sütlaçlarının bu noktada diğerlerinden ayrılan bir başka yönü fırınlanmalarıdır. Bunun için küçük kâse tipinde çömlek güveçler kullanılmaktadır. Güveçler büyük bir tepsinin içine alınır ve tepsiye güveçleri yarılacak kadar su ilave edilir. Bu şekilde fırına sürülen güveçler üzerleri kızarıncaya kadar fırında pişirilir. Daha sonra soğumaları için bekletilir ve sütlaçlar soğuk servis edilir.

4.12.3.7.7. Un Helvası

Ramazan akşamlarında ve cenaze sonralarında ölen kişinin ruhu için un helvası kavurulmaktadır. Buğday unu tereyağıyla birlikte kısık ateşte kavrulur. Rengi koyulaşmaya başlayınca daha önceden içinde şeker eritilmiş süt veya su kavru lan unun üzerine dökülür. Suyu, sütü çeken un karışım tamamen katılaşıncaya kadar karıştırılır ve hazır hale gelir. Sıcak veya soğuk şekilde yenilmektedir. Trabzon genelinde yaygın olmakla birlikte Maçka'da da görüldüğü şekilde tırnaklı pide adı verilen lavaş ekmek arasına konarak yenmesi yaygındır.

4.12.3.7.8. Yufka Tatlısı

Ramazanda sıkça yapılan yufka tatlısı şu şekilde yapılmaktadır: Önceden açılıp kurutulan yufkalardan sayıca on tane alınır. Bir yandan su ve şeker karıştırılıp kaynatılarak şerbet haline getirilir. Yufkalardan iki tanesi arkalı önlü olacak şekilde kızartılır ve kızaran yufkaların arasına ceviz, fındık, şeker ezilerek veya dövülerek koyulur. Daha sonra ikişer yufka daha kızartılarak ilave edilir. Kızaran her yufka kat kat sıralanır ve arasına şekerli karışımdan ilave edilir. Kızartma işlemi bittiğinde meydan gelen yufka katmanı bıçakla kesilir ve dilimlenir. Üzerine kaynatılıp soğuyan şerbet dökülür. Yufkalar şerbeti çekince tatlı servise hazır hale gelir.

4.12.3.7.9. Zilifta / Ziliftar

Hamur işinden yapılan yemeklere de konu olan zilifta; yumurta, un, süt ve isteğe göre peynirin hamur kıvamında karıştırılması ve köfteden biraz büyük parçalar halinde tavada kızartılması sonucu elde edilir. Kızartma işlemi bittiğinde üzerlerine şeker dökülerek yenir.

4.12.3.8. İçecekler, Reçeller, Yabani Bitkiler ve Turşular

Maçka'da içecek olarak genellikle yaş ve kuru meyvelerden elde edilen komposto ve hoşaf lar tüketilmektedir. Taze ve kuru olarak tüketilebilen meyvelerden elma, erik, vişne, armut, ayva, üzüm kurularının tamamından hoşaf yapılabilmektedir. Bunun yanı sıra

taze olarak toplanan meyvelerden vişne, erik ve kızılıktan komposto yapımı yaygındır. (Bkz. EK 88)

Reçel yapımında bölgede yetişen tüm meyveler kullanılmaktadır. Elma, ayva, vişne, dut, incir, erik reçelinin yapımı yaygın olmakla birlikte bölgede ayrıca kızılıcak, kuşburnu, karayemiş ve mora adı verilen böğürtlen meyvelerinin reçeli de yapılmaktadır.

Yabani otlar arasında bölgede zibilange olarak bilinen dikenlerin uç kısmı, galdirik olarak bilinen tomara bitkisinin sap kısımları ve ısırğan otunun sap ve yaprak kısımlarından yemekler yapılmaktadır. Bunların haricinde yabani mantarlardan zehirsiz olanlar toplanır. Hangi mantarın zehirsiz olduğunu anlamak için mantarın şapka olarak bilinen baş kısmının altına bakılır. Şapka kısımları çok sivri veya çok beyaz olan mantarlar zehirli oldukları gerekçesiyle toplanmazlar. Ayrıca yabani olarak toplanıp yenen meyveler bulunmaktadır. Bunlar arasında mora olarak bilinen böğürtlen, bölgede yabani biçimde fazlaca bulunmaktadır. Ayrıca amofta olarak bilinen küçük yaban çileği de yabani olmasına rağmen yaygın biçimde bulunmaktadır. Bunların haricinde bölgede yabani olarak kuşburnu ve kızılıcak, erik, karayemiş ağaçları bulunmaktadır. Tüm bu meyvelerin reçelleri ve karayemiş hariç kompostoları yapılmaktadır.

Maçka'da en çok yapılan turşular taze fasulye, karalahana, top lahanası, biber, patlıcan, domates, salatalık ve bunların dışında karayemiştir. Fasulye, lahanası, top lahanası, biber, domates turşuları turşu olarak yemeklerin yanında tüketilebildiği gibi ayrıca soğan ve salça ve sıvı yağla beraber kavularak turşu kavurması şeklinde müstakil bir yemek olarak da yenmektedir. Fasulye turşusu ayrıca haşlanmış ve ezilmiş patatesle birlikte karıştırılıp soğanla kavularak patates turşu kavurması olarak da yenmektedir (Duman, 2008: 826). Karayemiş turşusu ise bölgede karayemiş zeytini olarak adlandırılmakta ve kahvaltılarda salamura zeytin gibi tüketilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Maçka İlçesinin Sözlü ve Maddi Kültür Kadrolarının Derlenmesi, Tasnifi ve Halkbilimsel Açıdan İncelenmesi başlıklı çalışma neticesinde bölgeye ait sözlü edebiyat ürünleri, halk bilgisine ait inanma, hekimlik vb. ürünler ve mimari, mutfak kültürü vb. maddi kültür unsurları tespit edilerek tasniflenme yoluna gidilmiştir. Yapılan çalışma neticesinde tespit edilen kültürel ürünlerin resim, video, ses kaydı gibi dijital kayıtları alınarak günümüzde kullanım sahası kalmamış olan veya kısa bir süre sonra kalmayacak olan kültürel unsurların bağlamı içerisinde gösterilmesini sağlayacak dijital arşivin oluşturulmasını sağlanmaya çalışılmıştır. Popüler kültür ile geleneksel kültürün buluşacağı mekânların oluşturulması için kaynak teşkil edecek olan kültürel objeler derlenmiştir.

Maçka ilçesinde, başta ekonomik sıkıntıların neden olduğu göçler neticesinde nüfusunda azalma gözlenen yerleşim yerlerinde ve sosyo-ekonomik koşullarının iyileşmesi sonucu insanların gurbetten dönüş yaptıkları yerleşim yerlerinde kültürel yapı derinden etkilenmektedir. Çeşitli nedenlerle yaşanan göçler ve ekonomik koşulların iyileşmesi neticesinde yaşanan tersine göçler, geleneksel yapıyı oluşturan pek çok mimari yapının terk edilmesine neden olmuştur. Geleneksel mimarinin ana unsurlarından evler yerlerini betonarme yapılara bırakmış; fırın, serander vb. yapılar pişirme ve saklama tekniklerinin teknolojik gelişmeler sonucu iyileşmesiyle terk edilmeye başlanmıştır. Televizyon, internet ve cep telefonu teknolojisinin yaygınlaşması sözlü kültürde derin değişikliklere neden olmuş ve sözlü kültür ürünlerinden özellikle efsane, masal ve hikâye ürünleri yaşatılardan ziyade hatırlanıp tekrar edilen birer hatıra formu almıştır. Araştırma neticesinde mevcut kültürel değerler derleme ve derinlemesine mülakat yöntemleriyle belirlenmiştir. Ayrıca yapılan derlemeler ile bölge kültürüne daha geniş bir pencereden bütüncül açıdan bakarak, yöre kültüründe tarihi süreç içerisinde dikey ve paralel yönde meydana gelen değişimler ve sebepleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde “Maçka İlçesinin Coğrafi ve Beşeri Özellikleri” başlığı altında ilçenin coğrafi konumu, yüzey şekilleri, iklimi, bitki örtüsü, ekonomik yapısı, eğitim ve nüfus bilgileri belirtilmiş, sosyal hayata dair gelişmeler değerlendirilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde “Maçka Bölgesinin Tarihi Özellikleri” başlığı altında Maçka adının nereden geldiği, ilk çağdan itibaren bölgeye yapılan göç hareketleri neticesinde bölgede oluşan yerleşmeler, orta çağda bölgedeki yerleşmeler ve Trabzon’un Fethi neticesindeki gelişmeler, I. Dünya ve Kurtuluş Savaşı yıllarında ilçedeki gelişmeler incelenmiştir. Ayrıca ilçedeki tarihi eser niteliğindeki yapılar belirtilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde “Sözlü Edebiyat Ürünleri” başlığı altında Maçka ağzının dilbilgisi özelliklerine yer verilmiş ve tarihi bağlamda bölgede meskûn olan Kıpçak boy kalıntılarının bölge dilindeki etkisi belirtilmeye çalışılmıştır.

Lakaplar, atasözleri ve deyimler, bilmeceler, tekerlemeler, alkış ve kargışlar, maniler, türküler, ağıtlar, efsaneler, masallar ve fıkralar hakkında gerekli literatür bilgisi verildikten sonra bölgeden derlenen malzeme gerekli tasnif yapılmak suretiyle başlıklara ayrılmıştır. Sözlü edebiyat ürünlerinde yazıya geçirilen malzeme ilk harflerine göre alfabetik sıraya konmak suretiyle tasnif edilmiştir.

Atasözü ve deyimlerin, alkış ve kargışların ifade ettikleri anlamlar belirtilmiştir. Bilmecelerin cevapları ilgili bilmecenin yanında verilmiştir. Atasözleri ve bilmecelerin Türk Dünyasında aynı ve benzer formda, manada kullanılan karşılıkları, tespit edilen kültürel varlığın müşterekliğini göstermesi açısından italik şekilde ilgili atasözü ve bilmecenin altında belirtilmiştir. Maniler tematik açıdan aşk-sevgi, ayrılık-hasret, cinsellik, doğa, dua-beddua, ölüm, toplumsal sorunlar ve yergi temalı maniler başlıkları altında sınıflandırılmıştır. Genel itibariyle mani katarlarından oluşan atma türkü hakkında bilgi verilmiş ve türkü türünün örnekleri gösterilmiştir. Efsane ve masallarda gerekli literatür bilgisi verildikten sonra derlenen malzeme verilmiştir. Ayrıca efsane ve masal metinlerinin motif yapıları çıkarılmıştır.

Tezin dördüncü ve son bölümünde “Halk Bilgisi ve Maddi Kültür Unsurları” başlığı altında törenler alt başlığında hayatın geçiş törenlerinden doğum, sünnet, evlenme,

ölüm, askerlik başlıklarına yer verilmiş olup kutlama törenleri başlığı altında ramazan, bayramlar, kandiller ve özel günler incelenmiştir. Özel günler başlığında Acısu, Ayeser, Kardeşlik Düğünü, Meryemana, Kalandar, Mayıs Yedisi ve Meçi incelenmiştir.

Oyun ve eğlenceler başlığı büyüklere ve çocuklara mahsus oyunlar başlıkları altında incelenmiş, büyüklere mahsus oyunlar momoyer, kuskustera ve kırbaç oyunu; çocuklara mahsus oyunlar beştaş, birdirbir, cüz, ebe oyunu, esir almaca, fotuk/kuyu, pokuç, saklambaç, tavşan oyunu, topaç, yades, zimi zimi başlıklarında incelenmiştir.

İnanmalar başlığı altında bölgede aylar ve günler, bebek ve çocuklar, bitkiler, eşyalar, görünmeyen varlıklar, hamilelik ve hayvanlara bağlı inançlar belirtilmiştir.

Halk hekimliği başlığı altında halk hekimleri ve ocak sistemi hakkında bilgi verilmiş ve bölgede çeşitli hastalıklara karşı uygulanan tedavi yöntemleri belirtilmiştir. El sanatları başlığı altında bölgede faaliyet gösteren meslek gruplarından dericilik, dokumacılık, kalaycılık, kaşıkçılık, kemençe yapımı, sepet yapımı ve yorgancılık hakkında bilgiler verilmiş ve ekler bölümünde bu meslek gruplarına ilişkin materyal görsel olarak verilmiştir.

Giyim kuşam başlığı altında bölgedeki giyim kuşam kadın ve erkek giyimi olarak iki ana başlıkta incelenmiş ve elde edilen materyal ekler bölümünde gösterilmiştir.

Halk takvimi başlığı altında bölgedeki geleneksel takvim yapısı verilmiş ve takvim yapısına bağlı hayatın tarım temelli nasıl idame ettirildiğine (ekim, dikim, hasat zamanları) dair bilgiler verilmiştir.

Halk meteorolojisi başlığı altında bölgede hava takvimine dair inanç ve pratikler belirtilmiştir. Yılın ve günün hangi zamanlarında havanın gidişatının nasıl olacağı ve yağmurun ne zaman yağacağı tahminine dönük pratikler, meyve ağaçlarının ve hayvanların hareketlerinin hava tahmininde nasıl yorumlanması gerektiğine dair bilgiler verilmiştir.

Halk mimarisi başlığı altında bölgede mimaride tercih edilen ağaçlar, evlerin mimari yapıları ve bu yapıların tercih nedenleri, evlerin iç dizaynı, çatı kaplama sistemleri, evlerin dışında bulunan mimari yapılar (ambar, merak, serender, dam, fırın vb.) hakkında bilgi verilmiştir.

Halk teknolojisi başlığı altında, gündelik hayatta insanların işlerini kolaylaştırmak adına kendi ürettikleri pratikler hakkında bilgi verilmiş ve ekler bölümünde bu sistemler fotoğraflanarak gösterilmiştir.

Mutfak kültürü başlığı altında mutfak araç gereçleri belirtilmiş, bölgede yapılan ekmek çeşitleri hakkında bilgi verilmiş, süttten elde edilen yiyecekler belirtildikten sonra peynir başlığı altında bölgede üretilen ve tüketilen peynir çeşitleri belirtilmiştir. Çorbalar alt başlığında bölgede yapılan çorbalar hakkında bilgi verilmiş, bölgede yapılan ana yemekler hamur işinden yapılan yemekler, tahıl ürünleriyle yapılan yemekler ve sebzelerle yapılan yemekler başlıkları altında belirtilmiştir.

Tatlılar başlığı altında bölgede yapılan tatlılar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca bölgede üretimi ve tüketimi gerçekleştirilen içecekler, yapılan reçeller, doğadan toplanıp yenen yabani bitkiler ve turşusu yapılan bitki, sebzeler hakkında bilgi verilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen verileri kullanarak Maçka İlçesinin kültürel ve tarihi dokusunu ortaya koyan bilimsel bir eser ortaya koymak ve bundan sonra ortaya konacak olan bilimsel eserlere hem veri hem de araştırma tekniği açısından kaynaklık etmek amacıyla hazırlanan çalışmanın belli noktalarda önerileri de bulunmaktadır:

Maçka, kendine has coğrafi yapısı, kültürel çeşitliliği ve farklılığı ile geçmişten günümüze ülkemizin, son yıllarda da dünyanın dikkat çeken ve merak edilen bölgelerinden birisi olmuştur. İlçe gerek ulaşım, gerekse yükseltisinin fazla olması, düz alanların çok az olması gibi sebeplerle sanayileşmeye uygun bir bölge değildir. Ancak 21. yüzyılla birlikte gündeme gelen ve gelişmiş ülkelerce kullanılmaya başlanan kültür ekonomisi için son derece uygun bir bölgedir. Özellikle Sümela ve diğer manastırların din turizmi kapsamında son yıllarda ziyaretçileri bölgeye çekmesi bu hususta önemlidir. Günümüzde yeme-içme kültürü, giyim-kuşam kültürü, eğlence kültürü, müzik kültürü gibi birçok kültürel öge

üretim-tüketim ilişkisi içerisinde ekonomik birer değer olarak tüketicilere sunulmakta ve bunlardan hatırı sayılır bir maddi gelir elde edilmektedir.

Bölgenin kendine has coğrafi yapısı doğa sporları açısından son derece elverişli olup sahip olduğu kayak merkezi, yürüyüş rotaları, rafting parkurları vb. imkanlarının yanı sıra benzersiz panoramik manzarası açısından fotoğraf sanatçıları, ressamlar için önemli bir kültürel gezi güzergahı üzerinde yer almaktadır. Bölgenin sahip olduğu eşsiz mutfak kültürü gastronomi alanında keşfedilmeyi bekleyen değerli bir hazine niteliğindedir.

Sahip olduğu tüm bu doğal ve kültürel güzellikleriyle Maçka, tarih boyunca süregelen stratejik konumundan hiçbir şey kaybetmemiş, aksine tüm tarihi birikimi kendi potasında eriterek ortaya bir sentez çıkarmıştır. Bahsi geçen tüm bu kültürel olgular tarihi arka plan bağlamında incelenmeli ve bölgeye yapılacak yatırımlarda bölge potansiyeli bu açıdan gözetilerek yatırımlar bu minvalde yapılmalıdır. Başta Sümelâ olmak üzere Vazelon, Kuştul vb. tarihi yapıların varlığı ve mevcut doğal yapı, bölgenin turizm potansiyelinin ne kadar önemli olduğunu göstermeye yeter niteliktedir. Sahip olduğu yaylalar, düzenlenen festivaller turizm algısının deniz, kum ve güneşten kültür turizmine evrildiği günümüz koşullarında bölge için hali hazırda bir saklı hazine niteliğindedir. Mevcut yapı belirlendikten sonra sistematik düzenlemeler yapılarak hem bölgeye gelen turist sayısı ve gelir miktarında ciddi artış sağlanacak hem de bölgenin uluslararası arenada tanınabilirliği artacaktır. Bu bağlamda yerel yönetimler üniversiteler ve kalkınma ajanslarıyla işbirliğini arttırmalı, bölgede peyzaj çalışmaları düzenlenmeli, sanayi bölgesi olarak kullanılan geniş arazi ıslah edilmeli ve ilçe merkezi tarihi doku korunarak daha güzel bir yapıya kavuşturulmalıdır.

Arkeolojik kazıların eksikliği bölgenin en büyük handikaplarından bir tanesidir. Bölgede amatör araştırmacılar tarafından tesadüfen bulunan tarihi eşyalar dahi bölge tarihinin ne derece köklü olduğunu göstermeye yetmektedir. Ancak sistematik arkeolojik kazıların eksikliği tarih ve edebiyat anlamında sürekli mevcut kaynaklara atıflar yapılmasına ve bu sebeple ortaya konan araştırmaların çerçevelerinin de sınırlı kalmalarına neden olmaktadır. Ksenophon ve Strabon tarafından verilen bilgiler bölgenin ilkçağda yerleşime açık olduğunu ve bahsi geçen yıllarda bölgede yerleşimin çoktan kurulduğunu gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra bölgenin Roma İmparatorluğu döneminde İmparator

Hadrianus tarafından ikmal yeri olarak kullanılması, daha sonra Komnenos-Selçuklu-Osmanlı hattında bölgenin devam eden stratejik konumu, arkeolojik kazıların yapılmasını zaruri kılmaktadır. Böylece alan hakkında ortaya yeni bilgiler çıkacak ve yeni şeyler söyleme imkânı doğacaktır. Ayrıca arkeolojik kazılardan elde edilecek materyallere mevcut materyaller eklenerek modern müzecilik anlayışı ile yapılacak olan müzeleme ve enstalasyon çalışmaları ile ekolojik turizm ve kültür turizmi sahasında yapılacak araştırma ve yatırımlar bölge açısından son derece faydalı olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abdurrahman Varis (2004), “Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme”, **Milli Folklor**, 8, (61), 124-133.

Acıpayamlı, Orhan (1969), “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri.” **Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, XXVI., 1-2, Ocak-Haziran, 5-94.

_____ (1974), **Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü**, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

_____ (1989), “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”, **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, (23-25 Kasım 1988), 1-8, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1992), “Türk Kültüründe Ad Koyma Folklorunun Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, içinde (1-14), Ankara: Kültür Bakanlığı: HAGEM Yayınları: 167.

Aça, Mehmet (1997), “Türk Destanlarında Aşerme (Yerikleme) Motifinin Destan Kahramanları Üzerindeki Etkisi ve Hayvan Ata (Ecdat) İnancıyla Olan Bağlantısı”, **Milli Folklor**, 5, (34), 78-82.

Aça, Mehmet ve diğerleri (2011), **Başlangıcından Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi**, İstanbul: Kesit Yayınları.

Akalın, L. Sami (1990), **Türk Dilek Sözlerinden Alkışlar ve Kargışlar**, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.

Akalın, L. Sami ve Şimşek, Esmâ (2003), “Maniler”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, içinde (251-297), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Akar, Ali (2002), “Trabzon Ağzında Eski Türkçe Leksik Unsurlar”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 173-188, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.

- Akbulut, Semra (2004), “Trabzon El Sanatları”, **Trabzon Halk Kültürü Araştırmaları**, (142-163), Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Aksan, Doğan (1995), **Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ömer Asım (1984), **Atasözü ve Deyimler Sözlüğü, I Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alangu, Tahir (1983), **Türkiye Folkloru El Kitabı**, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Albayrak, Haşim (2003), **Tarih Boyunca Doğu Karadeniz’de Etnik Yapılanmalar ve Pontus**, İstanbul: Babıâli Kitaplığı Yayınları.
- Alikılıç, Dünder (2001), “Tarih Boyunca Trabzon Havalisinde Kütüphaneler”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, (17), 305-313.
- Alptekin, Ali Berat (2002a), “Halk Hikâyeleri”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 2. Cilt içinde (313-646), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- _____ (2002b), **Taşeli Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2009), **Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı**, 4. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Altun, Işıl, (2004), **Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm**, İzmit: Yayıncı Yayınları.
- And, Metin (1985), **Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Arı, Yılmaz ve Köse Abdullah (2005), “İnsan Çevre Etkileşimini Yorumlamada Yeni Bir Alternatif: Kültürel Coğrafya”, Sedat Avcı ve Hüseyin Turoğlu (Ed.), **Türk Coğrafya Kurumu Ulusal Coğrafya Kongresi Bildiri Kitabı**, (29-30 Eylül 2005), 51-59, İstanbul.
- Ascherson, Neal (2001), **Karadeniz**, (Çev. Kudret Emiroğlu), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Arat, Reşid Rahmeti (1991), **Eski Türk Şiiri**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Artun, Erman (2001), **Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2002), **Dini-Tasavvufi Halk Edebiyatı**, Ankara: Akçağ Yayınları.

- _____ (2005), **Türk Halkbilimi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- _____ (2006), **Adana Halk Kültürü**, Adana: Altın Koza Yayınları.
- _____ (2008a), **Halk Kültürü Araştırmaları**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Artun, Erman (2008b), **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Asil, Eriş ve Şar, Sevgi (1984), “Eski Mısır’da Eczacılık”, **Ankara Eczacılar Odası Bülteni**, 46-80.
- Assmann, Jan (2001), **Kültürel Bellek**, (Çev. Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Atsız, H. Nihal (1970), **Aşıkpaşaoğlu Tarihi**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları
1000 Temel Eser Dizisi No: 23.
- Aydınoğlu, Gülali (1968), “Posof’ta Düğün Adetleri” **Türk Folklor Araştırmaları**, 11,
(221), 6224-6228.
- Aytaç, Pakize (2003), “Türküler”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (336-
454), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Balıkçı, Gülsen (1997), “Rize/Pazar/Akbucak Köyü Halk Mimarisine Fonksiyonel Bir
Yaklaşım”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür
Seksiyon Bildirileri**, (24-29 Haziran 1996), 79-91, Ankara: Kültür Bakanlığı
Yayınları.
- _____ (2004), “Trabzon’un Bazı Yörelerinde Doğum Adetleri”, **Trabzon Halk
Kültürü Araştırmaları**, *içinde*, (9-44), Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm
Müdürlüğü Yayınları.
- Bali, Muhan (1997), **Ağıtlar**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Başçetinçelik, Ayşe (1998), **Adana Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri, Doğum-
Evlenme Ölüm**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Başgöz, İlhan (1993), **Türk Bilmeceleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1998), “Dede Korkut Destanında Epitetler”, (Çev. Nebi Özdemir), **Milli
Folklor**, 5, (37), 23-35.
- _____ (1999), **Geçmişten Günümüze Nasreddin Hoca**, İstanbul: Pan Yayınları.

- Baştürk, Mehmet (2002), “Trabzon ve Yöresi Âdet ve İnançları”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 27-40, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.
- Baykasoğlu, Nursel (2014), “Akarsu (Trabzon-Maçka) Köyünde Hayvanlar İçin Yakılan Ağıtlar”, **Acta Turcica**, (1-2), 1-5.
- Benedict, Ruth (2011), **Kültür Örüntüleri**, (Çev. Mustafa Topal), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berkok, İsmail (1958), **Tarihte Kafkasya**, İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Bijisky, P. Minas (1969), **Karadeniz Kıyıları Tarih ve Coğrafyası 1817-1819**, (Çev. Hrand D. Andreasyan), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Bilgin, Mehmet (2000), **Doğu Karadeniz Tarih Kültür İnsan**, Trabzon: Serander Yayınları.
- _____ (2011), “Anadolu Pontus Devleti’nden Göktürlere Ay-Yıldız”, **Uluslararası Trabzon ve Çevresi Tarih ve Kültür Sempozyumu Bildiri Metinleri**, (16-18 Mayıs 2006), 1. Cilt, 15-31, Trabzon: Türk Ocakları Trabzon Şubesi Yayınları.
- Bilgin, Süleyman ve diğerleri (2007), **Arşiv Belgelerine Göre Trabzon’da Ermeni Faaliyetleri (1850-1923)**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili (1978), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (1984), **100 Soruda Türk Folkloru**, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- _____ (2000), **İzahlı Halk Şiiri Antolojisi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- _____ (2002), **Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği**, Ankara: Türkiye Ekonomik ve Tarih Toplumsal Vakfı Yayınları.
- Bostan, Hanefi (2002), **XV-XVI. Asırlarda Trabzon Sancağında Sosyal ve İktisadi Hayat**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Boyraz, Şeref (1998), “Lakaplar Konusunda Bazı Dikkatler ve Bir Yöre Örneği”, **Türklük Bilimi Araştırmaları**, (7), 107-138.

- Brendemoen, Bernt (2002), **The Turkish Dialects of Trabzon, Their Phonology and Historical Development, Volume I: Analysis**, Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Bryer, Anthony (1980), **The Empire of Trebizond and The Pontos**, London: Variorum Reprints.
- _____ (1988), **Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus 800-1900**, London: Variorum Reprints.
- Burke, Peter (2012), **Tarih ve Toplumsal Kuram**, (Çev. Mete Tunçay), 5. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Cahen, Claude (1994), **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, (Çev. Yıldız Moran), 3. Baskı, İstanbul: E Yayınları.
- Campbell, Joseph (1995), **İlkel Mitoloji**, (Çev. Kudret Emiroğlu), 2. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- _____ (2010), **Kahramanın Sonsuz Yolculuğu**, (Çev. Sabri Gürses), 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Canalıoğlu, Mehmet Volkan (2001), **Gelenek ve Görenekleriyle Trabzon**, Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Cihanoğlu, Selim (1997), **Trabzon'da Oynanan Horonlar**, Trabzon: Eser Ofset.
- _____ (2004), **Doğu Karadeniz Bölgesinde Oynanan Horonlar-Karşılaşmalar-Barlar ve Halaylar**, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.
- Connerton, Paul (1999). **Toplumlar Nasıl Anımsar**, (Çev. Alaeddin Şenel), İstanbul: Metis Yayınları.
- Coşar, A. Mevhibe (2003), "Trabzon'da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme", **TDAY- Belleten**, 1999/1-2, 27-40.
- Cöhçe, Salim (1988), "Doğu Karadeniz Bölgesinin Türkleşmesinde Kıpçaklar'ın Rolü", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildiri Metinleri**, (13-17 Ekim 1986), 1. Cilt, 476-484, Samsun: Eğitim Fakültesi Dergisi Özel Sayısı.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Trabzon 1973 İl Yıllığı** (1973), Ankara: Ajans Türk Matbaacılık.

- Çelebioğlu, Amil ve Öksüz, Yusuf Ziya (1995), **Türk Bilmeceler Hazinesi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Çelik, Ali (1999), **Trabzon Şalpazarı Çepni Kültürü**, Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- _____ (2001), “Afganistan’daki Hazar Türkleri ile Doğu Karadeniz Bölgesindeki Çepni Türkleri Arasında Yaşayan Halk İnanmaları Üzerine Bir Mukayese Denemesi”, **Milli Folklor**, (50), 9-22.
- _____ (2002), “Çepnilerin Anadolu’nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi”, Hasan Celal Güzel (Ed.), **Türkler Ansiklopedisi**, 1. Baskı, 6. Cilt, *içinde* (312-323), Adana: Yeni Türkiye Yayınları.
- _____ (2005a), **Manilerimiz ve Trabzon Manileri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2005b), **Trabzon Çaykara Halk Kültürü**, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Çıblak, Nilgün (2005), **Mersin Tahtacıları**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çiğdem, Süleyman (2007), “Eskiçağ’da Trabzon Limanı: Askeri ve Ekonomik Yönden Gelişimi ve Doğu-Batı İlişkilerindeki Rolü”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 10, (2), 133-155.
- Çobanoğlu, Özkul, (2002), **Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2003), “Atasözleri”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* 151-180, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- _____ (2004), **Türk Dünyası Ortak Atasözleri Sözlüğü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Çoruhlu, Yaşar (2002), **Türk Mitolojisinin Anahatları**, 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Demir, Necati (2002), “Karadeniz Bölgesi’nde Peçenek ve Kıpçaklar”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 401-409, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.

- _____ (2004), “Bir Coğrafi Bölge Olarak Canik ve Tarihi Alt Yapısı”, **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, (380), 66-77.
- _____ (2005), “Trabzon ve Yöresinde Kemeççe”, **Karadeniz Araştırmaları**, (4), 79-90.
- _____ (2006), **Trabzon ve Yöresi Ağzları**, Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- _____ (2012), “Trabzon Yöresinde Zaman, Halk Takvimi ve Sayılı Günler”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, 4 (1), 5-21.
- Demirci, Kerim (2010), **Teorik Bir Yaklaşımla Zamirler**, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Demircioğlu, Yusuf Ziya (1934), **Anadolu’da Eski Çocuk Oyunları**, İstanbul: Milli Mecmua Matbaası.
- Demirsipahi, Cemil (1975), **Türk Halk Oyunları**, 1. Cilt, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 148.
- Deyrolle, Theophile (t.y.), **1869’da Trabzondan Erzuruma**, (Çev. Reşad Ekrem Koçu), İstanbul: Çığır Kitabevi.
- Dikeroğlu, Güzzade (2004), “Bir Kültür Mirası: Mayıs Yedisi”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, (34), 409-412.
- Dilçin, Cem (1984), **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dizdaroğlu, Hikmet (1969), **Halk Şiirinde Türler**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Duman, Mustafa (2004), **Kemeççemin Telleri**, İstanbul: Trabzon Araştırmaları Merkezi Vakfı Yayınları.
- _____ (2007), **Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı**, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Durmuş, Adnan (2010), **Tarih ve Kültürü ile Maçka**, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- _____ (2011), **Tarih ve Kültürü ile Hamsiköy ve Meryemana Vadileri – Maçka**, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- _____ (2012), **Vazelon Sözleşmeleri**, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- _____ (2013), “Soyut ve Somut Kültürel Belgelerle Meryemana Vadisinin Tarihi”, **Maçka Belediyesi**,

http://www.macka.bel.tr/kullanici_dosyalari/file/2013/Meryemana%20Tarihi%20MAKAL_E.pdf, (12.09.2013).

Duvarcı, Ayşe (1990), “Halk Hekimliğinde Ocaklar”, **Milli Folklor**, (7), 34-38.

Duymaz, Ali (2002), **İrfanı Arzulayan Sözler Tekerlemeler**, Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (2003), “Tekerlemeler”, **Türk Dünyası Edebiyatı Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (205-220), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

Eker, Gülin Öğüt ve diğerleri, (2003a), **Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar**, Ankara: Milli Folklor Yayınları.

Eker, Gülin Öğüt (2003b), “Fıkralar”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (63-131), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

_____ (2009), **İnsan, Kültür, Mizah**, Ankara: Grafiker Yayınları.

Eker, Süer (2010), **Çağdaş Türk Dili**, Ankara: Grafiker Yayınları.

Eliade, Mircea (1994), **Ebedi Dönüş Mitosu**, (Çev. Ümit Altuğ), Ankara: İmge Kitabevi.

_____ (2003), **Dinler Tarihine Giriş**, (Çev. Lale Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Elçin, Şükrü (1970), **Türk Bilmeceleri**, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları 1000 Temel Eser.

_____ (1986), **Halk Edebiyatına Giriş**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

_____ (1990), **Türkiye Türkçesinde Ağıtlar**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

_____ (1991), **Anadolu Köy Orta Oyunları**, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Emir, Osman (2008), **Prehistorik Dönemden Roma Dönemine Kadar Trabzon ve Çevresi**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emiroğlu, Kudret (1989), **Trabzon Maçka Etimolojik Sözlüğü**, Ankara: Kebikeç Yayınları.

- Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi (2003), **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ercilasun, Ahmet Bican (2007), **Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi**, 4. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1964), **Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- _____ (1997), **Dede Korkut Kitabı**, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, Metin (2002), “Türk Dünyasında Efsane”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 2. Cilt *içinde* (7-116), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ergun, Pervin (2004), **Türk Kültüründe Ağaç Kültü**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Ersoy, Ruhi (2002a), “Türklerde Ölüm ve Ölüm İle İlgili Rit ve Ritüeller”, **Milli Folklor**, 7 (54), 86-102.
- _____ (2002b), “Karadeniz’e Kıyısı Bulunan Türk Topluluklarında Ortak Bilmece Kültürü”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 59-65, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.
- Erşahin, İbrahim (2005), **Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Eruzun, Cengiz (1997), “Ahşabın Kimlik Bulduğu Doğu Karadeniz Mimarisi”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Seksiyon Bildirileri**, (24-29 Haziran 1996), 175-182, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eset, Niyazi (1944), **Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler**, Ankara: Ankara Halkevi Neşriyatı.
- Esin, Emel (2001), **Türk Kozmolojisine Giriş**, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1955), “Karadeniz Bölgesinde Kemeñçe Ustaları”, **Türk Folklor Araştırmaları**, (75), 1196-1197.
- _____ (2004), **Maçka**, İstanbul: Pencere Yayınları.
- Fallmerayer, Jakob Philip (2002), **Doğudan Fragmanlar**, (Çev. Hüseyin Salihoğlu), Ankara: İmge Kitabevi.

- _____ (2011), **Trabzon İmparatorluğunun Tarihi**, (Çev. Ahmet Cevat Eren), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Fouberg, Erin H. ve diğerleri (2009), **Human Geography: People, Place and Culture**, Ninth Edition, Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- Freely, John (2003), **Türkiye Uygarlıklar Rehberi 2, Marmara Etrafında/Karadeniz Kıyısı**, (Çev. Aslı Biçen ve diğerleri), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Funk and Wagnalls Standard Dictionary of Folklore** (1984), USA: Harper Collins.
- Gabain, A. Von (2007), **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), 5. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gedikoğlu, Haydar (2012), **Akçaabat Folkloru**, Trabzon: Akçaabat Belediyesi Kültür Yayınları.
- Glassie, Henry (1972), "Folk Art", R. M. Dorson (Ed.), **Folklore and Folklife An Introduction**, (253-280), Chicago and London: The University of Chicago Press.
- _____ (1986), **Pattern in The Material Culture of The Eastern United States**, Bloomington: University of Pennsylvania Press.
- _____ (1999), **Material Culture**, Bloomington: Indiana University Press.
- _____ (2002), **Turkish Traditional Art Today**, Ankara: Ministry of the Culture of the Turkish Republic & Indiana University Press.
- _____ (2005), "Halk Mimarisi Hakkında II", (Çev. Abbas Karakaya), **Milli Folklor**, (68), 232-234.
- _____ (2006), "Halk Mimarisi Hakkında III", (Çev. Abbas Karakaya), **Milli Folklor**, (69), 164-168.
- Goloğlu, Mahmut (1973), **Anadolu'nun Milli Devleti Pontus**, Ankara: Goloğlu Yayınları.
- _____ (2013), **Trabzon Tarihi Fetihden Kurtuluşa Kadar**, 2. Baskı, Trabzon: Serander Yayınları.
- Gonzales, Ruy de Clavijo (1993), **Anadolu, Orta Asya ve Timur: Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Seyahat ve Sefaret İzlenimleri**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul: Ses Yayınları.
- Gökalp, Ziya (1995), **Türk Medeniyeti Tarihi**, Ankara: Türk Dil Kurumu Basımevi.

- Gökyay, Orhan Şaik (1976), **Dede Korkut Hikâyeleri**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1996), **Nasreddin Hoca**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Görkem, İsmail (2001), **Türk Edebiyatında Ağıtlar -Çukurova Ağıtları-**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2003), “Ağıtlar”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, *içinde* (454-507), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gözaydın, Nevzat (1989), “Anonim Halk Şiiri Üzerine”, **Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)**, 445-450, *içinde* (1-105), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Günay, Turgut (1976), “Doğu Karadeniz Bölgesinde Atma Türkü Geleneği”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, II. Cilt, 73-83, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları.
- Günay, Umay (1992), “Masal”, **Türk Dünyası El Kitabı**, 3. Cilt, *içinde* (321-332), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Güngör, Erol (2007), **Düde Bugünden Tarih Kültür Milliyetçilik**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Güvenç, Bozkurt (1999), **İnsan ve Kültür**, Ankara: Remzi Kitabevi.
- _____ (2007), **Kültürün ABC’si**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güzelbey, Cemil Cahit (1982), “Gaziantep’te Doğum ve Çocuğa İlişkin Eski Töre ve İnançlar”, **Türk Folkloru Araştırmaları 1981/2**, *içinde* (19-36), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Hahanov, A. (2004), **Panaret’in Trabzon Tarihi**, (Çev. Enver Uzun), Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Halbwachs, Maurice (1992), **On Collective Memory**, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Hand, Wayland (1965), “Status of Europeand and American Legend Study”, **Current Anthropology**, 6 (114), 439-446.
- Haviland, William A. (2008), **Kültürel Antropoloji**, (Çev. Deniz Erguvan), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

- Heiddegger, Martin (2008), **Düşüncenin Çağırıldığı**, (Çev. ve Yay. Haz. Ahmet Aydoğan), İstanbul: Say Yayınları.
- Heredotos, (1991), **Heredot Tarihi**, (Çev. Müntekim Ökmen), 3. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Horuloğlu, Şamil (1978), **Tarihi Eserleriyle Trabzon**, Ankara: Cihan Matbaası.
- İnan, Abdulkadir (1995), **Tarihte ve Bugün Şamanizm**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1998), **Makaleler ve İncelemeler**, 1. Cilt, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, Kenan (2003), “Trabzon’un Osmanlılar Tarafından Fethi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (14), 71-84.
- Jenks, Chris (2007), **Altkültür**, (Çev. Nihal Demirkol), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim (1998), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kalafat, Yaşar (1995), **Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- _____ (2002), **Balkanlardan Uluğ Türkistan’a Türk Halk İnançları I**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1999) **Kırım Kuzey Kafkasya Sosyal Antropoloji Araştırmaları**, Ankara: ASAM Yayınları.
- Karaalioglu, Seyit Kemal (1980), **Türk Şiir Sanatı**, İnkılap ve Aka Kitabevleri: İstanbul.
- Karagöz, Hayrettin ve diğerleri (Ed.) (2012), **Maçka Gezi Rehberi**, İstanbul: Seçil Ofset.
- Karagöz, İlyas (1998), **Tarihsel Süreçte Trabzon Halkı**, Trabzon: Derya Kitabevi.
- _____ (2003), **Maçka Yer Adları**, İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları.
- _____ (2006), **Grek Bizans ve Eski Türk Kaynaklarına Göre Trabzon Yer Adları Köken ve Anlamlar**, Trabzon: Derya Kitabevi.
- Karahan, Leyla (1996), **Anadolu Ağzlarının Sınıflandırılması**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Karakaş, Ayhan (2005), **Feke Yöresi Halk Kültürü Araştırması**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karataş, Hicran (2010), **Trabzon İli Geleneksel Giyim Kuşam Kültürü Üzerine Bir İnceleme**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karpuz, Haşim ve Karpuz, Emine (2008), “Anadolu Türk Kültüründe Mutfak”, **Yemek Kitabı (Tarih-Halkbilimi-Edebiyat)**, M. Sabri Koz (Yay. Haz.), içinde (388-415) İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Karpuz, Haşim ve Sümerkan, Mustafa Reşat (2013), “Trabzon ve Çevresinde Halk Teknolojisi”, Prof. Dr. Kemal Üçüncü (Yay. Haz.), **Trabzon Yöresi Halk Kültürünün ve Etnografyasının Derlenmesi ve Müzelenmesi Çalıştayı Bildiriler Kitabı**, (23 Mart 2012), 128-158, Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud, **Dîvânu Lugati't-Türk**, (1941), (Çev. Besim Atalay), III. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____, **Dîvânu Lugati't-Türk**, (1986), (Çev. Besim Atalay), I. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, Doğan (1996), “Düğünlerimizle İlgili Terimler ve Bunların Fonksiyonel Özellikleri”, **3. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Kongre Bildirileri**, 23-29, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1999), **Anonim Halk Şiiri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (1999b), “Karşılaşma, Atışma ve Deyişme Kavramları Üzerine”, **Folklor/Edebiyat**, (20), 131-134.
- _____ (2002), “Trabzon Yöresi Türkülerinin Yapı, Konu ve Ezgilerine Göre Değerlendirilmesi”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 93-102, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.
- _____ (2003), “Alkış ve Kargışlar (Dualar ve Beddualar)”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, içinde (131-151), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.

- Kıray, Mübeccel Belik (2007), **Kentleşme Yazıları**, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Kırcı, Emine (1998), “Türk Kültüründe Ateşle İlgili İnanışlar”, **Folkloristik: Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağanı**, içinde (397-408) Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kırzıoğlu, Fahrettin (1967), “Fatih’in Turabuzon Seferi Sırasında Yaya Aştığı Bulgar Dağı Neresidir?”, **VI. Türk Tarih Kongresi Bildiri Metinleri**, (20-26 Ekim 1961), 1. Cilt, 322-328, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1992), **Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları’nda Kıpçaklar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (1994), “Milli Tarihimizde Trabzon Bölgesi”, **Trabzon Fetih Yıllığı**, İsmail Hacıfettahoğlu ve Muhittin Bal (Yay. Haz.), içinde (111-112), , Eskişehir: Atlas Yayıncılık.
- _____ (1998), **Osmanlılar’ın Kafkas-Elleri’ni Fethi (1451-1590)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Zeynep (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (2007), “Trabzon Ağızları Üzerine Değerli Bir Araştırma ve Düşündürdükleri”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar III**, içinde (667-707), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, Fuat (1989), **Edebiyat Araştırmaları 1**, 3. Baskı: İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- _____ (2004a), **Türk Edebiyatı Tarihi**, 6. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2004b), **Edebiyat Araştırmaları 2**, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ksenophon (2011), **Anabasis (Onbinlerin Dönüşü)**, (Çev. Oğuz Yarlıgaş), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kurat, Akdes Nimet (1992), **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Kuzeyindeki Türk Kavimleri ve Devletleri**, 2. Baskı, Ankara: Murat Kitabevi Yayınları.
- Kunoş, İgnaz (1978), **Türk Halk Edebiyatı**, Tercüman Yayınları: İstanbul.
- Kut Günay, (2002), “Türklerde Yemek Kültürü”, **Türkler Ansiklopedisi**, 4. Cilt, içinde (215-221), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

_____ (ty.), “Türklerde Beslenme Biçimi Dünü-Bugünü”, **Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Merkezi**, <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/51.php> (28.03.2014).

Levi-Strauss, Claude (1996), **Yaban Düşünce**, (Çev. Tahsin Yücel), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

_____ (1997), **İrk, Tarih ve Kültür**, (Çev. Haldun Bayrı ve diğerleri), 3. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

_____ (2012), **Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji**, (Çev. Akın Terzi), İstanbul: Metis Yayınları.

Maçka (1986), Maçka Kaymakamlığı Yayınları.

Maçka: Haberler Ajansı (1996), İzmir: Çatalkaya Matbaacılık.

Maden, Ahmet (1977), “Medikal Antropolojinin Uygulamadaki Yeri ve Önemi”, **Antropoloji Dergisi**, (10), 97-100.

Malinowski, B. (1992), **Bilimsel Bir Kültür Teorisi**, (Çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Memiş, Ekrem (1987), **İskitlerin Tarihi**, Konya: Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Miller, William (2007), **Son Trabzon İmparatorluğu**, (Çev. Nurettin Süleymangil), İstanbul: Heyamola Yayınları.

Mirzaoğlu, Gülay (2002), “Yapısal ve İşlevsel Açından Atma Türkü İcrâ Geleneği”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 103-119, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.

Mumford, Lewis (2007), **Tarih Boyunca Kent, Kökenleri, Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği**, (Çev. G. Koca ve T. Tosun), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Oğuz, Burhan (2001), **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 3**, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

_____ (2003), **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 2/C**, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

- _____ (2002), **Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 1**, İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Oğuz, Öcal (1992), “Çocukların Sayışmaca Dünyası”, **Milli Folklor**, 16, 24-30.
- _____ (Ed.) (2005), **Türk Halk Edebiyatı El Kitabı**, 3. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Onay, Ahmet Talât (1996), **Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i**, Cemal Kurnaz (Yay. Haz.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ong, Walter J. (2010), **Sözlü ve Yazılı Kültür Sözüün Teknolojileşmesi**, 5. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Ostrogorsky, Georg (2011), **Bizans Devlet Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), 7. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oy, Aydın (1972), **Tarih Boyunca Türk Atasözleri**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Ozankaya, Özer (1996), **Toplumbilim**, İstanbul: Cem Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin (1971), **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 1, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1978), **Türk Kültür Tarihine Giriş**, 4. Cilt, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- _____ (1982), “Türk Mutfağının Gelişimi ve Türk Tarihi Gelenekleri”, **Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri**, 15-18, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 41.
- _____ (1995), **Türk Mitolojisi II**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____ (2000), **Türk Kültür Tarihine Giriş**, 3. Cilt, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- _____ (2002), **Türk Mitolojisi I**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Örnek, Sedat Veyis (1995), **Türk Halk Bilimi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özbel, Kenan (1945), **El Sanatları IX Anadolu Kilimleri**, Ankara: CHP Halkevleri Bürosu.

- Özdemir, Nebi (2003), “Türk Halk Tiyatrosu”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, içinde (5-63), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Özgür, Can (2002), “Doğu Karadeniz Ağzlarında Kıpçakça”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 189-193, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.
- Özkan, Mustafa ve diğerleri (2001), **Yüksek Öğretimde Türk Dili Yazılı ve Sözlü Anlatım**, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Özsan, Gül (2001), “Geleneksel ve Modern Tıp Üzerine”, **Toplumbilim**, 13, 77-78.
- Özsoy, Bekir Sami (2004), “Karadeniz’de Atma Türküleri ve Atma Türkü Geleneği”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 3, 113-118.
- Öztürk, Özhan (2005), **Karadeniz Ansiklopedik Sözlük I-II**, İstanbul: Heyamola Yayınları.
- Postman, Neil (1994), **Televizyon: Öldüren Eğlence, Gösteri Çağında Kamusal Söylem**, (Çev. Osman Akınhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Raglan, Lord (2004), “Tarih ve Mit”, (Çev. Levent Soysal), **Milli Folklor**, 63, 37-44.
- Roux, Jean Paul (1999), **Türklerin ve Moğolların Eski Dini**, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Saatçi, Suphi (1997), “Halk Mimarisinin Halkbilimi Açısından Değerlendirilmesi”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Maddi Kültür Sektör Bildirileri**, (24-29 Haziran 1996), 343-345, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Santur, Meltem (1996), “İç Anadolu Bölgesinde Kız Evinden Oğlan Evine Getirme Sırasında Uygulanan Gelenekler”, **3. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongre Bildirileri**, 194-207, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları: 1865.
- Santur, Alparslan-Meltem (2001), “Anadolu İnançlarının Halk Hekimliğine Etkileri”, **Uluslararası Anadolu İnançları Bildirileri**, 563-575, Ankara: Ervak Yayınları.
- Sakaoğlu, Saim (1980), **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- _____ (1992), **Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca**, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- _____ (2002a), **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- _____ (2002b), “Masallar”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 2. Cilt, *içinde* (131-312), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- _____ (2002c), “Varsağı mı Sekizli Koşma mı?” **Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri**, (26-28 Mayıs 2000), 619-640, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sevim, Ali ve Yücel, Yaşar (1990a), **Türkiye Tarihi I (Fetihten Osmanlılara Kadar) (1018-1300)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Seyidoğlu, Bilge, (1975), **Erzurum Halk Masalları Üzerinde Araştırmalar**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Yayınları.
- _____ (1985), **Erzurum efsaneleri: Erzurum’da Belli Yerlere Bağlı Olarak Derlenmiş Efsaneler Üzerinde Bir İnceleme**, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- _____ (2002), “Efsane”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 2. Cilt *içinde* (1-7), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sezik, Ekrem (2004), “Halk İlacı Araştırmalarında Ocaklık Geleneği” **Turhan Baytop Anna Kitabı**, *içinde* (61-65), İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yayınları.
- Strabon (1987), **Coğrafya**, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Sümer, Faruk (1972), **Oğuzlar (Türkmenler)**, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- _____ (1992), **Çepniler**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Sümerkan, M. Reşat (1998), **Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları**, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Sümerkan, M. Reşat ve Okman, İbrahim (1999), **Kültür Varlıklarıyla Trabzon**, 2. Cilt, Trabzon: TC Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 10.

- Şar, Sevgi (1989), “Halk Hekimliğinin Dünü ve Bugünü” **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**, 221-231, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Şenel, Süleyman (1994), **Trabzon Bölgesi Halk Musikisine Giriş**, İstanbul: Anadolu Sanat Yayınları.
- Şevket, Şâkir (2013), **Trabzon Tarihi**, İsmail Hacıfettahoğlu (Yay. Haz.), İstanbul: Kurtuba Kitap.
- Şimşek, Esmâ (2002), “Trabzon’da Anlatılan ‘Dağlar Anası’ Adlı Efsanenin Eski Türk Dini İle İlgisi”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu Bildirileri**, (3-5 Mayıs 2001), II. Cilt: Dil-Edebiyat, 11-18, Trabzon: T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 13.
- _____ (2003a), "Kadirli ve Sumbas (Osmaniye)'ta Evlenme Âdetleri", **Folklor/ Edebiyat**, IX (34), 135-155.
- _____ (2003b), “Bilmeceler”, **Türk Dünyası Edebiyat Tarihi**, 3. Cilt, içinde, (224-251), Ankara: Atatürk Kültür Mekezi Başkanlığı Yayınları.
- _____ (2008), “Kadirli (Osmaniye) Mutfağı ve Mahallî Yemekler”, **Yemek Kitabı (Tarih-Halkbilimi-Edebiyat)**, M. Sabri Koz (Yay. Haz.), içinde (701-724), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şişman, Bekir (2002), “Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle (Doğum, Sünnet, Evlilik ve Ölüm) İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar”, **Erdem Dergisi Türk Halk Kültürü Özel Sayısı**, 13 (111), 39.
- Tacemen, Ahmet (1995), **Bulgaristan Türkleri İnanışları veya Kimliği**, Ankara: Üçbilek Matbaası.
- Tahir, Kemal (2006), **Göl İnsanları**, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Tan, Nail (1976), “Türkiye Halk Meteorolojisinde Hava Tahmini”, **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt (Gelenek Görenek ve İnançlar), 249-283, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tanyol Cahit (1960), **Din ve Adetler**, Ankara: Türk Folklor Araştırmaları Yayınları.

Tanyu, Hikmet (1976), “Türklerde Ateşle İlgili İnançlar.” **I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, IV. Cilt (Gelenek Görenek ve İnançlar), 283-304, Ankara: Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

_____ (1982), “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma”, **II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri**, 4. Cilt, 479-497, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Taş, Hülya (1994), “Erzurum’da Doğum ve Çocukla İlgili Eski Adet ve İnançlar ”, **Türk Halk Kültüründen Derlemeler**, içinde (187-214), Ankara: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları: 228.

Tekin, Talât (2010), **Orhon Yazıtları**, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Tellioğlu, İbrahim (2004a), **Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Doğu Karadeniz’de Türkler**, Trabzon: Serander Yayınları.

_____ (2004b), “Doğu Karadeniz Bölgesindeki Rum Varlığına Dair Görüşler”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, 20 (60), 1-10, <http://atam.gov.tr/dogu-karadeniz-bolgesindeki-rum-varligina-dair-gorusler/>, (03.09.2013)

_____ (2005a), “Kimmer ve İskit Göçlerinin Doğu Anadolu Bölgesindeki Etkileri”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı**, 27, 237-245.

_____ (2005b), “Doğu Karadeniz Bölgesinin Bugünkü Etnik Yapısına Tesir Eden Göçler”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, 5, 1-10.

_____ (2009), **Kommenosların Karadeniz Hâkimiyeti, Trabzon Rum Devleti (1204-1461)**, Trabzon: Serander Yayınları.

Tezcan, Mahmut (1982), “Türklerde Yemek Yeme Alışkanlıkları ve Buna İlişkin Davranış Kalıpları”, **Türkiye Mutfak Sempozyumu Bildirileri**, 128-129, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

_____ (1996), **Kültürel Antropoloji**, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tezel, Naki (2011), **Türk Masalları**, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

The American Heritage Dictionary of The English Language (2000), USA: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.

Thompson, Stith (1993), **Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folk Tales, Ballads, Myths, Fables, Medieval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest Books and Local Legends**, Revised and Enlarged Edition, Bloomington: Indiana University.

Togan, Zeki Velidi (1981a), **Umumi Türk Tarihine Giriş**, 3. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Togan, Zeki Velidi (1981b), **Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi**, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Topal, İsmail ve Bölükbaşı, Atilla (1991), **Trabzon '91**, İstanbul: Oskar Kitabevi.

Trabzon (2010), Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.

Trabzon (2000), Trabzon: Trabzon Valiliği Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869 (1993a), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 1. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1870 (1993b), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 2. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1871 (1993c), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 3. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1872 (1994), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 4. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1873 (1995a), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 5. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1874 (1995b), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 6. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1875 (1995c), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 7. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

Trabzon Vilayeti Salnamesi 1878 (1999), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 10. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.

- Trabzon Vilayeti Salnamesi 1894** (2007), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 15. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Trabzon Vilayeti Salnamesi 1902** (2008), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 20. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Trabzon Vilayeti Salnamesi 1904** (2009), Kudret Emiroğlu (Yay. Haz.), 22. Cilt, Ankara: Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Turan, Osman (1993), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, 3. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turan, Şerafettin (1990), **Türk Kültür Tarihi**, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turhan, Mümtaz (2006), **Kültür Değişmeleri**, 6. Baskı, İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Tümertekin, Erol ve Özgüç Nazmiye (2009), **Beşeri Coğrafya İnsan, Kültür, Mekân**, İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türk Ansiklopedisi** (1975), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Türkçe Sözlük** (2011), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, Orhan (1968), “Erzurum Bölgesinde Tıbbi Tedavinin Sosyo-Kültürel Safhaları”, **Türk Etnografya Dergisi**, 11, 33-46.
- _____ (1972), **Doğu Anadolu’da Sağlık-Hastalık Sisteminin Toplumsal Araştırması**, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- _____ (1973), “Bir Kasabada Geleneksel Tıp ve Modern Tıp Sürekliliği”, **I. Uluslararası Türk Folkloru Semineri Bildirileri**, 40-47, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- _____ (1987), “Tıbbi Folklor Açısından Sağlık Hastalık Sistemi”, **III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri IV**, I. Cilt (Gelenek-Görenek-İnançlar), 403-405, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- _____ (1992), Halk Kültürü Kitle Kültürü Farklılaşması”, **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri**, 1. Cilt, 101-108, Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.

- Türkeş Günay, Umay (2011), **Elazığ Masalları ve Propp Metodu**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkmen, Fikret (1999), **Nasreddin Hoca Latifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi) Transkripsiyon, İnceleme, Metin**, İzmir: Akademi Kitabevi.
- Türkyılmaz, Dilek (2007), **Türk Dünyasında Bilmece**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uludağ, Süleyman (1988), “Ağıt”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, 1. Cilt, içinde (470-473), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Umar, Bilge (1984), **Türkiye Halkının İlkçağ Tarihi**, 2. Cilt, İzmir: Sergi Yayınları.
- _____ (1993), **Türkiye’deki Tarihsel Adlar**, 2. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____ (1999), **İlkçağda Türkiye Halkı**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- _____ (2000), **Karadeniz Kappadokiası (Pontos) Bir Tarihsel Coğrafya Araştırması ve Gezi Rehberi**, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Uraz, Murat (1994), **Türk Mitolojisi**, 2. Baskı, İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.
- Uspenski, F. İ. (2003), **Trabzon Tarihi (Kuruluşundan Fethine Kadar)**, (Çev. Enver Uzun), Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Usta, Veysel ve Köse, İbrahim (2010), **Trabzon**, Trabzon: Trabzon Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Uzun, Enver (2008), **Rus İşgal Komutanı S. P. Mintslov’un Trabzon Günlüğü**, Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Uzun, Pirağa (1989), **Her Yönüyle İlimiz Trabzon**, Trabzon: Uzun Yayınları.
- Üçüncü, Kemal (2007a), “Trabzon Yöresi Sözlü Kültür Geleneğinde İcra Töresi ve İcra Ortamları Açısından Kemeñecilik”, **Karadeniz Araştırmaları**, 12, 127-135.
- _____ (2007b), “Trabzon Yöresi Sözlü Kültür/Tarih Malzemesinin Trabzon Tarihi Araştırmaları İçin Kaynak Olarak Durumu ve Önemi”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, 170, 161-175.
- _____ (2010), “Kültür Bilimleri Perspektifinden Doğu Karadeniz Bölgesine Bir Bakış”, **Karadeniz**, 6, 62-67.

_____ (2012a), Bülent Gül (Ed.), “Türk Mitik Tefekküründe Su Düşüncesi Bağlamında Giresun Aksu Şenlikleri”, **Türk Moğol Araştırmaları Prof. Dr. Tuncer Gülensoy Armağanı**, içinde (301-310), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (2012b), “Trabzon/Köprübaşı Yöresi Kaşıkçılık Meslek Geleneğinin Etnoğrafik Belgelenmesi ve Tahlili”, **Karadeniz**, (13), 26-46.

_____ (2013), “Karadeniz Havzası Bağlamında Trabzon Yöresi Kültürel Yapısının ve Etnografyasının Araştırılması Meselesi: Bazı Teklifler”, Kemal Üçüncü (Yay. Haz.), **Trabzon Yöresi Halk Kültürünün ve Etnografyasının Derlenmesi ve Müzelenmesi Çalıştay Bildiriler Kitabı**, 109-118, Trabzon: KTÜ Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

_____ (t.y.), “Folklor Ürünlerinin İncelenmesinde Dilbilim Yöntemlerinin Kullanılmasının Önemi Üzerine”, (06.05.2014).

http://turkoloji.cu.edu.tr/DILBILIM/kemal_ucuncu_folklor_urunleri_dilbilim_yontemleri_onemi.pdf

YAZICI, Mustafa (2003), **Resmi Osmanlıca Belgelerde Trabzon'un Kısa Tarihçesi**, Trabzon: Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Yayınları.

YAZICIZÂDE Ali (1941), **Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, (Çev. M. Nuri Gençosman), Ankara: Uzluk Basımevi.

Yıldırım, Dursun (1992), “Fıkra”, **Türk Dünyası El Kitabı III**, 2. Baskı, içinde (332-341), Ankara: Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

_____ (1998a), “Sözlü Kültür ve Folklor Kavramı Üzerine Düşünceler”, **Türk Bitiği – Araştırma/İnceleme Yazıları**, içinde (37-43), Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (1998b), “Türk Folklor Araştırmalarının Problemleri”, **Türk Bitiği – Araştırma/İnceleme Yazıları**, içinde (65-76), Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (1998c), “Sözlü Gelenek Kültürü”, **Türk Bitiği – Araştırma/İnceleme Yazıları**, içinde (81-87), Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (1998d), “Fıkra Türü”, **Türk Bitiği – Araştırma/İnceleme Yazıları**, içinde, (221-232) Ankara: Akçağ Yayınları.

_____ (1999), **Türk Edebiyatında Bektaşi Fıkraları**, Ankara: Akçağ Yayınları.

Yıldırım, Dursun ve diğçerleri (2004), **Liseler İçin Halkbilimi**, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yıldız, Naciye ve Radlov V.V. (1995), **Manas Destanı Ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

EKLER

EK 1: SÖZLÜK

A

Aca: Acaba

Acolmak: Acıkmak

Afgurmak: Havlamak, boş konuşmak

Ağıl: Koyun ve keçi konulan yer

Aldamak: Kandırmak

Aporlö: Hoparlör

Aşam: Akşam

Anuk: Nane

Ayam: Hava

Abril: Nisan ayı

B

Bakraç: Bakırdan yapılan küçük kova

Basık: Kısır

Bedallissa: Kelebek

Bel: Tarım işlerinde kullanılan bir araç, toprağı kazımakta kullanılır.

Bıldır: Geçen yıl, bir yıl önce

Biloma: Biraz, azıcık

Bilyalı: Çocukların üzerine binip kaydıkları bir oyun aracı

Biyanki: Bu taraftaki

Buşburan: Farenin büyüğüne verilen ad

Büşürmek: Pişirmek

C

Caydak: Sade

Ciymak: Çatal

Cuharlık: Zehirlemek

Ç

Çalpara: Küçük tencere

Çanak: Tabak

Çaruk: Ayakkabı

Çihrit: Çekirge

Çomber: Bir çeşit başörtüsü

Çöten: Yaş mısır koçanını kurutmak için konulan yer

D

Darı: Mısır

Dırmaç: Yük taşımaya yarayan süslü bağ

Divermek: İteklemek, doğrultmak

E

Eğ: Kesici aletleri bilemeye yarayan alet

Eğleşmek: Oyalanmak, gecikmek

Emice: Amca

Entari: Tek parçalı kadın elbisesi

Ereme: Kıvrım

Eseh: Sahi, gerçek

Eşkâ: Gölge

Eşkin: Filiz

Eza: Kibrit

F

Folluk: Tavukların yumurtladığı yer

Fidil: Yeni yetişen sebze

G

Gatık: Ayran

Gaful: Dikenlik alan
Gaybana: Gözü kör olasıca anlamında bir çeşit beddua
Gayde: Ezgi
Gelek: Yaprak
Gıran: Küçük tepelerdeki düzlük alan
Gıdık: Küçük sepet, çenenin alt kısmı
Gıylı: Kenarları yuvarlak bir çeşit tepsi
Got: Takriben 10 kilograma denk gelen ölçü kabı
Göynek: Atlet, fanila
Guguvak: Yenebilen bir çeşit mantar türü

H

Hağu: Bu, şu manasında kullanılan bir edat
Harman tahtası: Buğdayı başaktan ayırmak için kullanılan arkası delik delik olan bir alet.
Haşindi: Şimdi
Haz etmek: Hoşlanmak, sevmek
Hortokop: Kozağaç, Yukarıköy

I-İ

Irak: Uzak
Işımak: Aydınlanmak
İfteri: Eğrelti otu
İlegen: leğen
İşmar: İşaret
İşluk: İçlik, fanila

K

Kakayi: Kalkıyor
Kedan: Kentirden örülen ince, bele sarılan bir araç ip olarak da kullanılır.
Kemençe: Yöresel bir çalgı aleti
Kemsük: Meyve yedikten sonra arta kalan kısmı
Kermane: Yünü iplik şekline getirmek için kullanılan küçük tahta bir alet

Kindiyin: İkinci vakti
Komar: Alçak boylu bir ağaç türü
Kufa: Kova, büyük su kabı
Kürün: Kızak

L

Lazut: Mısır
Lös lös: Uyuşuk, seme

M

Mahana: Bahane
Maşrapa/Meşrepe: Sıvı şeylerin bulunduğu bir kap
Mezelemek: Alay etmek, dalga geçmek
Mucurum: Sakat
Muh: Çivi
Mukallet: Şakacı, şen
Mulaka: Sındıran, Yaylabaşı
Munsur: Çene
Muşmula: Bir meyve türü

N

Nalet: Lânet

O-Ö

Oba: Ev
Okari: Yukarı
Onlan: Onunla
Öbek: Çimen

P

Padar: Ağacın parçalara ayrılmış hali
Pakla: Bakla, fasülye
Pontul: Pantolon

S-Ş

Safran: Altın

Sağılmak: İyileşmek

Sahan: Metal tabak

Sarambula: Ateşböceği

Siftin: İlk önce

Sihalissa: Sıkmak

Singros: Yüzün buruşturulması

Sirhan: Isırgan otu

Sofa: Eve girmeden avluda eve bitişik bir yer

Soldoy: Sevinç Köyü

Söken: Öksürük

Şindi: Şimdi

T

Tandur: Kömür yapılması için yakılan büyük ateş

Tavli: Yanmış odun

Tebelleş olmak: Musallat olmak

Teşke: Keşke

Tezbuk: Tesbih

Tomara: Saplarından yemek yapılan bir bitki

U-Ü

Ukarı: Yukarı

Ula: Bir hitap

Urgan: Kalın ip

Usra: Traş bıçağı

Uşak: Çocuk

Y

Yalluk: Ahır hayvanlarına verilmek üzere hazırlanan yiyecek artığı, saman, mısır sapı, meyve kabuğu vb. şeylerin su ve unla kaynatılmasıyla elde edilen yem

Yavşu: Tarlada biten ot

Yenlik: Hafif

Yürük: Yiğit

Z

Zay: Herhalde anlamında bir edat

Zumbuk: Yumruk

Zahar: Değirmende öğütülmeye götürülen tahıl

Zeflenmek: Taklit etmek, dalga geçmek

Zibil: Küçük çöp, toz

Zibiliyange: Yemeği yapılan bir cins dikenin uç kısmı

EK 2: **Tablo 6: Kaynak Kişiler Tablosu**

X	ADI SOYADI	DOĞUM TARİHİ	DOĞUM YERİ	TAHSİL DURUMU	MESLEĞİ
1	Adnan Durmuş	1952	Yazlık	Üniversite	Emekli/Yazar
2	Adnan Sungur	1961	Gayretli	Üniversite	Emekli
3	Ahmet Koşar	1958	Maçka/Merkez	İlkokul	Şoför
4	Ahmet Yeşilbaş	1958	Yazlık	İlkokul	Çalışmıyor
5	Ahmet Turnagöl	1925	Oğulağaç	Ortaokul	Çalışmıyor
6	Ali Beytekin	1968	Kumrulu	İlkokul	Serbest Meslek
7	Ali Fahri Akbulut	1937	Yeşilyurt	İlkokul	Çalışmıyor
8	Ali Günastı	1955	Yeniköy	İlkokul	Yorgancı
9	Ali Kemal Altıntaş	1970	Altındere	Üniversite	Memur
10	Ali Keskin	1959	Kırankaş	İlkokul	Serbest Meslek
11	Aliye Erden	1947	Kozağaç	İlkokul	Ev Hanımı
12	Aysel Keskin	1961	Yazılıtaş	İlkokul	Ev Hanımı
13	Ayşe Koç	1965	Kırankaş	İlkokul	Ev Hanımı
14	Ayşe Sungur	1966	Gayretli	İlkokul	Ev Hanımı
15	Bakiye Kongur	1959	Gayretli	İlkokul	Ev Hanımı
16	Behiye Nazlı	1948	Gayretli	İlkokul	Ev Hanımı
17	Birsen Önsel	1958	Örnekalın	Üniversite	Emekli
18	Birsen Yavuz	1960	Maçka/Merkez	İlkokul	Ev Hanımı
19	Cemil Kongur	1952	Gayretli	İlkokul	Serbest Meslek
20	Eyüp Eyüboğlu	1960	Çatak	Üniversite	Öğretmen
21	Eyüp Kongur	1965	Gayretli	Lise	Serbest Meslek
22	Fadi Erden	1934	Kozağaç	Okuryazar	Ev Hanımı
23	Fatma Bıyık	1970	Kaynarca	İlkokul	Ev Hanımı
24	Fatma Çoban	1968	Konaklar	Üniversite	Öğretmen
25	Fatma Sancak	1969	Bağışlı	Lise	Ev Hanımı
26	Fatma Turnagöl	1963	Oğulağaç	İlkokul	Ev Hanımı
27	Fethiye Koç	1964	Kırankaş	Ortaokul	Ev Hanımı
28	Güller Öztürk	1934	Barışlı	Okuryazar	Ev Hanımı
29	Hacire Genç	1949	Ortaköy	İlkokul	Ev Hanımı
30	Halit Öztürk	1940	Yeşilyurt	Okuryazar	Çalışmıyor
31	Hamiye Kazancı	1956	Kaynarca	İlkokul	Ev Hanımı
32	Hasan Kantarcı	1950	Örnekalın	Lise	Emekli
33	Hasan Küçük	1945	Şimşirli	İlkokul	Çalışmıyor
34	Hatice Erden	1949	Kozağaç	İlkokul	Ev Hanımı
35	Hasibe Bıyık	1958	Kaynarca	İlkokul	Ev Hanımı
36	Havva Akbulut	1928	Yeşilyurt	Okuryazar Değil	Ev Hanımı
37	Havva Altıntaş	1959	Yazılıtaş	İlkokul	Ev Hanımı
38	Havva Güneş	1961	Kapıköy	Lise	Emekli
39	İbrahim Akın	1922	Akarsu	Okuryazar	Çalışmıyor
40	İlhan Keskin	1944	Kırankaş	İlkokul	Ev Hanımı
41	İsmail Osmanoğlu	1929	Kozağaç	Okuryazar Değil	Çalışmıyor
42	İsmet Koç	1952	Kırankaş	İlkokul	Emekli
43	Kemal Koç	1961	Kırankaş	Ortaokul	Emekli
44	Kemal Yılmaz	1970	Esiroğlu	Ortaokul	İnşaat ustası
45	Kezban Koç	1956	Kırankaş	İlkokul	Ev Hanımı

46	Leyla Küçük	1961	Şimşirli	İlkokul	Ev Hanımı
47	Lütfiye Sancak	1924	Bağışlı	Okuryazar Değil	Ev Hanımı
48	Mahmut Küçük	1924	Şimşirli	İlkokul	Çalışmıyor
49	Medine Çelik	1945	Ardıçlıyayla	Ortaokul	Ev Hanımı
50	Mehmet Akbulut	1925	Yeşilyurt	İlkokul	Çalışmıyor
51	Melahat Çoban	1961	Konaklar	İlkokul	Ev Hanımı
52	Meryem Koç	1966	Kırankaş	İlkokul	Ev Hanımı
53	Mustafa Kazancı	1968	Kaynarca	Lise	Serbest Meslek
54	Mustafa Şimşek	1936	Ortaköy	Okuryazar	Çalışmıyor
55	Nadiye Erden	1944	Kozağaç	Okuryazar	Ev Hanımı
56	Nazım Yavuz	1976	Kaynarca	Lise	Yorgancı
57	Nedime Yılmaz	1948	Esiroğlu	Okuryazar	Ev Hanımı
58	Neriman Keskin	1964	Kırankaş	İlkokul	Ev Hanımı
59	Nezire Yılmaz	1946	Ortaköy	Okuryazar	Ev Hanımı
60	Nurettin Koçhan	1937	Yeşilyurt	İlkokul	Çalışmıyor
61	Osman Altıntaş	1956	Yazılıtaş	İlkokul	Emekli
62	Osman Bıyık	1954	Kaynarca	İlkokul	Emekli
63	Osman Kongur	1951	Gayretli	İlkokul	Yorgancı
64	Ömer Karahasanoğlu	1965	Yeşilyurt	Lise	Memur
65	Rahmi Erden	1934	Kozağaç	İlkokul	Çalışmıyor
66	Reşide Eyüp	1929	Ortaköy	Okuryazar Değil	Ev Hanımı
67	Sabire Beytekin	1972	Kumrulu	İlkokul	Ev Hanımı
68	Sabire Yılmaz	1944	Kumrulu	Okuryazar	Ev Hanımı
69	Safiye Yavuz	1930	Ortaköy	Okuryazar	Ev Hanımı
70	Salih Yılmaz	1966	Esiroğlu	Ortaokul	İnşaat ustası
71	Sebahattin Selvi	1954	Yazılıtaş	İlkokul	Şoför
72	Seher Sancak	1966	Bağışlı	Ortaokul	Ev Hanımı
73	Seher Yılmaz	1924	Kumrulu	Okuryazar	Ev Hanımı
74	Servet Yeşilbaş	1954	Yazlık	İlkokul	Emekli
75	Sevim Yılmaz	1956	Gayretli	İlkokul	Ev Hanımı
76	Şerife Küçük	1959	Şimşirli	Okuryazar	Ev Hanımı
77	Şükran Konak	1955	Kapıköy	Üniversite	Öğretmen
78	Şükran Öztürk	1953	Barışlı	İlkokul	Ev Hanımı
79	Şükrü Öztürk	1950	Barışlı	Ortaokul	Çalışmıyor
80	Tuncay Öztürk	1961	Barışlı	Ortaokul	Çalışmıyor
81	Yaşar Mataracı	1968	Mataracı	İlkokul	Şoför
82	Zülfiye Nazlı	1946	Gayretli	Okuryazar	Ev Hanımı

EK 3: arık (Adnan Durmuş Arşivinden)

EK 4: orap ŐiŐi

EK 5: orap esitleri

EK 6: Kalaycı rsü

EK 7: Kalaycı Çekiçleri

EK 8: Amonyak Tuzu

EK 9: Yanmaz Pamuk

EK 10: Kalaycı Maşaları ve Kalaycı Tezgâhı

EK 11: Kalaylama İşlemi

EK 12: Kazıma Bıçağı

EK 13: Kaşık Çeşitleri

EK 14: Şimşir Kaşık

EK 15: Kazazlık İşleminde Kullanılan Aletler

EK 16: Tığ ve İğneye Geçmiş Tel İplik

EK 17: Kazazlık Sanatında Kullanılan Tel İplik

EK 18: Kazazlık Sanatında Zincir, Top ve Sürgü Modellemeleri

EK 19: Kazazlık Sanatının İcrası

EK 20: Kazazlık Ürünlerinden Bileklik Örneği

EK 21: Kemee Yapımında Kullanılmak Üzere Kurumaya Bırakılan Ağaçlar

EK 22: Yontulmak Üzere Hazır Hale Gelmiş Gövde

EK 23: Yontma İşlemi Bitirilen Gövde

EK 24: Kapak

EK 25: Kemee Yapımında Kullanılan Aletler

EK 26: Yapım İşlemi Tamamlanan Kemee

EK 27: El Sepetleri

EK 28: Arka Sepeti

EK 29: Meyve Sepeti Çeşitleri

EK 30: Meyve Sepeti Çeşitlerinden Üç Dipli Sepet

EK 31: El Sepeti Örneklerinden Karnal

EK 32: Farklı Büyüklükte Yük Sepeti

EK 33: Farklı Büyüklükte Yük Sepeti

EK 34: Yorgan Tezgâhı

EK 35: Yorgan Motifleri

EK 36: Yorgan Motifleri

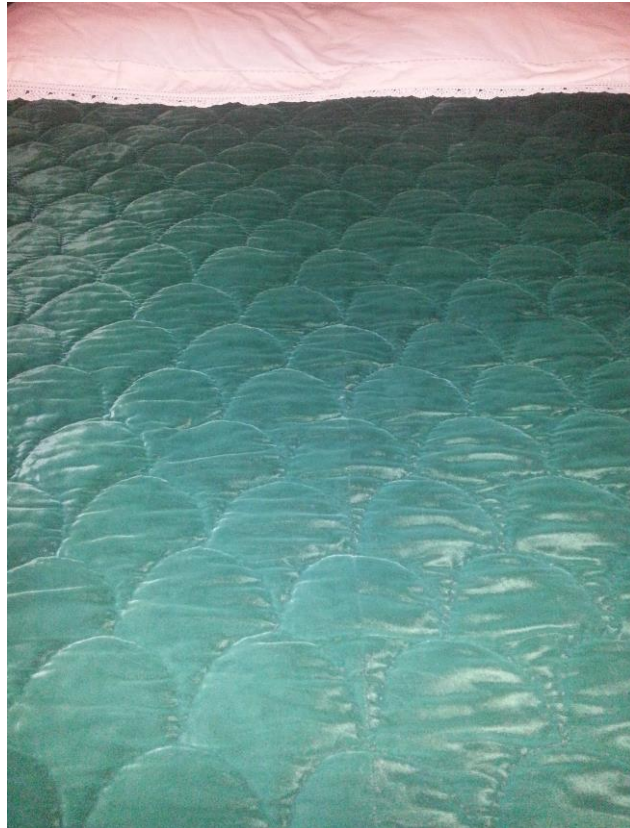
EK 37: Yorgan Motifleri

EK 38: Yorgan Örneklerinden Pamuk Yorgan

EK 39: Yorgan Örnekleri Kadife Yorgan

EK 40: Yorgan Örnekleri Saten Yorgan EK 41: Yorgan Örnekleri Yün Yorgan

EK 42: Erkek Giyiminde Mintan Gömlek (Karataş, 2010: 139)

EK 43: Erkek Giyiminde Yelek (Karataş, 2010: 144)

EK 44: Erkek Giyiminde Başa Giyilen Kasket, Gövdeye Giyilen Mintan Gömlek ve Yelek, Zıpkı Pantolon ve Ayakta Deri  izme

EK 45: Kadın Giyiminde Başörtüsü  rnekleri
(Sağdaki Fotoğraf: Karataş, 2010: 133)

EK 46: Kadın Giyiminde Entari, Kuşak ve Göğüs Önlüğü

EK 47: Kadın Giyiminde Kıyafet Örneklerinden Çarşaf (Karataş, 2010: 285)

EK 48: Geleneksel Mimaride Ev Örnekleri

EK 49: Geleneksel Mimaride Ev Örnekleri

EK 50: Geleneksel Mimaride Evin Bölümleri

EK 51: Geleneksel Mimaride Ahırdan Evin İçine Açılan Kapı

EK 52: Geleneksel Mimaride Tavan Arasına Açılan Kapak

EK 53: Geleneksel Mimaride Tavan Örneği

EK 54: Geleneksel Mimaride Mutfak Dolabı Örneği

EK 55: Geleneksel Mimaride Banyo Sedir Örneği

EK 56: Geleneksel Mimaride Niş Örneği

EK 57: Geleneksel Mimaride Fırın Örneği

EK 58: Geleneksel Mimaride Fırın Örneği

EK 59: Geleneksel Mimaride Evin Dış Kısmında Bulunan Fırın Örneği

EK 60: Geleneksel Mimaride Çatı Yapısı

EK 61: Geleneksel Mimaride Dam Yapısı

EK 62: Geleneksel Mimaride Dam Yapısı

EK 63: Geleneksel Mimaride Ambar Yapısı

EK 64: Geleneksel Mimaride Serender Yapısı

EK 65: Geleneksel Mimaride Serender Yapısı

EK 66: Geleneksel Mimaride Serender Yapısı

EK 67: El Değirmeni Örneği

EK 68: El Değirmeni Örneği

EK 69: El Değirmeni Örneği

EK 70: Köstere Taşı

EK 71: Gudal

EK 72: Büyük Hızar Örneği (Adnan Durmuş Arşivinden)

EK 73: Kol Hızarı Örneği

EK 74: Eşik Örneği

EK 75: Soba Yapımında Kullanılan Jantlar

EK 76: Kuzineli Soba

EK 77: Çeşitli Amaçlar İçin Kullanılan Değişik Büyüklükte Sobalar

EK 78: Çeşitli Amaçlar İçin Kullanılan Değişik Büyüklükte Sobalar

EK 79: Tahıl Eleği

EK 80: Kalbur

EK 81: Mutfak Araç Gereçleri

EK 82: Mutfak Araç Gereçlerinden Sini, Bakraç ve Yayık

EK 83: Soba ve Soba Ekmeği

EK 84: Mısır Ekmeği

EK 85: Telli Peynir

EK 86: Pazı Kayganası

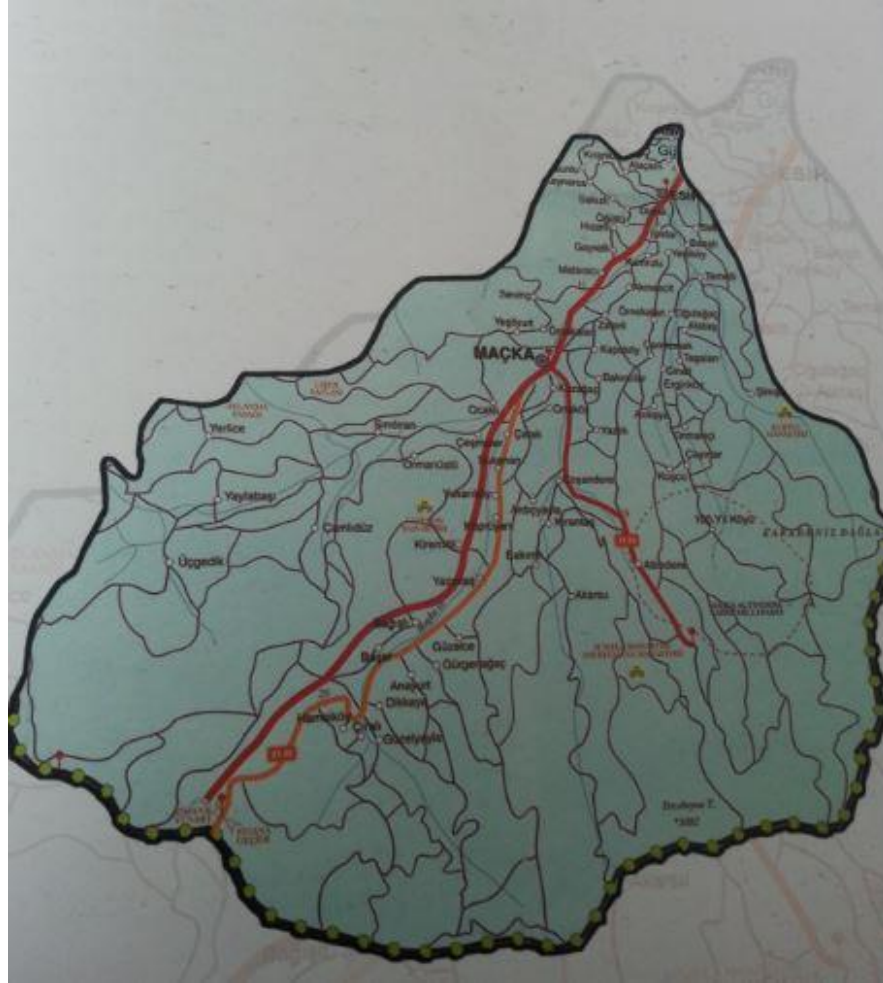
EK 87: Hamsi Kayganası

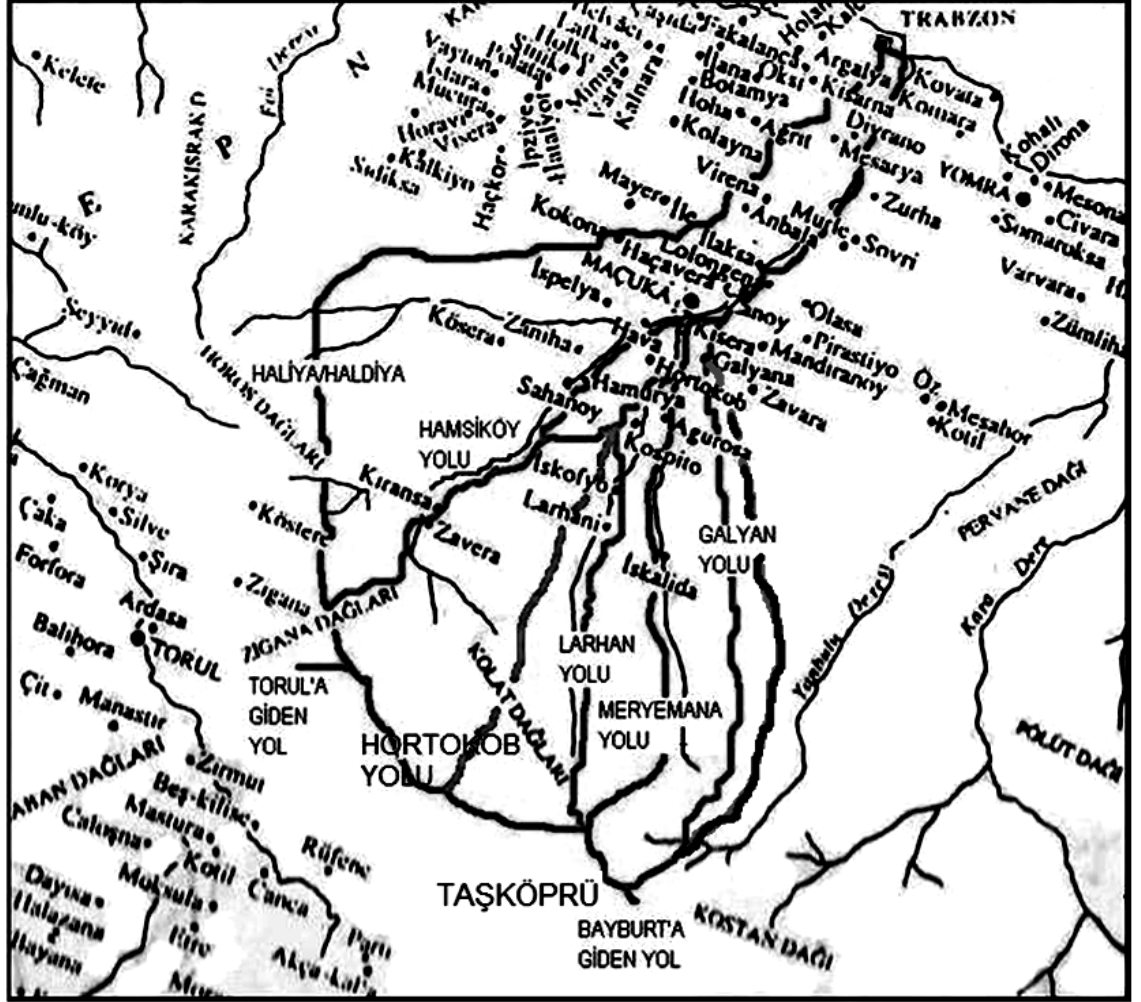
EK 88: Meyve Kuruları

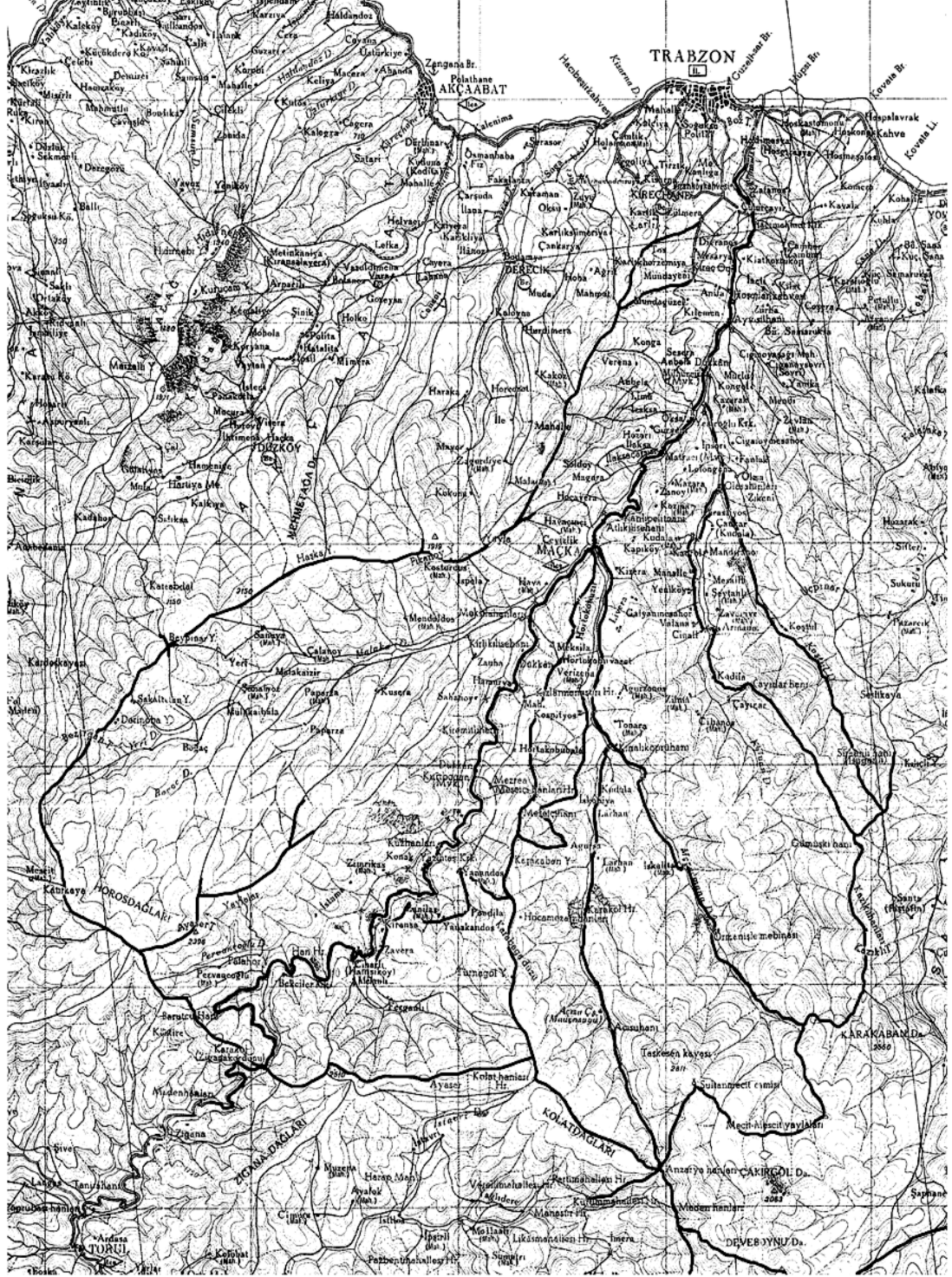
EK 89: Maçka Siyasi Haritası

EK 90: 1530 Yılı Muhasebe ve İcmal Defterindeki Tarihi İpek Yolu Güzergâhını Gösteren Maçka Haritası (Durmuş, 2010: 5).

EK 91: Tarihi İpek Yolunun Maçka'daki Güzergâhını Gösteren Harita.
(Adnan Durmuş Arşivinden)

ÖZ GEÇMİŞ

Berk Yılmaz, 09.11.1987 tarihinde Trabzon'da dünyaya geldi. Yılmaz, ilkokulu Trabzon Merkez Yavuz Selim İlköğretim Okulu'da, ortaokulu Özel Ata Koleji'nde okuduktan sonra 2005 yılında Trabzon Tefik Serdar Anadolu Lisesi'nden mezun oldu. Aynı yıl Ankara Hacettepe Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne kaydını yaptırdı. 2010 yılında Hacettepe Üniversitesi'nden mezun olan Yılmaz, 2012 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Araştırma Görevlisi olarak işe başladı. Halen adı geçen kurumda görevine devam eden Yılmaz, aynı zamanda Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında lisansüstü eğitimini sürdürmektedir. Yılmaz'ın yabancı dili İngilizce'dir.